

Науковий Вісник

№ 5 (84)
грудень
2017

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступник головного редактора: **Н. С. Педченко**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;

С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Сгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Сміць, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колечкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузняк, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусь;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. М'ятовіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франціска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діаніч, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») входить до «Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (пройшов перереєстрацію 21.12.2015 року). Свідчення про державну реєстрацію «Наукового вісника Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Номер затверджено на засіданні вченої ради Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 1 від 21 січня 2017 р.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») індексується в наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2016: 61)

До уваги читачів: електронний варіант збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки»)

ISSN:2409-6873 розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі «Наукова періодика України»:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html

Сайт збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven>

Відповідальна за випуск видання В. В. Карцева.

Випусковий редактор М. П. Гречук.

Літературний редактор В. Л. Яременко.

Верстка Т. А. Маслак.

Дизайн обкладинки С. А. Деркач.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалія, 3,
к. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі»

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів 8

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Петрук О. М.

Технологія оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства9

Крутова А. С.

Внутрішня регламентація облікових процедур в інформаційній системі малого підприємства18

Педченко Н. С., Кімуржий М. І.

Роль управління потенціалом у забезпеченні векторного сталого розвитку підприємств ЖКГ28

Миколайчук І. П.

Створення інтелектуального продукту як результат реалізації інноваційної політики підприємства38

Панченко В. А.

Інформаційно-аналітичне управління кадровим забезпеченням упровадження проектів на підприємстві44

Яловега Н. І., Стеценко В. В.

Управління маркетинговими комунікаціями підприємств на сучасному етапі розвитку економіки53

Добрунік Т. П.

Тенденції розвитку та проблемні аспекти оподаткування підприємств малого бізнесу59

Жуковська В. М.

Соціальна залученість підприємства торгівлі: підходи до аналізу в мережі67

Завідна Л. Д.

Гносеологічні основи розвитку соціально-економічної системи та її особливості в управлінні підприємством75

Лопушинська О. В.

Сутність і напрями розвитку підприємства: теоретичний аспект87

Уварова А. Є.

Сутність та основні характеристики логістичного управління підприємством93

Лівінський А. І.

Механізм інституційного регулювання реновацій у функціонуванні підприємств тваринництва103

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ханін І. Г., Поляков М. В.

Проблеми становлення економіки знань в Україні в контексті світових тенденцій110

Чернявська О. В., Гнипа-Черневецька Л. В., Чжицюнь Ван.

Стартап як об'єкт інвестиційного процесу: сутність та життєвий цикл існування119

Панасюк В. М.

Міжрегіональні диспропорції розвитку соціальної інфраструктури в умовах ринкової трансформації129

Дейнека Т. А.

Україна у глобалізованому світі: суперечності сучасного періоду розвитку138

Наторіна А. О.

Домінанти цифрової трансформації економіки країни146

Кобченко М. Ю.

Інформатизація землекористування як захід підвищення ефективності використання земельних ресурсів152

III. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Скляр Г. П.

Особистість і благо туризму: постнекласичні студії160

Глушко В.О.

Інформаційні технології в туристичному бізнесі167

IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Кулик В. А.

Якісні характеристики облікової інформації
в умовах використання інформаційно-
комунікаційних технологій173

V. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Богославський М. Ю.

Організація зберігання електронних
архівів банку як забезпечення
протидії кібератакам180

Чижевська М.Б., Тимофєєва О. А.

Маршрути фінансування галузі будівництва
житлової нерухомості187

Гірман Ю. В.

Детермінація ризиків співпраці з
сумнівним клієнтом у рамках
фінансової безпеки банку198

Лехіцький А. І.

Набуття ознак невідкладності входження
державного капіталу в ході антикризового
управління банками206

Серотюк Б. В.

Сучасний стан та перспективи розвитку
вітчизняного банківського сектора214

VI. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Власенко Ю. В.

Моделювання конкурентних компетенцій
країн щодо їх включення у глобальні
ланцюги доданої вартості за показниками
інноваційного розвитку222

VII. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Іванова В. В.

Моделювання інформаційного
забезпечення управління транспортно-
логістичними центрами229

VIII. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

П'ятницька Г. Т., Пенюк В. О.

Дивергентність підходів до діагностики
кадрового потенціалу на малих та великих
підприємствах торгівлі236

Колот А. М.

Соціальна відповідальність як
суспільна цінність та складова
збалансованого розвитку249

Боровиков О. В.

Статистичні показники розвитку
соціально-трудова відносин та
конфліктів в Україні264

Казарян Г. Г.

Державне регулювання ринку медичних
послуг України в контексті соціально-
економічної адаптації інвалідів273

Кравченко О. О.

Методика побудови інтегрального
показника оплати праці в контексті
забезпечення кадрової безпеки282

Костишина А. І.

Мотиваційні основи активізації продажу
товарів у системі дистрибуції287

IX. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Педченко Н. С.

Методологічні підходи до визначення
стратегії розвитку кооперативних
закладів вищої освіти292

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Петрук О. М.

Технология оценки затратности
операционной деятельности предприятий
ресторанного хозяйства9

Крутова А. С.

Внутренняя регламентация учетных
процедур в информационной системе
малого предприятия18

Педченко Н. С., Кимуржий М. И

Роль управления потенциалом в
обеспечении векторного устойчивого
развития предприятий ЖКХ28

Миколайчук И. П.

Создание интеллектуального продукта
как результат реализации инновационной
политики предприятия38

Панченко В. А.

Информационно-аналитическое
управление кадровым обеспечением
внедрения проектов на предприятии44

Яловега Н. И., Стеценко В. В.

Управление маркетинговыми
коммуникациями предприятий на современном
этапе развития экономики53

Добруник Т. Ф.

Тенденции развития и проблемные аспекты
налогообложения предприятий малого бизнеса ...59

Жуковская В. М.

Социальная вовлеченность предприятия
торговли: подходы к анализу в сети67

Завидная Л. Д.

Гносеологические основы развития
социально-экономической системы и ее
особенности в управлении предприятием75

Лопушинская Е. В.

Сущность и направления развития
предприятия: теоретический аспект87

Уварова А. Е.

Сущность и основные характеристики
логистического управления предприятием93

Ливинский А. И.

Механизм институционального регулирования
реноваций в функционировании предприятий
животноводства103

II. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Ханин И. Г., Поляков М. В.

Проблемы становления экономики
знаний в Украине в контексте
мировых тенденций110

Чернявская Е. В., Гнипа-Черневецкая Л. В., Чжицеюнь Ван.

Стартап как объект инвестиционного
процесса: сущность и жизненный
цикл существования119

Панасюк В. Н.

Межрегиональные диспропорции развития
социальной инфраструктуры в условиях
рыночной трансформации129

Дейнека Т. А.

Украина в глобализированном мире:
противоречия современного
периода развития138

Наторина А. А.

Доминанты цифровой трансформации
экономики страны146

Кобченко М. Ю.

Информатизация землепользования как
мероприятие повышения эффективности
использования земельных ресурсов152

III. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА

Скляр Г. П.

Личность и благо туризма:
постнеклассические исследования160

Глушко В. О.
Информационные технологии в
туристическом бизнесе167

IV. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Кулик В. А.
Качественные характеристики
учетной информации в условиях
использования информационно-
коммуникационных технологий173

V. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Богославский Н. Ю.
Организация хранения электронных
архивов банка как обеспечение
противодействия кибератакам180

Чижевская М. Б., Тимофеева О. А.
Маршруты финансирования отрасли
строительства жилой недвижимости187

Гирман Ю. В.
Определение рисков сотрудничества
с сомнительным клиентом в рамках
финансовой безопасности банка198

Лехицкий А. И.
Приобретение признаков неотложности
вхождения государственного капитала в ходе
антикризисного управления банками206

Серотюк Б. В.
Современное состояние и
перспективы развития отечественного
банковского сектора214

VI. МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Власенко Ю. В.
Моделирование конкурентных компетенций
стран относительно их включения в глобальные
цепи добавленной стоимости по показателям
инновационного развития222

VII. МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ, МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Иванова В. В.
Моделирование информационного
обеспечения управления транспортно-
логистическими центрами229

VIII. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Пятницкая Г. Т., Пенюк В. А.
Дивергентность подходов к диагностике
кадрового потенциала на малых и больших
предприятиях торговли236

Колот А. М.
Социальная ответственность как
общественная ценность и составляющая
сбалансированного развития249

Боровиков А. В.
Статистические показатели развития
социально-трудовых отношений и
конфликтов в Украине264

Казарян Г. Г.
Государственное регулирование
рынка медицинских услуг Украины
в контексте социально-экономической
адаптации инвалидов273

Кравченко О. О.
Методика построения интегрального
показателя оплаты труда в контексте
обеспечения кадровой безопасности282

Костышина А. И.
Мотивационные основы активизации
продаж товаров в системе дистрибуции287

IX. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Педченко Н. С.
Методологические подходы к определению
стратегии развития кооперативных заведений
высшего образования292

CONTENTS

Author's texts requirements	8	Uvarova A. The essence and the general features of enterprise logistic management	93
I. ECONOMY AND MANAGEMENT			
Petruk O. Technology evaluation of the cost of operating activities of restaurant enterprises	9	Livinsky A. The mechanism of institutional regulation of renovations in the functioning of livestock enterprises	103
II. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY			
Krutova A. Internal regulation of accounting procedures at small businesses' information system	18	Khanin I., Polyakov M. Problems of forming the knowledge economy in Ukraine in the context of world trends	110
Pedchenko N., Kimurzhyi M. The role of potential management in providing vector sustainable development of housing enterprises	28	Cherniavska O., Hnyppa-Chernevetska L., Zhijun Wang. Startup as the subject of an investment process: the nature and the life cycle	119
Mikolaichuk I. Creating an intellectual product as a result of the implementation of enterprise innovation policy	38	Panasyuk V. Inter-regional disproportionation for the development of social infrastructure in market transformation conditions	129
Panchenko V. Information and analytical management of personnel support for the implementation of projects in the enterprise	44	Deyneka T. Ukraine in the globalized world: contradictions of modern development period	138
Yalovega N., Stetsenko V. Marketing communications management in the enterprises	53	Natorina A. Digital transformation dominants of the of the country's economy	146
Dobrunik T. Development trends and problem aspects of small business enterprises' taxation	59	Kobchenko M. Land use informatization as a measure of improving the efficiency of land resources	152
Zhukovska V. Social engagement of the trade enterprise: approaches to analysis in the network	67	III. ECONOMY OF THE SERVICE SPHERE	
Zavidna L. Development of the socio-economic system epistemological foundations and its peculiarities in the enterprise management	75	Sklyar G. Personality and welfare of tourism: post-non-classical studies	160
Lopushinska O. Essence and directions of the development of the enterprise: theoretical aspects	87	Hlushko V. Information technologies in the tourism business	167

IV. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT**Kulyk V.**

Qualitative characteristics of the accounting information under the conditions of using the information and communication technologies....173

V. FINANCE, BANKING AND INSURANCE**Bogoslavskij M.**

Organization of storage of the bank's electronic archives as measures of protection against cyberattacks180

Chyzhevska M., Tymofeieva O.

Routes of financing of the construction industry housing real estate187

Girman Y.

Determination of bogus customer cooperation risks within the field of bank's financial safety198

Lehitskij A.

Urgent capital incurrence while anti-crisis management of banks206

Serotiuk B.

Current situation and prospects of banking sector's development on domestic market214

VI. WORLD HOUSEHOLD AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS**Vlasenko Y.**

Modeling competitive competences of countries on their inclusion in the global values chains based on indicators of innovative development222

VII. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY**Ivanova V.**

Modeling of information support for the management of transport and logistics center229

VIII. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS**Piatnytska G., Peniuk V.**

Divergence of the approaches to diagnose of a cadre potential in the small and large trade enterprises236

Kolot A.

Social responsibility as a social value and a component of balanced development249

Borovykov O.

Statistical indices of development of social and labor relations and conflicts in Ukraine264

Kazarian G.

Medical services of Ukraine market state regulation in the context of the socio-economic adaptation of disabilities273

Kravchenko O.

The method of the labor payment integrated indicator construction in the context of professional security282

Kostyshyna A.

Motivation basis of sales of goods activation in the system of distribution287

IX. EDUCATIONAL ACTIVITY**Pedchenko N.**

Methodological approaches to defining the strategy of development of higher educational establishments of consumer cooperatives292

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Економічна теорія та історія економічної думки. IV. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. V. Фінанси, банківська справа та страхування. VI. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. VII. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VIII. Економіка сфери сервісу. IX. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

1. **Індекс УДК** (універсальний десятковий класифікатор) слід розмішувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.

2. **Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.

3. **Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вмішувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.

4. **Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розмішувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.

5. **Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.

6. **Перелік використаних джерел** подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються із продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та лівє поле – 20 мм, правє – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахуваючи пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розмішувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вмішувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього у тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Ковалєва, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 657.471:640.432

ТЕХНОЛОГІЯ ОЦІНКИ ВИТРАТНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

О. М. ПЕТРУК, доктор економічних наук, професор
(Житомирський державний технологічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні технології оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства та розробці практичних рекомендацій із виявлення резервів її зниження. **Методика дослідження.** *Досягнення поставленої у статті мети* здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме: діалектичного підходу, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, кореляційно-регресійного аналізу. **Результати.** *Розроблено технологію оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства у формі функціональної моделі, яку запропоновано використовувати у процесі реалізації певних аналітичних процедур, спрямованих на пошук резервів підвищення ефективності використання спожитих ресурсів. З метою встановлення причин зміни витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства розроблено багатофакторну модель залежності рівня операційних витрат і здійснено статистичний аналіз, результати якого засвідчили її надійність та значимість. На підставі цієї моделі здійснено факторний аналіз і виявлені резерви зниження витратності операційної діяльності закладу ресторанного господарства. Практична значущість результатів дослідження.* Упровадження запропонованого підходу до оцінки рівня операційних витрат забезпечує можливість пошуку резервів його зниження, що, у свою чергу, сприяє підвищенню якості обґрунтування управлінських рішень щодо витратності господарювання в ресторанному бізнесі. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств ресторанного господарства.

Ключові слова: ресторанне господарство, підприємство, операційна діяльність, витратність, оцінка, технологія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ресторанне господарство як складова економічної системи країни, що поєднує всі фази розширеного відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання) і виконує важливі соці-

ально-економічні функції, забезпечує зайнятість населення і задоволення його життєвих потреб в організованому харчуванні, відпочинку й дозвіллі, сприяє економії суспільної праці, розширенню і підвищенню ефективності економічних зв'язків, обумовлює стійкість грошового обігу та бере активну участь

у формуванні державного бюджету. Посилення ролі ресторанного бізнесу в системі національних і загальносвітових господарських відносин, динамічність розвитку галузі, зростання конкуренції та перспективи нових форматів бізнес-моделей інноваційного розвитку підприємництва у сфері й організації споживання їжі потребують реформування наявних і пошуку нових ефективних інструментів управління діяльністю підприємств ресторанного господарства. Дедалі більшої вагомості в контексті забезпечення стійких конкурентних переваг, організації гнучкого ціноутворення на страви й послуги підприємства ресторанного господарства, отримання прибутку, необхідного для його подальшого розвитку, набувають питання відшкодування витрат операційної діяльності та їх оптимізації. Зазначене визначає актуальність дослідження технології оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання теорії та практики формування витрат операційної діяльності підприємства, оцінки їх ефективності й управління ними знаходяться в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий вклад у розвиток методології аналізу операційних витрат підприємства внесли такі представники наукової спільноти: Е. А. Аткинсон, С. Ф. Голов, К. Друрі, Г. І. Кіндрацька, Є. В. Мних, І. М. Парасій-Вергуненко, П. Я. Попович, Г. В. Савицька, І. Д. Ференц, А. В. Череп, М. Г. Чумаченко, С. І. Шкарабан, Г. А. Ямборко, М. І. Яцків та ін. Проблемні питання аналізу в контексті підвищення ефективності господарювання та управління підприємствами ресторанного господарства висвітлені також у роботах А. О. Аветисової, М. І. Баканова, Н. О. Власової, Л. І. Кравченко, А. А. Мазаракі, А. М. Менделневича, В. І. Оспіщева, Я. С. Столярова, А. І. Усіної, Н. П. Ушакової, В. А. Чернова, О. В. Чумак, О. В. Яшиної та ін. Разом із тим у наукових працях недостатньо повно та ґрунтовно висвітлюються принципово важливі питання, пов'язані з оцінкою витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства, що потребує подальших наукових досліджень технології оцінки та розробки практичних рекомендацій із застосування

сучасного методичного інструментарію виявлення причин зміни й потенційних можливостей зниження витрат операційної діяльності підприємств ресторанного господарства, підвищення ефективності їх господарювання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування технології та розробка практичних рекомендацій з оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства і виявлення резервів її зниження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В основі будь-якого процесу лежить визначена технологія. Згідно з існуючими підходами, технологія (від др. грец. τέχνη – майстерність, уміння; λόγος – слово, думка) – сукупність методів та інструментів для досягнення бажаного результату [1, с. 301]; у широкому сенсі – застосування наукових знань для вирішення практичних завдань [1, с. 302; 2]; у вузькому – це набір способів, засобів вибору та здійснення керуючого процесу з множини можливих його реалізацій, що визначається певною послідовністю дій [3, с. 6], або більш змістовно – це сукупність методів і засобів реалізації людьми конкретного складного процесу шляхом поділу його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур та операцій, які виконуються більш або менш однозначно й мають за мету досягнення високої ефективності певного виду діяльності [4].

З огляду на це, під технологією оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства слід розуміти комплекс теоретико-методичних знань, втілених шляхом застосування сучасного методичного інструментарію під час послідовної реалізації певних аналітичних процедур із дослідження стану, динаміки розвитку та можливостей зниження операційних витрат.

Для обґрунтування змістовності та структури технології оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства важливим є чітке розуміння терміна «витратність операційної діяльності», методичного інструментарію і послідовності реалізації аналітичних процедур з урахуванням специфіки галузі й особливостей формування операційних витрат.

Виробництво кулінарної продукції, реалізація та організація її споживання пов'язані з виникненням витрат операційної діяльності. Специфіка операційних витрат підприємств ресторанного господарства полягає в тому, що вони включають: затрати, пов'язані з виготовленням продукції (вартість сировини й товарів, що використовуються у процесі виробництва продукції, витрати на заробітну плату робітникам кухні, на амортизацію основних виробничих засобів, оренду й утримання виробничих приміщень, на газ та електроенергію для виробничих потреб, інші виробничі витрати); витрати обігу (витрати на заробітну плату буфетникам, касирам і частково офіціантам, на амортизацію та утримання торговельного обладнання, витрати на рекламу тощо); витрати організації споживання (витрати на оренду, амортизацію й утримання приміщень та обладнання обідніх залів, на заробітну плату робітників, що пов'язані з організацією споживання тощо). Чим більша сума операційних витрат та їх частка в доходах підприємства, тим більша витратність ресторанного бізнесу, і навпаки.

Зазвичай, для характеристики витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства використовують показник рівня операційних витрат, який визначається як виражене у відсотках співвідношення витрат операційної діяльності й товарообороту [5, с. 72; 6, с. 298] та є свідченням того, у що обходиться підприємству реалізація виробленої власної продукції й купованих товарів. Отже, під витратністю операційної діяльності підприємств ресторанного господарства слід розуміти розмір витрат на виробництво, реалізацію та організацію споживання кулінарної продукції, що припадає на одиницю реалізованої продукції власного виробництва й купованих товарів.

Як і будь-який процес, оцінка витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства здійснюється із застосуванням відповідного інструментарію, що представлений методами детермінованого та стохастичного факторного аналізу.

Детермінований факторний аналіз дозволяє дослідити функціональні зв'язки між рівнем витрат операційної діяльності й чинниками, що визначають його зміну, і передбачає застосування прийомів елімінування

(ланцюгової підстановки, абсолютних різниць, відносних різниць, коригування, індексний) [7, с. 172], а стохастичний факторний аналіз – випадкові зв'язки із застосуванням економіко-математичних методів (кореляційно-регресійний аналіз, математичне програмування, матричні методи, економетричні методи тощо), які дозволяють моделювати залежності рівня витрат операційної діяльності від різноманітних чинників бізнес-середовища та використовувати ці моделі з певною метою (кількісна оцінка впливу чинників, виявлення резервів зниження витратності, прогнозування тощо).

Приймаючи до уваги вищевикладене, можна структурувати технологію процесу оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства та представити її у вигляді відповідної функціональної моделі (рис. 1).

Слід зазначити, що метою оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства є своєчасне отримання об'єктивних даних щодо рівня операційних витрат, установлення причин його зміни й пошук потенційних можливостей оптимізації складу та структури витрат операційної діяльності, відносного їх зниження й підвищення ефективності використання спожитих ресурсів для забезпечення сталого економічного зростання підприємства, а також розробка заходів із їх практичної реалізації та формування альтернативних пропозицій для вибору й прийняття раціональних управлінських рішень.

Практика підприємницької діяльності у сфері ресторанного бізнесу та дослідження науковців [5, с. 79; 6, с. 298] доводять, що рівень витрат операційної діяльності формується під впливом низки зовнішніх і внутрішніх чинників. Вирішальними з числа останніх є сума операційних витрат та обсяг товарообороту, що, у свою чергу, здебільшого залежать від зміни складу, структури й ефективності використання спожитих ресурсів (основних засобів, сировини й товарів, трудових ресурсів). З огляду на це, у процесі оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства особливу увагу слід приділяти чинникам, пов'язаним з ефективністю використання живої та уречевленої праці.

Рис. 1. Функціональна модель технології оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства

Для встановлення факторних залежностей і виявлення сили впливу означених чинників на зміну рівня витрат операційної діяльності підприємств ресторанного господарства слід застосовувати метод кореляційно-регресійного аналізу. Він передбачає розробку моделі залежності рівня операційних витрат від чинників, що визначають його зміну, на підставі якої можливо здійснювати факторний аналіз, виявляти резерви та передбачати зміни витратності операційної діяльності підприємства ресторанного бізнесу на перспективу.

Зазначимо, що застосування методу кореляційно-регресійного аналізу, у межах технології оцінки рівня витрат підприємства ресторанного господарства, потребує формування якісно

однорідної вибіркової сукупності досліджуваних підприємств і пов'язане з вибором факторів, установленням тісноти зв'язку між ними й рівнем операційних витрат, моделюванням факторних залежностей, оцінкою значущості отриманих моделей та їх практичним застосуванням.

Вихідною інформацією для даного дослідження стали показники діяльності 35 закладів ресторанного господарства м. Житомир та Житомирської області за 2015–2016 рр. Ці підприємства мають різні організаційно-правові форми, розміри, стадії життєвого циклу, але їх сукупність характеризується схожими умовами функціонування та чинниками мікро- і мезорівня, що впливають на рівень витрат

операційної діяльності (стабільність розвитку ринку ресторанних послуг у регіоні, постійність контингенту споживачів, стабільність попиту на послуги підприємств ресторанного бізнесу тощо), і сформована з урахуванням вимог щодо обсягу та однорідності вибіркової сукупності, що забезпечує її репрезентативність. Критерієм однорідності сукупності було обрано коефіцієнт варіації, значення якого не перевищує 33 %.

У ході формування системи чинників впливу на рівень витрат операційної діяльності враховувались специфіка діяльності й особливості формування операційних витрат підприємств ресторанного господарства, а також такі вимоги:

- усі показники мають бути кількісно вимірюваними;
- перелік має включати теоретично обґрунтовані показники;
- показники не мають знаходитись між собою у функціональній залежності.

Шляхом логічного аналізу було обрано чинники, що впливають на рівень витрат операційної діяльності підприємств ресторанного господарства: питома вага продукції власного виробництва в загальному обсязі товарообороту (x_1); товарооборот на 1 місце (x_2); середньооблікова чисельність працівників (x_3); продуктивність праці робітників виробництва (x_4); віддача активної частини основних засобів (x_5); середні товарні запаси (x_6); питома вага постійних витрат у загальній сумі витрат операційної діяльності (x_7); питома вага напівфабрикатів у сировинних наборах (x_8); площа залу (x_9); кількість асортиментних позицій у меню (x_{10}).

Для оцінки ступеня впливу обраних чинників на рівень витрат операційної діяльності підприємств ресторанного господарства було проведено розрахунок коефіцієнтів кореляції. Аналіз матриці коефіцієнтів кореляції дозволив виявити:

- чинники, які мають слабкий зв'язок із результативним показником, і які слід виключити із подальшого дослідження;
- наявність мультиколінеарності між деякими чинниками, що призводить до серйозного зниження точності оцінок параметрів регресії, скривлення оцінок дисперсії залишків.

Для усунення мультиколінеарності О. О. Горошанська та Н. Б. Кащена пропонують два способи:

- 1) вилучення змінної (змінних);
- 2) перетворення змінних шляхом розрахунку відносних значень змінних (темпи зростання, темпи приросту) або відхилень від середніх значень змінних, або нормалізованих значень змінних [8, с. 175].

З огляду на те, що вихідний масив даних сформовано за сукупністю підприємств ресторанного господарства, а не за даними одного підприємства в динаміці, для усунення мультиколінеарності був застосований перший спосіб і з подальшого дослідження вилучені чинники, які мають більш тісний зв'язок між собою, ніж із результативним показником.

Для вибору моделі регресії, яка найкращим чином описувала би зв'язок між результативним показником і чинниками, що на нього впливають, науковці [8, с. 176; 9, с. 145] пропонують різні методи, зокрема:

- метод усіх можливих регресійних рівнянь, що передбачає побудову моделей, які містять усі можливі комбінації впливових чинників;
- метод виключень, який базується на дослідженні часткових F-критеріїв для встановлення статистичної значимості співвідношення між залишками моделі з найбільшою кількістю чинників і залишками моделі з одним вилученим чинником;
- покроковий регресійний метод, що діє у зворотному порядку порівняно з попереднім методом, тобто до моделі послідовно вносяться чинники, які мають найбільший коефіцієнт кореляції із залежною змінною.

Застосування покрокового регресійного аналізу дозволило запропонувати для досліджуваної сукупності підприємств ресторанного господарства багатофакторну модель рівня витрат операційної діяльності, що має вигляд:

$$y = 29,12 + 0,167x_1 - 0,066x_4 - 0,221x_5 - 0,851x_8, \quad (1)$$

де y – рівень витрат операційної діяльності підприємства, % до об.;

x_1 – питома вага продукції власного виробництва в загальному обсязі товарообороту, %;

x_4 – продуктивність праці робітників виробництва, тис. грн;

x_5 – віддача активної частини основних засобів, грн;

x_8 – питома вага напівфабрикатів у сировинних наборах, %.

Статистичний аналіз рівняння регресії підтвердив:

- наявність високого взаємозв'язку між рівнем витрат операційної діяльності й чинниками, що включені в модель (коефіцієнт множинної кореляції дорівнює 0,869);
- залежність формування рівня операційних витрат підприємства від зміни врахованих у моделі чинників на 75,5 % (коефіцієнт множинної детермінації дорівнює 0,755);
- значимість отриманої моделі, оскільки

фактичне значення F-критерію Фішера значно перевищує табличне.

Для визначення граничного внеску кожного чинника у формування рівня витрат операційної діяльності підприємства ресторанного господарства були розраховані часткові коефіцієнти детермінації та стандартизовані коефіцієнти регресії (β -коефіцієнти) (табл. 1).

Таблиця 1

Часткові коефіцієнти детермінації та β -коефіцієнти, що відображають залежність рівня витрат операційної діяльності підприємства ресторанного господарства від чинників, які на нього впливають

Чинник	Частковий коефіцієнт детермінації	β -коефіцієнт
x_1	0,289	0,245
x_4	0,144	-0,182
x_5	0,108	-0,121
x_8	0,214	-0,196

За результатами обчислення зроблено висновок про те, що найбільший внесок у коефіцієнт детермінації й адекватність моделі має питома вага продукції власного виробництва в загальному обсязі товарообороту (якщо виключити його з рівняння, то коефіцієнт детермінації зменшиться на 0,289). Цей чинник суттєво впливає на зміну рівня витрат операційної діяльності підприємств ресторанного господарства досліджуваної сукупності.

Розроблена багатофакторна модель залежності рівня витрат операційної діяльності була використана для кількісної оцінки впливу врахованих у ній чинників на зміну рівня операційних витрат та підрахунку резервів зниження витратності операційної діяльності закладу

ресторанного господарства ТОВ «Марічка», що входить до складу вибіркової сукупності підприємств (табл. 2).

Отже, на досліджуваному підприємстві зниження рівня операційних витрат у розмірі 0,162 % до обороту є наслідком:

збільшення продуктивності праці робітників виробництва на 2,01 тис. грн і віддачі активної частини основних засобів на 1,48 грн, що обумовило зниження витратності операційної діяльності відповідно на 0,133 та 0,327 % до обороту;

зниження питомої ваги продукції власного виробництва в загальному обсязі товарообороту на 1,12 пункти структури та питомої ваги напівфабрикатів у сировинних наборах на 0,57 пункти структури.

Таблиця 2

Розрахунок впливу чинників на зміну рівня витрат операційної діяльності закладу ресторанного господарства ТОВ «Марічка»

Показник	Коефіцієнт регресії	Зміна (+,-)	Величина впливу, % до об.
1. Питома вага продукції власного виробництва в загальному обсязі товарообороту, %	0,167	-1,120	-0,187
2. Продуктивність праці робітників виробництва, тис. грн	-0,066	2,010	-0,133
3. Віддача активної частини основних засобів, грн	-0,221	1,480	-0,327
4. Питома вага напівфабрикатів у сировинних наборах, %	-0,851	-0,570	0,485
5. Рівень витрат операційної діяльності, % до об.	x	-0,162	x

Розмір впливу зазначених чинників відповідно становив – 0,187 та 0,485 % до обороту.

Отже, резервом подальшого зниження рівня витрат операційної діяльності досліджуваного закладу ресторанного господарства ТОВ «Марічка» є зміна структури сировинного набору в бік збільшення в його складі питомої ваги напівфабрикатів, які використовуються для виробництва кулінарної продукції.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Технологія оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства ґрунтується на використанні сучасного методичного інструментарію у процесі дослідження рівня операційних витрат із метою отримання об'єктивних даних щодо його розміру, установлення причин зміни та пошуку потенційних можливостей зниження. Розроблену функціональну модель технології оцінки витратності операційної діяльності підприємств ресторанного господарства запропоновано використовувати у процесі реалізації певних аналітичних процедур, спрямованих на пошук резервів підвищення ефективності використання спожитих ресурсів і зниження рівня операційних витрат. Надані рекомендації дозволять значно підвищити якість управлінських рішень щодо витратності господарювання в ресторанному бізнесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Некрасов С. И. Философия науки и техники : тематический словарь-справочник / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Москва : МИИТ, 2009. – 424 с.
2. Technology // Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/technology> (дата звернення: 7.10.2017). – Назва з екрана.
3. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів : навч. посіб. / [О. М. Томашевський, Г. Г. Цегелик, М. Б. Вітер, В. І. Дудук]. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
4. Сайт Українська педагогіка. Технології навчання. Інформаційні технології навчання

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukped.com/skarbnichka/2367-tehnologiyi-navchannja-informatsijni-tehnologiyi-navchannja.html> (дата звернення: 7.10.2017). – Назва з екрана.

5. Економічний аналіз підприємств торгівлі та харчування : навч. посіб. / [Н. М. Гаркуша О. В. Цуканова, Н. Б. Кашена, Т. О. Сідорова.]. – Харків : Харківський держ. ун-т харч. та торг., 2014. – 360 с.
6. Чумак О. В. Інформаційно-методичне підґрунтя аналізу витрат підприємств ресторанного господарства / О. В. Чумак, І. С. Андрющенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. – 2016. – Вип. 1 (2). – С. 297–301.
7. Горошанська О. О. Аналітичний інструментарій управління витратами підприємства / О. О. Горошанська, Н. Б. Кашена // Фінанси, облік і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: сучасні проблеми та перспективи розвитку теорії і практики : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 28 жовтня 2016 р. – Харків : ХДУХТ, 2016. – С. 172–173.
8. Кашена Н. Б. Прогнозування результатів діяльності підприємства на основі економетричних моделей / Н. Б. Кашена, О. О. Горошанська, // Системи забезпечення управління підприємством: сучасний стан та перспективи розвитку : збірник наукових праць. – Харків : ХІБМ, 2016 – С. 173–179.
9. Клебанова Т. С. Прогнозування показників фінансової діяльності підприємства житлово-комунального господарства за допомогою адаптивних моделей / Т. С. Клебанова, О. О. Рудаченко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 143–148.

REFERENCES

1. Nekrasov, S. Y. & Nekrasova, N. A. (2009). *Fylosofyia nauky y tekhniky: tematycheski slovar-spravochnyk [Philosophy of Science and Technology: Thematic Dictionary]*. Moscow : MYYT [in Russian].
2. Technology // Encyclopædia Britannica.

- Encyclopædia Britannica Online (n.d.). <https://www.britannica.com/topic/technology>. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/technology>. (accessed 7 October 2017) [in Ukrainian].
3. Tomashevskiy, O. M., Tsehelyk, H. H., Viter, M. B. & Duduk, V. I. (2012). *Informatsiini tekhnolohii ta modeliuvannia biznes-protsesiv [Information technology and business process modeling]* Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
 4. Sait Ukrainska pedahohika. Tekhnolohii navchannia. Informatsiini tekhnolohii navchannia (n.d.). <http://ukped.com/skarbnichka/2367-tehnologiyi-navchannja-informatsijni-tehnologiyi-navchannja.html>. Retrieved from <http://ukped.com/skarbnichka/2367-tehnologiyi-navchannja-informatsijni-tehnologiyi-navchannja.html>. (accessed 7 October 2017) [in Ukrainian].
 5. Harkusha, N. M., Tsukanjva, N. B., Kashena, T. O. & Sidorova, T. O. (2014). *Ekonomichniy analiz pidpriemstv torhivli ta kharchuvannia. [Economic analysis of trade and catering enterprises]*. Kharkiv : Kharkivskiy derzhavnyi universytet kharchuvannia ta torhivli [in Ukrainian].
 6. Chumak, O. V. & Andriushchenko, I. S. (2016). Informatsiino-metodychne pidgruntia analizu vytrat pidpriemstv restorannoho hospodarstva [Informational and methodological basis of cost analysis of enterprises of restaurant industry]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya : Ekonomika – Scientific herald of Uzhgorod University. Series: Economics*, (1(2), (pp. 297–301) [in Ukrainian].
 7. Horoshanska, O. O. & Kashchena, N. B. (2016). Analitchnyi instrumentarii upravlinnia vytratamy pidpriemstva [Analytical toolkit for cost management of the enterprise]. *Proceeding from III Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. "Finansy, oblik i analiz v upravlinni pidpriemnytskoiu diialnistiu: suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku teorii i praktyky" – III International. science-practice Internet Conf. "Finance, Accounting and Analysis in Business Administration: Current Issues and Prospects for the Development of Theory and Practice"*. (pp. 172–173). Kharkiv : KhDUKhT [in Ukrainian].
 8. Kashchena, N. B. & Horoshanska, O. O. (2016). Prohnozuvannia rezultativ diialnosti pidpriemstva na osnovi ekonometrychnykh modelei [Forecasting the results of the enterprise on the basis of econometric models]. *Systemy zabezpechennia upravlinnia pidpriemstvom: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku: Zbirnyk naukovykh prats – Systems of enterprise management: current state and prospects of development: Collection of scientific works*, (pp. 173–179). Kharkiv : KhIBM [in Ukrainian].
 9. Klebanova, T. S. & Rudachenko, O. O. (2015). Prohnozuvannia pokaznykiv finansovoi diialnosti pidpriemstva zhytlovo-komunalnoho hospodarstva za dopomohoiu adaptyvnykh modelei [Forecasting of indicators of financial activity of the enterprise of housing and communal services using adaptive models]. *Biznes Inform – Business Inform*, 1, 143–148 [in Ukrainian].

О. М. Петрук, доктор экономических наук, профессор (Житомирский государственный технологический университет). **Технология оценки затратности операционной деятельности предприятий ресторанного хозяйства.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании технологии оценки затратности операционной деятельности предприятий ресторанного хозяйства и разработке практических рекомендаций по выявлению резервов ее снижения. **Методика исследования.** Достижение поставленной в статье цели осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования, а именно: диалектического подхода, анализа и синтеза, систематизации и обобщения, корреляционно-регрессионного анализа. **Результаты.** Разработана функциональная модель технологии оценки затратности операционной деятельности предприятий ресторанного хозяйства, которую предложено использовать в процессе реализации определенных аналитических процедур, направленных на поиск резервов повышения эффективности использования потребленных ресурсов. С целью установления причин изменения затратности операционной деятельности предприятий ресторанного хозяйства разработана многофакторная модель зависимости уровня операционных расходов и осуществлен статистический анализ, результаты которого подтвердили ее надежность и значимость. На основании данной модели осуществлен факторный анализ и выявлены

резервы снижения затратности операционной деятельности заведения ресторанного хозяйства. **Практическая значимость результатов исследования.** Использование предложенного подхода к оценке уровня операционных затрат обеспечивает возможность поиска резервов его снижения, что, в свою очередь, способствует повышению качества управленческих решений по затратности хозяйствования в ресторанном бизнесе. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: ресторанное хозяйство, предприятие, операционная деятельность, затратность, оценка, технология.

O. Petruk, Dc. Econ.Sci., Professor (Zhytomyr State Technological University). *Technology evaluation of the cost of operating activities of restaurant enterprises.*

Annotation. *The purpose of the paper is to substantiate the technology of estimating the cost of operating activities of enterprises of the restaurant industry and to develop practical recommendations for identifying reserves for its reduction. **Methodology of research.** Achievement of the goal set in the article is carried out with the help of general scientific and special methods of research, namely: dialectical approach, analysis and synthesis, systematization and generalization, correlation-regression analysis. **Findings.** The functional model of the technology of estimation of operational activity of enterprises of restaurant industry, which is proposed to be used in the process of implementation of certain analytical procedures aimed at finding reserves for increasing the efficiency of utilization of consumed resources, is developed. In order to determine the reasons for changing the operating costs of restaurant enterprises, a multi-factor model of the level of operating costs dependence has been developed and a statistical analysis has been carried out, the results of which have shown its reliability and significance. On the basis of this model, factor analysis was carried out and reserves were found to reduce the operating costs of the restaurant restaurant facility. **Practical value.** The introduction of the proposed approach to the estimation of the level of operating costs provides an opportunity to find reserves for its reduction, which, in turn, contributes to the improvement of the quality of the justification of managerial decisions regarding the cost of management in the restaurant business. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of restaurant enterprises.*

Keywords: restaurant economy, enterprise, operational activity, cost, estimation, technology.

ВНУТРІШНЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОБЛІКОВИХ ПРОЦЕДУР В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА

А. С. КРУТОВА, доктор економічних наук, професор
(Харківський державний університет харчування та торгівлі)

Анотація. *Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сукупності внутрішніх стандартів із регламентації облікових процедур і визначенні об'єктів організації облікового процесу суб'єктів малого бізнесу. Об'єктом дослідження є система бухгалтерського обліку діяльності суб'єктів малого підприємництва. Предмет дослідження – сукупність науково-методичних засад організації бухгалтерського обліку підприємств малого бізнесу. Методика дослідження.* У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** Запропоновано організацію облікового процесу в малому бізнесі розглядати як сукупність внутрішніх стандартів із регламентації обліку та процедур визначення об'єктів організації облікового процесу як технології обліку й інформаційного захисту. Розкрито зміст етапів облікового процесу малих підприємств. **Практична значущість результатів дослідження** полягає в розробці теоретико-методологічного базису внутрішньої стандартизації облікового процесу на підприємствах малого бізнесу. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці організації бухгалтерського обліку на малих підприємствах.

Ключові слова: *мале підприємство, організація бухгалтерського обліку, етапи облікового процесу, внутрішня стандартизація облікових процедур, інформаційний захист.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сфера підприємництва – це важлива сфера розвитку економіки держави й регіону. Підприємництво займає важливе місце в соціально-економічному розвитку країни, забезпечуючи насиченість ринку товарами та послугами, сприяючи здоровій конкуренції, задоволенню споживчого попиту населення і створенню нових робочих місць.

Тому режим максимального сприяння малому бізнесу постійно вимагає вдосконалення функцій управління малими підприємствами шляхом побудови дієвої системи формування обліково-інформаційних ресурсів. Важливість питань побудови ефективної облікової системи на підприємствах малого бізнесу відзначена і шляхом внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а саме введення класифікації підприємств, згідно з якою до суб'єктів малого бізнесу належать мікро- та малі підприємства [1].

За даними Головного управління статистики в Харківській області, станом на 01.01.2017 р. частка малих та мікропідприємств від загальної кількості підприємств області становила 95,5 %. До суб'єктів малого бізнесу належить більшість підприємств торгівлі. Так, протягом 2017 р. обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва, що здійснюють оптову та роздрібну торгівлю в Харківському регіоні, становив близько 36 % [2]. Тому задля активізації малого бізнесу в області було затверджено Програму розвитку малого та середнього підприємництва в Харківській області на 2016–2020 рр., яка має за мету створення сприятливих умов для розвитку малого й середнього підприємництва шляхом спрямування дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємництва, громадських організацій та об'єднань підприємців для підвищення їх ролі у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності області [3].

З метою розвитку малих підприємств в Україні прийнято низку нормативно-правових актів. Так, відповідно до чинного законодавства, такі суб'єкти господарювання можуть бути платниками або податку на прибуток, або єдиного податку [4], крім того їм надано дозвіл на ведення спрощеного обліку доходів і витрат, а також ведення бухгалтерського обліку й подання фінансової звітності в порядку, установленому законодавством про спрощену систему обліку та звітності [5, ст. 2]. Проте, незважаючи на позитивні зміни, дотепер беззаперечною проблемою на підприємствах малого бізнесу є ведення обліку винятково з метою складання звітності. Представниками малого бізнесу не приділяється належна увага безпосередньо веденню обліку як важливому джерелу інформації про результати їх господарювання. Відтак, питання регламентації облікових процедур в інформаційній системі малих підприємств є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів відображення господарських фактів малими підприємствами в бухгалтерському обліку та звітності присвячені праці таких учених, як П. Буряк, С. Голов, Б. Засадний, М. Кобзева, Н. Малюга, Я. Олійник, М. Огійчук, Л. Сук, В. Сопко та ін. Окремо питання організації облікового процесу суб'єктів малого бізнесу розглядали Н. Бузак, Т. Гоголь, О. Поповіч, О. Подолянчук, В. Кузьома. Разом із тим особливості внутрішньої стандартизації облікового процесу на малих підприємствах потребують подальших досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті визначено теоретичне обґрунтування сукупності внутрішніх стандартів із регламентації облікових процедур і визначення об'єктів організації облікового процесу суб'єктів малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні розвиток малого підприємництва в торгівлі супроводжується тенденціями, характерними для більшості зростаючих споживчих ринків, а саме: створенням нових торговельних форматів, використанням сучасних інформаційних технологій, поширенням різноманітних послуг із доставки товарів та післяпродажного обслуговування покупців. Роздрібні торговці прагнуть

якнайшвидше засвоїти нові можливості збуту, одночасно пропонуючи покупцям зручні схеми ціноутворення та оплати товарів, власні інформаційні ресурси в Інтернеті, що спричинило потребу кардинальної модифікації не лише методології, а й організації бухгалтерського обліку згідно з міжнародною теорією та практикою. За таких умов система бухгалтерського обліку на малих та мікропідприємствах має запропонувати дієвий механізм для вирішення поставлених управлінських завдань.

Для того щоб організувати обліковий процес у динамічних умовах господарювання, зовсім недостатньо знати природу й методику його функціонування. З метою впорядкування облікового процесу до вимог та умов малого бізнесу необхідно виділити його окремі складові – об'єкти, що нададуть змогу сформувати оптимальні внутрішні регламенти побудови моделі інформаційної системи малого підприємства, тобто об'єкти організації облікового процесу.

У сучасному інформаційному середовищі організація облікового процесу має свої особливості. По-перше, сучасні інформаційно-комунікаційні технології змінили саму схему взаємодії інформаційної системи з довілльям і користувачем, ставлення до «документа» й «облікового запису», а також порядок використання документів як доказів. Тому облікові номенклатури та носії облікової інформації не є самостійними об'єктами організації облікового процесу, а лише складовими його технології. По-друге, процеси інформатизації різних аспектів людської діяльності вимагають перегляду ключових засад їх безпеки. Отже, до складу об'єктів організації облікового процесу доцільно ввести технологію інформаційного захисту. Таким чином, організацію облікового процесу на малому підприємстві слід розглядати як сукупність внутрішніх стандартів із регламентації облікових процедур і процедур визначення об'єктів організації облікового процесу як технології обліку, так і інформаційного захисту (рис. 1).

Складовою організації облікового процесу є розробка внутрішніх регламентів, що набувають нормативної сили після затвердження вищим органом управління підприємства. Зазвичай, до складу внутрішніх регламентів автори зараховують: Положення з облікової політики та додатки до нього, [6, с. 43]; Положення про бухгалтер-

ську службу та посадові інструкції [7, с. 190]. Окремі автори не використовують термін «облікова політика» й зараховують до обов'язкових елементів організації бухгалтерського обліку на малих підприємствах такі, як форма організації обліку, система оподаткування, спрощений план рахунків та фінансова звітність [8, с. 14]. Для

забезпечення єдності методології обліку та налагодження процесу збирання обліково-звітної інформації науковці обґрунтовують рівні реалізації облікової політики й суб'єктів її формування, від яких залежать зміст окремих елементів та методи, що використовуються під час формування інтегрованої звітності [9, с. 40].

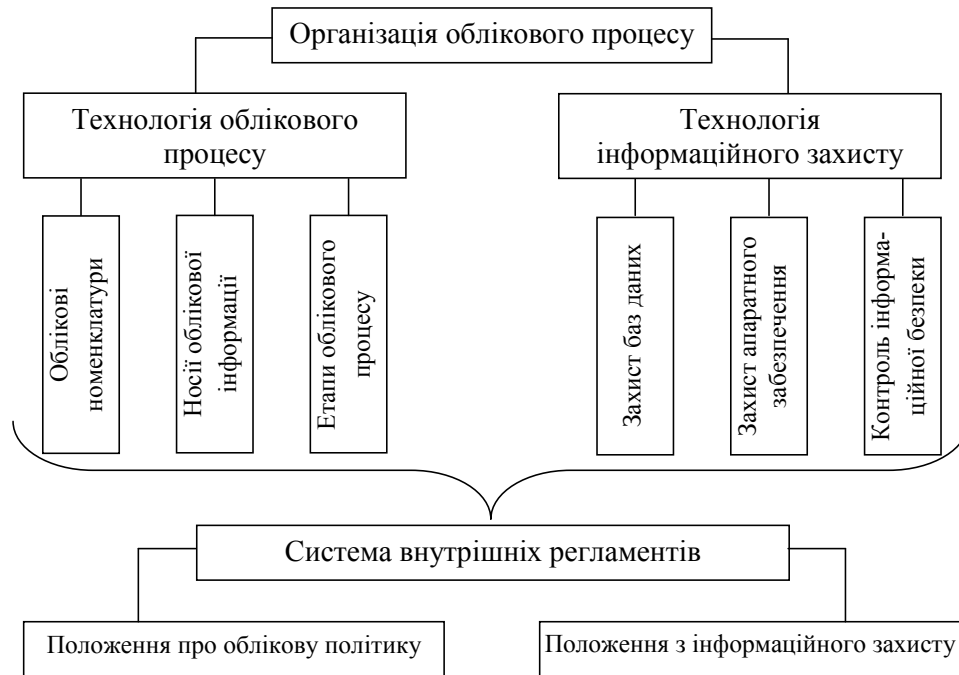

Рис. 1. Внутрішня стандартизація облікового процесу на підприємствах малого бізнесу

До системи внутрішніх стандартів організації облікового процесу на підприємствах малого бізнесу слід включати не тільки облікову політику, а й положення з інформаційного захисту. Під системою внутрішніх стандартів бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва слід розуміти затверджені керівником нормативно-правові акти, що визначають:

- у частині облікової політики – принципи, методи та правила ведення обліку; функції, обов'язки, права й відповідальність посадових осіб; статус документів в інформаційній системі; правила архівування та електронного документообігу;
- у частині інформаційного захисту – принципи, методи та правила контролю інформаційної безпеки.

У векторі безпеки малого бізнесу за Стратегією-2020 вбачається необхідним створення умов і правил для забезпечення підвищення якісних характеристик обліково-звітної інформації, зокре-

ма поширення уніфікованих підходів та оцінок подій для коректного відображення їх у фінансовій звітності. Це актуалізує питання інформаційної безпеки малого підприємства від можливого витоку конфіденційної інформації [10, с. 133]. Тому, в умовах інформатизації суспільно-економічних відносин, важливим аспектом внутрішньої стандартизації облікових процесів є визначення режиму доступу до інформаційних ресурсів, передбаченого суб'єктом господарювання порядку отримання, використання, поширення та зберігання інформації, а також сукупності способів її захисту. Для суб'єктів малого підприємництва, особливо тих, що використовують технології електронної торгівлі, окрім традиційного Положення про облікову політику, до складу внутрішніх регламентів ведення обліку необхідно додати Положення про політику інформаційного захисту, у якому слід урахувати: функції та відповідальність посадових осіб у сфері інформаційного захисту; визначення сту-

пеня конфіденційності інформаційних ресурсів; порядок архівування та контролю збереження конфіденційних даних; розмежування прав доступу користувачів в інформаційній системі; механізм контролю уразливості об'єктів інформаційної системи; механізм контролю інформаційних процесів і дій в інформаційному середовищі. Означені проблеми вимагають негайного розгляду, тому далі наведемо власний підхід до їх вирішення в рамках нової парадигми бухгалтерського обліку.

І. А. Бігдан стверджує, що в бухгалтерському обліку номенклатура – це перелік назв господарських засобів, джерел їх формування, господарських процесів: основні засоби, грошові кошти, резервний капітал, виробництво тощо [11, с. 47]. Такий підхід звужує розуміння основного призначення облікових номенклатур, яке полягає в описі облікових параметрів перелічених об'єктів бухгалтерського обліку, а не лише в кодуванні їх назв.

Організація облікового процесу починається з вивчення складу облікової номенклатури. Історично склалося так, що обсяг робіт із бухгалтерського обліку в умовах ручної праці збільшувався поступово. Поява нової облікової номенклатури сприймалася механічно, оформлення її здійснювалося за методом аналогії. Але в умовах автоматизації розробка облікової номенклатури стала первісним етапом побудови інформаційної системи управління. Тож це складна проблема формування ієрархічної структури інформаційних ресурсів управління, яка розглядатиметься в наступному розділі.

Специфіка господарських фактів у сучасних умовах господарювання вплинула на порядок фіксування даних на носіях обліково-економічної інформації. Проблему визначення носіїв облікової інформації професор В. А. Шпак розглядає під кутом оцінки їх доказовості та юридичної ваги [12, с. 135]. Тому слід виділяти три характерні риси бухгалтерського обліку, яких необхідно дотримуватися під час формування доказів:

- кожен господарський факт має бути, насамперед, зафіксований на носії як доказ, тобто як документ, оформлений згідно з Положенням про документи та документообіг у бухгалтерському обліку;
- усі господарські факти з первинних доказових джерел підлягають обов'язковій реєстрації й накопиченню в облікових реєстрах;

– доказовість первинних документів є підставою для набуття доказової сили вихідної інформації (фінансової, податкової, статистичної й управлінської звітності).

Організація носіїв облікової інформації в умовах інформаціології відрізняється ще однією характеристикою – реінжинірингом традиційного облікового процесу в бік автоматизації документування та, як наслідок, появою такого феномену, як електронний документообіг. З цього приводу професор В. В. Євдокимов зазначає, що «в умовах ручної обробки даних бухгалтерського обліку рахунки виступають матеріальними носіями із властивими їм дебетом і кредитом. У ході використання комп'ютерних технологій особливо радикальна перебудова відбувається в системі рахунків. В умовах комп'ютеризації бухгалтерського обліку первинні дані нагромаджуються й обробляються в комп'ютерних системах. Таким чином, рахунки немовби втрачають ознаки матеріального носія інформації в їх теоретичному розумінні» [13, с. 242]. Упровадження технологій електронного документування в малому бізнесі дозволяє значно підвищити якість інформаційних ресурсів управління, але в той же час вимагає негайного вирішення низки питань правового регулювання та технічної регламентації. Означені питання є перспективними для планування подальшого розвитку бухгалтерського обліку взагалі.

Третьою складовою технології організації облікового процесу є його етапи. Дослідження літературних джерел дозволило дійти висновку, що більшість авторів (Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, С. В. Івахненко, А. М. Кузьмінський, В. С. Лень, Н. М. Малюга, А. А. Пилипенко, В. В. Сопко) пов'язують організацію обліку в її технологічному аспекті із трьома етапами облікового процесу: первинним, поточним і підсумковим обліком. Навіть у дослідженнях із використання інформаційних технологій в організації обліку наповнення кожного етапу визначається вченими в досить традиційний спосіб [14, с. 192; 15, с. 356; 16, с. 43]. Розглядаючи ж методологію автоматизованого обліку, дослідники здебільшого звертають увагу на питання функціональності програмного забезпечення й побудови автоматизованих робочих місць облікового персоналу та структури облікових баз даних, залишаючи поза увагою проблеми організації облікової діяльності в комп'ютерному середо-

вищі. Разом із тим в умовах комп'ютеризації бухгалтерського обліку змінюється і його організація: структура облікового апарату, функціональні обов'язки бухгалтерів, технологія облікового процесу.

Формування інформаційних ресурсів підприємства здійснюється в ході виконання трьох етапів облікового процесу як процесу формування доказів. Тому для вирішення проблем організації обліку в комп'ютерному середовищі необхідно спочатку розглянути, як вплинула інформатизація управління підприємством на етапи облікового процесу (рис. 2). (На рисунку пунктирними лініями наведено реєстри, що не зберігаються в постійній пам'яті, а формуються за кожним запитом).

Перший етап полягає в тому, що господарський факт (явище або процес) має бути зафіксованим на носії, який має доказову силу. Цей етап пов'язаний із формуванням бази даних інформаційної системи підприємства. Перенесення даних первинного етапу обліку в обліковий реєстри регламентується положеннями та правилами, установленими в обліковій політиці підприємства, які характеризуються способом ведення записів, характером кореспонденції бухгалтерських рахунків, ступенем деталізації.

Другий етап – це процес систематизації господарських фактів згідно із прийнятою на першому етапі системою класифікації та закладеними алгоритмами обробки. На цьому етапі формуються всі бухгалтерські реєстри, таблиці розрахункового характеру та бухгалтерські довідки, що мають індивідуальний характер. Третій етап – підсумковий, покликаний трансформувати облікові дані на інформацію, корисну для прийняття управлінських рішень внутрішніми й зовнішніми користувачами. На цьому етапі здійснюються процедури контролю, аналізу, планування, тобто виконання похідних від обліку функцій управління. Отже, тільки інформаційні сукупності, сформовані на першому етапі облікового процесу, носять об'єктивний характер. Другий і третій етапи є суб'єктивними, варіативними, в основу їх формування покладено принцип невизначеності. На першому етапі облікового процесу здійснюється формування облікової номенклатури шляхом класифікації та кодування вхідної інформації. Після визначення облікової номенклатури здійснюється відбір носіїв інформації та їх систематизація, що надає підставу ототожнювати облікову номенклатуру з довідниками, які використовуються в інформаційних системах управління.

Рис. 2. Зміст етапів облікового процесу малих підприємств

На другому та третьому етапах облікового процесу здійснюється обробка й узагальнення облікової номенклатури з метою отримання інформації, корисної для управління, тобто поточний та підсумковий облік представляють собою процеси, які складаються з набору процедур, що виконуються над обліковою номенклатурою. Підтвердженням цього факту є процедура формування резервної копії бази даних підприємства, що здійснюється всіма без винятку сучасними програмними засобами автоматизації бухгалтерського обліку. Файл резервної копії містить у собі тільки залишки за рахунками синтетичного й аналітичного обліку та зафіксовані в первинних документах результати спостереження.

Використання сучасних інформаційних технологій в управлінні змінило функції облікового апарату у виконанні процедур, притаманних другому та третьому етапам облікового процесу. У разі ручного ведення бухгалтерського обліку лише на відображення операцій в облікових регістрах витрачається від 50 до 70 % часу облікового персоналу [17, с. 58]. За умов нормального функціонування системи обліковому персоналу немає потреби втручатися в інформаційний процес на будь-якому його етапі шляхом відображення проміжних даних.

Отже, зіставлення стадій облікового процесу зі складовими інформаційної системи управління підприємством дозволило дійти висновку, що на стадії первинного обліку формується база даних підприємства. Саме у процесі заповнення бази даних створюються й кодуються масиви облікової номенклатури. Далі, керуючись алгоритмами модифікації, закладеними в базу правил, здійснюється підготовка всіх видів звітів у форматах, що задовольняють вимоги користувачів, тобто у складі стадій облікового процесу доцільно виділяти вже не три, а два етапи: первинний і підсумковий. Завдання поточного етапу вирішуються на технічному етапі організації бухгалтерського обліку в комп'ютерному середовищі. Функції з континування документів і формування внутрішньої й фінансової звітності закладено у вигляді алгоритмів у програмну компоненту технологічного забезпечення інформаційної системи бухгалтерського обліку. Час, що витрачається бухгалтерами на обробку документів та формування звітів, значно скоротився і, відповідно до цього, може бути використаний

на вдосконалення існуючої на підприємстві системи класифікації облікової номенклатури та на творче узагальнення й аналіз інформації, отриманої на різних етапах облікової обробки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Узагальнюючи вищезазначене, необхідно відзначити, що організацію облікового процесу в малому бізнесі слід розглядати як сукупність внутрішніх стандартів із регламентації облікових процедур і процедур визначення об'єктів організації облікового процесу як технології обліку та інформаційного захисту. Під системою внутрішніх стандартів бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва слід розуміти затверджені керівником нормативно-правові акти, які визначають: у частині облікової політики – принципи, методи та правила ведення обліку; функції, обов'язки, права та відповідальність посадових осіб; статус документів в інформаційній системі; правила архівування й електронного документообігу; у частині інформаційного захисту – принципи, методи та правила контролю інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека малого підприємства характеризується ступенем її захищеності, а отже, стійкістю основних бізнес-процесів та інформаційних ресурсів до небезпечних, деструктивних, дестабілізуючих інформаційних дій. Інформаційна безпека визначається здатністю нейтралізувати такі дії. Розробка механізмів забезпечення інформаційної безпеки комерційної діяльності в Україні тісно пов'язана із заходами щодо інформатизації суспільства взагалі. У цих умовах право має встати на захист глобальних цінностей. І це, насамперед, стосується добробуту людини й умов функціонування та розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Інформаційну систему не можна регулювати, виходячи тільки з інтересів розвитку технологій та інформаційних ресурсів. Охоплюючи всі сфери діяльності, інформатизація кидає нові виклики інформаційній безпеці та створює для неї нові загрози. Поодинокі малі підприємства не зможуть створити ефективну систему інформаційного захисту. Настала нагальна потреба в державному контролі та регулюванні правового режиму інформаційної безпеки, в основу якого має бути покладений принцип пріоритету людини, особи, суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс] : Закон України, прийнятий 05 жовтня 2017 р. №2164-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (дата звернення: 23.11.2017). – Назва з екрана.
2. Сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.11.2017). – Назва з екрана.
3. Програма сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в Харківській області на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-spriannya-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidpriemnitstva-v-kharkivskij-oblasti-na-2016-2020-roki> (дата звернення: 23.11.2017). – Назва з екрана.
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 02 грудня 2010 р. №2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.11.2017). – Назва з екрана.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність [Електронний ресурс] : Закон України, прийнятий 16 липня 1999 р. № 996. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 23.11.2017). – Назва з екрана.
6. Засадний Б. Організаційні аспекти обліку на малих підприємствах / Б. Засадний, М. Кобзева // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2011. – № 130. – С. 42–44.
7. Олійник Я. В. Оцінка стану нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку суб'єктів малого бізнесу в Україні / Я. В. Олійник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 187–190.
8. Бузак Н. Актуальні аспекти організації обліку суб'єктів малого підприємництва / Н. Бузак // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2013. – № 2 (26). – С. 3–15.
9. Нестеренко О. О. Методологічні аспекти формування інтегрованої облікової політики / О. О. Нестеренко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 2 (26). – С. 29–44.
10. Пархоменко В. М. Вдосконалення бухгалтерського обліку – складова економічного зростання / В. М. Пархоменко // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. – 2015. – № 2. – С. 130–135.
11. Бігдан І. А. Організація облікових номенклатур як першооснова організації облікового процесу / І. А. Бігдан, Г. М. Фадєєва // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 2. – С. 46–50.
12. Шпак В. А. Умови та засоби бухгалтерського обліку як фактори облікового середовища / В. А. Шпак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 6 (1). – С. 134–138.
13. Євдокимов В. В. Адаптивна модель інтегрованої системи бухгалтерського обліку : монографія / В. В. Євдокимов. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 516 с.
14. Івахненко С. В. Комп'ютерний аудит: контрольні методики і технології / С. В. Івахненко. – Київ : Знання, 2005. – 286 с.
15. Малюга Н. М. Двойная запись в бухгалтерском учете: историко-теоретический аспект : монографія / Н. М. Малюга, Т. В. Давыдюк. – Житомир : Рута, 2003. – 512 с.
16. Мних Є. Концепція побудови комп'ютерної інформаційної системи обліку діяльності корпорацій / Є. Мних, О. Брадул // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 4. – С. 41–45.
17. Крутова А. С. Електронний документообіг

на підприємствах електронної комерції / А. С. Крутова // Економіст. – 2011. – № 3. – С. 31–35.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini” : pryiniaty 05 zhovtnya 2017 r. № 2164-VIII [Law of Ukraine On Amendments to the Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” from October 5 2017, №2164-VIII]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (accessed 23 November 2017) [in Ukrainian].
2. Sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti [The site of the Main Department of Statistics in the Kharkiv region]. (n.d.). <http://kh.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://kh.ukrstat.gov.ua> (accessed 23 November 2017) [in Ukrainian].
3. Prohrama spriyannia rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Kharkivskii oblasti na 2016–2020 roky [Program for Promotion of Small and Medium Enterprise Development in Kharkiv Oblast for 2016–2020]. <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-spriyannya-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidpriemnitstva-v-kharkivskij-oblasti-na-2016-2020-roki>. Retrieved from <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-spriyannya-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidpriemnitstva-v-kharkivskij-oblasti-na-2016-2020-roki> (accessed 23 November 2017) [in Ukrainian].
4. Podatkovi kodeks Ukrainy : pryiniaty 02 hrudnia 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine from December 2 2010, № 2755-VI] Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (accessed 23 November 2017) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist” : pryiniaty 16 lypnia 1999 roku № 996 [Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting from July 16 1999, № 996] Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>. (accessed 23 November 2017) [in Ukrainian].
6. Zasadnyi, B. & Kobzeva, M. (2011). **Orhania-**zatsiini aspekty obliku na malykh pidpriemstvakh [Organizational aspects of accounting for small enterprises]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T.H. Shevchenka – Bulletin of the Kiev National University named after: T.G. Shevchenko: Collected papers*, (130), (pp. 42–44) [in Ukrainian].
7. Oliinyk, Ya. V. (2012). Otsinka stanu normatyvno-pravovoho zabezpechennia bukhhalterskoho obliku subiektiv maloho biznesu v Ukraini [Assessment of the state of legal and regulatory provision of accounting of small business entities in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*. Ser.: *Ekonomika – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy: Collected papers. A Series Economics*, (19), (pp. 187–190) [in Ukrainian].
8. Buzak, N. (2013). Aktualni aspekty orhanizatsii obliku subiektiv maloho pidpriemnytstva [Actual aspects of the organization of accounting of small business entities]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2 (26), 3–15) [in Ukrainian].
9. Nesterenko, O. O. (2017). Metodolohichni aspekty formuvannia intehrovanoi oblikovoi polityky [Methodological aspects of forming an integrated accounting policy]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh: zb. nauk. pr. – Economic strategy and prospects of development of the sphere of trade and services: Collected papers*, (2 (26), (pp. 29–44) [in Ukrainian].
10. Parkhomenko, V. M. (2015). Vdoskonalennia bukhhalterskoho obliku – skladova ekonomichnoho zrostannia [Improving accounting is a component of economic growth]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii – Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization*, 2, 130–135 [in Ukrainian].
11. Bihdan, I. A. (2012). Orhanizatsiia oblikovykh nomenklatur yak pershoosnova orhanizatsii oblikovoho protsesu [Organization of accounting nomenclature as the first principle of the organization of the accounting process]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy roz-*

- vytku sfery torhivli ta posluh : zb. nauk. pr. – *Economic strategy and prospects of the sphere of trade and services: Collected papers*, (2), (pp. 46–50) [in Ukrainian].
12. Shpak, V. A. (2014). Umovy ta zasoby bukhhalterskoho obliku yak faktory oblikovoho seredovyshcha [Conditions and means of accounting as factors of the accounting environment]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University: Collected papers. Economic sciences*, (6 (1), (pp. 134–138) [in Ukrainian].
 13. Yevdokymov, V. V. (2010) *Adaptivna model intehrovanoi systemy bukhhalterskoho obliku [Adaptive model of the integrated accounting system]*. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
 14. Ivakhnenkov, S. V. (2005). *Kompiuternyi audyt: kontrolni metodyky i tekhnologii [Computer audit: control techniques and technology]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
 15. Maliuha, N. M. & Davudiuk, T. V. (2003). *Dvoinaia zapys v bukhhalterskom uchete : ystoryko-teoretycheskyi aspekt [Double entry in accounting: historical-theoretical aspect]*. Zhytomyr : Ruta [in Ukrainian].
 16. Mnich, Ye. & Bradul, O. (2008). Kontseptsiiia pobudovy kompiuternoї informatsiinoї systemy obliku diialnosti korporatsii [The concept of the incentives of the computer system of information systems in the field of corporate]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and Audit*, 4, 41–45 [in Ukrainian].
 17. Krutova, A. S. (2011). Elektronnyi dokumentoobih na pidpriemstvakh elektronnoi komertsii [Electronical documentation on electronic commerce]. *Ekonomist – Economist*, 3, 31–35 [in Ukrainian].

А. С. Крутова, доктор экономических наук, профессор (Харьковский государственный университет питания и торговли). **Внутренняя регламентация учетных процедур в информационной системе малого предприятия.**

Аннотация. Цель статьи состоит в теоретическом обосновании совокупности внутренних стандартов по регламентации учетных процедур и определении объектов организации учетного процесса субъектов малого бизнеса. Объектом исследования является система бухгалтерского учета деятельности субъектов малого предпринимательства. Предметом исследования является совокупность научно-методических основ организации бухгалтерского учета предприятий малого бизнеса. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** Предложено организацию учетного процесса в малом бизнесе рассматривать как совокупность внутренних стандартов по регламентации учета и процедур определения объектов организации учетного процесса как технологии учета и информационной защиты. Раскрыто содержание этапов учетного процесса малых предприятий. **Практическая значимость результатов исследования** заключается в разработке теоретико-методологического базиса внутренней стандартизации учетного процесса на предприятиях малого бизнеса. Основные научные положения статьи можно использовать в практике организации бухгалтерского учета на малых предприятиях.

Ключевые слова: малое предприятие, организация бухгалтерского учета, этапы учетного процесса, внутренняя стандартизация учетных процедур, информационная защита.

A. Krutova, Dc. Econ. Sci., Professor (Kharkiv State University of Food Technology and Trade). **Internal regulation of accounting procedures at small businesses' information system.**

Annotation. Purpose. The article is devoted to theoretical substantiation of a set of internal standards for accounting procedures regulating and determining objects of the accounting process organization for small business. The object of the study is the small businesses' accounting system. The subject of the study is a set of scientific and methodological foundations for the small businesses' accounting organization. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** It is suggested to interpret the accounting process organization in small business as a set of internal standards for the accounting procedures

regulation and determining the objects of the accounting process organization as accounting technology and information protection procedures. The contents of the accounting process stages at small businesses are disclosed. **Practical value.** The article substantiates that the development of a theoretical and methodological basis of the accounting process at small business internal standardization allows to provide increasing the information resources quality and security with increasing the level of satisfaction the needs of management system.

Keywords: small enterprise, organization of accounting, stages of accounting process, accounting procedures internal standardization, information security.

РОЛЬ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕКТОРНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ

Н. С. ПЕДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

М. І. КІМУРЖИЙ, заступник директора з навчальної та навчально-виробничої
роботи (Білгород-Дністровський економіко-правовий коледж

Вищого навчального закладу Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні ролі управління потенціалом у забезпеченні векторного сталого розвитку підприємств ЖКГ. Статтю присвячено дослідженню понятійно-категоріального апарату управління потенціалом розвитку підприємств, виокремленню основних функцій управління та побудові механізму управління потенціалом розвитку підприємств ЖКГ. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою методів наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, а також інших методів пізнання соціально-економічних явищ, об'єктів і процесів – для формулювання наукових положень та уточнення термінологічного апарату щодо управління потенціалом розвитку підприємств, його функцій і механізмів забезпечення.* **Результати.** *Досліджено етимологію сутності управління потенціалом розвитку підприємств та виокремлено основні функції управління. Розроблено матрицю інтегрування взаємозв'язків функцій і складових векторно-орієнтованого управління потенціалом розвитку підприємства; запропоновано структурно-функціональну модель механізму управління потенціалом розвитку ЖКГ. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що використання запропонованого механізму управління потенціалом розвитку підприємств ЖКГ сприятиме досягненню векторного сталого розвитку як сфери ЖКГ, так і стабілізації національної економіки держави загалом.*

Ключові слова: *потенціал розвитку, сталий розвиток, механізм управління, управління потенціалом підприємства, потенціал підприємств житлово-комунального господарства.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Управління потенціалом розвитку підприємства є невід'ємною складовою загальної системи управління й головною умовою успішного функціонування, основою для вирішення питань планування та впровадження інноваційних стратегій сталого розвитку підприємства. При цьому розвиток має базуватися на оцінці потенційних можливостей та інноваційних перспектив, аналізі зовнішнього середовища підприємства, виявленні й реалізації ефек-

тивних комбінацій ресурсів, здібностей для їх можливого впровадження у процесі прийняття стратегічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаюча важливість управління потенціалом розвитку в умовах євроінтеграції і глобалізації економіки викликає нові вимоги до вибору ефективних механізмів використання та оцінки потенціалу розвитку, а також стратегічного менеджменту підприємства. Тому все більше увага вітчизняних і зарубіжних учених зосереджена на ролі потенціалу в розвитку суб'єктів підприємства та розробці ме-

ханізмів управління ним. Питання етимології сутності управління потенціалом досліджували вчені: О. В. Березін, С. Т. Дуда, Н. Г. Міценко [2]; О. О. Іванець [7]; Н. С. Краснокутська [8]; О. В. Курінна [10]; А. Мірцхулава [13]; І. Стец [14]; О. І. Шаманська [18]; розробкою стратегії управління потенціалом займалися С. Б. Алексеев [1]; Л. Н. Бражнікова [4]; О. Гончар [5]; функції управління підприємством в цілому та його потенціалу, зокрема, були об'єктом уваги І. О. Бланка [3], К. А. Мамонова [11], М. Х. Мескона [12], Т. О. Фролової [16], О. А. Харун [17], Р. М. Ходгетса [19] та ін. Проте проблемам векторного сталого розвитку підприємств ЖКГ у контексті управління їх потенціалом приділено недостатньо уваги.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження ролі управління потенціалом у забезпеченні векторного сталого розвитку підприємств ЖКГ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначаючи справедливність твердження Н. С. Краснокутської, що досягнення бажаних результатів можливе тільки через визначення цільового вектора управління [8], можна погодитися з думкою Р. Гончар щодо спрямованості векторів у напрямку впровадження інновацій, залучення та розвитку джерел формування фінансових ресурсів (з оптимізацією структури, збалансуванням коротко-, середньо та довгострокових), технічним переоснащенням і впровадженням прогресивних технологій [5].

Так, О. О. Іванець поняття «управління потенціалом підприємства» тлумачить як пошук, створення та використання можливостей ефективного розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання [7]. Н. В. Сабліна та Т. Б. Кузенко визначають управління фінансовим потенціалом підприємства як складний поетапний процес, що передбачає прийняття управлінських рішень із метою оптимізації фінансових і грошових потоків, співвідношення витрат та результатів, а також збільшення позитивного фінансового результату відповідно до обраної стратегії [9, с. 126]. Проте автори стверджують, що процес управління базується на фактичному фінансовому потенціалі (наявних фінансових

ресурсах) [9, с. 127], що загалом ототожнює процес управління фінансовими ресурсами із процесом управління потенціалом і суперечить самому розумінню потенціалу як сукупності не тільки фактичних, а й незадіяних ресурсів. У даному аспекті ігнорується важлива функція управління як прогнозування впливу зовнішніх чинників на підприємство. С. Б. Алексеев надає визначення процесу управління стратегічним потенціалом як системи управління процесом формування і використання внутрішніх стратегічних можливостей підприємства, спрямованій на довгострокове виживання підприємства в навколишньому середовищі й досягнення стратегічних цілей [1]. Автор визначає за мету управління «довгострокове виживання підприємства», у той час як відповідно до концепції життєвого циклу кожне підприємство прагне не тільки вижити, стабільно працювати, а й розвиватися та нарощувати свої виробничі потужності.

Погоджуємося з думкою Н. В. Сабліної та Т. Б. Кузенко, що характерним для діяльності підприємств є вплив комплексу економічних, соціальних, управлінських та інших факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [9], а тому, урахувавши авторський підхід до розгляду сутності потенціалу розвитку як системи «ресурси-можливості-інновації», вважаємо за доцільне застосування комплексного системного підходу до побудови механізму управління, що передбачає інтегрування функцій менеджменту в сукупність потенціалоутворювальних складових. На системності підходу до управління потенціалом підприємства наполягає і Н. С. Краснокутська, яка акцентує увагу на інтегрованості зв'язків усіх елементів механізму управління [8].

Слід відмітити, що ефективно управління потенціалом розвитку підприємства передбачає виконання основних функцій. Засновники класичної теорії менеджменту провели ґрунтовне дослідження функцій управління, поділяючи їх на функції: планування, організація, керівництво, контроль (А. Файоль) [15]; планування, організація, управління кадрами, керівництво, координація, облік і бюджетування (Р. М. Хотгетс) [19]; планування, організація, мотивація, контроль (М. Х. Мескон) [12]. Сучасні спеціалісти з теорії управління виділяють функції: організація, планування,

мотивація, контроль (загальні функції) [3]; планування, організація, укомплектування штату, керівництво, контроль [16]; цілепокладання, планування, прогнозування, організація, координація, контроль, мотивація, регулювання [17]; планування, організація, регулювання, координація, мотивація, контроль, облік [13]. Досліджуючи функції управління потенціалом розвитку як складову системи управління, автори виділяють такі: планування, організування, контроль і мотивацію (І. Стец) [14]; планування (прогнозування), регулювання та використання (О. В. Курінна) [10]; загальні функції (організація, планування, мотивація, контроль) і специфічні функції (моделювання потенціалу, аналіз та оцінювання наявності й достатності потенціалу) (Н. С. Краснокутська) [8].

Інтегрування класичних поглядів на функції менеджменту та поглядів на функції управління потенціалом підприємства дозволяє встановити функції, які, забезпечують ефективність управління: організація, планування, мотивація, контроль (рис. 1).

Відповідно до класичного підходу організація передбачає розподіл завдань між окремими підрозділами або працівниками та встановлення взаємодії між ними [15]. Організація забезпечує створення умов для досягнення цілей [16] і, як влучно зазначає Н. С. Краснокутська, базується на наявності якісного інформаційного забезпечення та єдиної інформаційної системи (зокрема, даних про наявність, достатність, зміни структури та реалізації потенціалу підприємства) [8], що забезпечить обґрунтування альтернативних варіантів управлінських рішень [3].

Окрім того, вважаємо, що ефект організації виявляється у вдалому поєднанні всіх видів ресурсів та їх раціональному використанні.

Функція планування включає в себе вибір цілей та плану дій із їх досягнення [15]. Л. Н. Бражнікова сутність функції планування розуміє як прогнозування показників діяльності підприємства [4, с. 51]. Як стверджує О. В. Курінна, планування як функція управління потенціалом спрямовано на забезпечення, відновлення або збереження фінансової стійкості [10]. К. А. Мамонов у плануванні як функції управління потенціалом виділяє такі віхи: аналіз наявних у підприємства ресурсів; аналіз стану підприємства на ринку; ана-

ліз конкурентоспроможності підприємства; аналіз роботи конкурентів; визначення ключових для підприємства факторів, за якими проводитиметься інтенсивна робота; визначення ефективності використання наявних ресурсів; пошук виробничих резервів; вибір стратегії управління потенціалом розвитку підприємства; створення стратегічного плану управління потенціалом розвитку підприємства з урахуванням ресурсних обмежень, стандартів за якістю та поставлених перед суб'єктом господарювання стратегічних цілей; реалізація наміченого плану [11].

В умовах динамічності сучасного світу виникає необхідність в оперативності прийняття управлінських рішень, які не тільки реагуватимуть на наслідки цього впливу, але й прогнозуватимуть настання цих змін. При цьому основною метою прогнозування є вироблення прогнозів, які б лягли в основу прийняття управлінських рішень стратегічного розвитку підприємства.

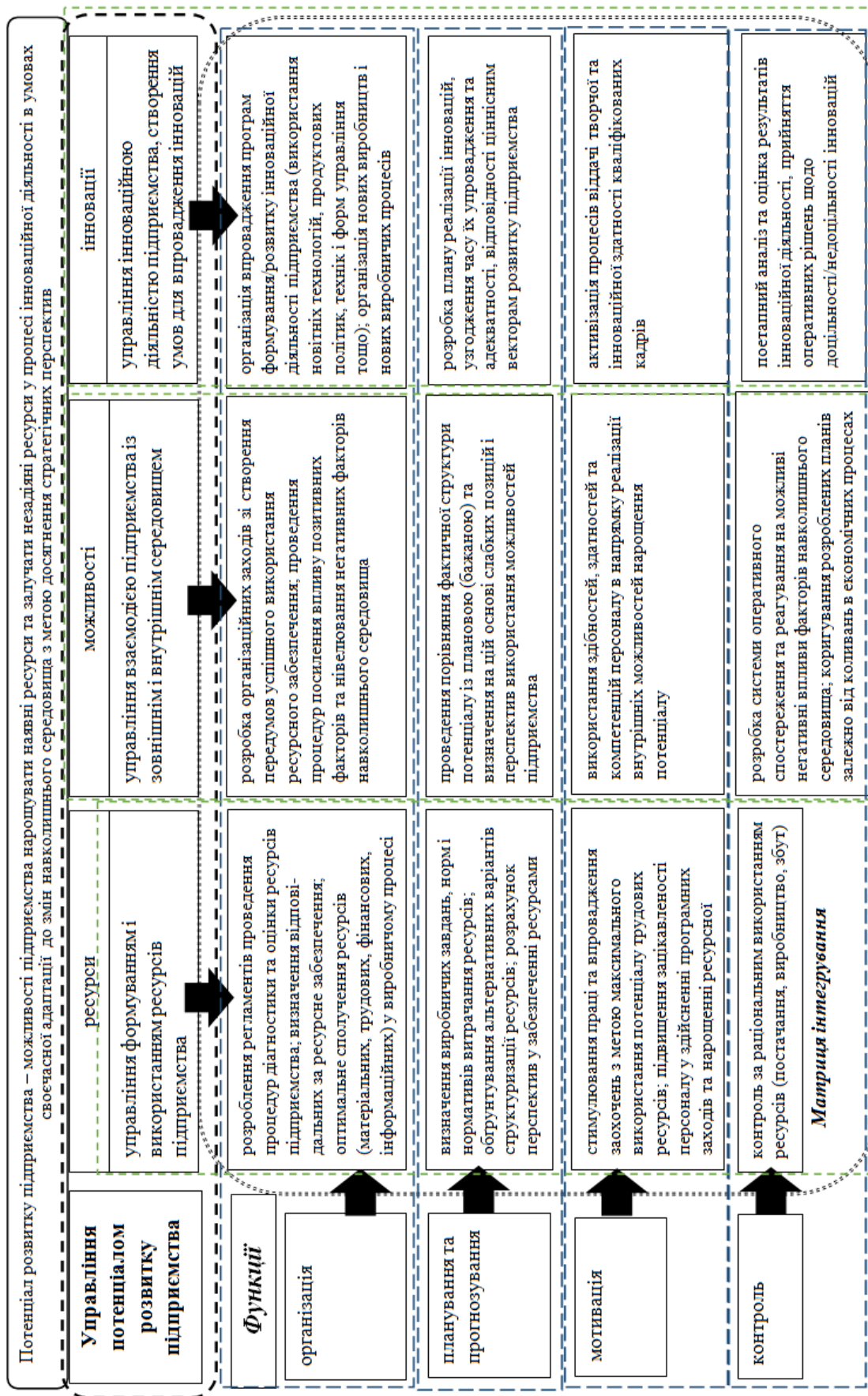

Рис. 1. Матриця інтегрування взаємозв'язків функцій та складових векторно-орієнтованого управління потенціалом розвитку підприємства

Мотивація передбачає розробку заходів із виявлення мотивів, які виступають рушійною силою максимізації зусиль персоналу в досягненні цілей підприємства та розробки на їх основі системи стимулювання праці [8]. Мотивація передбачає розробку положень щодо преміальної системи оплати праці та повинна бути направлена на сприяння росту продуктивності праці, зниження витрат на виробництво, підвищення якості продукції. Проте, як зазначає Т. О. Фролова, функція мотивації в сучасному світі придбала вигляд морально-психологічного тиску на співробітників, відбувається прихована підміна особистих інтересів працівників корпоративними [16]. Через мотивацію апарат управління узгоджує дії всіх працівників підприємства з метою досягнення тактичних і стратегічних завдань та загальної мети підприємства.

Функція контролю полягає у співвідношенні реально досягнутих результатів із тими, що були заплановані [15]. Контроль передбачає застосування системи спостереження і перевірки відповідності використання ресурсів підприємства встановленим стандартам та іншим нормативам, прийнятним планам, програмам та оперативним управлінським рішенням, а також виявлення допущених відхилень від прийнятих принципів організації та ведення господарства [18].

Визначені функції є складовою механізму управління потенціалом розвитку підприємств. Так, Н. С. Краснокутська визначає механізм управління як систему основних елементів, які регулюють процес розробки й реалізації управлінських рішень у даній сфері [8]; Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна стверджують, що механізм управління фінансовим потенціалом суб'єкта господарювання має включати принципи, мету, завдання, функції механізму, інструменти, необхідні для його реалізації, інформаційну підтримку прийняття рішень відносно напрямів розвитку фінансового потенціалу [9]; С. Б. Алексєєв надає визначення механізму функціонування і розвитку потенціалу підприємства як сукупності економічних, мотиваційних, організаційних, правових аспектів управлінської взаємодії його підсистем, забезпечуючи узгодженість інтересів об'єктів і суб'єктів управління [1]; О. В. Березін і Н. Г. Дуда механізм управління потенціалом тлумачать як сукупність організаційних, мо-

тиваційних, економічних і законодавчих способів взаємодії та узгодження інтересів усіх учасників, тому його формування повинно відбуватися на основі системи організаційних, мотиваційних, економічних та законодавчих механізмів [2]; О. Є. Жук пропонує визначати механізм управління виробничим потенціалом підприємства як систему функцій, форм, методів, інструментів, важелів, що пов'язані з виробничим потенціалом і впливають на діяльність із метою досягнення поставлених перед підприємством цілей [6].

При цьому науковці виділяють різні складові в механізмі управління потенціалом: інструменти й важелі впливу, методи управління [8]; завдання, функції, інструменти та інформаційна підтримка [9]; функції, методи та принципи управління [18]; функції, форми, методи, інструменти, важелі [6].

На основі узагальнення наукової літератури пропонуємо визначати механізм управління потенціалом розвитку підприємства як інтегрованість функцій, методів, інструментів, інформаційного та нормативно-правового забезпечення, що надає можливість приймати управлінські рішення в напрямі реалізації векторних індикаторів розвитку й перспективного нарощення потенціалу розвитку підприємства.

На особливу увагу заслуговує дослідження потенціалу розвитку для підприємств, що надають житлово-комунальні послуги, оскільки вони, з одного боку, у зв'язку з розвитком інноваційних технологій та створенням умов до підвищення тарифів на послуги, мають можливість розширити свій потенціал, а з іншого – мають ряд специфічних особливостей у діяльності, що інколи є перешкодою для реалізації потенціалу. Ураховуючи важливість сфери житлово-комунального господарства та необхідність підвищення ефективності управління нею, нами запропоновано структурно-функціональну модель механізму управління потенціалом розвитку ЖКГ, що включає такі складові, як методи, інструменти, функції управління, інформаційне та нормативно-правове забезпечення (рис. 2).

Зважаючи на існування значних проблем у діяльності підприємств ЖКГ, як важливу складову механізму управління потенціалом розвитку нами визначено векторні індикатори розвитку, що базуються на подоланні зазначених проблем.

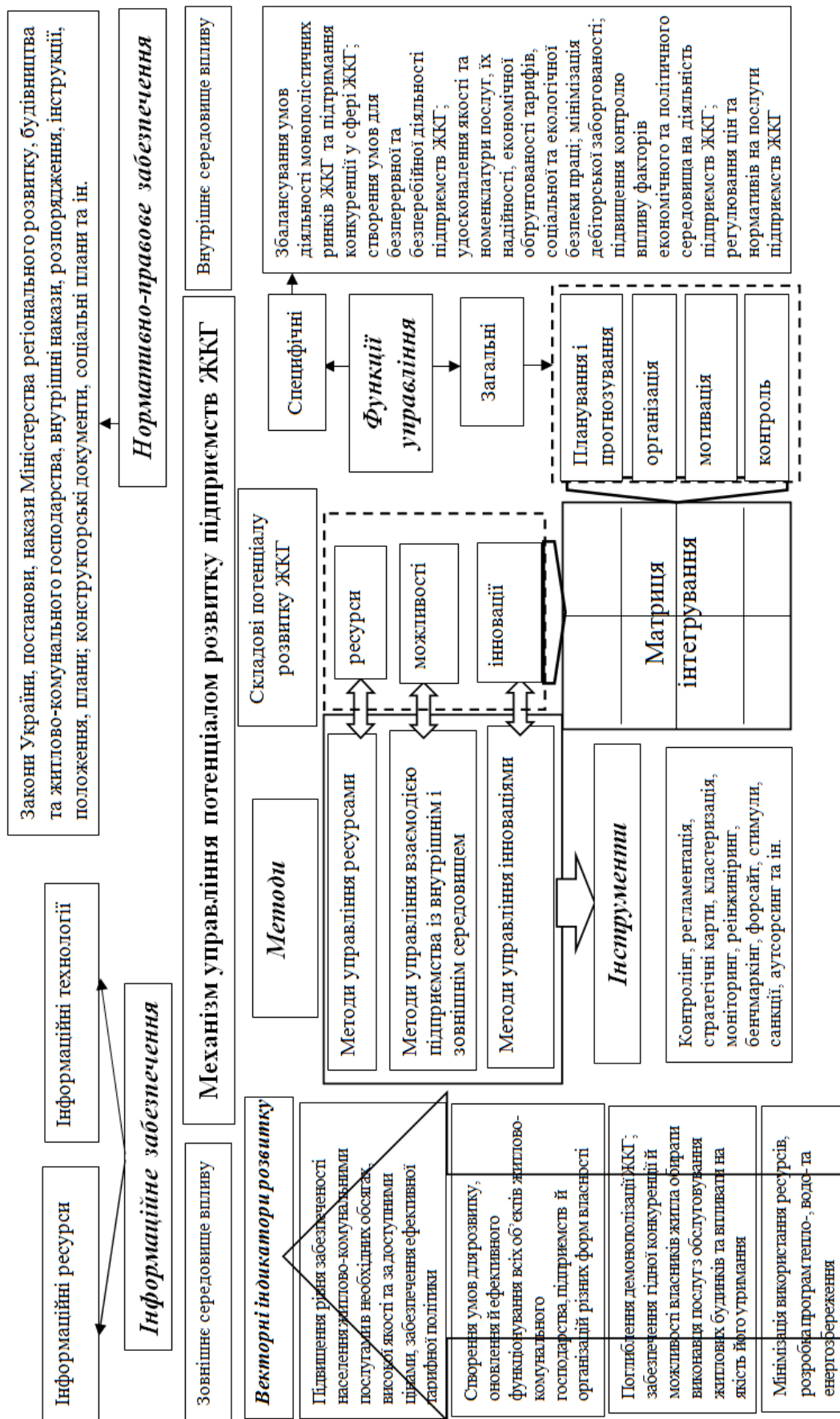

Рис. 2. Структурно-функціональна модель механізму управління потенціалом розвитку ЖКГ

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Запропонований механізм удосконалення управління потенціалом підприємств ЖКГ відкриває можливості для досягнення векторного сталого розвитку як сфери ЖКГ, так і стабілізації національної економіки держави загалом, що в подальшому позитивно впливатиме на конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку та підвищення соціального рівня життя мешканців країни. Подальші напрями досліджень мають бути спрямовані на адаптування зарубіжного досвіду в контексті забезпечення дії механізму управління потенціалом розвитку підприємств ЖКГ України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. Б. Концепція управління стратегічним потенціалом підприємства / С. Б. Алексеев // Економіка і регіон. – 2013. – № 4 (41). – С. 92–99.
2. Березін О. В. Управління потенціалом підприємства : навч. посіб. / О. В. Березін, С. Т. Дуда, Н. Г. Міценко. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 308 с.
3. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – Киев : Ника-центр, Эльга, 2002. – 512 с.
4. Бражникова Л. Н. Стратегическое управление финансовой деятельностью предприятий ЖКХ : монография / Л. Н. Бражникова. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 499 с.
5. Гончар О. Розробка стратегії розвитку потенціалу підприємства за умов глобалізації та євроінтеграції / О. Гончар // Економіст. – 2015. – № 1. – С. 49–52.
6. Жук Є. О. Формування механізму управління виробничим потенціалом підприємства / Є. О. Жук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 811. Логістика. – С. 133–136.
7. Іванець О. О. Концептуальні підходи до управління потенціалом розвитку підприємства / О. О. Іванець // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2012. – Сер. : Економічні науки. – № 4 (55). – С. 151–155.
8. Краснокутська Н. С. Управління потенціалом торговельного підприємства / Н. С. Краснокутська. – Харків : Харк. держ. ун-т харчування і торгівлі, 2012. – 322 с.
9. Кузенко Т. Б. Методичні підходи до управління фінансовим потенціалом підприємства / Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна // Актуальні проблеми економіки – 2015. – № 4. – С. 123–132.
10. Курінна О. В. Теоретичні аспекти управління фінансовим потенціалом підприємства / О. В. Курінна // Науковий вісник Академії муніципального управління : Сер. : Економіка. – 2014. – № 1. – С. 161–171.
11. Мамонов К. А. Планування потенціалу розвитку будівельного підприємства / К. А. Мамонов, О. І. Угоднікова // Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – Том 13. – С. 311–316.
12. Мескон М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва : Дело, 1992. – 702 с.
13. Мірцхулава А. Особливості управління потенціалом підприємства в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / А. Мірцхулава. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2014/47.pdf (дата звернення: 19.03.17). – Назва з екрана.
14. Стец І. Адаптивне управління потенціалом підприємства / І. Стец // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2013. – № 18. – С. 154–162.
15. Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд ; составитель Г. Л. Подвойский. – Москва : Республика, 1992. – 349 с.
16. Фролова Т. О. Еволюція функцій менеджменту до умов глобалізації / Т. О. Фролова // Бізнес-інформ. – 2012. – № 1. – С. 138–146.
17. Харун О. А. Функції управління трудовим

потенціалом промислового підприємства / О. А. Харун // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 19. – С. 102–105.

18. Шаманська О. І. Система ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства [Електронний ресурс] / О. І. Шаманська // Ефективна економіка. – 2013. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2303> (дата звернення: 12.03.17). – Назва з екрана.
19. Hodgetts R. M. Management : theory process and practice / R. M. Hodgetts. – Philadelphia : Cengage Learning EMEA, 1975. – 780 p.

REFERENCES

1. Aleksiev, S. B. (2013) Kontseptsiia upravlinnia stratehichnym potentsialom pidpriemstva [Concept of management of the strategic potential of the enterprise]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 4 (41), 92–99. [in Ukrainian].
2. Berezin, O. V., Duda, S. T. & Mitsenko, N. H. (2011). *Upravlinnia potentsialom pidpriemstva [Enterprise Potential Management]*. Lviv : Mahnoliia 2006 [in Ukrainian].
3. Blank, Y. A. (2002). *Upravlenie formirovaniem kapitala [Management of capital formation]*. Kyiv : Nika-centr [in Russian].
4. Brazhnikova, L. N. (2010). *Strategicheskoe upravlenie finansovoj dejatel'nost'ju predpriyatij ZhKH [Strategic management of financial activity of housing and utilities enterprises]*. Doneck : Jugo-Vostok [in Russian].
5. Honchar, O. (2015). Rozrobka stratehii rozvytku potentsialu pidpriemstva za umov hlobalizatsii ta yevrointehratsii [Development of a strategy for developing enterprise potential in the conditions of globalization and European integration]. *Economist – Economist*, 1, 49–52 [in Ukrainian].
6. Zhuk, Ye. O. (2014) Formuvannya mekhanizmu upravlinnia vyrobnychym potentsialom pidpriemstva [Formation of the mechanism of management of the production potential of the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Collected papers*, (811), (pp. 33–136) [in Ukrainian].
7. Ivanets, O. O. (2012). Kontseptualni pidkhody do upravlinnia potentsialom rozvytku pidpriemstva [Conceptual approaches to enterprise potential development]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series Economic Sciences*, (4 (55), (pp. 51–155) [in Ukrainian].
8. Krasnokutska, N. S. (2012). *Upravlinnia potentsialom torhovelnogo pidpriemstva [Management of the Potential of Trade Facilitation]*. Kharkiv : Khark. Derzh. Un-t kharchuvannia i torhivli [in Ukrainian].
9. Kuzenko, T. B. & Sablina, N. V. (2015). Metodichni pidkhody do upravlinnia finansovym potentsialom pidpriemstva [Methodical Approaches to Managing the Financial Potential of an Enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of the Economy*, 4, 123–132 [in Ukrainian].
10. Kurinna, O. V. (2014). Teoretychni aspekty upravlinnia finansovym potentsialom pidpriemstva [Theoretical aspects of managing the financial potential of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia: Seriya "Ekonomika" – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management: Collected papers. A Series "Economy"*, 1, 161–171 [in Ukrainian].
11. Mamonov, K. A. & Uhodnikova, O. I. (2013). Planuvannya potentsialu rozvytku budivelnogo pidpriemstva [Planning of the development potential of a construction company]. *Ekonomichniy analiz : zb. nauk. prats Ternopil'skyi natsionalnyi ekonomichniy universytet – Economic analysis: Col. of sciences works Ternopil National Economic University*, (13), (pp. 311–316) [in Ukrainian].
12. Meskon, M. H., Al'bert, M. & Hedouri, F. (1992). *Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management]*. Moscow : Delo [in Russian].

13. Mirskhulava, A. (2014). Osoblyvosti upravlinnia potentsialom pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia: [Features management potential of the enterprise in modern conditions of management]. Retrieved from: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2014/47.pdf (accessed 19 March 2017) [in Ukrainian].
14. Stets, I. (2013). Adaptivne upravlinnia potentsialom pidpriemstva [Adaptive management of the potential of enforcement]. *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie – Ukrainian science: past, present, future*, 18, 154–162 [in Ukrainian].
15. Podvojskiy, G. L. (Ed.). (1992). *Upravlenie – jeto nauka i iskusstvo: Fajol' A., Jemerson G., Tejlor F., Ford G. [Management is a science and art: A. Fayol, G. Emerson, F. Taylor, G. Ford]*. Moscow : Respublika [in Russian].
16. Frolova, T. O. (2012). Evoliutsiia funktsii menezhmentu do umov hlobalizatsii [Evolution of management functions to globalization]. *Biznes-inform – Business-inform*, 1, 138–146 [in Ukrainian].
17. Kharun, O. A. (2016). Funktsii upravlinnia trudovym potentsialom promyslovoho pidpriemstva [Functions of labor potential management of an industrial enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Kherson State University: Collected papers*, (19), (pp. 102–105) [in Ukrainian].
18. Shamanska, O. I. (2013). Systema efektyvnoho upravlinnia resursnym potentsialom pidpriemstva: [System of effective management of resource potential of the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 9. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2303> (accessed 12 March 2017) [in Ukrainian].
19. Hodgetts, R. M. (1975). *Management: theory process and practice*. Philadelphia: Cengage Learning EMEA.

Н. С. Педченко, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **М. И. Кимуржий**, заместитель директора по учебной и учебно-производственной работе (Белгород-Днестровский экономико-правовой колледж Высшего учебного заведения Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Роль управления потенциалом в обеспечении векторного устойчивого развития предприятий ЖКХ.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении роли управления потенциалом в обеспечении векторного устойчивого развития предприятий ЖКХ. Статья посвящена исследованию понятийно-категориального аппарата управления потенциалом развития предприятий, выделению основных функций управления и построению механизма управления потенциалом развития предприятий ЖКХ. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью методов научной абстракции, индукции и дедукции, анализа и синтеза, а также других методов познания социально-экономических явлений, объектов и процессов – для формулирования научных положений и уточнения терминологического аппарата по управлению потенциалом развития предприятий, его функций и механизмов обеспечения. **Результаты.** Исследована этимология сущности управления потенциалом развития предприятий и выделены основные функции управления. Разработана матрица интегрирования взаимосвязей функций и составляющих векторно-ориентированного управления потенциалом развития предприятия; предложена структурно-функциональная модель механизма управления потенциалом развития ЖКХ. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что использование предложенного механизма управления потенциалом развития предприятий ЖКХ будет способствовать достижению векторного устойчивого развития как сферы ЖКХ, так и стабилизации национальной экономики государства в целом.

Ключевые слова: потенциал развития, устойчивое развитие, механизм управления; управление потенциалом предприятия, потенциал предприятий жилищно-коммунального хозяйства.

N. Pedchenko, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade); **M. Kimurzhyi**, Deputy Director for Educational and Educational Work (Belgorod-Dniester Economics

and Law College, Poltava University of Economics and Trade). **The role of potential management in providing vector sustainable development of housing enterprises.**

Annotation. Purpose. The article is devoted to to determine the role of potential management in providing vector sustainable development of housing and utilities enterprises. The article is devoted to the research of the conceptual-categorical apparatus for managing the potential of enterprise development, the distinction of the main functions of management and the construction of a mechanism for managing the potential of housing development enterprises. **Methodology of research.** When solving the problems set in the article, methods of scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis and other methods of cognition of socio-economic phenomena, objects and processes are used - for the formulation of scientific provisions and clarification of the terminology apparatus concerning the management of the enterprise development potential, its functions and mechanisms of provision. **Findings.** The etymology of the essence of management of enterprise development potential is investigated and the main functions of management are distinguished. The matrix of integration of interconnections of functions and components of vector-oriented management of enterprise development potential is developed; Structural-functional model of the management mechanism for housing development potential is proposed. **Practical value.** The article substantiates that the use of the proposed mechanism for managing the development potential of housing and communal enterprises will contribute to the achievement of vector sustainable development as a sphere of housing and communal services, as well as to stabilize the national economy of the state as a whole.

Keywords: development potential, sustainable development, management mechanism; management potential of the enterprise; the potential of housing and communal services enterprises.

СТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОДУКТУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

І. П. МИКОЛАЙЧУК, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні природи, економічної сутності інтелектуального капіталу, а також особливостей процесу отримання та визнання інтелектуального продукту як результату реалізації інноваційної політики підприємства. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті встановлено, що в умовах економіки знань реалізація інтелектуального продукту є результатом ведення ефективної інноваційної політики й використання інтелектуального капіталу на рівні підприємства. Визначено сутність інтелектуального капіталу та його відмінні риси від інтелектуального продукту на підприємстві. Досліджено етапи розробки інтелектуального продукту та чинники, що впливають на його впровадження. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності інноваційної політики на підприємстві. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств усіх галузей.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, економіка знань, інноваційна політика, інноваційні процеси, інтелектуальний продукт.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. З метою забезпечення конкурентоспроможності та стійкості ринкових позицій сучасні вітчизняні підприємства повинні перманентно оновлювати свій продуктово-товарний портфель та постійно підвищувати рівень якості обслуговування споживачів. Традиційно на підприємствах реалізація інноваційної політики в напрямі розроблення нової товарної продукції міститься в полі операційної діяльності, витрати на яку заздалегідь розраховуються переважно в межах бюджетів певних функціональних підрозділів (виробничо-комерційного, стратегічного, маркетингового) або як видатки бюджету на реалізацію науково-дослідної і конструкторської діяльності. Подібна схема ведення інноваційної політики з розроблення нових продуктів створює можливості для об'єктивного експертного оцінювання соціально-економічної доцільності реалізації стратегії підприємства в напрямі оновлення товарного портфеля. Використання

проектно-інноваційного підходу до процесів якісних змін асортименту продукції, розробки, освоєння та запуску нових товарів може суттєво вплинути на підвищення економічної ефективності діяльності підприємства. Реалізація проектів розвитку товарної інноваційної політики, спрямованих на оновлення асортиментного ряду підприємства, досить часто розглядається як підсистема операційної діяльності підприємства, а не як інтелектуальна цінність продукту для споживача. Однак, значна кількість рекомендацій щодо розрахунку економічної ефективності доцільності впровадження у виробництво нового інтелектуального продукту є малообґрунтованими з його соціально-інтелектуальної вагомості та значимості. Водночас науковцями та практиками надається суттєве значення технології виробництва товарів та їх просуванню на ринку. Саме цими тенденціями обумовлюється актуальність даного дослідження й потреба в доведенні значимості впливу інтелектуальних продуктів капіталізації на інноваційний розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз тематичних літературних джерел показав, що дану проблему у своїх роботах розглядала значна кількість науковців. Питання сутності та практичного використання об'єктів інтелектуального капіталу останнім часом знаходяться в центрі пильної уваги науковців у всьому світі. Вагомий внесок у розробку теоретичних і методичних аспектів у цьому напрямку зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти: В. Баранчєва, Д. Белл, Г. Беккер, Е. Божко, Е. Брукінг, О. Бутнік-Сіверський, В. Гавва, Д. Гелбрейт, О. Грішнова, В. Гунько, П. Друкер, Л. Едвінссон, В. Зінов, С. Ілляшенко, О. Кендюхов, П. Кохно, К. Кристенсен, М. Мелоун, Б. Мільнер, Г. Нашкерська, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт, Г. Уманців, П. Цибульов та ін.

Аналіз різноманітних наукових праць щодо розгляду сутності та процесів формування інтелектуального капіталу та продуктів підприємств різних галузей показав, що такі фахівці, як Л. Артеменко, О. Бервено, С. Вовканич, Б. Патон, А. Наумовець, Ю. Пахомов, Ж. Поплавська, С. Вовканич, К. Ковтуненко, Л. Федулова, А. Чухно, В. Школа розглядають його в контексті становлення та розвитку економіки знань та інноваційного менеджменту, А. Євсєєв пропонує методологічні аспекти оцінки його вартості, І. Журавльова, Я. Топільницька, Є. Ревтюк, Л. Подлужна та В. Ціпуринда обґрунтовують його взаємозв'язок і взаємообумовленість з інтелектуальним потенціалом та знаннями. Однак, подальшої розробки потребує виявлення сутності та особливостей реалізації інтелектуального продукту як результату ведення ефективної інноваційної політики та використання інтелектуального капіталу на рівні підприємства. Існуючі наукові підходи показують, що є різні наукові позиції в розумінні сутності та значимості інтелектуального капіталу та продукту, що доводить доцільність проведення подальших досліджень у цьому напрямі [1, 2].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження природи та особливостей процесу формування, отримання і визнання інтелектуального продукту як результату ведення ефективної інноваційної політики підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих

наукових результатів. Починаючи із другої половини ХХ ст., у світовій економічній науці знаходять активний розвиток теорії людського й інтелектуального капіталів. Глобальні тенденції розвитку світової економіки внесли суттєві зміни у трактування науковцями факторів суспільно-економічного розвитку. У напрямі розвитку постіндустріальної концепції знань відбувається все більш ґрунтовна імплементація у структуру національного багатства людських та інтелектуальних ресурсів, що є нематеріальними елементами й основою інтелектуального капіталу. Його зростання та ефективне використання в сучасних умовах визначають перспективи розвитку світової економіки загалом.

Як показали результати дослідження, в економічно розвинених країнах від 80 до 95 % приросту валового внутрішнього продукту формується за рахунок ефективного використання в різних сферах діяльності найновітніших технологій, ноу-хау та патентів. Однак, порівняно з розвиненими країнами, Україна значно відстає за масштабами й можливостями використання результатів інтелектуальних досягнень у національній економіці [3, с. 107].

Важливість визначення сутності інтелектуального капіталу диктується, у першу чергу, формуванням інноваційної економіки, що може функціонувати та розвиватися лише в суспільстві знань, у якому їх отримання й використання визначається не тільки міркуваннями економічної доцільності, але й тим, що вони входять у повсякденне життя людей у різних формах.

Уперше термін «інтелектуальний капітал» використав Д. Гелбрейт у 1969 р., а його прикладні засади знайшли послідовне опрацювання в наступних дослідженнях. Так, наприклад, Л. Едвінссон і М. Мелоун виокремили його дві основні категорії: «людський капітал» – це сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей працівників підприємств, що використовуються ними під час виконання поточних завдань; морально-духовні цінності підприємства, культура управління та організації, ділові якості керівників тощо, а також «структурний капітал», до якого науковці зараховують програмне забезпечення, патенти на винаходи, структуру організації – усе, що допомагає працівникам повноцінно реалізувати свої професійні компетенції. Т. Стюарт

пропонує під інтелектуальним капіталом розуміти інтегровану категорію в сукупності таких трьох складових: людський, структурний та споживчий капітали. Визначаючи його сутність та структуру, Е. Брукінг виділяє чотири складові інтелектуального капіталу: інтелектуальна власність як актив, ринкові активи, людський капітал та інфраструктурні активи [4, с. 19].

В умовах розвитку інноваційної економіки відкрита й конкретизована взаємодія суспільства, держави та окремої людини сприяє розвитку індивідуума, і навпаки. Інтелектуальний капітал підприємства створюється людиною, яка перетворює інформацію у знання, частину яких пізніше людина своїми рішеннями переводить у ранг формалізованих знань, що фіксуються на різних носіях, а ще якусь частину знань людина залишає собі у вигляді «ноу-хау», прав на об'єкти інтелектуальної власності [4, с. 19]. Такий механізм дає можливість розглядати результати праці співробітників у контексті впливу на підвищення рівня інтелектуального капіталу підприємства та, відповідно, будувати систему їх стимулювання й заохочення.

Головною характеристикою інтелектуального капіталу як фактора виробництва є його здатність робити додатковий продукт. Як тільки він вилучається із процесу виробництва або ж екстенсивно й нерационально використовується, він перетворюється на потенціал, перебуваючи під впливом безлічі факторів (організаційно-правових, інвестиційних та інноваційних), що трансформують інтелектуальну власність підприємства у продукт.

В. Ціпуринда зазначає, що складовою інтелектуального капіталу є інтелектуальний потенціал (ресурс), який, у свою чергу, складається з людських ресурсів (інтелектуальної сили) та інтелектуальних ресурсів (інтелектуального продукту). Інтелектуальний потенціал є «критичною масою» висококваліфікованих фахівців, які здатні знаходити та впроваджувати новітні технології (зокрема управлінські) і мають високі моральні якості. Водночас інтелектуальний продукт у натуральному вимірі – це продукт творчих колективних зусиль, результат розумової, інтелектуальної праці, інтелектуальної інноваційної діяльності, сутнісною основою процесу його створення та відтворення інтелектуального капіталу є інтелектуальна праця [5, с. 18].

На думку В. І. Кондрашової-Діденко, усі види інтелектуальних продуктів поєднують те, що вони є реалізацією ідей, думок та образів, які одержали своє вираження в доступній для сприйняття, конкретній формі об'єктивації, що припускає можливість їх відтворення. Інтелектуальні продукти, що характеризують різноманітні результати інтелектуальної діяльності, є матеріально-речовою основою (тобто уречевленою в будь-якій формі) інтелектуального капіталу. Автор додає, що інтелектуальним продуктом «...є не тільки матеріальний продукт, але і духовний» та виокремлює два таких різновиди інтелектуальних продуктів: що виражаються в нематеріальній формі (нові технології, проекти й конструкторські рішення за новими видами продукції, програмні матеріали) або у формі інтелектуальної власності (права на об'єкти промислової власності, авторські та інші права) [6, с. 11].

Вивчаючи процес створення інтелектуального продукту, І. Космидайло пропонує поділити його на два етапи: дослідження та розробки. Учений зазначає, що витрати на впровадження інновації зростають на кожній стадії її життєвого циклу: витрати на дослідження в десятки разів більші витрат на стратегічний маркетинг, організаційно-технологічна підготовка виробництва коштує у 2-5 разів більше за дослідження, а матеріалізація результатів досліджень у виробництві вимагає ще більших витрат [7, с. 175].

З огляду на все вищезазначене, під інтелектуальним продуктом слід уважати впровадження знань людей, результат трансформації ідей, досліджень, розробок, що має нематеріальний характер і застосовується в інноваційній діяльності підприємства з метою досягнення економічного, соціального, науково-технічного ефекту та іншої вигоди.

Процес отримання інтелектуального продукту щільно пов'язаний з інноваційною політикою підприємства, яка спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, що обумовлює випуск підприємством нових конкурентоспроможних товарів та послуг на ринок.

Як зазначає Г. Білов, формування інтелектуального капіталу будь-якого підприємства неможливе без залучення до нього інвестиційних ресурсів, спрямованих на матеріалізацію інтелектуальної ідеї, що стає потім інтелектуальним продуктом праці [8, с. 6]. Надлишок

над авансованим капіталом, що з'являється у процесі створення інтелектуального продукту, є результатом свідомих дій підприємця. Підприємство для створення інтелектуального продукту, насамперед, авансує кошти (інвестиції) для придбання або використання необхідних факторів виробництва, тобто елементів постійного та змінного капіталу [9, с. 6].

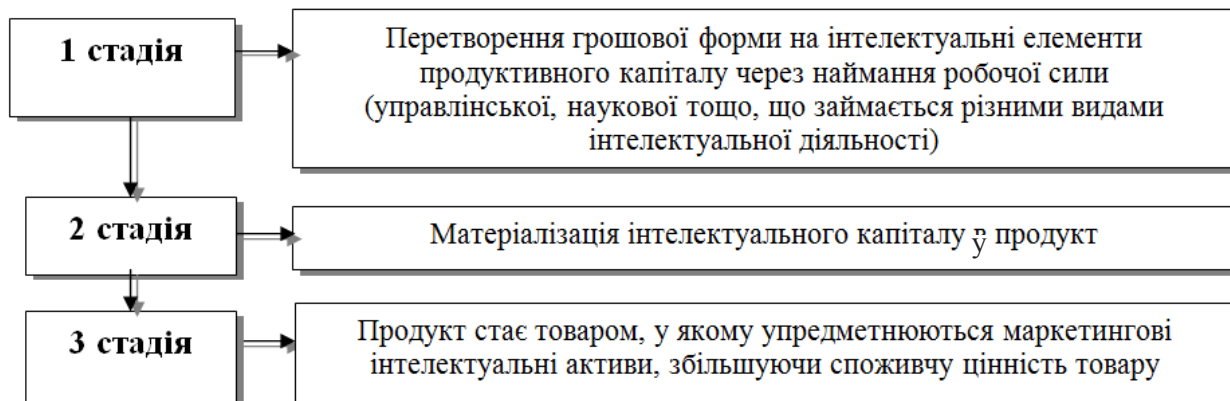

Рис. 1. Схема перетворення інтелектуального капіталу в інтелектуальний продукт [складено автором на основі [4, с. 22]

На ефективність реалізації інноваційних рішень на підприємстві суттєво впливає склад виконавців із виготовлення інтелектуального продукту. Чим більш вагомим є вдосконалений людський ресурс, тим потужніше формуватимуться інтелектуальні ресурси, на основі чого більш міцним буде інтелектуальний потенціал підприємства, що належить власнику.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Двигунами нового типу інтернаціоналізації є зростання поширеності інформаційних і телекомунікаційних технологій у рамках інноваційної діяльності підприємства, предметом якої є, перш за все, створення різноманітних інтелектуальних продуктів. Загалом реалізація інноваційної політики на підприємстві виявляється в існуванні багатьох варіантів оцінки інноваційних програм і продуктів. Відповіді на питання про сутність, формування, отримання та визнання в інноваційній політиці інтелектуального продукту можуть бути корисними для фахівців різних сфер діяльності. Подальше вирішення проблем його оцінювання залишається актуальним завданням та перспективним напрямом дослідження.

Е. Брукінг запропонував власне бачення стадій перетворення інтелектуального капіталу (рис. 1).

По суті, інноваційний продукт проходить такі найголовніші стадії: генерування нової ідеї – її експериментальна реалізація – освоєння у виробництві – масовий випуск – споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пархоменко О. В. Інформація і знання: взаємозв'язок : монографія / О. В. Пархоменко. – Київ : Державний інститут інтел. власності, 2010. – 268 с.
2. Федулова Л. І. Інноваційна економіка : підручник / Л. І. Федулова. – Київ : «Либідь», 2006. – 448 с.
3. Ляшенко Н. Є. Інтелектуальний продукт як результат інноваційної діяльності підприємства / Н. Є. Ляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : вид-во СХУ ім. В. Даля, 2008. – № 4 (28). – С. 106–111.
4. Пархоменко В. Д. Інтелектуальний капітал – основа розвитку підприємства / В. Д. Пархоменко, А. О. Пархоменко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Випуск 1, Том 3. – С. 18–23.
5. Ціпуринда В. Фактори формування інтелектуального капіталу / В. Ціпуринда // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2013. – № 2. – С. 18–28.

6. Кондрашова-Діденко В. І. Інтелектономіка: сутність, структура, особливості розвитку / В. І. Кондрашова-Діденко // *Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. – 2005. – Вип. IV. Економічні науки. Ч. 1. – С. 7–17.
7. Космидайло І. В. Інноваційна діяльність підприємств: зарубіжна практика / І. В. Космидайло // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 9 (63). – С. 174–180.
8. Білов Г. О. Соціально-економічна сутність управління інтелектуальним капіталом за умовами залучення інвестицій, спрямованих на матеріалізацію інтелектуального продукту / Г. О. Білов // *Сучасні питання економіки і права*. – 2012. – № 1. – С. 5–8.
9. Пасемко Г. П. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний продукт: економічна природа та сутність / Г. П. Пасемко, Г. Є. Беседіна // *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва*. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 5. – С. 42–48.
5. Tsipurynda, V. (2013) Faktory formuvannia intelektualnogo kapitalu [Factors for the formation of intellectual capital]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo torhovelno-ekonomichnogo universytetu – Bulletin of Kiev National University of Trade and Economics: Collected papers*. (2), (pp. 18–28). Kyiv : KNTEU [in Ukrainian].
6. Kondrashova-Didenko, V. I. (2005) **Intelektonomika: sutnist, struktura, osoblyvosti rozvytku** [Intellectonomics: essence, structure, peculiarities of development]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnogo instytutu KNTEU. – Scientific Herald of the Institute of Trade and Economics of KNTEU University in the Chernivtsi*. (4, Ch.1. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*), (pp. 8–27). Chernivtsi : CTEI of KNTEU [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Parkhomenko, O. V. (2010) *Informatsiia i znannia: vzaïmozv'iazok* [Information and knowledge: interconnection]. – Kyiv : Derzhavnyi instytut intel. Vlasnosti [in Ukrainian].
2. Fedulova, L. I. (2006) **Innovatsiina ekonomika** [The innovative economy]. – Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Liashenko, N. Ye. (2008) **Intelektualnyi produkt yak rezultat innovatsiinoi diïalnosti pidpriemstva** [Intellectual product as a result of enterprise's innovation activity]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: zb. nauk. prats. – Project management and production development: Collected papers* (4 (28), (pp. 106–111). Luhansk : SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].
4. Parkhomenko, V. D. & Parkhomenko, A. O. (2012) **Intelektualnyi kapital – osnova rozvytku pidpriemstva** [Intellectual capital as the basis of the enterprise development]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*. (1, Vols. 3), (pp. 18–28) [in Ukrainian].
5. Bilov, H. O. (2012) **Sotsialno-ekonomichna sutnist upravlinnia intelektualnym kapitalom za umovamy zaluchennia investytsii, spriamovanykh na materializatsiiu intelektualnogo produktu** [Socio-economic essence of intellectual capital management under conditions of investments attraction aimed at intellectual product materialization]. *Suchasni pytannia ekonomiky i prava – Modern issues of economics and law*, 1, 5–8 [in Ukrainian].
6. Pasemko, H. P. & Biesiedina, H. Ye. (2014) **Intelektualnyi kapital ta intelektualnyi produkt: ekonomichna pryroda ta sutnist** [Intellectual capital and intellectual product: economic nature and essence]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Ser. : Ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev. Economic sciences. Collected papers*. (5), (pp. 42–48). Kharkiv : KHNAU [in Ukrainian].

І. П. Миколайчук, кандидат економічних наук, доцент (Київський національний торговельно-економічний університет). **Создание интеллектуального продукта как результат реализации инновационной политики предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании природы, экономической сущности интеллектуального капитала, а также особенностей процесса получения и признания интеллектуального продукта как результата реализации инновационной политики предприятия. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье установлено, что в условиях экономики знаний реализация интеллектуального продукта является результатом ведения эффективной инновационной политики и использования интеллектуального капитала на уровне предприятия. Определена сущность интеллектуального капитала и его отличительные черты от интеллектуального продукта на предприятии. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать повышению эффективности инновационной политики на предприятии. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий всех отраслей.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, экономика знаний, инновационная политика, инновационные процессы, интеллектуальный продукт.

I. Mikolaichuk, Cand. Econ. Sci., Docent (Kiev National Trade and Economic University). **Creating an intellectual product as a result of the implementation of enterprise innovation policy.**

Annotation. The purpose of the article is to study the nature, the economic essence of intellectual capital, as well as the peculiarities of the process of obtaining and recognizing an intellectual product as a result of the enterprise's innovation policy implementation. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the general and specific research methods such as analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The article establishes that the realization of the intellectual product is the result of conducting an effective innovation policy and using intellectual capital at the enterprise level in the conditions of knowledge economy. The essence of intellectual capital and its distinctive features from the intellectual product at the enterprise are determined. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of the proposed measures will help to increase the efficiency of innovation policy at the enterprise. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of enterprises of all branches.

Keywords: intellectual capital, knowledge economy, innovation policy, innovative processes, intellectual product.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ УПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В. А. ПАНЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент

(Вищий навчальний заклад «Кіровоградський кооперативний коледж економіки і права імені М. П. Сая», м. Кропивницький)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні структури системи інформаційно-аналітичного управління кадровим забезпеченням упровадження проектів шляхом реалізації імітаційної та оптимізаційної моделей управління кількістю зайнятих на різних етапах проектів. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Удосконалено підхід до управління кадровим забезпеченням за рахунок розробки інформаційно-аналітичної системи перерозподілу трудових ресурсів підприємства, яка дозволить мінімізувати витрати, пов'язані з виплатою заробітної плати та, забезпечити більш ефективне використання трудового потенціалу, що, у свою чергу призведе до прискорення роботи та здатності підприємства виконувати більшу кількість проектів за той самий проміжок часу.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Розроблено імітаційну модель для прогнозу кількості зайнятих робітників. На основі прогнозованих показників побудовано оптимізаційну модель, яка дозволяє, урахувавши обмеження на кількість зайнятих у проекті, оптимізувати зайнятість на кожному етапі проекту з метою мінімізації загальної суми заробітної плати робітників.*

Ключові слова: *кадрове забезпечення, інформаційно-аналітичне управління, упровадження проектів, імітаційна модель, концептуальна модель, економічна безпека.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Аналізуючи світові тенденції розвитку, слід указати на основу формування кадрового потенціалу сучасних підприємств – персонал. Розвиток концепції управління кадровими ресурсами перетворюється на одну з важливих тенденцій, що перебуває в самому тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими основними напрямками розвитку економічної думки.

Ефективне використання кадрового потенціалу є основою успіху будь-якого підприємства. Важливість «кадрового потенціалу» у промисловому виробництві, торгівлі, сфері послуг та інших видах діяльності загальновідома, тому є актуальною для впровадження у практику управління кадровим потенціалом в Україні та економічною безпекою держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення цінності кадрового по-

тенціалу, методик оцінки, підвищення його якості й ефективності використання містяться в роботах таких дослідників, як І. В. Платонова, Н. М. Тюрін, Л. Н. Юдіна, Л. Н. Ясницький та ін. [1–7]. Поряд із цим питання планування персоналу, використання моделювання як інструменту стратегії управління кадровим забезпеченням є особливо актуальними й вимагають подальшого опрацювання.

Недосконалість існуючих методик оцінки кадрового потенціалу полягає в тому, що процес оцінки закінчується на факті отримання результатів. Але ж оцінка має виконуватись із певною метою, насамперед, це виявлення основних проблем у розвитку та усунення їх. Логічним завершенням процесу оцінки є певні дії з оптимізації та вдосконалення кадрового потенціалу підприємства.

Застосування економіко-математичних методів і моделей дозволить керівництву підприємства проводити ефективну політику в

галузі управління кадровим забезпеченням проектних досліджень, тобто надасть змогу спрогнозувати кількість робітників, необхідних для виконання кожного з етапів проектів та оптимізувати загальну чисельність із метою мінімізації витрат, пов'язаних із виплатами заробітної плати.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення структури системи інформаційно-аналітичного управління кадровим забезпеченням упровадження проектів шляхом реалізації імітаційної та оптимізаційної моделей управління кількістю зайнятих на різних етапах проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для розробки системи інформаційно-аналітичного управління кадровим забезпеченням розробки та впровадження проектних досліджень ефективно використовувати імітаційне моделювання, що дозволяє провести чисельні експерименти з мінімальними затратами людських і фінансових ресурсів та оптимізувати кількість робітників, зайнятих у проектних роботах, що дозволить керівництву банку вдосконалити стратегію у

сфері управління персоналом і мінімізувати витрати на заробітну плату робітників. У кожному циклі імітаційного моделювання можна виділити такі етапи:

1. Формулювання проблеми – проводиться опис досліджуваної проблеми й визначення цілей дослідження.
2. Розробка моделі – логіко-математичний опис модельованої системи відповідно до формулювання проблеми. Включає в себе розробку концептуальної моделі та її формалізацію [8–9].

Для розробки моделі управління кадровим забезпеченням проектних досліджень був використаний програмний продукт Powersim. Модель складається з набору взаємозв'язаних елементів, які входять у модель як змінні. Конструювання моделі здійснюється шляхом визначення змінних та установки взаємозв'язків між ними.

Для реалізації моделі в Powersim були введені змінні (табл. 1, 2). На рис. 1 представлена концептуальна модель, реалізація якої дозволить спрогнозувати кількість робітників, необхідних для виконання певного виду проекту.

Таблиця 1

Опис змінних у моделі

Умовне позначення	Одиниці виміру	Опис
Kol_robotnikov_1_etap	Осіб	Кількість робітників на виконання 1-го етапу
Kol_robotnikov_2_etap	Осіб	Кількість робітників на виконання 2-го етапу
Kol_robotnikov_3_etap	Осіб	Кількість робітників на виконання 3-го етапу
Trudodni_1	Людино-дні	Кількість людино-днів на виконання 1-го етапу проекту
Trudodni_2	Людино-дні	Кількість людино-днів на виконання 2-го етапу проекту
Trudodni_3	Людино-дні	Кількість людино-днів на виконання 3-го етапу проекту
Dolya_1	Людино-дні	Кількість робітників 1-го етапу проекту, зайнятих у день
Dolya_2	Людино-дні	Кількість робітників 2-го етапу проекту, зайнятих у день
Dolya_3	Людино-дні	Кількість робітників 3-го етапу проекту, зайнятих у день
Dni_na_1_etap	Дні	Кількість днів на виконання 1-го етапу
Dni_na_2_etap	Дні	Кількість днів на виконання 2-го етапу
Dni_na_3_etap	Дні	Кількість днів на виконання 3-го етапу
Dlitelnost_proekta	Дні	Тривалість проекту
Kvalifikazii	%	Рівень кваліфікації робітників
Dolya_oputn	Коефіцієнт	Доля робітників із досвідом
Dolya_neoput	Коефіцієнт	Доля робітників без досвіду

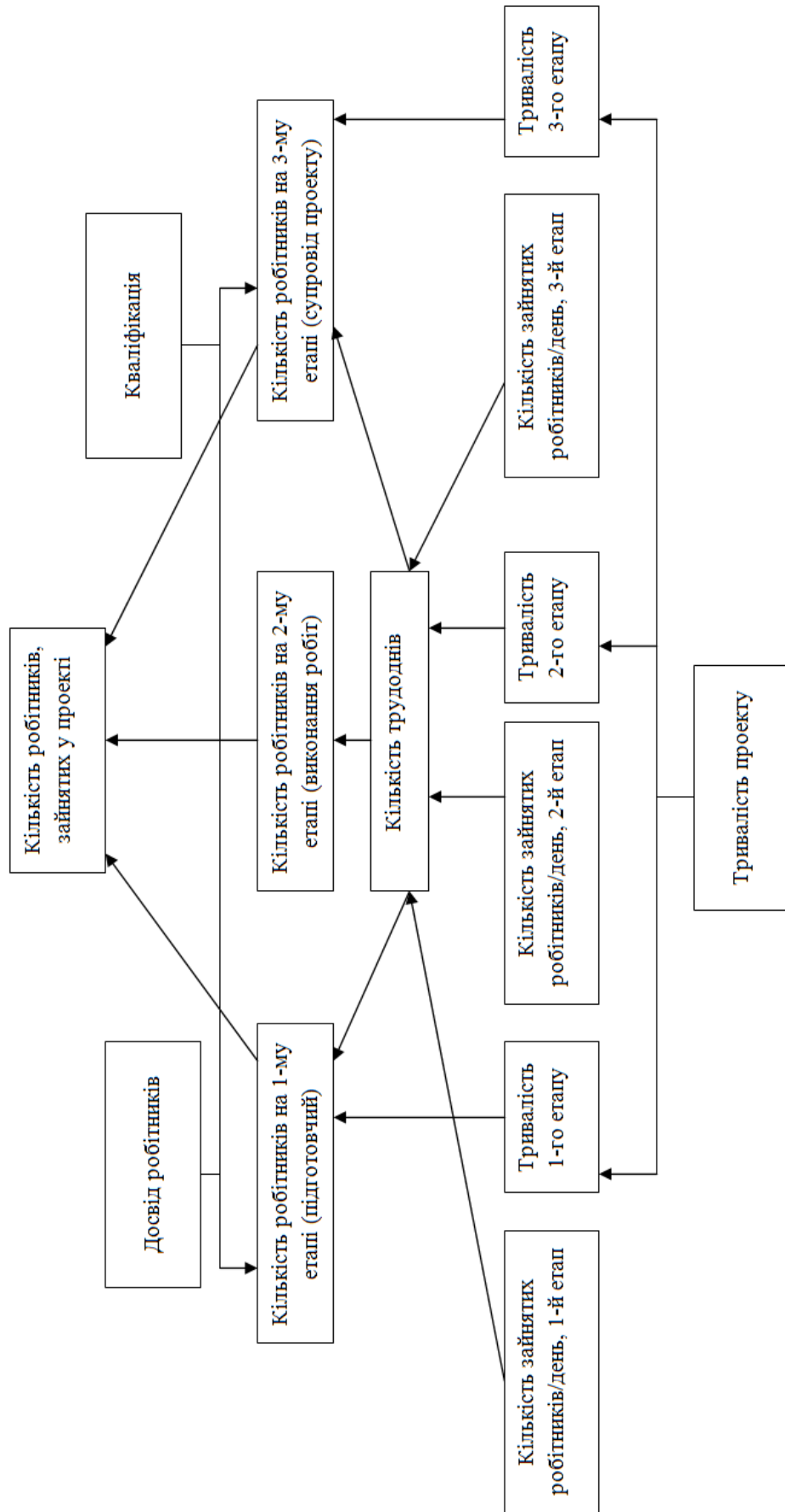

Рис. 1. Концептуальна модель управління кадровим забезпеченням управління проекту

Таблиця 2

Визначення змінних у моделі

Умовне позначення	Формула
Kol_rabotnikov_1_etap	$IF(Dolya_oputn > Dolya_neoput, Trudodni_1 / Dni_na_1_etap, Trudodni_1 / Dni_na_1_etap * 1.1)$
Kol_rabotnikov_2_etap	$Trudodni_2 / Dni_na_2_etap$
Kol_rabotnikov_3_etap	$Trudodni_3 / Dni_na_2_etap$
Trudodni_1	$Dni_na_1_etap \cdot Dolya_1$
Trudodni_2	$Dni_na_2_etap * Dolya_2$
Trudodni_3	$Dni_na_2_etap * Dolya_3$
Dolya_1	$IF(Kvalifikazii > 50, 2, 5)$
Dolya_2	$IF(Kvalifikazii > 50, 7, 12)$
Dolya_3	$IF(Kvalifikazii > 50, 4, 6)$
Dni_na_1_etap	$Dlitelnost_proekta * 0.3$
Dni_na_2_etap	$Dlitelnost_proekta * 0.5$
Dni_na_3_etap	$Dlitelnost_proekta * 0.2$
Dlitelnost_proekta	$8 + RANDOM(3, 6)$
Kvalifikazii	$30 + RANDOM(30, 70)$
Dolya_oputn	$RANDOM(0, 7, 1)$
Dolya_neoput	$RANDOM(0, 1, 0, 3)$

Модель управління кадровим забезпеченням у Powersim зображена на рис. 2, 3. Для кожного виду проекту аналогічним чином була побудована окрема модель.

У роботі розглядаються три види проектів:

1) перший вид проекту містить три етапи: підготовчий, безпосередньо виконання робіт та супровід проекту.

Після укладання договору проводиться експертна оцінка, яку проводять генеральний директор та головний геолог, тобто визначається об'єм робіт для виконання. Далі проводиться робота із

замовником, тобто надається необхідна інформація, виконується геологічне завдання згідно з договором. У цій роботі беруть участь головний геолог, виконавці завдання та бухгалтерія. Після закінчення строку договору замовник отримує готове замовлення і, у разі необхідності, проект підлягає супровідному обслуговуванню протягом певного проміжку часу;

2) другий вид проекту містить лише два етапи: підготовчий та виконання робіт;

3) третій вид проекту також містить два етапи: виконання робіт та супровід проекту.

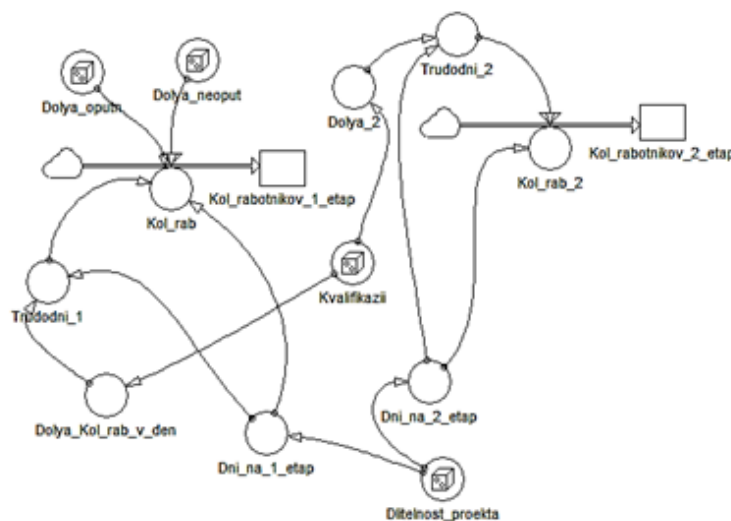

Рис. 2. Імітаційна модель другого виду проекту

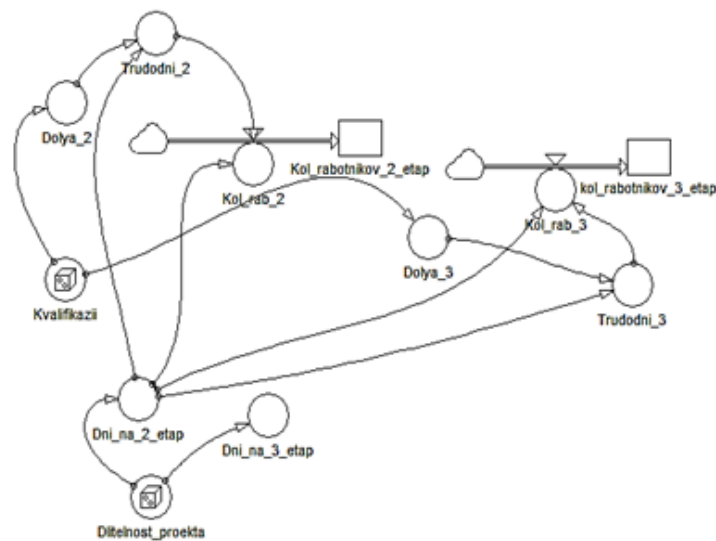

Рис. 3. Імітаційна модель третього виду проекту

На кількість робітників, зайнятих у проекті, впливають такі фактори:

- 1) кваліфікація робітників;
- 2) кількість робітників, зайнятих у день;
- 3) тривалість проекту та кожного етапу окремо;
- 4) досвід робітників.

У результаті реалізації моделі були отримані прогностні значення кількості робітників на

100 днів, що дозволило підприємству виявити нестачу або, навпаки, надлишок робітників на певних етапах виконання робіт та оптимізувати чисельність зайнятих.

У результаті реалізації моделі були отримані прогностні значення кількості зайнятих у кожному з етапів окремих видів проектів та загальна кількість зайнятих (рис. 4–6).

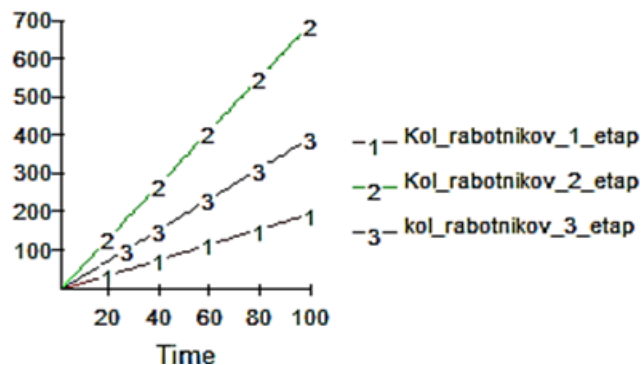

Рис. 4. Кількість робітників, зайнятих у першому виді проекту

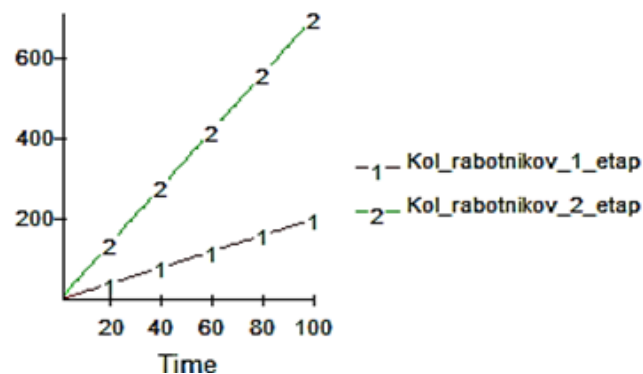

Рис. 5. Кількість робітників, зайнятих у другому виді проекту

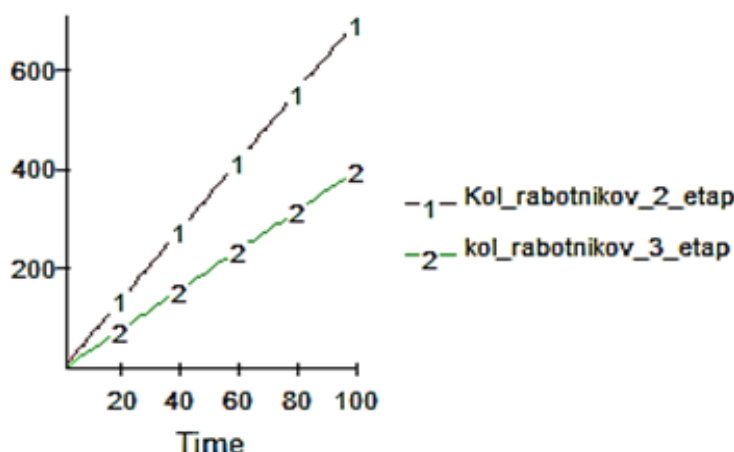

Рис. 6. Кількість робітників, зайнятих у третьому виді проекту

Наступним етапом роботи є оптимізація чисельності зайнятих на кожному етапі проекту з метою мінімізації виплат, пов'язаних із заробітною платою за допомогою методу лінійного програмування [10]. Отримані результати можна інтерпретувати так: з урахуванням обмежень на мінімальну кількість зайнятих у кожному проекті, а саме: 1 290 осіб – у першому проекті, 906 – у другому, 1 102 – у третьому. З метою мінімізації обсягу виплаченої заробітної плати в сумі 6 628 200 грн, була отримана кількість робітників, зайнятих на кожному етапі: 188 осіб – у першому етапі, 718 осіб – у другому, 384 осіб – у третьому.

Порівнявши результати прогнозу, можна виявити, що на першому етапі реалізації проекту на підприємстві використовується більше робітників ніж потрібно (199 – у першому виді проекту, 203 – у другому, коли оптимальна кількість – 188 осіб), у той час, як на другому етапі реалізації проекту спостерігається нестача робітників (694 – у першому виді проекту, 703 – у другому та 701 – у третьому, коли оптимальна кількість – 718 осіб). На третьому етапі реалізації проекту також спостерігається надлишок робочої сили (394 – у першому виді проекту та 401 – у третьому, коли оптимальна кількість дорівнює 384 особам).

Тобто за рахунок перерозподілу трудових ресурсів підприємство буде здатне, перш за все, мінімізувати витрати, пов'язані з виплатою заробітної плати, та забезпечити більш ефективне використання трудового потенціалу, що, у свою чергу, призведе до прискорення роботи та здатності підприємства виконувати більшу кількість проектів за той самий проміжок часу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Для прогнозу кількості зайнятих робітників була розроблена імітаційна модель. На основі прогнозованих показників будується оптимізаційна модель, яка дозволяє, урахувавши обмеження на кількість зайнятих у проекті, оптимізувати зайнятість у кожному з етапів проекту з метою мінімізації загальної суми заробітної плати робітників.

Для розробки системи інформаційно-аналітичного управління кадровим забезпеченням розробки та впровадження проектних досліджень ефективно використовувати імітаційне моделювання, що дозволяє провести чисельні експерименти з мінімальними затратами людських і фінансових ресурсів та оптимізувати кількість робітників, зайнятих у проектних роботах. Це дозволить керівництву банку вдосконалити стратегію у сфері управління персоналом і мінімізувати витрати на заробітну плату робітників.

Наукова новизна роботи – удосконалений підхід до управління кадровим забезпеченням за рахунок розробки інформаційно-аналітичної системи перерозподілу трудових ресурсів підприємства, яка дозволить мінімізувати витрати, пов'язані з виплатою заробітної плати, та забезпечити більш ефективне використання трудового потенціалу.

Практична цінність полягає в розробці моделі управління кадровим забезпеченням проектних досліджень із метою розробки ефективної політики в галузі управління персоналом та оптимізації витрат, пов'язаних із виплатою заробітної плати.

Перспективою дослідження є розробка інтелектуальної динамічної моделі прийняття рішень для підвищення ефективності управління системою кадрової безпеки підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Хорев А. И. Управление кадровой безопасностью организации / А. И. Хорев, Е. В. Горковенко, И. В. Платонова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – №. 11-1. – С. 181–184.
- Тюрин Н. М. Кадровая безопасность как составляющая экономической безопасности предприятия / Н. М. Тюрин, О. М. Баксалова // Вісник Хмельницького національного університету. – Сер. : Економічні науки. – 2015. – №. 2. – С. 230–234.
- Ясницкий Л. Н. Возможности методов искусственного интеллекта для выявления и использования новых знаний на примере задачи управления персоналом / Л. Н. Ясницкий, Ю. А. Михалева, Ф. М. Черепанов // International Journal of Unconventional Science. Журнал формирующихся направлений науки. – 2014. – №. 6. – С. 32–41.
- Юдина Л. Н. Формирование и разработка системы оценки трудового потенциала / Л. Н. Юдина // Сибирская финансовая школа. – 2006. – №. 4. – С. 59–63.
- Янковская В. В. Совершенствование кадровой политики организации и повышение её эффективности посредством формирования навыков и компетенций персонала / В. В. Янковская // Path of Science. – 2016. – № 3. – С. 259–273.
- Dhillon G. Violation of safeguards by trusted personnel and understanding related information security concerns / G. Dhillon // Computers & Security. – 2001. – №. 2. – P. 165–172.
- Montaquila J. M. Personnel security and open source intelligence: Employing social media analytics in pre-employment screening and selection / J. M. Montaquila, C. N. Godwin // Journal of Information Privacy and Security. – 2016. – №. 3. – P. 145–159.
- Кавун С. В. Класифікація індикаторів управління кадровою безпекою підприємства / С. В. Кавун, В. А. Панченко // Информационная экономика: этапы развития, методы управления, модели : коллективная монография / под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой. – Харьков : ВШЭМ – ХНЭУ им. С. Кузнеця, 2018. – 668 с. – С. 482–502.
- Кавун С. В. Модель інтелектуального управління системою кадрової безпеки підприємства / С. В. Кавун, В. А. Панченко // Науковий вісник : Сер. : Економічна : зб. наук. праць Львівського державного університету внутрішніх справ. – Вип. 2. – С. 190–198.
- Мышкис А. Д. Элементы теории математических моделей / А. Д. Мышкис. – Москва : КомКнига, 2007. – 192 с.

REFERENCES

- Horev, A. I., Gorkovenko, E. V. & Platonova, I. V. (2014). Upravlenie kadrovoj bezopasnost'ju organizacii [Personnel security management of the organization]. *Aktual'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk – Actual problems of the humanities and natural sciences*, 11-1, 181–184 [in Russian].
- Tjurin, N. M. & Baksalova, O. M. (2015). Kadrovaja bezopasnost' kak sostavljajushhaja ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija [Personnel security as a component of the economic security of the enterprise]. *Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu. Ekonomichni nauki – Bulletin of the Khmelnytsky National University: Collected papers. A Ser. : Economic sciences*, (2), (pp. 230–234) [in Russian].
- Jasnickij, L. N., Mihaleva, Ju. A. & Cherpanov, F. M. (2014). Vozmozhnosti metodov iskusstvennogo intellekta dlja vyjavlenija i ispol'zovanija novyh znaniy na primere zadachi upravlenija personalom [Possibilities of methods of artificial intelligence for revealing and using new knowledge on the example of the problem of personnel management]. *International Journal of Unconventional Science. Zhurnal Formirujushhijhsja Naprav-*

- lenij Nauki – International Journal of Unconventional Science. Journal of the Forming Directions of Science*, 6, 32–41 [in Russian].
4. Judina, L. N. (2006). Formirovanie i razrabotka sistemy ocenki trudovogo potenciala [Formation and development of the labor potential evaluation system]. *Sibirskaja finansovaja shkola – Siberian Financial School*, 4, 59–63 [in Russian].
 5. Jankovskaja, V. V. (2016). Sovershenstvovanie kadrovoj politiki organizacii i povysenie ejo jeffektivnosti posredstvom formirovanija navykov i kompetencij personala [Improving the personnel policy of the organization and increasing its effectiveness through the formation of skills and competences of personnel]. *Path of Science*, 3, 259–273 [in Russian].
 6. Dhillon, G. (2001). Violation of safeguards by trusted personnel and understanding related information security concerns. *Computers & Security*, 2, 165–172.
 7. Montaquila, J. M. & Godwin, C. N. (2016). Personnel security and open source intelligence: Employing social media analytics in pre-employment screening and selection. *Journal of Information Privacy and Security*, 3, 145–159.
 8. Kavun, S. V. & Panchenko, V. A. (2018). Klasyfikatsiia indyikatoriv upravlinnia kadrovoiu bezpekoiu pidprijemstva [Classification of indicators of personnel security management of enterprise]. *Informacionnaja jekonomika: jetapy razvitija, metody upravlenija, modeli. Kolektivna monografija [Information economy: stages of development, management methods, models. Collective monograph]* (V. S. Ponomarenko, T. S. Klebanova (Eds.). Har'kov : VShJeM – HNJeU im. S. Kuzneca [in Ukrainian].
 9. Kavun, S. V. & Panchenko, V. A. Model intelektualnoho upravlinnia systemoiu kadrovoi bezpeky pidprijemstva [The model of intellectual management of personnel security system of the enterprise]. *Naukovyi visnyk: Seriya: ekonomichna: Zbirnyk naukovykh prats Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin: Ser. : Economic: Collection of scientific works of the Lviv State University of Internal Affairs*, (2), (pp. 190–198) [in Ukrainian].
 10. Myshkis, A. D. (2007). *Jelementy teorii matematicheskikh modelej [Elements of the theory of mathematical models]*. Moscow : KomKniga [in Russian].

В. А. Панченко, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение «Кировоградский кооперативный колледж экономики и права имени М. П. Сая», г. Кропивницкий). **Информационно-аналитическое управление кадровым обеспечением внедрения проектов на предприятии.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении структуры системы информационно-аналитического управления кадровым обеспечением реализации проектов путем реализации имитационной и оптимизационной моделей управления количеством занятых на различных этапах проектов. **Методология исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществляется с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Усовершенствован подход к управлению кадровым обеспечением за счет разработки информационно-аналитической системы перераспределения трудовых ресурсов предприятия, которая позволит минимизировать расходы, связанные с выплатой заработной платы, и обеспечить более эффективное использование трудового потенциала, что, в свою очередь, приведет к ускорению работы и способности предприятия выполнять большее количество проектов за тот же промежуток времени. **Практическое значение результатов исследования.** Разработана имитационная модель для прогноза количества занятых рабочих. На основе прогнозируемых показателей построена оптимизационная модель, которая позволяет, учитывая ограничения на количество занятых в проекте, оптимизировать занятость на каждом этапе проекта с целью минимизации общей суммы заработной платы рабочих.

Ключевые слова: кадровое обеспечение, информационно-аналитическое управление, внедрение проектов, имитационная модель, концептуальная модель, экономическая безопасность.

V. Panchenko, Cand. Econ. Sci., Docent (Higher Educational Institution "Kirovograd Cooperative College of Economics and Law named after M. P. Saia", Kropivnitsky city). **Information and analytical management of personnel support for the implementation of projects in the enterprise.**

Annotation. The purpose of the work is to determine the structure of the information and analytical management system for personnel provision of project implementation by implementing simulation and optimization models for managing the number of people employed at different stages of the projects. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The approach to personnel management by developing an information and analysis system for the redistribution of the enterprise labor resources was improved that will minimize the costs associated with the payment of wages and ensure a more efficient use of labor potential, which in turn will lead to an acceleration of work and the ability of the enterprise perform more projects in the same period of time. The developed simulation model for forecasting the number of employed workers. Based on the forecasted indicators, an optimization model has been constructed that allows, taking into account the restrictions on the number of employees in the project, to optimize employment in each of the project stages in order to minimize the total amount of workers' wages. Analyzing the world trends of development, it is necessary to point out the basis of the formation of personnel potential of modern enterprises - personnel. The development of the concept of management of human resources turns into one of the important trends, which is in the very close relationship and interdependence with other major areas of development of economic thought. **The practical value** is to develop a model for managing human resources provision of design studies to develop effective policies in the field of human resources management and optimize wage costs. The prospect of research is to develop an intellectual dynamic decision-making model to improve the management of the company's personnel security system.

Keywords: staffing, information and analytical management, project implementation, simulation model, conceptual model, economic security.

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМИ КОМУНІКАЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Н. І. ЯЛОВЕГА, кандидат економічних наук, доцент;
В. В. СТЕЦЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні основних аспектів управління маркетинговими комунікаціями підприємств на сучасному етапі розвитку економіки. Статтю присвячено дослідженню та обґрунтуванню доцільності обов'язкових складових елементів управління маркетинговими комунікаціями. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Розроблено основні принципи управління маркетинговими комунікаціями, сформовано цілі управління ними, зазначено функції, що покладаються на механізм управління маркетинговими комунікаціями. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що комунікації є як самостійним управлінським елементом, так і складовою маркетингової діяльності підприємства. З цих позицій висвітлено переваги, яких підприємство може набути за рахунок активного застосування маркетингових комунікацій на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.*

Ключові слова: підприємство, управління, маркетингові комунікації, принципи управління, функції управління, цілі управління.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку української економіки, коли відбувається перехід до нових відносин із громадськістю, вітчизняні підприємства повинні концентрувати увагу на: удосконаленні комунікаційної діяльності; підвищенні відкритості перед суспільством виробничо-торговельних процесів, технологій, економічних показників функціонування; залученні груп громадськості у процес корегування діяльності підприємства з метою його адаптації до мінливої ринкової ситуації. Зважаючи на це, підприємства всіх галузей зможуть забезпечити перспективність, стабільність свого існування на основі використання комплексної системи управління маркетинговими комунікаціями [5].

Існує ряд причин, які зумовлюють необхідність управління маркетинговими комунікаціями. По-перше, значне посилення боротьби за ринкову частку між підприємствами, спожи-

вачі яких мають ідентичні потреби. По-друге, категорія «масова споживча аудиторія» вже давно залишилася в минулому. Натомість існують певні кола громадськості, що ступенем прихильності до діяльності підприємств визначають загальне відношення суспільства до них. По-третє, вміння спілкуватися з цільовою аудиторією, установлювати з нею двосторонній інформаційний зв'язок є проявом підприємства, що прогресивно розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам маркетингових комунікаційних процесів та управління ними присвячено багато праць закордонних і вітчизняних учених: Г. Армстронга, Ф. Котлера, І. Кузнецової, Є. Ромата, П. Сміт та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Незважаючи на велику кількість публікацій, і досі недостатньо розкрито питання комплексного підходу щодо управління маркетинговими комунікаціями за умови застосування різних елементів системи комунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основна мета управління комунікаційною діяльністю підприємства впливає із сутності зазначеного поняття і полягає в забезпеченні цілеспрямованого оперативного регулювання діяльності за напрямками управління основними та синтетичними комунікаційними інструментами для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам. У процесі розробки механізму управління системою комунікацій підприємства зазначена мета деталізується в цілях і конкретизується відповідно до стратегії його розвитку.

Аналізуючи наукові погляди на управління маркетинговими комунікаціями [1, 2, 5], стає очевидним, що принципи, на які має покладатися цей процес, слід розглядати так:

- комплексний характер формування управлінських рішень. Усі управлінські рішення з різних аспектів функціонування підприємства взаємопов'язані та здійснюють прямий чи опосередкований вплив на ефективність його господарської діяльності. Тому управління маркетинговими комунікаціями повинно розглядатися як комплексна система дій, що складається з розробки взаємоузгоджених управлінських рішень, кожне з яких робить свій внесок у кінцеву результативність господарської діяльності підприємства;
- інтегрованість методів управління маркетинговими комунікаціями. Управління маркетинговими комунікаціями як безперервний процес повинно інтегрувати в собі методи управління, що існують, на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях;
- урахування специфічних умов функціонування конкретного підприємства. Ці відмінності повинні враховуватися у процесі розробки управлінських рішень за всіма аспектами комунікаційної діяльності, з метою посилення конкурентоспроможності та ефективності господарської діяльності підприємства;
- високий динамізм управління. Навіть найбільш ефективні управлінські рішення, розроблені та реалізовані на конкретному підприємстві щодо застосування маркетингових комунікацій, не завжди можуть

бути використані на подальших етапах його діяльності. Насамперед, це пов'язано з високою динамікою чинників зовнішнього середовища, зміною кон'юнктури споживчого ринку. Крім того, з часом змінюються і внутрішні умови функціонування підприємства, особливо на етапах переходу до наступної стадії його життєвого циклу. Тому процес управління маркетинговими комунікаціями має носити динамічний характер, з урахуванням змін зовнішнього середовища, ресурсного потенціалу, форм організації праці, фінансового стану та інших параметрів функціонування підприємства;

- варіативність підходів щодо розробки окремих управлінських рішень. Реалізація цього принципу передбачає, що підготовка кожного управлінського рішення щодо застосування маркетингових комунікацій у діяльності підприємства повинна враховувати й альтернативні можливості дій. За наявності альтернативних проектів управлінських рішень, які спираються на систему визначених критеріїв, досягнення ефективності застосування маркетингових комунікацій та підвищення конкурентоспроможності підприємства стає більш можливим;
- орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства. Важливо розуміти, що всі управлінські рішення щодо управління маркетинговими комунікаціями повинні підпорядковуватися місії та загальним цілям розвитку підприємства, оскільки їх розбіжність може призвести до зниження ефективності його функціонування в довгостроковому періоді.

З урахуванням зазначених принципів, основні цілі управління маркетинговими комунікаціями підприємств можна сформулювати так:

- створення позитивного іміджу підприємства;
- формування та корегування потреб споживачів;
- збільшення чистого прибутку та рентабельності підприємства;
- формування лояльності контактних аудиторій до функціонування підприємства;
- стабілізація обсягів продажу в період зменшення попиту та загального спаду ділової активності.

Критеріями правильно сформульованих цілей управління маркетинговими комунікаціями підприємств можуть виступати: передбачуваність і вимірюваність отриманих результатів; зорієнтованість у часі; реалістичність, досяжність; несуперечливість, узгодженість та взаємопов'язаність із загальною стратегією розвитку підприємства.

Механізм управління маркетинговими комунікаціями повинен виконувати такі функції:

- планування комунікаційної діяльності, що має за мету встановлення максимально можливої системності комунікаційної діяльності підприємства, особливо в межах його довгострокових стратегічних цілей;
- організація комунікаційної діяльності, яка спрямована на формування на підприємстві організаційних структурних одиниць, на які покладається виконання функцій щодо реалізації комунікаційних заходів;
- інформаційне забезпечення, що є запорукою ефективного виконання всіх функцій, які покладаються на маркетингові комунікації за рахунок оперативної організації інформаційного забезпечення підприємства необхідною маркетинговою інформацією;
- контроль комунікаційної діяльності, що спрямовується на вимірювання й оцінку результатів реалізації стратегій, планів і програм, визначення корегувальних дій, які в сукупності забезпечують досягнення комунікаційних цілей підприємства.

Комплексність функціонування та розвитку механізму управління маркетинговими комунікаціями підприємств означає єдність інструментів впливу як у просторі, так і в часі, а безперервність забезпечується використанням зворотного зв'язку. Характеристика наукового обґрунтування припускає, що форми, структури, методи та заходи управління, які визначають склад і внутрішню будову механізму управління, мають бути логічно обґрунтовані й перевірені на практиці.

На думку ряду авторів, з якою не можна не погодитися, зміст управління розкривається в його функціях, що виникають у результаті розподілу та спеціалізації праці у сфері управління як особливого виду діяльності [4], тобто через застосування функціонального підходу до управління, який сьогодні є як традиційним,

так і домінуючим над системним, процесним і ситуаційним. Функціональний підхід до процесу управління для практичної діяльності підприємств є важливим, адже концепція функціонального поділу управління ґрунтується на положенні, що функції управління об'єктивні й постійні відносно їх виконавців, а управління є науковим лише тоді, коли дотримується принцип спеціалізації функцій управління [1].

Слід зазначити, що функції управління представляють собою елементи управлінської діяльності й можуть бути виділені за умови, що вони охоплюють відносно відособлені та стабільні види діяльності.

Аналізуючи погляди науковців [3, 4], виокремлюються певні розбіжності в розумінні комунікацій як функціональної складової діяльності підприємства. На нашу думку, зазначене обумовлюється трактуванням даної категорії в одному випадку як самостійного управлінського елементу, в іншому - як складової маркетингової діяльності підприємства.

Загальновідомо, що вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективного існування підприємства в перспективі, залежить, у першу чергу, від ступеня освоєння методології і методів формування та реалізації стратегічних підходів як у загальному контексті управління, так і за його основними функціональними напрямками. Для більшого розуміння рішень стратегічного, тактичного та оперативного рівнів управління на підприємствах, пропонуємо адаптовану до зазначених умов схему (рис. 1).

У стратегічному контексті управління діяльністю підприємства стосується:

- по-перше, адаптації підприємства до змінних умов зовнішнього конкурентного середовища, ринків та галузей його діяльності (бізнесу) в довгостроковій перспективі шляхом використання власних переваг і зовнішніх можливостей та усунення зовнішніх загроз і власних недоліків;
- по-друге, прийняття продуманих рішень і здійснення цілеспрямованих дій щодо життєво важливих питань його функціонування й розвитку, пов'язаних із вибором напрямів бізнесу (так званих стратегічних господарських підрозділів – СГП), їх конфігурації, типу конкурентної поведінки тощо, на основі комплексних довгострокових планів.

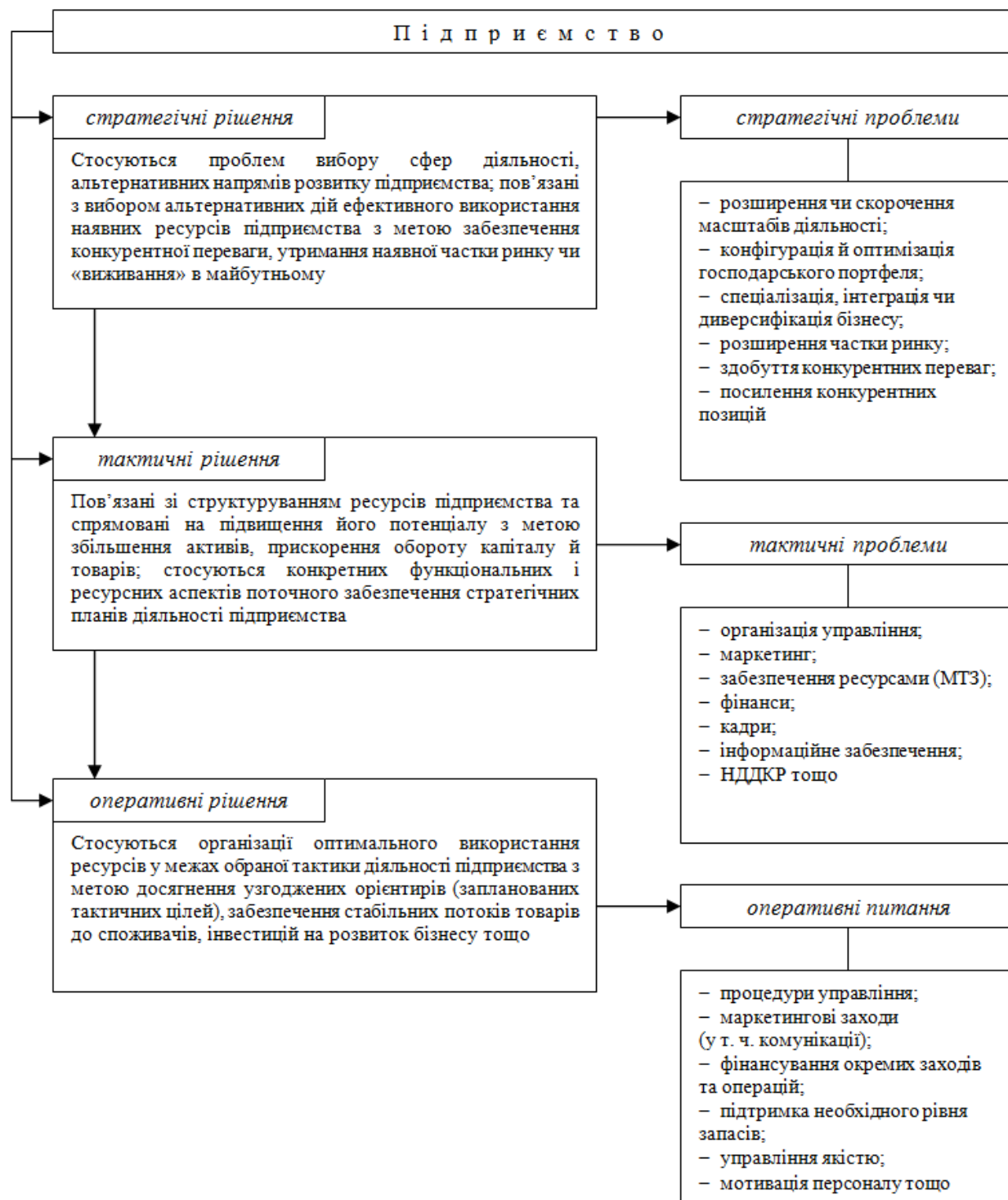

Рис. 1. Система стратегічних, тактичних та оперативних рішень у діяльності підприємств

Стратегічні рішення на підприємстві стосуються вибору: видів, сфер і напрямків діяльності підприємства та їх конфігурації, поєднання; підходів до забезпечення його конкурентної переваги в галузях і на ринках діяльності; напрямків його розвитку в майбутньому.

Тактичні рішення – це поточні рішення, які пов'язані з вибором найефективніших способів використання ресурсів у визначених підприємством стратегічних напрямках їх використання.

Оперативні рішення стосуються організації оптимального використання ресурсів у ме-

жах обраної тактики діяльності підприємства з метою досягнення узгоджених орієнтирів (запланованих тактичних цілей), забезпечення стабільних потоків товарів до споживачів, інвестицій на розвиток бізнесу тощо.

Саме за допомогою маркетингових комунікацій підприємства зможуть набути таких переваг у своїй діяльності як на стратегічному, так і на тактичному й оперативному рівнях управління: підпорядкування стратегії розвитку підприємств під наміри та очікування дійсних і потенційних споживачів товарів/послуг; формування власного організаційного, інтелектуального й технологічного потенціалу, здатного допомогти підприємствам утримувати бажану позицію в ринковій ситуації, що існує; отримання керівництвом своєчасної необхідної інформації щодо ситуації на ринку, передбачення змін у мікро- та макросередовищі (очікуваних і небажаних); пошук та активізація сегментів потенційних споживачів щодо придбання товарів/послуг, які пропонуються підприємствами ринку; утримання внутрішніх (дійсних) споживачів товарів та послуг; установлення й підтримка зворотного зв'язку підприємств із необхідними колами громадськості; підвищення та зміцнення конкурентних переваг підприємств на ринку; реалізація захисних заходів у відповідь на дії конкурентів; формування й підтримка відповідного іміджу підприємств на ринку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, урахування основних принципів, цілей та функцій управління маркетинговими комунікаціями дозволить визначати оптимальні напрямки розвитку підприємства, узгоджувати ступінь використання інструментального портфеля стратегічних господарських підрозділів із комунікаційною позицією на ринку товарів та послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кузик О. Стратегічне управління маркетинговими комунікаціями на сучасних підприємствах / О. Кузик // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 130–135.
- Кузнецова І. Економічна сутність та особливості маркетингових комунікацій / І. Кузнецова, Р. Дудяк, С. Бугіль // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер. : Економіка АПК. – 2015. – № 22 (1). – С. 142–148.
- Пацалюк К. Маркетингові комунікації в сучасному менеджменті / К. Пацалюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 294–295.
- Ромат Е. Реклама : посіб. для вузів / Е. Ромат. – 7-ме вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 512 с.
- Стеценко В. Удосконалення маркетингових комунікаційних стратегій підприємств споживчої кооперації України / В. Стеценко // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 1. – С. 184–189.
- Kuzyk, O. (2014). Stratehichne upravlinnia marketynhovymy komunikatsiiamy na suchasnykh pidpriemstvakh [Strategic management of marketing communications at modern enterprises]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – Strategy of economic development of Ukraine*, 34, 130–135 [in Ukrainian].
- Kuznietsova, I., Dudiak, R. & Buhil, S. (2015). Ekonomichna sutnist ta osoblyvosti marketynhovykh komunikatsii [Economic essence and features of marketing communications]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia "Ekonomika APK" – Bulletin of Lviv National Agrarian University: Collected papers. A Series "Economics of agroindustrial complex"*, (22 (1), (pp. 142–148) [in Ukrainian].
- Patsaliuk, K. (2013). Marketynhovi komunikatsii v suchasnomu menedzhmenti [Marketing communications in modern management]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia "Ekonomichni nauky" – Bulletin of Zhytomyr State Technological University: Collected papers. A Series "Economic Sciences"*, (1), (pp. 294–295) [in Ukrainian].

REFERENCES

4. Romat, E. (2015). *Reklama [Advertising]*. 7th ed. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Stetsenko, V. (2011). Udoskonalennia marketingovykh komunikatsiinykh stratehii pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy [Improving Marketing Communication Strategies for Consumer Cooperatives in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika: Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal Innovative Economics: All-Ukrainian Scientific and Production Magazine*, 1, 184–189 [in Ukrainian].

Н. И. Яловега, кандидат экономических наук, доцент; **В. В. Стеценко**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Управление маркетинговыми коммуникациями предприятий на современном этапе развития экономики.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении основных аспектов управления маркетинговыми коммуникациями предприятий на современном этапе развития экономики. Статья посвящена исследованию и обоснованию целесообразности обязательных составляющих элементов управления маркетинговыми коммуникациями. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработаны основные принципы управления маркетинговыми коммуникациями, сформированы цели управления ними, описаны функции механизма управления маркетинговыми коммуникациями. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что коммуникации являются как самостоятельным управленческим элементом, так и составляющей маркетинговой деятельности предприятия. Исходя из данных позиций, описаны преимущества, какие предприятие приобретёт за счёт активного использования маркетинговых коммуникаций на стратегическом, тактическом и оперативном уровнях.

Ключевые слова: предприятие, управление, маркетинговые коммуникации, принципы управления, функции управления, цели управления.

N. Yalovega, Cand. Econ. Sci., Docent; **V. Stetsenko**, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Marketing communications management in the enterprises.**

Annotation. The purpose of the study is to determine the main aspects of marketing communications management in the enterprises during the present stage of economic development. The article deals with the research of obligatory components for marketing communications management. **Methodology of research.** The study tasks are carried out with the help of general scientific and special research methods: dialectical approach, analysis and synthesis, systematization and synthesis. **Findings.** The basic principles for marketing communications management are developed; the basic aims for the management are formed; the basic functions for the management mechanism of marketing communications are specified. **Practical value.** The study proves that communications are both an independent management element and an integral part of marketing activities in the enterprise. There are highlighted the benefits the enterprise can acquire through the active use of marketing communications at strategic, tactical and operational levels.

Keywords: enterprise, management, marketing communications, management principles, management functions, management objectives.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Т. П. ДОБРУНІК, кандидат економічних наук, доцент
(Одеський національний економічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні основних тенденцій розвитку підприємств малого бізнесу та застосуванні спрощеної системи оподаткування. Статтю присвячено проблемам і перспективам оподаткування малого бізнесу в Україні. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *За результатами* проведеного дослідження з'ясовано, що малий бізнес в Україні розвивається недостатньо швидкими темпами, що свідчить про наявність нереалізованого потенціалу його розвитку. Проведено порівняльний аналіз справляння єдиного податку в розрізі фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб. Зміни, які відбулися в механізмі спрощеної системи оподаткування, були позитивними в частині збільшення обсягів виручки від їх діяльності та зростання обсягів сплати єдиного податку. Запропоновано основні напрями оптимізації податкового навантаження. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що* впровадження запропонованих заходів сприятиме подальшому стимулюванню ефективної діяльності суб'єктів малого підприємництва та підвищенню їх конкурентних позицій на ринку. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств малого бізнесу.

Ключові слова: малий бізнес, малі підприємства, спрощена система оподаткування, база оподаткування, єдиний податок.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Стратегічний напрям розвитку ринкової економіки України, здатної інтегрувати у світовий ринок, вимагає пріоритетного вирішення економічною наукою та практикою господарювання комплексу проблем, пов'язаних з ефективним розвитком підприємницьких структур малого бізнесу. Функціонування суб'єктів малого підприємництва повинно передбачати різнопланову державну підтримку у фіскальній сфері, у тому числі існування певних пільг в оподаткуванні.

Оподаткування малого бізнесу повинно бути ефективним не тільки для його суб'єктів, а й для держави, а також справедливим відносно інших платників податків. Тому актуалізується проблема забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності малого бізнесу на основі реструктуризації державної підтримки у сфері оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним та практичним підходам до застосування спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва присвячено праці таких науковців, як В. О. Орлов [6], С. С. Брехов, О. В. Панасюк [7], О. Д. Борзенкова [8], Н. С. Носань та ін. Зазначені науковці зробили вагомий внесок у вирішення питань, пов'язаних з обґрунтуванням доцільності застосування спеціальної системи оподаткування представників малого підприємництва, оцінюванням переваг та втрат підприємств і бюджету від запровадження цієї системи.

Проте в контексті постійних змін податкового законодавства та мінливого економічного середовища в Україні оподаткування малого підприємництва з використанням спрощеної системи оподаткування потребує подальшого дослідження крізь призму їх впливу на тенденції розвитку малого бізнесу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розгляд тен-

денцій розвитку малих підприємств, проведення аналізу спрощеної системи оподаткування діяльності суб'єктів малого підприємництва та надання рекомендацій стосовно вдосконалення системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі трансформаційних змін вітчизняної економіки мале підприємництво відіграє значну роль в економіці України, оскільки його розвиток впливає на економічне зростання, сприяє наповненню ринку товарами необхідної якості та забезпечує зайнятість вивільнених працівників. Слід відмітити, що вплив малого бізнесу на економічний стан у країнах є різним: у країнах ЄС частка малого бізнесу у ВВП становить 52-

70 % [1], тоді як цей показник в Україні за період 2013–2016 рр. становить 19,3–21,3 % [2].

Наслідки фінансово-економічної кризи не обійшли стороною сферу малого підприємництва, і вже із 2010 року чітко простежуються її вплив – зниження кількості суб'єктів малого підприємництва в Україні до рівня 1 568,9 тис. од. у 2012 р., тобто майже на 30 %, у подальшому до 2015 року спостерігається незначне зростання суб'єктів підприємницької діяльності малого бізнесу. Проте така тенденція зумовлена, в основному, збільшенням фізичних осіб-підприємців (рис. 1). Це можна пояснити політичною та економічною нестабільністю, змінами в податковому законодавстві та пристосуванням до нової системи оподаткування (прийняття Податкового кодексу України у 2010 р.).

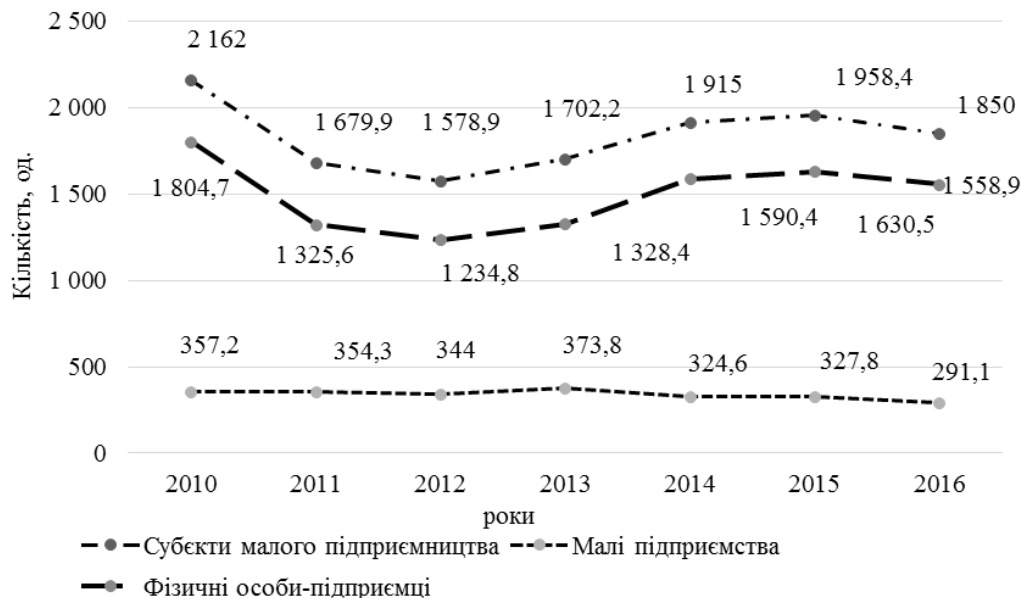

Рис. 1. Кількість суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) [узагальнено автором на основі [2, с. 27]]

Слід відзначити, за останні роки зменшується частка малих підприємств, які одержали збиток від своєї діяльності. Якщо у 2014 р. частка збиткових підприємств становила 34,3 %, то у 2016 р. відбулося зменшення до рівня 27,2 % в загальній кількості малих підприємств [2, с. 221].

Діяльність суб'єктів малого підприємництва є досить витратною, відтак за статистичними даними збитковість усієї діяльності становить у 2015 р. – 20,4 %, у 2016 р. – 11,7 % [2, с. 225].

Через невеликі розміри й чутливість до економічних коливань малі підприємства потребують

державної фінансової підтримки, одним з інструментів якої є пільгове оподаткування, направлене на створення сприятливих умов для їх розвитку, активізації та ефективного функціонування.

В Україні податкове стимулювання малого й середнього бізнесу відображається у спрощеній системі оподаткування.

Практичний досвід застосування спрощеної системи оподаткування в Україні свідчить про її позитивний вплив на малий бізнес. Вона дозволяє максимально спростити облік і контроль діяльності суб'єктів підприємництва й забезпечує стабільні надходження до бюджету.

ту. Попри кризові явища в економіці, п'ятий рік поспіль продовжується зростання обсягів надходжень єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва (рис. 2).

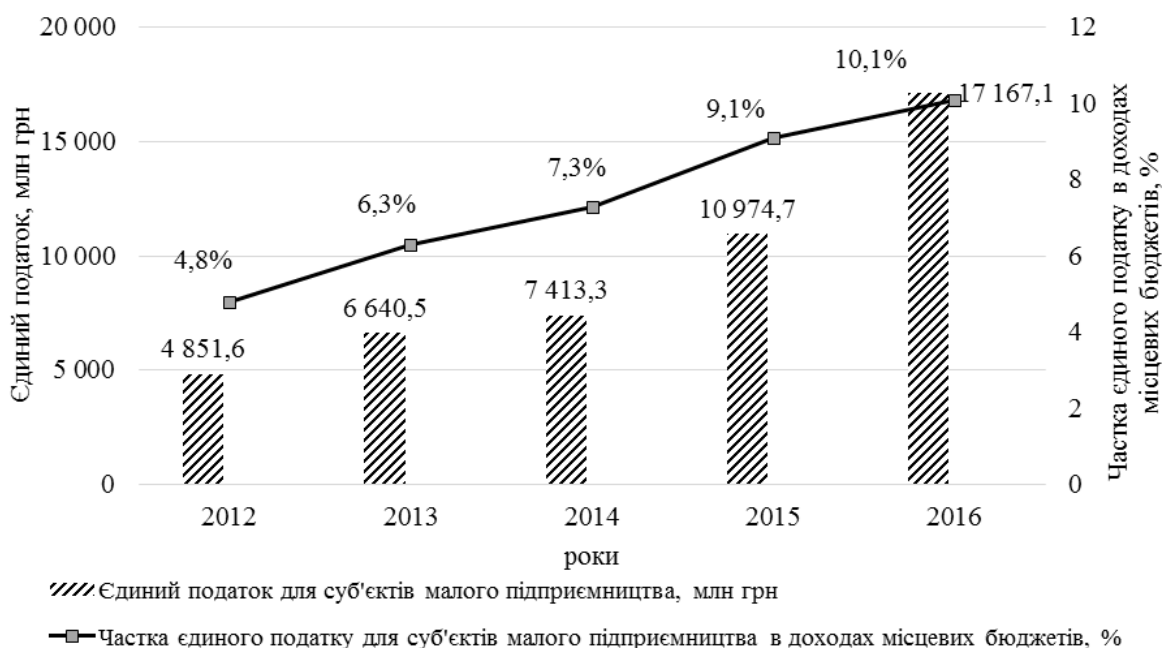

Рис. 2. Динаміка надходжень єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва [узагальнено автором на основі [3, с. 69]]

Цей податок був другою за обсягом складовою місцевих податків і зборів, який надійшов у сумі 17,2 млрд грн, що на 56,0 % більше за обсяги надходжень 2015 року. Таке зростання відбулося, зокрема, через збільшення кількості платників податку. Ще однією причиною збільшення обсягу цих надходжень стало віднесення до платників єдиного податку сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за по-

передній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %. Аналогом цього компонента в попередні періоди був фіксований сільськогосподарський податок. У 2016 р. з цього джерела надійшло 3,5 млрд грн, що в 1,75 раза більше ніж у попередньому році [3, с. 69].

Розглянемо детальніше динаміку надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів України, сплачених юридичними та фізичними особами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка надходжень єдиного податку з юридичних та фізичних осіб до місцевих бюджетів України за 2012–2016 рр. [узагальнено автором на основі [3, с. 70]]

Показники	Роки					Темп приросту, %	
	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015	2016/2012
Надходження єдиного податку з юридичних осіб, млн грн	1 204,8	1 743,3	2 008,5	2 206,1	3 300,6	49,6	174,0
Питома вага надходжень єдиного податку з юридичних осіб у структурі єдиного податку, %	25,0	26,3	27,1	24,6	24,2	–	–
Надходження єдиного податку з фізичних осіб, млн грн	3 610,9	4 897,2	5 404,4	6 744,4	10 326,5	53,1	186,0
Питома вага надходжень єдиного податку з фізичних осіб у структурі єдиного податку, %	75,0	73,7	72,9	75,4	75,8	–	–

Суттєве зростання надходжень від єдиного податку спостерігається завдяки його сплаті фізичними особами-підприємцями. Що стосується надходжень єдиного податку з юридичних осіб, то можна прослідкувати, що у вартісному вимірі також спостерігаються значні коливання. Ураховуючи те, що запровадження та встановлення розміру ставок місцевих податків і зборів (у межах, визначених Податковим кодексом) належить виключно до компетенції органів місцевого самоврядування, вони мають реальні можливості впливати на обсяги надходжень зазначених платежів до відповідних бюджетів. Відповідно, формування значної частини власних доходів місцевих бюджетів прямо залежить від того, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування зможуть організувати весь комплекс робіт із запровадження та мобілізації місцевих податків і зборів. Зважаючи на покращення стану мобілізації надходжень та зміну структури місцевих податків і зборів, їх частка в доходах місцевих бюджетів значно зросла впродовж останніх років. Якщо протягом 2007–2010 рр. їх частка становила лише 1,1-1,4 %, то, починаючи із 2011 року й до 2014 року, вона зросла до 8,8 %, а у 2016 р. вже становила 27,1 %. Найбільшу питому вагу у структурі місцевих податків і зборів займають надходження від плати за землю (55 %)

та єдиного податку (більше 40 %) [4].

За роки існування спрощена система оподаткування зі сплатою єдиного податку зазнала низки важливих змін стосовно суб'єктів, ставок податку та критеріїв відповідності на сплату єдиного податку.

Нововведенням спрощеної системи оподаткування стало віднесення всіх сільськогосподарських виробників до четвертої групи платників. Варто зазначити, що за даними статистики 96,6 % підприємств сільського, лісового та рибного господарства складають малі підприємства [2, с. 32], які реалізують 37,4 % продукції відповідного виду [2, с. 41]. Із переведенням сільськогосподарських виробників до четвертої групи єдиного податку, вимоги до статусу платника податку залишилися без змін, проте зросли база та ставка оподаткування. База оподаткування переглядається щорічно зі зміною коефіцієнта індексації та залежить від індексу споживчих цін. Ці зміни суттєво позначилися на податковому навантаженні на сільськогосподарські підприємства.

Відповідно до ст. 291.4 Податкового кодексу України [5] суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку (табл. 2).

Таблиця 2

**Умови застосування спрощеної системи оподаткування
[узагальнено автором на основі [5]]**

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності		Ставки, умови звітування та сплати
1 група	Фізичні особи-підприємці. Не використовують працю найманих працівників. Обсяг доходу ≤ 300 тис. грн на рік. Виключно роздрібний продаж товарів із торговельних місць на ринках та/або провадження господарської діяльності з надання побутових послуг населенню	Звичайна ставка – до 10 % розміру прожиткового мінімуму; підвищена ставка – 15 % – для фізосіб-підприємців у випадках, визначених п. 293.4 ПКУ. Звітний період – 1 рік. Термін сплати податку – не пізніше 20-го числа поточного місяця. Декларація подається раз на рік
2 група	Фізичні особи-підприємці. ≤ 10 найманих працівників. Обсяг доходу $\leq 1,5$ млн грн на рік. Надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства	До 20 % мінімальної заробітної плати. Звітний період – 1 рік. Термін сплати податку – не пізніше 20-го числа поточного місяця. Декларація подається раз на рік

Продовж. табл. 2

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності		Ставки, умови звітування та сплати
3 група	Фізичні особи-підприємці, юридичні особи. Необмежена кількість найманих працівників. Обсяг доходу ≤ 5 млн грн на рік	Установлюється у відсотках до доходу: 3 % – зі сплатою ПДВ; 5 % – без сплати ПДВ. Підвищена ставка для юросіб у випадках, визначених п. 293.5 ПКУ: 6 % – зі сплатою ПДВ; 10 % – без сплати ПДВ. Звітний період – календарний квартал. Строк подання звіту – 40 днів після закінчення кварталу. Термін сплати – 10 календарних днів після подання звіту
4 група	Сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній звітний рік становить дорівнює або перевищує 75 %. Розмір ставок податку диференційований і встановлюється залежно від категорії (типу) земель, їх розташування у відсотках до нормативної грошової оцінки одного гектара сільськогосподарських угідь, з урахуванням коефіцієнта індексації	Розмір ставок податку з 1-го гектара: 0,95 % – для ріллі, сіножатей і пасовищ; 0,57 % – для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях; 0,57 % – для багаторічних насаджень; 0,19 % – для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях; 2,43 % – для земель водного фонду; 6,33 % – для сільськогосподарських угідь, що перебувають на закритому ґрунті

В умовах євроінтеграційного вектора розвитку національної економіки значна увага приділяється окремим недолікам і перспективам розвитку спрощеної системи оподаткування.

Теоретично спрощена система оподаткування ґрунтується на механізмі спрощення стягнення податків, спрощення податкового обліку та звітності для суб'єктів малого бізнесу, а не пов'язана зі зменшенням податкового навантаження. В Україні ж ставки єдиного податку є значно нижчими, ніж ставки загальної системи оподаткування, що спричиняє небезпеку штучного зменшення доходів та ухилення від переходу на загальну систему оподаткування, у суб'єктів господарювання відсутні стимули до зростання обсягів діяльності [6, с. 81].

Однією із суперечностей, що закладена в основу спрощеної системи оподаткування, є застосування різних ставок та бази оподаткування залежно від правової форми бізнесу (фізична чи юридична особа), наслідком чого є різний рівень податкового навантаження на суб'єктів малого підприємництва.

Щодо юридичних осіб, то окремими фахівцями зауважується, що політика оподаткування підприємств малого бізнесу в короткостроківій перспективі повинна бути переорієнтована на європейський досвід, із поступо-

вим переходом суб'єктів малого та середнього бізнесу на загальну систему оподаткування із застосуванням пільг у вигляді зменшення оподаткованого прибутку, зменшення податкового зобов'язання чи звільнення від оподаткування [7, с. 106].

На думку О. Д. Борзенкової, удосконалення системи оподаткування підприємців-фізичних осіб повинно відбуватися шляхом упровадження оподаткування чистого доходу за прогресивною шкалою з метою збільшення надходжень до бюджету й забезпечення вертикальної рівності. Відсутність ув'язки ставки податків із сумою доходу під час обчислення розміру податкових зобов'язань, необов'язковість документального підтвердження доходів і витрат та використання реєстраторів розрахункових операцій призводять до безконтрольності діяльності суб'єктів господарювання. Тому, з точки зору дотримання принципу економічності податкової системи, було б доцільним уніфікувати оподаткування приватних підприємців [8, с. 169].

Відповідно до п. 293.2. Податкового кодексу України фіксовані ставки для фізичних осіб-підприємців, які здійснюють господарську діяльність, залежно від виду господарської діяль-

ності встановлюються сільськими, селищними, міськими радами або радами об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад [5]. Зважаючи на сучасний стан використання спрощеної системи оподаткування в Україні, доцільним є обґрунтування та впровадження диференційованого підходу до визначення фіксованих ставок єдиного податку для платників першої та другої групи відповідно до здійснюваного ними окремого конкретного виду діяльності й дієвої системи контролю за ефективністю їх використання.

Отже, спрощена система оподаткування є важливою передумовою ефективного функціонування суб'єктів малого підприємництва. Разом із тим із метою оптимізації податкового навантаження для суб'єктів малого підприємництва доцільним є забезпечення рівномірності розподілу податкового навантаження між платниками податку залежно від виду діяльності та вдосконалення системи податкового контролю з метою запобігання ухилення від сплати податкових платежів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Одним із найважливіших індикаторів ринкової економіки є ефективне функціонування малих підприємств, яким властива гнучкість і пристосовуваність до змін в економіці й потреба в мінімальному розмірі капіталу для ведення бізнесу. У сучасних реаліях функціонування ринкової економіки спрощена система оподаткування, обліку та звітності є важливою передумовою ефективного функціонування суб'єктів малого підприємництва. Разом із тим малий бізнес потребує подальшої уваги до себе з боку держави шляхом реалізації низки цільових програм, у тому числі надання податкових пільг, забезпечення рівномірності розподілу податкового навантаження між платниками податку залежно від виду діяльності.

З метою запобігання завищення суми єдиного податку для окремих суб'єктів малого підприємництва, а саме платників 1-ї та 2-ї груп, необхідно зазначити в законодавчій базі чітке визначення фіксованих ставок єдиного податку, які встановлюються сільськими, селищними, міськими радами, або радами об'єднаних територіальних громад, відповідно до усіх видів діяльності, або кожного окремого виду ді-

яльності в межах максимальної межі фіксованої ставки в Податковому кодексі України.

Подальшого дослідження потребує обґрунтування альтернативності оподаткування підприємств малого бізнесу з метою оптимізації податкового навантаження для різних суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The World Bank. Data catalog [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org> (дата звернення: 12.10.2017). – Назва з екрана.
2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : статистичний збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm (дата звернення: 12.10.2017). – Назва з екрана.
3. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/sites/default/files/kv_iv_2016_monitoring_ukr_0.pdf (дата звернення: 12.10.2017). – Назва з екрана.
4. Структура місцевих податків та зборів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/7762> (дата звернення: 12.10.2017). – Назва з екрана.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.10.2017). – Назва з екрана.
6. Орлов В. О. Вплив спрощеної системи оподаткування на подальший розвиток малого бізнесу / В. О. Орлов // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 3. – С. 78–81.
7. Панасюк О. В. Малий бізнес в Україні: тенденції розвитку і проблеми налогообложення / О. В. Панасюк // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 102–107.

8. Борзенкова О. Д. Податкове стимулювання малого бізнесу в Україні в контексті податкових реформ / О. Д. Борзенкова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Економіка і менеджмент. – 2015. – Вип. 12. – С. 166–170.
4. Structura mistsevyh podatkov [The local taxes structure]. (n.d.). <http://decentralization.gov.ua/news/7762>. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/7762> (accessed 12 October 2017) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. The World Bank. Data catalog. (n.d.). <http://data.worldbank.org>. Retrieved from: <http://data.worldbank.org> (accessed 12 October 2017).
2. Dyalnist subiektyve velykogo, serednogo, malogo ta micropidpriemnytstva: statystychnyi zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The activity of large, medium, small enterprises and microentrepreneurship. State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm (accessed 12 October 2017) [in Ukrainian].
3. Biudzhetniyi monitoring: Analiz vykorystannia biudzhetu za 2016 rik. [The budget monitoring: analysis of applying for the year 2016]. (n.d.). http://www.ibser.org.ua/sites/default/files/kv_iv_2016_monitoring_ukr_0.pdf. Retrieved from http://www.ibser.org.ua/sites/default/files/kv_iv_2016_monitoring_ukr_0.pdf (accessed 12 October 2017) [in Ukrainian].
4. Orlov, V. O. (2012). Vplyv sproshchenoi systemy opodatkuvannia na podalshyi rozvytok malogo biznesu [Influence of the simplified tax system on the further development of small business]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of the economy*, 3, 78–81 [in Ukrainian].
5. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine from 02 October 2010 № 2755-VI]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 12 October 2017) [in Ukrainian].
6. Panasiuk, O. V. (2015). Malyy biznes v Ukraini: tendentsyi razvitiia i problemy nalogooblozheniia [Small Business in Ukraine: Development Trends and Taxation Issues]. *Biznes Inform – Business Inform*, 6, 102–107 [in Russian].
7. Borzenkova, O. D. (2015). Podatkove stymulivannia malogo biznesu v Ukraini v konteksti podatkovykh reform [Tax stimulation of small business in Ukraine in context of tax reforms]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Ser. : Ekonomika i menedjment. – Scientific Bulletin of International humanitarian university: Collected papers. A Series: Economy and management*, (12), (pp. 166–170) [in Ukrainian].

Т. Ф. Добрунік, кандидат економічних наук, доцент (Одеський національний економічний університет). **Тенденції розвитку і проблемні аспекти налогообложення підприємств малого бізнесу.**

Анотація. *Цель статьи заключается в выявлении основных тенденций развития предприятий малого бизнеса и применении упрощенной системы налогообложения. Статья посвящена проблемам и перспективам налогообложения малого бизнеса в Украине. Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. Результаты. По результатам проведенного исследования установлено, что малый бизнес в Украине развивается недостаточно быстрыми темпами, что свидетельствует о наличии нереализованного потенциала его развития. Проведен сравнительный анализ взимания единого налога в разрезе физических лиц-предпринимателей и юридических лиц. Изменения, произошедшие в механизме упрощенной системы налогообложения, были положительными в части увеличения объемов выручки от их деятельности и роста объемов уплаты единого налога. Представлены основные направления оптимизации налоговой нагрузки. Практическая значимость результатов исследования. В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать дальнейшему стимулированию эффективной деятельности субъектов малого*

предпринимательства и повышению их конкурентных позиций на рынке. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, малые предприятия, упрощенная система налогообложения, база налогообложения, единый налог.

T. Dobrunik, *Can. Econ. Sci., Docent (Odessa National Economic University)*. **Development trends and problem aspects of small business enterprises' taxation.**

Annotation. *The purpose of the paper is to identify the main trends in the development of small business enterprises and the application of a simplified taxation system. The article is dedicated to the problems and prospects of small business' taxation in Ukraine.* **Methodology of research.** *The solution of the tasks that were set in the article has been carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and synthesis, and dialectical approach.* **Findings.** *According to the results of the study, it was found that the small business in Ukraine is developing at an insufficiently fast pace, indicating that there is an unrealized potential for its development. The comparative analysis of a single tax collection in the context of individual entrepreneurs and legal entities has been conducted. The changes in the mechanism of the simplified taxation system were positive in terms of increasing the volume of revenues from their activities and the growth of the volume of unified tax payments. The main directions of tax burden optimization were offered.* **Practical value.** *The article substantiates that the implementation of the proposed measures will facilitate further stimulation of effective activity of small business entities and increment in their competitive positions in the market. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of small business enterprises.*

Keywords: *small business, small enterprises, simplified taxation system, tax base, unified tax.*

СОЦІАЛЬНА ЗАЛУЧЕНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ: ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ В МЕРЕЖІ

В. М. ЖУКОВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. *Мета статті полягає в удосконаленні методичного інструментарію соціальної залученості підприємства роздрібною торгівлі в мережі Інтернет. Методика дослідження ґрунтувалась на використанні методів системного аналізу та синтезу, маркетингових досліджень та статистики. Результати.* Обґрунтовано сутність і роль інструментів вимірювання соціальної залученості підприємства з метою підвищення конверсії потоку споживачів на сайт магазину. Проаналізовано тенденції та складові контенту соціальної активності підприємств торгівлі в мережі Facebook, визначено їх переваги й недоліки. **Практична значущість результатів дослідження.** Систематизовано показники та сформовано критерії оцінювання рівня соціальної залученості підприємства.

Ключові слова: соціальна залученість, підприємство торгівлі, соціальна мережа, Facebook, показники, критерії, споживач.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Боротьба за розширення та лояльність цільової аудиторії споживачів вимагатиме від менеджерів приділяти особливу увагу формуванню стратегії соціальної активності підприємства в мережі Інтернет. Адже споживач із більшою ймовірністю надасть перевагу тому підприємству, де процес здійснення покупок викликав емоційне задоволення, приємні спогади. У глобальному цифровому середовищі формування довіри споживача до бренда підприємства (як місця покупок, проведення часу) підвищує ймовірність позитивного відгуку споживачів у соціальних мережах, у тому числі надання рекомендацій про товар/послугу близьким та іншим користувачам. З огляду на це, боротьба за прихильність споживачів, їх емоційне й віртуальне залучення через соціальні мережі на сайт магазину за покупками визначили актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до типології соціальних мереж та видів зв'язків у соціальних мережах висвітлено в роботах Р. Аккланда, Дж. Жу, Т. Киосаке, П. Ді-Гангі [1–3]. Теоретичні та методичні основи впливу маркетингових заходів на залучення

споживачів до бренда через соціальні платформи розкрито у статтях Л. Вебера, М. Васко, М. Трафагена, Ф. Рейхельда, В. Сешера, С. Хадсона, М. Рота [4–7]. Результати соціального розвитку персоналу у внутрішній торгівлі розглянуто в публікаціях Г. П'ятницької, І. Миколайчук, Ю. Силкіної, Н. Сичової, В. Пенюк [8, с. 119–126; 9; 10 с. 109–113]. Тематика даного дослідження започаткована автором [11]. Проте науковці недостатньо приділяли увагу інструментам оцінювання соціальної залученості підприємств ритейлу, у тому числі шляхом активної поведінки працівників у соціальних мережах. Компанії все більше витрат виділяють на маркетинг соціальних медіа-заходів, однак їх ефективність не завжди виправдана, з огляду на експоненціальний розвиток цифрових технологій. Усе вищевикладене обумовило мету й завдання дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є систематизація і вдосконалення аналітичного інструментарію соціальної залученості підприємства в мережі Інтернет на основі емпіричного дослідження підприємств роздрібною торгівлі з гібридним форматом (онлайн + офлайн).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих на-

укових результатів. Дослідження про вплив розвитку соціальних медіа все ще перебуває на початковій стадії розвитку в Україні, але є експертні дані про те, як вони впливають на економічні результати [2, 5], як прогнозують зміни в поведінці споживачів, допомагають у надзвичайних ситуаціях акумулювати фінансові та інші ресурси. Соціальні мережі виступають у якості інформаційного каналу зв'язку для споживачів, тим самим зменшуючи трансакції. Загалом поняття «соціальна залученість» (англ. «engagement») трактуємо як бажання користувача залишатися на сайті та взаємодіяти з ним. Близьким за змістом до поняття «соціальна залученість» автори [3, 4] визначили поняття «поведінка споживачів у соціальних мережах», яке розуміють як активність користувачів в онлайн-спільнотах у процесі прийняття ними рішень щодо купівлі товару під впливом маркетингових інструментів [9]. Основною вимогою соці-

альної взаємодії є емоційна реакція споживача на зміст та стимулювання його переходу на веб-сайт інтернет-магазину для покупок чи фізичного відвідування.

У типологічній матриці Р. Аккланда і Дж. Жу [1, 2] виокремлено види соціальних медіа та їх ідентифікація на явний або неявний типи зв'язків (табл. 1). Матриця показує залежності у двох вимірах: зв'язки спрямовані на конкретних одержувачів (запит на запрошення, прийняття чи посилання в соціальній мережі) та неявні слабкі зв'язки. Водночас автори [1, 2] наголошують, що слабкі зв'язки в соціальних мережах формуються між знайомими людьми, в експертному середовищі. Такий тип зв'язків може бути корисний для передачі інформації про технологічні новинки, корисні експертні знання, оскільки така інформація надається професіоналами, консультантами, з якими взаємодія носить більш дорадчий характер.

Таблиця 1

Відносини в різних типах соціальних медіа [2, с. 8]

Тип зв'язків	Напрямок зв'язків і приклади	
	спрямований (прямий)	опосередкований (вбудований)
Явні	Контактні мережі (Facebook, Google+)	Мікроблог мереж (Sina Weibo, Twitter)
Неявні	Семантичні мережі (рекомендація системи, соціальні мітки системи)	Групи новин, блоги

Тісні (прямі) зв'язки виникають між людьми, які мають більше спільного (сім'я, друзі або близькі колеги) та виступають джерелом емоційної підтримки. Однак такі зв'язки, зауважують автори, можуть бути менш важливими, у якості джерела нової інформації, адже члени цієї групи, імовірно, можуть мати аналогічну інформацію [2]. Соціальні мережі вважаються більш важливими для розвитку сильного зв'язку, в той час як мікроблоги є джерелом слабких зв'язків.

Дослідники С. Хадсон, Лі Хуанг [5], досліджуючи зв'язок споживачів із брендами, виявили, що клієнти, які взаємодіють із компанією в соціальній мережі, мають міцніші зв'язки із брендом та з більшою ймовірністю високо оцінять якість контенту, пропонуваного товарів/послуг, збережуть лояльність і порадять компанію іншим, охочіше нададуть свою електронну адресу, зареєструються на вебінар тощо. У своїх спостереженнях М. Трафаген [7] дійшов висновку, що суть роботи в соціальних мережах полягає в тому, щоб залучити спожи-

вачів «до місця, де здійснюється потенційна трансформація на шляху до конверсії», тобто до покупок на сайті. Адже кількість взаємодій у соціальних мережах призводить до підвищення візитів на веб-сайт бренда.

Зазначимо, що комплекс дій маркетингу в соціальних мережах (англ. social media marketing) у просуванні бренду й товарів/послуг у соціальних мережах в Україні стрімко набуває популярності та є ефективним, у разі правильного підбору інструментів. Серед інструментів залученості слід відмітити такі: використання інтернет-магазину (розміщення блоків і кнопок на панелі сторінки), публікації на особистих сторінках користувачів, їх участь в обговоренні та наданні коментарів, вірусний маркетинг, проведення конкурсів і розіграшів. Тим більше, що кількість постійних користувачів Інтернету в Україні у 201 р. сягнула позначки 21 млн осіб, а кількість активних користувачів мережі Facebook у світі становила 2,13 млрд осіб [13]. Щоденних активних

користувачів у середньому налічувалось 1,4 млрд осіб і ця тенденція зберігатиметься й у 2018 р. Водночас за іншою інформацією показник продовжить зростати через соціальні мережі, оскільки ці канали спрощують спілкування із клієнтами, розповсюдження інформа-

ції, спростування негативних відгуків. Згідно з даними рейтингу [12] з посиланням на статистику сайта gs.statcounter.com, за вибіркою користувачів популярних соціальних мереж найбільша аудиторія користувачів – це Facebook, Instagram, Youtube, Twitter, Вайбер (рис. 1).

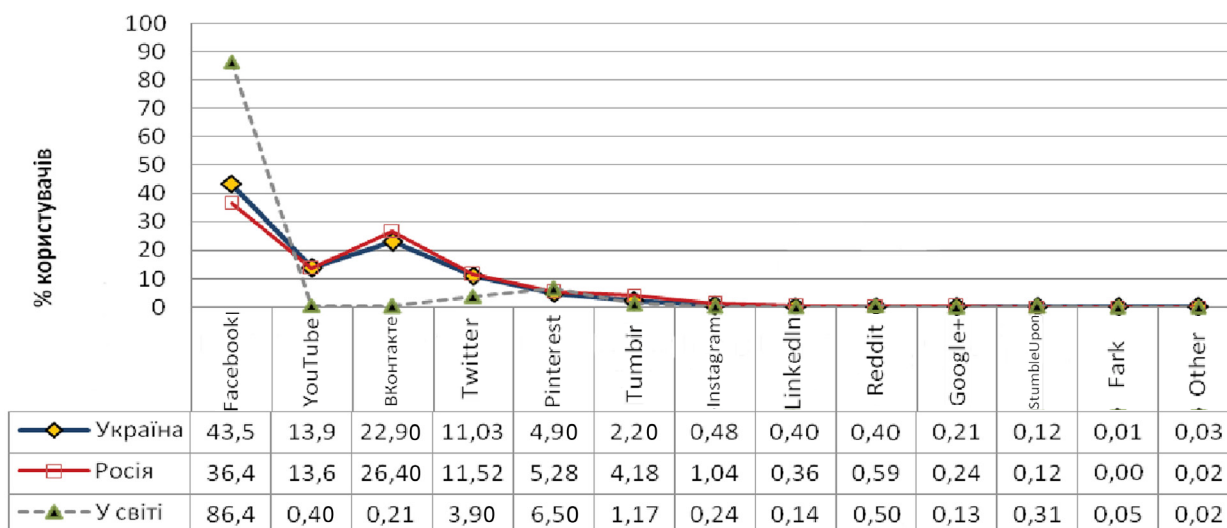

Рис.1. Рейтинг соціальних мереж в Україні, Росії та світі
[побудовано автором за даними [12]]

На рис. 1 представлені середні показники за останні 12 місяців (червень 2016 по липень 2017).

Результати аналітичного моніторингу соціальної активності підприємств роздрібної торгівлі в мережі Facebook підтверджують гіпотезу,

що соціальна мережа стає платформою для ведення бізнесу й виникає необхідність у розвитку соціальних і цифрових компетенцій персоналу у просуванні товарів, урахуовуючи особливості аудиторії кожної мережі та вибір інструментів (рис. 2).

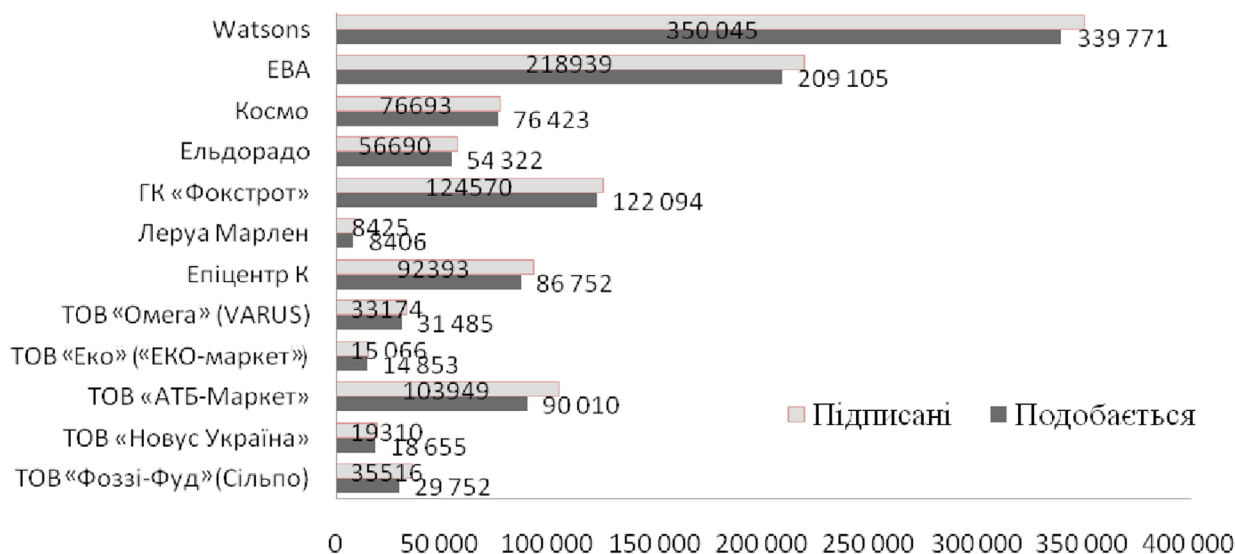

Рис. 2. Активність користувачів на сторінці Facebook ритейлерів (2017 р.)
[побудовано за даними Facebook-сторінок підприємств]

Створення соціального контенту стає трендом сьогодення і водночас ключовою, конкурентною перевагою підприємств торгівлі. Про це свідчить зростання тенденційності створення і розміщення відеороликів (відеоісторій), на які реакція споживачів є більш активною і сприяє підвищенню конверсії відвідувань споживачами інтернет-сайта магазину та покупок (табл. 2). Як зазначають менеджери з маркетингу окремих торговельних мереж (Сільпо, АТБ) та експерти ринку, під час створення цікавого контенту для просування бранда важливий зміст повідомлень. Останній повинен ненав'язливо і водночас віртуозно втягувати

й викликати інтерес у споживачів. Це можуть бути різновекторні емоційні та життєдайні історії, навчальні майстер-класи для дітей і дорослих, які прямо або опосередковано пов'язані із продуктами й послугами підприємства торгівлі, повідомлення про конкурси та акційні дні в магазині, участь клієнтів, партнерів, споживачів у різноманітних заходах життя громади міста (наприклад, святкова активність магазину, прибирання території, спортивні та оздоровчі заходи). Чим цікавіший є відеоконтент бранда, який розміщений та доступний у мережі, тим вищий буде рівень взаємодії з користувачем і висока ймовірність переходу на сайт за покупкою.

Таблиця 2

**Елементи контенту соціальної активності ритейлерів у мережі Facebook
[розроблено за оглядом сайтів підприємств та аналізу F-сторінок ритейлерів (2017 р.)]**

Назва мережі	Представленість ритейлора в соцмережах*	Наявність інтернет-магазину	Поради, рецепти	Конкурси (+), більше 2-х (++)	Публікація призерів у СМ	Соціальні (благодійні) акції	Акції щотижня, щомісяця	Зворотний зв'язок (відповіді)	Ведення тематичного мікроблогу	Екологіка : утилізація відходів, енергоресурсів	Сторітелінг + фото + відео	Вакансії, кар'єра	Відеореклама товарів	Звітна інформація	Залучення до розробки продукту, процесу, інтер'єру	Відгуки на F: оцінка
Сільпо	F, G+	+	+	+	+	+	++	+	+	-	+	+	+	-	-	-
ТОВ «Новус Україна»	F, Y	+	+	-		+	++	-	-	-	+	-	+	-	-	3,9
АТБ-Маркет	F, Y, Tw		+	+	+	-	++	+/-	+	-	+	-	+	-	-	-
ЕКО-маркет	F, Y	-	+	+	+	-	+	-/+	-	-	-	+	+	-	-	-
Varus	F, I, V	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	-	-	3,1
Епіцентр К	F, I, Y, V	+	+	++	+	+	++	-	-	-	+	+	+	-	+	-
Leroymerlin	F, I, Tw	+	+	+	+	+	+	+	+	+/-	+	+	+	-	+	3,6
Ельдорадо	F, I, Y, G+	+	+	+	+	-	++	+	-	-	-	+	+	-	-	-
Фокстрот	F, Y,	+	+	+	+	+	++	+	+	-	+	+	+	+/-	-	-
ТОВ «Руш» (EVA)	F, Tw, Y, T, V	+	+	+	+	+	++	+	-	-	-	+	+	+	+	4,1
Космо	F, Y, V	-	+	+	+	+	+	+	-	+	-		+	-	+	3,9
Watsons	F, Y, V, I, T	+	+	++	+	+	++	+	+	-	+	-	+	-	-	4,4

* F – Facebook, I – Instagram, Y – Youtube, Tw – Twitter, V – вайбер, T – Телеграм.

Необхідно зазначити, що не всі підприємства ритейлу відкрито показують загальну рейтингову оцінку, виставлену споживачами на сторінці у Facebook. Однак слід наголосити, що практично відсутні тематика екологічної відповідальності на сторінках досліджених найбільших в Україні торговельних мереж (див. табл. 2) та проблеми, пов'язані з утилізацією відходів (крім головних сайтів підприємств, де розміщена інформація про продаж вторсировини). Жодне з досліджених підприємств (див. табл. 2), сумарний оборот яких становить понад 27 % від роздрібного товарообороту в Україні у 2017 р., не висвітлює інформацію про політику екоякості, питання заощадження ресурсів та їх економного використання. Серед користувачів інтернет-магазинів, за даними експертного дослідження [2, с. 12–22], найбільший інтерес у соціальних мережах викликає відео, інфографіка, прямі включення з торговельного майданчика. На підтвердження зазначеного, можна згадати досвід торговельної мережі АТБ. Розміщена історія про книгу «Аліса у країні чудес» із цікавим відеоконтентом для дитячої і водночас дорослої аудиторії (батьків) спонукала до походу споживачів до магазинів мережі АТБ за покупками, щоб зібрати необхідну кількість фішок за умовами рекламного заходу. Унікальними елементами рекламної стратегії АТБ є інтегрованість і підтримка декількох комунікаційними каналами, унікальність пропозиції

(книжка + відео) та поширення в соцмережах. Результатами стратегічного заходу були запланований продаж 300 тис. екземплярів книжки й додаткове їх замовлення, а також прохання споживачів АТБ продовжити відеоісторію як «Аліса в задзеркаллі». Отже, підвищенню конверсії продажів сприяє інтегрована стратегія активної поведінки підприємства в соціальних мережах: доцільно використовувати різні формати контенту, а також генерувати конвергентні подачі інформації (он- та офлайн) для залучення нової аудиторії, постійно оцінювати показники соціальної активності підприємства та персоналу в мережі. На сьогодні рівень соціальної залученості на сайті підприємства вимірюють декількома способами: залученість за кількістю сторінок, переглянутих відвідувачем за візит; за конверсійними діями; за часом перебування на сайті. У літературі [4, 14] соціальна залученість (СЗ) на сторінці за період розраховується за формулою: $СЗ = [(відмітки \text{ «подобасться»} + коментар + репости) / (\text{кількість підписаних})] \cdot 100 \%$. Разом із тим платформи соціальних мереж представляють інструментарій щодо аналізу дій користувачів сайту та рівень охоплення переглядів. Однак чіткі критерії для оцінювання соціальної залученості підприємства відсутні або носять фрагментарний характер. Автором систематизовано ключові показники та розроблено критерії для виміру соціальної активності підприємства торговельної мережі (табл. 3).

Таблиця 3

Інструменти оцінювання соціальної залученості підприємства в мережі [систематизовано на основі [4, 14]; автором розроблено елементи, позначені*]

Показник	Сутність	Критерії аналітичної оцінки*
Час відвідування (візиту) сторінки	Максимальна кількість відвідувачів за певний період часу (переглядив лайків) або за добу, день тижня, місяця тощо	Аналізується активність візитів протягом доби. Чим цікавіший контент, тим вища ймовірність перебування клієнта на сторінці. Водночас слід враховувати складність навігації, що збільшує час на перегляд контенту. Бажано звернути увагу на пости (лайки, перегляди, коментарі), які стали об'єктом уваги найбільшої кількості споживачів, та кількість переходів на сайт за покупками
	Кількість* споживачів, які віддали перевагу (звернули увагу) контенту певної теми (проблеми)	
Частота візитів у соціальних мережах	Показник рівня прихильності до бренду (кількість регулярних користувачів), що залежить від періодичності візитів	Збільшення візитів у динаміці за певний період, а також враховується кількість підписників на email-розсилку. Для підвищення частоти відвідувань (постійних інтернет-споживачів) доцільно оновлювати контент, можливо вести тематичний мікроблог на сторінці у мережі (в тому числі працівниками підприємства) або за посиланням на сайт магазину

Продовж. табл. 3

Показник	Сутність	Критерії аналітичної оцінки*
Глибина перегляду сторінки	Кількість переглянутих сторінок відвідувачем за візит та час перебування	Показник оцінюється з показниками конверсії продажів і залежить від цільових установок перегляду користувача
Ефект лідогенерації	Охоплення користувачів у соціальних мережах показує кількість отриманих контактних даних у результаті здійснених соціальних медіазаходів для кожної із соціальних мереж	Тенденція до збільшення кількості лідів впливає на формування охоплення різними соціальними мережами, тобто бази даних користувачів мережі. Відіграє роль у подальшому використанні. Аналізуються параметри фінансових витрат (бюджет), що спричинили ефект лідогенерації або її недостатність
Частота використання функціоналу сайту	Кількість завантажень, або учасників, що брали участь в опитуванні, кількість нових реєстрацій на сайті, інші	Високе значення показника свідчить про популярність або цікавий контент сторінки. Залежить від умов дозволу на завантаження або користування контентом (чим простіше, тим вище значення) та копірайтингу
Кількість і контент відгуків на подію в соціальних мережах	Абсолютне охоплення користувачів (кількість «лайкерів» сторінки бренду та репостів на подію), що надають зворотний зв'язок, а також вартісна його складова	Кількість позитивних реакцій (коментарів, репостів) на подію. Пості, опубліковані в пікові години, отримують більше лайків, коментарів. Необхідно звернути увагу на контент негативних відгуків, які потребують негайного спростування або запобігання поширення інформації, що залежить від соціальної компетентності фахівця
Коефіцієнт* соціальної залученості персоналу	Кількість активних користувачів (працівників) сторінки до загальної кількості персоналу підприємства Кількість працівників підрозділів, що здійснюють функції SMM, до загальної кількості підприємства	Показник визначає рівень співпраці персоналу підприємства у здійсненні заходів соціального маркетингу та відображає ціннісну лояльність працівників до бренду. Чим більше працівників беруть участь у поширенні інформації в мережі, тим вищий показник соціальної залученості персоналу. Узгодженість дій працівників і партнерство у процесі контролю за поведінкою споживачів сприяє розширенню соціальних контактів та впливу на прийняття рішень купувати товари серед друзів, знайомих тощо

У контексті соціального розвитку підприємства у якості мотиваційного інструменту в підвищенні результативності роботи працівників та лояльності бренду, запропоновано визначити коефіцієнт* соціальної залученості персоналу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Цифрові технології змінюють підходи в управлінні соціальним розвитком підприємства торгівлі. З метою підвищення конверсії продажів виявлено, що відповідальним підрозділам підприємств необхідно ретельно вивчати затребувані споживачами змістовий контент сайту (який би викликав емоційне захоплення, стимулював перехід на сайт магазину чи фізичний візит до підприємства торгівлі) в соціальних мережах. При цьому важливими будуть швидкість і методи просування контенту в соціальних мережах, кількість залученого на сторінку власного персоналу (та їх аудиторії) для створення масштабованості повідомлень, а також активний моніторинг адміністратора на сторінках у мережі. Для діагностики рівня соціальної залученості систематизовано показники та критерії аналітичної оцінки, що сприятиме прийняттю управлінських рішень під час ви-

бору комплексу маркетингових заходів. У подальших публікаціях проблематика досліджень буде сфокусована на ролі екологічної відповідальності брендів у соціальних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ackland R. *SocialNetworkAnalysis Innovations in Digital Research Methods* / R. Ackland, J. Zhu. – London : SAGE Publications, 2015.
2. Ackland R. *Development Impact of Social Media*. Back ground paper for the World Development Report / R. Ackland, T. Kyosuke. – Washington, DC : World Bank, 2016.
3. DiGangi P. M. *Social Media Engagement Theory: Exploring the Influence of User Engagement on Social Media Usage* / P. M. DiGangi, M. M. Wasko // *Journal of Organizational and End User Computing (JOEUC)*. – 2016. – 28 (2). – P. 53–73.
4. Вебер Л. Эффективный маркетинг в Интернете. Социальные сети, блоги, Twitter и

- другие инструменты продвижения в Сети / Л. Вебер ; пер. с англ. Е. Лалаян. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 320 с.
5. The influence of social media interactions on consumer–brand relationships: A three –country study of brand perceptions and marketing behaviors [Електронний ресурс] / [S. Hudson, Li Huang, M. Roth, T. Madden]. – Режим доступу: <https://pdfs.semanticscholar.org/28a4/22c954c5b81d1c1b358b4cbe26f10811c949.pdf>. (дата звернення: 5.11.2017). – Назва з екрана.
 6. Reichheld F. F. Zero defections: quality comes to services / F. F. Reichheld, W. E. Sasser // *Harvard Business Review*. – 2012. – № 56 (8). – P. 112–116.
 7. Traphagen M. Why engagement does matter as a social media metric. (Retrieved Apr 3, 2015) [Електронний ресурс] / М. Трапгаген. – 2015. – Режим доступу: <http://marketingland.com/engagementmatter-social-media-metric-114497> (дата звернення: 5.11.2017). – Назва з екрана.
 8. П'ятницька Г. Т. Дуальність наслідків плинності кадрів у внутрішній торгівлі / Г. Т. П'ятницька // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2016. – № 4. – С. 114–128.
 9. Mykolaichuk I. Investigation of socially responsible behavior of trade enterprises on a competent-based approach / I. Mykolaichuk, Y. Sylkina, N. Sychova // *Технологічний аудит та резерви виробництва*. – 2017. – № 6/4 (38). – С. 52–57.
 10. Пенюк В. Організаційний базис інформаційного забезпечення діагностики кадрового потенціалу / В. Пенюк // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2017. – № 3. – С. 105–115.
 11. Жуковська В. М. Залученість персоналу на підприємстві торгівлі: підходи до формування та вимірювання / В. М. Жуковська // *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. – 2017. – Вип. 15 – С. 100–108.
 12. Юдин А. Найпопулярніші соціальні мережі в країнах СНД і світі [Електронний ресурс] / А. Юдин. – Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2017/> (дата звернення: 5.11.2017). – Назва з екрана.
 13. Newsroom.fb – Stats [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newsroom.fb.com/company-info/> (дата звернення: 5.11.2017). – Назва з екрана.
 14. Fontein D. The Top 26 Social Media KPIs Marketers Can't Ignore [Електронний ресурс] / D. Fontein. – Режим доступу: <https://blog.hootsuite.com/social-media-kpis-key-performance-indicators/> (дата звернення: 5.11.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Ackland, R. & Zhu, J. (2015). *Social Network Analysis, Innovations in Digital Research Methods*. London : SAGE Publications.
2. Ackland, R. & Kyosuke, T. (2016). *Development Impact of Social Media. Back ground paper for the World Development Report 2016*. Washington, DC : World Bank.
3. DiGangi, P. M. & Wasko, M. M. (2016). Social Media Engagement Theory: Exploring the Influence of User Engagement on Social Media Usage. *Journal of Organizational and End User Computing (JOEUC)*, 28 (2), 53–73.
4. Veber, L. (2010). *Jeftektivnyj marketing v Internete. Social'nye seti, blogi, Twitter i drugie instrumenty prodvizhenija v Seti [Effective marketing on the Internet. Social networks, blogs, Twitter and other web promotion tools]*. (E. Lalajan, Trans.). Moscow : Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
5. Hudson, S., Huang, Li, Roth, M. & Madden, T. The influence of social media interactions on consumer–brand relationships: A three-country study of brand perceptions and marketing behaviors. (n.d.). Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/28a4/22c954c5b81d1c1b358b4cbe26f10811c949.pdf> (accessed 5 November 2017).
6. Reichheld, F. F. & Sasser, W. E. (2012). Zero defections: quality comes to services. *Harvard Business Review*, 56 (8), 112–116.
7. Traphagen, M. (2015). Why engagement does

- matter as a social media metric. (Retrieved Apr 3, 2015). Retrieved from <http://marketingland.com/engagementmatter-social-media-metric-114497> (accessed 5 November 2017).
8. Piatnytska, H. T. (2016). Dualist naslidkiv plynnosti kadriv u vnutrishnii torhivli [Duality of consequences of personnel turnover in domestic trade]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kiev National University of Trade and Economics: Collected papers*, (4), (pp. 114–128) [in Ukrainian].
 9. Mykolaichuk, I. Sylkina, Y. & Sychova, N. (2017). Investigation of socially responsible behavior of trade enterprises on a competent-based approach. *Tekhnolohichniy audyt ta rezervy vyrobnytstva – Technological audit and production reserves*, 6/4 (38), 52–57.
 10. Peniuk, V. (2017). Orhanizatsiinyi bazys informatsiinoho zabezpechennia diahnostryky kadrovoho potentsialu [Organizational basis of information provision for diagnostics of personnel potential]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kiev National University of Trade and Economics: Collected papers*, (3), (pp. 105–115) [in Ukrainian].
 11. Zhukovska, V. M. (2017). Zaluchenist personalu na pidpriemstvi torhivli: pidkhody do formuvannia ta vymiriuvannia [Involvement of personnel at the enterprise of trade: approaches to the formation and measurement]. *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu – Bulletin of the Volyn Institute of Economics and Management: Collected papers*, (15), (pp. 100–108) [in Ukrainian].
 12. Iudyn, A. (2017). Naipopuliarnishi sotsialni merezhi v krainakh SND i sviti [The most popular social networks in the CIS and the world]. Retrieved from <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2017/> (accessed 5 November 2017) [in Ukrainian].
 13. Newsroom.fb – Stats. (n.d.). <https://newsroom.fb.com/company-info/>. Retrieved from <https://newsroom.fb.com/company-info/> (accessed 5 November 2017) [in Ukrainian].
 14. Fontein, D. The Top 26 Social Media KPIs Marketers Cant Ignore (n.d.). Retrieved from <https://blog.hootsuite.com/social-media-kpi-key-performance-indicators/> (accessed 5 November 2017) [in Ukrainian].

В. М. Жуковская, (Киевский национальный торгово-экономический университет). **Социальная вовлеченность предприятия торговли: подходы к анализу в сети.**

Аннотация. Цель статьи заключается в совершенствовании методического инструментария социальной вовлеченности предприятия розничной торговли в сети Интернет. **Методика исследования** основывалась на использовании методов системного анализа и синтеза, маркетинговых исследований и статистики. **Результаты.** Обоснована сущность и роль инструментов измерения социальной вовлеченности предприятия с целью повышения конверсии потока потребителей на сайт магазина. Проанализированы тенденции и составляющие контента социальной активности предприятий торговли в сети Facebook, определены их преимущества и недостатки. **Практическая значимость результатов исследования.** Систематизированы показатели и сформированы критерии оценивания уровня социальной вовлеченности предприятия.

Ключевые слова: социальная вовлеченность, ритейлер, социальная сеть, Facebook, показатели, критерии, потребитель.

V. Zhukovska (Kyiv National University of Trade and Economics). **Social engagement of the trade enterprise: approaches to analysis in the network.**

Annotation. The purpose of the paper is to improve the methodical tools of social engagement of the retailer. **Methodology of research.** The research methodology was based on the use of methods of system analysis and synthesis, marketing research and statistics. **Findings.** The essence and role of tools for measuring social engagement of the enterprise in order to increase the conversion of consumers' flow to the store site are verified. The trends and components of the content of social engagement of retail companies in the Facebook network were analyzed, their advantages and disadvantages are determined. **Practical value.** The indicators the criteria for evaluating the level of social engagement of the enterprise are systematized and defined.

Keywords: social engagement, retailer, social network, facebook, indicators, consumer.

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Л. Д. ЗАВІДНА, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. Метою роботи є узагальнення єдиного концептуального підходу щодо трактування сутності соціально-економічної системи (СЕС), визначення особливостей СЕС в управлінні підприємством, здійснення систематизації типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналіз і синтез, систематизація та узагальнення, динамічні ряди. **Результати.** У сучасних умовах економіки все більшої актуальності набуває питання обґрунтування концептуальних підходів до управління стратегічним розвитком соціально-економічних систем, зокрема підприємств, їх спроможності достатньо швидко й з мінімальними необхідними витратами реагувати на потреби ринку та зміни зовнішнього й внутрішнього середовища. **Практична значущість результатів дослідження.** З урахуванням конкретизації особливостей розвитку здійснено систематизацію видів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість.

Ключові слова: система, розвиток, соціально-економічна система (СЕС), систематизація видів розвитку, управління підприємством, іманентна властивість, підприємства готельного господарства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ринкове середовище функціонування соціально-економічної системи (СЕС) диктує жорсткі умови конкуренції, вижити й стати лідером в яких можливо лише на основі своєчасної реалізації стратегії розвитку. Отже, в сучасних умовах економіки все більшої актуальності набувають питання розвитку таких систем, їх спроможність достатньо швидко і з мінімальними необхідними витратами реагувати на потреби ринку та зміни зовнішнього й внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку соціально-економічної системи в теоретико-методологічному контексті присвячені роботи багатьох вітчизняних й зарубіжних вчених таких, як: В. В. Олещенко, В. Д. Базилевич, І. В. Блауберга, В. А. Василенко, В. Н. Волкова, О. О. Денісова, В. М. Добкина, Л. І. Євенко, Е. О. Єрохіна, Д. І. Кліланда, В. Р. Кінга, В. М. Костюка, Г. Кунца,

Б. З. Мильнера, М. М. Мойсєєва, С. М. Никешина, С. О'Доннела, О. В. Раєвнєвой, В. С. Раппопорту, В. М. Садовського, В. С. Тюхтина, Ю. А. Урманцева, Дж. О'Шонессі, Є. Г. Юдіна, С. Янга та ін.

Однак проблема єдиного концептуального підходу щодо трактування сутності соціально-економічної системи, її систематизації, характеру розвитку та особливостей в управлінні підприємством потребує комплексного дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є узагальнення єдиного концептуального підходу щодо трактування сутності соціально-економічної системи (СЕС), визначення особливостей СЕС в управлінні підприємством, здійснення систематизації типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для розкриття гли-

бинної сутності розвитку соціально-економічних систем доцільно спочатку чітко визначити такі поняття, як «система» та «розвиток». Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених із системних досліджень дозволив виділити основні підходи до її трактування та виконати критичний аналіз її змістовних аспектів. Найбільший інтерес представляють визначення поняття «система», що задаються через системні ознаки. Одними з перших таке визначення надали І. В. Блауберг, В. М. Садовський і Є. Г. Юдін: «Вирушаючи від цілісного характеру систем, можна якісно поставити поняття системи через такі ознаки: 1) система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів; 2) вона утворює особливу єдність із середовищем; 3) зазвичай будь-яка досліджувана система являє собою елемент системи вищого порядку; 4) елементи будь-якої досліджуваної системи зі свого боку зазвичай виступають як системи більш низького порядку» [1, с. 29]. З точки зору В. С. Рапопорта, «для того щоб щось можна було вважати системою, повинні бути виконані такі умови: 1) всі явища в середовищі цього об'єкта поділяють на такі, які можуть відігравати роль вхідних дій, і такі, які не можуть відігравати цю роль; 2) указуються всі можливі системи; 3) указуються всі можливі вихідні дії системи; 4) цей стан і ця вихідна дія детермінують певну вихідну дію системи та її певний новий стан» [2, с. 71].

Дещо пізніше В. М. Садовський сформулював поняття «система» в такий спосіб: «Система, по-перше, є певна цілісність, по-друге, система ієрархічна за своєю природою, по-третє, відносно опису системи справедливий принцип множинності опису» [3, с. 106–107]. В. М. Добкин, виділивши тільки соціально-економічні та технічні системи, відзначає такі ознаки: «структурно-організовану цілісну сукупність простіших частин (підсистем, елементів); взаємозв'язок підсистем, їх взаємодія у процесах цілеспрямованого функціонування системи; ієрархічність; динамічність» [4, с. 11–12].

В. М. Костюк називає такі системні ознаки: 1) системний ефект; 2) взаємодія із середовищем; 3) наявність підсистем; 4) ієрархія; 5) взаємодія підсистем; 6) наявність людського фактора в системі; 7) цілісність [5, с. 11–24].

Як відзначають у своїх роботах О. Єрохіна,

О. Денісов, Д. Колісников, поняття «система» має відображати морфологічну, функціональну й інформаційну єдність доступних вивченню об'єктів, процесів та явищ [6].

Морфологічний опис дає уявлення про побудову системи й залежить від глибини опису системи та рівня деталізації.

Функціональний опис системи необхідний для усвідомлення й визначення її місця серед інших систем зовнішнього середовища.

Інформаційний опис системи визначає залежність морфологічних і функціональних властивостей системи від якості та кількості внутрішньої й зовнішньої інформації.

У роботі О. В. Раєвнєвой [7] під *системою* розуміють сукупність елементів, що утворюють єдине ціле через систему взаємопов'язаних, взаємозалежних процесів і відносин, яка володіє властивостями, не притаманними окремо взятим її елементам.

Узагальнюючи вищеперелічені підходи до поняття «система» і представляючи підприємство готельного господарства як соціально-економічну систему, необхідно відзначити в ній такі *характерні особливості*: наявність мети (цілей) і вимірників діяльності системи; наявність інтеграційних властивостей, які визначають систему як цілісний об'єкт; система являє собою сукупність простіших підсистем; система має свою структуру, внутрішню організацію, що являє собою взаємозв'язок і взаємодію між складовими її підсистемами; ієрархічність: кожна система може бути розглянута як елемент системи вищого порядку, зі свого боку кожна система являє собою сукупність простіших елементів; будь-яка система є динамічним об'єктом, тобто процеси функціонування системи протікають у часі та просторі; взаємодія із зовнішнім середовищем, тобто система характеризується вхідними й вихідними параметрами, параметрами внутрішнього стану та зворотними зв'язками.

З аналізу наведених властивостей можна зробити висновок, що підприємство як соціально-економічна система являє собою системне об'єднання соціальних, економічних, фінансових та управлінських видів діяльності для вирішення конкретних завдань.

Кожна соціально-економічна система має дві рушійні сили – бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самовдосконалюватися) [8].

З позиції теорій самоорганізації розвиток організації відбувається через вплив різних факторів (коливань, змін), що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі системи [9]. Х. Віссема указує, що на зміну старої парадигми «спочатку збереження, потім розвиток» прийшла нова парадигма «збереження через розвиток», оскільки якщо постійно займатися самозбереженням, не звертаючи увагу на навколишнє середовище і покладатися на власне суб'єктивне сприйняття, може відбутися саморуїнвання соціально-економічної системи [9, с. 6]. Розкриття суті процесу розвитку систем (у тому числі стратегічного) передбачає висвітлення як філософських, так і економічних поглядів на її проблему. Згідно з «Новітнім філософським словником» [10] розвиток – це характеристика якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень і поєднання з перетворенням їхніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Ураховуючи внутрішні механізми розвитку, зумовлені суперечностями всередині системи, П. Алексеев та А. Панін [11] трактують поняття «розвиток» як спрямовані, незворотні якісні зміни цієї системи.

Досліджуючи проблемні аспекти стійкого розвитку підприємств як систем, В. Василенко [12] ототожнює розвиток із набуттям нової якості, що зміцнює життєдіяльність підприємства в умовах змінного середовища. А. Власова та Н. Краснокутська розуміють під розвитком «...процес будь-якого роду змін різноманітних форм матерії» [13, с. 81].

Позиція тих, хто ототожнює розвиток виключно з якісними змінами, ґрунтується на законі переходу кількості в якість, згідно з яким будь-які кількісні зміни так чи інакше перетворюються на якісні зміни. В основу цієї позиції покладено твердження: «дещо є завдяки своїй якості тим, чим воно є, і, втрачаючи свою якість, воно перестає бути тим, чим воно є» [14, с. 228].

Сучасна філософія визначає, що цей процес є саморозвитком (саморухом), оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні протиріччя [15, с. 65]. Цієї думки дотримується інший автор, який розглядає розвиток як «систему протиріч, систему якісно різних етапів, шаблів, систему оборотних і необоротних процесів, систему поступального зростання й внутрішньої цілісності розвитку» [16, с. 37].

Аналіз наукових публікацій щодо сутності цього терміна показав, що на сьогодні не існує єдиного підходу до його розуміння. Проведені дослідження дозволили виділити три основні підходи, що припускають розуміння терміна «розвиток» через:

1. *Вивчення та виділення властивостей систем, що розвиваються.* Вивчаючи сутність цієї категорії через систему її властивостей, можна відзначити, що *розвиток* – це необоротний, спрямований, закономірний та унікальний процес змін відкритої системи у просторі й часі.
2. *Формування трактувань цього терміна.* З урахуванням наявних трактувань, а також підтримуючи парадигму теорії економічного розвитку, під *розвитком* доцільно розуміти процес формування нової дисипативної структури, виражений у якісній зміні складу, структури й способу (моделей) функціонування системи, який виявляється в лізисній чи кризовій формі та спрямований на досягнення змінюваних глобальних цілей підприємства.
3. *Порівняння поняття розвитку з родинними (у плані наукового пізнання поведінки систем) категоріями.* Сутність третього підходу до вивчення терміна «розвиток» полягає в його розумінні через порівняння з категоріями, близькими за змістом.

Отже, соціально-економічна система являє собою сукупність ресурсів та економічних суб'єктів (підприємств, організацій, фірм, їх окремих структурних одиниць (філій, дочірніх підприємств), а також різноманітних інтеграційних і галузевих об'єднань (асоціацій, концернів, корпорацій, холдингів тощо), які утворюють єдине ціле (соціально-економічну структуру), взаємопов'язаних, що взаємодіють між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживанні товарів і послуг, потрібних у зовнішньому середовищі.

За результатами проведеного дослідження з урахуванням конкретизації особливостей розвитку, здійснено систематизацію типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість (від *лат.* властивий, притаманний чомусь), принцип, закономірність, процес, явище, результат (табл. 1).

Таблиця 1

Систематизація видів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
<i>Розвиток як іманентна властивість</i>			
1	Джерело (першопричина)	Екзогенний	Джерело та першопричина розвитку знаходиться в зовнішньому оточенні СЕС
		Ендогенний	Джерело та першопричина розвитку знаходиться всередині СЕС
<i>Розвиток як принцип</i>			
2	Усвідомлення цілі розвитку	Цілеусвідомлюваний (векторний)	Передбачає наявність та конкретизацію вектора (аттрактора) розвитку у формі цілей або над цілей
		Цілеусвідомлюваний (квазіхаотичний)	Здійснюється без формалізації вектора розвитку
3	Комплексність змін (складність об'єкта)	Індивідуальний (елементний, одновекторний)	Розвивається окремий неподільний об'єкт, що може мати складну структуру, але його окремі частини не формують цілісності на рівні об'єкта і це не призводить до істотних змін інших складових (характеристик) СЕС
		Загальний (системний, холічний)	Розвиток одного або декількох структурних елементів, бізнес-процесів тощо, які здійснюють істотний вплив на всі складові (характеристики) СЕС, що приводить до її розвитку загалом
		Інтегральний	Сукупність змін, які виникають, протікають та впливають на декілька структурних елементів, бізнес-процесів і т. д., впливаючи на аналогічні процеси
4	Спосіб здійснення (просторові зміни)	Внутрішній (в межах системи)	Передбачає трансформацію внутрішніх підсистем і процесів
		Зовнішній (трансформаційний, експансивний), у тому числі:	Організаційно-економічні перетворення СЕС, інтеграційні та дезінтеграційні процеси, що приводять до зміни структури підприємства та до якісної зміни взаємозв'язків СЕС через залучення та використання компетенцій і сторонніх організацій для здійснення певних видів діяльності або їх комбінування
		– інсорсинговий	Полягає в перетворенні зовнішніх видів діяльності на внутрішні бізнес-процеси СЕС унаслідок об'єднання потенціалів різних організацій
		– аутсорсинговий	Передбачає встановлення коопераційних зв'язків з іншими організаціями з метою передавання частини внутрішніх функцій СЕС
5	Рівень адаптації	Конвергенційний (адаптивний)	Містить зовнішню й внутрішню адаптацію СЕС до умов діяльності, що змінюються
		Дивергенційний (слабоадаптивний)	Характеризується неможливістю керівництва здійснювати адаптивні регулювальні заходи на діяльність СЕС, після виникнення зовнішніх і внутрішніх впливів та відповідних протиріч
		Випереджальний (превентивний)	Передує можливим майбутнім змінам у внутрішньому та зовнішньому середовищі СЕС
		Реактивний	Зміни, що відбуваються в соціально-економічній системі й мають своєю причиною зміни першого рівня аналізу

Продовж. табл. 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
6	Стратегічна спрямованість	Збалансований (гармонійний)	Характеризується безперервними та поступовими ресурсними змінами
		Наступальний	Передбачає впливи СЕС на зовнішнє середовище з метою підвищення ефективності своєї поведінки в сьогоденні й майбутньому; виникає в ситуаціях, коли необхідне вміння подолання технологічних розривів, досягнення випередження або збереження лідерства
		Захищаючий	Характеризується використанням результатів спостереження за діями лідерів на ринку, що дозволить за короткий час відтворити їх досягнення та вийти на ринок слідом за ними без претензій на займання провідних позицій
		Абсорбуючий	Являє собою імітацію інноваційних перетворень і спрямування основних зусиль на забезпечення виробничо-господарського процесу
Розвиток як закономірність			
7	Характер змін	Еволюційний (рівномірний)	Характеризується поступовими (плавними) кількісними, структурними та якісними змінами
		Револьюційний (нерівномірний)	Являє собою стрибкоподібний перехід від одного стану СЕС до іншого
8	Конфігурація (форма) розвитку	Лінійний	Сукупність змін, загальний напрям яких може бути апроксимований у лінійну функцію
		Прямолінійний	Конфігурація розвитку визначається характером змін, інтенсивністю в часі, періодичністю змін та їх повторюваністю
		Ламаний	
		Лінійно-поступальний	
		Спіралеподібний	Безперервно повторювана послідовність змін, що характеризується не тільки циклічними коливаннями показників, але й їх переходом на якісно новий рівень
Циклічний	Безперервно повторювана послідовність змін, що характеризуються коливанням ефективності діяльності, розміру витрат та інших показників		
9	Характер постійності (стабільності) розвитку	Усталений (стабільний)	Здатність СЕС підтримувати певні темпи руху та не відхилятися від усталеного вектора розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
		Неусталений (нестабільний)	Неспроможність СЕС підтримувати певні темпи руху. Існують певні відхилення від усталеного вектора розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
Розвиток як процес			
10	Спрямованість змін	Екстенсивний (еволюційний, кількісний)	Є проявом та зростанням наявного стану СЕС; спрямований на використання більшої кількості ресурсів
		Інтенсивний (трансформістський, якісний)	Характеризується виникненням нових форм; спрямований на використання нововведень
11	Якість змін у соціально-економічній системі	Прогресивний	Процеси, які забезпечують підвищення ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, підвищення якості його діяльності; розвиток «від нижчого до вищого»
		Регресивний	Процеси, які призводять до погіршення чи незмінності ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, зниження (фіксації) якості його діяльності; розвиток «від вищого до нижчого»

Продовж. табл. 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
12	Сфера прояву (напрямок змін)	Організаційний (управлінський)	Сукупність змін, які призводять до розвитку системи управління діяльністю СЕС, її структури та функціонування
		Техніко-технологічний	Сукупність змін техніко-технологічної складової СЕС, що приводять до підвищення рівня продуктивності, ефективності та якості функціонування виробництва
		Соціальний	Сукупність змін, які зумовлюють покращення соціально-психологічного клімату колективу СЕС, соціальної інфраструктури, умов роботи, охорони праці, соціальної захищеності працівників, матеріальної винагороди
		Економічний	Сукупність змін, які приводять до вдосконалення методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи загалом
		Фінансовий	Сукупність змін, які приводять до нарощування фінансового потенціалу, який проявляється в ефективному залученні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, що забезпечує досягнення цілей власників СЕС
		Підприємницький	Сукупність змін, які приводять до спрямування ресурсів на нові сфери бізнесу (розробка та реалізація нового товару, послуги) для забезпечення максимальної конкурентоспроможності протягом максимально тривалого часу
		Ринковий (маркетинговий)	Сукупність змін, які призводять до розширення меж ринку, диверсифікації виробництва та збуту
13	Ступінь узгодженості	Логістичний	Сукупність змін, які зумовлюють покращення транспортно-складської діяльності СЕС та взаємозв'язків із постачальниками
		Екологічний	Сукупність змін, які приводять до поліпшення довкілля, покращення природокористування й випуску екологічно чистої продукції
		Синхронізований	Характеризується наявністю швидкісних або частотних співвідношень у процесі погодженої взаємодії параметрів СЕС і зовнішнього середовища
		Десинхронізований	Характеризується неузгодженістю ритму життєдіяльності СЕС і зовнішнього середовища
14	Рівень невизначеності	Детермінований (прогнозований)	Достовірно передбачений керівництвом розвиток СЕС в умовах достатньо стабільного стану зовнішнього середовища
		Стохастичний	Передбачений керівництвом із достатньою ймовірністю перехід СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності визначених рушійних факторів
		Біфуркаційний (випадковий)	Непередбаченість переходу СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності різноманітних рушійних факторів
15	Наявність планових дій	Прожективний (плановий)	Розвиток, який передбачає заздалегідь визначені планові дії (зміни) для досягнення встановленої мети
		Непрожективний (ситуативний)	Розвиток, який виникає випадковим чином та не передбачає заздалегідь визначених дій
16	Можливість управління	Керований	Розвиток, який відбувається під впливом осмислених дій менеджерів чи спеціально створених зв'язків, спрямований на досягнення встановленої мети
		Слабокерований	Розвиток, який відбувається в результаті управлінських дій та значно залежить від впливу інших факторів
		Некерований	Розвиток, який відбувається без участі менеджерів
		Спонтанний	Зміни в соціально-економічній системі, які не є результатом осмислених дій менеджерів підприємства, а виникають випадковим чином

Продовж. табл. 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
17	Горизонт (тривалість) розвитку	Довготерміновий	Термін розвитку становить понад три роки
		Середньотерміновий	Термін розвитку становить від одного до трьох років
		Короткотерміновий	Термін розвитку становить до одного року
		Оперативний	Термін розвитку становить до трьох місяців
Розвиток як явище			
18	Масштаб змін у соціально-економічній системі	Простий	Не приводить до зміни мети діяльності СЕС та не забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування; характеризується отриманням соціально-економічного ефекту
		Розширений	Приводить до зміни мети діяльності СЕС та забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування
		Загальнокорпоративний	Сукупність змін, що відбуваються в соціально-економічній системі підприємства внаслідок загальносистемних процесів; слід наголосити, що характер та інтенсивність розвитку окремих елементів системи не визначає розвиток усієї системи
		Внутрішньо-корпоративний (локальний)	Сукупність змін, які відбуваються в соціально-економічній, структурно-функціональній та організаційно-функціональній складових: розвиток структурних одиниць; розвиток бізнес-процесів
19	Радикальність змін	Нерадикальний	Набуті властивості та характерні риси приводять до нового поліпшеного стану СЕС
		Радикальний	Набуті властивості та характерні риси приводять до якісно нового стану соціально-економічної системи
Розвиток як результат			
20	Ефективність змін	Високоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект значно переважає обсяг витрат на його досягнення
		Середньоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект переважає обсяг витрат на його досягнення
		Недостатньо ефективний	Отриманий соціально-економічний ефект знаходиться на рівні обсягу витрат на його досягнення
21	За природою ключового критерію	Абсолютний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти у вартісних, натуральних чи умовних одиницях, які приводять до абсолютного зростання чи зменшення показників (зв'язків, параметрів)
		Відносний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти щодо інших економічних показників та визначити їх зростання чи зменшення (зв'язків, параметрів)
22	Ринковий результат	Реальний розвиток	Передбачає певні кількісні та якісні зміни в результаті діяльності підприємства на ринку
		Псевдорозвиток	Діяльність підприємства, яка не приведе до якісних та кількісних змін

Узагальнена класифікація розвитку СЕС дозволяє конкретизувати характер розвитку, приведе до покращення його моделювання й управління, підвищення якості розробки та реалізації стратегій.

Для успішного управління соціально-економічними системами, зокрема підприємствами готельного господарства, слід урахувати її найважливіші особливості, до числа яких можна зарахувати (рис. 1):

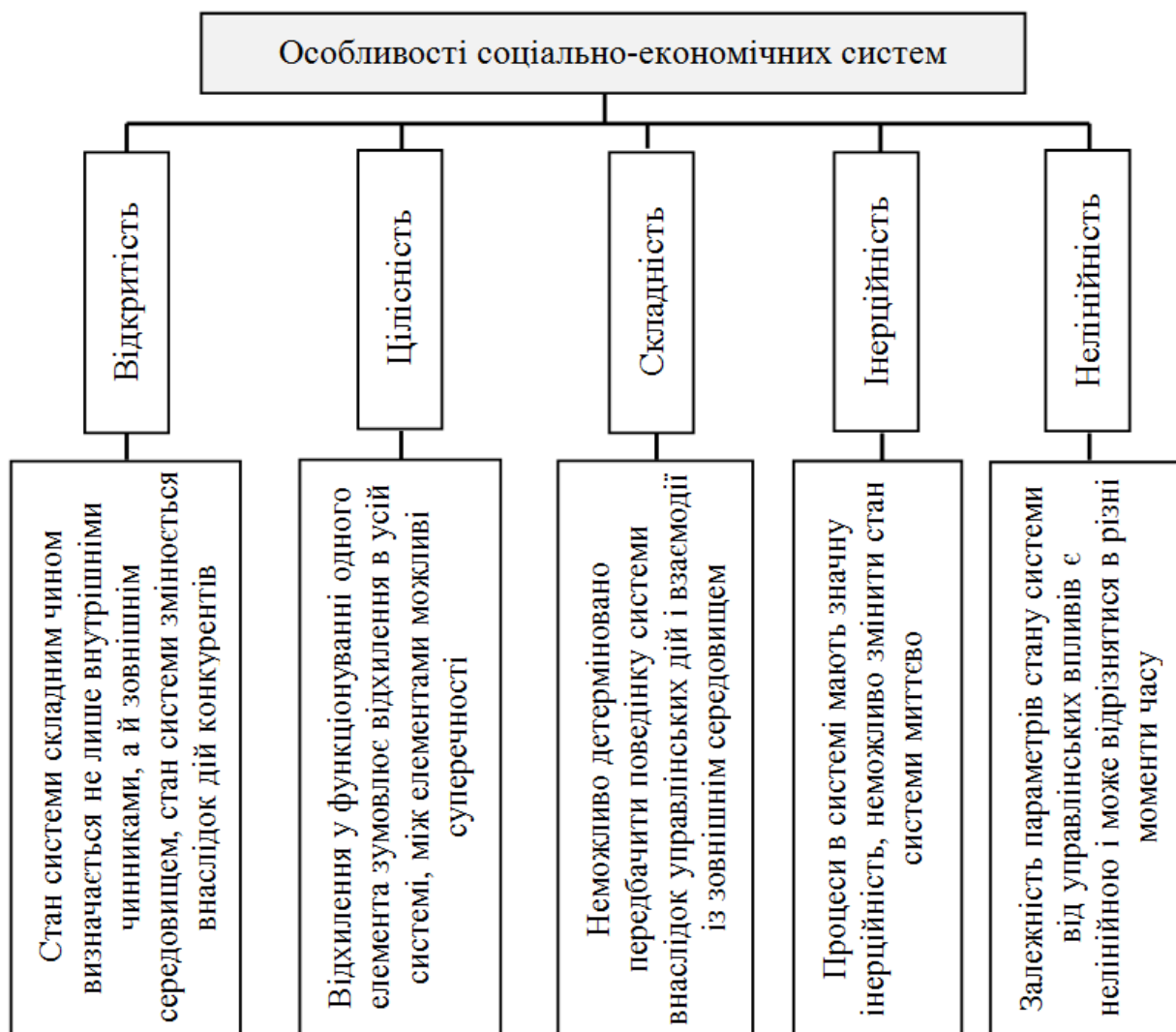

Рис. 1. Особливості соціально-економічних систем, які необхідно враховувати під час управління підприємством [розроблено за даними 18, с. 99–101; 19, с. 179–185]

Цілісність системи передбачає, що її елементи взаємопов'язані, тому порушення функціонування одного елемента викликає зміни в інших. Отже, всім соціально-економічним системам притаманний «ефект брижів»: з одного боку, це свідчить, що кризові явища в певній частині системи можуть зумовити кризи в інших складових; з іншого, оскільки й система вищого рангу є цілісною, то зміни у функціонуванні інших її складових (наприклад, підприємств конкурентів) викликають зміни у стані цієї системи.

Складність соціально-економічних систем означає, що незалежно від рангу всі вони мають велику кількість елементів, пов'язаних ве-

ликою кількістю прямих і зворотних зв'язків, тому неможливо точно спрогнозувати стан системи та її поведінку внаслідок управлінських дій, а також внаслідок відкритості, дій конкурентів і зміни станів СЕС вищих рангів [17, с. 35–42].

Інерційність передбачає наявність певного часового лага між управлінськими діями та зміною стану системи. Це дає змогу з деяким наближенням передбачити розвиток соціально-економічної системи в короткостроковій перспективі, але через складність соціально-економічних систем невизначеність у передбаченні динаміки системи зі збільшенням часового горизонту суттєво зростає.

Нелінійність означає, що зміни у стані соціально-економічної системи не пропорційні управлінським впливам. Слід додати, що й однакові управлінські дії в різні моменти еволюції системи матимуть різні наслідки.

Отже, особливості СЕС зумовлюють потребу поєднання системного та ситуативного підходів. Суть поєднання полягає в тому, що в управлінні соціально-економічними системами треба неодмінно враховувати поточну ситуацію.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, *розвиток соціально-економічної системи* – це незворотні, закономірні, спрямовані на розв’язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи, кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які приводять до досягнення якісно нового, позитивного, стійкого стану (властивості) системи та отримання соціально-економічного ефекту. А сам процес розвитку соціально-економічної системи являє собою постійно змінюваний ланцюг станів, зміни яких спричинено впливами різної природи та сили. З одного боку, СЕС за своєю природою належить до класу відкритих систем, тобто припускає для свого існування обмін ресурсами, інформацією із зовнішнім середовищем (метаболізм), а з іншого, ця система характеризується внутрішньою структуризацією й самоорганізацією, заснованою на підтримці у визначених рамках значень основних системотворювальних факторів.

Будь-яке керування соціально-економічними системами має стратегічний аспект, який полягає у визначенні стратегічних орієнтирів та розробленні варіантів програми розвитку соціально-економічної системи під дією управлінських впливів з урахуванням тенденцій у внутрішньому та зовнішньому середовищах і дій конкурентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блауберг И. В. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. – Москва : Знание, 1969. – 48 с.
2. Рапопорт А. Различные подходы к общей теории систем / А. Рапопорт // Системные исследования. Ежегодник. – Москва : Наука, 1969. – С. 55–80.
3. Садовский В. Н. Методология науки и системный подход / В. Н. Садовский // Системные исследования. Ежегодник. – Москва : Наука, 1977. – С. 106–107.
4. Добкин В. М. Системный анализ в управлении / В. М. Добкин. – Москва : Химия, 1984. – 224 с.
5. Костюк В. Н. Изменяющиеся системы / В. Н. Костюк. – Москва : Наука, 1993. – 352 с.
6. Ерохина Е. А. Развитие национальной экономики: системно-самоорганизационный подход / Е. А. Ерохина. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1999. – 160 с.
7. Раевнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели : монография / О. В. Раевнева. – Харьков : ИН-ЖЕК, 2006. – 496 с.
8. Раевнева Е. В. Развитие социально-экономической системы: содержательный аспект / Е. В. Раевнева // Экономика: проблемы теории та практики : зб. наук. пр. вип. 192, том 4. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – С. 1003–1009.
9. Виссема Х. Стратегический менеджмент и предпринимательство: возможности для будущего процветания / Х. Виссема ; пер. с англ. – Москва : Финпресс, 2000. – 165 с.
10. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
11. Алексеев П. В. Философия : учеб. / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – Москва : Проспект, 2004. – 604 с.
12. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / В. А. Василенко – Киев : Центр учеб. лит., 2005. – 648 с.
13. Власова А. М. Инновационный менеджмент : навч. посіб. / А. М. Власова, Н. В. Краснокутська. – Київ : КНЕУ, 1997. – 92 с.
14. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философии.

- ских наук : в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель – Москва : Мысль, 1974. – (Акад. наук СССР. Ин-т философии. Филос. наследие). – Т. 1 : Наука логики. – 1974. – 452 с.
15. Современная философия : словарь-хрестоматия. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – 511 с.
 16. Путятин Ю. А. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия / Ю. А. Путятин, А. И. Пушкарь, А. Н. Тридед. – Харьков : Основа, 1999. – 488 с.
 17. Резник Г. Концепции стратегического управления: эволюция и сущность / Г. Резник, О. Яшина // Проблемы теории и практики управления. – 2012. – № 5. – С. 35–42.
 18. Хитрова О. А. Антикризисный менеджмент соціально-економічних систем в умовах глобального конкурентного середовища / О. А. Хитрова // Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 травня 201 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 99–101.
 19. Хитрова О. А. Стратегічні аспекти управління соціально-економічними системами в умовах глобалізації / О. А. Хитрова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2013. – № 3. – С. 179–185.
 - system approach. Systemic research. Yearbook]. Moscow : Nauka [in Russian].
 4. Dobkin, V. M. (1984). *Sistemnyj analiz v upravlenii [System analysis in management]*. Moscow : Himija [in Russian].
 5. Kostjuk, V. N. (1993). *Izmenjajushhiesja sistemy [Changing systems]*. Moscow : Nauka [in Russian].
 6. Erohina, E. A. (1999). *Razvitie nacional'noj jekonomiki: sistemno-samoorganizacionnyj podhod [The development of the national economy: a system-self-organization approach]*. Tomsk : Izd-vo Tomsk. un-ta [in Russian].
 7. Raievnjeva, O. V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models]*. Kharkiv : INZhEK [in Ukrainian].
 8. Raevneva, E. V. (2004). *Razvitie social'nojekonomicheskoy sistemy: soderzhatel'nyj aspekt [Development of the socio-economic system: the content aspect]*. *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki: zb. nauk. pr. – Economy: problems of theory and practice: Collected papers, (192 (4), (pp. 1003–1009) [in Russian]*.
 9. Vissema, H. (2000). *Strategicheskij menedzhment i predprinimatel'stvo: vozmozhnosti dlja budushhego procvetaniya [Strategic Management and Entrepreneurship: Opportunities for Future Prosperity]*. Moscow : Finpress [in Russian].
 10. Gricanov, A. A. (Ed.). (1998). *Novejshij filozofskij slovar' [The newest philosophical dictionary]*. Minsk : Izd. V. M. Skakun [in Russian].
 11. Alekseev, P. V. & Panin, A. V. (2004). *Filosofija [Philosophy]*. Moscow : Prospekt [in Russian].
 12. Vasilenko, V. A. (2005). *Menedzhment ustojchivogo razvitija predpriyatij [Management of sustainable enterprise development]*. Kyiv : Centr ucheb. lit [in Russian].
 13. Vlasova, A. M. & Krasnokutska, N. V. (1997). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovation Management]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Blauberger, I. V., Sadovskij, V. N. & Judin, Je. G. (1969). *Sistemnyj podhod: predposylki, problemy, trudnosti [System approach: prerequisites, problems, difficulties]*. Moscow : Znanie [in Russian].
2. Rapoport, A. (1969). *Razlichnye podhody k obshhej teorii sistem. Sistemnye issledovanija. Ezhegodnik [Different approaches to the general theory of systems. Systemic research. Yearbook]*. Moscow : Nauka [in Russian].
3. Sadovskij, V. N. (1977). *Metodologija nauki i sistemnyj podhod. Sistemnye issledovanija. Ezhegodnik [Methodology of science and the*

14. Gegel', G. V. (1974). *Jenciklopedija filosofskih nauk: v 2 t. T. 1 : Nauka logiki [Encyclopedia of Philosophical Sciences. (Vols 1–2). Vol. 1: The Science of Logic]*. Moscow : Mysl' [in Russian].
15. *Sovremennaja filosofija: slovar' hrestomatija [Modern philosophy: dictionary reader]*. (1995). Rostov na Donu : Feniks [in Russian].
16. Putjatin, Ju. A., Pushkar', A. I. & Trided, A. N. (1999). *Finansovye mehanizmy strategicheskogo upravlenija razvitiem predpriyatija [Financial mechanisms of strategic management of enterprise development]*. Kharkov : Osnova [in Russian].
17. Reznik, G. & Jashina, O. (2012). *Koncepcii strategicheskogo upravlenija: jevoljucija i sushhnost' [Concepts of strategic management: evolution and essence]*. Problemy teorii praktiki upravlenija – Problems of theory and practice of management, 5, 35–42 [in Russian].
18. Khytrova, O. A. (2015). *Antykryzovyi menedzhment sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh hlobalnoho konkurentnoho seredovyshcha [Anti-crisis management of social and economic systems in a global competitive environment]*. *Proceeding from mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Menedzhment rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system u novii ekonomitsi" – International. science-practice conf. "Management of the development of socio-economic systems in the new economy"*. (pp. 99–101). Poltava : PUET [in Ukrainian].
19. Khytrova, O. A. (2013). *Stratehichni aspekty upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy systemamy v umovakh hlobalizatsii [Strategic aspects of management of socio-economic systems in the conditions of globalization]*. *Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiologhiia, pravo) – Strategy of development of Ukraine (economy, sociology, law)*, 3, 179–185 [in Ukrainian].

Л. Д. Завидная, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Киевский национальный торгово-экономический университет). **Гносеологические основы развития социально-экономической системы и ее особенности в управлении предприятием.**

Аннотация. Целью работы является обобщение единого концептуального подхода к трактовке сущности социально-экономической системы (СЭС), определение особенностей СЭС в управлении предприятием, осуществление систематизации типов развития социально-экономической системы по классификационным признакам и установленным группам. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализ и синтез, систематизация и обобщение, динамические ряды. **Результаты.** В современных условиях экономики все большую актуальность приобретает вопрос обоснования концептуальных подходов к управлению стратегическим развитием социально-экономических систем, в частности предприятий, их способности достаточно быстро и с минимальными необходимыми затратами реагировать на потребности рынка и изменения внешней и внутренней среды. **Практическая значимость результатов исследования.** С учетом конкретизации особенностей развития осуществлена систематизация видов развития социально-экономической системы по классификационным признакам и установленным группам, характеризующим развитие СЭС как имманентное свойство.

Ключевые слова: система, развитие, социально-экономическая система (СЭС), систематизация видов развития, управление предприятием, имманентное свойство, предприятия гостиничного хозяйства.

L. Zavidna, Cand. Agr. Sci., Docent (Kyiv National University of Trade and Economics). **Development of the socio-economic system epistemological foundations and its peculiarities in the enterprise management.**

Annotation. The purpose of the article is to synthesize a unified conceptual approach to the interpretation of the socio-economic system (SES) essence, the definition of the SES characteristics in the enterprise management, the systematization of the socio-economic system development types by classification criteria and established groups. **Methodology of research.** The solution of the

tasks posed in the article was carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dynamic series. **Findings.** In today's conditions of the economy, the question of conceptual approaches to the socio-economic systems strategic development management substantiation, in particular enterprises, and their ability to respond quickly and with minimum necessary expenses to the needs of the market, changes in the external and internal environment becomes more and more relevant. **Practical value.** With the specifics features of the development, the types of the socioeconomic system development systematization according to the classification criteria and the established groups characterizing the development of the SES as an immanent property was carried out.

Keywords: system, development, socio-economic system (SES), systematization of types of development, enterprise management, immanent property, enterprises of hotel industry.

СУТНІСТЬ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

О. В. ЛОПУШИНЬКА

(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних основ та напрямів розвитку підприємства з урахуванням елементів ресурсозберігаючого розвитку. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, узагальнення, графічного методу. **Результати.** Досліджено й узагальнено існуючі підходи до визначення розвитку підприємства: кількісний, якісний, комплексний, системний і процесний. Запропоновано власне визначення розвитку підприємства з позиції процесного підходу. Узагальнено та систематизовано напрями розвитку підприємства, виокремлено ресурсозберігаючий розвиток як окремий напрям, що об'єднує всі види діяльності. **Практична значущість результатів дослідження.** Розвиток підприємства слід розуміти як процес кількісних, якісних і структурних змін, які призводять до переходу підприємства на новий рівень існування. Розвиток підприємства доцільно поділяти за змістом і видами діяльності. Об'єднуючим розвитком для всіх видів діяльності є ресурсозберігаючий розвиток підприємства.

Ключові слова: розвиток підприємства, напрями розвитку підприємства, ресурсозберігаючий розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Важливою передумовою для успішної діяльності підприємства є його сталий розвиток. У конкурентному середовищі визначальними факторами, які впливають на функціонування підприємства, є стабільність, своєчасність, відповідність умовам зовнішнього середовища тощо. Одним з основних чинників формування конкурентних переваг підприємств, що функціонують в умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища, є ефективний розвиток. При цьому важливим також є співвідношення витрачених зусиль до отриманого результату – кожен суб'єкт підприємництва прагне за мінімальних зусиль одержати оптимальні зміни, які направлені на реалізацію мети та стратегії діяльності всього підприємства. При цьому багатофункціональне середовище існування для досягнення комплексного результату вимагає послідовного та взаємопов'язаного вирішення конкретних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження сутності розвитку підприємств зробили вітчизняні й за-

рубіжні вчені: О. Виноградова, Г. Какуніна, І. Хвостіна, Е. Коротков, І. Кулиняк, А. Петров, Ю. Погорелов, Л. Прийма, О. Пашенко, С. Дунда, В. Кифяк, Н. Афанасьєв, В. Рогожин, Р. Побережний, Ю. Пługина, І. Маркіна, М. Тимошук, О. Гапоненко, І. Смоліна, О. Козлова, Л. Фролова, Т. Надтока та ін.

Економічна теорія визначає різні підходи до трактування категорії «розвиток підприємства». Оскільки відсутній єдиний універсальний підхід, а наявні визначення поняття «розвиток підприємства» інколи суперечать одне одному, необхідним є також ґрунтовний аналіз цього поняття, що дозволить отримати актуалізоване теоретичне підґрунтя для практичної діяльності підприємства. Ураховуючи, що поняття «розвиток підприємства» та його інтерпретування має враховувати багатоаспектність і багатогранність досліджуваного поняття, воно потребує опрацювання значної кількості праць науковців.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є обґрунтування теоретико-методологічних основ та напрямів розвитку підприємства з урахуванням елементів ресурсозберігаючого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз визначення поняття «розвиток підприємства» в науковій літературі дав змогу виокремити два аспекти його трактування: у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні розвиток підприємства розглядають як стан чи результат зміни діяльності (складу, властивостей) підприємства, переходу підприємства в інший кількісний та якісний стан під впливом факторів внутрішнього й зо-

внішнього середовища. У широкому розумінні розвиток підприємства трактується як незворотній, спрямований, закономірний процес, який є безперервною і послідовною зміною (сукупність змін) результатів чи станів підприємства в часі та просторі та під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища [1].

У результаті аналізу визначення розвитку підприємства, наданого сучасними науковцями, можна виділити п'ять підходів до трактування даної категорії (рис. 1).

Рис. 1. Підходи до визначення розвитку підприємства

Перша група науковців розглядає розвиток підприємства як зміну розміру й масштабів діяльності суб'єкта господарювання та збільшення кількісних показників його діяльності. Кількісний підхід до визначення розвитку підприємства з'явився в середині 80-х рр. ХХ ст. і пов'язаний з ім'ям таких науковців, як Р. Акофф, А. Петров, О. Козлова. Діяльність підприємств цього періоду часу характеризується сталістю зовнішнього середовища та стабільністю в конкурентному середовищі. Ураховуючи сучасні умови господарювання, яким відповідає динамізм зовнішнього середовища й високий рівень конкуренції, доцільно розглядати розвиток підприємства не тільки за допомогою кількісних показників.

Деякі сучасні науковці надають визначення розвитку підприємства через зміни якісних характеристик під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Так, С. Дунда визначає розвиток підприємства як сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок суперечності у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища. Е. Коротков розглядає дану категорію як сукупність змін, які приводять до появи нової якості та зміцнення життєвості системи, її здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища. Н. Афанасьєв і В. Рогожин під розвитком підприємства розуміють об'єктивну зміну тільки якісних характеристик системи, що обумовлена як фундаментальними законами природи, так і закономірностями функціонування конкретних систем, за якої формуються нові властивості системи [1, 2].

Прихильники комплексного підходу розглядають розвиток підприємства як зміну кількісних характеристик, якісного складу, а деякі – і структурних елементів. На думку Р. Побережного, розвиток підприємства слід розглядати як спрямовану зміну якісного стану організації, її структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації. Ю. Плугіна акцентує увагу на тому, що розвиток підприємства – це якісні перетворення в його діяльності за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних

технологій. А. Авер'янов пропонує розуміти під розвитком підприємства рух від одного якісного стану до іншого, викликаний кількісними накопиченнями в об'єкті, що призводять до якісних змін [1–3].

Деякі науковці розглядають розвиток підприємства з позиції системного підходу, характеризуючи це явище як систему взаємопов'язаних елементів. Так, В. Кифяк пропонує визначати розвиток підприємства як динамічну систему взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємством, спрямованих на досягнення пріоритетів [1].

Більшість науковців розуміють розвиток підприємства як процес. О. Раєвнева характеризує цю категорію як унікальний процес трансформації відкритої системи у просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури й переводом його в новий аттрактор (одна з альтернативних траєкторій розвитку підприємства) функціонування. Ю. Погорелов під розвитком підприємства розуміє безупинний процес, що відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна станів підприємства, кожен із яких є якісно іншим за попередній, через що в підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі й підвищує здатність протидіяти його негативним впливам. На думку Т. Надтоки і Г. Какуніної, розвиток підприємства – процес сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, спрямований на його перехід у новий якісно-кількісний стан у часі під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, при цьому за напрямом він може бути як позитивним, так і негативним [4].

Розвиток підприємства слід розглядати як процес кількісних, якісних і структурних змін, що призводять до переходу підприємства на новий рівень існування.

Розвиток підприємства відбувається за різними напрямками, охоплюючи всі сфери

діяльності підприємства. Більшість науковців виділяють такі види розвитку підприємства: економічний, технологічний, управлінський, організаційний, соціальний тощо. Кожен із видів має свої характерні особливості, механізм реалізації, вплив на загальні результати діяльності підприємства. Проте, економічний розвиток виступає таким, що інтегрує, оскільки для будь-якого підприємства досягнення економічного ефекту є необхідною метою господарювання, а інші цілі (соціальні, технічні тощо) виступають супутніми. Разом із тим неврахування одного напрямку розвитку може бути згубним для підприємства, тому, крім цілей у вигляді збільшення прибутку, підприємство повинно комплексно узгоджувати зміни усіх сфер діяльності.

З точки зору структури розвитку та його типів виділяють економічний, технологічний, комерційний, соціальний та організаційний розвиток. Економічний розвиток, що пов'язаний із макроекономічними проблемами, є домінуючим серед названих типів. Дослідження економічного розвитку визначають як принципову мету економічної науки. Деякі науковці виокремлюють організаційний, техніко-технологічний, соціальний, економічний розвиток залежно від об'єкта змін у соціально-економічній системі підприємства. За видом потенціалу пропонується поділяти розвиток підприємства на виробничий, фінансовий, комунікаційний, інноваційний, маркетинговий, управлінський, мотиваційний та трудовий [5].

На рис. 2 наведено напрями розвитку підприємства за змістом і видами діяльності.

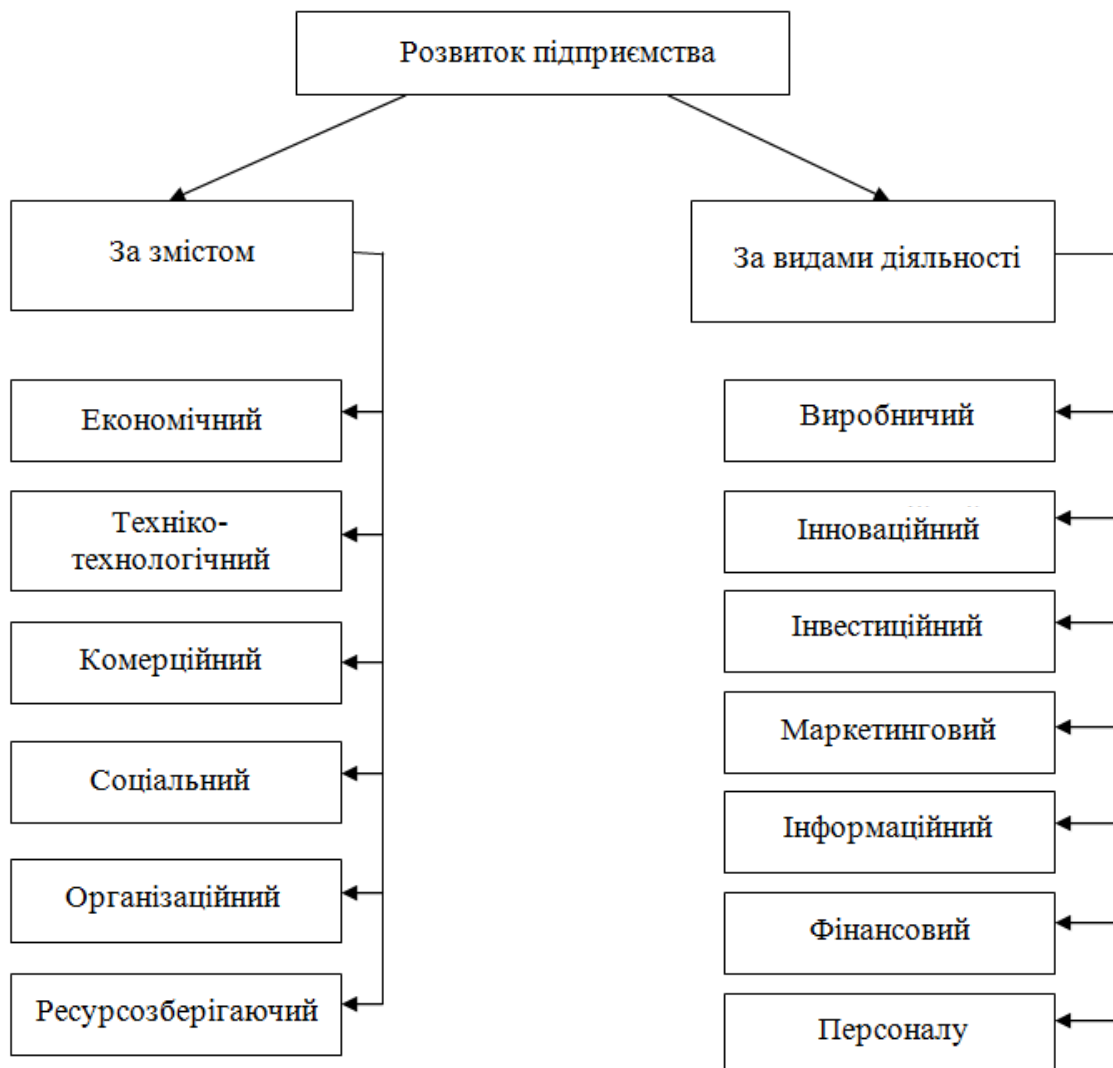

Рис. 2. Напрями розвитку підприємства [узагальнено автором]

Дослідивши погляди вчених на класифікацію розвитку підприємства, дійшли висновку, що за змістом розвиток підприємства доцільно поділяти на економічний, техніко-технологічний, комерційний, соціальний та організаційний. Важливо виділити ще один напрям розвитку за змістом – ресурсозберігаючий розвиток підприємства. За видами діяльності можна виділити виробничий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий, інформаційний, фінансовий розвиток і розвиток персоналу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, підсумовуючи все вищевикладене, розвиток підприємства слід розуміти, у першу чергу, як процес усіх видів змін, завдяки яким підприємство переходить на новий рівень існування.

Розвиток підприємства доцільно поділяти за змістом (економічний, техніко-технологічний, комерційний, соціальний, організаційний і ресурсозберігаючий) та видами діяльності (виробничий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий, інформаційний, фінансовий і розвиток персоналу). Більш детальне вивчення сутності й напрямів розвитку підприємства в подальшому дозволить обґрунтувати процес управління розвитком підприємства та виділити складові його організаційно-економічного механізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прийма Л. Р. Розвиток підприємства: сутність поняття / Л. Р. Прийма, І. Я. Кулиняк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Випуск 22.10. – С. 236–241.
2. Іванчук К. О. Теоретичні підходи до визначення категорії «розвиток підприємства» / К. О. Іванчук // Стратегія і механізм регулювання промислового розвитку. – 2012. – С. 231–239.
3. Матішак Ю. І. Характеристика поняття «розвиток підприємства» та його зв'язку з іншими економічними категоріями / Ю. І. Матішак // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 3 (223). – С. 102–112.
4. Чорна М. В. Особливості управління розвитком підприємств ресторанного господарства / М. В. Чорна, М. С. Коваль // Ефективна економіка. – 2015. – № 1. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_5 (дата звернення: 05.11.2017). – Назва з екрана.
5. Кулиняк І. Я. Напрями розвитку підприємства в умовах динамічного середовища / І. Я. Кулиняк, Л. Р. Прийма, О. Г. Шпак // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 3 (37). – С. 55–58.

REFERENCES

1. Pryima, L. R., Kulynyak, Ya. The development of the enterprise: the essence of the concept. Scientific herald of NLTU of Ukraine, 2012, Issue 22.10, pp. 236–241.
2. Ivanchuk, K. O. Theoretical approaches to the definition of the category “enterprise development”. Strategy and mechanism of regulation of industrial development, 2012, pp. 231–239.
3. Matyshchak, Yu. I. Characteristics of the concept of “enterprise development” and its relation with other economic categories. Scientific herald, Odessa National University of Economics, All-Ukrainian Association of Young Scientists., Sciences: economics, political science, history, 2015, №. 3 (223), pp. 102–112.
4. Chorna, M. V., Koval, M. S. Features of the management of the development of restaurant enterprises. Effective economy, 2015, № 1, Access mode: nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_5 (accessed November 5, 2017) [in Ukrainian].
5. Kulinyak, I. Ya., Pryima, L. P., Shpak, O. G. The directions of enterprise development in the conditions of a dynamic environment. Scientific herald of Uzhgorod University. Ser. : Economics, Uzhhorod: Publishing House UzhNU “Goverla”, 2012, № 3 (37), pp. 55–58.

Е. В. Лопушинская (Полтавская государственная аграрная академия). **Сущность и направления развития предприятия: теоретический аспект.**

Аннотация. Цель статьи состоит в обосновании теоретико-методологических основ и направлений развития предприятия с учётом элементов ресурсосберегающего развития. **Методология исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, обобщения, графического метода. **Результаты.** Исследованы и обобщены существующие подходы к определению развития предприятия: количественный, качественный, комплексный, системный и процессный. Предложено собственное определение развития предприятия с позиции процессного подхода. Обобщены и систематизированы направления развития предприятия, выделены ресурсосберегающий развитие как отдельное направление, объединяющее все виды деятельности. **Практическое значение результатов исследования.** Развитие предприятия следует понимать как процесс количественных, качественных и структурных изменений, приводящих к переходу предприятия на новый уровень существования. Развитие предприятия целесообразно различать по содержанию и по видам деятельности. Объединяющим развитием для всех видов деятельности является ресурсосберегающее развитие предприятия.

Ключевые слова: развитие предприятия, направления развития предприятия, ресурсосберегающее развитие.

O. Lopushinska (Poltava State Agrarian Academy). **Essence and directions of the development of the enterprise: theoretical aspects.**

Annotation. The purpose of the article to substantiate the theoretical and methodological foundations and directions of enterprise development taking into account the elements of resource-saving development. **Methodology of research.** Solving the problems set in the article is carried out with the help of such general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, generalization, graphic method. **Findings.** The existing approaches to the definition of enterprise development are investigated and summarized: quantitative, qualitative, complex, systemic and process. The actual definition of enterprise development from the position of the process approach is offered. The directions of enterprise development are generalized and systematized, resource-saving development is singled out as a separate direction, which combines all kinds of activities. **Practical value.** The development of an enterprise should be understood as a process of quantitative, qualitative and structural changes that lead to the transition of the enterprise to a new level of existence. It is advisable to divide the development of the enterprise by content and by type of activity. Uniting development for all types of activities is resource-saving development of the enterprise.

Keywords: development of the enterprise, directions of enterprise development, resource-saving development.

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

А. Є. УВАРОВА

(Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні сутності та основних характеристик логістичного управління підприємством з огляду на еволюцію економічних теорій і сучасних концепцій менеджменту. **Методика дослідження.** Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналізу та синтезу, логічного узагальнення, аналогій, порівняльного зіставлення. Представлено **результати** дослідження сутності логістичного управління підприємством у перебігу еволюції базових положень економічної теорії та стратегічного менеджменту. З урахуванням етапів становлення логістики здійснено періодизацію розвитку логістичного управління підприємством. Досліджено формування концептуальних основ логістичного управління підприємством з урахуванням трансформації у світовій економіці, економічних моделей підприємства, концепцій логістики. Визначено характеристики логістичного управління підприємством, що враховують сфери та напрями інтеграції діяльності. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що сучасне логістичне управління підприємством базується на клієнтоорієнтованому підході, реалізується з дотриманням базових принципів і засад логістики та передбачає інтеграцію в єдину систему бізнес-процесів управління, що здійснюються в різних функціональних сферах.

Ключові слова: логістика, управління, підприємство, логістичне управління, логістичний ланцюг.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Світові тенденції глобалізації економічних процесів, відкритість національної економіки та активність інформатизації суспільства посилюють роль логістики в реалізації цілей підприємства й актуалізують проблематику дослідження теорії та практики логістичного управління.

Попри активне використання в економічній літературі терміна «логістичне управління підприємством» серед науковців відсутня єдина точка зору щодо його сутності. За результатами контент-аналізу визначено, що логістичне управління в наукових працях розглядається як процес [14, 15], цілеспрямований вплив на бізнес-процеси [10, с. 4], специфічний вид діяльності [13, с. 379]. Розбіжності існують не тільки із приводу сутності. Автори по-різному визначають сфери логістичного управління, наприклад, закупівельна, виробнича, розподільча, транспортна, логістика запасів, складування, сервісу та інформаційна логістика

[7, 14], або всі функціональні сфери менеджменту (виробничий, фінансовий, кадровий, інвестиційний) [16]. Щодо рівня реалізації, то логістичний менеджмент розглядають як локалізовану систему управління в межах мікросередовища [10, 14, 15], або як філософію бізнесу, що реалізується в межах ланцюга поставок [1–5]. Значущість логістичного управління як чинника конкурентоспроможності підприємства та неоднозначність у розумінні його сутнісних характеристик зумовлюють актуальність досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти логістики викладено у працях Д. Бауерсокса, Д. Клосса, А. Харрісона, Р. Хоука, М. Кристофера, М. Купера, В. Лукінського, О. Тридіда, К. Танькова, Ю. Леонової, Ю. Рижикова та ін. Особливості логістичного управління підприємством представлено у працях Є. Крикавського, М. Окландера, Л. Фролової, Т. Шталь, В. Писаренко, Н. Гуржій, І. Мелушової, С. Смеричевської, В. Смирчинського та ін. Проте, незважаючи на такий

великий науковий здобуток у цій сфері, недостатньо дослідженими залишаються питання щодо сутності «логістичного управління» та визначення його основних характеристик.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності логістичного управління підприємством та особливостей його реалізації за сучасних умов розвитку економіки. Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі наукові завдання:

- 1) визначити сутність логістичного управління з огляду на перебіг еволюції економічних теорій та менеджменту;
- 2) сформулювати основні характеристики логістичного управління з урахуванням сучасних концепцій управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «логістика» має коріння у грецькій мові [15, с. 25]. У словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона логістика визначена як мистецтво управління переміщенням військ та їх тилового забезпечення [17]. Інший зміст терміна «логістика» пов'язаний із застосуванням її принципів у математиці, зокрема ототожненням понять «логістика» та «математична логістика» [5, с. 8]. Зв'язок математики та логістики якнайкраще відображає розвиток прикладних теорій оптимального використання ресурсів, управління запасами (оптимізація розміру запасів), лінійного програмування (оптимізація транспортних перевезень), мережевих методів планування та управління (оптимізація тривалості реалізації певного проекту) [5, с. 43]. У сучасній літературі логістику визначають як науку, інструментарій, діяльність з управління матеріальними та іншими потоками, що сприяє досягненню цілей організації бізнесу [5–16].

Становлення логістики як концепції управління почалося із другої половини ХХ ст. Про можливість використання логістичного підходу у сфері економіки вказував О. Моргенштерн (1951 р.), який писав, що існує абсолютна подібність між підходом до управління й методами забезпечення військ та проблемами з управління матеріалами у промисловості [18]. Узагальнивши результати досліджень, наведені у працях [9–11; 19–24], сутнісні характеристики логістичного управління визначено з урахуванням періодів становлення логістики

та особливостей упровадження логістичного підходу у практику господарської діяльності.

Спираючись на періодизацію розвитку логістики, період до 50-х років ХХ ст. визначено як зародження логістичної концепції управління [22, с. 16]. Ці роки відзначаються в історії світової економіки як період перевиробництва, що стало результатом «Великої депресії» 1937–1938 рр. [23, с. 35]. За таких умов економічна поведінка підприємства визначалася вибором обсягів і структури ресурсів, що залучаються, а отже і продукції, що виробляється. Домінувала технологічна концепція підприємства, згідно з якою метою суб'єкта господарювання визнавалася максимізація прибутку як результат використання чинників виробництва. Формалізована модель підприємства мала вигляд виробничої функції, що виражає залежність результатів діяльності від витрачених факторів (елементарних та управлінських). У такому контексті логістична діяльність розглядалася як внутрішньофірмовий чинник зниження собівартості продукції, зокрема витрат за основними сферами діяльності. У цей період логістична діяльність здійснювалася фрагментарно, а використання послуг галузевої логістики сприймалося як шкода для підприємства [20].

Зародження логістичного управління як узгоджених управлінських рішень відповідає періоду часткової інтеграції логістики (60–70 рр. ХХ ст.), що пов'язано з поширенням маркетингової концепції підприємства (П. Друкер, Т. Левітт), теорією стратегічного управління (І. Ансоф) і позиціонуванням логістики як чинника конкурентоспроможності підприємства в умовах посилення ринку споживача. Зокрема, П. Друкер вважав логістику непізнаним континентом економіки та відзначав необхідність приділяти увагу сфері, якою більшість підприємств нехтує, а саме: розповсюдженню та каналам розповсюдження [21].

Як чинники активного впровадження логістики на підприємстві на той час відзначають збільшення цін на нафту (1973 р.), повільне зростання ринків, стагфляцію, а також активність третіх країн на зовнішніх ринках [20]. Цей період характеризується розширенням функцій логістики та переходом від аналітичної до технологічної її концепції, використанням логістичного інструментарію для планування результатів управлінських дій.

Це супроводжувалось інтенсивним розвитком теоретичних засад і практики впровадження логістичних інструментів на підприємствах різних галузей, створенням відділів логістики для розв'язання проблем сфери обігу й упровадженням інформаційно-програмних модулів для внутрішньофірмового планування, зокрема процесів управління запасами, виробництвом і поставками готової продукції споживачам. Формування таких модулів ґрунтувалося на теорії компромісів та оптимізації параметрів моделі в системі розподілу.

Хоча критерієм управлінських рішень у таких модулях, як і раніше, залишався мінімум витрат, проте, він стосувався не окремої локальної сфери логістичних завдань (закупівля, збереження, реалізація), а певної системи (закупівля й замовлення, збереження й реалізація) фізичного розподілу матеріалів (сировини, продукції), що є притаманною особливістю реалізації логістичної концепції того періоду. Прикладом активного впровадження принципів логістичного управління у практику господарської діяльності є розвиток моделі оптимального розміру замовлення (Economic Order Quantity – EOQ). Запропонована Ф. Харрісом (1913 р.) і розвинута К. Андлером (1927 р.) та Р. Вільсоном (1934 р.) модель EOQ спрямована на визначення оптимального розміру замовлення за критерієм мінімальних сукупних витрат, що містять витрати на придбання, оформлення замовлення, збереження запасів і втрати від дефіциту запасу [5]. Попри припущення та обмеження щодо попиту, незмінності витрат та ціни на продукцію модель управління запасами з певними модифікаціями знайшла реалізацію у практичній діяльності, що підтверджується публікаціями із цього приводу. Зокрема, за Дж. Джонсоном (1962 р.) щорічний вигравш від раціонального планування запасів військово-повітряних сил Канади становив 300 тис. дол. за одночасного збільшення боєготовності літаків на 24,0 % [7, с. 28]. А в роботі Ф. Хенн-сменна (1966 р.) повідомлялось, що окремим компаніям удавалось знизити рівень запасів наполовину за умови покращення обслуговування споживачів [6, с. 28].

Наступний етап розвитку логістичного підходу та його впровадження на мікрорівні (80–90 рр. ХХ ст.) пов'язаний із розвитком маркетингової концепції підприємства та пошуком джерел підвищення ефективності ді-

яльності в зовнішньому середовищі через механізм створення цінності. Макроекономічна ситуація, зокрема зниження темпів розвитку економіки розвинутих країн, призвели до перегляду бізнес-моделі підприємства з акцентуванням уваги на потребах споживача. Так, Т. Левітт (1960 р.) критично висловлювався на адресу управлінців, які приділяють надмірну увагу виробництву, та відзначав, що менеджер повинен думати про створення цінності для споживачів [25]. Ф. Котлер, визнаючи необхідність орієнтації на споживача, підкреслював, що саме від того, чи відповідає пропозиція виробника очікуваній споживачем цінності, залежить ступінь задоволення останнього та ймовірність повторної покупки [26, с. 64].

З огляду на цільову настанову задоволення потреб споживача основними факторами успіху підприємства вважалися: внутрішньофірмова інтеграція (Б. Шапіро), клієнтоорієнтованість (Ф. Котлер), отримання інформації про ринок (А. Коллі, Б. Яворські), орієнтованість на клієнта та конкурента одночасно (Д. Нарвер, С. Слейтер) [27–29]. Фокусуючись на різних аспектах господарювання, концепції ринкової орієнтації спиралися на базові засади маркетингу й логістики, що позиціонувалася на той час як елемент маркетингу підприємства, зокрема в контексті розв'язання проблем дистрибуції. У праці Ж. Ж. Ламбена «Менеджмент, орієнтований на ринок» акцентовано увагу на необхідності узгоджених дій щодо забезпечення відповідності пропозиції попиту на товари та послуги. Як відзначає автор, такий збіг не виникає само собою, а потребує узгодженої діяльності на двох рівнях: організації обміну, тобто фізичного потоку товарів між виробником і споживачем; організації комунікації, тобто потоку інформації до, під час та після обміну для того, щоб приведення попиту та пропозиції у відповідність один одному було більш ефективним [30, с. 42]. Ефективний обмін, за Ж. Ж. Ламбеном, реалізується через певні функції (сортування, упакування, транспортування, географічного розподілу, зберігання), що створює додаткову цінність у вигляді вигід стану, місця та часу [30, с. 43].

У 80–90-ті роки ХХ ст. в економічній науці переважають концепції ключових компетенцій, спеціалізації компаній, розвитку набуває процесний підхід до управління підприємством. За традиційного управління одиницею

компанії є технологічна операція, отримана на основі розподілу праці. Згідно із процесним підходом одиниця компанії є принципово інша. Це не технологічна операція, а бізнес-процес, спрямований на споживача поза фірмою або в її межах [31].

Дотримання процесного підходу та ціннісних орієнтирів в управлінні підприємством для логістики набуває двох аспектів. Перший пов'язаний з упорядкуванням процесів закупівлі, виробництва та реалізації продукції в межах усього підприємства. Обмеженість маркетингової концепції логістики в забезпеченні ефективності бізнес-процесів зумовила виділення логістики як окремої сфери діяльності з такими підсистемами, як закупівельна, виробнича, збутова, інформаційна логістика та, відповідно, розвиток певної сфери менеджменту підприємства – логістичного менеджменту.

Перехід від управління окремими потоками в межах реалізації певних функціональних сфер до управління наскрізним потоком відповідає концепції створення цінності за М. Портером (1985 р.) та сприяв формуванню стійких конкурентних переваг підприємства на основі управління витратами. Об'єднання відділів збуту, складування, перевезення в єдину логістичну підсистему свідчило про перехід від маркетингової до інтеграційної концепції логістики та розвиток логістичного управління на підприємстві. Відзначаючи роль інтеграції у створенні конкурентних переваг, Дж. Бауерсокс писав: «Коли логістичні операції значною мірою інтегровані та утворюють ключову сферу компетентності, вони слугують джерелом стратегічних переваг. Упевненість у тому, що інтеграція всієї системи забезпечує набагато більш значущі результати діяльності, ніж розрізнене управління окремими функціями, становить основоположну парадигму логістики» [1, с. 45].

Другий аспект ціннісного управління для логістики пов'язаний з актуалізацією міжфірмових зв'язків. Втрата позицій вертикально-інтегрованих структур і розвиток компаній, діяльність яких орієнтована на певний сегмент ринку, зумовила трансформацію відносин між компаніями та побудову їх на засадах інтеграції й організації суспільної роботи. Розмірковуючи про джерела конкурентоспроможності підприємства, Г. Б. Клейнер відзначає, що «довгостроковий успіх фірми забезпечується сполученням внутрішньої цілісності підпри-

ємства та гармонійністю відносин із зовнішнім середовищем. Така гармонія містить у собі і конкуренцію, і кооперацію» [32, с. 131].

Наступний період, що розпочався наприкінці 90-х рр. ХХ ст. і триває дотепер, у науковій літературі визначають як період розвитку логістичних альянсів [19, 20], логістизації економіки [9–12], що пов'язано з інформатизацією та глобалізацією світової економіки, посиленням взаємозалежності національних економік, розвитком транспортних і комунікаційних технологій. Стрімке зростання товарів, більш короткий життєвий цикл продукції та щораз швидкі темпи розробок нової продукції визначені як основні передумови теорії інтеграції логістичної діяльності [2–4], що отримала розвиток у концепціях логістичного управління підприємством та управління ланцюгом поставок. Особливість цих концепцій – види інтеграційних процесів, що реалізуються на підприємстві.

Ураховуючи напрями, виділяють два види інтеграції логістичної діяльності – внутрішню та зовнішню. Внутрішня інтеграція логістичної діяльності ґрунтується на інтеграційній концепції, що передбачає узгодження діяльності в межах окремого підприємства та зумовлює розгляд логістики у взаємозв'язку з іншими його функціональними сферами – виробництвом, фінансами, маркетингом та іншими. У такому разі об'єктом управління стає не матеріальний потік як відображення процесів, що відбуваються у сфері логістики, а логістичний потік, який, крім матеріального, містить також інші потоки економічної системи – фінансові, інформаційні, сервісні та ін.

Щодо зовнішньої інтеграції, то вона базується на транзакційній теорії підприємства, стосовно логістики – передбачає координацію дій підприємств-учасників через механізм контрактів та угод, а також спирається на теорію логістичних ланцюгів поставок, що ґрунтується на партнерстві та інтеграції окремих процесів різних учасників у межах одного ланцюга. Практика формування ланцюгів поставок на мікро- та мезорівні в період 90-х років довела, що ефективність діяльності учасників ланцюга не може бути забезпечена в разі простої координації дій і потребує не узгодження, а інтеграції бізнес-процесів у ланцюгу. Із цього приводу М. Кристофер звертає увагу на необхідність формування ланцюга з орієнтиром безпосередньо на кінцевого споживача. За

його думкою, управління ланцюгами поставок – це управління взаємовідносинами, яке спрямоване на досягнення більш високої споживчої цінності за менших витрат всього ланцюга поставок загалом [3, с. 29]. Ключовою в розумінні особливостей, специфіки та ролі управління ланцюгів поставок була робота М. Купер [4], після публікації якої «Рада з логістики» була перейменована на «Раду професіоналів у галузі управління ланцюгами поставок» [22, с. 13].

Отже, починаючи з кінця 90-х років ХХ ст., на етапі появи теорії ланцюгів поставок відбулося розмежування логістики як функції мікрорівня та ланцюга поставок як способу формування логістичних систем не тільки на мікро-, а й мезо-, макро- та мегарівні [11, с. 29–32, 12, с. 33]. Висока ефективність діяльності підприємств у форматі ланцюгів зумовила розвиток теорії логістичного ланцюга як сучасної філософії управління суб'єктом господарювання, орієнтованого на формування та реалізацію цінності для споживача.

Результати виконаного дослідження дають можливість представити авторську позицію щодо сутності, сфери та рівня реалізації логістичного управління. Отже, логістичне управління відображає певний підхід до управління діяльністю підприємства, що базується на принципах та базових положеннях логістики. У цьому сенсі необхідно дотримуватися позиції Л. В. Фролової та Є. Г. Крикавського, які вважають, що «логістична модель підприємства потребує інноваційного підходу до управління, яким є логістичне» [10, с. 28], а розуміння терміна «логістичне управління» ґрунтується на інтеграції логістики та менеджменту у формі «логістико-менеджменту», як комплексної локалізованої системи управління потоками [8].

Щодо сфери та рівня реалізації логістичного управління, то, узагальнюючи вищенаведений матеріал, визначено, що логістичне управління підприємством є інтегрованим управлінням, яке реалізується в межах окремого суб'єкта господарювання. Логістичне управління реалізується на базі використання засад логістики в різних функціональних сферах підприємства та формується з урахуванням різних видів функціонального менеджменту (операційного, фінансового, маркетингового, кадрового та ін.), відображаючи у такий спосіб міжфункціональний аспект розвитку управління на підприємстві.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Дослідження розвитку логістики в перебігу розвитку економічних теорій та концепцій управління дозволило визначити сутнісні характеристики логістичного управління підприємством. Узагальнюючи матеріал, наведений вище, зроблено такі висновки:

1. Становлення та розвиток логістичного управління зумовлено загальними тенденціями в економіці, розвитком концепцій управління.
2. Ураховуючи періодизацію становлення логістики, виділено основні етапи логістичного управління підприємством: зародження (60–70 рр. ХХ ст.); становлення (80–90 рр. ХХ ст.); розвиток (кінець 90-х рр. ХХ ст. і дотепер).
3. Визначено, що сучасний етап розвитку логістичного управління підприємством базується на клієнтоорієнтованому підході в управлінні та інтеграційній концепції підприємства.
4. Логістичне управління відображає певний підхід до управління підприємством, що реалізується з дотриманням базових принципів і засад логістики.

Логістичне управління передбачає інтеграцію в єдину систему процесів управління, що здійснюються в різних функціональних сферах (виробництві, маркетингу, фінансах, управлінні кадрами та ін.) та відображає міжфункціональні аспекти управління логістичною діяльністю підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауэрсокс Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок; пер. с англ. / Д. Бауэрсокс, Д. Клосс – 2-е изд. – Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 640 с.
2. Харрисон А. Управление логистикой: разработка стратегий логистических операций / А. Харрисон, Р. Ван Хоук ; пер. с англ. О. Е. Михейцева. – Москва : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 368 с.
3. Кристофер М. Логистика и управление цепочками поставок / М. Кристофер. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 316 с.

4. Cooper C. M. Supply Chain Management: More Than a New Name for Logistics [Електронний ресурс] / С. М. Cooper // The International Journal Of Logistics Management. – 1997. – Vol. 8 (1). – P. 1–14. – Режим доступу: (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
5. Лукинський В. С. Логістика и управление цепями поставок / В. С. Лукинський. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 448 с.
6. Тридід О. М. Логістика / О. М. Тридід. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 176 с.
7. Рыжиков Ю. И. Теория очередей и управление запасами / Ю. И. Рыжиков. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 384 с.
8. Крикавський Є. В. Логістика. Основи теорії / Є. В. Крикавський. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2006. – 454 с.
9. Окландер М. А. Контуры экономической логистики : монографія / М. А. Окландер. – Київ : Наукова думка, 2000. – 176 с.
10. Фролова Л. В. Логістичне управління торговельним підприємством: теорія та методологія : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.05. / Фролова Л. В. Донецьк, 2005. – 38 с.
11. Шталь Т. В. Стратегічне управління збутовою діяльністю підприємств на міжнародному ринку: маркетингово-логістичний аспект / Т. В. Шталь. – Харків : Видавництво «Лідер», 2017. – 230 с.
12. Смеричевська С. В. Формування освітньо-інноваційного потенціалу логістизації національної економіки : дис... д-ра екон. наук: 08.00.03. / Смеричевська С. В. – Маріуполь, 2015. – 423 с.
13. Смирчинський В. В. Логістичний менеджмент державних закупівель: теоретично-правовий та методологічний аспект : монографія / В. В. Смирчинський. – Тернопіль : Видавництво «Карт-бланш», 2004. – 390 с.
14. Ларіна Р. Р. Моделі і методи логістичного управління суб'єктами господарювання й економікою регіону : монографія / Р. Р. Ларіна. – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2011. – 234 с.
15. Казимирова І. А. Проспект словника «Логістика. Словник термінів» / І. А. Казимирова, М. Півторак // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. праць. – 2011. – С. 24–32.
16. Ковальська Л. Л. Логістичний менеджмент на підприємстві : особливості та напрями удосконалення / Л. Л. Ковальська. – Економіка та менеджмент. – 2013. – Вип. 10 (38). – С. 87–97.
17. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/brokgauz/> (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
18. Morgenshtern O. Note of the Study of Logistics [Електронний ресурс] / O. Morgenshtern. – New York : The RAND Corporation Paper, 1951. – 75 p. – Режим доступу: https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM614.html (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
19. Ballou H. Ronald The evolution and future of logistics and supply chain management [Електронний ресурс] / Ronald H. Ballou. – European Business Review. – 2007. – Vol. 19. – № 4. – P. 332–348. – Режим доступу : www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103 (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
20. Tseng Y. The role of transporting in logistic Chain [Електронний ресурс] / Y. Tseng, M. Aptaylor, Ven L. Yeu. // Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies. – 2005. – Vol. 5. – P. 1657–1672. – Режим доступу: <https://www.siam.org/journals/plagiar/1657.pdf> (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
21. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Ф. Друкер. – Москва : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 272 с.
22. Кротов К. В. Управление цепями поставок: изучение концепции в контексте теории стратегического управления и маркетинга.

- Научные доклады № 10 (R) [Электронный ресурс] / К. В. Кротов – Санкт-Петербург : НИИ менеджмента СПбГУ, 2007. – Режим доступа: <http://gsom.spbu.ru/files/upload/piim/publishing/papers/2007/Krotov.pdf> pdf (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
23. Качуровский Е. П. Современная мировая экономика / Е. П. Качуровский. – Минск : Белпринт, 2012. – 582 с.
24. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко. – Харків : ІНЖЕК, 2003. – 328 с.
25. Levitt T. Marketing Myopia [Электронный ресурс] / T. Levitt // Harvard Business Review. – 1960. – Vol. 38. – P. 45–68. – Режим доступа: http://www.eniopadilha.com.br/documentos/levit_1960_marketing%20myopia.pdf (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
26. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. Экспресс-курс / Ф. Котлер. – 2-е изд. ; пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – Санкт-Петербург : Питер, 2006. – 464 с.
27. Shapiro В. Р. What the Hell Is ‘Market Oriented’? [Электронный ресурс] / В. Р. Shapiro // Harvard Business Review. – 1988. – Vol. 66. – P. 119–125. – Режим доступа: <https://hbr.org/1988/11/what-the-hell-is-market-oriented> (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
28. Kohli A. Market Orientation: The construct, Research Propositions, and Managerial Implication [Электронный ресурс] / A. Kohli // Journal of Marketing. – 1990. – Vol. 54. – P. 1–18. – Режим доступа: https://www.jstor.org/stable/1251866?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
29. Narver J. The Effect of a Market Orientation on Business Profitability [Электронный ресурс] / J. Narver // Journal of Marketing. – 1990. – Vol. 54. – P. 20–35. – Режим доступа: https://www.jstor.org/stable/1251757?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення: 01.12.17). – Назва з екрана.
30. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 800 с.
31. Лепейко Т. І. Процесний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства : монографія / Т. І. Лепейко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2012. – 316 с.
32. Клейнер Г. Б. Микроэкономика знаний и конкурентоспособность предприятий / Г. Б. Клейнер // Современная конкуренция. – 2007. – № 12. – Т. 2. – С. 220–224.

REFERENCES

1. Bauehrsoks, D. & Kloss, D. (2005). *Logistika Integrirrovannaya ser' postavok [Logistical Management. The Integrated Supply Chain Process]*. Moscow : ZAO “Olimp-Biznes” [in Russian].
2. Harrison, A. & Van Houk, Remko (2007). *Upravlenie logistikoy: razrabotka strategiy logisticheskikh operatsiy. [Logistical Management: The formation of logistics operations strategy]*. (O.E. Miheytsava, Trans.). Moscow : Balans Biznes Books [in Russian].
3. Kristofer, M. (2014). *Logistika i upravlenie tsepochkami postavok. [Logistics and Supply Chain Management]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].
4. Cooper, C. M. (1997). Supply Chain Management: More Than a New Name for Logistics. *The International Journal Of Logistics Management*. 1, Vols. 8, 1–14. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/09574099710805556> (accessed 01 December 2017).
5. Lukinskij, V. S. (2007). *Logistika i upravlenie serjami postavok. [Logistics and Supply Chain Management]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].
6. Tridid, O. M. (2008). *Logistika. [Logistics]*. Kyiv : «Vidavnychiy dIm “Profesional” [in Ukrainian].
7. Ryzhikov, Ju. I. (2001). *Teorija ocheredej i upravlenie zapasami [Queuing theory and inventory management]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].

8. Krykavskiy, Ie. V. (2006). *Lohistyka. Osnovy teorii [Logistics. Fundamentals of the theory]*. Lviv : Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnika" [in Ukrainian].
9. Oklander, M. A. (2000). *Kontury jekonomichej logistiki [Contours of economic logistics]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Frolova, L. V. (2005). Lohistychne upravlinnia torhovelnyim pidpryiemstvom: teoriia ta metodolohiia [Logistic management of a trading enterprise: theory and methodology]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].
11. Shtal, T. V. (2017) *Stratehichne upravlinnia zbutovoiu diialnistiu pidpryiemstv na mizhnarodnomu rynku: marketynhovo-lohistychnyi aspekt [Strategic management of sales activities of enterprises in the international market: marketing and logistics aspect]*. Kharkiv: Vydavnytstvo "Lider" [in Ukrainian].
12. Smerychevska, S. V. (2015). Formuvannia osvitno-innovatsiinoho potentsialu lohistyzatsii natsionalnoi ekonomiky [Formation of educational and innovative potential of logistics of the national economy]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Mariupol [in Ukrainian].
13. Smyrychynskiy, V. V. (2004). *Lohistychnyi menedzhment derzhavnykh zakupivel: teoretynchno-pravovyi ta metodolohichnyi aspekt [Management of Public Procurement: Theoretical-Legal and Methodological Aspect]*. Ternopil: Vydavnytstvo "Kart-blansh" [in Ukrainian].
14. Larina, R. R. (2011). *Modeli i metody lohistychnoho upravlinnia sub'iektamy hospodariuvannia i ekonomikoju rehionu [Models and methods of logistic management by subjects of economy and economy of the region]*. Simferopol: VD "ARIAL" [in Ukrainian].
15. Kazymyrova, I. A. (2011). Prospekt slovnyka "Lohistyka. Slovnyk terminiv" [Prospectus of the dictionary "Logistics. Glossary of Terms"]. *Leksykohrafichnyi biuletyn: zb. nauk. prats - Lexicographic bulletin: Collected papers*, (pp. 24–32). Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
16. Kovalska, L. L. (2013). Lohistychnyi menedzhment na pidpryiemstvi: osoblyvosti na napriamy udoskonalennia [Logistics management at the enterprise: features on the directions of improvement]. *Ekonomika ta menedzhment*, 10, Vols. 10, pp. 87–97 [in Ukrainian].
17. Jenciklopedicheskij slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Efrona. (n.d.). Retrieved from <http://www.vehi.net/brokgauz> (accessed 01 December 2017) [in Ukrainian].
18. Morgenshtern, O. (1951). Note of the Study of Logistics. New York: The RAND Corporation Paper. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM614.html (accessed 01 December 2017).
19. Ballou, H. Ronald (2007). The evolution and future of logistics and supply chain management. *European Business Review*, 4, Vols. 19, 332–348. Retrieved from www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103 (accessed 01 December 2017).
20. Tseng, Y. (2005). The role of transporting in logistic Chain. *Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, Vols. 5, 1657–1672. Retrieved from <https://www.siam.org/journals/plagiary/1657.pdf> (accessed 01 December 2017).
21. Druker, P. F. (2004). *Zadachi menedzhmenta v XXI veke [Tasks of management in the XXI century]* Moskva : Izdatel'skij dom "Vil'jams" [in Russian].
22. Krotov, K. V. (2007). Upravlenie cepjami postavok: izuchenie koncepcii v kontekste teorii strategicheskogo upravlenija i marketinga. [Supply chain management: studying the concept in the context of the theory of strategic management and marketing]. *Nauchnye doklady - Scientific reports*, 10. Retrieved from <http://gsom.spbu.ru/files/upload/niim/publishing/papers/2007/Krotov> (accessed 01 December 2017).
23. Kachurovskij, E. P. (2012). *Sovremennaja mirovaja jekonomika [Modern world economy]*. Minsk : Belprint [in Russian].
24. Ponomarenko, V. S. (2003). *Stratehiia rozvytku pidpryiemstva v umovakh kryzy [Strategy of enterprise development in the conditions of crisis]* Kharkiv: Vyd. dim "INZhEK" [in Ukrainian].

25. Levitt, T. Marketing Myopia (1960). *Harvard Business Review*, Vols. 8, 45–68). Retrieved from http://www.eniopadilha.com.br/documentos/levit_1960_marketing%20myopia.pdf (accessed 01 December 2017).
26. Kotler, F. (2006). *Marketing menedzhment. Jekspress-kurs [Marketing Management. Express course]*. S. G. Bozhuk (Ed.). Sankt Peterburg : Piter [in Russian].
27. Shapiro, B. P. (1988). What the Hell Is 'Market Oriented'?' *Harvard Business Review*. Vols. 66, 119–125. Retrieved from <https://hbr.org/1988/11/what-the-hell-is-market-oriented> (accessed 01 December 2017).
28. Kohli, A. (1990). Market Orientation: The construct, Research Propositions, and Managerial Implication. *Journal of Marketing*, Vols. 54, 1–18. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/1251866?seq=1#page_scan_tab_contents (accessed 01 December 2017).
29. Narver, J. (1990). The Effect of a Market Orientation on Business Profitability. *Journal of Marketing*, Vols. 54, 20–35. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/1251757?seq=1#page_scan_tab_contents (accessed 01 December 2017).
30. Lamben, Zh.-Zh. (2007). *Menedzhment, orientirovannyj na rynek [Market-oriented management]*. Sankt Peterburg : Piter [in Russian].
31. Lepeiko, T. I. (2012). *Protsesnyi pidkhid do upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Process approach to enterprise competitiveness management]*. Kharkiv : Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
32. Kleiner, H. B. (2007). Mykroekonomyka znanyi y konkurentosposobnost predpriatyi [Microeconomics of knowledge and competitiveness of enterprises]. *Sovremennaia konkurentsya – Contemporary competition*, 12, Vols. 2), 220–224 [in Russian].

А. Е. Уварова (Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнецца). **Сущность и основные характеристики логистического управления предприятием.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении сущности и основных характеристик логистического управления предприятием исходя из эволюции экономических теорий и современных концепций менеджмента. **Методика исследования.** Для решения поставленных задач были использованы следующие методы: анализа и синтеза, логического обобщения, аналогий, сравнительного сопоставления. Представлены **результаты** исследования сущности логистического управления предприятием в ходе эволюции базовых положений экономической теории и стратегического менеджмента. С учетом этапов становления логистики осуществлена периодизация развития логистического управления предприятием. Исследовано формирование концептуальных основ логистического управления предприятием с учетом трансформации в мировой экономике, экономических моделей предприятия, концепций логистики. Определены характеристики логистического управления предприятием, учитывающие сферы и направления интеграции деятельности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что современное логистическое управление предприятием базируется на клиентоориентированном подходе, реализуется с соблюдением базовых принципов и основ логистики и предусматривает интеграцию в единую систему бизнес-процессов управления, которые осуществляются в различных функциональных сферах.

Ключевые слова: логистика, управление, предприятие, логистическое управление, логистическая цепь.

A. Uvarova (Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics). **The essence and the general features of enterprise logistic management.**

Annotation. The purpose of the article is to determine the essence and basic features of an enterprise logistic management due to the evolution of economic theories and modern management concepts. **Methodology of research.** Such scientific and special methods of research were used during research: analysis and synthesis, logical generalization, analogies, comparative comparison. **Findings.** The essence of the enterprise logistic management in the course of evolution

of the economy theory basic positions and strategic management are presented. Taking into account the stages of the formation of logistics, the periodization of logistics management development was carried out. Based on the transformation in the world economy, economic models of the enterprise, and the concepts of logistics, the formation of the conceptual foundations of the enterprise logistic management were investigated. Taking into account the spheres and directions of integration of activity, the characteristics of enterprise logistic management were determined. **Practical value.** The article substantiates that the enterprise modern logistic management is based on a client approach, implemented in compliance with the basic principles and bases of logistics and provides for integration into a single system of business management processes that are implemented in various functional areas.

Keywords: logistics, management, enterprise, logistics management, logistics chain.

МЕХАНІЗМ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕНОВАЦІЙ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПІДПРИЄМСТВ ТВАРИННИЦТВА

А. І. ЛІВІНСЬКИЙ, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
(Одеський державний аграрний університет)

Анотація. Метою статті є обґрунтування особливостей інституційного регулювання реновацій виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва в сучасних ринкових умовах та обґрунтування напрямів їх удосконалення. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** Ідентифіковано, що нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією та продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Зазначено, що формування матеріально-технічної бази суб'єктів аграрного виробництва відповідно до сучасних світових стандартів, підвищення рівня фондозабезпеченості галузі, розширене відтворення основного капіталу потребують значних інвестицій, які можна забезпечити шляхом комплексу інституціональних заходів у процесі формування стратегії реновацій. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано необхідність формування інтегрованого механізму інституційного регулювання реновацій у контексті стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва.

Ключові слова: тваринництво, аграрне виробництво, реноваційний розвиток, сільськогосподарська продукція, механізм, інституційне регулювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах господарювання актуалізуються проблеми розвитку суб'єктів аграрного виробництва в умовах впливу кризових явищ вітчизняної економіки, дії несприятливих факторів зовнішнього середовища, пов'язаних із посиленням глобалізаційних процесів у світі. Отже, особливого значення набуває розуміння змісту інституційного регулювання реновацій як необхідного драйверу інтенсифікації виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва, що стає важливим фактором кількісного та якісного зростання економіки України, її успішної інтеграції у світове економічне середовище. Ці обставини зумовлюють необхідність поглиблення теоретико-методичних та прикладних засад формування ефективного механізму інституційного регулювання реновацій, реалізація якого здійснюється суспільством, державою, суб'єктами рин-

кових взаємодій у напрямі вироблення якісно нових, орієнтованих на сучасні досягнення, формальні й неформальні інституційні зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу особливостей інституційного регулювання функціонування тваринництва в Україні зверталися такі вчені-економісти: О. Бородіна, С. Майстро, О. Могильний, Г. Мостовий, М. Латинін, М. Корецький, О. Саламін, Г. Черевко та ін. Дослідженням проблем функціонування виробничо-господарської діяльності тваринницької галузі в Україні присвячено наукові дослідження таких вітчизняних учених: С. П. Азізова, В. І. Аранчій, В. І. Бойка, О. В. Мазуренка, В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, І. С. Трончука та ін. Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних засад реноваційного розвитку аграрного виробництва зробили І. Ю. Гришова, Л. Є. Довгань, М. Й. Малік, О. Б. Наумов, С. С. Стоянова-Коваль, Т. С. Шабатура та ін. Однак багаторазові спроби інституційних пе-

ретворень в агропромисловому виробництві, як відомо, себе не виправдали. Серед багатьох причин цього – здійснення на їх основі дуже обережних і досить обмежених за сутністю й формами вдосконалень переважно шляхом організаційно-структурних перетворень, які є найпростішими для виконання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування особливостей інституційного регулювання реновацій виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва в сучасних ринкових умовах та обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як показує досвід країн світу з високоцивілізованою соціально орієнтованою ринковою економікою, неодмінною умовою гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних аспектів суспільного розвитку є, насамперед, раціонально організована економічна функція держави.

Демократична правова держава як всезагальна форма суспільної організації покликана виконувати дві комплексні функції: національну й соціально-економічну. Перша полягає в забезпеченні необхідних і достатніх умов для самозбереження етнічної спільності, історичною батьківщиною якої є ця країна, духовного розвитку народу, що створив цю державу, у притаманних лише йому національно-культурних формах. Друга – має забезпечувати всю різноманітність матеріальних умов життя її громадян, зокрема соціально-демографічних, екологічних і науково-технічних [1].

Найактуальнішими зі згаданих функцій є власне економічні проблеми. Особливо гостро вони постали перед Україною сьогодні, що зумовлено розбалансованістю міжгалузевих пропорцій та затяжною кризою практично всіх галузей національного господарства. Болісний хід економічної реформи, грубі помилки у здійсненні стратегії (звільнення цін за відсутності конкуренції монополюю організованих товаровиробників) затягують розвиток цивілізованого ринку, що небезпечно для самого існування держави. У цьому ж напрямі мають місце і помилки організаційно-структурного порядку, які є наслідком хибних допусків у методології проведення реформ [2].

Іншою серйозною помилкою є спрощене розуміння ролі державного регулювання еко-

номіки. Для усталених ринкових виробничих відносин економічну функцію держави обмежили завданнями регулювання й координації через механізм економічного впливу, покладаючи на ринкову самоорганізацію всі проблеми організаційного характеру. Проте, навіть за умови дії ринкових регуляторів держава мусить мати певні важелі організаційного регулювання виробничо-економічних процесів.

Світовий досвід цивілізованої ринкової економіки переконливо доводить про необхідність державного регулювання економічних процесів. Це потрібно, по-перше, для пом'якшення дестабілізаційного впливу розбалансованості економічного розвитку в галузевому, міжгалузевому, міжсекторальному й міжрегіональному аспектах, особливо на етапі трансформації ринку та стабілізації ринкових регуляторів й, по-друге, для надання ринковій економіці соціально орієнтованого характеру.

Існує й третя причина, яка диктує необхідність державного втручання в хід економічних процесів у деяких галузях, що визначають життєздатність держави. Це галузі агропромислового, енергетичного та оборонного комплексів, а також транспорту [3].

Звичайно, мова не йде про використання адміністративних (організаційно-розпорядчих) методів. Слід зазначити, що механізм організаційного регулювання держави може бути достатньо дієвим і результативним. Він покликаний установлювати необхідні пропорції у структурі виробництва й забезпечити раціоналізацію міжгалузевих і внутрішньогалузевих виробничо-економічних зв'язків, з огляду на першочергові завдання життєзабезпечення країни, подолання кризових явищ і створення передумов для побудови високоефективної й соціально орієнтованої ринкової економіки.

Здійснюючи реформування управлінських систем, необхідно зважати на те, що агропромислове виробництво (АПВ) є об'єктивною реальністю, яка проявляється у виробничо-технологічній та господарсько-економічній взаємозалежності аграрного виробництва та інших сировинно-продовольчих галузей, сфер агросервісу й переробки. З точки зору суспільних інтересів, виразником яких є держава в особі органів влади й управління, АПВ України є стратегічно важливим сектором економіки, головним завданням якого на сучасному етапі є гарантування стійкого продовольчого

самозабезпечення та збільшення експорту [4].

Ураховуючи ці обставини, державне регулювання АПВ має здійснюватися системою вертикально й горизонтально субординованих органів, що є важливою частиною економічної функції держави. Не применшуючи значення інших аспектів реформування управлінських систем (наприклад, кадрового), слід обмежитися розглядом функціонального апарату державного регулювання й вимогами до формування його організаційних структур.

Сфера державного регулювання націлюється на реалізацію трьох укрупнених функціональних груп:

- організація та сприяння інноваційному розвитку, враховуючи й забезпечення відповідної кваліфікації працівників кожної галузі: професійна й вища освіта, перепідготовка, НТІ тощо (так звана науково-технічна функція);
- планово-економічне регулювання темпів і пропорцій розвитку галузі й національно-господарських комплексів виключно методами економічного впливу: державних субсидій, пільг в оподаткуванні, рекомендацій, особливо – допомога в питаннях маркетингу, закупівля певних видів продукції для державних і страхових фондів за гарантованими цінами, квотування виробництва окремих видів продукції, вжиття в разі необхідності протекційних заходів для захисту внутрішнього ринку;
- державний контроль і нагляд за дотриманням товаровиробниками вимог і правил чинного законодавства, що стосуються виробництва у відповідних галузях національного господарства, враховуючи природокористування, природозахист, трудові відносини, відносини товаровиробників із бюджетом, дотримання договірної дисципліни, обмеження й скеровування горизонтальної й вертикальної інтеграції, контроль за якістю споживчих товарів тощо [5].

Пріоритетними в умовах поступового розгортання ринкових відносин стають управлінські дії організаційного, рекомендаційного й частково гарантійно забезпечувального характеру.

До функціонального апарату державного регулювання аграрним сектором економіки, враховуючи його особливості, є потреба зберегти й функціональну групу сприяння соціальному розвитку сільських поселень.

Особливе місце у структурі економічної функції держави має підтримка та організаційне забезпечення розвитку підприємництва. Підприємництво як економічна діяльність організовано на основі приватної власності та спрямовано на одержання прибутку, а в умовах визначальної дії ринкових регуляторів виробництва є необхідним і найважливішим соціальним спонукальним рушієм економічного розвитку [6].

Розвиток підприємництва може відбуватися спонтанно, без активної участі держави. Для цього досить лише усунути прямі адміністративні завади й перешкоди на його шляху. Проте цей процес, як показує світовий та вітчизняний досвід, є тривалим і дуже болісним для суспільства. Держава покликана спрямовувати процес розвитку агробізнесу в цивілізованих формах.

Отже, особливе місце в реновації агропромислового виробництва належить розвитку такого складного й багатопланового явища, як бізнес, що можна тлумачити як справу, заняття, підприємницьку чи комерційну діяльність, які дають прибуток і найчастіше пов'язані з ризиком. До того ж діяльність можна називати бізнесом за умов, коли видобувають продукцію в сирому вигляді, виробляють або дістають її більше, ніж потрібно для власного споживання, а тому вдаються до обміну та продаж її надлишків.

Дієвість економічної функції держави великою мірою визначається системним характером її організаційного оформлення, а це, так само, передбачає раціональне поєднання галузевого й територіального підходів. Територіальний аспект особливо важливий для агропромислового виробництва з огляду на його територіальну прив'язку й зумовленість кінцевих результатів схоластичною залежністю від природно-кліматичного фактора, а також тим, що товаровиробники галузей АПВ найтісніше пов'язані з місцевими ринками [7].

Саме тому державна політика щодо розвитку аграрного сектора економіки набагато тісніше, порівняно з іншими її секторами, переплітається та ув'язується із проблемами регіонального розвитку. Очевидно, у цьому разі держава повинна передавати на регіональні рівні максимальну частину прерогатив щодо здійснення своєї економічної функції. Адже державницький характер мають не лише парламент та уряд країни, але й кожен орган

регіональної влади з його двоєдиним призначенням: здійснюючи територіальне самоврядування, – виходити із загальнодержавних інтересів, а реалізуючи загальнодержавні рішення, – забезпечувати пріоритети регіонального розвитку.

Визначаючи регіональний розвиток як елемент соціально-економічного розвитку в державному (загальнонаціональному) масштабі, вважається, що проінтегрована за територіальною ознакою сукупність завдань, цілей і проблем, які постають у розвитку кожного окремого регіону, не рівнозначна завданням, цілям й проблемам зміцнення держави як цілісності. Це виходить із неідентичності інтересів держави щодо розвитку кожного окремого регіону як свого елемента з інтересами самого регіону, які рухають його саморозвиток.

Держава як система, особливо у критичний період свого існування з його невизначеністю й наростанням кризових явищ, потребує раціонального поєднання вертикально інтегрованих (об'єднувальних) із територіально відособленими (регіональними) управлінськими підсистемами. Саме таке поєднання може гарантувати необхідну міцність, стабільність, економічність та ефективність роботи її організаційної структури, особливо реалізації економічної функції стосовно галузей АПВ. Найпростіше, а отже, і найбільш надійне створення такої структури можливе в разі одночасного входження єдиних органів як у вертикальні (централізовані), так і у горизонтальні (регіональні, децентралізовані) підсистеми державного управління.

У такому поєднанні державно централізованих і регіонально відособлених елементів є певна суперечність як наслідок зазначеного раніше неповного збігу (неідентичності) інтересів за вертикаллю ієрархії економічної функції держави. Ця суперечність розв'язується спільною головною метою діяльності організаційних структур, створених для реалізації економічної функції. Головна мета ранжирує пріоритети загальнодержавного (національного) розвитку відповідно за національним господарством, за окремими його секторами, комплексами і галузями (за горизонталлю) та за регіонами (за вертикаллю), не протиставляючи, а лише системно упорядковуючи їх у своєму силовому полі.

Для державного регулювання АПВ в умовах дії ринкових регуляторів головну мету, яка

зумовлює як конкретний набір функцій, так і розподіл між ієрархічними рівнями відповідальності, обов'язків і прав у межах кожної функції, можна визначити як створення оптимальних умов для збалансованого розвитку агропромислового виробництва, темпи, пропорції та якісні характеристики якого задані динамікою суспільних потреб та екологічними імперативами [5].

Загалом горизонтальна структура функціонального апарату для всіх рівнів державного регулювання виходить із заздалегідь обгрунтованої потреби виконання укрупнених груп функцій. Проте на регіональних рівнях їх зміст і склад конкретизується залежно від природних і соціально-економічних факторів кожної області й району. Зокрема, до групи планово-економічного регулювання входять функції щодо продовольчого самозабезпечення території та сприяння комплексному розвитку аграрного сектора економіки регіону.

Логіка раціонального поєднання територіального й галузевого аспектів у державному регулюванні АПВ передбачає діяльність єдиної вертикалі системи органів із подвійною субординацією їх на регіональних рівнях. При цьому досягається організаційно-методична єдність регулювання, узгодженість управлінського впливу та його спрямованість загальнодержавним законотворчим процесам через вертикальне підпорядкування й входження регіональних органів у відповідно субординовану систему галузевого управління. Крім того, забезпечується комплексність, дієвість, ініціативність і самодостатність розвитку регіонального агропромислового виробництва.

Сучасна практика вилучення функцій регіонального самоврядування із загальної системи державного регулювання, зокрема в галузях АПВ, їх організаційне роз'єднання шляхом створення відповідних автономних систем істотно утруднює формування й реалізацію економічної функції, а отже, й об'єктивно призводить до зниження загального потенціалу всього суспільного розвитку української держави.

Є три принципові підходи до програм підтримки цін із погляду аналізу попиту та пропозиції [6].

І. Перший підхід піднімає фермерські ціни шляхом обмеження пропозиції фермерської продукції й підвищення ціни для споживачів.

Сільськогосподарські ринки настільки конкурентні, що ферми не можуть діяти монопо-

лістично без допомоги держави. Уряд США звичайно не може змусити індивідуальних фермерів обмежити виробництво, він просить ферми обмежити виробництво, надаючи їм в обмін можливість брати участь в інших програмах.

II. За другого підходу уряд підвищує фермерські ціни, купуючи ту кількість продукції, що, будучи проданою, могла б понизити ринкову ціну. Можливий й інший варіант, коли уряд позичає фермерів грошима за «позиковою ставкою» на одиницю продукції. «Позикова ставка» – це гарантована нижня межа ціни. Фермер отримує гроші, а уряд отримує врожай як заставу під позику на той випадок, якщо пізніше ринкова ціна виявиться нижче за позикову ставку. Установа, що купує аграрну продукцію для уряду, – товарна кредитна корпорація (ССС), «покупець останньої надії». На відміну від України уряд США вважає, що це погано, коли він купує аграрну продукцію, і добре, коли в державі запаси невеликі.

III. Третій підхід (названий планом Бенсона-Бреннона у 50-60-і рр.) належить до наявних сьогодні цільової ціни й дефіцитної платіжної схеми, які використовуються в зернових програмах у комбінації з першим і другим підходами. У цьому підході фермерові надається інша гарантована ціна, що зветься цільовою ціною. Продукція, вироблена за цією ціною, продається на ринку, а уряд покриває різницю між більш низькою ринковою ціною (тією, що платить споживач) й більш високою цільовою ціною (тією, що одержує фермер).

З багатьох напрямів інноваційного розвитку цілям інтенсифікації виробництва найбільшою мірою відповідають такі, як автоматизація й комплексна механізація, хімізація, меліорація земель на базі нової сільськогосподарської техніки. Звичайно, названі напрями не вичерпують усіх досягнень науки, але за рівнем розробленості, за широтою сфери можливого використання в сільськогосподарському виробництві вони найбільшою мірою відповідають його інтенсифікації.

Обґрунтовано необхідність формування інтегрованого механізму інституційного регулювання стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва, яка функціонує за допомогою сукупності спеціальних механізмів, які охоплюють і регламентують усі процеси, що проходять

в аграрному виробництві. Зі свого боку сама система інституційного забезпечення є елементом складнішого утворення – національної системи державного регулювання, що сформована на основі досягнень науково-технічного прогресу, культурних та духовних традицій і т. д. Необхідно зазначити, що формування організаційно-економічних складових розвитку підприємств тваринництва потребує, насамперед, визначення місця перерахованих складових у структурі інтегрованої системи інституційного забезпечення. Спрямованість цього дослідження припускає розгляд особливостей формування механізму реновацій виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва на основі його інституційного регулювання, тому необхідно детальніше розглянути й виявити особливості складових подібного механізму.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Широкоплановість стратегічних імперативів функціонування виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва вимагає від держави й уповноважених нею органів дієвих кроків з інституціоналізації національно-адаптивних норм у контексті забезпечення реноваційного розвитку виробництва та конкурентоспроможності національного господарства. Концептуальні положення формування механізму інституційного регулювання реновацій виробничо-господарської діяльності мають бути спрямовані на стимулювання діяльності підприємств тваринництва в напрямі здійснення організаційно-економічних заходів щодо: забезпечення оптимального (достатнього для задоволення потреби внутрішнього ринку й зовнішнього експортного потенціалу) рівня виробництва сільгосппродукції та продовольства; відновлення безпосередньої, активної участі агропідприємств у фінансуванні розвитку села; розвитку природного потенціалу сільських територій та землі, що сприяє всебічному розвитку аграрного бізнесу. У результаті дослідження вдосконалені вихідні положення щодо визначення концептуальних положень формування механізму інституційного регулювання реноваційного розвитку підприємств тваринництва, які враховують особливості системного, синергетичного, еволюційного та інституційно-когнітивного під-

ходів з урахуванням зовнішніх та внутрішніх інституційних факторів і ризиків розвитку. Запропонований підхід передбачає врахування особливостей взаємовідносин між економічними агентами аграрного виробництва, оцінку динаміки інституційного регулювання підприємств тваринництва та визначення ролі держави та суспільства у формуванні інституційних відносин, спрямованих на розвиток вітчизняного аграрного виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришова І. Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І. Ю. Гришова // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 125–135.
2. Довгань Л. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко. – 2-ге вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.
3. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51–55.
4. Карасова Н. А. Реновація основних засобів сільськогосподарських підприємств та підприємств у лізингових умовах / Н. А. Карасова // Економіка: проблеми теорії та практики – 2008. – № 244. – С. 539–546.
5. Щербата М. Ю. Управління оборотними активами молокопереробних підприємств АПВ / М. Ю. Щербата // Бізнес-навігатор. – 2014. – № 1. – С. 155–159.
6. Gryshova I. Yu. Ukrainian labour migration in the Czech Republic / I. Yu. Gryshova, W. Strielkowski // Scientific bulletin of Polissia. – 2016. – № 4 (8). – С. 224–231.
7. Митяй О. В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9-1. – Ч. 1. – С. 57–60.
1. Gryshova, I. Yu. (2015). **Priorytetni napriamy restrukturyzatsii yak metod pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryemstv** [Priority directions of restructuring as a method of increasing the competitiveness of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 100, 125–135 [in Ukrainian].
2. Dovhan, L. Ye., Karakai, Yu. V. & Artemenko, L. P. (2011). *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]*. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Malik, M. Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On Sustainable Development of Rural Areas]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 5, 51–55 [in Ukrainian].
4. Karasova, N. A. (2008). Renovatsiya osnovnykh zasobiv sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv v umovakh lizynhu [Renovation of fixed assets of agricultural enterprises under leasing conditions]. *Economics: problems of theory and practice*, 244, 539–546 [in Ukrainian].
5. Shcherbata, M. Yu. (2014). Upravlinnia oborotnymy aktyvamy molokopererobnykh pidpryemstv APV [Management of working assets of dairy processing enterprises]. *Biznesnavihator – Business Navigator*, 1, 155–159 [in Ukrainian].
6. Gryshova, I. Yu. & Strielkowski, W. (2016). **Ukrainian labour migration in the Czech Republic**. *Scientific bulletin of Polissia*, 4(8), 224–231 [in Ukrainian].
7. Mytaii, O. V. (2014). Alternatyvni dzhherela pidtrymky ta zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpryemstv ahroprodovolchoi sfery [Alternative sources of support and strengthening of economic safety of enterprises in the agro-food sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: "Ekonomichni nauky" – Scientific Herald of Kherson State University: Collected papers. A Series: "Economic Sciences"*, (9-1 (1), (pp. 57–60) [in Ukrainian].

А. И. Ливинский, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Одесский государственный аграрный университет). **Механизм институционального регулирования реноваций в функционировании предприятий животноводства.**

Аннотация. Целью статьи является обоснование особенностей институционального регулирования реноваций производственно-хозяйственной деятельности предприятий животноводства в современных рыночных условиях и обоснование направлений их совершенствования. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** Идентифицировано, что нестабильность социально-экономической ситуации в Украине, низкий уровень концентрации капитала в аграрной сфере, диспаритет цен между сельскохозяйственной продукцией и продукцией промышленности и его последствия обусловили хронические проблемы в сфере животноводства. Отмечено, что формирование материально-технической базы субъектов аграрного производства в соответствии с современными мировыми стандартами, повышение уровня фондообеспечения отрасли, расширенное воспроизводство основного капитала требуют значительных инвестиций, которые можно обеспечить путем комплекса институциональных мероприятий в процессе формирования стратегии реноваций. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснована необходимость формирования интегрированного механизма институционального регулирования реноваций в контексте стратегического развития производственно-хозяйственной деятельности предприятий животноводства.

Ключевые слова: животноводство, аграрное производство, реновационное развитие, сельскохозяйственная продукция, механизм, институциональное регулирование.

A. Livinsky, Cand. Agr. Sci., Docent (Odessa State Agrarian University). **The mechanism of institutional regulation of renovations in the functioning of livestock enterprises.**

Annotation. The purpose of the article is to substantiate the peculiarities of the institutional regulation of renovation of the production and economic activity of livestock enterprises in the current market conditions and substantiation of directions for their improvement. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** The article is devoted to the peculiarities of the institutional regulation of the renovation of the production and state support of livestock enterprises and the formation of the corresponding mechanism. It was identified that the instability of the socio-economic situation in Ukraine, the low level of concentration of capital in the agrarian sector, the disparity in prices between agricultural products and products of industry and its consequences have led to chronic problems in the field of livestock farming. It was noted that the formation of the material and technical basis of agricultural entities in accordance with modern world standards, the increase in the level of the fund industry, the expanded reproduction of the general market, require significant investments that can be provided by a set of institutional measures in the process of forming a reform strategy. **Practical value.** The necessity of forming an integrated mechanism renovations institutional regulation in the context of the strategic development of industrial and economic activity of livestock.

Keywords: animal husbandry, agrarian production, renovation development, agricultural products, mechanism, institutional regulation.

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.341: 339.1

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

І. Г. ХАНІН, доктор економічних наук, професор;

М. В. ПОЛЯКОВ, кандидат економічних наук, доцент

(Національний університет водного господарства і природокористування,
м. Дніпро)

Анотація. *Мета дослідження:* структурувати та визначити проблеми становлення економіки знань в Україні у глобальному контексті. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** Акцентовано увагу на глибинних інституціональних та суспільних проблемах становлення економіки знань в Україні. У цьому контексті виділено основні проблеми розвитку науки, освіти, ІКТ-сектора, промислового виробництва, підприємницького сектора. Відзначено низький рівень інноваційної активності та інтернаціоналізації сфери знань. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що в Україні не сформувалося в необхідному вигляді інноваційне підприємництво ІКТ-сектора через низькі обсяги внутрішнього ринку.

Ключові слова: економіка знань, національне господарство, інноваційна активність, інтернаціоналізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні спостерігається закінчення старого та входження світового господарства в новий довгостроковий цикл розвитку. У цьому контексті відбувається перехід до більш досконалої господарської парадигми, що означає становлення нового типу економіки – економіки знань (ЕЗ). Найважливішим ресурсом такої економіки стають знання, а її основними складовими

стають наука, освіта, сектор інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), високотехнологічне виробництво, інноваційне підприємництво. Побудова ЕЗ у провідних країнах світу стала предметом державних стратегій соціально-економічного розвитку, що тісно пов'язано із трансформаціями світогосподарської системи.

Економічний розвиток України з об'єктивних та суб'єктивних причин відбувається не в руслі світових тенденцій. В умовах, що скла-

лися, спостерігається вкрай недосконалий поступ до ЕЗ. Здійснення довготривалих структурних, функціональних та соціальних змін, яких вимагає побудова цього типу економіки, блокує комплекс проблем. Їх визначення та аналіз є важливим науково-практичним завданням для розроблення державної стратегії соціально-економічного розвитку, яка є дуже необхідною сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні засади дослідження особливостей побудови ЕЗ на рівні національного господарства були закладені всесвітньо визнаними вченими: Б. Годіном, П. Друкером, Б.-А. Лундваллом, Ф. Махлупом, Б. Олсеном, В. Пауелом, К. Смітом, К. Снеллманом, Р. Соллоу, Дж. Стігліцем, Д. Форай, Ф. фон Хайєком та ін. Їх напрацювання, переосмислені й доповнені, можуть продуктивно використовуватися під час розроблення національних стратегій побудови ЕЗ. Значний внесок у дослідження ЕЗ та проблематики переходу до неї України внесли провідні вітчизняні вчені-економісти, зокрема: О. Амоша, Г. Андрощук, О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Жарінова, І. Каленюк, Д. Лук'яненко, В. Семиноженко, В. Сіденко, Л. Федулова, А. Філіпенко, М. Якубовський та ін.

Необхідно звернути увагу на декілька з них. У монографії В. Козюка, А. Крисоватого, Є. Савельєва та ін. [1] досліджено новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України. Безперечно, це переплітається із внутрішніми трансформаціями, перетвореннями національного господарства на ЕЗ. І. Каленюк звертає увагу на нові детермінанти світового лідерства, що стає інтелектуальним. Через це для кожної країни імперативним стає розвиток власного науково-технічного потенціалу та інноваційної спроможності [2]. Тема статті корелює з аналітичними результатами та розробками, викладеними в національній доповіді «Інноваційна Україна 2020» [3]. У роботі В. Вишневецького, Л. Збаразької, М. Заніздри та ін. ураховано важливість неоіндустріалізації України, що також пов'язано з побудовою ЕЗ [4]. У збірнику [5] розглянуто проблематику реконструктивного економічного розвитку та правильно визначено характер процесів, що мають відбуватися. Окремо слід акцентувати на необхідності врахування напрямів розвитку економічних моделей у ЄС, які явно еволюціонують у бік ЕЗ. Це є важливим у контексті європейської інтеграції [6]. Однак, незважаючи на велику увагу до питань економічного розвитку, проблеми становлення економіки знань

в Україні є недостатньо структурованими та визначеними в єдиному комплексі. Необхідно відзначити також, що недостатньо досліджені процеси інтернаціоналізації вітчизняних систем науки, освіти й інновацій.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження: структурувати та визначити проблеми становлення економіки знань в Україні у глобальному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 1990 р. в Україні було зосереджено 6,5 % світового науково-технічного потенціалу. Україна мала 13-15 % сукупного дослідного потенціалу СРСР, лідируючи в космосі, фізиці, математиці, а також зварювальних процесах тощо. Успадкований від СРСР науково-технічний потенціал в Україні дозволяв розробляти 17 із 50-55 наявних у світі найважливіших технологій (у СРСР – 21). Пострадянська Україна входила до тридцятки країн світової «інтелектуальної еліти» та навіть сьогодні зберігає високі позиції в ряді наук, зокрема фізиці, математиці, інформатиці, хімії, фізіології, медицині. Після розпаду СРСР Україна отримала великий науково-виробничий комплекс, переважно галузі важкої промисловості та ОПК, що при цьому характеризується витратами, що постійно зростають. Руйнування господарських зв'язків з іншими пострадянськими державами й системи планування призвело до різкого погіршення параметрів функціонування промисловості.

У 1990-х рр. розгорнулися перехідні процеси, які, з тих чи інших причин, призвели до згорання науково-технічного потенціалу, високотехнологічної промисловості. Модернізаційні процеси проводилися лише точково та за рахунок придбання технологій. Інновації також були переважно запозичені та імпортовані. Загалом, перехід до ринкового господарства не привів до побудови інноваційної моделі економічного зростання для ефективного використання природно-ресурсного, економічного та науково-технічного потенціалу. Специфіка процесів, що відбуваються в економіці, проявилася в закріпленні невисоких параметрів конкурентоспроможності (Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму). Звіт про глобальну конкурентоспроможність надає також оцінку значущості факторів, що негативно впливають на бізнес (табл. 1). До того ж, за рівнем впливу організованої злочинності на бізнес Україна посіла 113 місце зі 137 країн у рейтингу Світового банку.

Таблиця 1

**Рейтинг найбільш проблемних факторів,
що перешкоджають веденню бізнесу в Україні
[The Global Competitiveness Index, World Economic Forum]***

Фактори	Роки				
	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017
Корупція	14,0	15,5	17,8	16,6	14,0
Політична нестабільність	6,2	10,1	14,0	10,6	13,2
Інфляція	6,6	3,7	8,0	11,5	11,9
Неефективна державна бюрократія	7,9	13,4	8,8	8,0	11,4
Доступ до фінансування	15,3	16,7	13,9	12,2	11,2
Державна нестабільність/перевороти	3,4	3,5	10,5	6,4	8,2
Податкові ставки	10,5	8,4	7,7	8,1	7,3
Податкове законодавство	13,6	11,0	4,3	7,9	6,8
Правила операцій з іноземною валютою	1,8	4,2	4,1	7,1	4,5
Недостатнє забезпечення інфраструктури	3,0	2,2	1,7	1,8	2,7
Обмежувальні трудові норми	7,9	1,9	3,4	3,1	2,5
Недостатня здатність до інновацій	1,6	4,1	1,8	2,3	1,6
Злочинність і крадіжки	3,6	2,5	1,7	1,4	1,6
Погана трудова етика у національній робочій силі	1,9	0,6	0,6	0,9	1,5
Погана суспільна охорона здоров'я	1,3	1,3	1,1	1,1	1,3
Недостатньо освічена робоча сила	1,4	0,8	0,8	0,9	0,5

* З переліку чинників респондентам, які брали участь в Опитуванні думки менеджерів Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum's Executive Opinion Survey), було запропоновано вибрати п'ять найбільш проблемних факторів для ведення бізнесу у своїй країні та розташувати їх між 1 (найбільш проблематичним) і 5. Оцінка відповідає відповідям відповідно до їх розстановки за ступенем важливості.

Саме неефективністю держави багато в чому обумовлено збереження нинішньої моделі зростання та відсутність змін. Найбільш гострими проблемами, пов'язаними з функціонуванням держави, є: 1) слабкість і паразитичний характер державних інститутів; 2) відсутність довгострокового бачення, стратегії та політики в розвитку; 3) значна інерція держави; 4) маніпулятивний та імітаційний характер багатьох заходів економічної політики; 5) відсутність системності в державному втручанні в економіку; 6) нездатність до довгострокових проєктів, відсутність визначеності та наступності послідовності; 7) зв'язок з олігархічними структурами;

8) несприйняття і несхвалення населенням дій держави, відсутність єдності із суспільством; 9) закритість політичної системи, велика «дистанція» між владою і населенням; 10) відсутність змістовної комунікації з наукою, освітою і бізнесом; 11) криза державного управління, деградація політичної та бюрократичної систем на всіх рівнях. Усе це підриває можливості системної модернізації, яку ініціює та проводить держава. З іншого боку, виникає питання про можливу роль бізнесу в модернізаційних процесах. Проте, поки його вплив звужується через негативні явища, що відображаються міжнародними рейтингами та індексами (табл. 2).

Таблиця 2

**Міжнародні рейтинги корупції та свободи бізнесу
[Transparency International; PwC; The Heritage Foundation;
The World Bank Group]**

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)	142	130	131	
Рейтинг щодо сплати податків (Paying Taxes ranking)	164	108	107	84
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	155	162	162	166
Рейтинг Doing Business	96*	83*	80*	–

Елементи інституціональної системи, яка оформилася в 1990-х рр., в умовах перманентної політичної нестабільності не набрали належного рівня якості та ефективності. Інституціональні порушення багато в чому стали атрибутом підтримки державної влади та функціональності владних структур. Основними інституціональними проблемами України також є: 1) низька ефективність державних інститутів у розв'язанні проблем суспільства та реформуванні економіки; 2) дієвість інститутів тільки під час володіння ресурсами влади; 3) низький рівень захисту прав людини, низька ефективність інститутів у забезпеченні соціальної справедливості; 4) агресивний характер соціально-економічних відносин, низький рівень суспільної моралі; 5) деструкція інститутів колективних взаємодій, співпраці;

6) формальність, нежиттєздатність, відсутність реального наповнення багатьох інститутів; 7) домінування екстрактивних інститутів, спрямованих на концентрацію власності у вузькій групі осіб; 8) низька якість правозастосування та ефективності судової системи; 9) низький рівень захисту прав власності, особливо у сфері захисту прав на інтелектуальну власність; 10) занепад базових соціальних інститутів охорони здоров'я та соціального забезпечення; 11) поширення тіньової економіки; 12) деінституціоналізація, поширення стихійності. Негативні наслідки інституційних проблем загострюються з погіршенням економічної ситуації. Усі вищезазвані процеси й явища знаходять підтвердження в низьких позиціях України в міжнародних рейтингах (табл. 3).

Таблиця 3

Міжнародні рейтинги якості інститутів [World Justice Project; Legatum Prosperity Index; Legatum Institute; Property Rights Alliance; Global Innovation Policy Center; The Economist Intelligence Unit]

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс Верховенства закону (Rule of Law Index)	–	68	70	78	–
Індекс процвітання (Legatum Prosperity Index)	64	63	70	107	–
Міжнародний індекс дотримання прав власності (International Property Rights Index)	108	84	105	113	123
Міжнародний індекс інтелектуальної власності (International Intellectual Property Index)	–	16	23	27	30
Індекс демократії (Democracy Index)	85	92	88	86	52

У результаті політичних та інституційних проблем в економіці фактично відсутній довгостроковий горизонт планування, необхідний для модернізаційних процесів. Це ускладнюється надвисоким рівнем ризиків як економічної, так і неекономічної природи.

Необхідно також урахувати дві найважливіші проблеми України, які багато в чому породили й утримують сучасну модель економіки та складно усуваються в ситуації, що склалася. Це – монополізація та олігархізація. Монополізація охопила всі базові галузі економіки (металургію, хімічне виробництво, сільське господарство, енергетичну інфраструктуру та ін.) у країні та породжує цілий ряд проблем (закріплення рентного шляху отримання прибутку, укорінення неефективних переділів, нерациональне використання ресурсів та ін.). Монополізм в Україні став атрибутом не тільки галузей економіки, а всієї соціально-економічної системи.

Олігархізація, за своїми причинами та проявами, тісно пов'язана з монополізацією. Необхідно звернути увагу, що головним для олігархів є не інновації, а можливості впливу на владу, що дозволяє отримувати ренту, зберігати монопольне становище, збільшувати прибуток. Негативні наслідки олігархізації схожі з наслідками монополії (відмова від модернізації, перевага сировинної моделі економіки, орієнтація на короткострокові вигоди, встановлення «патронального» політичного режиму, перевага експортної орієнтації, виснаження підприємництва, деградація внутрішнього ринку та ін.). Крім великої кількості негативних моментів соціального та політичного характеру, олігархізація, як і монополізація, обмежують розвиток національного виробництва. Особливо це стосується сфери високих технологій, де деструкція проявилася найсильніше.

У результаті вищеописаних проблем результативність реформування економіки в Україні найнижча в Європі. Проведені реформи супроводжувалися погіршенням якості життя, падінням доходів, посиленням соціальної нерівності. Найважливішою суспільною проблемою є формування середнього класу, зачатки якого «розмиті» наслідками тривалої структурної кризи.

Низький рівень життя нав'язує порядок виживання, що вкоренилося в українському суспільстві та блокує будь-які прогресивні зміни. На фоні економічного занепаду й невизначеності спостерігається загальна соціальна депресія, дезорієнтація, недовіра до держави, зниження економічної активності, відсутність мотивації на розвиток. Економічні проблеми супроводжуються наростанням конфліктності, дегуманізацією, моральними деформаціями. Найбільш гострими суспільними проблемами побудови ЕЗ є: зниження рівня правової дисципліни та відповідальності; підвищення напруженості, нерівність і привілейованість у суспільних відносинах; роз'єднаність суспільства; нездатність суспільства до довгострокової концентрації та трансформаційної роботи; інертність суспільства у виробленні бачення майбутнього та змінах; ставлення до праці й освіти, що погіршується та ін. Стан суспільства не дозволяє здійснювати масштабні та стратегічні прогресивні перетворення. У суспільстві фактично відсутні рушійні сили, необхідні для модернізації. Наявна соціальна енергія не спрямована на реалізацію та зміцнення творчого потенціалу суспільства. Проблеми українського суспільства багато в чому породжені негативним ціннісним базисом, домінуванням матеріалістичних і паразитарних цінностей.

Отже, в Україні склалися несприятливі інституціональні й суспільні умови для перетворень національного господарства та становлення ЕЗ. Це ускладнюється нестабільною економічною ситуацією, затяжною рецесією.

Функціональні проблеми становлення ЕЗ доцільно розглядати за кожною з п'яти її складових: 1 – високотехнологічне виробництво; 2 – ІКТ; 3 – науковий сектор; 4 – освіта та професійна підготовка; 5 – інноваційне підприємництво.

На фоні негативної макроекономічної динаміки виробничий сектор в Україні істотно звужувався, що насамперед стосувалося високих технологій. Так, індекс складності економіки України (Harvard University) постійно знижу-

ється: 2011 р. – 0,48, 2015 р. – 0,26. У 2016 р. знос основних фондів загалом по країні досяг 87 % [7]. Проте українська економіка має широкий спектр перспективних галузей.

Основними проблемами розвитку промисловості в Україні залишаються: недостатньо інтенсивне оновлення технологій; стан промислової інфраструктури; структурні дисбаланси промисловості на користь сировинних та низькотехнологічних галузей; зниження інтенсивності взаємодії науки та виробництва; низька конкурентоспроможність промислової продукції й підприємств; моральний і фізичний знос фондів; низька інноваційна активність; погіршення якості та незадовільне відтворення трудових ресурсів та ін. Крім спаду, промислова база фактично не готова до сучасної індустріальної революції. Стан індустрії по країні багато в чому спричиняє слабкість ринку праці, спад у науці та освіті, загальну демотивацію. Крім сільського господарства, металургії, хімічної промисловості, будівництва, це і фармацевтика, ОПК, аерокосмос.

Проте, вони вимагають кардинального технологічного оновлення, щоб бути у тренді світового розвитку. ІКТ-сектор у цьому разі може бути доповненням та основою для трансформації інших галузей і генерувати великий обсяг вартості, інновацій, активів. Україні гостро необхідна модернізація експортного потенціалу, імпортозаміщення, а також залучення у процеси четвертої промислової революції.

Сектор ІКТ є одним із тих, який найбільш динамічно розвивається в економіці України. На світовому рівні країна посідає високе 4-те місце за кількістю професійних програмістів. Місце в рейтингу Індексу мережевої готовності (World Economic Forum) покращилося – із 75 у 2012 р. до 64 у 2016 р. ІКТ-сектор створює близько 420 тис. робочих місць із високим рівнем оплати праці, у т. ч. 91,7 тис. ІТ-фахівців, а також відраховує близько 10,3 млрд грн до бюджету у 2015 р., 2016 р. – 13,2 млрд грн (3,2 % ВВП країни). Кількість робочих місць у 2016 р. становило понад 100 тис. У 2017 р. обсяг експорту зріс приблизно до 3,6 млрд дол. США [7].

За даними International Trade Centre, Україна входить до першої двадцятки країн-найбільших експортерів ІТ-послуг у світі. Понад 70 % експорту інформаційних послуг України становить розроблення програмного забезпечення на замовлення. ІКТ-сектор країни пра-

цює переважно на зовнішній ринок, з орієнтацією здебільшого на аутсорсинг, тобто продаж «сировинного» продукту, що знижує його економічний ефект. ІКТ-сектор має значний потенціал зростання, що пов'язано з переходом від аутсорсингу до розроблення та просування власних продуктів, розвитком внутрішнього попиту на інформаційні послуги; до розроблення та впровадження нових технологій. Проте, цьому перешкоджає, переважно, відсутність цілісної державної політики підтримки сектора ІКТ і недосконалість системи підготовки фахівців.

У країні зберігається досить потужний науково-технічний потенціал, однак показники розвитку наукового сектора є незадовільними. У світі вважається за необхідне забезпечувати розвиток науки фінансуванням не менше ніж 2 % ВВП. За меншого фінансування наука виконує лише культурно-пізнавальну функцію. В Україні частка витрат на НДДКР у ВВП у 2016 р. становила 0,48 % [7]. Водночас в Україні зберігається потенціал і розробки в таких наукових галузях, як: ядерна фізика, нові матеріали, ІКТ, біотехнології, агротехнології, аерокосмос. Однак наявний науковий потенціал також характеризується негативними тенденціями розвитку, зокрема за кількістю дослідників і наукових організацій. Українськими є показники результативності науки та рівень упровадження.

Основними проблемами у сфері науки залишаються: незатребуваність і вихолощування науково-технічного потенціалу внаслідок деградації виробництва та низької інноваційної активності; застаріння матеріально-технічної бази та інфраструктури наукових досліджень; слабка залученість науки до інноваційних процесів в економіці; недостатній для розвитку рівень фінансування науки, особливо фундаментальних досліджень; професійний рівень працівників науки, що знижується; недостатня адаптація до ринкових принципів, нерозвиненість економічних механізмів комерціалізації науки; недосконалість інституціональних основ функціонування науки та ін.

Система освіти в Україні є розвинутою і посідає досить високі місця в міжнародних рейтингах і порівняннях. За Індексом людського розвитку у 2015 р. Україна посідала 84 місце, здебільшого за рахунок очікуваної тривалості навчання (15,3 років) і середньої тривалості навчання (11,3 років). Рівень грамотності

населення – 99,8 %, мінімум середню освіту має 95,1 % людей (United Nations Development Programme). Крім того, Україна знаходиться серед країн-лідерів за охопленням вищою освітою (2014 р. – 82,3 %).

Незважаючи на явні успіхи, освіта як сфера розвитку людських ресурсів також має певні проблеми. Труднощі відтворення кваліфікованих трудових ресурсів загострюються на фоні депопуляції та масової еміграції. Значна частина населення залишається незатребуваною через відсутність кваліфікації, пов'язаної з технологіями. З іншого боку, нерідко спостерігається нестача кваліфікованої робочої сили з технічними навиками.

Бюджетні витрати на освіту зростають (2000 р. – 4,2 % ВВП, 2016 р. – 6,6 % ВВП), у тому числі на вищу (2000 р. – 1,3 % ВВП, 2016 р. – 1,9 % ВВП). Кількість ЗВО дещо зменшилася: 2011 р. – 813, 2016 р. – 659 [7]. Проте, якість освіти знижується. Українські університети у світових рейтингах посідають невисокі позиції. За час незалежності українська система освіти зазнала суттєвого реформування в контексті наближення до європейської моделі. Проте, залишається ще дуже багато проблем у напрямі підвищення якості освіти, удосконалення її структури, зміцнення взаємозв'язків із ринком праці. Основними проблемами розвитку освіти залишаються: низька якість; необхідність розвитку наукових та інженерних шкіл; погіршення умов відтворення науково-педагогічних кадрів; відтік абітурієнтів і студентів за кордон; зростання вартості освіти на фоні зниження доходів; переважання в молоді мотивації в отриманні диплома, а не знань; слабка залученість сфери освіти в інноваційну діяльність, недостатньо активна співпраця університетів і бізнесу у сфері освіти й інновацій; суттєва невідповідність освіти вимогам ринку праці та останнім досягненням науки й технологій.

Поряд з іншими досить проблемним залишається сектор підприємництва. Бізнес є ключовою рушійною силою ЕЗ та інновацій. Це стосується як великого бізнесу, так і малого та середнього підприємництва (МСП). Основними проблемами розвитку підприємництва в Україні є: 1) монополізація різних галузей економіки; 2) дефіцит інвестиційних ресурсів, корупція; 3) споживчий попит, що падає; 4) недостатні масштаби та низька якість державної підтримки; 5) високий ступінь регуляторного тиску; 6) агресивний підприємницький клімат та ін. Реформи

в підприємницькій сфері та дерегуляція проходять дуже повільно, характеризуються невизначеністю й низькою результативністю.

Однією з найбільш гострих проблем в Україні є відсутність в економіці потужного прошарку інноваційних підприємств, що забезпечує масове освоєння низових інновацій. У країні значно розвинене непродуктивне та деструктивне підприємництво, переважають спекулятивні та консервативні підприємницькі орієнтації. Підприємці вважають за краще більшою мірою рентабельний шлях максимізації прибутку замість інноваційного.

В Україні основними проблемами розвитку інноваційного підприємництва, перш за все МСП, є: 1) слабкість інноваційного потенціалу; 2) несприятливе інституційне середовище; підвищений ризик і невеликий горизонт планування; 3) низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури; 4) обмежений доступ до капіталу та знань, незначні обсяги венчурного інвестування; 5) слабкість державної підтримки; 6) низька якість захисту прав власності та прав на інтелектуальну власність тощо. Через ці проблеми багато інноваційних підприємств часто мігрують з України за кордон.

У цьому контексті необхідно відзначити провальну ситуацію з формуванням національної інноваційної системи. Інноваційна інфраструктура переважно існує формально (за досить великої кількості наукових та технопарків). Державна інноваційна політика здійснюється на мінімальному рівні. Рівень підтримки інноваційної діяльності значно менше, ніж в інших країнах. Фактично відсутня довгострокова стратегія інноваційного розвитку. Глобальний інноваційний індекс показує критичне відставання за такими складовими, як: інститути, інфраструктура, складність ринку. Дуже низькою є інноваційна активність. Так, у 2015 р. інноваційною діяльністю займалися тільки 17,3 % промислових підприємств. Частка інноваційної продукції, реалізованої на експорт, становила всього 1,4 %. Загалом питома вага підприємств, що впроваджували інновації, становила у 2015 р. – 15,2 %, в 2016 р. – 16,6 %, займалися інноваціями – відповідно 17,3 і 18,9 %. Отже, насамперед, необхідно створити сприятливі умови для інновацій, що забезпечить сферу ефективного використання нових знань усередині країни.

В умовах глобалізації важливим також є

міжнародний аспект становлення ЕЗ. Оцінка інтернаціоналізації сфери науки та інновацій дає додаткові аспекти виявлення проблем цього процесу, а також дозволяє оцінити залученість у глобальну економіку. У відносинах із зовнішнім середовищем Україна представлена переважно як нетто-імпортер знань. За даними Світового банку, у 2015 р. платежі за використання інтелектуальної власності становили 358 млн дол. США (2000 р. – 663, 2013 р. – 1 072), а доходи, отримані за рахунок платежів за використання інтелектуальної власності – 85 млн дол. США (2000 р. – 1, 2013 р. – 167). У 2015 р. за кордоном придбано 66 технологій, передано за кордон – 20 [7].

Україна залучена у двосторонні відносини у сфері науки та освіти з більш ніж 50 країнами світу. Міжнародні угоди в галузі науки і освіти містять: угоди про взаємне визнання документів – 24, угоди – 28, договори та програми – 2, меморандуми й декларації – 7, протоколи – 3. Україна активно співпрацює з такими науковими центрами, як: CERN, Американський фонд цивільних досліджень і розвитку (CRDF), Об'єднаний інститут ядерних досліджень (JINR), Міжнародний комітет космічних досліджень (COSPAR) та ін. Україна є асоційованим членом європейської програми «Horizon 2020», членом європейських науково-технічних програм EUREKA, COST, партнером програм «Tempus», «Erasmus+», програми Жана Моне. Одним з основних пріоритетів міжнародної співпраці є залучення до Європейського дослідницького простору (ERA). Україна бере активну участь у багато- і двосторонньому співробітництві з ЄС та окремими країнами-членами. Однак, поки зовнішнє співробітництво розвивається не системно й не стає чинником розвитку національного потенціалу. Більш того, це часто призводить до відтоку інтелектуальних ресурсів, перш за все, виїзду молодих науковців за кордон, хоча може сприяти їх збереженню. Отже на державному рівні є необхідною цілісна політика міжнародного науково-технічного співробітництва, яка б охопила науку, освіту, інновації, ІКТ, інноваційне підприємництво та сприяла б залученню у глобальний простір знань.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, становленню ЕЗ в Україні заважає широкий спектр інституціональних і

суспільних проблем. Необхідно враховувати також складні економічні проблеми, особливо монополізацію та олігархізацію. Постійно погіршуються структурні пропорції національного господарства, занепадає високотехнологічне виробництво, зменшуються масштаби та результативність науки, знижується якість освіти. До того ж, в Україні не сформувалось у необхідному вигляді інноваційне підприємництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : монографія / В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін. ; за наук. ред. А. Крисоватого і Є. Савельєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 504 с.
2. Каленюк І. С. Форми прояву інтелектуального лідерства / І. С. Каленюк, Л. І. Цимбал // Економіка України. – 2016. – № 3. – С. 29–40.
3. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. – Київ : НАН України, 2015. – 336 с.
4. Національна модель неоіндустріального розвитку України : монографія / В. П. Вишневський, Л. О. Збаразська, М. Ю. Заніздра, В. Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В. П. Вишневського. – Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2016. – 518 с.
5. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість : монографічний збірник / за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка – Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2016. – 240 с.
6. Білозубенко В. С. Інноваційна система Європейського Союзу: особливості формування та розвитку : монографія / В. С. Білозубенко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 456 с.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 3.09.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Koziuk, V., Krysovatiy, A. & Saveliev, Ye. et all. (2014). *Novyi svitovyi ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vyklyky dlia Ukrainy [New World Economic Order and Global Challenges for Ukraine]*. A. Krysovatiy, Ye. Saveliev (Ed.). Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
2. Kaleniuk, I. S. & Tsymbal, L. I. (2016). *Formy proiavu intelektualnoho liderstva [Forms of the manifestation of intellectual leadership]*. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3, 29–40 [in Ukrainian].
3. Heits, V. M. (Ed.). (2015). *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid [Innovative Ukraine 2020: National Report]*. Kyiv : NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Vyshnevskiy, V. P., Zbarazska, L. O., Zani-zdra, M. Yu., Chekina, V. D. et all. (2016). *Natsionalna model neoindustrialnoho rozvytku Ukrainy [National model of neoindustrial development of Ukraine]*. V. P. Vyshnevskiy (Ed.). Kyiv : NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti [in Ukrainian].
5. Heits, V. M. & Hrytsenko, A. A. (2016). *Rekonstruktyvnyi ekonomichnyi rozvytok: osnovni napriamy, efektyvnist i sotsialna spravedyvist [Reconstructive Economic Development: Main Directions, Effectiveness and Social Justice]*. Kyiv : NAN Ukrainy, DU “In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrainy” [in Ukrainian].
6. Bilozubenko, V. S. (2012). *Innovatsiina sistema Yevropeiskoho Soiuzu: osoblyvosti formuvannia ta rozvytku [The Innovation System of the European Union: Peculiarities of Formation and Development]*. Donetsk : DonNUET [in Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 3 September 2017) [in Ukrainian].

И. Г. Ханин, доцент экономических наук, профессор; **М. В. Поляков**, кандидат экономических наук, доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования г. Днепр). **Проблемы становления экономики знаний в Украине в контексте мировых тенденций.**

Аннотация. Цель исследования: структурировать и определить проблемы становления экономики знаний в Украине в глобальном контексте. **Методология исследования.** В работе использованы общенаучные методы исследования: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** Акцентировано внимание на глубинные институциональные и общественные проблемы становления экономики знаний в Украине. В этом контексте выделены основные проблемы развития науки, образования, ИКТ-сектора, промышленного производства, предпринимательского сектора. Отмечен низкий уровень инновационной активности и интернационализации сферы знаний. **Практическая значимость результатов исследований.** Установлено, что в Украине не сформировалось в необходимом виде инновационное предпринимательство ИКТ-сектора из-за низких объемов внутреннего рынка.

Ключевые слова: экономика знаний, национальное хозяйство, инновационная активность, интернационализация.

I. Khanin, Dc. Econ. Sci., Professor; **M. Polyakov**, Cand. Econ. Sci., Docent (National University of Water Management and Natural Resources). **Problems of forming the knowledge economy in Ukraine in the context of world trends.**

Annotation. The purpose of the study: to structure and define the problems of the knowledge economy in Ukraine formation in the global context. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In this context, the main problems of the development of science, education, the ICT-sector, industrial production, and the business sector are highlighted. There is a low level of innovative activity and internationalization of the knowledge sphere. **Practical value.** It is established that in Ukraine the innovative entrepreneurship was not formed in the necessary form. ICT-sector due to the low volumes of the domestic market.

Keywords: knowledge economy, national economy, innovative activity, internationalization.

СТАРТАП ЯК ОБ'ЄКТ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ: СУТНІСТЬ ТА ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ ІСНУВАННЯ

О. В. ЧЕРНЯВСЬКА, доктор економічних наук, професор;

Л. В. ГНИПА-ЧЕРНЕВЕЦЬКА;

ВАН ЧЖИЦСЮНЬ

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні сутності категорії «стартап», систематизації підходів та наявних закономірностей, відмінностей стартапу та традиційного малого й середнього бізнесу, визначенні життєвого циклу існування стартапу з метою подальшого обґрунтування напрямів удосконалення фінансування та розвитку стартапів в Україні на підставі узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду у сфері інвестування МСП. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Систематизовано теоретичні положення щодо визначення поняття «стартап», розкрито його специфічні ознаки та відмінності від традиційних інвестиційних проектів, традиційних малих і середніх підприємств, виявлено та класифіковано сучасні підходи до його визначення, надано характеристику етапів розвитку, в тому числі через джерела фінансування, та принципи їх залучення залежно від інвестиційних потреб на різних етапах розвитку проектів.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Основні результати роботи можуть бути використані суб'єктами підприємництва у сфері венчурного, інших форм традиційного та альтернативного інвестування.*

Ключові слова: стартап, стадія розвитку стартапу, життєвий цикл стартапу, моделі фінансування стартапів, венчурне інвестування, бізнес-янгол, краудфандинг.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одним із пріоритетних напрямів проведення реформ в Україні є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва. Створення таких умов – це шлях для залучення інвестицій в економіку (як іноземних, так і внутрішніх), поштовх для зростання внутрішнього валового продукту та рівня життя населення країни. Підвищення позицій України в рейтингу Doing Business у рамках виконання плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку в методології рейтингу «Doing Business», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406, передбачає здійснення ряду реформ у сфері розвитку малого й середнього підприємництва, а також створення сприятливих умов для бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку стартапів і залучення венчурного, інших традиційних та альтернативних форм фінансування є предметом публічних обговорень у ділових колах, зокрема, найбільш яскравими представниками яких є відомі інвестори та стартапери: Є. Бучацький, Ш. Веісер, Дж. Вонг, Б. Дорф, Г. Дрю, К. Зачаріасі, Б. Казнок, О. Кардаков, О. Мась, Д. Ставицький, П. Тіль та ін. Різні аспекти діяльності щодо розвитку стартапів знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених таких, як: А. Вітал, П. Грехем, Т. Кане, А. Кремадес, Б. Коркоран, Ч. Кім, І. Багдасар'ян, С. Бланк, Д. Довгополь, А. Кашарін, О. Мрихіна, Є. Рис, О. Саліхова та ін.

Віддаючи належне науковцям і практикам у сфері інвестування малого та середнього бізнесу, наразі належного обґрунтування потребують дискусійні аспекти доцільності при-

ділення особливої уваги саме стартапам, які зазвичай є об'єктами найбільш вагомих капіталовкладень венчурними інвесторами.

Слово «стартап» походить від англійського «start-up» і в найбільш загальному випадку застосовується як загальна назва для компанії, фірми або проекту, які існують нетривалий період, не мають історії розвитку, ділової репутації, а також інших неформальних конкурентних переваг, відносини з такими підприємницькими структурами супроводжуються підвищеним ризиком.

Найбільш раннім ґрунтовним дослідженням теоретичних положень створення та розвитку стартапів прийнято вважати наукову працю американських економістів С. Бланка та Б. Дорфа «Стартап. Настольная книга основателя» [1], яка привернула увагу до розгляду різних аспектів діяльності стартапів та слугувала поштовхом для популяризації стартапів у широких ділових колах. Поряд із науковими розробками С. Бланка та Б. Дорфа на увагу заслуговують наукові праці Е. Риса [2], П. Грехема [3], Л. Райнера [4] та ін. Водночас у теоретичному плані зберігається нагальна потреба

більш ґрунтовного наукового осмислення сутності стартапів, їх особливостей порівняно з іншими організаційними структурами.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення сутності категорії «стартап», систематизація підходів та виявлення сучасних закономірностей, відмінностей стартапу та традиційного малого та середнього бізнесу, визначення життєвого циклу існування стартапу з метою подальшого обґрунтування напрямів удосконалення фінансування та розвитку стартапів в Україні на підставі узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду у сфері інвестування МСП.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З метою комплексного й різнобічного дослідження проблем фінансування та розвитку стартапів необхідно звернутися до аналізу наявних дефініцій цього поняття. У табл. 1 наведено виявлені підходи до визначення стартапу, починаючи від запропонованого С. Бланком та Б. Дорфом, яке, за твердженнями деяких науковців, застосовують як класичне.

Таблиця 1

Підходи до визначення стартапу в наукових джерелах

Автор [Джерело]	Визначення стартапу
1. Процес	
А. Євсейчев [5]	Стартап – це процес реалізації ідеї в найкоротші терміни за обмежених ресурсів та з вираженими ознаками новизни
2. Проект	
С. Бланк, Б. Дорф [1, с. 29]	Стартап – це тимчасова структура, що займається пошуком масштабованої, відновлюваної та високоприбуткової бізнес-моделі
Ю. В. Терешко, Т. М. Тардаскіна, Л. Д. Богатирьова [6]	Стартап – це нова організація (проект) з обмеженими наявними матеріальними ресурсами та значним потенціалом інтелектуальних ресурсів, яка буде бізнес на основі інноваційної ідеї або інноваційних технологій і перебуває у фазі виходу на ринок
3. Новостворена організація	
Е. Рис [2, с. 25]	Стартап – будь-яка новостворена організація, яка спеціалізується на розробленні нового продукту або послуги в умовах надзвичайної невизначеності
Д. Пономарьов [7]	Стартап – організаційна форма інноваційної діяльності. Це компанія з короткою історією операційної діяльності, що перебуває на стадії розвитку або дослідження перспективних ринків
А. І. Каширін, А. С. Семенов [8]	Стартап – це новостворена компанія в початковий період свого розвитку, що має на меті втілення перспективної ідеї та отримання високого прибутку
Ю. В. Терешко, Т. М. Тардаскіна, Л. Д. Богатирьова [6]	Стартап – це нова організація (проект) з обмеженими наявними матеріальними ресурсами та значним потенціалом інтелектуальних ресурсів, яка буде бізнес на основі інноваційної ідеї або інноваційних технологій і перебуває у фазі виходу на ринок
4. Сучасний бізнес із високим потенціалом розвитку	
Адміністрація малого бізнеса США [9]	Стартап – це бізнес із високим потенціалом розвитку, що зазвичай є технологічно орієнтованим
П. Грехем [3]	Стартап – це компанія, розрахована на швидке зростання
5. Інноваційний міжгалузевий бізнес	
Л. Рейнер зі співавт. [4]	Стартап – це компанія, що зазвичай займається дизайном та впровадженням інноваційних процесів розвитку, валідизацією та дослідженням міжгалузевих ринків

Як видно з табл. 1, хоча науковці розходяться у своїх уявленнях щодо сутності стартапу, серед його характерних рис зазвичай відзначають: тимчасовість існування [1, 10]; через певний період часу успішний стартап перетворюється на повноцінну компанію та може бути проданий або ввійти до складу чинної компанії як підрозділ; орієнтованість на роз-

роблення інноваційного продукту, що задовольняє певні потреби ринку [2, 6, 9]; здатність до масштабованості бізнесу та наявність високого потенціалу розвитку (3–4 місяці, а в разі високотехнологічного бізнесу – до одного року) [1, 6, 8–10]; нестійке становище на ринку та невизначеність існування [2, 3]. Ключові ознаки стартапу подано в табл. 2.

Таблиця 2

Ключові ознаки стартапу [розроблено автором на основі [11, с. 276]

Ознака	Опис
Короткий період існування	Число операцій та угод, як і число публікацій у ЗМІ, незначне та не дозволяє скласти враження або прогнозувати перспективи співробітництва. Контрагенти та потенційні партнери не мають достатньої інформації про стартап
Формуються передумови для економічного розвитку проекту	Проект активно освоює цільову аудиторію та відповідний ринковий сегмент
Застосовуються інноваційні методи управління й організації	Крім початкового капіталу, проект спирається на ентузіазм засновників та інноваційність ідей. Підґрунтям для створення стартапу зазвичай слугує актуальна проблема (інформаційна, наукова, соціальна, комерційна)
Проект активно презентується на тематичних і професійних форумах	Просувається через ЗМІ, здійснюється робота щодо залучення уваги та зацікавлення інвесторів, при цьому завжди позиціонується як «перспективний початківець»

Важливою рисою стартапів є високий інтелектуальний потенціал команди засновників. Як зазначають західні експерти, вагомість інтелектуальної складової у багатьох випадках досягає 100 % вартості стартапу [12].

Незалежно від мотивації, з якою об'єднується стартап-команда, та тривалості її існування, стартапи мають загальну рису – вони лише намагаються створити масштабовану бізнес-модель на основі інновацій, отже, переважна більшість методів проектного менеджменту, орієнтованих на регулювання процесів та розподіл відповідальності, не придатні для застосування щодо стартапів. Натомість обґрунтованим є застосування спеціальної методології «економного (ощадливого) стартапу», що активно впроваджується в сучасній практиці управління інноваційними проектами. Як наслідок, деякі науковці, зокрема Е. Рис [2], О. Козина [13], Д. Пономарев [7], використовують поняття «економного» або «ощадливого» стартапу, що є варіантами перекладу англійського поняття «lean startup». За визначенням Е. Риса, лін-стартап являє собою комплекс методів, що дозволяють підприємцю підвищити ймовірність успішної реалізації стартапу [2, с. 25]. Методологія економного стартапу

базується на принципах концепції ощадливого виробництва, розробленої Т. Оно та С. Синго в компанії Toyota. Її принципами є застосування знань та персональна відповідальність працівників, виробництво «точно вчасно» та контроль товарних залишків, прискорення виробничого циклу [7]. Філософія ощадливого виробництва надає можливість із загального обсягу виробничих процесів та операцій виокремити ті, які створюють цінність готового продукту, та скасувати виконання таких, що спричиняють втрати ресурсів і часу [14].

Отже, враховуючи вищенаведені особливості стартапу, пропонуємо його визначати як тимчасову організацію з високим інтелектуальним потенціалом, призначену для побудови стійкої масштабованої бізнес-моделі шляхом реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту.

Життєвий цикл стартапу починається з формування й розвитку ідеї – нового, унікального знання, – на основі якого розробляються інноваційні продукти. Ключовим для розвитку ідеї є інтелектуальний ресурс, тому на перших етапах існування стартапи досить швидко зростають, навіть за обмежених фінансових інвестицій та матеріальних ресурсів. Потреба у фінансових ресурсах виникає на більш пізніх

етапах розвитку стартапу, коли розпочинається процес реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту, відтоді стає нагальною проблема пошуку інвесторів [15, с. 28].

У наукових та науково-практичних джерелах подано різні підходи до виділення етапів розвитку стартапу:

- 1) посівна стадія (seed stage), стадія запуску (startup stage), стадія зростання (growth stage), стадія розширення (expansion stage) та стадія «виходу» (exit stage) [5];
- 2) ідея; виділення етапів реалізації проекту; підготовка технічного завдання; реалізація ядра стартапу; розвиток; модернізація [16];
- 3) ідея; інкубатор; акселератор; вихід на ринок [12];
- 4) зародження; становлення; ранній розвиток; розширення; зрілість [17];

- 5) посів; запуск; зростання; розширення; вихід [2];
- 6) ідея; команда; ринок; концепція; технічне завдання; прототип; тестування; альфа-версія; закрита бета-версія; публічна бета-версія; запуск; пошук інвесторів [18];
- 7) передпосівна; посівна; раунди А, В, С [1].

Згадані підходи до класифікації життєвого циклу стартапів доводять, що фахівці різних країн досить широко трактують поняття «молодої» (та інших стадій життєвого циклу) компанії, зважаючи на наявність стадій розширення (expansion financing, series B, series C), які можуть мати місце через 5-10 років після фактичного заснування компанії. Окремі з підходів слід розглянути більш детально. Зокрема, в табл. 3 подано перелік стадій стартапу та їх характеристика, що застосована в роботі С. Бланка [1].

Таблиця 3

Життєвий цикл стартапу та характеристика його стадій за С. Бланком [розроблено автором на основі [1, с. 27]]

Стадія життєвого циклу стартапу	Характеристика стадії розвитку
«Передпосівна» (pre seed stage)	Стартап має в наявності лише ідею
Посівна (seed stage)	Визначено ринок, існує робоча/тестова модель продукту/послуги
Раунд А (series A)	Здійснюється масштабування виробництва, створення виробничих потужностей/набір команди, завоювання ринку, оцінка ефективності прийнятого бізнес-плану
Раунд В (series B)	Здійснюється глобалізація компанії та вихід на нові ринки/в нові країни
Раунд С (series C)	Виникає потреба в залученні додаткових фінансових ресурсів для досягнення цілей раунду В

Відповідно до характеристик етапів розвитку стартапу С. Бланка потреба у фінансуванні проекту досягає максимуму на раундах В та С.

Якщо звернутися до періодизації життєвого циклу проекту, що застосовується фахівцями «Forbes» (табл. 4), то складається більш чітке уявлення про потреби фінансування стартапу.

Таблиця 4

Характеристика етапів розвитку стартапу за Forbes [розроблено автором на основі [18]]

Етап	Характеристика
Стадія pre-seed	Існує ідея та визначено, що треба покупцям, але немає чіткого уявлення про те, як цю ідею краще реалізувати технічно і як її слід просувати
Seed стадія	Вивчається ринок, складається план стартапу, технічне завдання, створюється і тестується прототип, йде пошук перших інвесторів
Прототип	Створення технічного завдання та проектування інтерфейсів
Робочий прототип	Створення продукту або проекту з основними функціями
Альфа-версія	Продукт (проект) уже готовий, але ще не протестований. Вносяться корективи, які не були враховані під час розроблення та створення ТЗ. Ведуться переговори з першими клієнтами

Продовж. табл. 4

Етап	Характеристика
Закрита бета-версія	Інноваційний проект має вигляд, близький до того, яким його задумували стартапери, з'являються перші користувачі
Публічна бета-версія	Ведеться помірно активне залучення користувачів. Укладаються договори з першими клієнтами
Startup-стадія	Вирішальна стадія для будь-якого проекту – рання й пізня startup-стадія – стадія запуску та початковий період його роботи
Стадія зростання	Стартап займає на ринку стійке становище й розвивається в напрямі завоювання ніші, що була намічена на стадії написання бізнес-плану
Стадія розширення	Стартап наблизився до виконання бізнес-плану на первинному цільовому ринку, і починає збільшувати кордон за рахунок завоювання інших ринків
Стадія виходу	Вихід із бізнесу (частково або повністю) бізнес-янголів та венчурних інвесторів, які раніше брали участь у фінансуванні стартапу

Дослідження життєвого циклу стартапу за стадіями його розвитку набуває значущості в контексті залучення джерел фінансових ресурсів з метою фінансового забезпечення діяльності в рамках новоствореного проекту та реалізації його бізнес-ідеї.

Досліджуючи етапи розвитку стартапу, важливо провести його порівняння зі схожими організаційними структурами, зокрема з підприємствами малого бізнесу. Для предметного дослідження доцільно проаналізувати відмінності

стартапу та традиційного (малого й середнього – МСП) бізнесу за різними критеріями: ставлення до інновацій; джерела фінансування; масштаби; темпи зростання; прибуток; бізнес-модель; відносини з партнерами, замовниками, покупцями, конкурентами. Результати порівняльного аналізу подані в табл. 5. Вони дозволяють зробити висновки про те, що стартапи та підприємства малого бізнесу мають деякі спільні риси. Зокрема, вони зазвичай створюються підприємцями-початківцями та є невеликими за розміром.

Таблиця 5

Порівняльний аналіз традиційного бізнесу та стартапу [розроблено автором на основі [19, с. 184]

Критерій порівняння	Традиційний бізнес	Стартап
Масштабованість	Зростання традиційного бізнесу, зазвичай, обмежується розміром ринку та здатністю бізнес-моделі легко й швидко масштабуватися	Стартапом можна називати тільки той проект, який потенційно може показати кількарядове зростання в капіталізації, легко масштабується й оперує на багатомільярдних ринках
Інновації	Для традиційного бізнесу наявність інновацій у проекті не обов'язкова, але часто допомагає знизити витрати, підвищити ефективність і зводиться до використання сторонніх інноваційних продуктів і сервісів	Головним і невідмінним моментом має бути інновація, якщо інновації немає, то навряд чи стартап зможе конкурувати за значну частку ринку
Види інвесторів	3F (Friends, Family and Fools – друзі, родина та безумці). Зазвичай, на початковій стадії гроші на розвиток бізнесу або стартапу погоджуються надати лише представники вказаної групи. Ризики на цій стадії найвищі, база активів у проекта поки що відсутня. Розмір інвестицій, якими оперує ця група, – десятки тисяч доларів	Бізнес-янголі являють собою приватних інвесторів, які вкладаються у стартапи, що зростають на ранніх стадіях. Розмір інвестицій – десятки-сотні тисяч доларів. Один успішний проект у них повинен окупити всі провальні
	Стратегічні інвестори, які, зазвичай, являють собою компанії (хоча це можуть бути і приватні особи), які займаються тим же самим або схожим видом діяльності, що й об'єкт інвестицій	
	Венчурні інвестори, які спеціалізуються на розвитку хороших, перспективних, але поки маленьких проектів	
	Масовий інвестор приходить, коли компанія вже встала на ноги та стала доступною для інвестування – вивела свої папери на біржу. Прихід масового інвестора супроводжується потужним зростанням ціни активу	

Продовж. табл. 4

Критерій порівняння	Традиційний бізнес	Стартап
Модель фінансування	Для відкриття традиційного бізнесу частіше за все достатньо особистих заощаджень, вкладень родичів, знайомих і друзів, коштів інвесторів, банківських кредитів	Стартапери завжди чекають інвестицій, часто навіть не намагаючись запустити чинну схему монетизації, яка і здатна перетворити проект в прибутковий бізнес, що працює
Джерела інвестування	Власні кошти, банківські кредити, бізнес-яголи	Власні кошти, бізнес-яголи, венчурні фонди, сід-фонди, краудфандинг
Темпи зростання	Традиційний бізнес повинен зростати, але оскільки його пріоритетним завданням є отримання прибутку, то після виходу у плюс зростання бізнесу відбувається в разі потреби	Стартапи повинні зростати якомога швидше, формуючи світову унікальну бізнес-модель, яку можна успішно відтворити у світових масштабах. На цьому ринку важливо не стільки бути першим, скільки швидким і гнучким
Прибуток	Традиційний бізнес орієнтований на отримання й збільшення виручки та прибутковості, бажано відразу ж. Остаточні обсяги прибутку бізнесу залежать від планів власників щодо його розширення	Пріоритетна мета – створити продукт, який сподобається споживачам і завоює ринок. Якщо ця мета буде досягнута, то зрештою прибуток компанії становитиме астрономічні цифри
Умови існування й розвитку	Загальне гальмування економічного зростання України, продовження військового конфлікту на Сході України, до якого додалася політична криза, демотивує та відштовхує інвесторів	ІТ-продукти, високі технології
Бізнес-модель	Бізнес-модель традиційного бізнесу практично не змінюється, аналогічна моделям, використовуваним в інших подібних компаніях	Під час розвитку стартапів бізнес-модель може змінюватися дуже часто, що, будучи на початковому етапі гідністю, згодом може нашкодити стабільній монетизації компанії
Відносини з партнерами, клієнтами, конкурентами	Традиційний бізнес приділяє багато уваги конкурентам, клієнтам, співробітникам	Стартапи можуть звертатися до відносин з партнерами й конкурентами тільки за необхідності
Інфраструктура	Бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні фонди, інноваційні фонди, інформаційно-консультативні установи та ін.	Бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, школи стартапів, технопарки
Інноваційність	Засновані як на реалізації нових ідей, так і на копіюванні вже наявних ідей	Засновані на реалізації нових ідей
Швидкість зростання	Невисока	Висока

Водночас між цими організаційними структурами існують певні відмінності, що стосуються інноваційності продукції, сфери діяльності, траєкторії успішного розвитку, масштабу діяльності, інфраструктури, механізмів інвестування і т. п. Так, стартапи відрізняються тим, що виникають задля реалізації нових ідей у вигляді інноваційного продукту, тоді як малі підприємства не обов'язково орієнтовані на створення інноваційної продукції й можуть стати успішними, копіюючи вже відомі бізнес-моделі. Іншими словами, значущість інновацій у розвитку стартапів, тобто інновації, можна назвати основоположною відмінністю стартапу від традиційного бізнесу [19, с. 185].

Сферою діяльності стартапів зазвичай є галузі ІТ чи високих технологій, тоді як для мало-

го бізнесу більш характерними є сфера послуг, дистрибуції чи виробництво. Успішні стартапи мають короткий термін життя, тоді як успішні малі підприємства можуть існувати роками майже в незмінному вигляді. Продаж стартапу великій компанії чи його поглинання зазвичай є показником успішності стартапу, тоді як для малого бізнесу такий сценарій є вкрай небажаним. Ці організаційні форми відрізняються й за масштабом діяльності. Малі підприємства діють локально, їх вплив на ринок досить обмежений, тоді як успішні стартапи через масштабованість своєї бізнес-моделі прагнуть вийти на міжнародний рівень і часто революціонізують ринок.

До інфраструктури підтримки підприємництва (малого й середнього) належать бізнес-

центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, небанківські фінансово-кредитні установи, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні фонди та компанії, інноваційні фонди й компанії, інформаційно-консультативні установи, громадські об'єднання суб'єктів підприємництва та координаційні ради з питань підприємництва [21, с. 220]. Деякі з цих утворень (наприклад, бізнес-інкубатори й технопарки) можуть використовуватися для підтримки стартапів, водночас вони є специфічними для стартапів інфраструктури – це бізнес-акселератори та школи стартапів. Вони спрямовані на життєзабезпечення стартап-проектів на початкових етапах їх існування, враховуючи надання робочого місця, іноді початкових інвестицій, технічної експертизи, послуг із коучингу, менторства й можливість долучитися до екосистеми – згуртованого співтовариства, об'єданого спільними інтересами, що дає перспективи для співпраці, створення спільних проектів людьми з різних команд і загалом сприятливо діє на розвиток стартапів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Стартап є відносно новим та актуальним явищем у сучасному підприємницькому середовищі. Від традиційних інвестиційних та інноваційних проектів його відрізняє короткий період існування та відсутність історії розвитку, інноваційність створюваного продукту чи послуги, масштабованість бізнесу, обмеженість фінансових і матеріальних ресурсів і високий інноваційний та інтелектуальний потенціал команди засновників. Ураховуючи вищенаведені особливості стартапу, запропоновано його визначати як тимчасову організацію з високим інтелектуальним потенціалом, призначену для побудови стійкої масштабованої бізнес-моделі шляхом реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту.

Принциповим моментом в оцінці стартапу є той факт, що будь-який стартап передбачається розглядати як комерційний проект, що у своїй основі має принцип підтримки та приросту капіталу інвесторів і власників стартапу. Послідовно долаючи етапи свого розвитку, стартап досягає стадії, коли набуває всіх ознак традиційного бізнесу й може бути інтегрований до складу підприємства, що діє, або продовжувати своє існування як самостійна господарська одиниця, яка здійснює підприємницьку діяль-

ність у різних видах економічної діяльності з метою отримання прибутку.

Методологія управління стартапами активно розвивається та доповнюється новими концепціями та методами впливу на процеси та ресурси стартапу. Одним із новаторських підходів до управління стартапами є застосування концепції ощадливого виробництва та інструментарію лін-менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк С. Стартап. Настольная книга основателя / С. Бланк, Б. Дроф. – Москва : Альпина, 2013. – 616 с.
2. Рис Э. Бизнес с нуля: метод Lean Startup для быстрого тестирования идей и выбора бизнес-модели / Э. Рис ; пер. с англ. А. Стативка. – Москва : Альпина Паблишер, 2012. – 253 с.
3. Graham, P. (2012). Startup – Growth [Електронний ресурс] / P. Graham – Режим доступу: www.paulgraham.com (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
4. Rainer L. The vital role of business processes for a business model: the case of a startup company / L. Rainer, L. Malinauskaite, I. Marinova // Problems and Perspectives in Management. – 2014. – Vol. 12. – № 4. – P. 213–220.
5. Евсейчев А. И. Основы стартап-менеджмента [Електронний ресурс] / А. И. Евсейчев. – Режим доступу: <http://www.tstu.ru/book/elib3/mm/2014/Evseychev> (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
6. Терешко Ю. В. Особливості розвитку інтернет-стартапів в Україні: реалії і перспективи / Ю. В. Терешко, Т. М. Тардаскіна, Л. Д. Богатирьова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 12 (174). – С. 437–443.
7. Пономарев Д. Как применить подход ЛИН к деятельности стартап-компании [Електронний ресурс] / Д. Пономарев. – Режим доступу: <http://leanvector.ru/stati/77-start-up-na-principahlean> (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.

8. Каширин А. И. В поисках бизнес-ангела. Российский опыт привлечения стартовых инвестиций / А. И. Каширин, А. С. Семенов. – Москва : Вершина, 2016. – 384 с. articles/1493. (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
9. Startups & high-growth businesses [Електронний ресурс] / The U.S. Small Business Administration. SBA.gov. – Режим доступу: www.sba.gov (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
10. Добрик Л. О. Фінансові умови розвитку інноваційного бізнес-середовища стартапів і традиційного бізнесу в Україні: загальні риси та відмінності [Електронний ресурс] / Л. О. Добрик // Ефективна економіка. – 2017. – № 4. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10117/1/Dobrik%2C%20L.pdf> (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
11. Попко О. В. Сучасна парадигма стартапів у бізнесі / О. В. Попко, М. В. Мальчик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2014. – № 811. – С. 275–279.
12. Курченко О. О. Становлення та розвиток стартапів в Україні: проблеми та шляхи вирішення / О. О. Курченко // Український соціум. – 2016. – № 2. – С. 80–87.
13. Козіна О. А. Модель управління ІТ-стартапами / О. А. Козіна, Н. К. Стратієнко // Вісник НТУ «ХП». Сер. : Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проектами. – 2017. – № 2 (1224). – С. 64–71.
14. Цыбаев И. 6 заблуждений в методологии «Бережливый стартап» [Електронний ресурс] / И. Цыбаев. – Режим доступу: <https://habrahabr.ru/company/ambar/blog/198504> (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
15. Корнух О. В. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємства / О. В. Корнух, Л. В. Маханько // Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журнал. – 2014. – № 23. – С. 26–30.
16. От идеи к реализации: 12 этапов проектирования стартапа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kontur.ru/>
17. Мендельсон Д. Привлечение инвестиций в стартап. Как договориться с инвестором об условиях финансирования / Д. Мендельсон, Б. Фелд ; пер. с англ. С. Филин. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 288 с.
18. Журнал «Forbes» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ru> (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
19. Воронченко О. В. Особливості розвитку стартапів як інноваційної форми фінансування / О. В. Воронченко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – № 3. – Т. 2. – С. 183–185.
20. Краудфандинг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inspired.com.ua/ideas/crowdfunding> (дата звернення: 5.10.2017). – Назва з екрана.
21. Мрихіна О. Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій / О. Б. Мрихіна, А. Р. Стояновський, Т. І. Міркунова // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 9 (171). – С. 215–225.

REFERENCES

1. Blank, S. & Drof, B. (2013). *Startup. Nastol'naja kniga osnovatelja [Startup. Handbook of the founder]*. Moscow : Al'pina [in Russian].
2. Ris, Je. (2012). *Biznes s nulja: Metod Lean Startup dlja bystrogo testirovanija idej i vybora biznes-modeli [Business from scratch: The Lean Startup method for quickly testing ideas and choosing a business model]*. (A. Stativka, Trans.). Moscow : Al'pina Publisher [in Russian].
3. Graham, P. (2012). *Startup – Growth*. Retrieved from www.paulgraham.com (accessed 23 November 2017).
4. Rainer, L., Malinauskaite, L. & Marinova, I. (2014). The vital role of business processes for a business model: the case of a startup

- company. *Problems and Perspectives in Management*, 12 (4), 213–220.
5. Evsejchev, A. I. *Osnovy startap menedzhmenta* [Fundamentals of Startup Management]. Retrieved from <http://www.tstu.ru/book/elib3/mm/2014> (accessed 23 November 2017) [in Russian].
 6. Tereshko, Yu. V., Tardaskina, T. M. & Bohatyrova, L. D. (2015). Osoblyvosti rozvytku internet-startapiv v Ukraini: realii i perspektyvy [Features of the development of Internet start-ups in Ukraine: the realities and prospects]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 12 (174), 437–443 [in Ukrainian].
 7. Ponomarev, D. Kak primenit' podhod LIn k dejatel'nosti startap-kompanii [How to apply the approach of LIn to the activities of the startup company]. Retrieved from <http://leanvector.ru/stati/77-start-up-na-principahlean> (accessed 23 November 2017) [in Russian].
 8. Kashirin, A. I. & Semenov, A. S. (2016). *V poiskah biznes-angela. Rossijskij opyt privilechenija startovyh investicij* [In search of a business angel. Russian experience in attracting start-up investments]. Moscow : Vershina [in Russian].
 9. Startups & high-growth businesses. The U.S. Small Business Administration. SBA.gov. (n.d.). www.sba.gov. Retrieved from www.sba.gov (accessed 23 November 2017).
 10. Dobryk, L. O. (2017). Finansovi umovy rozvytku innovatsiinoho biznes-seredovyshcha startapiv i tradytsiinoho biznesu v Ukraini: zahalni rysy ta vidminnosti [Financial conditions of development of innovative business environment of startups and traditional business in Ukraine: general features and differences]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4. Retrieved from <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10117/1/Dobrik%2C%20L.pdf> (accessed 23 November 2017) [in Ukrainian].
 11. Popko, O. V. & Malchuk, M. V. (2014). Suchasna paradyhma startapiv u biznesi [Modern paradigm of startups in business]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”*. *Lohistyka – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”*: *Collected papers. A Series: Logistics*, (811), (pp. 275–279) [in Ukrainian].
 12. Kurchenko, O. O. (2016). Stanovlennia ta rozvytok startapiv v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishennia [Formation and development of startups in Ukraine: problems and ways of solving]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society*, 2, 80–87 [in Ukrainian].
 13. Kozyna, O. A. & Stratiienko, N. K. (2017). Model upravlinnia IT-startapamy [Model of management of IT-startups]. *Visnyk NTU “KhPP”. Serii: Stratehichne upravlinnia, upravlinnia portfeliamy, prohramamy ta proektamy – Bulletin of NTU “KhPP”*: *Collected papers. A Series: Strategic Management, Portfolio Management, Programs and Projects*, (2 (1224), (pp. 64–71) [in Ukrainian].
 14. Cybaev, I. (n.d.). 6 zabluzhdenij v metodologii “Berezhlivyj startap” [6 misconceptions in the methodology of “Lean startup”]. Retrieved from <https://habrahabr.ru/company/ambar/blog/198504> (accessed 23 November 2017) [in Russian].
 15. Kornukh, O. V. & Makhanko, L. V. (2014). Startap yak prohresyvna forma innovatsiinoho pidpriemstva [Startup as a progressive form of innovation enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurnal – Investments: practice and experience: science-practice magazine*, 23, 26–30 [in Ukrainian].
 16. Ot idei k realizacii: 12 jetapov proektirovanija startapa [From idea to implementation: 12 stages of designing a startup]. (n.d.). <https://kontur.ru/articles/1493>. Retrieved from <https://kontur.ru/articles/1493> (accessed 23 November 2017) [in Russian].
 17. Mendel'son, D. & Feld, B. (2013). *Privlechenie investicij v startap. Kak dogovorit'sja s investorom ob uslovijah finansirovanija* [Involvement in startup investments. How to agree with the investor on the terms of financing]. (S. Filin, Trans.). Moscow : Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
 18. Zhurnal “Forbes” [Forbes Magazine]. (n.d.). <http://forbes.ru>. Retrieved from <http://forbes.ru> (accessed 23 November 2017) [in Russian].

19. Voronchenko, O. V. (2016). Osoblyvosti rozvytku startapiv yak innovatsiinoi formy finansuvannia [Features of the development of start-ups as an innovative form of financing]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University: Collected papers*, (3(2), (pp. 183–185) [in Ukrainian].
20. Kraudfandynh [Kraudfundings]. (n.d.). <http://inspired.com.ua/ideas/crowdfunding>. Retrieved from <http://inspired.com.ua/ideas/crowdfunding> (accessed 23 November 2017) [in Russian].
21. Mrykhina, O. B., Stoianovskiy, A. R. & Mirkunova, T. I. (2016). Perspektyvy startap-kompanii u konteksti konkurentospromozhnoho rozvytku ukrainskoho rynku vysokykh tekhnolohii [Prospects of startup companies in the context of the competitive development of the Ukrainian high technology market]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 9(171), 215–225 [in Ukrainian].

Е. В. Черняевская, доктор экономических наук, профессор; **Л. В. Гнипа-Черневцевская; Ван Чжицеюнь** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Стартап как объект инвестиционного процесса: сущность и жизненный цикл существования.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении сущности категории «стартап», систематизации подходов и существующих закономерностей, отличий стартапа от традиционного малого та среднего бизнеса, определении жизненного цикла стартапа с целью дальнейшего обоснования направлений совершенствования финансирования и развития стартапов в Украине на основе отечественного и зарубежного опыта в сфере инвестирования МСП. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Систематизированы теоретические положения по определению понятия «стартап», раскрыты его специфические характеристики и отличия от традиционных инвестиционных проектов, традиционных малых и средних предприятий, выявлены и классифицированы существующие подходы к его определению, дана характеристика этапов развития, в том числе через источники финансирования, и принципов их привлечения в зависимости от инвестиционных потребностей на разных этапах развития проектов. **Практическая значимость результатов исследования.** Основные результаты работы могут быть использованы субъектами предпринимательства в сфере венчурного, других форм традиционного и альтернативного инвестирования.

Ключевые слова: стартап, стадия развития стартапа, жизненный цикл стартапа, модели финансирования стартапов, венчурное инвестирование, бизнес-ангел, краудфандинг.

O. Cherniavska, Dc. Econ. Sci., Professor; **L. Hnyra-Chernevetska, Wang Zhijun** (Poltava University of Economics and Trade). **Startup as the subject of an investment process: the nature and the life cycle.**

Annotation. The purpose. The article is devoted to identify the essence of the category “startup”, systematize approaches and identify the existing patterns, distinguish the startup from the traditional small and medium business, determine the life cycle of the startup with the purpose of further justifying the directions for improving financing and development of start-ups in Ukraine on the basis of domestic and foreign experience in sphere of SME investment. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The theoretical provisions concerning the definition of the “start-up”, are systematized, its specific features and differences from traditional investment projects and traditional small and medium enterprises are distinguished. The existing approaches to its definition, the characteristics of the lifecycle stages of start-up, including the sources of financing, and the principles of their attraction depending on investment needs at different stages of development of projects are revealed and classified. **Practical value.** The main results of the work can be used by business entities in the sphere of venture, other forms of traditional and alternative investment.

Keywords: start-up, stage of start-up development, lifecycle of start-up, financing models for start-ups, venture investment, business angel, crowdfunding.

МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В. М. ПАНАСЮК, кандидат економічних наук, доцент
(Тернопільський національний технічний університет)

Анотація. Метою статті є дослідження диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури в умовах ринкової трансформації. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** У статті запропоновано постановку актуальної проблеми диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури в умовах трансформації економіки регіону. Проведено аналіз показників розвитку системи побутового обслуговування населення регіону за галузями. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено, що соціальна інфраструктура є необхідним елементом соціально-економічного розвитку регіону: з одного боку, вона спрямована на надання різноманітних соціальних послуг невиробничого характеру охорони здоров'я, освіти, послуг фізичного та культурного дозвілля, а з іншого, визначає умови життєдіяльності та розвитку населення, які виражаються в забезпеченні охорони здоров'я, доступної освіти та просвіти.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, ринкова трансформація, соціальна сфера, соціально-економічний розвиток, регіон.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Трансформація суспільства на сучасному етапі розвитку України робить неминучим залучення міст та сільських поселень до ринкових відносин. Належним чином мають змінюватися й методи управління багатогалузевим господарством. За такої умови перед органами державної влади, місцевого самоврядування постає складне й досить суперечливе завдання: забезпечити досягнення соціальної, неринкової за своєю сутністю мети – створення належних життєвих умов для всього населення України економічними ринковими засобами за рахунок адаптації соціального організму до жорстких умов ринку, що розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трансформації та проблемам розвитку соціальної інфраструктури присвячені праці таких українських науковців: В. Базилевич, В. Геєць, Н. Гражевська, С. Мочерний, А. Чухно, В. Важенин, А. Величко, О. Гаврилюк, А. Гриценко, В. Кудряшов, В. Куценко, С. Соколенко та ін.

Проте проведені дослідження не повною мірою відображають тенденції ринкової трансформації соціальної інфраструктури для економік, що перейшли від командно-адміністративної до системи ринкового господарювання. Незначна кількість робіт, присвячених впливу та перспективам розвитку на економічне зростання в умовах системної трансформації, дає лише фрагментарні уявлення про місце соціальної сфери у процесі перетворень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури в умовах ринкової трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Однією з найважливіших сфер у житті суспільства, в якій реалізуються соціальні інтереси всіх верств населення, відносини суспільства та особи, умови праці та побуту, охорони здоров'я, відпочинку, є соціальна сфера [10, с. 154].

Соціальна інфраструктура регіону – це система галузей господарства відповідної території, основним призначенням яких є задоволення со-

ціальних потреб населення, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людей, фізичне та духовне вдосконалення особистості, підвищення ефективності суспільного виробництва [4].

Сутність сучасної політики в Україні полягає в тому, що у країні будується соціально спрямована економіка, яка забезпечить людині все необхідне для нормального життя за європейськими стандартами; утворюється новий тип солідарності різних соціальних верств населення, свідомої коаліції людей, які обрали шлях розбудови вільної демократичної держави. Ця політика має сприяти створенню достатньої кількості робочих місць, умов для одержання нових професій, підвищення кваліфікації; оздоровленню умов праці, поліпшенню медичного обслуговування та профілактичного контролю [4].

Аналіз показників розвитку системи побутового обслуговування населення регіону передбачається за такими галузями:

1. Житлово-комунальне господарство. Для житлового господарства аналізують окремо показники рівня забезпечення населення житлом, поліпшення його якості за рахунок забезпечення благоустрою житлового фонду інженерним устаткуванням та іншими ознаками благоустрою житла, що підвищують комфортні умови проживання; показники поліпшення житлових умов малозабезпеченим громадянам безкоштовно або за невисоку плату; упровадження адресної підтримки громадян, які потребують поліпшення житлових умов залежно від часу перебування в черзі й рівня їх доходів. Для комунального господарства визначають фактичні показники якості обслуговування населення за всіма видами комунальних послуг (водопостачання, каналізація, тепло- та газопостачання) і порівнюють з нормативами споживання цих послуг. Розрахунки виконують на основі даних житлово-комунальної статистики, що розробляються в розрізі міст, адміністративних районів, селищ, а також на основі розробок підприємств та управлінь комунального господарства.

2. Освіта і культура. Метою системи освіти є створення в суспільстві умов, за яких кожна людина має можливість одержати освіту будь-якого рівня та інших освітніх послуг закладів освіти. У соціально-економічному розвитку суспільства особливе значення для населення мають наймасовіші освітянські послуги.

Це, насамперед, дошкільні заклади освіти та шкільне навчання молоді, тому аналітична робота концентрується навколо визначення: кількості дітей дошкільного віку (на підставі матеріалів перепису населення й демографічних розрахунків); кількості дітей у постійних дошкільних закладах, які є в регіоні, незалежно від їх відомчого підпорядкування; чисельності учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів (визначається на основі демографічних показників про загальну кількість дітей шкільного віку, відомостей про народжуваність і смертність дітей віком до 6–7 років, результатів навчання у школах у минулому навчальному році, матеріалів шкільних мікрорайонів); кількості дітей в інтернатних закладах освіти (на основі звітних статистичних матеріалів про їх розвиток, відомостей відповідних відомств про кількість дітей-сиріт, дітей із вадами фізичного та розумового розвитку, кількості місць у закладах). Вивчають також дані про динаміку чисельності населення, його віковий і сімейний склад, чинні нормативи будівництва об'єктів освіти порівняно з фактичними потребами. Під час аналізу розвитку культури основну увагу приділяють збереженню та примноженню культурно-історичної спадщини України. Із цією метою визначають наявні показники розвитку масових закладів культури (бібліотек, клубних установ, кіноустановок), показники розвитку мережі театрів, музеїв, концертних залів, філармоній, шкіл естетичного виховання, які порівнюються з нормативними значеннями.

3. Охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення. У цьому розділі аналізують рівень забезпеченості населення лікарняними ліжками та амбулаторно-поліклінічною допомогою, стан лікувально-профілактичної допомоги за контингентами населення, стан і рівень матеріально-технічної бази медичних установ, оснащення їх необхідними приладами й обладнанням, забезпеченість матеріалами, медикаментами та кадрами. Вивчають дані аналізу стану здоров'я населення регіону, що відображаються показниками: середня тривалість життя людини; смертність дорослого населення; материнська й дитяча смертність; захворювання населення, що працює, пов'язане з тимчасовою втратою працездатності (чол.-днів на 100 працівників); біовікове та фізичне тестуван-

ня людини. За отриманими даними оцінюють потреби населення в медичній допомозі за характером захворювань та їх фактичне забезпечення. Для визначення необхідності будівництва лікарень аналізують їх матеріально-технічний стан на підставі паспортизації, що дає можливість визначити наведену та фактичну потужності лікарень, які функціонують. Таке порівняння потужностей медичних закладів та їх технічний стан є основою для прийняття рішення про необхідність реконструкції чи нового будівництва лікарень. Важливим моментом водночас є аналіз захворюваності населення, у т. ч. рівня госпіталізації, структури ліжкового фонду та його технічного стану. Важливими параметрами оцінки розвитку соціальної інфраструктури в регіонах України є діагностика системи матеріального забезпечення населення, до яких зараховують: аналіз споживчого ринку та соціальної інфраструктури.

Система показників споживання товарів і послуг містить кон'юнктуру споживчого ринку, розвиток роздрібного товарообігу та реалізацію платних послуг населенню. Зниження доходів населення, погіршення ситуації на грошово-кредитному ринку, зменшення загальної кількості підприємств (юридичних осіб), що здійснювали діяльність із роздрібною торгівлю, вплинуло на уповільнення зростання обсягів роздрібного товарообороту. Так, приріст роздрібного товарообороту у 2015 р. становив 17,9 %, у 2007 р. – 29,3 %, така тенденція спостерігалась у 21 регіоні. У регіональному розрізі приріст роздрібного товарообороту варіював у Львівській області до 27,0 %. Активно торгівля розвивалася у Хмельницькій (приріст товарообороту становив 24,8 %), Полтавській (23,9 %) та в Закарпатській (23,1 %) областях [11].

Проте реальна заробітна плата в зазначених регіонах зростала темпами відповідно у 3,9 рази, 5,8 рази та 2,0 рази меншими за приріст роздрібного товарообороту.

Основним завданням сфери реалізації платних послуг населенню є найповніше задоволення потреб населення у відповідних послугах, у тому числі побутових, і забезпечення високої якості та культури обслуговування. Із цією метою аналізують потреби населення в послугах відповідного виду на одного мешканця, досягнутий рівень розвитку мережі побутових та інших установ обслуговування;

фінансові можливості підприємств й організацій, місцевих бюджетів і платоспроможність населення. Особливу увагу приділяють аналізу збалансованості показників платних послуг із показниками балансу грошових доходів і витрат населення. Оцінка такого балансу дасть можливість визначити проектні показники реальних доходів населення та загальний обсяг платоспроможного попиту населення. Протягом 2015 р. спостерігалось зростання цін на споживчому ринку, внаслідок цього індекс споживчих цін у грудні 2015 року до грудня 2014 р. становив 122,3 % проти 116,6 % у грудні 2012 р. до грудня 2011 р. [11].

За підсумками 2015 р. в усіх регіонах мала місце інфляція, значення якої варіювало від 115,4 % у Закарпатській до 125,6 % у Київській областях.

Проте у 26 регіонах спостерігалась її активізація порівняно із 2014 р. (виняток – Тернопільська область, де за звітний період 2015 р. індекс споживчих цін становив 118,6 % проти 120,1 % у 2014 р.).

Ціни зросли за всіма видами товарів та послуг, найбільше на продукти харчування (у 2015 р. – 124,5 %, у 2014 р. – 123,7 %). У регіональному розрізі найбільше зростання цін на продовольчі товари та безалкогольні напої спостерігалось в Київській області (129,0 %), Дніпропетровській (127,2 %), Львівській (127,0 %) областях. Крім того, швидкі темпи зростання цін зафіксовано на послуги освіти (129,2 % проти 115,8 % у 2012 р.), житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива та послуги ресторанів, готелів (127,9 % проти 116,5 %). Серед регіонів за звітний рік найбільше зростання цін на послуги освіти мало місце у Львівській (139,2 %), Чернігівській (138,1 %) та Черкаській (137,6 %) областях; на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива – у Київській (144,5 %), Львівській (140,7 %), Полтавській (138,3 %); на послуги ресторанів, готелів – у Житомирській (135,2 %), Дніпропетровській (132,3 %), Полтавській (131,1 %) областях [11].

Водночас у вересні знову мала місце інфляція, продовження якої зафіксовано в жовтні, листопаді та грудні. Проте за останні чотири місяці року найбільша інфляція мала місце саме у грудні – 102,1 % (від 101,3 % у Херсонській до 103,9 % в Івано-Франківській областях).

Основною причиною щомісячного зростання споживчих цін протягом січня-грудня 2015 року стало підвищення цін на продукти харчування та безалкогольні напої (максимальне зростання зафіксовано в березні – 105,6 %) та на транспортні товари й послуги (максимальне зростання в березні – 103,9 %).

Інфляція наприкінці року, здебільшого, зумовлена високим приростом цін на послуги з утримання, ремонту житла тощо, послуги та товари з відпочинку й культури та предмети домашнього вжитку, побутову техніку [11].

Проблема реформування житлово-комунального господарства в Україні стоїть дуже гостро. Необхідна якісно нова фінансова й управлінська інформація про діяльність підприємств житлово-комунального господарства, на основі якої можна б було аналізувати ситуацію, що склалася в галузевому комплексі, підприємствах ЖКГ в умовах реформування галузі, і на цій підставі приймати рішення щодо управління цими підприємствами.

Поліпшення житлово-комунального обслуговування забезпечує необхідну основу для відтворювального процесу, позитивно впливає на шлюбність, народжуваність, зміцнення здоров'я населення.

На низькому рівні залишається рівень розрахунків населення за житлово-комунальні послуги. Так, за підсумками 2015 р. в Україні третій рік поспіль зростала заборгованість населення за житлово-комунальні послуги. За 2015 р. обсяг боргу збільшився у 24 регіонах (від 0,3 % у Хмельницькій до 19,8 % у Рівненській областях). Це зумовило його приріст загалом по Україні на 8,6 %. Зниження заборгованості спостерігалось лише в Одеській (на 1,3 %), Чернівецькій (на 6,1 %) областях [11].

Побудова в Україні економіки знань є вкрай необхідною. Адже знання використовуються, перш за все, для виробництва нових знань. Знання як економічна категорія є важливим сучасним фактором виробництва, що дозволяє досягти якісно більш високих соціальних та економічних результатів. І роль знань в економічному розвитку стрімко зростає, випереджаючи значимість засобів виробництва та природних ресурсів. За даними Світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16 % загального багатства кожної країни, природний – 20 %, а людський – 64 %, а в таких країнах, як Німеччина та Японія – до 80 %. Це й не див-

но. Адже нині цінності створюються за рахунок підвищення продуктивності праці та використання нововведень, тобто шляхом застосування (використання) знань на практиці.

У період переходу від індустріального до постіндустріального інформаційного суспільства створення й поширення знань стає ключовим фактором соціально-економічного розвитку. А це означає, що ці процеси опираються на використання та розвиток усієї освітньої системи, потреба в якій зростає. Фахівці стверджують, що в постіндустріальному суспільстві не менш як 30 % дорослого населення повинно мати вищу освіту. Сьогодні знання стають також головним стратегічним ресурсом, який практично є необмеженим. Це пов'язано з тим, що передача знань не передбачає їх зменшення в індивідуума, який «передає» ці знання іншому. Знання – це унікальний економічний ресурс, який збільшується у процесі його використання. Продаючи освітні послуги, сутність яких полягає в передачі знань різним індивідуумам, освітній заклад має можливість здійснювати цей акт купівлі-продажу з певним обсягом знань безліч разів. Обмеження полягають лише в кількості потенційних споживачів, але не в обсязі знань. Іншими словами, продукт діяльності освітнього комплексу – знання – потенційно необмежений.

На жаль, освіта ще не вийшла з того складного етапу свого розвитку, в якому вона перебувала в 90-ті рр. минулого століття, коли криза охопила всі сфери діяльності, у тому числі й освітню.

На початок 2015 р. в Україні функціонувало 435 закладів вищої освіти, урахувавши філії. У регіональному розподілі найбільша частка припадає на центральні та східні регіони. Так, у Києві діяло 82 (або 15,3 % від загального обсягу) заклади вищої освіти, (або 8 % загального обсягу), Харківській – 41 (або 7,7 % загального обсягу), Дніпропетровській – 34 (6,4 % загального обсягу) областях. Серед регіонів за кількісним показником мережі закладів вищої освіти функціонує 40 ЗВО (ураховуючи філії). Найнижчий рівень концентрації закладів вищої освіти у 2013 р. спостерігався у Волинській – 6 закладів (або 1,1 % загального обсягу), Рівненській – 8 закладів (або 1,5 % загального обсягу) областях. У Житомирському, Сумському, Тернопільському, Чернівецькому, Чернігівському регіонах функціонувало по 9 закладів вищої освіти [11].

Соціально-економічні перетворення, що відбувалися в останні десятиріччя, найбільш яскраво та суперечливо відобразилися у сфері культури, яка є не лише виробником й охоронцем культурних цінностей, але й важливим сегментом економіки. Отже, трансформаційні процеси, які відбуваються в цій сфері, позначаються й на економіці загалом. Особливо розвиток культури впливає на вибір макроекономічної стратегії в умовах, коли соціальний критерій використовується під час вибору темпів реформ.

Свобода та невтручання у творчі процеси державних органів, демократизація культурних процесів, децентралізація управління, багатогранність організаційно-економічних і правових форм культурної діяльності, самостійність організацій культури є передумовами розквіту національної культури, з одного боку, а з іншого – спостерігається різке зниження зацікавленості громадян країни до традиційних зразків національної культури та потяг до іноземної продукції масової культури, зниження вітчизняного виробництва культурних благ і послуг, а також марні зусилля виживання сільського клубу та престижних кіностудій, телевізійних каналів, театрів, музеїв. Так виглядають суперечності реального стану української культури на початку XXI ст. [7].

Проведення виваженої та реалістичної культурної політики є також неодмінною умовою забезпечення громадянського, міжетнічного миру, консолідації нації. Повне подолання сепаратистських і «розкольніцьких» настроїв в українському суспільстві, міжетнічних непорозумінь, мовно-культурної фрагментарності соціуму (зокрема лінгво-культурної відчуженості між містом і селом) стане можливим лише тоді, коли в нашій країні функціонуватиме цілісне, розвинене та гармонізоване культурно-інформаційне середовище. Отже, забезпечення культурно-духовних потреб суспільства та особистості має бути одним із визначальних напрямів державної політики в Україні.

Сучасний стан культурно-мистецької сфери українського суспільства характеризується рядом негативних тенденцій, які, до того ж, мають системний характер. Недостатньо цілісним, роз'єднаним і нескоординованим є культурно-інформаційний простір українського соціуму. Загалом Україна все ще має вагомий матеріально-технічний та адміністративний фундамент,

аби забезпечити вільний доступ усіх своїх громадян до культурних цінностей, активне й розмаїте культурне життя суспільства. Практично в усіх обласних центрах існують театри, краєзнавчі, історичні та художні музеї, філармонії, а в найбільших містах (Львів, Харків, Одеса, Дніпро) – оперні театри та симфонічні оркестри. У більшості областей, міст та районів розроблені й затверджені регіональні програми розвитку культури, відбуваються численні фестивалі та інші культурно-мистецькі заходи. Попри значні втрати вдалося здебільшого зберегти мережу державних та комунальних закладів культури (клуби, будинки культури, бібліотеки тощо) на місцях. Збереглися та продовжують функціонувати заклади вищої освіти культурно-мистецького профілю. За роки незалежності суттєво зменшилася роль культурно-просвітницького сектора у громадському житті. Значно знизилася відвідуваність музеїв та театрів, що свідчить про зміни у структурі культурних потреб населення. На тлі збільшення загальної кількості професійних театрів та особливо музеїв (останніх на сьогодні стало майже вдвічі більше порівняно з початком 90-х рр.) кількість відвідувань цих закладів, за даними Міністерства культури і туризму, зменшилася за цей же період відповідно на 36 % і 62 %. До критичного рівня погіршився матеріально-технічний стан мережі культурних і культурно-освітніх закладів, матеріальне забезпечення й соціальний статус робітників галузі. У системі закладів культури накопичилося чимало фінансово-господарських проблем. Близько 50 % із тих, що працює, мають незадовільний технічний стан, близько 30 % експлуатуються понад 30 років без капітального ремонту. Більшість сільських закладів культури взимку не опалюються. У Волинській області таких 55 %, у Дніпропетровській – 70 %–74 %, Миколаївській – 80 %, Черкаській – 82 %, а в Закарпатській області цей показник сягає 90 %. Коефіцієнт зносу основних фондів культури після 2000 р. в більшості областей перевищив 90 % [11].

Туризм посідає особливе місце в суспільному виробництві, виконуючи економічні, соціально-культурні, політичні, рекреаційні, виховні та екологічні функції, відкриваючи широкі можливості для реалізації ринкових механізмів, слугуючи джерелом наповнення державного та місцевого бюджетів. Створення нового іміджу українського турпродукту, конкурентоспро-

можного на вітчизняному та світовому ринках, комплексний підхід до розвитку туризму й курортів на регіональному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в туристичній сфері, зокрема в галузі сільського зеленого туризму, зумовили зростання кількості туристів та обсягів надання послуг.

Безперечними лідерами у просуванні зеленого туризму в Україні є Карпати (насамперед, Гуцульщина). На Івано-Франківщині в м. Яремчі, наприклад, у 2015 р. налічувалось 251 власник приватних туристичних садиб, на Львівщині — понад 2000 власників агроосель; загалом у туристичних зонах Карпат, Закарпаття та Передкарпаття, за даними Спілок сприяння розвитку сільського зеленого туризму, нараховується понад 5000 власників агроосель, а їх кількість із кожним роком зростає. Зелений туризм (найбільш популярний нині серед таких альтернативних видів туризму, як пізнавальний, екологічний, релігійний, етнічний, екстремальний, конгресовий, елітарний) розвивається у традиційних туристичних зонах — Карпатах, Передкарпатті, Розточчі, а також на Київщині та Полтавщині. Зарубіжних та внутрішніх туристів приваблюють «трипільська» печера на Тернопіллі, «соляні» маршрути чумацькими шляхами Херсонщини, прогулянки ретропоїздом Закарпаттям (м. Рахів), місця відпочинку в с. Чабанка на Одещині, смт Славському, Жовківському районі, Розточчі, Сколе, смт Східниці на Львівщині, с. Ясіня, м. Яремче та м. Косові в Карпатах тощо.

Першочерговим завданням регіональної політики можна вважати забезпечення рівного доступу населення різних регіонів до забезпечення здоров'я та послуг у галузі охорони здоров'я. З метою мінімізації територіальних диспропорцій доцільно класифікувати регіони за певними показниками, визначити специфіку факторів ризику та формувати адекватну регіональну політику щодо охорони здоров'я в регіонах.

Здоров'я населення залежить і від стану самої галузі. За високого рівня розвитку системи охорони здоров'я така залежність, як стверджують фахівці, є незначною та становить лише 10 %.

Україна нині має досить обмежені можливості фінансового забезпечення галузі, адже за 90-ті рр. ВВП скоротився майже на $\frac{3}{4}$ і є одним із найнижчих не лише серед високорозвинених країн світу, але і країн СНД. Бюджетні видатки нині не покривають навіть третини потреб.

Недостатній рівень фінансування галузі зумовлює погіршення матеріально-технічної бази медичних закладів, зменшення їх кількості.

В обласному розрізі всі ці показники суттєво відрізняються.

Найбільший рівень фінансування сфери охорони здоров'я з місцевого бюджету у 2013 р. забезпечено у Вінницькому, Івано-Франківському та Закарпатському регіонах. Варто відзначити, що за 2010–2015 рр. зменшилася загальна кількість відвідувань до лікарів у поліклінічних закладах, в усіх регіонах України, найбільше — у Донецькому, Луцькому, Вінницькому, Луганському, Полтавському регіонах, найменше — у Чернівецькому, Запорізькому та Херсонському. Проте традиційно «лідують» за показниками захворюваності та кількістю відвідувань регіони, в яких розташовані найбільші міста України: Київ, Донецьк, Дніпро, Одеса, Львів, Харків тощо, чисельність населення яких найвища.

Як свідчать статистичні дані, останнім часом громадяни все менше звертаються до лікарняних закладів за медичною допомогою, що пояснюється їх платоспроможністю. Проте кількість відвідувань лікарів на амбулаторному прийомі та відвідувань лікарями хворих удома, включно з екстреною та планово-консультативною допомогою (МОЗ) на одного жителя за 90-ті роки зросла з 9,7 до 10,0. Із загальної кількості госпіталізованих діти становили 1,5 млн, тобто 17,7 на 100 дітей.

Розвиток системи охорони здоров'я можливої лише за рахунок формування потужного кадрового потенціалу. Головна проблема полягає у відсутності мотиваційного механізму для лікарів і медичного персоналу. Дуже стресова робота в лікарів, зокрема швидкої допомоги, хірургів, від нестачі потрібних витратних матеріалів, точної техніки, неможливості допомогти соціально незахищеним. Найвищий показник середньої заробітної плати лікарів у 2015 р. у регіонах України становив: Чернігівському — 2 008,7 грн, Миколаївському — 1 899,6 грн, Запорізькому — 1 872,4 грн, Полтавському — 1 822,3 грн та Рівненському — 1 784,4 грн [11].

Обсяг фінансування кадрів із державного та міських бюджетів є суттєво обмежений. Так, наприклад, практично в усіх регіонах у 2011–2015 рр. відбулося скорочення видатків із місцевого бюджету на зарплату медиків,

найбільше в Полтавському, Закарпатському та Івано-Франківському. Збільшилось фінансування в таких регіонах, як Чернівецький, Запорізький та Херсонський. Відповідно рівень забезпеченості кадрами є низьким. Найбільш забезпечені – Дніпропетровський, Львівський, Івано-Франківський та Запорізький регіони, найменше – Чернівецький, Луцький, Полтавський та Миколаївський.

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що загалом в Україні 16 регіонів (59,3 %) визначені як проблемні щодо надання медичної допомоги. Зроблено висновок про необхідність посилення управлінського впливу, насамперед, з боку органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Суспільне усвідомлення цінності людського життя, важливості повноцінного та гармонійного розвитку кожної особистості, її фізичних, моральних і духовних здібностей, а також необхідності створення умов для самореалізації людського потенціалу вимагають від науки й органів виконавчої влади об'єктивного та своєчасного визначення основних стратегічних напрямів і пріоритетів соціального розвитку України. Протягом тривалого трансформаційного періоду із властивими йому суперечностями та проблемами подолано глибоку соціально-економічну кризу, сформовано основи ринкового господарювання з відповідними засадами соціального розвитку, орієнтованими на утвердження принципів демократії, соціальної та політичної стабільності в суспільстві. Соціальні пріоритети повинні бути в усіх ланках сучасних трансформаційних перетворень, у тому числі в інноваційно-інвестиційних процесах, структурних та інституційних зрушеннях, сучасній політиці регіонального розвитку.

Підвищення якості життєдіяльності населення України є нагальною потребою, зумовленою необхідністю консолідації суспільства, об'єднання зусиль усіх його верств для реалізації цілей соціального розвитку з орієнтацією на досягнення високих соціальних стандартів і нормативів. Необхідно критично переосмислити світовий досвід формування нового соціально-економічного простору відповідно до національних потреб і запитів, передбачивши заміну старих способів розв'язання соціаль-

них проблем принципово новими, більш ефективними. Основна ідея національного соціального розвитку повинна полягати в досягненні самодостатнього рівня соціодинаміки в суспільстві, усвідомленні та реалізації того, що повноцінне відтворення людського потенціалу, соціуму загалом є прерогативою не тільки держави та владних структур, але й кожного із громадян України, що здійснюється на основі узгодженості соціально значущих інтересів громадян, суспільних об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Своєчасне виявлення та розв'язання основних проблем у соціальній сфері країни є ключовим питанням для забезпечення стабільного розвитку держави в умовах фінансово-економічної кризи. Основою для прийняття оперативних рішень, необхідних для мінімізації соціальних ризиків, може бути об'єктивний та неупереджений аналіз змін у якості життя суспільства, який є інтегральним показником ефективності соціально-економічної політики держави та її спроможності реагувати на виклики часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Human Development Report 2015 [Електронний ресурс]. – New York : United Nations Development Programme, 2015. – IX. – 274 p. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf (дата звернення: 15.09.2017). – Назва з екрана.
2. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс] / ed. by K. Schwab. – Geneva : World Economic Forum, 2014. – XIV. – 548 p. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf (дата звернення: 15.09.2017). – Назва з екрана.
3. Экономическая теория: политэкономия : учебник / [В. Д. Базилевич, В. Н. Попов, Е. С. Базилевич, Н. И. Гражевская]. – Київ : Знання, 2009. – 871 с.
4. Важенин С. Г. Социальная инфраструктура народнохозяйственного комплекса / С. Г. Важенин. – Москва : Наука, 1984. – 172 с.

5. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – Київ : НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2009. – 864 с.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. – Т. 3. – П–Я / за ред. Б. Д. Гаврилишина, С. В. Мочерного. – Київ : Акад. нар. госп-ва, 2002. – 952 с.
7. Кириченко С. О. Підходи до визначення сутності поняття «соціальна інфраструктура» та її функціональне призначення / С. О. Кириченко // Проблеми системного підходу в економіці. – № 1 (55). – 2016. – С. 56–60.
8. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.
9. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / В. І. Куценко ; за наук. ред. Б. М. Данилишина. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 818 с.
10. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова. – Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2015. – 244 с.
11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2017). – Назва з екрана.
12. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія / А. А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 24–33.
- default/files/2015_human_development_report_1.pdf (accessed 15 September 2017).
2. Schwab, K. (Ed.). (2014). The Global Competitiveness Report 2014–2015. Geneva: World Economic Forum, XIV. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf (accessed 15 September 2017).
3. Bazilevich, V. D., Popov, V. N., Bazilevich, E. S. & Grazhevskaja, N. I. (2009). *Jekonomicheskaja teorija: politjekonomija [Economic theory: political economy]*. – Kyiv : Znannja [in Russian].
4. Vazhenin, S. G. (1984). *Social'naja infrastruktura narodnohozjajstvennogo kompleksa [Social infrastructure of the national economic complex]*. Moscow : Nauka.
5. Gejec', V. M. (2009). *Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologija vzajemodii' ta rozvytku [Society, State Economy: Phenomenology of Interaction and Development]*. Kyiv : NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky ta prognozuvannja [in Ukrainian].
6. Gavrylyshyn, B. D. & Mochernyj, S. V. (Eds.). 2002. *Ekonomichna encyklopedija : u 3 t. T. 3. P–Ja [Economic Encyclopedia, (Vols 1–3). Vol. 3.]*. Kyiv : Akad. nar. gosp-va [in Ukrainian].
7. Kyrychenko, C. O. (2016). Pidhody do vyznachennja sutnosti ponjattja “social'na infrastruktura” ta i'i' funkcional'ne pryznachennja [Approaches to the meaning of the essence of the concept of “social infrastructure” and its functional purpose]. *Problemy systemnogo pidhodu v ekonomici – Problems of a systematic approach in the economy*, 1 (55), 56–60 [in Ukrainian].
8. Kucenko, V. I. & Udovychenko, V. P. (2011). *Social'na bezpeka v konteksti stalogo rozvytku [Social Security in the Context of Sustainable Development]*. Chernigiv : Vydavec' Lozovyj V. M. [in Ukrainian].
9. Kucenko, V. I. (2008). *Social'na sfera: real'nist' i kontury majbutn'ogo (pytannja*

REFERENCES

1. Human Development Report (2015). – New York: United Nations Development Programme, IX. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf. Retrieved from <http://hdr.undp.org/sites/>

- teorii' i praktyky) [Social sphere: reality and contours of the future (questions of theory and practice)]. В. М. Danylyshyn (Ed.). Nizhyn: TOV "Vydavnytvo "Aspekt-Poligraf" [in Ukrainian].
10. Makarova, O. V. (2015). *Social'na polityka v Ukraini* [Social Policy in Ukraine]. – Kyiv : In-t demografii' ta soc. doslidzh. im. M. V. Ptuhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
11. Oficijnyj sajt Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 September 2017) [in Ukrainian].
12. Chuhno, A. A. (2012). Modernizacija ekonomiky ta ekonomichna teorija [Modernization of Economics and Economic Theory]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 24–33 [in Ukrainian].

В. Н. Панасюк, кандидат экономических наук, доцент (Тернопольский национальный технический университет). **Межрегиональные диспропорции развития социальной инфраструктуры в условиях рыночной трансформации.**

Аннотация. Целью статьи является исследование диспропорций развития социальной инфраструктуры в условиях рыночной трансформации. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** В статье предложена постановка актуальной проблемы диспропорций развития социальной инфраструктуры в условиях трансформации экономики региона. Проведен анализ показателей развития системы бытового обслуживания населения региона по отраслям. **Практическая значимость результатов исследования.** Определено, что социальная инфраструктура является необходимым элементом социально-экономического развития региона: с одной стороны, она направлена на предоставление различных социальных услуг непроизводственного характера здравоохранения, образования, услуг физического и культурного досуга, а с другой, определяет условия жизнедеятельности и развития населения, которые выражаются в обеспечении здравоохранения, доступного образования и просвещения.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, рыночная трансформация, социальная сфера, социально-экономическое развитие, регион.

V. Panasyuk, Cand. Econ. Sci., Docent (Ternopil National Technical University). **Inter-regional disproportion for the development of social infrastructure in market transformation conditions.**

Annotation. The purpose of the article is to study the disproportions of the social infrastructure development in a market transformation. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** The article proposes the actual problem of disproportions in the development of social infrastructure in the conditions of transformation of the region's economy. The analysis of indicators of development of the system of consumer services of the population of the region by industry was carried out. **Practical value.** It is determined that social infrastructure is a necessary element of the socio-economic development of the region: on the one hand, it is aimed at providing various social services of non-productive nature of health care, education, services of physical and cultural leisure, and on the other determines the conditions of life and development of the population, which are expressed in the provision of health care, accessible education and education.

Keywords: social infrastructure, market transformation, social sphere, socio-economic development, region.

УКРАЇНА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ РОЗВИТКУ

Т. А. ДЕЙНЕКА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження суперечностей сучасного періоду розвитку України в контексті з'ясування її місця в системі глобалізованого світу. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань базується на використанні рейтингів, які складаються міжнародними організаціями, та індексів, що розраховуються за їх методикою. **Результати.** Визначено місце України в сучасному планетарному суспільстві на основі аналізу таких показників: індекс глобалізації KOF, індекс процвітання, індекс людського розвитку, індекс глобальної конкурентоспроможності, глобальний інноваційний індекс, індекс крихких держав. **Практична значущість результатів дослідження.** Застосований підхід до визначення позицій України в системі сучасного планетарного суспільства дозволяє виявити суперечності її розвитку та аргументувати необхідність інновацій як всезагальної основи організації кращого життя соціуму – інституційно стійкого та ефективного, інтелектуально, культурно, духовно багатого і водночас такого, якому властивий високий рівень матеріального добробуту.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, глобалізоване суспільство, суперечності, інновації, інститути.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Для з'ясування того, як позиціонують країни в сучасному світі, для визначення їх місця в системі глобальних політико-економічних відносин, статусності, впливовості тощо використовують різноманітні методи та підходи до аналізу. Однак, у практиці аналітики глобальних процесів, коли акцентується на ролі, що належить окремим державам, як один із найбільш поширених індикаторів продовжує використовуватися ВВП. Цей показник, безперечно, є містким, але в умовах, коли світ поступово трансформується, переходячи від індустріальних відносин до постіндустріальних, все більшої уваги вимагають зміни якості життя людей. Для прогресивного розвитку суспільства важливим є не тільки кількість виготовлених благ, але також приріст інтелектуальних, духовних цінностей, потенціалу творчості, креативності, інноваційності в найбільш широкому її розумінні.

Композиційні індекси такі, як глобальний індекс благополуччя (*Global Well-being Index*),

глобальний індекс щастя (*Happy Planet Index*), індекс процвітання (*Legatum Prosperity Index*) та інші дозволяють розширити уявлення про рівень розвитку, досягнутий країнами. Проте вони також не охоплюють усю багатогранність сучасного людського життя. Отже, для одержання комплексного уявлення про місце певних країн у системі сучасних міжнародних відносин, додатково використовують ряд міжнародних індексів, які конкретизують процеси та явища відповідно до сфер людської діяльності: індекс людського розвитку (*Human Development Index, HDI*), індекс глобальної конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index, GCI*), глобальний інноваційний індекс (*Global Innovation Index, GI*), індекс крихких держав (*Fragile States Index, FSI*) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на надзвичайну актуальність питань сучасного соціального, економічного, політичного розвитку України в умовах її інтеграції у світове господарство та активної участі в політичних процесах міжнародного значення, такі науковці, як Ю. Бажал, В. Геєць, Б. Данили-

шина, П. Єщенко, В. Лагутін, Д. Лук'яненко, О. Москаленко, Н. Стукало, А. Філіпенко на ін. всебічно досліджують названу проблематику. Водночас процеси, що стосуються зміни геоекономічного та геополітичного статусу держави, вимагають постійного аналізу. Особливо це вагомо в аспекті виявлення суперечностей сучасного періоду розвитку України.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження суперечностей сучасного періоду розвитку України в контексті з'ясування її місця в системі сучасного глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Місце України в сучасному планетарному суспільстві дозволяє з'ясувати аналіз міжнародних рейтингів. Як показує індекс глобалізації *KOF* (2017), Україні властива істотна відкритість. У цьому рейтингу вона посідає 45 місце серед 193-х країн. Виокремлення в інтегральному індексі *KOF* складових дозволяє уточнити зміст усередненого результату: за показниками економічної та соціальної глобалізації Україна посідає в обох випадках 63 місце, а за показником політичної глобалізації – 43.

Однак досить висока винятковість країни у процеси глобалізації не забезпечує суспільству так само високий рівень життя. За індексом процвітання (2016) (*Legatum Prosperity Index, LPI*), він нині відповідає 107-му місцю серед 149-ти країн. Це означає, що Україна знаходиться в нижній треті названого рейтингу. З усіх показників, з яких він формується, тільки рівень освіти можна вважати гідним (45 місце).

За Індексом людського розвитку (2016) (*Human Development Index, HDI*), який найбільш повно дозволяє оцінити процеси в соціальній і духовно-культурній сферах суспільства, Україна посідає 84 місце серед 188-ми країн. Отже, позиціонування країни краще, ніж за висновками експертів Аналітичного центру *Legatum Institut*, які розраховують індекс процвітання. На відміну від них, за даними ООН, із 1990 р. показники індексу людського розвитку в Україні підвищилися на 5,2 %, тривалість життя при народженні зросла на 1,3 року, середня тривалість навчання збільшилася на 2,2 року, а очікувана тривалість навчання – на 2,9 року. Проте порівняно

з попереднім роком за сукупністю ознак стан людського розвитку погіршився (84 позиція в рейтингу за *HDI-2016* проти 81 – за рейтингом *HDI-2015*). Валовий національний продукт на душу населення знизився на 31,9 %. В Україні налічується 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб, 2,8 млн людей – з обмеженими можливостями, близько 60 % живуть за межею бідності, що визначається як фактичний прожитковий мінімум. Результати України є нижчими за середні показники країн, що належать до групи з високим рівнем людського розвитку, і нижчими за середні показники по країнах Європи і Центральної Азії [1].

Очевидно, що розвиток соціальної сфери суспільства обмежують деструктивні процеси в економіці, які стали особливо інтенсивними у 2014–2016 рр. Місце України в системі міжнародних економічних відносин дозволяє визначити рівень глобальної конкурентоспроможності, за допомогою якого оцінюється ефективність використання ресурсів, наявних у державі, реалізація її можливостей щодо формування в системі взаємодії суб'єктів глобалізованих ринкових відносин нових переваг та оптимізації наявних, здатність господарського механізму забезпечувати відтворення у масштабах, що зростають, і сприяти розвитку суспільства загалом.

Варто зазначити, що в поточному році Україна покращила свої попередні позиції: згідно з *Global Competitive Report 2017–2018* Україна посідає в рейтингу 81 місце, а рік тому їй належало 85. Проте зміна стану конкурентоспроможності країни досить умовна. П'ять років тому позиції країни були значно кращими. У 2012 р. їй належало місце в середині рейтингу – 73 серед 144-х країн, а у 2017 р. – 81 серед 137-ми країн.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Україна із дванадцяти контрольних показників задовільно представлена тільки такими: «вища освіта та навчання» (місце 35), «охорона здоров'я та початкова освіта» (53), «інновації» (61), «інфраструктура» (78) і «технологічна готовність» (81). Решта складових індексу глобальної конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index, GCI*) є нижчими за його середнє значення (місце 81). У розвитку національної економіки залишається досить багато проблем. Експерти за ступенем негативного впливу виділяють такі: інфляція

(16,3 %), корупція (13,9), політична нестабільність (12,1), ставки податку (9,7), податкове регулювання (9,4), нестабільність влади/перевороту (8,9), доступ до фінансування (7,0), неефективна державна бюрократія (6,9), положення на валютному ринку (4,3), недостатньо освічена робоча сила (2,5), погана робоча етика в національній робочій силі (1,9), недостатній потенціал для інновацій (1,8), обмежувальні правила праці (1,7), недостатній запас інфраструктури (1,4), злочинність та крадіжки (1,2), погане здоров'я населення (1) [2].

Міжнародна конкурентоспроможність макроекономічних систем в умовах глобалізації безпосередньо залежить від того, як держава сприяє науково-технологічному прогресу, оскільки його досягнення зумовлюють формування національних конкурентних переваг. З огляду на науково-технологічний прогрес як на вирішально значущий чинник розвитку національної економіки важливими є висновки експертів *WEF (World Economic Forum)* стосовно рівня розвитку інноваційних процесів і технологічної готовності національної економіки¹.

Місце України в рейтингу за *GCI* «інновації» досить високе – 61 зі 137-ми країн. Однак виводить її на цей рівень переважно один показник – наявність у країні висококваліфікованих науковців та інженерів (місце 25). Кращими за середній показник цієї агрегованої групи (вище, ніж 61) є також здатність до інновацій – місце 51 та якість науково-дослідних інститутів – 60. Решта показників відповідає гіршим позиціям у рейтингу: співпраця університетів і промисловості – місце 73, витрати компаній на НДДКР – 76. Особливо критичним є показник «державні закупівлі високотехнологічної продукції», за яким Україна посідає 96 місце в рейтингу. Він є свідченням того, що держава не стимулює інноваційно активні підприємства до продукування високотехнологічної продукції та демонструє низьку зацікавленість уряду в тому, щоб така продукція з'являлася на вітчизняному ринку.

Стан технологічної готовності України представлений у *Global Competitive Report 2017–2018* двома групами показників, які відображають ступінь використання ІКТ та ступінь технологічних запозичень. Загалом місце

України за *GCI* «технологічна готовність» – 81 (такий самий, як і середній загальний показник місця країни в названому рейтингу). Результати оцінювання експертами *WEF* технологічної готовності України свідчать, насамперед, про досить велике поширення Інтернету – саме за цим критерієм (через ряд показників) визначається в рейтингу позиція країни у групі, що аналізується. Фактично за даними *Global Competitive Report 2017-2018*, *GCI* «використання ІКТ» відповідає 74-му місцю.

Порівняно із цим процеси технологічних запозичень у національній економіці не можна вважати поширеними. У рейтингу *GCI* їх рівень ідентифікований 111-м місцем (це остання чверть рейтингу), у тому числі, за наявністю нових технологій Україна позиціонується 107-м місцем, а за прямими іноземними інвестиціями та передачею технологій – 118-м. Оцінюючи ситуацію, що склалась в Україні, необхідно зауважити, що технологічні запозичення є добре відомим у світовій практиці та апробованим засобом відновлення господарської активності макроекономічних систем після їх істотного занепаду (економічної або політичної кризи, війни тощо). Як приклад цього, Японія, яка у 80-х роках ХХ ст. активно використовувала запозичені технології більш розвинутих західних країн. Для України, економіка якої вимагає реіндустріалізації, притягнення технологій зовні, на нинішньому непростому етапі існування економіки та соціуму є корисним. Збільшення технологічних запозичень слід розглядати як передумову для активного продукування в подальшому власних інновацій.

Науковці зазначають, що в системі сучасних глобальних відносин бізнес легко забезпечує трансфер науково-технічних результатів у матеріальній та нематеріальній формах через національні кордони – знання, які безпосередньо можуть бути вміщені в сучасне виробництво як такі, що відображені в патентах і ноу-хау. Нині створені та добре функціонують загальнодоступні системи їх пошуку та придбання [3, с. 87].

Збільшення технологічних запозичень у національну економіку слід розглядати як необхідні заходи сучасного короткострокового періоду, який обтяжений економічною та воєнно-політичною кризою у країні. Реальність теперіш-

1. Це дванадцятий та дев'ятий контрольні показники згідно з методикою визначення *The Global Competitiveness Index*.

ньої ситуації в Україні така, що тільки подолання проблем технологічної відсталості країни та створення на цій основі необхідного потенціалу подальшого технологічного розвитку можуть створити умови для того, щоб рухатись до зони ядра планетарного суспільства. Ведучи мову про технологічні запозичення, слід наголосити на їх короткотерміновому пріоритеті та підкреслити, що модель «наздоганяльного розвитку» як реалізація стратегічного напрямку для України це «шлях в нікуди». Проривні технології позичанню не піддаються – вони створюються всередині країни та стають у системі міжнародних економічних відносин її перевагою.

Досягненню стратегічних цілей, що вказують Україні шлях до зони ядра у планетарному суспільстві, найбільше відповідає модель випереджального економічного розвитку. Вона засновується на принципах інноваційності, яким обов'язково повинна слідувати національна система. Така модель, забезпечуючи розвиток макроекономічної системи загалом, одночасно передбачає інтелектуалізацію процесів на нанорівні соціуму та дієвість соціальних інститутів. Названі стратегічні цілі, які переслідують упровадження моделі випереджального економічного розвитку, створюють для України можливість сформувати надійну матеріальну основу для гармонійного розвитку суспільства – гуманістично спрямованого й націленого на досягнення найвищих цивілізаційних цінностей. Водночас такий вибір моделі розвитку дозволяє постійно забезпечувати умови для суперництва макроекономічних систем. О. Москаленко зазначає, що випереджальний розвиток стає «адекватною відповіддю країн на глобальні виклики, де альтернативою зростанню нерівності постає «соціальне зростання» [4, с. 21–22].

Потенціал розвитку (як соціальний, так і економічний) Україна дійсно має великий. Цей факт підтверджує місце країни в рейтингу за глобальним інноваційним індексом (*Global Innovation Index, GII*). За показником *GI* (2017) Україна в названому рейтингу посіла 50 місце серед 127-ми країн, проте вище за середнє значення в розділі «ресурси» оцінюється людський капітал і дослідження (місце 41, у тому

числі найвищі місця, досягнуті за такими показниками: кількість учнів на 1 вчителя в середній школі та охоплення вищою освітою), а в розділі «результати» – застосування знань і технологій (місце 32, у тому числі найвищі позиції за кількістю заявок на корисну модель, обсягом витрат на комп'ютерні програми, експортом ІКТ-послуг, кількістю патентних заявок, отриманих національним патентним офісом) і творча діяльність (місце 49, у тому числі найвищі позиції за показниками походження промислових зразків і торгових марок) [5].

Однак, констатує факт того, що Україна у 2017 р. посідала в рейтингу країн за *GII* найвище місце, ніж будь-коли до цього, не можна не відзначити ознаки слабкості інноваційного процесу, які дозволяє ідентифікувати названа методика оцінювання. В Україні низький темп зростання ВВП за ПКС у розрахунку на одного працівника (місце 97), повільно відбувається процес валового накопичення капіталу (місце 108), економіка країни лишається занадто енергомісткою (ВВП на одиницю використуваної енергії – місце 112), ІКТ не достатньо активно використовуються у створенні бізнес-моделей (місце 112), не створюються кластери (місце 114). Проте найбільше обмежує інноваційне зростання в Україні недосконалість інститутів: легкість вирішення питань банкрутства – 120 місце, політичне середовище – 122, політична стабільність і безпека – 124 [5].

Фондом миру (*Fund for Peace*) розраховується рейтинг крихких держав (*Fragile States Index, FSI*). Індекс показує антирейтинг держав (тобто, чим вище місце в ньому посідають країни, тим більш недієздатними є їх уряди). Найгірше становище України було зафіксовано у 2005 р. – 39 місце, але на уточнення вимагає той факт, що загальна кількість країн того року в рейтингу була 75. Нині список держав розширився до 178-ми учасників рейтингу. У 2013 р. Україна була в ньому представлена найкраще – 117 місце. У 2017 р. вона посіла 90 місце [6]. Фактично за час свого представництва в рейтингу Україна ніколи не виходила з «помаранчевої зони»² – це група країн із рівнем стабільності нижче за середній (небезпечний рівень ризиків).

2. Згідно з рейтингом крихких держав виділяють чотири групи, позначені на мапі світу кольором: червоний – держави з високим рівнем нестабільності (критичний рівень ризиків), помаранчевий – держави з рівнем стабільності нижче середнього (загрозливий рівень ризиків), жовтий – держави з рівнем стабільності вище середнього (низький рівень ризиків), зелений – держави з високим рівнем стабільності (відсутність ризиків).

У період 2015-2017 рр. Фонд миру та журнал «Foreign Policy», які складають цей рейтинг, відзначали зростання загроз суспільному розвитку України. Ця негативна динаміка спричинена, передусім, агресією Росії проти України. За FSI (2017), найвищі ризики пов'язані з політикою. Серед індикаторів уразливості найвищі показники – у групі політичних ризиків. З максимальних 10-ти балів у 8,6 бали оцінюється ступінь втручання інших держав і

зовнішніх політичних суб'єктів. Високим також у групі політичних чинників, за оцінкою Фонду миру та журналу «Foreign Policy», залишається рівень делегітимізації та криміналізації державних структур, який попри активну боротьбу з тіньовою економікою, що останнім часом ведеться в Україні, становить 8,2 бали. Нестабільності ситуації в Україні додає гостра боротьба за владу елітарних груп і кланів – 8,0 бали (табл. 1).

Таблиця 1

**Україна у відображенні індикаторів уразливості
за Fragile States Index, 2017, балів [6, с. 37]**

Нумерація та назва індикаторів	Зміст індикаторів	Бали*
ІНДИКАТОРИ ЄДНОСТІ (COHESION INDICATORS)		
C1 SECURITY APPARATUS	Рівень тиску силових структур, створення ситуації «держава в державі» (букв. «апарати безпеки»)	7,6
C2 FACTIONALIZED ELITES	Рівень боротьби за владу елітарних груп і кланів; розглядає фрагментацію державних інституцій за етнічною, класовою, клановою, расовою, релігійною ознаками	8,0
C3 GROUP GRIEVANCE	Наявність незадоволених або агресивно налаштованих груп, групове протистояння (букв. «групова образа»)	6,7
ЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ (ECONOMIC INDICATORS)		
E1 ECONOMIC DECLINE AND POVERTY	Економічний спад і бідність	6,8
E2 UNEVEN DEVELOPMENT	Нерівномірність розвитку	4,2
E3 HUMAN FLIGHT AND BRAIN DRAIN	Еміграція та «відтік мізків»	5,2
ПОЛІТИЧНІ ІНДИКАТОРИ (POLITICAL INDICATORS)		
P1 STATE LEGITIMACY	Рівень делегітимізації та криміналізації державних структур	8,2
P2 PUBLIC SERVICES	Наявність та якість публічних послуг	3,7
P3 HUMAN RIGHTS AND RULE OF LAW	Порушення прав людини та недодержання верховенства закону	6,2
СОЦІАЛЬНІ ІНДИКАТОРИ (SOCIAL INDICATORS)		
S1 DEMOGRAPHIC PRESSURES	Рівень демографічних тисків	4,2
S2 REFUGEES AND IDPS	Рівень міграції біженців і /або внутрішньо переміщених осіб	4,6
ІНДИКАТОР ЗМІН (CROSS-CUTTING INDICATOR)		
X1 EXTERNAL INTERVENTION	Ступінь втручання інших держав або інших зовнішніх політичних суб'єктів	8,6
Разом FSI		74
Довідково: місце України в рейтингу		90

* Примітка. За кожним із дванадцяти індикаторів максимальна кількість балів – 10; разом – 120.

Сучасні інститути відіграють ключову роль у розвитку країн, сприяючи процвітанню їх народів або спричиняючи занепад. Унаслідок неефективності інститутів схильні до «крихкості» держави змушені постійно балансувати в системі глобалізованих відносин так би мовити «на межі», оскільки їх нетривалий економічний підйом постійно змінюється спадом. Саме до кра-

їн із такою економічною динамікою належить Україна. В. Геєць зазначає, що українська економіка весь час хаотично й циклічно коливалась навколо довгострокового тренду, нині зростає значно нижче за нього, що може сформувати її тренд у більш низьких значеннях [7, с. 16].

Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон занепад націй пов'язують із пануванням у бідних краї-

нах екстрактивних інститутів, оскільки вони «створені для відбирання доходів і благ в однієї суспільної групи на користь іншої». Науковці вважають причиною багатства націй інклюзивні інститути (економічні та політичні). Інклюзивні економічні інститути створюють ринкові умови, що є сприятливими як для креативних людей, які отримують свободу вибору професії та можливість реалізувати її у сфері праці, так і для підприємців-генераторів конкурентних бізнес-ідей. Названі інститути сприяють також розвитку технологій та освіти, що, зі свого боку, стимулює продуктивність використання всіх видів ресурсів (праці, землі, капіталу). Інклюзивні політичні інститути мають визначальне значення для розвитку та створення багатства країн. Розподіляючи владу, вони «схильні викоринювати такі економічні інститути, які експропріюють ресурси суспільства, зводять бар'єри для виходу на ринок і придушують ринки, щоб вигоду отримували лиш одиниці» [8].

Сучасний етап розвитку України зумовлений слабкістю інститутів, що проявляється, передусім, як високий ступінь олігархії, заснованої на злитті інтересів великого капіталу в економіці та влади в політиці. Отже, для того щоб розпочати шлях до зони ядра у планетарному суспільстві, необхідно, насамперед, знайти засоби подолання політико-економічних суперечностей, які набули в наш час істотного загострення.

Дослідження Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон підтверджують можливість забезпечення умов економічного розвитку країн при екстрактивних політичних інститутах. Перший – полягає в тому, що еліти можуть спрямовувати ресурси до високопродуктивних галузей, які вони контролюють [8]. Проте цей варіант для України напевно чи може стати істотно значимим, оскільки великий капітал зосереджений у сировинних галузях і галузях первинної переробки. Україні ж для того, щоб подолати суперечності нинішнього ускладненого періоду та забезпечити відповідність меті довгострокового розвитку, необхідні капіталовкладення у високотехнологічне виробництво. З урахуванням специфіки розвитку продуктивних сил у країні, пріоритетними галузями можна вважати машинобудування, сферу ІКТ, військово-промисловий, авіакосмічний комплекси та деякі інші.

Другий тип розвитку при екстрактивних політичних інститутах виникає, коли ці інститути дають змогу розвиватися, хоча й не повністю,

інклюзивним економічним інститутам [8]. Результат залежатиме від того, наскільки інклюзивні економічні інститути будуть узгоджуватися з екстрактивними політичними інститутами. Якщо економічне зростання буде в інтересах владної еліти, вона може поступитися ступенем монополізації регуляторних функцій на користь інклюзивних економічних інститутів; в іншому разі, якщо такі інститути блокуватимуть політичну владу, вона чинитиме супротив.

Проблема проведення в Україні реформ ускладнюється тим, що потрібен не суто перерозподіл влади між інститутами, які представляють державу, ринок, суспільство загалом, а саме тих інститутів, які здатні сформувати умови нового консенсусу (у тому числі політичного) відповідно до цінностей і пріоритетів національного розвитку. Структурні реформи, спрямовані на подолання інституційних ризиків трансформації власності, необхідні також, зважаючи на активність процесів глобалізації та інклюзивності (політичної та економічної), в яких бере нині участь України і які в майбутньому ставатимуть для неї все більш значущими [8, с. 14, 16].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Перспективи розвитку України необхідно розглядати відповідно до її участі у процесах життя планетарного суспільства. Для цього українському соціуму необхідно сприймати інновації як всезагальну основу створення кращого життя – інституційно стійкого та ефективного, інтелектуально, культурно, духовно багатого і, водночас такого, якому властивий високий рівень матеріального добробуту. Основою цього повинні стати процеси створення вихідних умов для розбудови економіки постіндустріального типу. Проте зміни в господарському житті суспільства повинні узгоджуватися із системою гуманістичних цінностей, які слід розглядати як безперечний імператив, що відповідає цінностям і пріоритетам національного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone [Електронний ресурс] United Nations Development Programme. – 271 p. – Режим доступу: <http://>

- hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (дата звернення: 17.10.2017). – Назва з екрана.
2. The Global Competitive Report 2017-2018 [Електронний ресурс] World Economic Forum, Geneva, 2017. – 393 p. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення: 17.10.2017). – Назва з екрана.
 3. Бубенко П. Т. Продовжуємо заговорювати інноваційний розвиток / П. Т. Бубенко, В. А. Гусев // Економіка України. – 2016. – № 7 (656). – С. 82–91.
 4. Москаленко О. Загальноцивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку / О. Москаленко // Економічна теорія. – 2013. – № 3. – С. 16–31.
 5. Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World [Електронний ресурс] Cornell University, INSEAD, WIPO, 2017. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193> (дата звернення: 17.10.2017). – Назва з екрана.
 6. Fragile States Index 2017 [Електронний ресурс] : The Fund for Peace. – 42 p. – Режим доступу: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/951171705-Fragile-States-Index-Annual-Report-2017.pdf> (дата звернення: 17.10.2017). – Назва з екрана.
 7. Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України / В. М. Геєць // Економіка України. – 2016. – № 12 (661). – С. 3–21.
 8. Аджемоглу Д. Чому нації занепадають походження влади, багатства та бідності / Д. Аджемоглу, Д. Робінсон. – 2-ге вид., випр. ; пер. з англ. і наук. ред. О. Дем'янчук. – Київ : Наш формат, 2017. – 440 с.
 - lopment Programme. (2016). http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (accessed 17 October 2017).
 2. The Global Competitive Report 2017-2018: World Economic Forum, Geneva. (2017). <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>. Retrieved from <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (accessed 17 October 2017).
 3. Bubenko, P. T. & Husiev, V. A. (2016). *Prodovzhuemo zahovoriuvaty innovatsiyni rozvytok* [We continue to speak of innovative development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 7 (656), 82–91 [in Ukrainian].
 4. Moskalenko, O. (2013). *Zahalnotsyvilizatsiini chynnyky vyperedzhaiuchoho ekonomichnoho rozvytku* [General Civilization Factors of Outlive Economic Development]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 3, 16–31 [in Ukrainian].
 5. Global Innovation Index 2017. *Innovation Feeding the World: Cornell University, INSEAD, WIPO* (2017). <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193>. Retrieved from <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193> (accessed 17 October 2017).
 6. Fragile States Index 2017: The Fund for Peace (2017). <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/951171705-Fragile-States-Index-Annual-Report-2017.pdf>. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/951171705-Fragile-States-Index-Annual-Report-2017.pdf> (accessed 17 October 2017).
 7. Heiets, V. M. (2016). *Osoblyvosti vzaiemozviazku ekonomichnykh i politychnykh peredumov rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Peculiarities of the Interconnection of Economic and Political Prerequisites of the Reconstructive Development of the Ukrai-

REFERENCES

1. Human Development Report 2016. *Human Development for Everyone*: United Nations Deve-

nian Economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 12 (661), 3–21 [in Ukrainian].

8. Adzhemoglu, D. & Robinson, D. (2017). *Chomu natsii zanepadaiut pokhodzhen-*

nia vlady, bahatstva ta bidnosti [Why do the nations descend from the origin of power, wealth and poverty]. 2nd ed., O. Dem'ianchuk (Ed.). Kyiv : Nash format [in Ukrainian].

Т. А. Дейнека, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Украина в глобализованном мире: противоречия современного периода развития.**

Аннотация. Целью статьи является исследование противоречий современного периода развития Украины в контексте выяснения ее места в системе глобализованного мира. **Методика исследования.** Выполнение поставленных в статье заданий базируется на использовании рейтингов, которые составляются международными организациями, и индексов, рассчитанных по их методике. **Результаты.** Определено место Украины в современном планетарном обществе на основе анализа таких показателей: индекс глобализации КОФ, индекс процветания, индекс человеческого развития, индекс глобальной конкурентоспособности, глобальный инновационный индекс, индекс слабости государств. **Практическая значимость результатов исследования.** Примененный подход к определению позиций Украины в системе планетарного общества позволяет выявить противоречия ее развития и аргументировать необходимость инноваций как всеобщей основы организации лучшей жизни социума – институционально устойчивой и эффективной, интеллектуально, культурно, духовно богатой и одновременно такой, которая обеспечивает высокий уровень материального благосостояния.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, глобализованное общество, противоречия, инновации, институты.

T. Deyneka, Cand. Ekon. Sci., Docent (Poltava University of Economics Trade). **Ukraine in the globalized world: contradictions of modern development period.**

Annotation. The purpose of the article is to research the contradictions of modern development period of Ukraine within the context of determining its place in the globalized world system. **Methodology of research.** Performance of tasks of the article is based on the use of rating determined by international organizations and indexes based on its methodology. **Findings.** The place of Ukraine in the modern planetary society is determined based on analysis of these indicators: KOF Globalisation Index, Legatum Prosperity Index, Human Development Index, Legatum Prosperity Index, Global Innovation Index, Fragile States Index. **Practical value.** The applied approach to determine the Ukraine's place in the planetary society system allows to identify the contradictions of its development and to argue the need for innovation as a universal basis to organize a better life for the society – institutionally stable and efficient, intellectually, culturally, spiritually rich and at the same time that provides the high level of material wealth.

Keywords: social and economic development, globalizing society, contradictions, innovations, institutions.

ДОМІНАНТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

А. О. НАТОРІНА, кандидат економічних наук
(Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»)

Анотація. *Мета статті полягає в ідентифікації ролі та значення цифрової трансформації економіки країни, що безпосередньо пов'язана із процесами цифровізації; обґрунтуванні субстанціональних векторів цифровізації в контексті активізації діяльності ринкових суб'єктів в онлайн-просторі; формулюванні домінант цифрової трансформації економіки країни на базі аналізу європейського досвіду в умовах глобалізації. Методика дослідження.* *Досягнення мети здійснено за допомогою використання загальнонаукових методів дослідження: аналізу та синтезу, спостереження, систематизації та узагальнення. Результати.* *На базі діагностики досвіду функціонування підприємств на міжнародному рівні ідентифіковано характерні особливості цифровізації бізнесу, виявлено її технологічні стовпи та обґрунтовано субстанціональні вектори цифровізації в рамках активної онлайн-діяльності суб'єктів ринку. Сформульовано домінант цифрової трансформації економіки країни та аргументовано доведено, що цифрова трансформація виступає каталізатором позитивних економічних змін у країні. Практична значущість результатів дослідження.* *Детерміновано першорядну роль цифрової трансформації для економіки, на базі чого сформульовано її домінант задля динамічного розвитку країни в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів. З огляду на важливість значення цифрової трансформації економіки окреслено перспективи подальших досліджень.*

Ключові слова: економіка країни, цифрові технології, цифровізація, цифрова трансформація, онлайн-простір.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Цифрова трансформація економіки, фундамент якої утворюють прогресивні цифрові технології, відіграє першочергову роль у динамічному розвитку країни в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів. Масифікація цифрових технологій створює нові можливості для функціонування ринкових суб'єктів в онлайн-просторі, збільшуючи їх конкурентний та інноваційні потенціали за рахунок підвищення їх продуктивності, у тому числі завдяки швидкому масштабуванню й цифровізації їх діяльності. Вищенаведене підкреслює значимість та актуальність дослідження особливостей цифрової трансформації економіки для будь-якої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади цифровізації економіки розглянуто у працях провідних зарубіжних науковців, серед яких доцільно від-

значити І. Маніка, М. Маслову, Б. Паньшина, С. Роксбурга, М. Роуз [1–2; 4]. Моніторинг та аналіз результатів діяльності ринкових суб'єктів у цифровій економіці представлено у працях відомих зарубіжних економістів: Дж. Кона, Г. Аглуалії, Р. Брауна, А. Гуторбе, К. Дейлі, Дж. Макдональда, Дж. Снабе, Дж. Філберта, А. Фінлі, Ю. Чанга [3; 5–8] тощо. Однак, незважаючи на наявність достатньої кількості доробок у цій сфері, питання щодо розгляду цифрової трансформації економіки країн та визначення її домінант не набуло широкого висвітлення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в ідентифікації ролі та значення цифрової трансформації економіки країни, що безпосередньо пов'язана із процесами цифровізації, обґрунтуванні субстанціональних векторів цифровізації в контексті активізації діяльності ринкових суб'єктів в онлайн-просторі, а також формулюванні домінант цифрової трансформації

економіки країни на базі аналізу європейського досвіду в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Узагальнюючи результати досліджень можна стверджувати, що цифровізація – це ядро глобальних економічних і соціальних перетворень у країні, що змінює моделі поведінки суспільства та, як наслідок, ключові напрями ведення бізнесу [1–4]. Гармонізація ринків, значні інвестиції в оновлення інфраструктури бізнесу, а також інновації впливають на охоплення та швидкість цифровізації. За результатами дослідження досвіду функціонування підприємств на міжнародному рівні встановлено, що до початку цифровізації бізнесу, у більшості випадків, лише багатонаціональні корпорації були здатні адекватно реагувати на дії конкурентів та диверсифікувати власну діяльність відповідно до міжнародних стандартів, тому що це вимагало значних витрат [5–6]. Отже, стрімке інтегрування онлайн-платформ у різні сфери економіки сприяло зменшенню витрат, необхідних для форсування бізнесу на глобальних ринках, у тому числі слугувало перевагою для малих і середніх підприємств з огляду на появу нових можливостей та перспектив щодо реалізації діяльності за межами країни. Масове поширення використання онлайн-платформ з метою здійснення підприємницької діяльності пояснюється також низькими граничними витратами на цифрові комунікації, зниженням вартості транскордонних комунікацій і транзакцій, що дозволяє підприємствам контактувати з потенційними покупцями, клієнтами та постачальниками, які можуть знаходитися в будь-якій країні світу в межах онлайн-простору.

Вищенаведене свідчить про те, що своєчасна цифровізація діяльності підприємств в умовах нестабільних глобалізаційних процесів є запорукою їх подальшого успішного функціонування. Окремо слід зауважити, що незважаючи на зазначені переваги для бізнесу, цифровізація спровокувала появу нових типів конкурентів на міжнародному та національному рівнях і цим самим зумовила необхідність миттєвої адаптації бізнесу для підвищення рівня його конкурентоспроможності задля стабільного функціонування на ринку, адже з виходом на нові ринки підприємства можуть піддаватися до цінового тиску з боку агресив-

них пріоритетних конкурентів та імплементації не релевантних цифрових бізнес-моделей. У контексті активізації діяльності ринкових суб'єктів в онлайн-просторі обґрунтовано суб-станціональні вектори цифровізації:

1. Реактивне масштабування з незначними витратами. У той час, коли цифрові продукти й послуги мають різноманітні економічні характеристики, основні цифрові елементи – програмне забезпечення, дані та стандарти – є сталими. Фіксовані витрати контрастують із низькими, близькими до нуля, граничними витратами, що в поєднанні з глобальним охопленням Інтернету дозволяє підприємствам, що здійснюють діяльність за допомогою онлайн-платформ, масштабуватися дуже швидко, у багатьох випадках, з невеликою кількістю працівників, матеріальними активами або географічним охопленням.

2. Широкоформатність охоплення. Початок цифровізації бізнес-функцій викликає певну складність для підприємств, однак, інтеграція цифрових ресурсів на глобальному рівні дає їм переваги, пов'язані з внутрішньою й зовнішньою економією на масштабі, що пояснюється широкоформатним охопленням цільової аудиторії в онлайн-просторі.

3. Динамічність. Сьогодні спостерігається, що цифрові технології прискорюють обмін інформацією, сприяють збільшенню обсягу інновацій, оптимізують процеси в торгівлі, а саме: цифрові технології радикально змінюють застарілі бізнес-процеси на ринку, що обумовлює зміни в економічному та соціальному середовищі.

4. Мобільність та економічна цінність. В умовах цифровізації відстежується значимість нематеріальних джерел, особливо програмного забезпечення та даних. Так, онлайн-сервіси є гібридним джерелом інформації для підприємства завдяки можливості генерувати необхідні їм дані щодо поведінки споживачів, які використовують онлайн-платформи. Застосування онлайн-платформ у діяльності підприємств дозволяє зберігати дані та використовувати їх, незважаючи на конкретне географічне місце розташування споживачів.

5. Середовище взаємодії. Масове використання гаджетів і девайсів для задоволення власних потреб доводить всебічне проникнення Інтернету в усі сфери життя суспільства, істотно впливає на ефективність ведення біз-

несу, адже більшість стратегічних імперативів не є дієвими в умовах сьогодення. Цифрові технології дозволяють змінити середу взаємодії споживачів і підприємств, вплинути на їх поведінку, стимулювали появу онлайн-платформ, що характеризуються різним ступенем інтеграції, функціональними особливостями, спільним використанням даних і відкритості, а також спричиняють омніканальність.

Оснovo цифровізації утворюють два технологічних стовпи, а саме: цифрові технології та комунікації в онлайн режимі; доповнені прогресуючою системою інформаційно-комунікаційних та інноваційних технологій, які спричиняють поточні економічні та соціальні зміни, тобто це важелі впливу на державну політику.

Потоки фізичних товарів і фінансів були відмінними рисами світової економіки минулого століття, проте зараз їх масштаби зменшуються, тому що глобалізаційні процеси двадцять першого століття детермінуються цифровізацією потоків даних та інформації, що, своєю чергою, є підґрунтям для здійснення цифрової трансформації економіки. Цифровізація визначає нову хвилю цифрових технологій, які перманентно трансформують економіку, тому визначення стратегічного курсу цифрової трансформації економіки будь-якої країни є пріоритетним завданням для держави на цьому тлі. Аналіз досвіду європейських країн доводить, що коректно обрана стратегія цифрової трансформації, що передбачає зниження цифрових ризиків на базі використання інновацій у різних секторах економіки, дозволяє оцінити вплив цифровізації на економіку в умовах глобалізації та ідентифікувати її спрямування [2; 5; 7–8]. З огляду на зазначене сформульовані домінанти цифрової трансформації економіки країни:

- сприяння соціальному, економічному розвитку країни шляхом реалізації інтегрованого підходу до цифровізації на принципах «open data»;
- стимулювання появи цифрових інновацій в економіці;
- конвергенція відповідних інформаційно-комунікаційних технологій із метою появи нових можливостей удосконалення онлайн-платформ;
- забезпечення зростання споживчої довіри до використання онлайн-платформ, що

є ключовим елементом розвитку цифрової економіки;

- гарантування цифрової безпеки, що є необхідною для економічного й соціального розквіту країни;

- сприяння появі нових онлайн-ринків із боку стейкхолдерів, у тому числі держави і, як наслідок, збільшення кількості робочих місць у сфері ІТ, урахуваючи стрімкий розвиток цифрових технологій;

- дотримання фундаментальних принципів (відкритості та доступності) Інтернету з одночасним забезпеченням захисту конфіденційності та прав інтелектуальної власності в онлайн-режимі;

- реалізація політики щодо підвищення ступеня довіри до Інтернету з боку суспільства;

- навчання та підвищення кваліфікації персоналу у сфері ІТ з урахуванням інтенсифікації цифрових технологій;

- сприяння підготовці висококваліфікованих кадрів шляхом набуття ними компетенцій, необхідних для результативної всебічної участі в цифровізації економіки, базуючись на результатах дослідження та аналізу механізмів роботи, пов'язаних із цифровими технологіями;

- розроблення стратегії конфіденційності та захисту даних на державному рівні, що враховує потреби суспільства під час використання цифрових технологій.

Слід зауважити, що завдяки інтенсивному використанню інформаційно-комунікаційних технологій підприємства стикаються з великими ризиками у сфері цифрової безпеки та конфіденційності, зокрема, їм необхідно впроваджувати або вдосконалювати методи управління ризиками. Багато країн реалізують національні стратегії у сфері цифрової безпеки, але лише деякі з них дотримуються національної стратегії конфіденційності. Між тим ризики конфіденційності підвищують стурбованість споживачів із приводу онлайн-шахрайства, механізмів відшкодування та якості онлайн-продуктів та послуг, що обмежує певним чином довіру й може суттєво сповільнити збільшення обсягів онлайн-торгівлі. Отже, політика захисту прав суспільства в Інтернеті має бути зосереджена на збільшенні довіри та нівелюванні ризиків, пов'язаних із будь-якою діяльністю в онлайн-просторі.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. За результатами досліджень ґрунтовних праць зарубіжних учених та економістів визначено ключову роль цифровізації у глобальних економічних і соціальних зрушень у країні, що впливає на діяльність ринкових суб'єктів та суспільства загалом. На базі діагностики досвіду функціонування підприємств на міжнародному рівні ідентифіковано характерні особливості цифровізації бізнесу, виявлено її технологічні стовпи та обґрунтовано субстанціональні вектори цифровізації в контексті активізації діяльності ринкових суб'єктів в онлайн-просторі. Детерміновано значення цифрової трансформації економіки на базі аналізу досвіду європейських країн, зокрема аргументовано доведено, що цифрова трансформація виступає каталізатором позитивних економічних змін у країні, а також сформульовано домінуючі цифрової трансформації економіки країни в умовах глобалізації. З огляду на важливість значення цифрової трансформації для економіки країни, перспективи подальших досліджень полягають в ідентифікації цифрових трендів на глобальному та національному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Manyika J. The Great Transformer: The Impact of the Internet on Economic Growth and Prosperity [Електронний ресурс] / J. Manyika, C. Roxburgh. — New York : McKinsey Global Institute, 2011. — Режим доступу: <http://www.mckinsey.com/industries/high-tech/our-insights/the-great-transformer> (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.
2. Rouse M. Digital Economy / M. Rouse. — Newton : Techtarget, 2016. — Режим доступу: <http://searchcio.techtarget.com/definition/digital-economy> (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.
3. The World Bank Digital Dividends: World Development Report 2016. — Washington, 2016. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.

4. Маслова М. С. Электронная торговля услугами в условиях новой экономики / М. С. Маслова, Б. Н. Панышин // Экономика и банки. — 2015. — № 1. — С. 47–53.
5. Eurostat. Statistics Explained. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.
6. The World Economic Forum Expanding Participation and Boosting Growth: The Infrastructure Needs of the Digital Economy. — Geneva World Economic Forum, 2015. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalInfrastructure_Report2015.pdf (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.
7. IBM Institute for Business Value Empowering the edge: Practical insights on a decentralized Internet of Things. — New York : Somers. — 2015. — Режим доступу: <https://www-935.ibm.com/services/multimedia/GBE03662U-SEN.pdf> (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.
8. UK Government Office for Science. Artificial intelligence: Opportunities and implications for the future of decision-making. — London : Government Office for Science, 2016. — Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/publications/artificial-intelligence-an-overview-for-policy-makers> (дата звернення: 11.11.2017). — Назва з екрана.

REFERENCES

1. Manyika, J. & Roxburgh, C. (2011). *The Great Transformer: The Impact of the Internet on Economic Growth and Prosperity*. New York : McKinsey Global Institute. Retrieved from <http://www.mckinsey.com/industries/high-tech/our-insights/the-great-transformer> (accessed 11 November 2017).
2. Rouse, M. (2016). *Digital Economy*. Newton : Techtarget. Retrieved from <http://searchcio.techtarget.com/definition/digital-economy> (accessed 11 November 2017).
3. The World Bank (2016). *Digital Dividends: World Development Report 2016*. <http://www>.

- worldbank.org/en/publication/wdr2016*. Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (accessed 11 November 2017).
4. Maslova, M. & Panshin, B. (2015). Jelektronnaja torgovlja uslugami v uslovijah novoj jekonomiki [Services in the context of new economy]. *Jekonomika i banki – Economics and banks*, 1, 47–53 [in Russian].
 5. Eurostat. Statistics Explained. (n.d.). http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page (accessed 11 November 2017).
 6. The World Economic Forum (2015). Expanding Participation and Boosting Growth: The Infrastructure Needs of the Digital Economy. http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalInfrastructure_Report2015.pdf. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalInfrastructure_Report2015.pdf (accessed 11 November 2017).
 7. IBM Institute for Business Value (2015). Empowering the edge: Practical insights on a decentralized Internet of Things. <https://www-935.ibm.com/services/multimedia/GBE03662USEN.pdf>. Retrieved from <https://www-935.ibm.com/services/multimedia/GBE03662USEN.pdf> (accessed 11 November 2017).
 8. UK Government Office for Science (2016). Artificial intelligence: Opportunities and implications for the future of decision-making. <https://www.gov.uk/government/publications/artificial-intelligence-an-overview-for-policy-makers>. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/artificial-intelligence-an-overview-for-policy-makers> (accessed 11 November 2017).

А. А. Наторина, кандидат экономических наук (Государственное научное учреждение «Институт образовательной аналитики»). **Доминанты цифровой трансформации экономики страны.**

Аннотация. Цель статьи заключается в идентификации роли и значения цифровой трансформации экономики страны, которая напрямую связана с процессами цифровизации; обосновании субстанциональных векторов цифровизации в контексте активизации деятельности рыночных субъектов в онлайн-пространстве; формулировании доминант цифровой трансформации экономики страны на основе анализа европейского опыта в условиях глобализации. **Методика исследования.** Достижение цели осуществлено с помощью общенаучных методов исследования: анализа и синтеза, наблюдения, систематизации и обобщения. **Результаты.** На основе диагностики опыта функционирования предприятий на международном уровне идентифицированы характерные особенности цифровизации бизнеса, выявлены ее технологические столбы и обоснованы субстанциональные векторы цифровизации в рамках активной онлайн-деятельности субъектов рынка. Сформулированы доминанты цифровой трансформации экономики страны и аргументированно доказано, что цифровая трансформация выступает катализатором позитивных экономических изменений в стране. **Практическая значимость результатов исследования.** Детерминирована первостепенная роль цифровой трансформации для экономики, на основе чего сформулированы ее доминанты для динамичного развития страны в условиях интеграционных и глобализационных процессов. Учитывая важность значения цифровой трансформации экономики, обозначены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: экономика страны, цифровые технологии, цифровизация, цифровая трансформация, онлайн-пространство.

A. Natorina, Cand. Econ. Sci. (SSI "Institute of Educational Analytics"). **Digital transformation dominants of the of the country's economy.**

Annotation. The purpose of the article is to identify the role and significance of the country's economy digital transformation which is directly related to digitalization processes; to justify the substantive vectors of digitalization in the context of the market players' activity in the online space; to formulate of the dominants of the digital transformation of the country's economy based on the European experience analysis in the conditions globalization. **Methodology of research.** To achieve the aim of the article it is used general scientific methods of analysis: analysis and synthesis, observation,

systematization and generalization. **Findings.** Based on the diagnosis of the experience of the enterprises functioning at the international level, the characteristic features of business digitalization are identified; its technological pillars and substantively substantive vectors of digitization are identified in the active online activities of market players. The dominants of the digital transformation of the country's economy are formulated and it is reasonably proved that digital transformation acts is a catalyst for positive economic changes in the country. **Practical value.** The primary role of digital transformation for the economy is determined on the basis of which its dominants are formulated for the dynamic development of the country in conditions of integration and globalization processes.

Keywords: country's economy, digital technologies, digitalization, digital transformation, online space.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ЗАХІД ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

М. Ю. КОБЧЕНКО

(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. Мета статті полягає в узагальненні й розвиненні принципів ефективною інформатизації сільськогосподарського виробництва в рамках вирішення завдань землекористування. **Методи дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння. **Результати.** Досліджено й узагальнено засоби інформатизації системи сільськогосподарського виробництва під час вирішення питання підвищення ефективності землекористування. Указано на недоліки поточної тенденції інформатизації. Наведено економіко-математичні моделі, що можуть бути основою аналітичному забезпеченню обробки інформації, отриманої від засобів точного землеробства, зазначено їх сильні та слабкі сторони. **Практична значущість результатів дослідження.** Незважаючи на пильну увагу, що приділялася проблемі екології у працях економістів, теорія економіко-екологічного моделювання перебуває у стадії становлення. Фахівці поки розходяться в підходах і методах вирішення цих завдань. Крім часткових недоліків розглянутих підходів, викликають питання спроби дослідників оцінювати вартість природних об'єктів на основі витрат, які можуть знадобитися для того, щоб відтворити об'єкт заново.

Ключові слова: землекористування, інформатизація, ефективність, економіко-математичні моделі, точне землеробство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Серед проблем, що супроводжують діяльність сільськогосподарських підприємств в Україні, слід виділити низький рівень інформатизації господарських процесів. Відсутність ефективних інформаційних потоків, які об'єднували б усіх суб'єктів аграрного сектора, робить виконання певних функцій неможливими, зокрема: широке розповсюдження інформації про ціни, попит і пропозицію на ринку, оперативний ціновий моніторинг тощо.

Необхідність вибирати інтенсивний інформаційний шлях розвитку сільського господарства давно вже стала очевидною для більшості розвинених країн світу. Останні досягнення науки та техніки застосовують не тільки для будівництва космічних ракет, але і для роботи на полі. Сучасна сільськогосподарська техніка оснащується комп'ютерами, в лабораторіях виводяться нові сорти культур, супутники

й безпілотники в режимі реального часу спостерігають за станом посівів великих латифундистів.

Сьогодні сільське господарство розвинених країн переходить на інший рівень конкуренції – конкуренції ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині виникає необхідність прискореного підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що неможливо без створення сучасної системи інформаційного забезпечення. Тепер його рівень не відповідає вимогам світового досвіду. Величезна кількість інформації про ресурси й технології нав'язується аграрному виробництву. Вона часто не завжди об'єктивна та науково обґрунтована, що в більшості випадків призводить до негативних наслідків для сільськогосподарських підприємств.

Питанням інформатизації приділяється велика увага в публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, як-от: О. М. Бородіна,

В. К. Горкавий, Г. В. Жаворонкова, Т. П. Кальна-Дубінюк, В. В. Козлов, М. Ф. Кропивко, І. М. Криворучко, М. І. Лобанов, П. М. Музика, П. Т. Саблук, Б. К. Скірта, В. П. Ситник, О. В. Ульяновченко, Р. М. Шмідт та ін. Незважаючи на широкий спектр питань, охоплених дослідженнями, недостатньо опрацьованими залишаються рівень та напрями інформатизації діяльності сільськогосподарських виробників у питаннях землекористування.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнити й розвинути принципи ефективної інформатизації сільськогосподарського виробництва в рамках вирішення завдань землекористування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасне аграрне підприємство, що має своєю метою підвищення ефективності діяльності, не можна уявити без використання оптимізаційних моделей в управлінні та використанні новітньої обчислювальної техніки. Але в Україні не існує стратегії або стандарту інформатизації сільського господарства. Отже, перший етап широкої інформатизації був зроблений саме сільськогосподарськими землекористувачами, як можливість оптимізувати економічні й екологічні питання своєї діяльності.

В Україні використання технологій точного землеробства доступно переважно великим агрохолдингам. Так, наприклад, СТОВ «Дружба-Нова» – одна із провідних компаній України, яка серед перших у державі почала вивчати та системно впроваджувати основні елементи точного землеробства разом з іншими інноваційними технологіями у виробництво. Найсучасніша техніка кращих світових брендів обробляє вже понад 90 тисяч гектарів землі в Чернігівській, Сумській та Полтавській областях. Нині практично на кожному транспортному засобі встановлено GPS-навігатор, який у реальному часі записує рух техніки, поточну швидкість та інші параметри. Інформація з навігаторів надходить на сервер товариства. Далі за допомогою програмного забезпечення фахівцями господарства виконують її обробку та аналіз.

Використовуючи передові агротехнології, основані на базі інформаційних комп'ютерних технологій та новітньої техніки (у тому числі сівалки точного висіву), компанія ТОВ СП

«НІБУЛОН» за врожайністю озимої пшениці у філіях підприємства перевищує аналогічну в Україні. Так, у зоні Степу середня врожайність у філіях становить 39,8 ц/га, що перевищує аналогічний показник цього регіону на 7,2 ц/га, у зоні Лісостепу – на 5,5 ц/га, у Поліссі – на 3,8 ц/га [5, с. 11].

Агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт» (далі МХП) – вертикально інтегрована компанія. Ефективний обробіток чорноземів із застосуванням технологій точного землеробства на площі 180 тис. га дозволяє МХП виготовляти комбікорми для птиці. Щоб стати незалежною від постачальників та коливань цін на сировину, компанія вирощує сільськогосподарські культури для забезпечення власних комбікормових заводів. Наприклад, в умовах Івано-Пільської філії ПрАТ «Зернопродукт МХП» середня врожайність кукурудзи становила у 2011 р. на площі 576 га 123,7 ц/га зерна [5, с. 12].

Результати використання такого програмного та навігаційного обладнання дозволили МХП суттєво зекономити на витратах пального, повністю припинити його несанкціонований злив. Витрати пального зменшилися майже на 30 % [6, с. 38].

Подальший розвиток засобів інформатизації стосується впровадження інформаційно-аналітичної системи. Завдяки їй на МХП забезпечено комплексну технологію звітності щодо виробництва сільгосппродукції, яка отримала неофіційну назву «точне землеробство з документообігом». Система дозволила оптимізувати ряд важливих облікових операцій у господарствах агрохолдингу. Нині вона складається з таких апаратно-програмних засобів:

- «Оперативний облік і планування»;
- «Бухгалтерський і податковий облік у рослинництві»;
- «Бухгалтерський і податковий облік у тваринництві»;
- «Елеватор. Комбікормовий завод»;
- «Бюджетування і фінансовий облік»;
- «Консолідація даних у МСФО».

Крім того, впровадження системи дозволило консолідувати нагромаджену інформацію, структурувати й оптимізувати керування агробізнесом. Завдяки наявності додатка автоматичного обміну даними із системою моніторингу техніки виключається вплив людського фактора (установлено заборону коригування

вхідної інформації). У МХП майже на 20 % зменшилося навантаження на бухгалтерсько-економічний сектор підприємства, що теж дало позитивний ефект.

Проте ці досягнення мають суттєвий недолік, що можна списати на слабкі темпи розвитку та нечіткі пріоритети землекористувачів. Цей недолік криється у винятково економічному вимірі процесів сільськогосподарського виробництва та в орієнтації лише на накопичувальному принципі поводження з інформацією. Суттєвою недоробкою заходів інформатизації є зневага агроекологічної аналітики, тобто обмеження диференціацією техногенного впливу залежно від стану ґрунтів без належного врахування процесів зміни стану ґрунтів за різних умов.

Отже, постає питання дослідження засобів забезпечення наповнюваності аналітичного блоку інформатизації сільськогосподарського землекористування.

Сьогодні побудовано й досліджено значну кількість економіко-математичних моделей, які допомагають спеціалістам сільгоспідприємств розробляти виробничі програми та вибирати технології отримання врожаїв. Ці моделі відрізняються як за загальною концепцією рішення, так і за застосовуваними математичними методами. Слід зупинитися на деяких підходах, виділити їх сильні та слабкі сторони, що полегшить роботу щодо формування оптимального підходу.

З усіх типів модельних комплексів найбільш добре вивчені й часто застосовуються моделі оптимізації, засновані на принципі лінійного програмування. Ці завдання описані в багатьох наукових працях [1, 2]. В узагальненому вигляді вона формулюється так. Необхідно вибрати структуру виробництва сільськогосподарських культур за заданих обмежень, у тому числі й тих, які визначаються раціональним землекористуванням. Водночас потрібно, щоб прибуток від виробництва й реалізації був максимальний. Як критерій оптимальності використовують таку цільову функцію:

$$\sum_{k \in K} \sum_{r \in R} s_{kr} (\Pi - 3 \pm \Delta \mathcal{E}_n)_{kr} \rightarrow \max,$$

де k – індекс сільгоспугіддя;

K – безліч угідь;

r – індекс варіанта виробництва;

R – безліч варіантів виробництва;

S – площа угіддя під культурою (га);

Π – вартість рослинницької продукції (грн);

3 – витрати на виробництво;

$\Delta \mathcal{E}_n$ – вартісне вираження зміни параметрів, що враховують ґрунтову родючість. Він визначається в моделі традиційним шляхом: за рівнем витрат, необхідних для ліквідації негативних наслідків.

Як обмеження, крім загальновідомих щодо площі угідь, фондів добрив тощо, вводилися екологічні обмеження на фоновий уміст важких металів:

$$\text{ПДК}_r \geq \Phi_r + Y_r,$$

де Φ_r , Y – фоновий уміст і надходження важких металів із добривами.

Вводилося також обмеження щодо економічного ефекту:

$$\sum_{k \in K} \Pi \geq \sum_{k \in K} (3 \cdot \text{НР}) \pm \sum_{d \in D} \Delta \mathcal{E}_n,$$

де d – індекс зміни екологічних параметрів; НР – норматив мінімальної рентабельності.

Відносно недавно отримав розповсюдження метод вибору технологій землекористування на основі функціонально-вартісного аналізу [3]. Сутність цього методу полягає в розчленуванні об'єкта на складові, виділення їх функцій, оцінка важливості функцій і складових, зіставлення важливості з витратами, що дозволяє судити про доцільність витрат з огляду на одержуваний результат. Загальна постановка цих моделей така: потрібно вибрати варіант заходу таким чином, щоб витрати (прибуток) були мінімальними, (максимальними) за обмежень на досягнення певного рівня гранично допустимої концентрації щодо забруднювальних речовин:

$$\sum_{i=1}^m Z_i X_i \rightarrow \max$$

$$\sum_{i=1}^m e_{ij} X_i \geq E_j$$

$$X_i = \begin{cases} 0 \\ 1, i = 1, m \end{cases},$$

де i – номер альтернативної технології;

Z_i – витрати на здійснення i -го заходу;

X_i – шукана нулева змінна: дорівнює 1, якщо захід обрано, і 0 – якщо ні;

e_{ij} – поліпшення j -го показника за рахунок i -го заходу;

E_j – величина поліпшення j -го показника, яка повинна бути досягнута.

Як сильні сторони статичних моделей лінійного програмування слід зазначити відносно простоту їх реалізації, що робить їх зручними для вирішення часткових завдань управління окремими агротехнічними заходами. Але цим моделям властиві певні недоліки. Одним із головних недоліків є статичний характер цих моделей. Статичні моделі не розраховані на аналіз довготривалих наслідків прийнятих виробничих рішень. За допомогою цього підходу можна реалізувати принцип зворотних зв'язків між інтенсивністю споживання ресурсів та інтенсивністю подальшого виробництва, тобто не приділяється увага процесам відтворення.

Спробою подолання проблеми статичності в рамках задач лінійного програмування стало створення лінійно-динамічних моделей [8]. У цих моделях дослідники за допомогою лінійних співвідношень, відображають кількісні взаємозв'язки виробництва в динаміці. У загальному вигляді лінійно-динамічна модель складається з декількох блоків, кожен з яких відповідає року розвитку. Два найближчих роки пов'язані між собою групою обмежень (блок ув'язки). З метою оптимізації виробництва з урахуванням екологічних обмежень на весь планований період блоки з'єднуються загальним сполучним блоком та єдиним рядком цільової функції.

Змінні величини відображають склад і розмір видів діяльності та технологічні способи виробництва продукції. Обмеженнями є наявні ресурси та екологічні регламенти вирощування культур. У блоках ув'язки записують умови щодо земельних угідь з урахуванням їх трансформації й поліпшення, чергування технологій, а також обмеження щодо фонду накопичення.

Методи лінійно-динамічного програмування в чистому вигляді не є моделями вибору технологій, з огляду на високий рівень агрегації. Проте за їх допомогою можна порівнювати й обґрунтовувати технологічні регламенти локального використання ресурсів; визначати рівень впливу техногенної діяльності на природне середовище; проводити економічну оцінку розвитку сільськогосподарського підприємства.

Однією з головних проблем розроблення лінійно-динамічних комплексів є відображення в них зміни параметрів ґрунтової родючості та пов'язаного із цим змін питомих виробничих витрат.

Істотним недоліком лінійних і лінійно-динамічних моделей є припущення про лінійність взаємозв'язків. Крім цього, багато фахівців, насамперед, фахівці-практики, вважають необґрунтованим припущення про існування єдиного критерію прийняття рішення. Виходить, що з великої кількості різноманітних, часто різнорідних і суперечливих показників, якими керується особа, яка приймає рішення, конструюється один критерій, поліпшення значення якого еквівалентно поліпшенню розв'язання задачі. Крім того, як зазначалося вище, ці методи, придатні для рішення відносно простих моделей, не відображають складності реальних явищ достатньою мірою.

Поряд зі статичними методами лінійної оптимізації отримали розвиток багатокрокові й динамічні моделі вибору технологій та регламентів виробництва [7].

Наприклад, у роботі Н. М. Светлова [9] застосовують метод динамічного програмування для оптимізації сівозмін. Незважаючи на те, що метою методу не є безпосередньо вибір технологій сільськогосподарського землекористування, оригінальність підходу заслуговує окремого розгляду. У найпростішому варіанті моделі передбачається, що заданий набір культур, вирощування яких допустимо за агрономічних та організаційних міркувань, вичерпно описані всі можливі попередники для кожної культури; кожній парі «культура – попередник» поставлена у відповідність величина математичного очікування результату господарської діяльності, одержуваного з 1 га цієї культури після цього попередника. Передбачається, що на величину математичного очікування чистого доходу не впливають більш віддалені попередники цієї культури, ніж безпосередній.

Завдання оптимізації сівозміни виглядає так:

$$\max \left(\sum_{t=1}^{T-1} p(c_t; c_{t+1}) \right) + p(c_T; c_1)$$

(1.3.5)

$$t \in [1; T] \quad c_{t+1} \in F(c_t)$$

$$c_{T+1} = c_1$$

де t – номер поля в сівозміні;

T – кількість полів у сівозміні;

c_t – культура, що займає поле t в 1-й рік використання сівозміни;

c_{t+1} – культура, що займає поле $t+1$ в той же рік, тобто попередник культури c_t ;

$p(c_t, c_{t+1})$ – чистий дохід з 1 га культури c_t , вирощуваної культури після c_{t+1} ;

$F(c_t)$ – безліч можливих попередників культури c_t .

Ця задача є задачею динамічного програмування. Для її розв'язання використовують рекурентне співвідношення:

$$q(c_t) = \max_{c_t \in F(c_{t-1})} (q(c_{t-1}) + p(c_{t-1}, c_t)).$$

Запропонований автором підхід дозволяє враховувати під час формування сівозміни довготривалі наслідки рішень, що є перевагою методу. Позитивним моментом є те, що алгоритм розв'язання цієї задачі динамічного програмування такий, що в результаті його виконання без уваги користувача не залишаються навіть нетривіальні й завжди очевидні рішення. Недолік полягає в тому, що в моделі не розглядаються питання природокористування, цей недолік відзначається й самим автором.

Вихідною ідеєю, покладеною в основу окремих моделей є уявлення про цілеспрямовані системи країн. Цілеспрямований розвиток характеризується наявністю керуючих впливів, орієнтованих на досягнення заздалегідь поставлених цілей найкращим за деяким критерієм способом. Цілі визначають проміжні та кінцеві результати розвитку, критерії оцінюють якість управління розвитком і дозволяють вибрати найкращий спосіб досягнення мети. Розвивається теорія моделей оптимізації для розрахунку програм розвитку сукупності виробничих і водоохоронних технологічних комплексів (ТК). У цих моделях вводиться вектор виходу, що характеризує кількість різних видів кінцевої продукції $y(t)$; вектор поточного управління $v(t)$, що визначає повні випуски агрегат-елементів ТК; $z(t)$ – вектор стану, що визначає параметри виробничих потужностей агрегатів-елементів ТК; $u(t)$ – вектор управління розвитком, що визначає приріст виробничих потужностей агрегатів; $x(t) = (y(t), v(t), z(t), u(t))$ – програма управління розвитком; t – моменти часу, визначені на кінцевому інтервалі. Критерієм оптимальності виступає вираз $\{f(y, v, z, u, t)\} \rightarrow \min$, згідно з яким вибирають оптимальні значення $x(t)$. У ролі екологічних обмежень виступає сукупність вектор функцій $S_w(y, w, t) = 0$, де $w(t)$ – вектор заданих проміжних цілей управління, визначає обмеження екологічного характеру на $y(t)$.

В агрегованому вигляді модель можна сформулювати так:

Ставлять завдання максимізації поточної прибутку:

$$\int_0^T [pW(N(t))\varphi(t) - cn(t)]e^{-\delta t} dt \rightarrow \max$$

де S – загальна площа землі;

p – ціна вирощуваної продукції;

c – ціна одиниці добрива;

N – середня концентрація добрив;

N – природний рівень концентрації добрив;

$n(t)$ – щорічне внесення добрив на одиницю площі;

β – коефіцієнт річних втрат добрив;

$\varphi(t)$ – відносна продуктивність одиниці площі;

δ – коефіцієнт дисконтування;

$W(N)$ – виробнича функція земель.

Відповідно $pSW(N(t))\varphi(t)$ – дохід у році t від продажу врожаю; $Scn(f)$ – витрати на добрива.

Управлінням у цій задачі є щорічне внесення добрив $n(t)$, на яке накладають обмеження економічного характеру. Динаміка концентрації добрив описується рівнянням:

$$\dot{N}(t) = -\beta(N(t) - \bar{N}) + n(t),$$

Побудована модель дозволяє оцінювати та формувати різні регламенти застосування технологій внесення добрив, але головним недоліком моделі є зневага до проблем екології, вони залишаються за рамками цієї роботи. Крім цього, модель будувалася для розгляду виробництва монокультури, тоді як більшість господарств України та світу застосовують сівозміни.

Більш комплексний підхід до пошуку оптимального управління відображає така модель. В основу створення моделі покладено підхід, суть якого полягає в тому, що інтенсивність розширення споживання природних ресурсів у сільськогосподарському природокористуванні визначають витратами на підтримання екологічної рівноваги, тобто можливістю відновлення нормативних значень контрольованих екологічних показників [4]. В аналітичному вигляді задачу формулюють так. Як цільову функцію використовують співвідношення між корисними результатами та витратами природних ресурсів:

$$\sum_t (R_t(M_{ij}, U_{j(t-1)}) - Z_t(M_{ij}, U_{j(t-1)})) \cdot \theta_t \rightarrow \max,$$

де R_t , Z_t – відповідно вартісні оцінки результатів і витрат ресурсів є функціями від M_{ij} – норми споживання природного ресурсу і за способу виробництва j , $U_{j(t-1)}$ – обсягу вкладень за способу виробництва j у минулий період;

θ – дисконтувальний множник.

Можливість споживання ресурсу $P_{i(t-1)}$ обчислюють із рекурентного співвідношення:

$$P_{it} = \sum_j \varepsilon_j(M_{ij}) S_{it}(U_{j(t-1)}),$$

де $\varepsilon_j(M_{ij})$ – економічний ефект виробництва продукції;

$S_{it}(U_{j(t-1)})$ – ємність об'єкта виробництва.

До недоліків можна зарахувати той факт, що в реальному виробництві інтенсивність споживання природних ресурсів не завжди визначають витратами на підтримання екологічної рівноваги. Ця посилка є бажаною, але не відповідає дійсності, тому ця модель малоприменяема для наявних умов виробництва.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Підбиваючи підсумки виконаного аналізу, слід зазначити, що незважаючи на пильну увагу, яка приділялася проблемі екології у працях економістів, теорія економіко-екологічного моделювання перебуває у стадії становлення. Фахівці поки розходяться в підходах і методах до вирішення цих завдань. Наприклад, ряд моделей допомагають вибрати технології на поточний рік, але екологічні обмеження в них задані екзогенно, що не дозволяє розглядати наслідки застосування технологій. Інші моделі намагаються враховувати віддалені наслідки прийнятих рішень, але, на жаль, вони далекі від практики.

Крім часткових недоліків розглянутих підходів, викликають питання спроби дослідників оцінювати вартість природних об'єктів на основі витрат, які можуть знадобитися для того, щоб відтворити об'єкт заново. Така точка зору є логічною та привабливою, але не завжди прийнятною, оскільки наявність складних і не завжди очевидних взаємозв'язків у природі робить неможливою точну оцінку витрат на відтворення природних об'єктів, зокрема земельної родючості.

Отже, із проведеного аналізу наявних моделей можна зробити висновок про те, що на

сучасному етапі, незважаючи на значну кількість розробок у сфері економіко-математичного моделювання, ще недостатньо наукових досліджень, які могли би бути адекватним інструментом для прийняття перспективних планів застосування технологій із допустимим техногенним навантаженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волков С. Н. Землеустройство. Экономико-математические методы и модели / С. Н. Волков. – Т. 4. – Москва : Колос, 2001. – 697 с.
2. Гагаулин А. М. Экономико-математические методы в планировании сельскохозяйственного производства / А. М. Гагаулин, Г. В. Гаврилов, Л. А. Харитоновна. – Москва : Агропромиздат, 1986. – 223 с.
3. Гирусов Э. В. Экология и экономика природопользования / Э. В. Гирусов. – Москва : Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 455 с.
4. Зеляковская В. М. Сельское хозяйство и экология: проблемы формирования эколого-экономического механизма управления природопользованием и охраной окружающей среды в сельском хозяйстве / В. М. Зеляковская, С. Н. Недешева. – Волгоград : ВГУ, 1998. – 135 с.
5. Кісіль М. І. Сучасний стан інноваційної діяльності на підприємствах АПК / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 7–12.
6. Кропивко М. Ф. Значення науково-технічного прогресу для розвитку сільськогосподарських підприємств / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 36–38.
7. Кухарь В. П. Экологическая технология. Оптимизация технологии производства и природопользования / В. П. Кухарь, И. Д. Зайцев, Г. А. Сухоруков. – Киев : Наукова думка, 1989. – 264 с.
8. Природопользование в системе управления: Планирование с использованием экономико-математических методов / под ред. Г. М. Мкртчян, И. И. Думова, В. В. Кулешова – Новосибирск : Наука. Сибирское отделение, 1991. – 245 с.

9. Светлов Н. М. Применения метода динамического программирования для оптимизации севооборотов / Н. М. Светлов. – Москва : МСХА имени К. А. Тимирязева, 1996. – 16 с.

REFERENCES

1. Volkov, S. N. (2001). *Zemleustroystvo. Ekonomiko-matematicheskie metody i modeli [Land management. Economic and mathematical methods and models]*. Vol. 4. Moscow : Kolos [in Russian].
2. Gataulin, A. M., Gavrilov, G. V. & Kharitonova, L. A. (1986). *Ekonomiko-matematicheskie metody v planirovanii selskokhozyaystvennogo proizvodstva [Economic and mathematical methods in planning agricultural production]*. – Moscow : Agropromizdat [in Russian].
3. Girusov, E. V. (1998). *Ekologiya i ekonomika prirodopolzovaniya [Ecology and economics of nature management]*. – Moscow : Zakon i pravo [in Russian].
4. Zelyakovskaya, V. M. & Nedesheva, S. N. (1998). *Selskoe khozyaystvo i ekologiya: problemy formirovaniya ekologo-ekonomicheskogo mekhanizma upravleniya prirodopolzovaniem i okhrany okruzhayushchey sredy v selskom khozyaystve [Agriculture and Ecology: Problems of Formation of the Ecological and Economic Control Mechanism for Nature Management and Environmental Protection in Agriculture]*. Volgograd: VGU [in Russian].
5. Kisilj, M. I. (2010). Suchasnyj stan innovacijnoji dijaljnosti na pidprijemstvakh APK [Modern state of innovation activity at the agroindustrial complexes]. *Ekonomika APK – Economy of the agroindustrial complex*, 3, 7–12 [in Ukrainian].
6. Kropyvko, M. F. (2010). Znachennja naukovotekhnichnogho proghresu dlja rozvytku siljsjkoghospodarsjkykh pidprijemstv [The value of scientific and technological progress for the development of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – Economy of the agroindustrial complex*, 9, 36–38 [in Ukrainian].
7. Kukhar, V. P., Zaytsev, I. D. & Sukhorukoe, G. A. (1989). *Ekotekhnologiya. Optimizatsiya tekhnologii proizvodstva i prirodopolzovaniya [Ecotechnology. Optimization of production technology and nature management]*. – Kyiv : Naukova dumka [in Russian].
8. Mkrtychyan, G. M., Dumova, I. I. & Kuleshov, V. V. (Eds.). (1991). *Prirodopolzovanie v sisteme upravleniya: Planirovanie s ispolzovaniem ekonomiko-matematicheskikh metodov [Nature management in the management system: Planning using economic-mathematical methods]*. – Novosibirsk : Nauka. Sibirskoe otdelenie [in Russian].
9. Svetlov, N. M. (1996). *Primeneniya metoda dinamicheskogo programmirovaniya dlya optimizatsii sevooborotov [Applications of the dynamic programming method for the optimization of crop rotations]*. Moscow : MSKha im. K.A. Timiryazeva [in Russian].

М. Ю. Кобченко (Полтавская государственная аграрная академия). **Информатизация землепользования как мероприятие повышения эффективности использования земельных ресурсов.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обобщении и развитии принципов эффективной информатизации сельскохозяйственного производства в рамках решения задач землепользования. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализ, синтез, обобщение, сравнение. **Результаты.** Исследованы и обобщены средства информатизации системы сельскохозяйственного производства при решении вопроса повышения эффективности землепользования. Указано на недостатки текущей тенденции информатизации. Приведены экономико-математические модели, которые могут составить основу аналитическому обеспечению обработки информации, полученной от средств точного земледелия, указаны их сильные и слабые стороны. **Практическая значимость результатов исследования.** Несмотря на пристальное внимание, которое уделялось проблеме экологии в работах экономистов, теория экономико-экологического моделирования находится в стадии становления. Специалисты пока расходятся в подходах и методах решения этих задач. Кроме частных недостатков рассмотренных подходов, вызывают вопросы попытки исследовать

дователей оценивать стоимость природных объектов на основе затрат, которые могут потребоваться, чтобы воссоздать объект заново.

Ключевые слова: землепользование, информатизация, эффективность, экономико-математические модели, точное земледелие.

M. Kobchenko (Poltava State Agrarian Academy). **Land use informatization as a measure of improving the efficiency of land resources.**

Annotation. The purpose of the paper is to synthesize and develop the principles of effective informatization of agricultural production within the framework of solving the problems of land use.

Methodology of research. Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special methods of research: analysis, synthesis, generalization, comparison.

Findings. The means of informatization of the agricultural production system in the solution of the issue of increasing the efficiency of land use are investigated and summarized. Specifies the disadvantages of the current trend of informatization. Economic-mathematical models, which can form the basis for analytical provision of information processing, obtained from means of precise agriculture, are indicated, their strengths and weaknesses are indicated. **Practical value.** Despite the close attention given to the problem of ecology in the works of economists, the theory of economic and environmental modeling is in the stage of formation. Specialists still diverge both in approaches to solving these problems, and in methods of solution. In addition to the partial disadvantages of the approaches discussed, it raises questions for the researchers to evaluate the cost of natural objects on the basis of the costs that may be needed in order to reproduce the object again.

Keywords: land use, informatization, efficiency, economic-mathematical models, precision agriculture.

III. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

УДК 338.48:316.35:159.823

ОСОБИСТІТЬ І БЛАГО ТУРИЗМУ: ПОСТНЕКЛАСИЧНІ СТУДІЇ¹

Г. П. СКЛЯР, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні методологічних проблем усвідомлення й досягнення блага людиною-туристом, особистість якої має інтегральну духовно-біосоціальну природу. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових методів аналізу та синтезу, систематизації й узагальнення. **Результати.** Досліджено феномен філософсько-економічної традиції, що має полтавський вимір. Сформульовано висновок щодо необхідності розвитку не тільки духовної й соціальної, але також і біологічної (фізичної) компоненти особистості молоді людини-туриста. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано ідею створення та використання туристичного кластеру «Мислителі Полтавщини» для трансферу теоретичного знання, збереження й передачі молоді вітчизняного духовно-творчого спадку попередніх поколінь.

Ключові слова: туризм, особистість, людина-турист, благо туризму, постнекласичне знання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Туризм є виявленням глибинних фундаментально-визначальних властивостей людської особистості, інтегровано-структурний характер якої породжує адекватні проблеми пізнання методологічного формату. Туризм, позбавляючи, на перший погляд, особистість необхідності додержання офіційної нормативності достатньо жорстко детермінованої трудової діяльності, надає можливість переходу на вищий рівень вільно прийнятої етичної нормативності, що

зобов'язує дотримуватися ціннісно-орієнтованої поведінки сучасно-відповідальної людини. Можливість бути собою не означає відмови від етичних обмежень, а навпаки, як показує практика, особливо туризму в сімейному форматі, шкільного, молодіжного туризму тощо, сприяє сходженню на рівень духовно-людських цінностей пізнання світу, взаємної підтримки, турботи, злагоди, обговорення всезагальних проблем міжособистісного спілкування, що дозволяє піднятися над важливим і необхідним, але так стомлюючим одноманітним побутовим повсякденням, тобто

¹ Стаття підготовлена в межах науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування і розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715).

в методологічному плані формується ряд проблем етичного руху особистості на полі добра і зла, у процесі подорожі в ціннісно-смысловому універсумі, мандрівки в соціальній реальності. Отже, дослідження означених фундаментальних проблем людського буття у форматі постнекласичної науки є своєчасним, а умов усвідомлення та досягнення блага особистістю – людиною-туристом – актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукова проблема осмислення феномену людини, яка подорожує, має ряд аспектів і вимагає міждисциплінарного підходу, об'єднання творчої енергії філософів, економістів, істориків, географів, культурологів, соціологів, психологів, педагогів тощо. Подібному вектору дослідження відповідає формат постнекласичної науки, репрезентованої, у тому числі у працях Г. В. Задорожного, О. Г. Задорожної, В. С. Стьопіна, В. М. Тарасевича та ін. Дослідженню туристичної діяльності присвячені наукові роботи В. Ф. Кифяка, С. І. Лимана, О. О. Любіцевої, А. А. Мазаракі, С. В. Мельниченко, Г. І. Михайліченко, В. С. Пазенка, А. Ю. Парфіненка, С. Р. Пасеки, В. К. Федорченка, Т. І. Ткаченко та ін. Водночас подальшого розроблення потребує методологічний інструментарій дослідження туризму з погляду постнекласичної економічної науки.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні методологічних проблем усвідомлення й досягнення блага людиною-туристом, особистість якої має інтегральну духовно-біосоціальну природу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливою методологічною позицією є використання духовної спадщини, творчого надбання авторів, чий життєвий шлях та духовно-творча діяльність починалися та перетиналися в певному локальному просторі. До цього вибору спонукають, по-перше, визнаний науковцями локальний вектор туристичних подорожей, які пов'язані з певними локаціями, туристичними центрами, дестинаціями; по-друге, наявність прикладів успішної наукової діяльності вітчизняних мислителів, які культурно-генетичним корінням пов'язані зі своєю малою батьківщиною; по-третє, існування соціокультурного феномену історичної Полтавщини, яка подарувала

світу понад 800 пасіонарних особистостей у духовно-творчій сфері науки, техніки, літератури, мистецтва, громадської діяльності, державотворення, релігії тощо. У цьому контексті актуальним для сучасної науки є повернення до методологічної спадщини економіста зі світовим ім'ям М. І. Туган-Барановського [1865–1919], мати якого, Анна Станіславівна (уроджена Шабельська), походить родом із поміщиків Полтавської губернії [8, с. 31]. Для нашого дослідження важливим є використання методологічного інструментарію видатного економіста, у тому числі подвійного синтезу [11, с. 62]. Дослідник творчого спадку, відомий сучасний економіст В. М. Тарасевич зазначає, що М. І. Туган-Барановський «послідовно дотримувався цивілізаційно-національного тренду вітчизняної науки та збагачував її з огляду на критичне та творче сприйняття економічних реалій та досягнень світової економічної думки. У його теоріях ... з одного боку, активно розвивається доробок вітчизняної економічної науки, а з іншого, здійснюється сміливий синтез її традицій та авторських інновацій, які, зі свого боку, є синергією системних авторських досліджень провідних на той час теорій» [11, с. 62]. В. М. Тарасевич підкреслює, що «зазначений подвійний синтез був би неможливим, якби не живився зі світоглядних і філософських національних джерел, які наповнювали національні економічні пошуки багатим універсумним змістом» [11, с. 62]. На думку В. М. Тарасевича, «погляд М. Туган-Барановського спрямований не на homo oeconomicus-а неокласичного «зразка», а на людину-особистість, її багатовимірну економічну діяльність». Для М. Туган-Барановського «моральність та духовність є ендогенними економічними змінними, не зовнішнім, а внутрішнім змістом економічної діяльності» [11, с. 63].

Отже, важливою проблемою у формуванні постнекласичного прикладного туристичного знання є його синтез з урахуванням феномену філософсько-економічної традиції, який має полтавський вимір. Власне філософську традицію започатковує найбільш відомий (у т. ч. для широкого загалу) мандрівний український філософ Г. С. Сковорода (1722–1794), який народився в с. Чорнухи (нині районний центр Полтавської області). Потребує наукової рефлексії спадщина І. П. Котляревського (1769–1838) і М. В. Гоголя (1809–1852) [7] сто-

совно проблем сутності господарства, подорожей тощо. У Полтавській губернії народився й отримав освіту в Полтавській семінарії найвизначніший український філософ XIX ст. П. Д. Юркевич (1827–1874). Дослідники вказують на вплив П. Д. Юркевича на формування світогляду знаного філософа В. С. Соловйова, який, до речі, вважав П. Д. Юркевича своїм вчителем [12, с. 3]. Сам В. С. Соловйов (1853–1900) походив по матері з української шляхетної родини Романових, а двоюрідним прадідом його по цій лінії був Г. С. Сковорода [10, с. 3].

Оригінальним внеском в економічну науку є філософія господарства С. М. Булгакова (1871–1944) – великого філософа, економіста і богослова. У київський період свого життя та творчості (1901–1906) С. М. Булгаков викладав в Політехнічному інституті й Київському університеті, а також виступив із циклом лекцій публічного характеру, серед яких лекція «Про філософські погляди Володимира Соловйова», яка була прочитана у 1903 р. У Києві, Полтаві та Кишиневі [5, с. 571; 6, с. 6]. На основі переробленої лекції ним підготовлений та опублікований у 1903 р. нарис «Що дає сучасній свідомості філософія Володимира Соловйова?» [5, с. 571–637]. Сучасний період розвитку філософії господарства пов'язаний з іменем Ю. М. Осипова [1–2], а в Україні – В. Д. Базилевича, В. В. Ільїна [3–4] та ін. Особливо слід звернути увагу на творчий доробок Г. В. Задорожного, уродженця Полтавської області (сmt Опішне Зінківського району). Обґрунтована Г. В. Задорожним особистісна методологія господарствознавства дозволяє сформулювати наукову проблему генезису прикладного туристичного господарствознавства з метою поглиблення сучасного постнекласичного знання [9].

Отже, розглянуто можливість імплементації певних положень філософії господарства до розвитку туризмознавства. При цьому сприйняття ідеї прикладного туристичного господарствознавства та її реалізація у процесі господарствотворення туризму пов'язане з усвідомленням таких висновків-завдань подальших досліджень: 1) геокультурний потенціал історичної Полтавщини персоніфікується в особистісному вимірі; 2) взаємодія особистостей у процесі розвитку ідеї господарствознавства у часі має нелінійний харак-

тер; 3) погляди мислителів Полтавщини в цивілізаційно-православному релігійно-філософському форматі знаходяться під впливом західноєвропейської філософської традиції; 4) партнерство виступає основним механізмом господарствотворення туризму; 5) феномен адаптації до туризму має всезагальний характер; 6) освітній вектор господарствотворення спрямований на розвиток творчості лідерів туризму; 7) пріоритетними напрямками досліджень є людиномірність, духовність, партнерство та кооперація у сфері туризму.

Особливо важливим є трансфер теоретичного знання та трансформація його для наступних поколінь. Необхідність розвитку особистості молоді є суспільно-необхідним і природним вектором розвитку соціуму. Дослідження практики організації шкільного й молодіжного (студентського) туризму дозволило сформулювати висновок щодо необхідності розвитку не тільки духовної й соціальної, але також і біологічної (фізичної) компоненти особистості молоді людини – туриста. Отже, структура сприйняття блага туризму й рекреації обумовлена інтегральною духовно-біосоціальною природою особистості.

Сучасне інформатизоване суспільство, поряд із беззаперечними досягненнями в різноманітних сферах життя людини, характеризується, на жаль, наявністю довготривалої тенденції до погіршення фізичної активності в усіх вікових групах населення, що стало однією із глобальних проблем сьогодення. Позитивним, водночас, є певний світовий досвід поширення знань щодо рекомендованих навантажень із фізичної активності, що розповсюджуються Всесвітньою організацією з охорони здоров'я. У деяких прошарках суспільства здоровий спосіб життя, заняття туризмом, спортом і фізичною культурою є звичайним явищем або модною тенденцією. З'являються нові форми фізичної активності, навіть пов'язані певним чином із розвитком інформаційних технологій, що ззовні виглядає дещо суперечливо. У цих умовах важливими є дослідження сучасного стану й форм активності різних груп населення, виокремлення чинників, що формують мотивацію до занять фізичною культурою, розроблення й упровадження інноваційних продуктів (форм фізичної активності) та інноваційних педагогічних технологій.

Фізична культура, будучи складовим елементом культури особистості, потужною передумовою здорового способу життя значно впливає не тільки на підвищення фізичної підготовленості, поліпшення здоров'я, але й на поведінку людини в побуті й у процесі навчання. Збереження й зміцнення здоров'я студентської молоді – одне із пріоритетних завдань, що стоять сьогодні перед університетами. Студенти займають вагомий частину в соціальній структурі молоді в Україні. Характерною їх властивістю є здатність до опанування новітніх знань, тенденцій, технологій, наслідування їх позитивних і негативних форм, що підкреслює необхідність пошуку гармонії фізичного і духовного в діяльності студентів. Дослідження форм фізичної активності студентів і молоді в зарубіжних країнах дозволяє виявити природні тенденції, тренди, властиві сучасній молоді розвинених країн, які можуть стати згодом звичними для українських студентів, а наразі певним чином виступають як інновації.

Заняття студентів із фізичного виховання під час підготовки до туристичних подорожей можливо зарахувати до однієї з основних форм педагогічної реабілітації. На думку сучасних дослідників – польського науковця Р. Д. Таубера та росіянки Л. В. Тарасової, які аналізують загальне поняття термінів «реабілітація» та «рекреація», педагогічна реабілітація спрямована на організацію фізкультурно-спортивних заходів і підвищення рухової активності молоді, що вчиться, завдяки позаурочним формам занять, організації відпочинку, підвищення емоційного й мотиваційного інтересу у сфері фізичної культури, спорту, туризму, адаптивної фізичної культури. Ці заходи тісно пов'язані з культурою, вихованням, фізичною та духовною гігієною, піклуванням про здоров'я [16, с. 11]. Слід також притримуватися останньої тези і вважати необхідним в організації занять студентів із підготовки до туристичних подорожей додержуватися гармонії тілесного й духовного здоров'я.

Вивчення наукових праць сучасних вчених дозволяє зробити висновки, що для молоді важливим є набуття навичок фізичного самовдосконалення, здорового способу життя, виховання у них витривалості, використання в самостійній роботі вправ з атлетичної гімнастики, з підготовки до туристичних походів. Так, в публікаціях польських дослідників значну увагу

приділено наявності, умовам і формам використання вільного часу студентів і студенток, у тому числі фізичній активності молоді, що навчається в університетах Польщі, Великої Британії, Сполучених Штатів, Данії та України [14–15], а також фізичній активності представників хіп-хоп руху [13]. Цікавими є факти появи нових, популярних серед студентів, форм фізичної активності – паркур (parkour), стрітмувмент (streetmovement), скейтбордінг (skateboarding), а також форм, пов'язаних із розвитком комп'ютерних технологій – данс-данс революшн (dance dance revolution) або еір софт (air soft). Крім того, серед представників молодіжного хіп-хоп руху значне розповсюдження отримав брейк-данс (breakdance).

Залучення сучасних форм фізичної активності студентів має поєднуватися зі збереженням і передачею молоді вітчизняного духовно-творчого спадку попередніх поколінь. Отже, перспективною є ідея створення туристичного кластеру «Мислителі Полтавщини». У Полтавській області створені інституційні умови формування означеного кластеру. Діє ряд музеїв (Чорнухинський літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди, Полтавський літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського, садиба І. П. Котляревського, Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя, заповідник-музей М. В. Гоголя в с. Гоголево), функціонує Полтавське регіональне громадське об'єднання «Обласний туристичний кластер». Створюється туристичний маршрут, присвячений життю і творчості Г. С. Сковороди. Для цього використовують формат міжрегіонального партнерства співробітників відповідних управлінь Полтавської обласної та Харківської обласної державних адміністрацій. Наукова підтримка проекту створення кластеру можлива завдяки співробітникам Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського та дослідникам з університетів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, туризм є виявленням глибоких фундаментально-визначальних якостей людської особистості, чия природа має духовно-біосоціальний характер. У методологічному плані формується ряд наукових проблем етичного руху особистості на полі добра і зла, у процесі подорожі у ціннісно-сміс-

ловому універсумі, мандрівки у соціальній реальності. Крім того, визначено методологічну позицію щодо використання духовно-творчого надбання мислителів історичної Полтавщини. Підкреслено необхідність трансферу набутого теоретичного знання для наступних поколінь, а також обов'язковість гармонійного розвитку духовної, соціальної і біологічної (фізичної) компоненти особистості молоді людини-туриста. Подальші дослідження пов'язано з формуванням постнекласичного економічного туристичного знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антология современной философии хозяйства / под ред. Ю. М. Осипова : В 2 т. – Т. 1. – Москва : Магистр, 2008. – 832 с.
2. Антология современной философии хозяйства / под ред. Ю. М. Осипова : В 2 т. – Т. 2. – Москва : Магистр, 2008. – 880 с.
3. Базилевич В. Д. Метафизика экономики / В. Д. Базилевич, В. В. Ильин. – 2-е изд. испр. и доп. – Киев : Знання, 2010. – 925 с.
4. Базилевич В. Д. Философия экономики. История / В. Д. Базилевич, В. В. Ильин. – Киев : Знання, 2011. – 927 с.
5. Булгаков С. Н. От марксизма к идеализму. Статьи и рецензии. 1895–1903 / С. Н. Булгаков ; сост., вступ. статья и комментарии В. В. Сапова. – Москва : Астрель, 2006. – 1008 с.
6. Булгаков С. Н. История экономических и социальных учений / С. Н. Булгаков ; вступ. статья, сост. и примеч. В. В. Сапова. – Москва : Астрель, 2007. – 988 с.
7. Гоголь Н. В. Размышления о Божественной Литургии : сборник / Н. В. Гоголь. – Москва : Эксмо, 2006. – 800 с.
8. Давидов О. І. Роль Харківщини та Харківського університету у формуванні світогляду М. І. Туган-Барановського / О. І. Давидов, С. М. Куделко, М. В. Проценко // М. І. Туган-Барановський: творча спадщина та сучасна економічна наука : матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя з дня народження М. І. Туган-Барановського (15–16 жовтня 2015 року). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 30–34.
9. Задорожный Г. В. Человекомерная экономическая наука: проблемы методологии / Г. В. Задорожный, О. Г. Задорожная. – Харьков : ВННОО имени В. И. Вернадского, 2015. – 416 с.
10. Соловьев В. С. Философское начало цельного знания / В. С. Соловьев. – Минск : Харвест, 1999. – 912 с.
11. Тарасевич В. М. Синтез М. Туган-Барановського та загальна теорія цінності / В. М. Тарасевич // М. І. Туган-Барановський: творча спадщина та сучасна економічна наука : матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя з дня народження М. І. Туган-Барановського (15–16 жовтня 2015 року). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 62–69.
12. Юркевич П. Д. Философские произведения / П. Д. Юркевич. – Москва : Изд-во «Правда», 1990. – 672 с.
13. Dabrowski A. Forms of activity undertaken during free time by youth Hip – Hop culture participants / A. Dabrowski, J. Grochowski, B. Dabrowski // *Hotelarstwo, rekreacja, turystyka kierunki przemian w swiecie postindustrialnym*. – Poznan : Wydawnictwo Wyzsza Szkola Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, 2005. – P. 319–322.
14. Free time budget and its relation to the physical activity undertaken by female students in selected countries / M. Molewski, A. Wiczorek, J. Wiczorek i in. // *Contemporary trends in the hotel industry and international tourism*. – Poznan : Scientific Publishing of The Academy of Hotel Management and Catering Industry, 2013. – P. 299–308.
15. The variety of forms of activities undertaken by male and female students in selected countries / M. Molewski, A. Wiczorek, J. Wiczorek, i in. // *Spoleczno – Kulturowe studia z Turystyki, Rekreacji hotelarstwa i zywienia*. – Poznan : Wydawnictwo Naukowe Wyzszej Szkoły Hotelarstwa I Gastronomii, 2012. – P. 67–79.

16. Tauber R. D. *Praktyka masowej rehabilitacji i rekreacji : Porecznik dla studentów szkół wyższych / R. D. Tauber, L. W. Tarasowa. – Poznań, 2003. – 122 p.*

REFERENCES

1. Osipov, Ju. M. (Ed.). (2008). *Antologija sovremennoj filosofii hozjajstva [Anthology of modern philosophy of economy]*. Vols 1–2, Vol. 1. Moscow : Magistr [in Russian].
2. Osipov, Ju. M. (Ed.). (2008). *Antologija sovremennoj filosofii hozjajstva [Anthology of modern philosophy of economy]*. Vols 1–2, Vol. 2. Moscow : Magistr [in Russian].
3. Bazilevich, V. D. & Il'in, V. V. (2010). *Metafizika jekonomiki [Metaphysics of Economics]*. 2nd ed. Kyiv : Znannja [in Russian].
4. Bazilevich, V. D. & Il'in, V. V. (2011). *Filosofija jekonomiki. Istorija [Philosophy of Economics. History]*. Kyiv : Znannja [in Russian].
5. Bulgakov, S. N. (2006). *Ot marksizma k idealizmu. Stat'i i recenzii. 1895–1903 [From Marxism to Idealism. Articles and reviews. 1895–1903]*. V. V. Sapova (Ed.). Moscow : Astrel' [in Russian].
6. Bulgakov, S. N. (2007). *Istorija jekonomicheskikh i social'nyh uchenij [The history of economic and social doctrines]*. V. V. Sapova (Ed.). Moscow : Astrel' [in Russian].
7. Gogol', N. V. (2006). *Razmyshlenija o Bozhestvennoj Liturgii: sbornik [Reflections on the Divine Liturgy: a collection]*. Moscow : Jeksmo [in Russian].
8. Davydov, O. I., Kudelko, S. M. & Protzenko, M. V. (2015). Rol Kharkivshchyny ta Kharkivskoho universytetu u formuvanni svitohliadu M. I. Tuhan-Baranovskoho [The Role of the Kharkiv Region and the University of Kharkiv in the Formation of the Worldview of M. I. Tugan-Baranovsky]. *Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya do 150-richchia z dnia narodzhennia M. I. Tuhan-Baranovskoho “M. I. Tuhan-Baranovskiy: tvorcha spadshchyna ta suchasna ekonomichna nauka” – International scientific and practical conference for the 150th anniversary of the birth of M. I. Tugan-Baranovsky “M. I. Tugan-Baranovsky: Creative heritage and modern economic science”*. (pp. 30–34). Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
9. Zadorozhnyj, G. V. & Zadorozhnaja, O. G. (2015). *Chelovekomernaja jekonomicheskaja nauka: problemy metodologii [Human Computational Economics: Problems of Methodology]*. Harkiv : VNNOO imeni V. I. Vernadskogo [in Russian].
10. Solov'ev, V. S. (1999). *Filosofskoe nachalo cel'nogo znanija [Philosophical principle of integral knowledge]*. Minsk : Harvest [in Russian].
11. Tarasevych, V. M. (2015). Syntez M. Tuhan-Baranovskoho ta zahalna teoriia tsinnosti [Synthesis of M. Tugan-Baranovsky and general theory of value]. *Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya do 150-richchia z dnia narodzhennia M. I. Tuhan-Baranovskoho “M. I. Tuhan-Baranovskiy: tvorcha spadshchyna ta suchasna ekonomichna nauka” – International scientific and practical conference for the 150th anniversary of the birth of M. I. Tugan-Baranovsky “M. I. Tugan-Baranovsky: Creative heritage and modern economic science”*. (pp. 62–69). Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
12. Jurkevich, P. D. (1990). *Filosofskie proizvedenija [Philosophical works]*. Moscow : Izdvo “Pravda” [in Russian].
13. Dabrowski, A., Grochowski, J. & Dabrowski, B. (2005). Forms of activity undertaken during free time by youth Hip – Hop culture participants / A. Dabrowski. *Hotelarstwo, rekreacja, turystyka kierunki przemian w swiecie postindustrialnym [Hospitality, recreation, tourism trends of transformation in the post-industrial world]*. Poznań : Wydawnictwo Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu.
14. Molewski, M., Wieczorek, A., Wieczorek, J., Adrian, J., Jadczyk, L., Pietrzak, M., Rachwalski, K. & Sliwowski, R. (2013). Free time budget and its relation to the physical activity undertaken by female students in selected

countries. *Contemporary trends in the hotel industry and international tourism*. Poznan : Scientific Publishing of The Academy of Hotel Management and Catering Industry.

15. Molewski, M., Wieczorek, A., Wieczorek, J., Rachwalski, K., Adrian, J., Pietrzak, M., Jadczyk, L., Sliwowski, R. (2012). The variety of forms of activities undertaken by male and female students in selected countries. *Spoleczno-*

Kulturowe studia z Turystyki, Rekreacji hotelarstwa i zywienia [Spoleczno-Cultural studies from Turystyki, Recreation of hospitality and nutrition]. Poznan : Wydawnictwo Naukowe Wyzszej Szkoły Hotelarstwa I Gastronomii.

16. Tauber, R. D. & Tarasowa, L. W. (2003). *Praktyka masowej rehabilitacji i rekreacji [Practice of mass rehabilitation and recreation]*. Poznan [in Polish].

Г. П. Скляр, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Личность и благо туризма: постнеклассические исследования.**

Аннотация. Цель статьи состоит в исследовании методологических проблем осознания и достижения блага человеком-туристом, личность которого имеет интегральную духовно-биосоциальную природу. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье заданий осуществлено с помощью общенаучных методов анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Исследован феномен философско-экономической традиции, который имеет полтавское измерение. Сформулирован вывод о необходимости развития не только духовной и социальной, но также и биологической (физической) компоненты личности молодого человека-туриста. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснована идея создания и использования туристического кластера «Мыслители Полтавщины» для трансфера теоретического знания, сохранения и передачи молодежи отечественного духовно-творческого наследия предыдущих поколений.

Ключевые слова: туризм, личность, человек-турист, благо туризма, постнеклассическое знание.

G. Sklyar, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Personality and welfare of tourism: post-non-classical studies.**

Annotation. The purpose of the article is to study the methodological problems of comprehension and achievement of the welfare by a tourist with an integral spiritual-bio-social nature. **Methodology of research.** The solution of the tasks in the article was carried out with the help of general scientific methods of analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** There has been studied the phenomenon of philosophical and economic tradition of Poltava dimension. Conclusion: it is necessary to develop not only spiritual and social, but also biological (physical) components for a personality of a young tourist person. **Practical value.** The article substantiates the idea of using the tourist cluster «The Thinkers of Poltava» for the transfer of theoretical knowledge, preservation and passing to youth the national spiritual and creative heritage of previous generations.

Keywords: tourism, personality, tourist man, tourism benefit, post-non-classical knowledge.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

В. О. ГЛУШКО

(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає в розробленні теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо створення та впровадження інноваційних інформаційних технологій (ІІТ) на підприємствах туристичного бізнесу. **Методика дослідження.** Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, у яких розглядаються питання використання ІІТ у туристичній галузі. Для розкриття сутності мети використано методи аналізу й синтезу, узагальнення та системний метод. **Результати.** Проаналізовано рівень інноваційності вітчизняної економіки та його вплив на розвиток туризму. Визначено важливість відповідності статистичної бази даних реальним даним ринку для стратегічного розвитку туристичних підприємств. Відповідно до мети дослідження – розроблення теоретичних засад ІІТ – запропоновано класифікувати ІІТ як комп'ютерні та мобільні технології, та здійснено їх аналіз. Обґрунтовано необхідність розроблення та впровадження сучасних мобільних технологій на підприємствах туристичного бізнесу для підвищення їх конкурентоспроможності та залучення більшої кількості споживачів. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено основні види комп'ютерних та мобільних технологій, що доцільно застосовувати на туристичних підприємствах, а також конкретні важелі впливу на розвиток галузі туризму на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: інноваційні технології, інформаційні технології, туристичний бізнес, мобільні технології, інноваційність, туристичні послуги.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Демонструючи стійкий розвиток, туристичний бізнес залишається однією з основних сфер міжнародної торгівлі послугами. За даними Всесвітньої туристичної організації, міжнародний туризм у 2016 р. становив 7 % світового експорту товарів та послуг, що на 1 % більше, ніж попереднього року, а частка туризму у світовому ВВП – близько 10 %. Кількість туристів в усьому світі у 2016 р. порівняно із 2015 р. зросла на 4,1 % і становила 1 235 млн осіб [1].

Завдяки зростанню попиту на туристичні послуги, збільшується й чисельність підприємств, що оперують на цьому ринку. Жорстка конкуренція зумовлює їх шукати нові конкурентні переваги для підвищення іміджу та залучення більшої кількості споживачів. Однією з таких переваг є розроблення та впровадження в діяльність інформаційних інноваційних технологій як інструменту розвитку підприємств туристичного бізнесу.

Імплементация новітніх розробок у галузі туризму підвищує лояльність до бренду завдяки покращенню якості надання послуг, посилює канал комунікації між підприємством та споживачами, а також підвищує рівень конкурентоспроможності туристичної галузі загалом. Крім цього, завдяки інформаційним технологіям (ІТ) туризм стає ближче до будь-якого споживача, надаючи всю необхідну інформацію, не виходячи з дому, завдяки мобільним технологіям.

Зважаючи на наявні економічні, соціальні, політичні та інші проблеми в нашій країні, використання ІТ вітчизняними туристичними підприємствами є досить обмеженим. Така тенденція обумовлена недостатнім рівнем кваліфікації працівників сфери туризму, високою вартістю використання зарубіжних ІТ та відсутністю вітчизняних аналогів, неефективною державною політикою в туристичній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті поставленої проблеми необхідним є аналіз стану розроблення та впровадження інформаційних технологій на підприємствах

туристичної галузі з метою підвищення їх конкурентоспроможності на ринку. Питанням ролі інноваційних технологій у туристичному бізнесі, зокрема інформаційного спрямування, присвячені праці таких науковців, як С. Мельниченко, В. Василенко, О. Паршина, І. Вахаб, О. Сазонець, І. Зорін, М. Скопень, Т. Ткаченко та ін. Проте у працях науковців недостатньо дослідженими залишаються питання використання ІТ підприємствами туристичного бізнесу з огляду на збільшення мобільної активності населення світу та вплив упровадження в діяльність новітніх розробок на розвиток галузі загалом.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розроблення теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо створення та впровадження ІТ на підприємствах туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах сучасних цивілізаційних змін та інформатизації суспільства одним із головних показників розвитку будь-якої країни світу є рівень її інноваційності, який визначається глобальним інноваційним індексом, величина якого коливається від 0 до 100 одиниць. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності, найбільш інноваційно розвиненими країнами світу є Швейцарія, Швеція, Великобританія, Нідерланди та США. Україна ж у 2017 р. посіла 50 місце серед 127-ми країн у рейтингу, набравши 37,6 од., що на 1,9 од. більше, ніж у 2016 р. та є найкращим результатом за останні п'ять років. (рис. 1) [2].

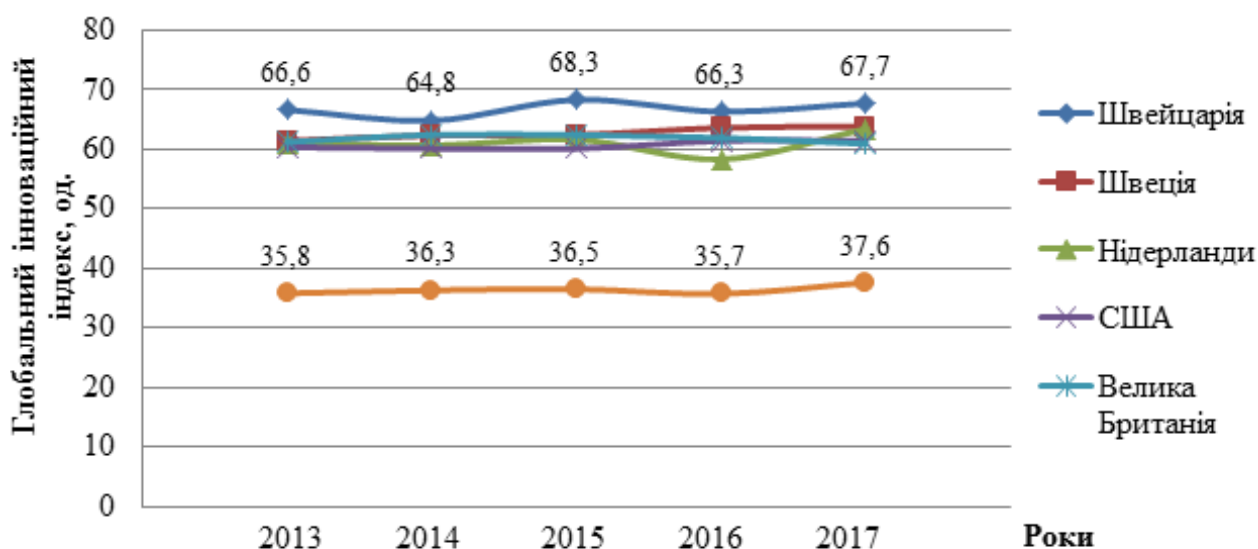

Рис. 1. Динаміка глобального інноваційного індексу лідерів рейтингу та України у 2013–2017 рр., од. [побудовано за даними 2]

Така позитивна динаміка має супроводжуватися стабільним розвитком новітніх технологій, зокрема й у сфері туризму як однієї із пріоритетних галузей народного господарства. З боку держави цьогогоріч було видано ряд наказів, основні положення яких регламентують розвиток ІТ та мають безпосередній вплив на туристичний бізнес (табл. 1).

Для покращення рівня поінформованості як іноземних, так і вітчизняних туристів планується створення бази даних туристичних та рекреаційних ресурсів із можливістю створення туристич-

но-екскурсійних маршрутів, а також створення й наповнення національного туристичного порталу України.

Реалізація запланованих ІТ дозволить підвищити туристичну привабливість країни, залучити іноземні інвестиції та просувати національний туристичний бренд.

Задля залучення інвестицій та чіткого розуміння необхідних новацій для підприємств має бути офіційне статистичне підґрунтя, яке б не мало суперечностей у різних офіційних джерелах. Отже, було створено робочу групу з питань статистики у

сфері туризму та курортів, головною метою якої є опрацювання та аналіз даних статистичного обліку та звітності підприємств у сфері туризму та курортів, що базується на досвіді інших країн.

Таблиця 1

**Накази, які мають вплив на розвитку ІТ у туризмі, видані у 2017 р.
[побудовано за даними 3, 4]**

Документ	Ким виданий	Коли виданий	Основні положення щодо розвитку туризму
Наказ № 958 «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року у 2017 році»		30.06.2017	Створення інтерактивної бази даних із нанесенням інформації про туристичні та рекреаційні ресурси України для формування національної мережі туристично-екскурсійних маршрутів
			Створення та наповнення, у тому числі іноземними мовами, туристичного веб-порталу Visit Ukraine
Наказ № 1263 «Про утворення робочої групи з питань статистики у сфері туризму та курортів»	Міністерство економічного розвитку і торгівлі	23.08.2017	Аналіз результатів досліджень туристичного ринку (опитувань туристів та суб'єктів туристичної діяльності)
			Опрацює питання щодо вдосконалення системи статистичного обліку та звітності у сфері туризму та курортів з урахуванням досвіду інших країн
			Вивчає статистичні дані, надані центральними й місцевими органами виконавчої влади, операторами мобільного зв'язку, підприємствами, установами та організаціями сфери туризму та курортів

Акумулюючи реальну статистичну звітність, підприємства туристичного бізнесу можуть адекватно оцінити власне становище на ринку, окреслюючи стратегічні й оперативні напрями розвитку, пріоритетними в яких є розроблення (купівля) та впровадження інформаційних інноваційних технологій.

Класифікація сучасних ІТ у туризмі у розрізі двох великих груп: комп'ютерні та мобільні технології наведено в рис. 2.

До комп'ютерних ІТ належать дві групи, що використовуються туристичними підприємствами: CRM (систематизація діяльності туристичного підприємства) та GDS (системи бронювання, що використовує туристичне підприємство) [5]. Третя група є сполучною ланкою між виробниками туристичних послуг та їх споживачами й допомагає туристам бронювати окремі туристичні послуги без участі посередників.

Використання альтернативних розподільних систем для населення України стає дедалі популярнішим завдяки безвізовому режиму із країнами Європейського Союзу та дозволяє споживачам самостійно обирати окремі туристичні послуги без залучення посередників. Це дозволяє туристам скласти свій так званий «ту-

ристичний пакет» із послуг, що найповніше задовольняють їх потреби, а також зекономити на послугах посередників. Частина ADS вже адаптована до мобільних версій, інші ж у процесі розроблення, що протягом наступних декількох років дозволить альтернативним розподільним системам стати одним із видів мобільних ІТ.

За даними Бостонської консалтингової групи, близько 75 % туристів в усьому світі у віці від 18 до 34 років бронюють готелі, використовуючи мобільні додатки [6]. Зважаючи на стрімкий розвиток та поширення використання мобільних технологій, їх розроблення та впровадження у власну діяльність дозволяє підприємству збільшити обсяги продажів, задовольнити потреби туристів та бути конкурентоспроможним на ринку.

Для реалізації цієї мети туристичні підприємства створюють власні мобільні додатки, за допомогою яких можна здійснити пошук необхідної інформації, забронювати туристичний пакет чи окремо послугу (якщо така надається). Додатковим сервісом є зворотній зв'язок чи online-допомога оператора з можливістю швидкої відповіді на будь-яке запитання. Туристичне підприємство має додаткову перевагу поміж інших,

адже з'являється можливість оперативного інформування потенційних чи постійних туристів про будь-які акції або спеціальні пропозиції для певної групи за допомогою push-повідомлень.

Щоб бути ближчим та більш універсальним для споживача, розробники мобільних додат-

ків інтегрують різноманітні функції в єдиний інформаційний ресурс, наприклад, раніше були окремі додатки з аудіо-, GPS-турами та додатки з інформацією про окремі дестинації та атракції, у наш час усі ці складові поєднують комплексне рішення в одному додатку.

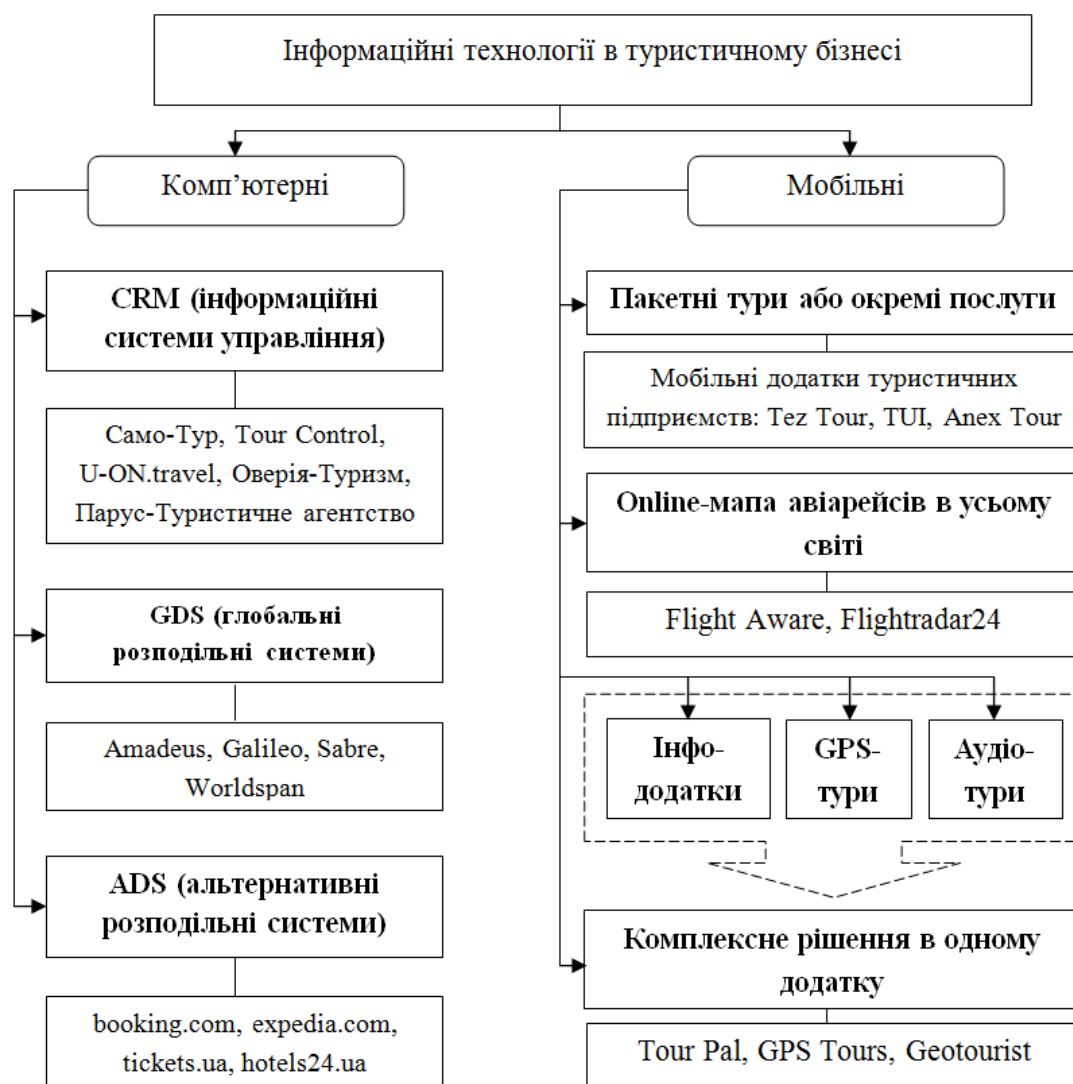

Рис. 2. Класифікація інформаційних технологій у туристичному бізнесі

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, зважаючи на позитивну динаміку щодо розвитку рівня інноваційності в Україні, туристична галузь має поступово інтегруватись у простір ІТ. Однак через відсутність достовірної статистичної інформації, високу вартість розроблення й упровадження ІТ та низький рівень кваліфікації кадрів галузі туристичним підприємствам важко визначити стратегічні напрями власного розвитку з огляду на інноваційні

технології. Проте в будь-якому випадку для залучення більшої кількості споживачів туристичних послуг та для підвищення конкурентної позиції на ринку підприємства мають упроваджувати у свою діяльність ІТ, зокрема мобільні технології для туристів. Це дозволить підвищити їх лояльність, оптимізувати час на обслуговування та бути завжди поруч зі своїми клієнтами. Отже, інноваційний розвиток туризму як однієї з провідних галузей світової економіки є запорукою для розвитку всієї національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. UNWTO Tourism Highlights 2016–2017 Editions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.e-unwto.org (дата звернення: 05.11.17). – Назва з екрана.
2. WIPO: The Global Innovation Index, 2013–2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.globalinnovationindex.org (дата звернення: 05.11.17). – Назва з екрана.
3. Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року у 2017 році [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 30.06.2017 № 958. Режим доступу: www.me.gov.ua (дата звернення: 09.11.17). – Назва з екрана.
4. Про утворення робочої групи з питань статистики у сфері туризму та курортів [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 23.08.2017 № 1263. – Режим доступу: www.me.gov.ua (дата звернення: 09.11.17). – Назва з екрана.
5. Ishrat Nasreen Wahab. International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering. – Bangalore : Garden City University. – April 2017. – Vol. 5. – Special Issue 2. – P. 260–263.
6. Мобильный туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://forbes.kz/process/technologies/mobilnyiy_turizm/ (дата звернення: 16.10.17). – Назва з екрана.
1. UNWTO Tourism Highlights 2016–2017 Editions. (n.d.). www.e-unwto.org. Retrieved from www.e-unwto.org (accessed 5 November 2017).
2. WIPO: The Global Innovation Index, 2013–2017. (n.d.). www.globalinnovationindex.org. Retrieved from www.globalinnovationindex.org (accessed 5 November 2017).
3. Nakaz Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy vid 30.06.2017 № 958 “Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv shchodo realizatsii Strategii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku u 2017 rotsi” [On Approval of the Action Plan for the Implementation of the Strategy for the Development of Tourism and Resorts for the period up to 2026 in 2017]. Retrieved from www.me.gov.ua (accessed 9 November 2017) [in Ukrainian].
4. Nakaz Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy vid 23.08.2017 № 1263 “Pro utvorennia robochoi grupy z pytan statystyky u sferi turyzmu ta kurortiv” [On the establishment of a working group on statistics in the field of tourism and resorts from August 23 2017 № 1263]. Retrieved from www.me.gov.ua (accessed November 2017) [in Ukrainian].
5. Ishrat Nasreen Wahab. International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering. Bangalore : Garden City University, April 2017, Vol. 5, Special Issue 2, pp. 260–263.
6. Mobilnyi turysm. [Mobile tourism]. (n.d.). https://forbes.kz/process/technologies/mobilnyiy_turizm/. Retrieved from https://forbes.kz/process/technologies/mobilnyiy_turizm/ (accessed 16 October 2017) [in Ukrainian].

В. О. Глушко (Киевский национальный торгово-экономический университет). **Информационные технологии в туристическом бизнесе.**

Аннотация. Цель статьи заключается в разработке теоретических основ и практических рекомендаций по созданию и внедрению инновационных информационных технологий (ИИТ) на предприятиях туристического бизнеса. **Методика исследования.** Информационной базой исследования стали научные труды отечественных и зарубежных ученых, в которых рассматриваются вопросы использования ИИТ в туристической отрасли. Для раскрытия сущности цели использованы методы анализа и синтеза, обобщения и системный метод. **Результаты.** Проанализирован уровень инновационности отечественной экономики и его влияние на развитие туризма. Определена важность соответствия статистиче-

ской базы данных реальным данным рынка для стратегического развития туристических предприятий. В соответствии целей исследования – разработки теоретических основ ИИТ – предложено классифицировать ИИТ как компьютерные и мобильные и осуществлен их анализ. Обоснована необходимость разработки и внедрения современных мобильных технологий на предприятиях туристического бизнеса для повышения их конкурентоспособности и привлечения большего количества потребителей. **Практическая значимость результатов исследования.** Определены основные виды компьютерных и мобильных технологий, которые целесообразно применять на туристических предприятиях, а также конкретные рычаги влияния на развитие отрасли туризма на общегосударственном уровне.

Ключевые слова: инновационные технологии, информационные технологии, туристический бизнес, мобильные технологии, инновационность, туристические услуги.

V. Hlushko (Kyiv National University of Trade and Economics). **Information technologies in the tourism business.**

Annotation. The purpose of the article is to develop theoretical foundations and practical recommendations for the creation and implementation of innovative information technologies (IIT) at enterprises of the tourist business. **Methodology of research.** The information base of the research was the scientific works of domestic and foreign scientists, which deal with the use of IIT in the tourism industry. To reveal the essence of the goal, methods of analysis and synthesis, generalizations, and the system method were used. **Findings.** The level of innovation development in the domestic economy and its impact on the development of tourism were analyzed. The importance of the correspondence of the statistical database to real market data for the strategic development of tourism enterprises was determined. For the purpose of research – the development of the theoretical foundations of IIT – it was proposed to classify IIT as computer and mobile, and their analysis was carried out. The necessity of development and introduction of modern mobile technologies at the enterprises of tourist business is grounded to increase their competitiveness and attract more consumers. **Practical value.** The main types of computer and mobile technologies that are expedient for applying at tourist enterprises, as well as specific levers of influence and development of the tourism industry at the state level are determined.

Keywords: innovative technologies, information technologies, tourist business, mobile technologies, innovation, tourism services.

IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657.1

ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В. А. КУЛИК, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Предметом дослідження статті є якісні характеристики інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності. **Метою** дослідження є розширення переліку якісних характеристик інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності відповідно до вимог інформаційної економіки. **Методика дослідження.** У ході дослідження використано методи систематизації та узагальнення під час вивчення змісту міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. **Результати.** У результаті дослідження перелік якісних характеристик інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності доповнено якісною характеристикою «варіативності даних». **Практична значущість результатів дослідження.** Обмеження щодо фізично можливого обсягу накопичення даних зараховано до складу обмежувальних характеристик.

Ключові слова: бухгалтерський облік, інформаційна економіка, якісні характеристики фінансової звітності.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток бухгалтерського обліку в Україні відбувається шляхом поступового переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) через введення їх обов'язкового застосування для акціонерних товариств та адаптації змісту Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку до їх вимог. Водночас відбувається постійне вдосконалення змісту Концептуальної основи фінансової звітності та Міжнародних стандартів фінансової звітності, спрямоване на досягнення відповідності рівня

розвитку бухгалтерського обліку особливостям світової економіки. Наразі в Україні діють Міжнародні стандарти фінансової звітності, офіційний переклад яких здійснено станом на 2010 р., проте протягом останніх восьми років зміст Міжнародних стандартів фінансової звітності зазнав суттєвих змін. Дослідження порядку денного Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Board), розміщеного на офіційному сайті Міжнародних стандартів фінансової звітності за 2018 р., дозволяє узагальнити питання, які є актуальними на сьогодні з точки зору цієї міжнародної організації.

Зокрема, в січні 2018 р. Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку розглядалися питання пов'язані з: удосконаленням обліку фінансових інструментів, що належать до власного капіталу підприємства; обліком гудвілу та знеціненням активів; переглядом змісту МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості»; проблемами впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності, а також переглядом змісту Концептуальної основи фінансової звітності. У лютому 2018 р. актуальними були питання щодо підходів до динамічного управління ризиками; проблем до об'єднання бізнесу під загальним контролем; обліку страхових контрактів та дослідницьких програм; принципів розкриття інформації у фінансовій звітності. Аналіз роботи Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку за 2017 р. також підтверджує, що крім вирішення питань, пов'язаних із виникненням нових об'єктів обліку та впровадженням методик їх бухгалтерського відображення, проблеми принципів бухгалтерського обліку та якісних характеристик інформації фінансової звітності постійно перебувають у полі зору розробників міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблемам визначення принципів бухгалтерського обліку та якісних характеристик інформації фінансової звітності присвячено праці О. О. Гончаренко, О. В. Лук'янець, З. Задорожного, Я. Крупки, М. Музики, Л. Є. Момотюк, Л. В. Шкуліпи, Т. Ф. Палахтій, Л. В. Чижевської. Водночас питання, пов'язані з розширенням переліку якісних характеристик інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності відповідно до вимог інформаційної економіки, залишаються поки що не достатньо дослідженими.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розширення переліку якісних характеристик інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності відповідно до вимог інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В епоху розвитку інформаційних технологій і їх наскрізного впливу на всі аспекти людського буття важко виявити, що є первинним під час розгляду конкретного об'єкта дослідження – сам об'єкт і традиційні фактори впливу на нього чи інформаційні тех-

нології, що розвиваються надшвидкими темпами та коригують усі об'єкти, на які, хоч найменшою мірою, опосередковано впливають.

Основною рушійною силою перетворень, що відбулися в усіх площинах соціального та економічного устрою, революційним стало широке запровадження інформаційно-комунікаційних технологій як інструменту інформаційного обслуговування світового простору. Інформатизація та комп'ютеризація вплинули на всі аспекти соціально-економічного життя світового співтовариства, за їх участю здійснюється спроба оптимізувати всі інформаційні потоки, у тому числі в масштабах національних і світової економік. Наслідком поширення цих процесів стало виникнення нового виду економіки – інформаційної.

Облікова інформація в інформаційній економіці не втрачає своєї цінності, проте до неї висуваються нові вимоги, задовольнити які, вона наразі не здатна з об'єктивних причин. Отже, важливо не лише формувати бухгалтерський продукт, але й окреслювати об'єктивні вимоги до інформації, яка буде аргументом на користь прийняття конкретного управлінського рішення.

Нагальною проблемою сучасного бухгалтерського обліку є певна шаблонність його підсумкового інформаційного продукту без урахування особливостей цільової аудиторії. Облікова інформація як результат ведення бухгалтерського обліку має певний трафаретний характер – не виконує свого головного завдання, тобто не задовольняє інтереси різних груп її споживачів.

В умовах функціонування інформаційної економіки проблема ефективності бухгалтерського обліку полягає не в економії часу на виконання облікових завдань, а в наданні управлінцям максимально можливої інформації із задовільною точністю та в мінімально стислі терміни. Якісні характеристики є атрибутами, що роблять подану інформацію корисною для користувачів.

На макроекономічному рівні більший обсяг економічної інформації означає більшу економічну могутність, а мікроекономічному рівні більш якісна та повна інформація може забезпечити:

- 1) визначення напрямів розвитку технологій і нових методів, які можуть бути негайно застосовані;

- 2) сигналізацію про сегменти ринку та виявлення кращих сегментів для інвестицій;
- 3) знання про еволюцію зайнятості загалом, зокрема потреби в персоналі;
- 4) зниження витрат виробництва та зниження витрат на реалізацію товарів і послуг.
- Для того щоб облікова інформація була релевантною для прийняття рішень на мікрорівні Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», до неї висувають ряд вимог або якісних характеристик, таких, як повнота, правдивість та неупередженість, проте цей перелік постійно розширюється (табл. 1).

Таблиця 1

Вимоги до облікової інформації, наведені у працях учених-економістів

Автори	Вимоги до облікової інформації
М. І. Бондар [1, с. 14]	Інформація повинна відзначатися своєчасністю, ємністю, простотою форми та сприйняття. Інформація повинна відповідати таким характеристикам: репрезентативність, змістовність, повнота, доступність, своєчасність, стійкість, точність, достовірність, цінність
В. В. Сопко, Вал. В. Сопко, О. В. Сопко [10, с. 24]	Вимоги до облікової інформації: порівнянність показників обліку з показниками бізнес-плану, своєчасність, точність, об'єктивність, ясність, доступність, економічність обліку
Н. А. Каморджанова [4, с. 85]	Якісні характеристики облікової інформації: адресність, оперативність, доступність, аналітичність, корисність, економічність
Ю. А. Мішин [6, с. 298]	Якість бухгалтерської інформації доцільно оцінювати за такими аспектами: економічна обґрунтованість показників, достовірність та об'єктивність, оперативність і надійність, повнота й ясність, збалансованість

Аналогічні підходи до якісних характеристик інформації бухгалтерського обліку притаманні обліковій практиці інших країн. Загальноприйнята наукова практика розглядає такі якісні характеристики, як повнота, об'єктивність, послідовність, порівнянність, суттєвість, достовірність, корисність, доречність, надійність, зрозумілість.

Використання бухгалтерських програмних продуктів посилює змістовність облікової інформації через зростання її повноти, зменшує вплив людського фактора на обліково-контрольні процеси, забезпечує об'єктивність відображення господарських операцій та спрощує обробку даних завдяки її автоматизації. Найбільш суттєвою перевагою застосування комп'ютерних програм для автоматизації обліково-контрольних процесів є досягнення максимально корисної аналітичності обліку. Надмірна аналітика може бути бар'єром своєчасності обліку внаслідок його складності та інформаційної перенасиченості, однак це дещо нівелюється в умовах зменшення трудомісткості автоматизованого обліку. Отже, максимальна аналітика в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій зменшує ентропію інформації у прийнятті ефективних управлінських рішень.

Основною проблемою під час формування системи вимог до облікової інформації є відсутність міцного зв'язку і взаємодії облікових служб із системою управління, що призводить до невідповідності функцій обліково-інформаційної системи підприємства цілям управління. Основний недолік у формуванні облікової інформації полягає у відсутності системного підходу до створення системи критеріїв та показників оцінки її якості, а також до формування системи регулювання її якості. Способами підвищення якості облікової інформації в умовах інформаційної економіки є:

- розвиток принципів формування облікової інформації, що відповідають ринковій економіці та безпосередньо сформульовані відповідно до міжнародних стандартів (IAS/IFRS);
- удосконалення механізму регулювання якості облікової інформації;
- забезпечення адекватної системи показників якості облікової інформації та методики їх розрахунку.

В інформаційній економіці спостерігається постійне зростання обсягів інформації, які на цьому етапі її розвитку можуть оброблятися лише за допомогою машин. Термін «BigData»,

що характеризує стрімке зростання світових обсягів інформації, було введено К. Линчем у 2008 р. Вікіпедія пояснює цей термін так: BigData – це серія підходів, інструментів і методів обробки структурованих та неструктурованих даних величезних обсягів і значного різноманіття для отримання людиною результатів, ефективних в умовах безперервного приросту інформації. Ураховуючи, що облікова інформація є частиною інформації, що на-

копичується у складі BigData та обробляється за допомогою сучасних інформаційних технологій, слід за доцільне дослідити та зіставити їх якісні характеристики обох інформаційних систем.

Для використання облікової інформації в масиві інформації, сформованому за допомогою технології BigData, до неї висувають інші вимоги порівняно з вимогами чинного законодавства (рис. 1).

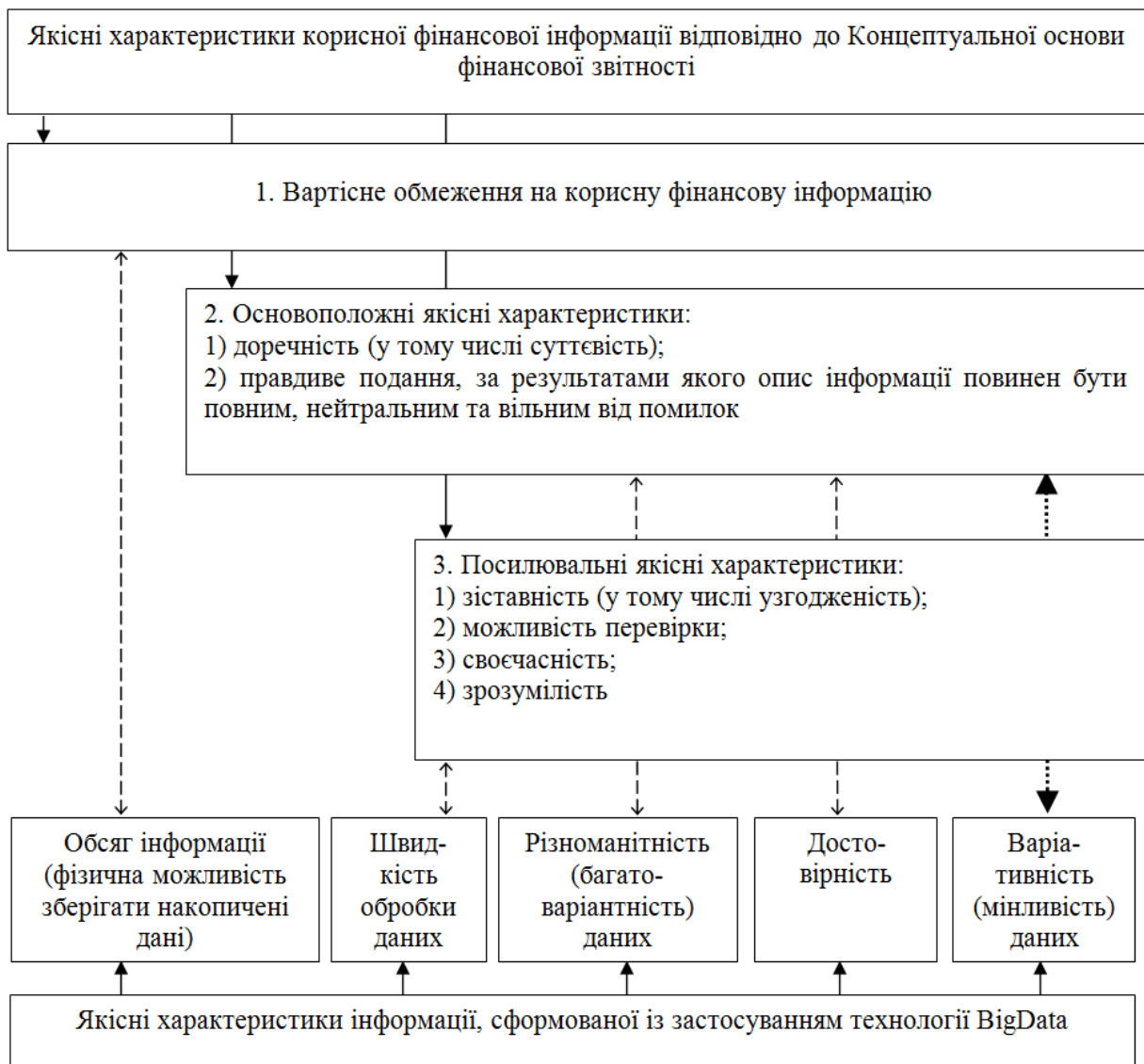

Рис. 1. Якісні характеристики інформації, яка накопичується в єдиній інформаційній системі підприємства та використовується для прийняття рішень в умовах застосування технології BigData

Зважаючи на інформацію, наведену на рис. 1, варто відзначити, що більшість якісних характеристик, яким повинна відповідати корисна фінансова інформація відповідно

до вимог Концептуальної основи фінансової звітності та інформація, що використовується у BigData, взаємоузгоджуються між собою.

Наприклад, обмеження щодо вартості ко-

рисної фінансової інформації узгоджується з фізичними обмеженнями інформації, що накопичується за допомогою BigData. І в першому, і в другому випадку обмеження полягають у чітко визначеному обсязі ресурсів, що можуть бути використані для створення інформації, та рівні розвитку технологій і фінансових можливостей підприємства щодо застосування цих технологій у процесі аналізу інформації. Вимога щодо швидкості обробки даних у BigData корелює з такою посилювальною якісною характеристикою корисної фінансової інформації, як своєчасність. Багатоваріантність та достовірність даних у BigData узгоджується з основоположною якісною характеристикою корисної фінансової інформації, зміст якої полягає в її правдивому поданні, за результатами якого опис цієї інформації повинен бути повним, нейтральним та вільним від помилок.

Основна відмінність у вимогах до інформації за технологією BigData, порівняно з вимогами до корисної фінансової інформації, полягає в допущенні варіативності (мінливості) даних. Такий підхід до формування інформації суперечить принципу послідовності, що функціонує в системі вітчизняного бухгалтерського обліку. Послідовність – постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених міжнародними стандартами або національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, і повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності. Отже, у бухгалтерському обліку багатоваріантність облікових даних допускається, проте застосування принципу послідовності спонукає бухгалтера до обмеженого використання різноманітних підходів у процесі облікового відображення господарських операцій. З іншого боку, господарські операції, що здійснюються в електронному середовищі, передбачають використання різних видів оцінок до різних об'єктів обліку на різних етапах їх руху, тому виникає необхідність про перегляд умов застосування принципу послідовності в бухгалтерському обліку підприємств.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Інформаційна система управління залежить від запитів внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації. Запити користувачів інформації мають як кількісні, так і якісні по-

казники. Безумовно, система бухгалтерського обліку повинна залишитися ядром інформаційної системи управління вітчизняними підприємствами, проте для цього її потрібно суттєво трансформувати відповідно до вимог інформаційної економіки. З огляду на вищезазначене, пропонуємо: 1) до посилювальних якісних характеристик корисної фінансової інформації включити можливість варіативності даних, оскільки такий підхід посилить доречність облікової інформації; 2) доповнити обмеження корисної фінансової інформації обмеженням щодо фізично можливого обсягу накопичення даних, який залежить від рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар М. Обліково-аналітична інформація в управлінні підприємницькою діяльністю / М. Бондар // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. – С. 13–16.
2. Гончаренко О. О. Оцінка якості фінансової звітності / О. О. Гончаренко, О. В. Лук'янець // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3. – С. 266–270.
3. Задорожний З. Гармонізація бухгалтерського обліку із вимогами податкового законодавства / З. Задорожний // Економічний аналіз: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу і статистики. – 2011. – № 9 (2). – С. 10–13.
4. Каморджанова Н. А. Бухгалтерский учет и психология : монографія / Н. А. Каморджанова. – Санкт-Петербург : СПбГИЭУ, – 2010. – 226 с.
5. Крупка Я. Про якісні характеристики фінансової звітності / Я. Крупка, М. Музика // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2017. – № 3. – С. 97–106.
6. Мишин Ю. А. Специфика информационно-учетной системы управленческой бухгалтерии / Ю. А. Мишин // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 2. – С. 297–299.

7. Момотюк Л. Є. Принципи підготовки та подання фінансової звітності за МСФЗ: синтез теорії та практики / Л. Є. Момотюк, Л. В. Шкуліпа // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 22. – С. 7–12.
8. Плахтій Т. Ф. Якісні характеристики фінансової інформації в конвергованій концептуальній основі: критичний аналіз / Т. Ф. Плахтій // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2017. – № 4 (32). – С. 213–217.
9. Рудакова Т. А. Учетно-отчетная информация: принципы подготовки в условиях ограничений / Т. А. Рудакова // Международный бухгалтерский учет. – 2015. – № 6. – С. 2–13.
10. Сопко В. Бухгалтерський облік: загальна теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник. – Київ : КНЕУ, 2001. – 353 с.
11. Чижевська Л. В. Якість облікової інформації про грошові кошти, розрахунки і контроль за нею / Л. В. Чижевська // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 258. – С. 96–99.
- *Economic analysis: a collection of scientific works of the Department of Economic Analysis and Statistics*, (9 (2)), (pp. 10–13) [in Ukrainian].
4. Kamordzhanova, N. A. (2010). *Bukhhalter-skiy uchet y psykholohiya [Accounting and psychology]*. Sankt-Peterburg : SPbHYEU [in Russian].
5. Krupka, Ya. & Muzyka, M. (2017). *Pro yakisni kharakterystyky finansovoi zvitnosti [About qualitative characteristics of financial reporting]*. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil National Economic University: Collected papers*, (3), (pp. 97–106) [in Ukrainian].
6. Mishin, Y. A. (2011). *Spetsifika informatsionno-uchetnoy sistemy upravlencheskoy buhgalterii [Specificity of the information-accounting system of management accounting]*. *Teoriya i praktika ob-shchestvennogo razvitiya – The theory and practice of social development*, 2, 297–299 [in Russian].
7. Momotiuk, L. Ye., Shkulipa, L. V. (2015). *Pryntsypy pidhotovky ta podannia finansovoi zvitnosti za MSFZ: syntez teorii ta praktyky [Principles of preparation and presentation of financial statements under IFRS: synthesis of theory and practice]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 22, 7–12 [in Ukrainian].
8. Plakhtii, T. F. (2017). *Yakisni kharakterystyky finansovoi informatsii v konverhovanii kontseptualnii osnovi: krytychnyi analiz [Qualitative characteristics of financial information in a converged conceptual framework: a critical analysis]*. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National University of Ostroh Academy: Collected papers*, (4 (32)), (pp. 213–217) [in Ukrainian].
9. Rudakova, T. A. (2015). *Uchetno-otchetnaia informatsiia: pryntsypy podhotovky v uslovyakh ohranychenyi [Accounting and reporting information: principles of training in conditions of limitations]*. *Mezhdunarodnyi bukhhalterskiy uchet – International Accounting*, 6, 2–13 [in Russian].

REFERENCES

1. Bondar, M. (2010). *Oblikovo-analitychna informatsiia v upravlinni pidpriemnytskoiu diialnistiu [Accounting and analytical information in the management of entrepreneurial activity]*. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, 6, 13–16 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, O. O. & Lukianets, O. V. (2013). *Otsinka yakosti finansovoi zvitnosti [Assessment of the quality of financial reporting]*. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine: Collected papers*, (3), (pp. 266–270) [in Ukrainian].
3. Zadorozhnyi, Z. (2011). *Harmonizatsiia bukhhalterskoho obliku iz vymohamy podatkovoho zakonodavstva [Harmonization of accounting with the requirements of tax legislation]*. *Ekonomichniy analiz: zbirnyk naukovykh prats kafedry ekonomichnoho analizu i statystyky*

10. Sopko, V. (2001). *Bukhhalterskyi oblik: zahalna teoriia bukhhalterskoho obliku [Accounting: A General Theory of Accounting]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
11. Chyzhevska, L. V. (2013). Yakist oblikovoї informatsii pro hroshovi koshty, rozrakhunky i kontrol za neiu [The quality of the accounting information about the funds, calculations and control over it]. *Kultura narodov Prychernomoria*, 258, 96–99 [in Ukrainian].

В. А. Кулик, доктор экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Качественные характеристики учетной информации в условиях использования информационно-коммуникационных технологий.**

Аннотация. Предметом исследования статьи являются качественные характеристики информации бухгалтерского учета и финансовой отчетности. **Целью** исследования является расширение перечня качественных характеристик информации бухгалтерского учета и финансовой отчетности в соответствии с требованиями информационной экономики.

Методика исследования. В ходе исследования использованы методы систематизации и обобщения при изучении содержания международных и национальных стандартов бухгалтерского учета и финансовой отчетности. **Результаты.** В результате исследования перечень качественных характеристик информации бухгалтерского учета и финансовой отчетности дополнен качественной характеристикой «вариативность данных». **Практическая значимость результатов исследования.** Ограничение, касающееся физически возможного объема накопления данных, включено в состав ограничительных характеристик.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, информационная экономика, качественные характеристики финансовой отчетности.

V. Kulyk, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Qualitative characteristics of the accounting information under the conditions of using the information and communication technologies.**

Annotation. The subject of the article is the qualitative characteristics of accounting information. **The purpose** of the study is to expand the list of qualitative characteristics of accounting information in accordance with the requirements of the information economy. **Methodology of research.** Methods of systematization and generalization were used in the article concerning studying of the international and national accounting standards. **Findings.** As a result of the research, the list of qualitative characteristics of accounting information was supplemented by a qualitative characteristic "data variability".

Practical value. The restriction of a physically possible data accumulation was included in the restrictive characteristics.

Keywords: accounting, information economy, qualitative characteristics of financial reporting.

V. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 33.68. 004.056

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБЕРІГАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АРХІВІВ БАНКУ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРАТАКАМ

М. Ю. БОГОСЛАВСЬКИЙ,
(Національна академія управління, м. Київ)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні організації зберігання електронних архівів банку як забезпечення протидії кібератакам. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналіз і синтез, систематизація та узагальнення, діалектичний підхід.* **Результати.** *У рамках статті розглянуто особливості сучасного стану та нормативно-правові акти, які регламентують зберігання архівів програмно-технічного комплексу банку відповідно до вимог НБУ. Обґрунтовано важливість інформаційної безпеки банку як складової ризик-орієнтованого підходу банку у випадках витоку клієнтської інформації, іміджевих втрат, несанкціонованого розкриття інформації та похідних видів ризику в рамках банківської діяльності. Доопрацьовано функціонал архівного підрозділу банку та доповнено його визначення в контексті засад формування електронних архівів та їх здатності протидіяти сучасним кіберзагрозам.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Важливість дотримання стабільного функціонування банку в межах платіжної системи, яка його обслуговує, залежить від безпеки проходження транзакцій, оперативної фільтрації загроз та резервування клієнтської інформації для збереження цілісності фінансової активності установи.*

Ключові слова: архів програмно-технічного комплексу, інформаційна безпека банку, протидія кібератакам, архівний підрозділ банку, резервна копія, платіжна система.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Інформаційна безпека комерційного банку має пряме відношення до протидії кіберзлочинності, основним об'єктом якої є несанкціоноване заволодіння базами даних банку. З огляду на сучасний стан банківської системи та внутрішньополітичну ситуацію у країні постає необхідність доопрацювання внутрішньобанківських правил формування, обліку, ведення, передавання, зберігання та знищення елек-

тронних архівів програмно-технічних комплексів автоматизації банківської діяльності та платіжних систем, які об'єднуються навколо процедури ведення електронного архіву даних банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед розробок значної кількості методичних підходів з організації формування та управління електронними банківськими архівами більшість напрацювань належать самим банкам та НБУ, оскільки ця тематика є життєво необхідною для забезпечення фінансової

безпеки (ФБ), швидкості відновлення дієздатності банку після кібератаки, збереження банківської таємниці та супроводу транзакцій платіжними системами. Однак слід відмітити дослідження О. В. Мельниченко, С. Т. Іванишина, В. Ю. Дубницького, В. В. Домарева, Д. В. Домарева, А. М. Кобиліна, Т. М. Болгар, С. І. Юрія, орієнтовані на покращення загального рівня інформаційної безпеки банку та технологічних властивостей цього процесу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні організації зберігання електронних архівів банку як забезпечення протидії кібератакам.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Архівний підрозділ

комерційного банку в адаптованому значенні до сучасних викликів, завданих кіберзагрозами, постає в особі структурного підрозділу або відповідального працівника банку, призначені для виконання функцій формування, зберігання, контролю цілісності та достовірності електронних архівів банку та передачі їх до архівних установ відповідно до вимог законодавства з метою швидкого відновлення після кібератаки або несанкціонованого втручання [2, с. 65].

Набір затверджених з урахуванням вимог законодавства України, нормативно-правових актів НБУ та комерційних банків з питань архівної справи та внутрішніх нормативних документів для протидії загрозам подано в табл. 1 [6, с. 108].

Таблиця 1

Перелік законодавчого підґрунтя щодо архівації даних банків

Документ	Назва	Дата
Закон України	«Про Національний архівний фонд та архівні заклади»	24.12.1993 № 3814-ХІІ
Закон України	«Про електронні документи та електронний документообіг»	22.05.2003, №851-IV
Закон України	«Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»	05.07.1994 №80/94-ВР
Закон України	«Про електронний цифровий підпис»	22.05.2003 № 852-IV
Закон України	«Про банки і банківську діяльність»	07.12.2000 № 2121-III
Постанова Правління НБУ	Положення про порядок формування, зберігання та знищення електронних архівів у НБУ і банках України	12.09.2006
Наказ Міністерства юстиції України	Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання	11.11.2014 № 1886/5
Постанова Правління НБУ	Перелік документів, що утворюються в діяльності НБУ та банків України із зазначенням строків зберігання	08.12.2004 № 601
Зведена номенклатура справ комерційного банку	Внутрішні інструкції про порядок архівації документів розроблені під його актуальну роботу	За регламентом роботи банку

Необхідність усебічного вдосконалення програмного забезпечення банку для використання його структурними підрозділами є важливим фактором у разі протидії та нівелізації загроз, а також збереження інформації, що має банківську таємницю в рамках критичних бізнес-процесів на всіх рівнях. Організаційно-розпорядча діяльність банку потребує відповідних програмно-технічних комплексів, що забезпечать ефективне функціонування банку та нівелізує ризики інформаційної безпеки та наслідків кібератак.

Сукупність організаційних, програмно-апаратних засобів для збереження електронних документів та інших даних в електронному вигляді, сформованих в установлені терміни, передбачають автоматизацію банківської діяльності. У процесі діяльності банку на двох рівнях проведення транзакцій генеруються два типи електронних архівів: електронний архів платіжної системи на зовнішньому рівні та електронний архів внутрішньобанківських документів на зовнішньому рівні. Під електронним архівом, що утворюється у процесі ді-

яльності банку (архів внутрішньобанківських документів), розуміють електронні документи, що створюються в ході діяльності керівних органів банку, структурних підрозділів, комітетів та інших колегіальних органів, та належать до компетенції ФБ банку через можливість витоків банківської таємниці чи збоїв у розрахункових операціях [4, с. 218].

Під ефективним електронним архівом, здатним протидіяти загрозам ФБ банку через блокування транзакцій у платіжній системі розуміють автоматизовану підбірку масиву документів та інформації, що створюються платіжною системою та робочими інстанціями під час оброблення електронних документів і повідомлень у структурованому за правилами цієї платіжної системи в електронному вигляді та можуть бути переглянуті й роздруковані засобами в режимі он-лайн, формується з резервних копій програмно-технічного комплексу платіжної системи [1, с. 30].

З технічної точки зору програмний комплекс банківської діяльності базується на взаємодії апаратних та програмних засобів, що забезпечують: автоматизацію та підтримку діяльності підрозділів банку; надання сервісів та продуктів клієнтам, їх обслуговування, у тому числі сервери, бази даних, описи інформації та процедур обробки, форматів документів тощо в робочій документації, журнали роботи системи та підсистем, довідники, штучні пастки для програмних продуктів та іншу необхідну для загрозливого комплексів інформацію. – Технологічність програмних комплексів банківської діяльності у сучасній інтерпретації загрозливого середовища для ФБ банків потребує врахування оперативного та системного резервування, що передбачає створення резервних копій даних через буфер обміну даних на носіях, яка призначена для відновлення даних на новоствореному сервері їх розміщення у випадку їх пошкодження або несанкціонованого використання. Серед методик резервування використовують «повне резервне копіювання» (Full backup), або альтернативні методики супроводу безперервності функціонування програмного комплексу, до яких зараховують «інкрементальне резервне копіювання» або «диференціальне резервне копіювання», що є ефективними в окремих випадках забезпечення ФБ банку за рахунок формування окремих типів архівів [5, с. 44].

Зазвичай архіви електронних документів створюються структурними підрозділами переважно в головному офісі банку, якщо інше не передбачене технологічними або супутніми аспектами забезпечення ФБ банку, що має бути визначено та затверджено внутрішніми розпорядчими документами комерційного банку. Період зберігання електронних архівів та резервних копій визначається нормативною документацією, яку регламентує НБУ та внутрішні методологічні підрозділи банків залежно від специфіки банку на ринку та ступеня потенційного проникнення загрози до нього.

Регламентований період зберігання приймається рішенням правління та відображається в затвердженій номенклатурі справ комерційного банку на базі Постанови правління НБУ від 08.12.2004 № 601. Електронні архіви програмно-технічних комплексів з автоматизації банківської діяльності та платіжної системи тимчасового (до 10 років) строку зберігання перебувають на оперативному зберіганні у структурному підрозділі, де вони перебували на виконанні або були створені із часу їх створення до закінчення їх зберігання в цьому структурному підрозділі [8, с. 116].

На мікрорівні конкретної фінансової установи формування електронних архівів за результатами роботи програмно-технічних комплексів з автоматизації банківської діяльності здійснюється відповідно до технології роботи цих комплексів у такому бажаному порядку:

1) структура та зміст електронних архівів за результатами роботи програмно-технічних комплексів з автоматизації банківської діяльності визначаються технологією роботи цих комплексів і внутрішніми нормативними документами банку й нормативно-правовими актами НБУ;

2) методичне керівництво з питань формування електронних архівів за результатами роботи програмно-технічних комплексів з автоматизації банківської діяльності здійснюють розробники або спеціалісти, які супроводжують роботу цих комплексів;

3) технічні та технологічні умови зберігання та користування електронними архівами за результатами роботи програмно-технічних комплексів з автоматизації банківської діяльності забезпечує підрозділ банку, який здійснює експлуатацію або супроводження цього комплексу (зокрема управління інформацій-

них технологій), або інший підрозділ, призначений згідно з розпорядженням керівництва банку [3, с. 140].

На макроекономічному рівні порядок формування електронних архівів платіжних систем здійснюється відповідно до регламенту платежів у платіжних системах, які задіяні в технологічному процесі забезпечення ФБ банку та сприяють захисту фінансової установи та її швидке відновлення після кібератак, куди включено структура та зміст електронних архівів за результатами роботи платіжних систем, визначаються документами платіжної системи та нормативно-правовими актами НБУ; а також технічні та технологічні умови зберігання й користування електронними архівами за результатами роботи платіжних систем, що забезпечуються структурними підрозділами банку – учасниками платіжної системи, які здійснюють експлуатацію відповідного програмного забезпечення платіжної системи, або інший підрозділ, призначений для моніторингу кіберзагроз та оперативного відновлення банку після них [7, с. 344].

Актуальною проблемою є те, що з метою мінімізації ризику втрати інформації під час оперативного зберігання територіально відокремленими структурними підрозділами (якщо це передбачено технологічними або іншими причинами) виготовляються резервні копії електронних архівів програмно-технічних комплексів з автоматизації банківської діяльності тимчасового зберігання (що мають силу оригіналу) на зовнішніх носіях, які передаються на зберігання до архівного підрозділу банку. Після закінчення строку зберігання електронних архівів тимчасового типу вони знищуються структурним підрозділом, хоча на цьому етапі є ризик втрати чи несанкціонованого дублювання інформації, що може мати катастрофічні наслідки не тільки для забезпечення ФБ банку, а також для його репутації та платоспроможності. Особливістю складання електронних архівів програмно-технічного комплексу за автоматизації банку є генерація відповідних електронних документів та інформації щодо транзакцій, що створюються програмно-технічним комплексом під час обробки електронних документів і повідомлень у структурованому за правилами операційної програми банку в електронному вигляді та можуть бути переглянуті й роздруковані засо-

бами цього комплексу. Вони формуються з резервних копій програмно-технічного комплексу в рамках забезпечення ФБ банку [8, с. 12].

Хоча резервні копії не надаються територіально відокремленим підрозділам для використання в повсякденній роботі, а слугують тільки на випадок централізованого поновлення даних у разі їх втрати, пов'язаної з непередбачуваними та незалежними від користувачів обставинами.

Зберігання електронних архівів може мати додаткові ризики з позиції проникнення до них у довгостроковому періоді, тому строк зберігання електронних архівів визначається періодом функціональної необхідності та потенційної користі відповідних електронних даних, які продубльовано документами на паперових носіях. Електронні архіви тимчасового строку зберігання (звичайний строк зберігання становить 3 роки, але може бути подовжений до 10 років включно) перебувають на оперативному зберіганні у структурному підрозділі банку, де вони були реалізовані із часу їх створення протягом двох років, після чого передаються на зовнішніх носіях до архівного підрозділу [6, с. 108].

Якщо електронні архіви утворюються за результатами роботи програмно-технічних комплексів, відповідальність за їх зберігання несе підрозділ, у якому вони перебували на оперативному зберіганні. Після закінчення строку їх зберігання вони знищуються структурним підрозділом банку, у якому вони перебували на оперативному зберіганні, в установленому порядку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Забезпечення оперативного зберігання електронних архівів у рамках забезпечення ФБ банку здійснюється за допомогою створених резервних копій електронних архівів на електронних носіях. Збереженість електронних архівів, що перебувають на оперативному зберіганні, забезпечується тим структурним підрозділом банку, у якому вони перебувають на оперативному зберіганні.

Резервні копії в загальноприйнятому життєвому формулюванні управління інформаційних технологій, проте такий процес має дублюватися підрозділом ФБ банку відповідно до встановлених регламентів створення резервних копій та встановлених функціональних зв'язків у бізнес-середовищі банку.

Резервні копії архівів для оперативного відновлення роботи таких комплексів створюються щоденно, а застаріла (не більше ніж 3 дні) резервна копія послідовно замінюється на нову після створення поточної нової резервної копії.

Автоматизація формування електронних архівів та користування ними, у тому числі ведення справ, реєстрів, формування ідентифікаційних написів, накладання та перевірки електронних цифрових підписів, передбачається на базі адаптованих сервісів, які реалізовані спільно із платіжною системою та внутрішнім забезпеченням електронного документообігу з функцією автоматизації створення та ведення електронних архівів. Зокрема для збільшення їх ефективності необхідно застосовувати підготовку до передавання електронних архівів через підрозділи інформаційної безпеки банку в такому порядку: перевірка всіх електронних підписів; експертиза цінності електронних документів; оформлення електронних справ; складання описів електронних справ; підготовка комплексу супровідної документації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубницький В. Ю. Порівняльний аналіз результатів планування нормативів банківської безпеки засобами класичної та нестандартної інтервальної арифметики / В. Ю. Дубницький, А. М. Кобилін // *Радіоелектронні і комп'ютерні системи*. – 2014. – № 5. – С. 29–33.
2. Домарев Д. В. Методика управління інформаційною безпекою в банківських установах за допомогою СУІБ «Матриця» / Д. В. Домарев, В. В. Домарев // *Безпека інформації*. – 2013. – Т. 19. – № 1. – С. 60–70.
3. Домарев В. В. Управління інформаційною безпекою в банківських установах (Теорія і практика впровадження стандартів серії ISO 27k) / В. В. Домарев, Д. В. Домарев. – Донецьк : «Велстар», 2012. – 146 с.
4. Курбатов В. А. Руководство по защите от внутренних угроз информационной безопасности / В. А. Курбатов, В. Ю. Скиба. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 320 с.
5. Іванишин С. Т. Менеджмент безпеки ІТ комплексної автоматизації у територіально рознесених відділеннях банку / С. Т. Іванишин // *Інформаційна безпека*. – 2013. – № 2. – С. 42–47.
6. Інформаційні технології. Методи захисту. Звід правил для управління інформаційною безпекою (ISO/IEC 27002:2005, MOD) : ГСТУ СУІБ 2.0/ISO/IEC 27002:2010. – Київ : Національний банк України, 2010. – 163 с.
7. Мельниченко О. В. Аудит інформаційної безпеки банку при роботі з електронними грошима / О. В. Мельниченко // *Проблеми економіки*. – 2013. – № 4. – С. 341–347.
8. Методичні рекомендації щодо впровадження системи управління інформаційною безпекою та методики оцінки ризиків відповідно до стандартів Національного банку України : лист департаменту інформатизації Національного банку України банкам України від 03 березня 2011 р. № 24-112/365. – Київ : Національний банк України, 2011.

REFERENCES

1. Dubnytskyi, V. Yu. & Kobylin, A. M. (2014). Porivniialnyi analiz rezultativ planuvannia normatyviv bankivskoi bezpeky zasobamy klasychnoi ta nestandardnoi intervalnoi aryfmytyky [Comparative analysis of the results of banking safety standards planning by means of classical and non-standard interval arithmetic]. *Radioelektronni i komp'iuterni systemy – Radioelectronic and computer systems*, 5, 29–33 [in Ukrainian].
2. Domariiev, D. V. & Domariiev, V. V. (2013). Metodyka upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu v bankivskykh ustanovakh za dopomohoiu SUIB «Matrytsia» [Methodology of Information Security Management in Banking Institutions with the help of ISIB “Matrix”]. *Bezpeka informatsii – Information Security*, 1 (19), 60–70 [in Ukrainian].
3. Domariiev, V. V. & Domariiev, D. V. (2012). *Upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu v*

- bankivskykh ustanovakh (Teoriia i praktyka vprovadzhennia standartiv serii ISO 27k) [Management of Information Security in Banking Institutions (Theory and Practice of the Implementation of ISO 27k Standards)]. Donetsk: "Velstar" [in Ukrainian].*
4. Kurbatov, V. A. & Skyba, V. Iu. (2008). *Rukovodstvo po zashchyte ot vnutrennykh uhroz ynformatsyonnoi bezopasnosti [Guidance on protection from internal threats to information security]*. Sankt-Peterburg: Pyter [in Russian].
 5. Ivanyshyn, S. T. (2013). *Menedzhment bezpeky it kompleksnoi avtomatyzatsii u teritorialno roznesenykh viddilenniakh banku [Safety Management and Integrated Automation in Territorially Distributed Bank Offices]*. *Informatsiina bezpeka – Information Security*, 2, 42–47. [in Ukrainian].
 6. *Informatsiini tekhnologii. Metody zakhystu. Zvid pravyl dlia upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu (ISO/IEC 27002:2005, MOD): HSTU SUIB 2.0/ISO/IEC 27002:2010 [Information Technology. Methods of protection. Code of Conduct for Information Security Management (ISO / IEC 27002: 2005, MOD): GATS SOIB 2.0 / ISO / IEC 27002: 2010]*. (2010). Kyiv : Natsionalnyi bank Ukrainy [in Ukrainian].
 7. Melnychenko, O. V. (2013). *Audyt informat-siinoi bezpeky banku pry roboti z elektronnyimi hroshyma [Audit of information security of the bank when working with electronic money]*. *Problemy ekonomiky – Economy problems*, 4, 341–347 [in Ukrainian].
 8. *Metodychni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia systemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu ta metodyky otsinky ryzykiv vidpovidno do standartiv Natsionalnoho banku Ukrainy: lyst departamentu informatyzatsii Natsionalnoho banku Ukrainy bankam Ukrainy vid 03 bereznia 2011 r. № 24-112/365 [Methodical recommendations on the implementation of the information security management system and risk assessment methodology in accordance with the standards of the National Bank of Ukraine: the letter of the Department of Informatization of the National Bank of Ukraine to the banks of Ukraine from March 03, 2011, No. 24-112 / 365]*. Kyiv : Natsionalnyi bank Ukrainy [in Ukrainian].

Н. Ю. Богославский (Национальная академия управления, Киев). Организация хранения электронных архивов банка как обеспечение противодействия кибератакам.

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании организации хранения электронных архивов банка в качестве обеспечения противодействия кибератакам. **Методика исследования.** Решение задач, поставленных в статье, осуществлено с помощью таких методов исследования: анализ и синтез, систематизация и обобщение, диалектический подход. **Результаты.** В рамках статьи рассмотрены особенности современного состояния и нормативно-правовые акты, регламентирующие хранение архивов программно-технического комплекса банка в соответствии с требованиями НБУ. Обоснована важность информационной безопасности банка как составляющей риск-ориентированного подхода банка в случаях утечки клиентской информации, имиджевых потерь, несанкционированного раскрытия информации и производных видов риска в рамках банковской деятельности. Доработан функционал архивного подразделения банка и дополнено его определение в контексте принципов формирования электронных архивов и их способности противодействовать современным киберугрозам. **Практическая значимость результатов исследования.** Важность соблюдения стабильного функционирования банка в пределах платежной системы, которая его обслуживает, зависит от безопасности прохождения транзакций, оперативной фильтрации угроз и резервирование клиентской информации для сохранения целостности финансовой активности учреждения.

Ключевые слова: архив программно-технического комплекса, информационная безопасность банка, противодействие кибератакам, архивное подразделение банка, резервная копия, платежная система.

M. Bogoslavskij (National Academy of Management, Kyiv). Organization of storage of the bank's electronic archives as measures of protection against cyberattacks.

Annotation. The purpose of the paper is to investigate the organization of storage of the bank's electronic archives as measures of protection against cyberattacks. **Methodology of research.** The

objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In the article, the features of the current state and regulations of archives' storage by the program-technical complex of the bank were observed in accordance with the requirements of the National Bank of Ukraine. The importance of information security of the bank as a risk-oriented approach was substantiated according to such components as leakage of client information, image losses, and unauthorized disclosure of information and derivative types of risk within the framework of banking activity. The functionality of the bank's archival department was refined and its definition was also supplemented in the context of the foundations of electronic archives formation and their capability to stand against cyber threats. **Practical value.** The importance of maintaining a stable bank function within the payment system depends on the security of transactions, operational filtering of threats and the provision of client information to maintain the integrity of the bank's financial activity.

Keywords: archive of software and hardware complex, bank's information security, counteraction to cyberattacks, bank archival division, backup, payment system.

МАРШРУТИ ФІНАНСУВАННЯ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ

М. Б. ЧИЖЕВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);
О. А. ТИМОФЕЄВА, кандидат економічних наук
(заступник директора департаменту IT StarLightMedia)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню джерел залучення коштів у будівництво житлової нерухомості та підвищенню контролю за цим процесом із боку держави. **Мета** статті полягає у визначенні та обґрунтуванні оптимальних маршрутів фінансування галузі будівництва житлової нерухомості та їх порівнянні за критеріями захисту коштів населення. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу, причинно-наслідкового зв'язку. **Результати.** Визначено оптимальні маршрути фінансування будівництва житлової нерухомості за рахунок коштів населення, представлено їх переваги та недоліки, що окреслило прогалини законодавства та ризики для населення, притаманні кожному з маршрутів. Відповідний підхід дозволив довести необхідність державного втручання у процес фінансування будівництва житлової нерухомості. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що застосування запропонованих маршрутів фінансування будівництва житлової нерухомості сприяє вдосконаленню державного регулювання шляхом зниження ризиків інвесторів під час будівництва житлової нерухомості й аргументовано, що державний регулятор має змогу мінімізувати або усунути негативні явища на всіх етапах будівництва житлової нерухомості.

Ключові слова: житлова нерухомість, фінансування будівництва житлової нерухомості, джерела фінансування будівництва житлової нерухомості, кредитування житла, іпотечне кредитування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Маршрути фінансування, що використовують у процесі будівництва житлової нерухомості, є одним із найважливіших складових галузі будівництва житлової нерухомості [9]. Безперерйне забезпечення грошовими коштами процесу будівництва житлової нерухомості – запорука успішного завершення будівельного проекту. У разі виникнення проблем у ритмічності фінансування, перш за все, відображається на темпах будівництва об'єкта житлової нерухомості. Маршрути фінансування формування житлового фонду – це система, що складається з форм, індикаторів, важелів, інших інструментів і методів створення й використання фінансових ресурсів, що функціонує на основі інформаційної та законодавчо-нормативної бази, яка регламен-

тує еволюцію житлового фонду в державі й застосовується з метою сприяння результативній організації взаємодії суб'єктів та об'єктів господарювання в означеній сфері, а також ефективного формуванню та споживанню ресурсів відповідно до її місії й завдань [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні засади цих маршрутів відображені у працях вітчизняних науковців, зокрема Л. А. Гавриш, О. В. Гончарука, Н. А. Доценко-Белоус, В. І. Кравченко, К. В. Паливоди, І. Г. Чалого та ін. Однак питання захисту прав населення державою під час використання зазначених маршрутів залучення коштів на будівництво житлової нерухомості потребує подальшого дослідження. Науковці та фахівці галузі будівництва житлової нерухомості до сьогодні основну увагу приділяли вивченню таким питанням, як дохідність будівництва

для управляючих компаній, оподаткування цього виду діяльності й отримання коштів до державного бюджету, а соціальна складова залишається поза увагою.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні оптимальних маршрутів фінансування галузі будівництва житлової нерухомості та їх порівнянні за критеріями захисту коштів населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відомо, що фінансування будь-якого процесу може здійснюватися за власні, позичені та залучені кошти. За необхідне слід чітко визначити, про які саме кошти буде йти мова в ході розгляду фінансування процесу будівництва житлової нерухомості.

До власних коштів зараховують ті, що отримані як чистий прибуток підприємством протягом звітного періоду внаслідок звичайної діяльності, а також амортизаційні відрахування з матеріальних і нематеріальних необоротних активів, нарахованих протягом звітного періоду. Процес будівництва житлової нерухомості за рахунок власних коштів досить капіталомісткий. Цей вид фінансування доступний не багатьом управляючим компаніям і забудовникам в Україні, тому найбільш розповсюдженим на сьогодні є будівництво за рахунок запозичених коштів. До запозичених коштів належать позики на грошовому ринку, які залучаються у формі кредитів та операцій із цінними паперами на вторинному фондовому ринку. Незважаючи на те, що запозичені кошти більш доступні порівняно із власними, відсоткові ставки за такими коштами на сьогодні є досить високими та обтяжливими для багатьох управляючих компаній і забудовників.

За статистичними даними в Україні близько 69 % житла будують за рахунок запозичених коштів у населення, до 3 % – за рахунок державного або місцевих бюджетних коштів та близько 6 % – за рахунок кредитів банківських та інших установ [12]. Решта – становить близько 9 % за рахунок коштів підприємств інших форм власності та 14 % – інших джерел фінансування. Частка запозичених коштів у населення із загальної величини капітальних інвестицій, що залучаються в будівництво житлової нерухомості, поділяється на індивідуальне будівництво та будівництво власних квартир, відповідно 53 і 16 %.

Сума загальних капітальних інвестицій (за даними Державної служби статистики України) протягом останніх 5 років зростала (за винятком 2013–2014 рр.) і на кінець 2017 р. становила 412 812,7 млн грн. За період 2016–2017 рр. збільшено фінансування будівництва житлової нерухомості переважно за рахунок коштів населення (табл. 1).

Саме тому, порівнюючи частку інвестиційних коштів, що залучаються від населення з іншими джерелами залучення коштів, можна стверджувати, що вони є рушієм поживлення галузі будівництва житлової нерухомості в Україні.

На сьогодні власне житло доступне для обмеженої кількості сімей, які мають рівень доходів, що дозволяє їм купувати квартиру чи будинок на ринку житлової нерухомості за власні кошти або за допомогою іпотечного кредитування. Розрахунки свідчать, що в нинішніх умовах використання іпотечного кредитування (кредит у розмірі 500 тис. грн, річна ставка – 19 %, термін – 20 років) є доступним для сімей, сукупний місячний дохід яких перевищує 20 тис. грн [8].

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування під час будівництва житлової нерухомості в Україні, 2013–2017 рр., млн грн [3]

Джерело фінансування	Роки				
	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Кошти державного бюджету	6 174,9	2 738,7	6 114,5	7 468,9	14 324,6
Місцевий бюджет	6 796,8	5 918,2	12 423,2	23 225,1	38 175,9
Власні кошти підприємств	165 786,7	154 629,5	169 257,9	226 398,9	288 644,2
Кредити банків та інші позики	34 734,7	21 739,3	18 299,5	23 249,5	21 826,9
Кошти іноземних інвесторів	4 271,3	5 639,8	7 834,8	9 416,7	5 667,1

Продовж. табл. 1

Джерело фінансування	Роки				
	2013	2014*	2015*	2016*	2017*
Кошти населення на будівництво житлової нерухомості	24 072,3	22 064,2	30 283,2	29 117,9	32 288,1
Інші джерела фінансування	8 036,7	6 690,2	6 941,2	7 286,7	11 885,9

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Порівнюючи заробітки з витратами фізичних осіб, можна зробити висновок, що переважна більшість населення на сьогодні не має можливості заощаджувати в достатній кількості грошові кошти з метою придбання житла. Згідно з даними Державної служби статистики України станом на жовтень 2017 р. середня заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника в Україні становила 7377 грн. Саме в цей період вартість одного квадратного метра житлової нерухомості на вторинному ринку становила еквівалент 1260 дол. США. Отже, якщо середньостатистичний українець захоче придбати однокімнатну квартиру, йому необхідно заощаджувати заробітну плату, не витрачаючи її приблизно 13 років. Таким чином, вартість житла для населення досить висока та практично недосяжна, якщо навіть використовувати кредитні кошти. Здебільшого у процесі будівництва житлової нерухомості залучаються заощадження населення, які є найменш захищеними – вразливими до економічних змін у країні. З огляду на вищезазначене їх кількість є досить вагомою часткою у процесі фінансування будівництва житлової нерухомості. Це означає, що цінність фінансування будівництва житлової нерухомості за кошти населення набагато вища, ніж залучення коштів з інших джерел, саме тому процес залучення коштів від населення держава повинна найбільш ретельного контролювати [4, 5]. Отже, держава має гарантувати громадянам, які вклали власні кошти у процес будівництва житлової нерухомості, вчасне отримання житла. Оскільки рівень життя населення є показником досягнутого рівня економічного розвитку країни, під фінансуванням процесу будівництва житлової нерухомості, розуміють саме фінансування за кошти населення, тобто інвесторів-фізичних осіб.

Соціально-економічні індикатори рівня життя населення можна розглядати як узагальнювальні, які відображують як сумар-

не споживання, так і можливості такого споживання, а також як відносні, що характеризують окремі сторони добробуту населення. У цьому контексті факт володіння житловою нерухомістю є одним із показників стабільної економіки країни та благополуччя її громадян.

До 2004 р. фінансування процесу будівництва житлової нерухомості здійснювалося різними способами: за допомогою ведення спільної діяльності, пайової участі, створення житлово-будівельних кооперативів, випуску різних видів цінних паперів, опціонів, інвестиційних договорів тощо.

Відсутність єдиних маршрутів фінансування процесу будівництва житлової нерухомості спричинило багато суперечок, що були пов'язані з відсутністю чіткого державного регулювання цього виду діяльності, упорядкування відносин між учасниками галузі будівництва житлової нерухомості, обліком діяльності учасників будівництва, що зумовлювало збільшення ризиків населення.

Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла і операції з нерухомістю», який було ухвалено 19 червня 2003 р. за № 978-IV зі змінами й доповненнями, чітко визначив маршрути залучення грошових коштів фізичних та юридичних осіб на будівництво житлової нерухомості.

Основними завданнями, що ставили законодавці у процесі введення в дію Закону «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла і операції з нерухомістю», таке: чітко визначення маршрутів можливого залучення коштів від юридичних та фізичних осіб на фінансування процесу будівництва житлової нерухомості; регулювання та контроль цього виду діяльності державою; з метою збільшення обсягів інвестицій надати можливість брати участь у фінансуванні процесу будівництва, а отже,

отримання прибутку, іншим представникам фінансового ринку, які акумулюють грошові кошти (пенсійні фонди, страхові компанії); упорядкування взаємовідносин між забудовником і населенням, підвищивши рівень захисту останнього.

Упровадження цих маршрутів позитивно вплинуло на розвиток фінансового ринку України, оскільки правила гри за законом були чітко визначені державою. Однак після прийняття у 2003 р. указаного закону галузь будівництва житлової нерухомості зіштовхнулася з такими проблемами: відсутність достатньої кількості нормативно-правових актів щодо регулювання діяльності залучення коштів у будівництво житлової нерухомості; ускладнення процедури отримання ліцензії щодо впровадження діяльності із залучення грошових коштів населення на фінансування будівництва житлової нерухомості; відсутність кваліфікованих спеціалістів щодо впровадження цього виду діяльності.

Ця невизначеність і непідготовленість вплинули на обсяги будівельних робіт у країні 2004 р., які зменшилися на 9,3 % проти 2003 р.

З метою упорядкування маршрутів залучення коштів населення у будівництво та підвищення контролю з боку держави Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері будівництва житла» від 29 червня 2010 р. за № 2367-VI був визначений вичерпний перелік маршрутів щодо фінансування об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, а саме: фонди фінансування будівництва (ФФБ); фонди операцій з нерухомістю (ФОН); інституту спільного інвестування (ІСІ); випуск цільових облігацій [7, 11].

Вищезазначені маршрути, які були запропоновані населенню для фінансування процесу будівництва житлової нерухомості, мають як переваги, так і недоліки.

Одним із найбільш розповсюджених маршрутів залучення коштів населення під час будівництва житлової нерухомості вважається фонд фінансування будівництва, що являє собою спеціальний рахунок, куди населення вносить грошові кошти на спорудження конкретного (обраного інвестором-фізичною особою) будинку. Цими грошовими коштами

управляє фінансова установа, яка є посередником між населенням і забудовником-управителем. Управитель укладає договір із забудовником, згідно з яким перераховує йому частинами або за потребою необхідні для спорудження об'єкта будівництва кошти та одночасно здійснює контроль за їх використанням і за ходом будівництва [11]. Принципи функціонування маршруту залучення коштів за допомогою Фонду фінансування будівництва (ФФБ) такі:

1. Інвестор-фізична особа бере участь у фонді фінансування будівництва, вносить до ФФБ грошові кошти з метою отримання в майбутньому нерухомість (квартиру, автомісце, офіс тощо).

2. Управитель керує коштами ФФБ, які знаходяться на окремому рахунку й за якими ведеться окремий облік і складається баланс. Управитель акумулює кошти у ФФБ і за необхідністю перераховує їх забудовнику для здійснення будівництва житлової нерухомості.

3. Забудовник організовує спорудження об'єкта будівництва й **перераховує кошти** підряднику (генпідряднику). Підрядник (генпідрядник) здійснює будівельні роботи самостійно або через підрядників і субпідрядників, унаслідок діяльності яких з'являється об'єкт житлового будівництва.

4. Забудовник здійснює процедури щодо введення об'єкта житлового будівництва в експлуатацію, тобто отримує на своє ім'я рішення відповідного виконавчого органу про затвердження акта (декларації) державної комісії про введення об'єкта будівництва в експлуатацію.

5. Забудовник на підставі отриманого переліку всіх інвесторів від управителя оформлює право власності на нерухомість на інвесторів, за якими вона закріплена.

6. По суті забудовник роздає інвесторам-фізичним особам рішення відповідного органу про право власності на конкретні об'єкти інвестування. Це рішення є правостановлювальним документом для реєстрації права власності на конкретну квартиру, автомісце і т. п. у Державній реєстраційній службі України [11].

Держава пропонує ще один альтернативний варіант залучення коштів від інвесторів-фізичних осіб для будівництва житлової нерухомості, запроваджений законодавством – це Фонд операцій із нерухомістю. Мета цього

го маршруту суттєво відрізняється від мети створення цього виду фонду. Фонд операцій із нерухомістю (ФОН) – це кошти, отримані управителем ФОН в управління, а також нерухомість та інше майно, майнові права та доходи, набуті від управління цими коштами. Основна мета придбання сертифікатів ФОН – отримання доходу за рахунок зростання цін на нерухомість, а не отримання нерухомості у власність [10]. Основні принципи функціонування маршруту залучення коштів за допомогою Фонду операцій із нерухомістю (ФОН) полягають у такому:

1. Інвестор (власник сертифікатів ФОН) – це фізична або юридична особа, перераховує грошові кошти у ФОН шляхом придбання сертифікатів ФОН в управителя з метою отримання доходу від операцій із нерухомістю в майбутньому.

2. Управитель керує коштами ФОН, які знаходяться на окремому рахунку й за якими ведеться окремий баланс та облік. Управитель акумулює кошти у ФОН і в разі необхідності спрямовує їх на забудовника.

3. Забудовник організовує спорудження об'єкта будівництва і направляє кошти на підрядника (генпідрядника). Підрядник (генпідрядник) проводить будівельні роботи самостійно або через підрядників.

4. Забудовник вводить в експлуатацію об'єкт будівництва, тобто отримує на своє ім'я рішення відповідного виконавчого органу про затвердження акта (декларації) держкомісії про введення об'єкта будівництва в експлуатацію.

5. Забудовник здійснює оформлення права власності на нерухомість на управителя як довірчого власника з відповідною позначкою про це.

6. Управитель здійснює операції з набутою нерухомістю (продаж, оренда та інші, що не заборонені законом) з метою отримання прибутку в інтересах власників сертифікатів ФОН.

7. Згідно із проспектом емісії управитель реалізує майно ФОНу перед погашенням сертифікатів ФОН і виплачує належний дохід власникам сертифікатів разом з їх номінальною вартістю [10].

Фінансування процесу будівництва через ФФБ та ФОН є найбільш привабливим маршрутом для інвесторів-фізичних осіб з огляду на мінімізацію власних ризиків. Однак, на перший погляд, цей маршрут є досить

громіздким і звичайному інвестору-фізичній особі необхідно або звертатися за допомогою до спеціалістів із приводу цього питання й консультуватися, або витратити багато часу на підвищення свого рівня фінансової обізнаності.

З метою зниження ризиків інвесторів-фізичних осіб, які стали довірцями ФФБ і які бажають отримати житлову нерухомість, законодавець дозволив для фінансування процесу будівництва за рахунок залучених коштів використовувати новий маршрут ФФБ – ФОН. Загалом маршрут ФОН – ФФБ можна представити так:

1. Управитель створює ФФБ відповідно до вимог чинного законодавства: управитель затверджує правила ФФБ, укладає договір про організацію спорудження будівництва із забудовником, укладає договір іпотеки, договір уступки майнових прав і договір доручення із забудовником визначає банк, у якому мають бути відкриті рахунки ФФБ, забудовника, підрядників і субпідрядників. У разі необхідності управитель та/або забудовник укладають відповідні договори страхування зі страховою компанією. Довірителі, які бажають отримати у власність житлову нерухомість, фінансування спорудження якого буде здійснюватися через ФФБ на підставі договору про участь у ФФБ, перераховують грошові кошти управителю.

2. Спільний інвестор ФОН – цілісна спільність власників сертифікатів ФОН, від імені яких виступає управитель ФОН. Власники сертифікатів ФОН, які є спільними інвестором ФОН, не мають права власності на наперед визначені частки активів ФОН і не можуть самостійно розпоряджатися цими активами.

3. Управитель має право організувати ФОН для створення системи ФОН – ФФБ. Однак не всім інвесторам потрібна житлова нерухомість. Є інвестори, які мають наміри отримати дохід від зростання ціни на нерухомість у міру її будівництва в межах визначеного ФФБ. Це страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, банківські установи, інші комерційні організації, просто фізичні особи. Вищеперелічені інвестори купують сертифікати ФОН і становляться колективними інвесторами ФФБ.

Правовідносини ФОН – ФФБ виникають за

умови, якщо ФОН і ФФБ мають одного управителя, і кошти такого ФОН мають спрямовуватися до ФФБ.

4. Після закінчення будівництва та введення об'єкта житлової нерухомості в експлуатацію забудовник передає право власності на об'єкти інвестування тим інвесторам-фізичним особам, які здійснювали фінансування об'єктів інвестування через ФФБ.

Право власності на об'єкти інвестування, які були профінансовані через спільного інвестора ФОН, забудовник оформлює на управителя як довірчого власника з позначкою про це. Управитель у подальшому здійснює операції з цією нерухомістю (продаж, оренда та інше, що не заборонено законом) з метою отримання прибутку в інтересах власників сертифікатів ФОН. Згідно із проспектом емісії управитель реалізує майно ФОНу перед погашенням сертифікатів ФОН і виплачує дохід власникам сертифікатів ФОН разом з їх номінальною вартістю чи іншим чином відповідно до проспекту емісії.

З огляду на ймовірність ризиків вищезазначена система ФФБ – ФОН найбільше відповідає інтересам інвестора-фізичної особи, тобто значно знижує його фінансові ризики. Покупцями сертифікатів ФОН, які є доходними цінними паперами, зазвичай, є інституційні інвестори – великі компанії, зацікавлені в отриманні доходу від володіння цінними паперами: страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та ін. Отже, процес будівництва в цьому випадку здійснюється не лише за рахунок грошових коштів фізичних осіб, а й за рахунок юридичних осіб. Ринок сертифікатів ФОН державі потрібно розвивати, оскільки це буде сприяти розвитку фінансового ринку України загалом.

Не менш популярним маршрутом фінансування процесу будівництва житлової нерухомості в Україні є купівля безвідсоткових (цільових) облигацій. Стаття 7 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає, що цільові облигації – це цінні папери, виконання зобов'язань щодо яких дозволяється товарами та/або послугами відповідно до вимог, установлених умовами розміщення таких облигацій. Іншими словами, маршрут фінансування в галузі будівництва полягає в тому, що забудовник випускає цільові облигації. Особи, які купили такі цінні папери, після настання терміна викупу (погашення) облигацій одержують пра-

во обміняти ці облигації на об'єкт інвестування (квартиру, нежитлове приміщення).

Маршрут фінансування через купівлю цільових облигацій подано так:

1. Забудовник здійснює емісію цільових облигацій на суму, яка дорівнює собівартості об'єкта будівництва.

2. З метою мінімізації свого прибутку забудовник передає облигації до венчурного фонду Компанії з управління активами (КУА).

3. Інвестор-фізична особа, яка купує квартиру, укладає договір резервування квартири із забудовником (або договір інвестування квартири через облигації) та договір купівлі-продажу цінних паперів (облигацій) із КУА через банківську установу. Предметом договору купівлі-продажу цінних паперів є придбання пакета облигацій, який у подальшому в разі настання терміна погашення облигацій надає право інвестору-фізичній особі отримати обрану квартиру чи інший об'єкт інвестування.

4. Після введення об'єкта будівництва в експлуатацію інвестор-фізична особа передає на погашення пакет облигацій і підписує акт приймання-передачі квартири.

Цей маршрут є більш ризикованим для інвестора-фізичної особи, ніж попередні.

Заслуговує на увагу маршрут фінансування процесу будівництва з використанням інститутів спільного інвестування. Інститути спільного інвестування (ІСІ) – це можливість для інвестора вкладати свої заощадження з метою примноження. ІСІ – це інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість [2].

В Україні, зазвичай, використовують венчурні ІСІ. Це обумовлено тим, що вимоги держави до активів венчурного ІСІ є найбільш лояльними порівняно з іншими видами ІСІ. Управління ІСІ відповідно до чинного законодавства здійснює Компанія з управління активами (КУА).

Компанія з управління активами (КУА) – це юридична особа, яка здійснює професійну діяльність з управління активами інститутів спільного інвестування (ІСІ) на підставі ліцензії, яку видає Державна комісія із цінних паперів і фондового ринку, і не може поєднувати цю діяльність з іншими видами професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Маршрут фінансування процесу будівництва житлової нерухомості інвесторами-фізичними особами за допомогою ІСІ виглядає так:

1. Забудовник передає за цінами, нижчими за ринкові, майнові права на об'єкти інвестування в об'єкті будівництва до ІСІ. Така вартість має покрити витрати забудовника та забезпечити мінімальну рентабельність забудовника. Як варіант, можливий випуск забудовником облігацій, що передаються до ІСІ з метою мінімізації прибутку (цей варіант розглянутий вище).

2. Після купівлі майнових прав (облігацій) у забудовника КУА (ІСІ) реалізовує вищезазначені майнові права (облігації) кінцевому інвестору-фізичній особі за ринковою ціною. Реалізація облігації кінцевому інвестору-фізичній особі здійснюється за допомогою банківської установи, яка є торговцем і зберігачем.

3. Після закінчення будівництва забудовник передає інвесторам-фізичним особам, які

мають у власності майнові права на об'єкти інвестування в об'єкті будівництва, готові помешкання.

4. Інвесторам-фізичним особам, які вклали грошові кошти в ІСІ не з метою отримання житлової нерухомості, а з метою отримання доходу, КУА після здійснення продажу всієї нерухомості, фінансування якої здійснювалося за рахунок ІСІ, виплачує грошові кошти.

Можна стверджувати, що ці маршрути мають як переваги, так і певні недоліки, тому потребують удосконалення, оскільки найбільший ризик для інвестора-фізичної особи в будь-якому маршруті – це банкрутство забудовника або управляючої компанії. У такому випадку інвестор-фізична особа залишається без заощаджених грошових коштів і без власної житлової нерухомості. Однак наявність регулятора в усіх зазначених маршрутах є вагомою перевагою. На основі саме такого підходу виявлено ряд особливостей маршрутів фінансування процесу будівництва житлової нерухомості (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості маршрутів фінансування процесу будівництва житлової нерухомості [розроблено на основі [2, 10–12]

Особливості маршруту	ФФБ ¹	ФОН ²	ІСІ ³	Цільові облігації	Інші маршрути
Нагляд регулятором за безпосереднім будівництвом житлової нерухомості	+	+	+	+	+
Нагляд регулятором за процесом фінансування будівництва житла	+	+	+	+	–
Передача майнових прав інвесторам на об'єкт житлового будівництва	+	+	–	–	–
Використання окремого рахунку цільового використання коштів фінансування будівництва житлової нерухомості	+	+	–	–	–
Формування резервного фонду залучених коштів на будівництво житлової нерухомості	+	+	–	–	–
Передача забудовником в іпотеку на користь інвесторів прав на об'єкт будівництва, земельну ділянку, проектну документацію	+	+	–	–	–
Здійснення інвесторами контролю використанням залучених коштів під час безпосереднього будівництва житла	+	+	–	–	–
Заборона відчуження або обтяження забудовником у будь-який спосіб об'єкта інвестування та майнових прав	+	+	–	–	–
Зміна забудовника в разі невиконання ним своїх зобов'язань щодо будівництва житлового об'єкта	+	+	–	–	–
Частка використання маршруту у процесі будівництва житлової нерухомості, %	36		4	32	28

Примітки: ¹ФФБ – фонд фінансування будівництва;

²ФОН – фонд операцій з нерухомості;

³ІСІ – інститут спільного інвестування.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Подані особливості маршрутів фінансування будівництва житлової нерухомості показують рівень державного регулювання кожного з них. Чітко досліджується вибіркове державне регулювання, що впливає на популяризацію маршрутів серед управляючих кампаній та забудовників. Підвищена увага у процесі створення житла з боку регулятора на сьогодні є недоліком для забудовника. Адже суворий контроль є підґрунтям для корупції, що визнано найбільшою проблемою національного господарства загалом. І навпаки, наявність державного регулятора у процесі створення житла є високим рівнем захисту населення, кошти якого залучаються в галузь будівництва житлової нерухомості від шахрайства. Протиріччя, що виникло, і є основою для помилок державного регулювання галузі будівництва житлової нерухомості.

Оцінка практики використання маршрутів фінансування процесу будівництва житлової нерухомості показала, що потенціал, закладений у цих інструментах, повністю не використовується і не сприяє активізації розвитку та дієвості ринку нерухомості [6].

Доцільність використання маршрутів фінансування процесу будівництва житлової нерухомості за рахунок коштів населення, що визначені законодавством і мають державного регулятора, є запорукою виконання зобов'язань усіма учасниками процесу. Державний регулятор має змогу впливати на цей процес на всіх етапах будівництва житлової нерухомості, захищаючи водночас інтереси найбільш вразливих учасників процесу будівництва житлової нерухомості – населення, паралельно розвиваючи ринок фінансових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данчак Л. І. Цільові облігації у фінансовому механізмі формування житлового фонду [Електронний ресурс] / Л. І. Данчак // Інвестиції.орг. : портал про інвестування в Україні. – 2011. – Режим доступу: <http://investycii.org/investuvanya/konferentsiji/problemy-formuvanya-ta-rozvytku-inovatsij-noji-infrastruktury/tsilovi-oblihatsiji-u-finansovomu-mehanizmi-ormuvanya-zhytlovoho-fondu.html> (дата звернення: 17.05.2017). – Назва з екрана.
2. Змієнко М. О. Інститути спільного інвестування: сутність, сучасний стан, проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / М. О. Змієнко // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:8IMCyPhwAUoJ:economy.kpi.ua/ru/node/267+&cd=5&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 02.05.2017). – Назва з екрана.
3. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2010–2014 роки [Електронний ресурс] : дані Державної статистичної служби України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm (дата звернення: 17.05.2017). – Назва з екрана.
4. Комеліна О. В. Методичні засади оцінювання інвестиційного середовища в Україні / О. В. Комеліна, М. М. Ставнича // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 1. – С. 136–142.
5. Конарівська О. Б. Фінансові послуги: порядок їх надання та захист прав споживачів / О. Б. Конарівська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2011. – Вип. 1. – С. 158–165.
6. Прокопенко В. Ю. Моделювання впливу фінансово-кредитних інструментів на розвиток ринку нерухомості України / В. Ю. Прокопенко // Журнал «Агросвіт»: наук. фах. вид. – 2015. – Вип 9. – С. 48–53.
7. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2013, № 800-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/800-17> (дата звернення: 10.05.2017). – Назва з екрана.
8. Про схвалення Концепції демографічного розвитку на 2005–2015 роки [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2004 р. № 724-р.

– Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/724-2004-%D1%80> (дата звернення: 10.05.2017). – Назва з екрана.

9. Сирота А. І. Фінансово-правове регулювання ринків фінансових послуг / А. І. Сирота // Фінансове право. – 2012. – № 1. – С. 35–37.
10. Фонд операцій з нерухомістю [Електронний ресурс] // Ліцензійний центр : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.licinfo.com.ua/ru/fond-operatsiy-s-nedvizhimostyu-fon.html> (дата звернення: 12.05.2017). – Назва з екрана.
11. Фонд фінансування будівництва (ФФБ). [Електронний ресурс] // Ліцензійний центр : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.licinfo.com.ua/uk/fond-finansirovaniya-stroitelstva-ffs.html> (дата звернення: 10.05.2017). – Назва з екрана.
12. Цільові облігації під будівництво [Електронний ресурс] // Світ фінансів. – Режим доступу: <http://investhelp.com.ua/content/%D1%96investuvannya-v-bud-%D1%96vnitstvo-zhitla-cherez-kup-%D1%96vlyu-bezv%D1%96dsotkovikh-ts-%D1%96lovikh-obl%D1%96gats%D1%96i> (дата звернення: 14.05.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Danchak, L. I. (2011). *Tsilovi oblihotsii u finansovomu mekhanizmi formuvannya zhytloвого фонду* [Target bonds in the financial mechanism of the formation of housing stock]. Investytsii.org.: portal pro investuvannya v Ukraini [Investments.org: portal about investing in Ukraine]. Retrieved from <http://investytsii.org/investuvannya/konferentsiji/problemy-formuvannya-ta-rozvytku-inovatsijnoji-infrastruktury/tsilovi-oblihotsiji-u-finansovomu-mekhanizmi-ormuvannya-zhytloвого-фонду.html> (accessed 17 May 2017) [in Ukrainian].
2. Zmiienko, M. O. *Instytuty spilnoho investuvannya: sutnist, suchasnyi stan, roblemu ta perspektyvy* [Institutes of collective investment: essence, current state, problems and prospects]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU “KPF” – Economic Bulletin of NTUU “KPF”*: Collected papers. Retrieved from <http://web-cache.googleusercontent.com/search?q=cache:8IMCyPhwAUoJ:economy.kpi.ua/ru/node/267+&cd=5&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (accessed 2 May 2017) [in Ukrainian].
3. Kapitalni investytsii za dzherelamy finansuvannya za 2010–2014 roky: dani Derzhavnoi statystychnoi sluzhby Ukrainy [Capital investment by sources of financing for 2010–2014: data of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm (accessed 17 May 2017) [in Ukrainian].
4. Komelina, O. V. & Stavnycha, M. M. (2013). *Metodychni zasady otsiniuvannya investytsiinoho seredovyscha v Ukraini* [Methodical principles of investment environment assessment in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National university of the state tax service of Ukraine*, (1), (pp. 136–142) [in Ukrainian].
5. Konarivska, O. B. (2011). *Finansovi posluhy: poriadok yikh nadання ta zakhyst prav spozhyvachiv* [Financial Services: The Procedure for Granting and Protecting Consumer Rights]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya – Bulletin of the National University of Water Management and Environmental Management: Collected papers*, (1), (pp. 158–165) [in Ukrainian].
6. Prokopenko, V. Yu. (2015). *Modeliuvannya vplyvu finansovo-kredytnykh instrumentiv na rozvytok rynku nerukhomosti Ukrainy* [Modeling the impact of financial and credit instruments on the development of the Ukrainian real estate market]. *Zhurnal “Ahrosvit” – Journal of Agrosvit*, 9, 48–53 [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy “Pro zapobihannya vplyvu svitovoi finansovoi kryzy na rozvytok budivelnoi haluzi ta zhytloвого budivnytstva” vid 01.07.2013, № 800-VI* [Law of Ukraine

- “On the prevention of the impact of the global financial crisis on the development of the construction industry and housing construction” from July 01 2013, No. 800-VI.]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/800-17> (accessed 10 May 2017) [in Ukrainian].
8. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro skhvalennia Kontseptsii demografichnoho rozvytku na 2005-2015 roky” vid 08.10.2004 r. № 724-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “About the approval of the Concept of Demographic Development for 2005-2015” from October 8, 2004, No. 724-p.]. Retrieved from Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/724-2004-%D1%80> (accessed 10 May 2017) [in Ukrainian].
 9. Syrota, A. I. (2012). Finansovo-pravove rehu-liuvannia rynkiv finansovykh posluh [Financial and Legal Regulation of Financial Services Markets]. *Finansove pravo – Financial Law*, 1, 35–37 [in Ukrainian].
 10. Fond operatsii z nerukhomistiu. Litsenziinyi tsentr. (n.d.). <http://www.licinfo.com.ua/ru/fond-operatsiy-s-nedvizhimostyu-fon.html> Retrieved from <http://www.licinfo.com.ua/ru/fond-operatsiy-s-nedvizhimostyu-fon.html> (accessed 12 May 2017) [in Ukrainian].
 11. Fond finansuvannia budivnytstva (FFB). Litsenziinyi tsentr. (n.d.). <http://www.licinfo.com.ua/uk/fond-finansirovaniya-stroitelstva-ffs.html>. Retrieved from <http://www.licinfo.com.ua/uk/fond-finansirovaniya-stroitelstva-ffs.html> (accessed 10 May 2017) [in Ukrainian].
 12. Tsilovi oblihotsii pid budivnytstvo (n.d.). <http://investhelp.com.ua/content/%D1%96investuvannya-v-bud%D1%96vnytstvo-zhitla-cherez-kup%D1%96vlyu-bezv%D1%96dsotkovikh-ts%D1%96lovikh-obl%D1%96gats%D1%96i>. *Svit finansiv – World of finance* Retrieved from <http://investhelp.com.ua/content/%D1%96investuvannya-v-bud%D1%96vnytstvo-zhitla-cherez-kup%D1%96vlyu-bezv%D1%96dsotkovikh-ts%D1%96lovikh-obl%D1%96gats%D1%96i> (accessed 14 May 2017) [in Ukrainian].

М. Б. Чижевская, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **О. А. Тимофеева**, кандидат экономических наук (заместитель директора департамента IT StarLightMedia). **Маршруты финансирования отрасли строительства жилой недвижимости.**

Аннотация. Статья посвящена исследованию источников привлечения средств в строительство жилой недвижимости и повышению контроля за этим процессом со стороны государства. **Цель статьи** заключается в определении и обосновании оптимальных маршрутов финансирования отрасли строительства жилой недвижимости и их сравнении по критериям защиты средств населения. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода, причинно-следственной связи. **Результаты.** Определены оптимальные маршруты финансирования строительства жилой недвижимости за счет средств населения, представлены их преимущества и недостатки, обозначены пробелы законодательства и риски для населения, присущие каждому из маршрутов. Соответствующий подход позволил доказать необходимость государственного вмешательства в процесс финансирования строительства жилой недвижимости. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что применение предложенных маршрутов финансирования строительства жилой недвижимости способствует совершенствованию государственного регулирования путем снижения рисков инвесторов при строительстве жилой недвижимости и аргументировано, что государственный регулятор позволяет минимизировать или устранить негативные явления на всех этапах строительства жилой недвижимости.

Ключевые слова: жилая недвижимость, финансирование строительства жилой недвижимости, источники финансирования строительства жилой недвижимости, кредитование жилья, ипотечное кредитование.

M. Chyzhevskya, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade); **O. Tymofeieva**, Cand. Econ. Sci. (Deputy Director of the Department IT StarLightMedia). **Routes of financing of the construction industry housing real estate.**

Annotation. The purpose. The article is devoted to exploring of sources of raising funds for the construction of residential real estate and to increase control over this process by the State. The purpose of an article is to determine and justify the optimal routes for financing the construction of residential real estate industry and comparing them with the criteria for protecting funds of the population. **Methodology of research.** Solving the tasks set in the article is carried out with the help of such general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and generalization, the dialectic approach, cause-effect relationship. **Findings.** The optimal routes of financing of residential real estate construction at the expense of population funds are determined, their advantages and disadvantages are presented, which outlines the gaps in legislation and risks for the population that are inherent in each of the routes. Appropriate approach has made it possible to prove the necessity of State interference in the process of financing the construction of residential real estate. **Practical value.** An article has justified that the application of the proposed routes for financing residential real estate construction contributes to the improvement of State regulation by reducing the risks of investors on the residential real estate construction and has argued that the State regulator has the ability to minimize or eliminate negative phenomena at all stages of the residential real estate construction.

Keywords: residential real estate, financing of residential real estate construction, sources of financing of residential real estate construction, housing lending, mortgage lending.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ РИЗИКІВ СПІВПРАЦІ ІЗ СУМНІВНИМ КЛІЄНТОМ У РАМКАХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Ю. В. ГИРМАН

(ПАТ «Банк Альянс», м. Київ)

Анотація. Метою статті є формалізація взаємовідносин, які виникають у рамках співпраці банку із сумнівним клієнтом та огляд сучасних інструментів протидії такій співпраці як ризику в рамках забезпечення фінансової безпеки банку. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналіз і синтез, систематизація та узагальнення, діалектичний підхід. **Результати.** У статті розглянуто поведінкові аспекти під час вивчення внутрішніх взаємовідносин структурних підрозділів банку щодо нівелізації наслідків взаємодії з сумнівними клієнтами. Подано компоненти впливу ризик-орієнтованого підходу в рамках забезпечення фінансової безпеки банку. **Практична значущість результатів дослідження.** Удосконалення визначення сумнівного для банку клієнта в ході комунікації, технічного процесу подачі документів та представлення недостовірної інформації до банку. Наведено структуру зв'язків із клієнтами в рамках фінансових відносин, що виникають в разі забезпечення ФБ банку з урахуванням відхилень на етапі їхнього формування.

Ключові слова: фінансова безпека банку, сумнівний клієнт, фіктивна операція, біхевіористична експозиція, компоненти впливу, ризик-орієнтований підхід, стрес-тестування, поглиблена перевірка клієнта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні детермінація поняття «сумнівний» або «фіктивний клієнт» лишається досить розмитим, що допускає потрапляння випадкових представників реального сектора в набір небажаних для банку партнерів, які в рамках забезпечення фінансової безпеки вважаються шкідливими для банку. Ознаки та методологія розпізнавання й боротьби з потоком подібних клієнтів та його включення до такої категорії потребують подальшого розвитку в контексті генеральної стратегії банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з економічними дослідженнями науковцями методичних компонентів забезпечення ФБ комерційних банків на ринку буде спричинятися поступовий розвиток, підвищення стабільності банківської системи, удосконалення систем надання фінансових послуг клієнтам, підвищення забезпечення захисту прав інвесторів і кредиторів комерційних банків, удоско-

налення основних механізмів рефінансування й управління їх ліквідністю.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формалізація взаємовідносин, які виникають у рамках співпраці банку із сумнівним клієнтом, та огляд сучасних інструментів протидії такій співпраці як ризику в рамках забезпечення фінансової безпеки банку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначення сумнівного клієнта та його проштовхування всередину банку завжди має коріння, яким виступає зацікавлена особа. Саме функція спостерігача служби безпеки банку повинна розкрити потенційні зловживання та звертати додаткову увагу на процесуальні порушення з метою забезпечення високого рівня ФБ банку та недопущення збитків.

Першочергово слід установити, що сумнівний до обслуговування клієнт банку є юридичною чи фізичною особою, в разі обслугову-

вання якої банком будуть генеруватися на себе додаткові ризики, формуватися резерви, що можливо призведуть до збитку.

Біхевіористичні підходи під час вивчення внутрішніх взаємовідносин структурних підрозділів банку щодо взаємодії із сумнівними клієнтами можуть виступати ключовою методикою нівелювання внутрішніх фінансових ризиків в умовах нестабільного середовища та виключення людського «корисливого» фактора.

Опрацювання питань економічних ризиків для банків охоплює концепцію наслідковості зв'язку походження коштів, у рамках якої загрози, що виникали під час неправильності розподілу ресурсів та розбіжності економічних інтересів учасників фінансових взаємовідносин, які забезпечують ФБ та безперебійне функціонування комерційних структур на договірній основі, не ефективної чіткої оцінки на різних економічних рівнях, дають можливість попередити потенційну проблематику та поліпшити моніторинг із боку національної системи безпеки [7, с. 522].

За результатами дослідження було пояснено основні класифікації та відмінність визначення забезпечення контролю ФБ економічних систем, до якої належать поліпшення обслуговування клієнтів банком, стабілізація функціонування на ринках, покращення сфер міжбанківських відносин та встановлення передових способів ведення захисту ФБ банку від кібератак та злочинників, що різко зменшить втрату коштів із банківських резервів. Серед відмінностей також можна виділити сприятливе залучення нових інвесторів задля розширення можливостей комерційного банку, збалансування фінансової системи та надання більшого розвитку на можливостей для комерційних структур [6, с. 101].

Відповідно до Постанови НБУ № 95 від 27.09.2017 року банк зобов'язаний розробити та затвердити процедурні положення, що регламентують нормативи до забезпечення захисту від сторонніх загроз та описує реінжиніринг протидії захисту від зловмисного коду в банку, який має містити положення щодо:

1) вимог до безперервного забезпечення захисту від зловмисного втручання на бази синхронізованих прикладних процесів інформаційної та економічної служби безпеки;

2) вимог до застосування засобів захисту від несанкціонованого встановлення діло-

вих відносин із сумнівним клієнтом без контролінгу;

3) імплементація системного покращення для засобів захисту від кібератак та баз даних засобів захисту від зловмисного коду на робочих місцях та серверах, що не підключені до внутрішньої мережі оповіщення установи;

4) опису процедури централізованого розгортання та управління засобами захисту від стороннього впливу;

5) вимог до проведення профілактичних заходів із виявлення несанкціонованого втручання у процесуальні та нормативні схеми роботи в інформаційних системах банку та періодичності їх конфронтації [8, с. 18].

Пряма ідентифікація клієнтів та їх сегментація, що впливають на забезпечення ФБ банків, може спричинити значним коливанням клієнтського портфелю у вигляді втрат їх чисельності та безпосередньо може бути помічений колом клієнтів та здаватися застережливим із позиції наявності поточної проблематики в банку. Отже, тіньові й опосередковані заходи складових забезпечення ФБ банків можуть найбільш ефективно демонструвати результат в умовах нестабільного та потенційно ризикового середовища. Клієнти, які не відповідають технічним картам запитуваних продуктів, зазвичай прагнуть отримати індивідуальні умови або запропонувати банку неліквідне забезпечення в разі позики, організувати додаткові тимчасові крос-продажі для створення ефекту зацікавленості власної зацікавленості для банку [2, с. 232].

У процесі досліджень складу ризикового середовища та місця ФБ в рамках банківської діяльності слід зазначити набір компонентів, що мають величезний вплив на реакцію клієнтів, на діяльність банку та на підрозділи забезпечення ФБ (табл. 1).

Фінансова стабільність у сфері діяльності комерційних банків являє собою становище, яке може цілісно й ретельно забезпечувати протидію ризиковим ситуаціям та стримувати захист ФБ банків, за допомогою власних доступних ресурсів і не здійснювати жодного негативного впливу на інвестиційну та інші сфери діяльності.

Практика показує, що впроваджувальні стрес-тестування регулятором та їх непокриті оповіщення в засобах масової інформації спричиняють негативну реакцію на динаміку

клієнтських портфелів, незважаючи на наступний результат. Різноманітність внутрішніх та зовнішніх проблем банку не може співіснувати в рамках стратегії диференційованої кредитної політики банку. Якщо кредитна заявка щодо клієнта, який на момент її подання може вважатися сумнівним, розглядається окремо від загальної стратегії розвитку та змін, що відбуваються в результаті діяльності банку на міжбанківському чи фондовому ринку, то в разі скорочення ризиків у зовнішньому для банку

середовищі можливо послаблювати тиск на методичні підходи оцінки фінансового стану позичальника з метою утворення компенсаційних можливостей розвитку банку як фінансового суб'єкта.

Досліджено уточнене визначення понять «сумнівний клієнт» та «сумнівна операція» за рахунок додавання біхевіористичної експозиції в рамках комунікації, технічного процесу подачі документів та представлення недостовірної інформації до банку [1, с. 90].

Таблиця 1

Компоненти впливу ризик-орієнтованого підходу ФБ банку [складено автором на основі [4, с. 5]

Безпека банківського сектора	Антикризовий потенціал		Потенціал зростання	
	Внутрішні резерви	Зовнішні резерви	Внутрішні резерви	Зовнішні резерви
	Управлінський потенціал	Фінансовий потенціал	Управлінський потенціал	Фінансовий потенціал
	Потенціал ринкового становища		Потенціал ринкового становища	
Банківські ризики	Операційний		Напрями зросту	Збільшення банківських операцій
	Позиковий			Підвищення якості послуг
	Правовий			Введення новітніх банківських послуг
	Ринковий			Збільшення структурних підрозділів для забезпечення ФБ комерційних структур
	Стратегічний			
Зміст проведення оцінювання ФБ банків:				
• Проведення контролінгу банківських загроз				
• Здійснення моніторингу ФБ компаній				
• Облік фінансової стабільності				
• Стрес-тестування				

Під сумнівним клієнтом та сумнівною операцією вважається такий запит на співпрацю до банку, за яким неможливо достовірно встановити наслідки та наміри клієнта щодо банку, а стандартні дослідження фінансового стану та скоринг не може повною мірою розкрити зміст фінансової операції та кінцеву мету виділеного фінансування. Подібні операції можуть нести підвищені ризики для активів банку, репутаційних ризиків, інформаційної безпеки або відповідності операції, що проводиться в ході фінансового моніторингу в конкурентному середовищі. Ступінь сумнівності операції чи клієнта пропонується визначати спеціальним асоційованим органом банку, який, використовуючи прецедентне та аналітичне забезпечення, буде визначати ризики відповідності нормам ФБ кожної фінансової операції.

Завдяки цим принципам систему ФБ банків визначають саме як становище, яке класифікується завдяки запровадженню фінансової стійкості підрозділів ФБ комерційних установ, забезпечує протидію загрозам та елімінацію втрат, здібність системи банків загалом підтримувати стабільність удосконалення банківських ділових відносин та результативне здійснення фінансових послуг банками.

Водночас відсутні перспективи ідентифікації фінансової стійкості банку для клієнта щодо варіації похідних інструментів ФБ комерційних банків у рамках національної економіки. При цьому практично не зустрічаються випадки адаптації заходів протидії загрозам ФБ банків у довго- та середньостроковій перспективі зважену на потенційну диференціацію такої безпеки [3, с. 192].

Залишкові ризики та інші стрес-фактори для банку мають на перший погляд статистичну значущість, проте результати їх впливу на фінансові результати залежать від клієнтоорієнтованого впливу на ступінь узагальнених економетричних моделей змістовності заходів ФБ банку.

Державні банки та банки міжнародного рівня сміливо можуть бути ефективними катализаторами ведення консолідаційних процесів у світову систему капіталу. Поступове формування банківських мереж призводить до можливої інтеграції на мікрорівні, зокрема в системних банках, які хеджують ризики роботи із сумнівними клієнтами за рахунок андеррайтингових та скорингових

моделей обробки клієнтської інформації.

У рамках розподіленої організаційної форми та класифікації ФБ банків ефективно використовувати методи фільтрації циклічності клієнтських запитів та визначення наявного тренду для комунікаційного розвитку фінансової установи. У рамках цього підходу, на жаль, недоступно використовувати дистрибуційну складову контролю за ФБ банку через неможливість контролінгу за виконанням сукупності завдань та їх постановки в ході циклів клієнтських звернень.

Структуру зв'язків із клієнтами в рамках фінансових відносин, що виникають під час забезпечення ФБ банку, наведено на рис. 1.

Рис. 1. Змістовність структури ФБ фінансових відносин
[складено автором на основі [2, с. 231]]

Подана структура є оптимальним станом для ФБ банку, який функціонує на гетероскедастичному принципі послідовності та комплексності участі всіх служб банку прямолінійно та опосередковано з метою успішного проходження стрес-тестування та

дослідження динаміки критичних точок порушень ФБ банку.

Залежно від організаційної форми та власності капіталу банку поточна проблематика та загрози банку можуть видозмінюватися, причому основний механізм забезпечення

ФБ у рамках міжбанківської інтеграції є значно слабкішим, ніж у вітчизняних фінансових інститутах через більший практичний досвід проходження кризових ситуацій та менший рівень підтримки з боку регулятора [5, с. 75].

У цьому випадку для державних банків простіше поводитися на ринку через наявний резерв платіжної функції, доступу до готівки та технічних заходів НБУ, урядових програм розвитку та фінансування нестандартних галузей економіки.

Класичний комерційний банк не може розпізнати цикл збільшених клієнтських звернень та встановити тренд сезонного процесу або сезонної хвилі в рамках середньострокового періоду, тому його контрзаходи в контексті забезпечення ФБ не є оптимальними та раціональними.

Проте в рамках удосконалення спільних із підрозділами ФБ ініціативами фронт-офіс банку для проведення оцінки фінансового стану клієнта може використовувати інформацію, отриману від контрагентів банку, від третіх осіб, від регуляторних служб, додатковий аналіз з інших джерел, якщо такі дані є відкритими. У рамках забезпечення ФБ банку пропону-

ється вдосконалити перелік заходів щодо клієнтів із високим рівнем ризику, привівши до необхідного виконання такі зобов'язання дій:

- здійснювати перевірку наданої клієнтом інформації, що стосується ідентифікації та вивчення клієнта (ураховуючи власників клієнта);

- здійснювати поглиблену (посилену) ідентифікацію та отримувати додаткові дані для вивчення клієнтів під час відкриття рахунку чи встановлення відносин із клієнтами;

- здійснювати уточнення інформації та посилений моніторинг фінансових операцій не рідше ніж раз на звітний період залежно від обсягів;

- уживати інших заходів відповідно до програми ідентифікації та вивчення клієнтів банку та програми оцінки ризиків банку [9, с. 84].

У ході досліджень та розглядів систем відхилення під час формування ФБ щодо співпраці з сумнівними клієнтами слід зазначити ряд типових відхилень, що безпосередньо впливають на всю наступну діяльність (табл. 2).

Таблиця 2

**Відхилення в етапах формування ФБ банку щодо сумнівних клієнтів
[складено автором на основі [2, с. 232]**

Вид	Характеристика
Прожектерство	У цьому виді виділяють неприйнятні потреби до наявних можливостей особи або суб'єктів. Містять у собі поняття суттєвого надміру потреб
Нежиттєздатність	У ході розгляду цього типу слід зазначити, що основною причиною є слабкі форми організаційної та керівницької систем забезпечення
Незбалансованість	Цей вид ідентифікується завдяки недостатньому розподілу можливостей під час функціонування замість того, щоб розподілити всі засоби та способи для забезпечення збалансованої діяльності
Надмірність	Забезпечується надмірним введенням можливих ресурсів із метою покращення діяльності. Як наслідок, це призводить до надлишкових та марних витрат можливостей та ресурсів
Збіднення системи	Цей вид пояснює те, що в розпорядженні суб'єкта немає наявних та необхідних для функціонування ряду елементів управління. Як результат існує можливість падіння результативності систем

Функціонування легальної фінансової структури, котра переважає зазначені в офіційних документах об'єми капіталу, або приховування чи зміна даних проведених банківських операцій призводить до переведення половини діяльності фінансових установ до тіні.

Отримання переваг у цій діяльності банків призводить до підвищення ризиків фінансової безпеки. Для деяких банківських установ ця

практика є життєво необхідною для того, щоб забезпечити подальше функціонування. Інколи у процесі діяльності банку приховування деяких операцій є дуже небезпечним, а приховування більшості операцій може взагалі призвести до повного краху та зупинки функціонування.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У рамках забезпечення ФБ банку

вдосконалено перелік заходів щодо клієнтів із високим рівнем ризику, привівши до необхідного виконання зобов'язання банку в ході поглибленої перевірки клієнтів.

Удосконалення діяльності структурних елементів процесів або підрозділів, які задіяні в моніторингу ФБ банків, за рахунок розширення розвитку діяльності банківських послуг передбачає:

- формування обраного інтервалу загроз як параметра превентивації та оперативної протидії за рахунок адаптивних методів та сторонню нівелізацію середніх величин загроз у рамках профільних показників діяльності банку;

- розрахунок ефективності між структурними підрозділами методом різниць для вхідного масиву інформації під час забезпечення ФБ банку;

- модифікація та прогнозування заходів щодо змінних загроз, що виникають у характерних проявах у банківському секторі під час зведення взаємозв'язків.

Отже, врахування профільними підрозділами ФБ банку ризиків, пов'язаних із потенційною неможливістю виплат щодо кредиту є визначним блоком у рамках детермінації ризиків співпраці з сумнівними клієнтами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовченко Р. С. Напрями підвищення фінансової безпеки банківського сектору економіки України / Р. С. Вовченко // Фінансовий простір. – 2013. – № 3. – С. 87–92.
2. Дячек С. М. Грошово-кредитна безпека України : сутність, загрози, оцінка / С. М. Дячек, О. О. Панасюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – № 2. – 2013. – С. 227–232.
3. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки : держава і підприємство : монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – Київ : Нац. акад. упр., 2010. – 231 с.
4. Західна О. Р. Управління фінансовими ризиками в системі забезпечення фінансової стійкості регіонального розвитку [Електронний ресурс] / О. Р. Західна. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_17/Zahidna.pdf (дата звернення: 17.09.2017). – Назва з екрана.
5. Костюченко О. Є. Особливості мотивації працівників неприбуткових підрозділів банків України [Електронний ресурс] / О. Є. Костюченко, В.А. Помазан. – Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/46121/42683> (дата звернення: 17.09.2017). – Назва з екрана.
6. Лелюк С. В. Біхевіористичний підхід до вивчення фінансової безпеки економічних систем / С. В. Лелюк // Сучасні проблеми фінансового моніторингу : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 10 квітня 2015 р.). – Харків : ХНЕУ імені С. Кузнеця, ТО Ексклюзив, 2015. – С. 101–103.
7. Лелюк С. В. Прогнозування фінансової безпеки економічних систем мезорівня / С. В. Лелюк // Фінансово-кредитна система: вектор розвитку для України : збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23–25 квітня 2015 р.). – Ужгород : ПрАТ Видавництво «Закарпаття», 2015. – С. 520 – 524.
8. Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України [Електронний ресурс] : Постанова Національного банку України від 28.09.2017 № 95. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=56426049> (дата звернення: 1.10.2017). – Назва з екрана.
9. Тищенко В. В. Фінансовий моніторинг як елемент системи економічної безпеки банку / В. В. Тищенко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2016. – № 3. – С. 81–86.

REFERENCES

1. Vovchenko, R. S. (2013). Napriamy pidvyshchennia finansovoi bezpeky bankivskoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Directions of increasing financial security of the banking sector of the economy of Ukraine]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 3, 87–92 [in Ukrainian].
2. Diachek, S. M. & Panasiuk, O. O. (2013). Hroshovo-kredytna bezpeka Ukrainy: sutnist,

- zahrozy, otsinka [Monetary and financial security of Ukraine: essence, threats, assessment]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of the Zhytomyr State Technological University: Collected papers*, (2), (pp. 227–232) [in Ukrainian].
3. Iermoshenko, M. M. & Horiacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo [Financial component of economic security: state and enterprise]*. Kyiv : Nats. akad. upr. [in Ukrainian].
 4. Zakhidna, O. R. (n.d.). Upravlinnia finansovymy ryzykamy v systemi zabezpechennia finansovoi stiihosti rehionalnoho rozvytku [Financial risk management in the system of financial sustainability of regional development]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_17/Zahidna.pdf Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2009_17/Zahidna.pdf (accessed 17 September 2017) [in Ukrainian].
 5. Kostiuhenko, O. Ie. & Pomazan, V. A. (n.d.). Osoblyvosti motyvatsii pratsivnykiv neprybutkovykh pidrozdiliv bankiv Ukrainy [Features of the motivation of employees of non-profit units of Ukrainian banks]. <http://fkd.org.ua/article/viewFile/46121/42683>. Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/viewFile/46121/42683> (accessed 17 September 2017) [in Ukrainian].
 6. Leliuk, S. V. (2015). Bikheviorystychnyi pidkhid do vvychennia finansovoi bezpeky ekonomichnykh system [Behavioral Approach to the Study of the Financial Safety of Economic Systems]. *Proceedings from IV Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiya “Suchasni problemy finansovoho monitoringhu” – IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Modern problems of financial monitoring”*. (pp. 101–103). Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznetsia, TO Ekskliuzyv [in Ukrainian].
 7. Leliuk, S. V. (2015). Prohnozuvannia finansovoi bezpeky ekonomichnykh system mezorivnia [Forecasting the financial safety of economic systems mesorovynia]. *Proceedings from I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya “Finansovo-kredytna systema: vektor rozvytku dlia Ukrainy” – 1st International Scientific and Practical Conference “Financial and credit system: vector of development for Ukraine”*. (pp. 520–524). Uzhhorod: PrAT Vydavnytstvo “Zakarpattia” [in Ukrainian].
 8. Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu zakhodiv iz zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v bankivskii systemi Ukrainy” vid 28.09.2017 № 95 [Resolution of the National Bank of Ukraine “On approval of the Regulation on the organization of measures to ensure information security in the banking system of Ukraine” from 28 September 2017, № 95]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/document/download?docId=56426049> (accessed 1 October 2017) [in Ukrainian].
 9. Tyshchenko, V. V. (2016). Finansovyi monitoring yak element systemy ekonomichnoi bezpeky banku [Financial monitoring as an element of the bank's economic security system]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Bulletin of the Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University: Collected papers*, (3), (pp. 81–86) [in Ukrainian].

Ю. В. Гурман (ПАО «Банк Альянс», г. Киев). Определение рисков сотрудничества с сомнительным клиентом в рамках финансовой безопасности банка.

Аннотация. Целью статьи является формализация взаимоотношений, которые возникают в рамках сотрудничества банка с сомнительным клиентом, и обзор современных инструментов противодействия такому сотрудничеству как риску в рамках обеспечения финансовой безопасности банка. **Методика исследования.** Решение поставленных задач в статье осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализ и синтез, систематизация и синтез, диалектический подход. **Результаты.** В статье рассмотрены поведенческие аспекты при изучении внутренних взаимоотношений структурных подразделений банка по нивелизации последствий взаимодействия с сомнительными клиентами. Представлены компоненты влияния риск-ориентированного подхода в рамках обеспечения финансовой безопасности банка. **Практическая значимость результатов исследований.** Усовершенствовано определение сомнительного для банка

клиента в ходе коммуникаций, технического процесса подачи документов и предоставления недостоверной информации в банк. Приведена структура связей с клиентами в рамках финансовых отношений, возникающих при обеспечении ФБ банка с учетом отклонений на этапе их формирования.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, сомнительный клиент, фиктивная операция, бихевиористическая экспозиция, компоненты воздействия, риск-ориентированный подход, стресс-тестирование, углубленная проверка клиента.

Y. Girman (PJSC "Bank Alliance", Kyiv). **Determination of bogus customer cooperation risks within the field of bank's financial safety.**

Annotation. The purpose of the article is to formalize the relationships that arise in the framework of cooperation between a bank and a dubious client, and an overview of modern instruments for counteracting such cooperation as a risk in providing financial security to the bank. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach.

Findings. The article deals with the behavioral aspects in studying the internal relations of structural units of the bank in order to minimize the consequences of interaction with dubious clients. The components of the influence of the risk-oriented approach in the framework of providing financial security of the bank were presented. **Practical value.** Improved identification of a customer's doubtful in the course of communication, technical submission of documents and submission of inaccurate information to the bank. The structure of relations with clients in the framework of financial relations that arise in providing the bank finance security with the allowance for deviations at the stage of their formation were presented.

Keywords: bank financial security, dubious client, fictitious operation, behavioral exposure, components of influence, risk-oriented approach, stress testing, in-depth testing.

НАБУТТЯ ОЗНАК НЕВІДКЛАДНОСТІ ВХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КАПІТАЛУ В ХОДІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ БАНКАМИ

А. І. ЛЕХІЦЬКИЙ, радник голови правління
(ПАТ «Банк Альянс», м. Київ)

Анотація. Метою статті є ідентифікація ознак необхідності, черговості та способів входження держави в капітал банку в рамках антикризових програм на макрорівні. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналіз і синтез, систематизація та узагальнення, діалектичний підхід. **Результати.** Описано бажані способи підтримки установи відповідно до стану справ у комерційному банку залежно від його обсягів показників на ринку. Запропоновано структурно-логічну схему антикризового управління банків із державним банківським капіталом (ДБК), куди долучено засади ситуативного аналізу щодо втручання регулятора у процес діяльності. Позначено важливість попереднього обґрунтування фінансових впливів у фінансово нездоровий банк за очікуваного значення допустимої суспільної користі на макрорівні. **Практична значущість результатів дослідження.** Дано визначення оперативного втручання регулятора в поточну діяльність комерційного або набутого державного банку як моніторингово-профілактичну діяльність, що здійснює НБУ на підставі різновидів аналітичних методик нагляду та заходів впливу на внутрішні бізнес-процеси. Установлено черговість заходів із підтримки банків у межах ситуативного аналізу, яка є різною порівняно зі звичайними комерційними банками або установами з іноземним капіталом саме через поточну можливість входження та прийняття рішень із боку держави як менеджера.

Ключові слова: регулятор, антикризова програма управління, державний капітал банку, ситуативний аналіз, черговість заходів впливу, оперативне втручання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Фінансова стійкість банківського сектора економіки – це забезпечення оптимального стану платоспроможності та відповідності фінансовим нормативам і законодавчим актам діяльності на певну дату чи хеджування певних застережень у ході функціонування системно важливого банку на ринку. Вчасне розпізнавання ознак необхідності, черговості та оптимальний підбір інструментарію антикризових програм управління банків із ДБК може позитивно віддзеркалитися на фінансовій та соціальній сфері загалом. Розгляд реальних прикладів із вітчизняної банківської системи яскраво доповнить теоретичну складову особливостей входження та управління банками із ДБК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях чимало уваги приділяють проблемам розвитку банків

із державним капіталом та набуття ними такого статусу за рахунок класичних регуляторних інструментів. До числа вітчизняних науковців, які займалися дослідженням останніх ринкових трансформацій і діяльності банків із державним та націоналізованим капіталом, належать праці А. В. Белякова, Л. О. Примостки, Т. А. Васильєвої, О. А. Сафронова, Н. О. Шпигоцької, В. Г. Костогриза, Л. В. Жердецької, І. М. Чмутової, Н. М. Шелудько та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є ідентифікація ознак необхідності, черговості та способів входження держави в капітал банку в рамках антикризових програм на макрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До першочергових завдань, які потрібно вирішити для підвищення ефективності пруденційних заходів та виконання програми антикризового управління в

банківському секторі економіки України, належать:

- забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності банків;
- стимулювання процесу розширеного кредитування економіки;
- удосконалення організаційної структури банківського сектора з розширенням антикризових важелів регулятора;
- збільшення рівня внутрішньої ефективності роботи банківських установ.

Запропоновано заходи для забезпечення стійкої роботи банківського сектора економіки України, до яких входить збільшення контролю рівня гарантування вкладів у банківських установах, посилення контролю за цільовим використанням кредитів рефінансування, що надаються комерційним банкам. Важливо актуалізувати також обмеження боргового тиску на позичальників шляхом оптимізації процентної політики банків і надання гарантій за міжбанківськими кредитами та проведення рекапіталізації банків. До запропонованих заходів належать і формування дієвої системи моніторингу за появою ознак нестабільності в банківському секторі та поліпшення системи управління ризиками [8, с. 160].

Ситуативний аналіз щодо втручання регулятора у процес підтримки системно важливого банку для стабілізації ринку за рахунок капіталізації, націоналізації, рефінансування банку ґрунтується на масиві інформації, яка представлена в обмеженому для використання секторі та не є публічною.

Описання поточних стоп-факторів у ситуації, коли регулятор приймає рішення щодо заходу стосовно проблем комерційного банку в довгостроковому періоді з метою впливання в нього ДБК, лишається невирішеною проблемою суспільного сприйняття та аналізу діяльності банківського сектора.

Позиції та статус системно важливого для ринку банку встановлюються безпосередньо НБУ та можуть бути змінені в ручному режимі, що не дозволяє об'єктивно орієнтуватися потенційним клієнтам у структурній побудові в питаннях підтримки банку або його націоналізації [5, с. 300].

Ситуативний аналіз щодо втручання регулятора у процес підтримки системно важливого банку для стабілізації ринку за рахунок капіталізації, націоналізації, рефінансування

банку передбачає охоплення та запропоновання адаптованих теоретичних розрахунків відповідно до нормативів НБУ, які прискорюють та конкретизують необхідність втручання держави в капітал комерційного банку на основі принципів:

- системної важливості фінансової установи для ринку;
- частки пасивів населення понад 10 % ринку;
- частки кредитного портфелю понад 15 % ринку;
- частки проблемної заборгованості понад 10 % ринку;
- обсягів купівлі-продажу валюти від 20 % на МВРУ в середньоденному відношенні;
- апробації інноваційних для банківської системи інструментів у поточному періоді;
- здійснення агентських виплат щодо державних програм та адресної, пенсійної, соціальної видів допомоги;
- здійснення агентських виплат від імені Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- перерозподілу коштів місцевих бюджетів через комунальні та державні підприємства з моніторингом походження коштів [3, с. 335].

Відповідно до виконаних експертних досліджень серед вкладників ПАТ «Укргазбанк» було визначено схильність до фінансової байдужості клієнтів до поточного стану банківської установи в разі, якщо сума всіх залишків на депозитних і поточних рахунках клієнта становила менше від гарантованої ФГВФО граничної суми повернення.

Отже, спостерігається тенденція щодо ринку, коли всі вкладники зі значним обсягом коштів почали пропорційно розміщувати в банках кошти в межах гарантованої суми ФГВФО, що негативним чином впливає як на внутрішню впорядкованість процесів банку – через відсутність стимулювання щодо відповідності сприйняття клієнтів про стабільність банку, так і зовнішню конкуренцію в комунікаційних відносинах.

Під оперативним втручанням регулятора в поточну діяльність комерційного або набутого державного банку розуміють моніторингово-профілактичну діяльність, яку здійснює НБУ (для комерційних банків), та Міністерство фінансів (для банків із ДБК), в рамках якої поширюються різновиди аналітичних методик

нагляду за діяльністю фінансовою установою та заходів впливу на внутрішні бізнес-процеси за рахунок уведення до установи куратора, тимчасового керуючого або ліквідатора.

Цей підхід у трактуванні відрізняється від наявних завдяки з'ясуванню у практичній діяльності банків такого фактора, як першочерговість пріоритету виконання завдань прямого акціонера в особі міністерства фінансів для банків із ДБК і другорядність постанов та регуляторних заходів НБУ, який за своєю функціональною суттю не буде перечити один одному через політичні, адміністративні та стратегічні фактори реалізації державних програм [1, с. 150].

Еластичність виконання рішень НБУ банками із ДБК є більш високою через можливість домовитися на адміністративному рівні та встановити особливі умови щодо погашення стабілізаційних кредитів або виконання своїх зобов'язань перед кредиторами. Натомість комерційні банки здійснюють більш жорсткий відбір клієнтів та провадять більш жорстке дотримання нормативів ліквідності, рівня резервування кредитних операцій, технічних вимог захисту та вимог до структури реструктуризованих зобов'язань.

Насправді лишається неточність і нерівноправність банків із ДБК перед суспільством та платниками податків, яка ґрунтується на неможливості контролінгу громадськістю відносин інституціональних суб'єктів господарювання між собою в ході державного регулювання й подальшої підтримки банків із ДБК.

Подібна ситуація відбулася в ПАТ «Приватбанк» у рамках націоналізації цієї фінансової установи через загострення ризиків банкрутства та призвела до початкових видатків бюджету на рівні 152 млрд грн, що за результатами аудиторського звіту здавалися фінальними. Однак через півроку нове керівництво банку було вимушено констатувати факт про необхідність додаткових вливань у комерційну установу, що по суті були низькоефективним кроком із точки зору збереження балансу державного бюджету [9, с. 262].

Відповідно до ситуативного аналізу представників вітчизняних комерційних установ, які протягом останніх 10 років здійснювали фінансово-господарську діяльність на ринку, в табл. 1 наведено матрицю черговості підтримки банків із ДБУ з подальшим визначенням ефективності використання бюджетних коштів на докапіталізацію або націоналізацію банків.

Таблиця 1

Матриця ситуативного аналізу черговості підтримки банків із ДБК

Ситуація	Черговість заходів			
	дистанційна діагностика	дорадчі функції	втручання (перевірки)	регуляторні обмеження або підтримка
Падіння рівня ліквідності	4	1	2	3
Формування резервів більше за зазначення капіталу	2	1	3	4
Масове блокування платежів	3	4	1	2
Неповернення вкладів	1	4	3	4
Ризикова діяльність банку	3	4	1	2
Порушення фінансового моніторингу	2	1	4	3
Порушення фінансової безпеки	1	3	2	4
Порушення більше ніж два нормативи Н1-Н12	4	2	1	3
Порушення плану капіталізації	4	3	2	1

Матриця ситуативного аналізу вітчизняних комерційних банків щодо набуття статусу ДБК та дотаційні видатки для профільних банків із ДБК, що утворилися разом із незалежністю України, має містити блоки рекомендацій,

фактичного поєднання конкретних результатів заходів підтримки з боку держави та кращого світового досвіду антикризових програм виводу на платоспроможність фінансових установ [7, с. 402].

Черговість підтримки банків у межах ситуативного аналізу є різною порівняно зі звичайними комерційними банками або установами з іноземним капіталом саме через поточну можливість входження та прийняття рішень з боку держави як менеджера.

Поточна підтримка держави ПАТ «Ощадбанк» та ПАТ «Укрексімбанк» виглядає досить потужно, зважаючи на те, що ці банки сформували досить високий рівень проблемних активів, які були розмиті за рахунок як політичних, так і тіншових схем.

Було проведено дослідження, в результаті якого запропоновано структурно-логічну модель

антикризового управління банками з державним капіталом у банківському секторі. Ця модель являє собою комплекс спрямованих управлінських заходів і дій, що забезпечують стійкість банківського сектора динамічної системи в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

Подана структурно-логічна схема моделі антикризового управління банками із державним капіталом у банківському секторі (рис. 1) відображає кількісне вираження економічної ефективності розвитку установи за рахунок оперативного втручання регулятора в установи з наявним ДБК та такі, які необхідно фінансово оздоровлювати.

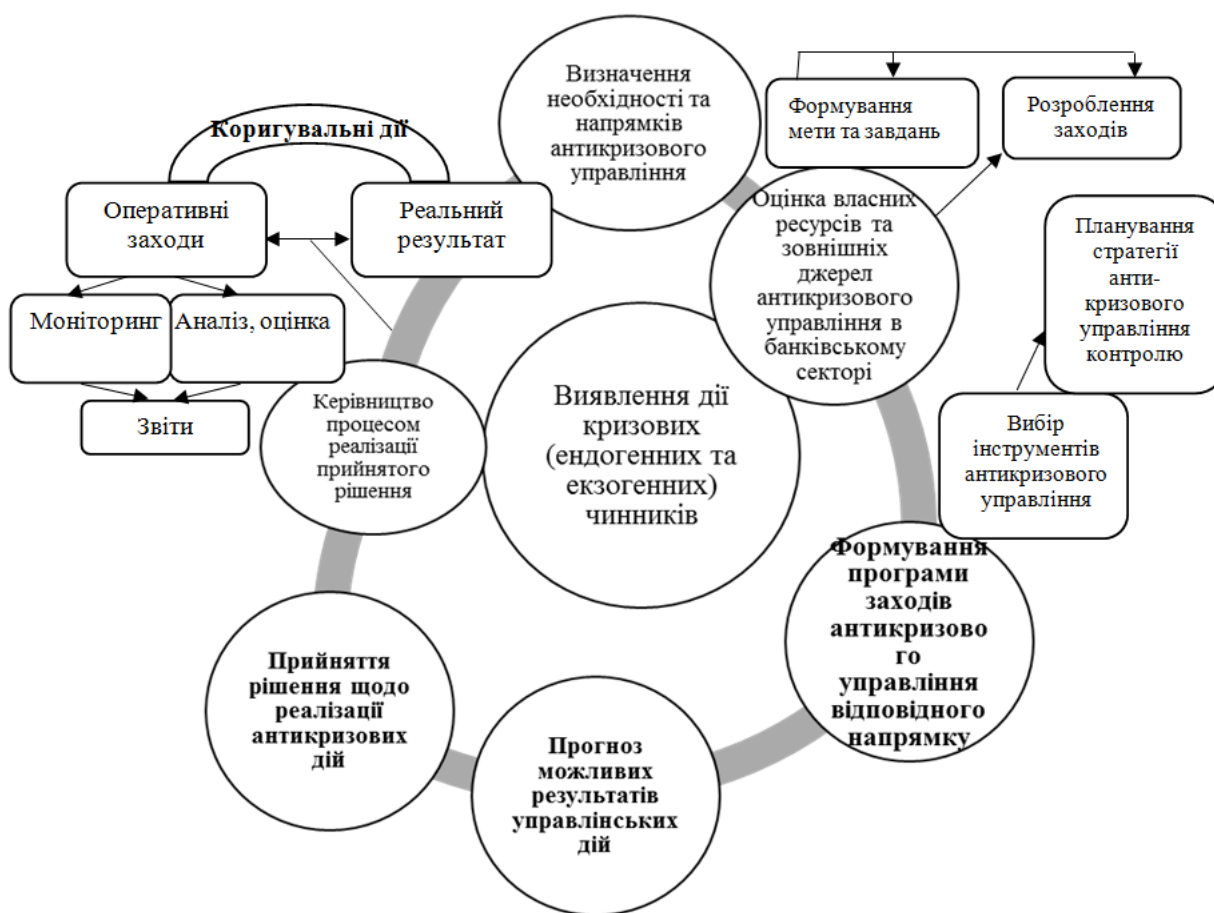

Рис. 1. Структурно-логічна схема моделі антикризового управління банками з державним капіталом у банківському секторі [4, с. 110]

Цей підхід має повторювану циклічність, ознаки небезпеки та вибіркової становлення під час прийняття рішення щодо входження держави в капітал. Для вивчення досліджуваного періоду розглядаються такі кількісні параметри організації інструментів підтримки банків на макроекономічному рівні, як проєкція заходів на інших учасників ринку та апро-

бації ефективності від бажаного до дійсного фінансового стану. Отже, на етапі прийняття рішень щодо реалізації антикризових дій до конкретного банку необхідно обчислити очікуваний ефект від заходів із підтримки та фінансових впливань з боку координатора (регулятора в особі НБУ або профільного міністерства, інтереси якого обслуговував банк) [2, с. 126].

Слід визначити набір адаптованих показників розвитку банків із ДБК, індексувавши їх за наявними залишками грошових коштів у НБУ, коштів в інших банках, стану кредитів і рівня заборгованості клієнтів; сукупних активів з урахуванням попереднього кредитного портфелю, що не обслуговується в середньостроковій перспективі; залучених коштів клієнтів; сукупних зобов'язань; адекватність інвестицій у статутний капітал із боку держави та її поточної підтримки, фінансовий результат діяльності поточного року; сукупний власний капітал.

У цій моделі спостерігається послідовне вимірювання впливу ендогенних факторів на суспільну важливість конкретного банку та вибір інструментів антикризового управління (докапіталізація, рекапіталізація, дорадче управління, націоналізація, надання стабілізаційних позик) для зменшення дії стрес-факторів на ринок за рахунок підтримки конкретної фінансової установи. Таке поєднання поведінки регулятора та банку вказує на процес зменшення дезорганізації та методичне обчислення загальних втрат для банківської системи в разі проникнення кризи у спеціалізований ощадний, системний, інфраструктурний або роздрібний банк національного масштабу.

Суть та динаміку процесу розвитку характеризує параметр $P_0 - P_1 - P_2$, що вказує на підвищення організованості функціонування банківської антикризової програми управління або втручання в часі. Процес розвитку складається із циклів, що відображає стан динамічної рівноваги. На практиці діяльності великого комерційного банку один рівноважний стан розвитку переходить у другий у певній проблемній точці неповернення, тобто перший цикл ($A_0 - A_1$) переходить у другий ($A_1 - A_2$) у точці B_1 . Явним прикладом може бути рекапіталізація ПАТ «Надра Банк» у 2008 р., який у результаті втратив клієнтську базу, що мала забезпечувати прибуток, і залишився з непокритими зобов'язаннями перед державою в обсязі 8 млрд грн [10, с. 137].

Основним інструментом антикризового управління є введення тимчасової адміністрації. Але тимчасова адміністрація не завжди справляється з поставленим завданням і стає передліквідаційною процедурою для банку.

Значний вплив для входження ДБК у фінансову установу відіграють соціально-економічні й політичні фактори на розвиток і функціону-

вання фінансового сектора, споживчі настрої, стримання валютного курсу та рівень втрат населення у пасивних операціях. Ці фактори впливають як на функціонування банківської системи загалом, так і на діяльність окремої фінансово-кредитної установи. Основною функцією банківської установи є збереження суспільного капіталу, тому необхідно забезпечити їх фінансову стійкість та надійність. Банк припиняє свою діяльність у разі неспроможності антикризового управління в банку диверсифікувати ризики в умовах невизначеності, тобто не може виконувати свої зобов'язання [6, с. 201].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У рамках дослідження описано бажані способи підтримки установи відповідно до статусу справ у комерційному банку залежно від його обсягів показників на ринку. Запропоновано структурно-логічну схему антикризового управління банків із державним банківським капіталом, куди долучено засади ситуативного аналізу щодо втручання регулятора у процес діяльності. Позначено важливість попереднього обґрунтування фінансових впливів у фінансово нездоровий банк за очікуваного значення допустимої суспільної користі на макрорівні. Дано визначення оперативного втручання регулятора в поточну діяльність комерційного або набутого державного банку як моніторингово-профілактичну діяльність, що здійснює НБУ на підставі різновидів аналітичних методик нагляду та заходів впливу на внутрішні бізнес-процеси. Установлено черговість заходів із підтримки банків у межах ситуативного аналізу, яка є різною порівняно зі звичайними комерційними банками або установами з іноземним капіталом саме через поточну можливість входження та прийняття рішень із боку держави як менеджера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гатаулліна Е. І. Державна фінансова політика у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою / Е. І. Гатаулліна // Економічний вісник університету. – 2015. – Вип. 27(1). – С. 149–155.
2. Жердецька Л. В. Розвиток методичних підходів до оцінки капіталу банків під операційний ризик / Л. В. Жердецька //

Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 3. – С. 125–129.

3. Іршак О. С. Макроекономічне прогнозування розвитку банків з державним капіталом в Україні / О. С. Іршак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12. – С. 334–340.
4. Костогриз В. Г. Інновації банків з іноземним капіталом у банківській системі України / В. Г. Костогриз // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2016. – Вип. 16(2). – С. 108–111.
5. Кульпінська Л. К. Стимулювання інвестиційного розвитку через трансформацію діяльності державних банків / Л. К. Кульпінська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 297–301.
6. Лапко О. О. Іноземні банки на ринку банківських послуг України та проблеми їх державного регулювання / О. О. Лапко, А. М. Демченко // Бізнес Інформ. – 2016. – № 12. – С. 200–205.
7. Осадчий І. А. Напрями забезпечення фінансового оздоровлення банків / І. А. Осадчий // Бізнес Інформ. – 2014. – № 12. – С. 400–404.
8. Сафронова О. Пріоритети державного регулювання діяльності банків з іноземним капіталом на ринку корпоративного контролю України / О. Сафронова // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – Вип. 4. – С. 155–162.
9. Шпигоцька Н. О. Роль великих вітчизняних банків у кредитуванні національної економіки / Н. О. Шпигоцька // Бізнес Інформ. – 2015. – № 7. – С. 260–268.
10. Чмутова І. М. Особливості функціонування державних банків у банківській системі України [Електронний ресурс] / І. М. Чмутова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pekon/2011.4/135-138.pdf (дата звернення: 23.10.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Hataullina, E. I. (2015). Derzhavna finansova polityka u krainakh z rozvynutoiu ta transformatsiinoiu ekonomikoiu [State Financial Policy in Developed and Transformational Economies]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 27(1), 149–155 [in Ukrainian].
2. Zherdetska, L. V. (2016). Rozvytok metodychnykh pidkhodiv do otsinky kapitalu bankiv pid operatsiinyi ryzyk [Development of methodical approaches to the assessment of banks' capital under operational risk]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy: Collected papers*, (3), (pp. 125–129) [in Ukrainian].
3. Irshak, O. S. (2013). Makroekonomichne prohnozuvannya rozvytku bankiv z derzhavnym kapitalom v Ukraini [Macroeconomic forecasting of development of banks with state capital in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, (23.12), (pp. 334–340) [in Ukrainian].
4. Kostohryz, V. H. (2016). Innovatsii bankiv z inozemnym kapitalom u bankivskii systemi Ukrainy [Innovations of Banks with Foreign Capital in the Banking System of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University: Collected papers. A Series: Economics*, (16(2), (pp. 108–111) [in Ukrainian].
5. Kulpinska, L. K. (2013). Stymuliuvannya investytsiinoho rozvytku cherez transformatsiiu diialnosti derzhavnykh bankiv [Stimulation of investment development through the transformation of the activities of state banks]. *Biznes Inform – Business Inform*, 12, 297–301 [in Ukrainian].
6. Lapko, O. O. & Demchenko, A. M. (2016). Inozemni banky na rynku bankivskykh posluh Ukrainy ta problemy yikh derzhavnoho rehu-liuvannya [Foreign banks in the market of banking services of Ukraine and the problems of their state regulation]. *Biznes Inform – Business Inform*, 12, 200–205 [in Ukrainian].

7. Osadchyi, I. A. (2014). Napriamy zabezpechennia finansovoho ozdorovlennia bankiv [Directions of providing financial rehabilitation of banks]. *Biznes Inform – Business Inform*, 12, 400–404 [in Ukrainian].
8. Safronova, O. (2012). Priorytety derzhavnoho rehuliuвання діяльності bankiv z inozemnym kapitalom na rynku korporatyvnoho kontroliu Ukrainy [The priorities of state regulation of activity of banks with foreign capital in the market of corporate control of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 4, 155–162 [in Ukrainian].
9. Shpyhotska, N. O. (2015). Rol velykykh vitchyznianskykh bankiv u kredyтуванні natsionalnoi ekonomiky [The role of large domestic banks in lending to the national economy]. *Biznes Inform – Business Inform*, 7, 260–268 [in Ukrainian].
10. Chmutova, I. M. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannia derzhavnykh bankiv u bankivskii systemi Ukrainy [Features of functioning of state-owned banks in the banking system of Ukraine] Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pekon/2011.4/135-138.pdf (accessed 23 October 2017) [in Ukrainian].

А. И. Лехицкий, советник председателя правления (ПАО «Банк Альянс», г. Киев). **Приобретение признаков неотложности вхождения государственного капитала в ходе антикризисного управления банками.**

Аннотация. Целью статьи является идентификация признаков необходимости, очередности и способов вхождения государства в капитал банка в рамках антикризисных программ на макроуровне. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализ и синтез, систематизация и синтез, диалектический подход. **Результаты.** Описаны желаемые способы поддержки учреждения в соответствии с состоянием дел в коммерческом банке в зависимости от его объемов показателей на рынке. Предложена структурно-логическая схема антикризисного управления банками с государственным банковским капиталом (ДСК), куда добавлены основы ситуационного анализа касательно вмешательства регулятора в процесс деятельности. Обозначены важность предварительного обоснования финансовых вливаний в финансово нездоровый банк при ожидаемом значении допустимой общественной пользы на макроуровне. **Практическая значимость результатов исследований.** Дано определение оперативного вмешательства регулятора в текущую деятельность коммерческого или приобретенного государственного банка как мониторингово-профилактическую деятельность, которую осуществляет НБУ на основании разновидностей аналитических методик надзора и мер воздействия на внутренние бизнес-процессы. Установлена очередность мероприятий по поддержке банков в пределах ситуативного анализа, которая отличается по сравнению с обычными коммерческими банками или учреждениями с иностранным капиталом именно из-за текущей возможности вхождения и принятия решений в качестве менеджера со стороны государства.

Ключевые слова: регулятор, антикризисная программа управления, государственный капитал банка, ситуативный анализ, очередность мер воздействия, оперативное вмешательство.

A. Lehitskij, Advisor of Board CEO (PJSC “Bank Alliance”, Kiev). **Urgent capital incurrence while anti-crisis management of banks.**

Annotation. The purpose of the article is to identify the necessities, priorities and ways of entering the state into the capital of the bank within the framework of crisis-based programs at the macro level. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The ways of desirable bank support in accordance with the rate level in and its market volumes were shown up. The structural-logical scheme of crisis management in banks with state-owned bank capital (SBC) was proposed, where the bases of situational analysis concerning the regulator’s intervention in the process of activity are included. The importance of the preliminary substantiation of for weak banks, within the expected value of permissible public benefit at the macro level is noted. **Practical value.** The definition of opera-

tional regulator intervention in the current activity of a commercial or acquired state bank, as a monitoring and preventive activity carried out by the NBU, which is based on varieties of analytical methods of supervision and measures of influence on internal business processes. The order of measures of support within the framework of situational analysis was held, which is different in comparison with ordinary commercial banks or institutions with foreign capital established in the article, because of the current possibility of entering and taking decisions as the manager by the regulator.

Keywords: *regulator, anti-crisis program of management, state capital of the bank, situational analysis, priority of measures of influence, operational intervention.*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

Б. В. СЕРОТЮК

(Національна академія управління, м. Київ)

Анотація. Метою дослідження є проведення огляду сучасної проблематики та макроекономічного аналізу базових показників вітчизняної банківської системи для формування передумов розвитку антикризового управління банками. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** У рамках статті було проведено макроекономічний аналіз базових показників діяльності банківського сектора, за рахунок чого можливе подальше формування рекомендацій для розвитку окремих суб'єктів фінансової системи. Установлено відправні точки прибутковості для банківської системи за останні 10 років, серед яких потрапили 2008, 2012 та 2013 рр., оскільки всі інші роки були збитковими для системи. Досліджено динаміку зміни строкових депозитів резидентів у національній валюті за умови зміни кількості діючих банківських установ за період 2008-2017 рр. Проведено критичний аналіз капіталізації банківської системи України, що відображає визначений позитивний тренд на стабілізацію становища в поточному періоді й перебалансованих продуктової та стратегічної політики банків за умовно ефективного рівня антикризових заходів, які є персоналізованими на мікрорівні банківської системи. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано, що сучасна проблематика безпосередньо стосується показників основної діяльності банків, тому моніторинг їх стану та відповідні висновки в оперативному режимі будуть ефективними під час прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: макроекономічний аналіз, критичний аналіз, капіталізація банківської системи, антикризові заходи, моніторинг банківського стану, нормативи адекватності капіталу, платоспроможність банків.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток банківського сектора України протягом останніх років мав нерівномірний та диспропорційний характер. До 2014 р. банківська система України зростала випереджальними темпами порівняно з іншими сегментами фінансового сектора, зокрема значно відставали від розвитку банківського сектора створення нових та збільшення статутного фонду діючих акціонерних товариств на ринку акцій, випуск небанківськими установами корпоративних облігацій та цінних паперів інститутів спільного інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували актуальну проблематику та сучасний стан розвитку банківського сектора, можна виділити О. Й. Шевцову, М. В. Сугоняку, І. В. Сало, М. В. Максимову, В. В. Глушенко, Г. І. Заднепровську,

В. В. Коваленко, С. Б. Манжос, А. О. Ілларионова. Тематика дослідження потребує постійного перегляду через динамічність змін у банківській системі, тому хронологічний аналіз макроекономічних показників, досягнень і проблематики фінансових установ забезпечить передумови для утворення ефективної системи антикризового менеджменту банків.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проведення огляду сучасної проблематики та макроекономічного аналізу базових показників вітчизняної банківської системи для формування передумов розвитку антикризового управління банками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Починаючи із 2014 р., політичні події, головним чином, через втрату контролю над значною частиною території та

військового конфлікту на Сході, що негативно вплинули на розвиток економіки загалом, знизили довіру населення до банківського сектора та розбалансували економіку країни. Ці фактори призвели до згорання економічної активності, порушили внутрішні та зовнішні торговельні зв'язки, спричинили девальвацію та прискорення інфляції. Це призвело до погіршення якості кредитних портфелів банківської системи, що зумовило значне скорочення кількості банківських установ та потребувало додаткового збільшення капіталу в банках, що залишилися на ринку, для створення значних резервів під активні операції. Під час аналізу діяльності комерційних банків одним з основних показників є прибутковість, що є головною передумовою успішного функціонування, подальшого розвитку та підтримання конкурентоспроможності на ринку. Відповідно прибутковість вітчизняної банківської системи доцільно вважати показником ефективності її роботи.

У ході дослідження М. В. Максимової було встановлено, що за період із 2008 по 2016 рр.

банківська система прибутково спрацювала за результатами трьох років. Прибутковими для банківської системи загалом були 2008, 2012 та 2013 рр., всі інші роки були збитковими для системи, причому, починаючи із 2014 р., банківська система демонструє зростання збитковості [1, с. 58].

Національний банк розподілив банки за ознаками форми власності на три категорії: банки з державною часткою, банки іноземних банківських груп та банки із приватним капіталом. Розподіл капіталу системи між цими категоріями, станом на 01.01.2017 р. відбувся таким чином: на першому місці банки іноземних груп – 48,59 %; на другому – з державною часткою – 32,49 %; на третьому – із приватним капіталом – 18,92 %. Незалежно від форми власності всі банки зазнали системної кризи внаслідок зазначених подій [7, с. 23].

Починаючи із 2014 року, діяльність банківської системи України має ознаки системної кризи. На рис. 1. наведено ознаки системних проблем банківської системи України за даними НБУ [2].

Рис. 1. Динаміка зміни кількості діючих банків за 2008–2017 роки [3]

На думку В. В. Глуценко, системним джерелом банківських криз є глибокі структурні диспропорції економіки України, до яких зараховують:

- деструктивну модель сировинної відкритої економіки, що характеризується концентраці-

єю економічної активності на експорті сировини й товарів із низькою доданою вартістю та імпортом споживчих товарів із високою доданою вартістю. Така модель породжує періодичні кризи платіжного балансу, пов'язані з глобальними циклами цін на сировину;

- консервацію кланово-олігархічного устрою, що призводить до монополізації або олігополізації ринків та активів. Це породжує низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу й системну корупцію на рівні управління;
- перетворення державних органів у неефективного та корумпованого менеджера, що призводить до деіндустріалізації та закріплення моделі сировинної економіки;
- перманентні проблеми із правами власності. Як наслідок, відсутність інвестицій на внутрішньому ринку, перманентна робота через офшори та виведення капіталу, гальмування розвитку промисловості та високих технологій, закріплення сировинної моделі й періо-

дичні валютні та фінансові кризи [4, с. 39].

У таких умовах керівництво країни повинне мати волю та стратегії реагування на ці виклики й не допускати помилки, інакше заходи державних регуляторів стають додатковими викликами для банківської системи, і у країні замість стабілізації відбувається поглиблення фінансово-економічної, валютної та банківської кризи.

Одним з основних показників стану та розвитку банківської системи є динаміка зміни пасивів, однієї з визначальних складових, найбільш чутливої до стану банківської системи країни, є показник залучених депозитів.

На рис. 2. наведено візуалізацію даних про динаміку зміни залишків коштів резидентів на рахунках строкових депозитів.

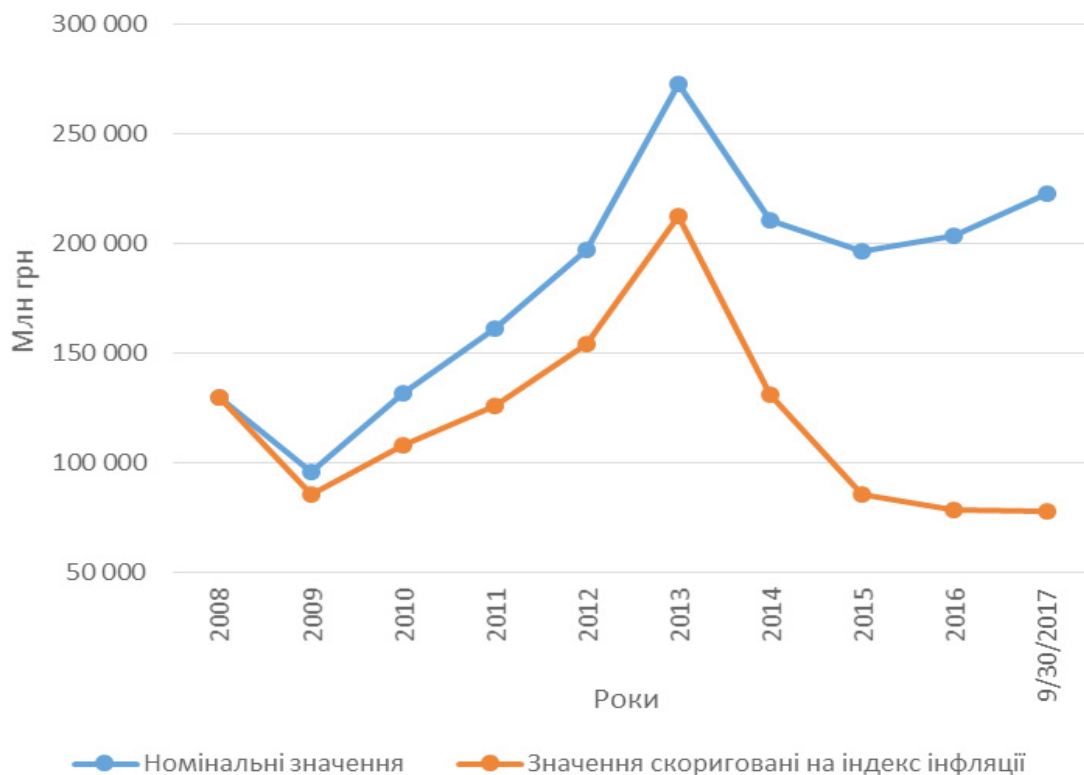

Рис. 2. Динаміка зміни строкових депозитів за 2008–2017 рр. [9, с. 18].

Перша крива відображає номінальні значення залишків на рахунках, друга – скориговані на індекс інфляції відносно 31.12.2008 р. Як видно з наведених даних, обидві криві мають чітку точку зміни тренда, що припадає на кінець 2013 р., але крива, яка відображає номінальні значення, створює ілюзію, що, починаючи з кінця 2015 р., відбувається зміна тренда, та пасиви починають зростати.

Водночас дані, які відображають реальну купівельну спроможність національної валюти, показують, що продовжується падіння пасивів банківської системи.

Аналогічні з трендами кривої, скоригованої на індекс інфляції, відображено тренди візуалізації динаміки зміни залишків на депозитних рахунках в іноземній валюті, що наведено на рис. 3.

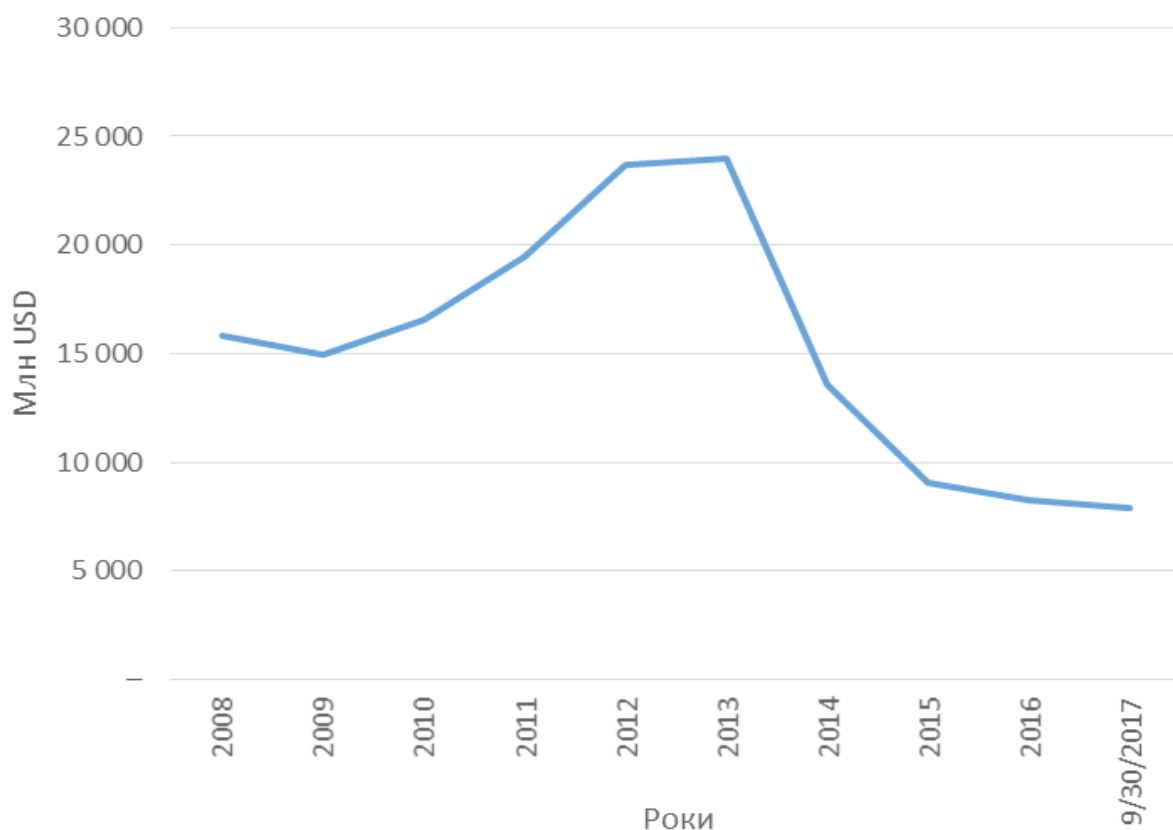

Рис. 3. Динаміка строкових депозитів у валюті за 2008–2017 рр. [2]

Однією із системних проблем української банківської системи є дефіцит довгострокових ресурсів. Цей факт позбавляє банківську систему можливості інвестиційного кредитування, що надає змогу стабільно фінансувати проекти з довгим циклом окупності [7, с. 23].

Отже, постає вимога розглянути тенденції в динаміці довгострокових депозитів за цей період. Як довгострокові депозити слід розглянути депозити строком більше ніж 2 роки. Візуалізацію динаміки довгострокових депозитів у національній валюті наведено на рис. 4.

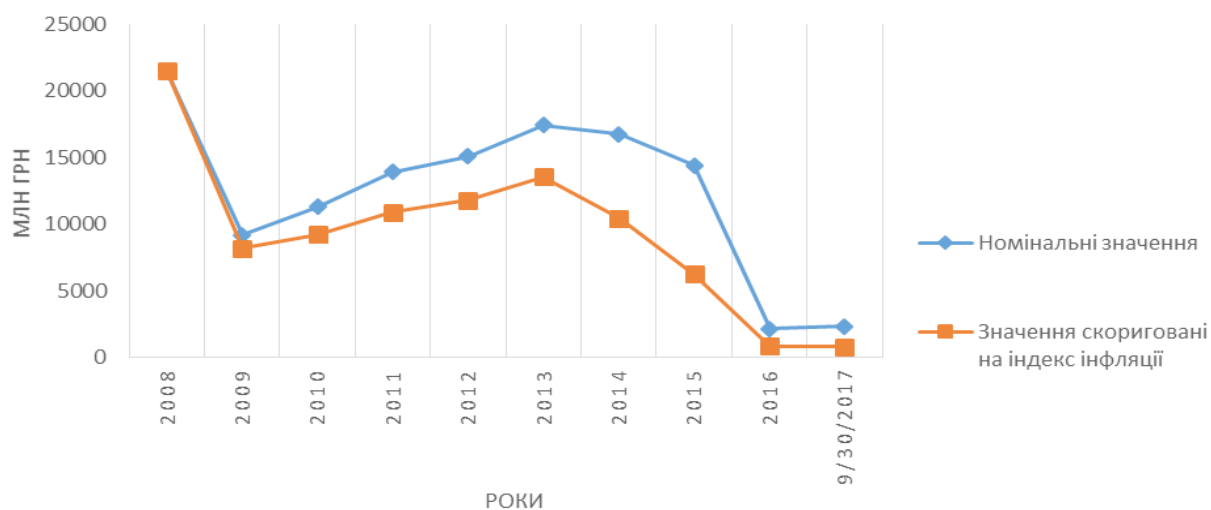

Рис. 4. Динаміка довгострокових депозитів у національній валюті [3]

Тенденція падіння строкових депозитів, що сформувалася з кінця 2013 р. та збереглася до 2017 р., свідчить про недовіру до банків та кризовий стан банківської системи. Іншим джерелом довгострокових ресурсів для здійснення інвестування проектів із великим строком окупності є власний капітал банківської системи. Крім того, рівень капіталізації банків визначає концентрацію ризиків у банківській діяльності, обмежує надання фінансових послуг та визначає розмір витрат на них. Недостатність капіталу унеможливує функціонування банку й може стати причиною його банкрутства та значною мірою визначає довіру до банку. Достатній обсяг власного капіталу банківської системи є передумовою ефективного кредитування економіки країни, цей показник, здебільшого, визначає довіру до банківської системи [10].

Важливість власного капіталу для функціонування банківської системи визнано на законодавчому рівні, згідно з [5] мінімальним розміром статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, збільшено зі 120 млн грн до 500 млн грн. З метою виконання положень цього Закону НБУ розроблено графік поступового приведення статутного капіталу у відповідність до вимог, а саме до розміру, не меншого, ніж: 120 млн грн – до 17 червня 2016 р.; 200 млн грн – до 11 липня 2017 р.; 300 млн грн – до 11 липня 2018 р.; 400 млн грн – до 11 липня 2019 р.; 450 млн грн – до 11 липня 2020 р.; 500 млн грн – до 11 липня 2024 року.

Отже, капіталізація банківської системи є суттєвим індикатором розвитку, візуалізацію змін цього індикатора наведено на рис. 5.

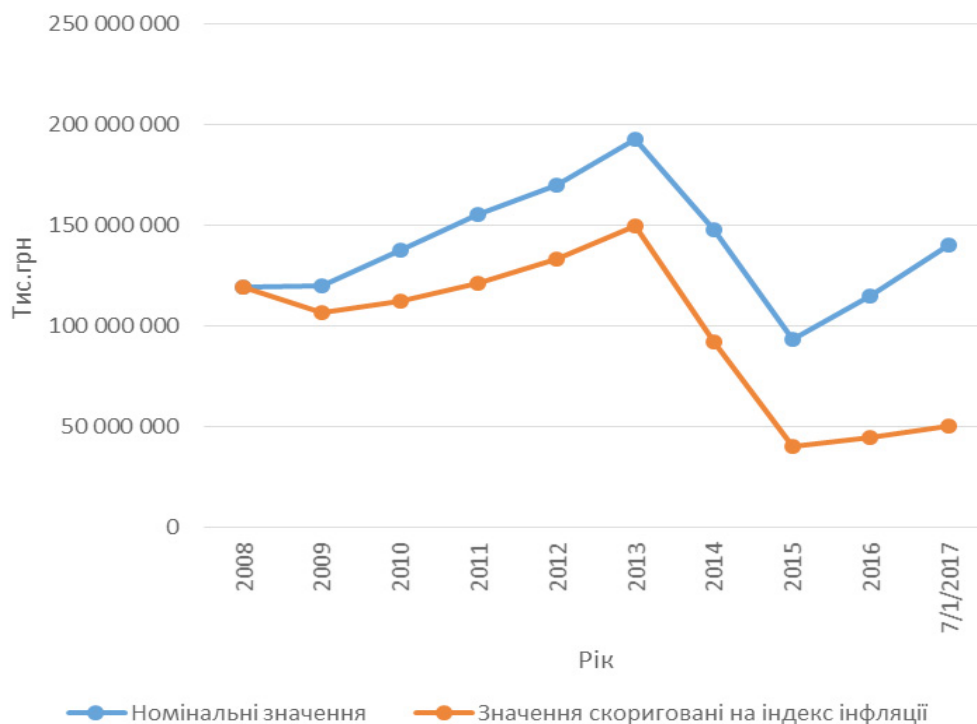

Рис. 5. Динаміка зміни власного капіталу банківської системи [3].

Критичний аналіз капіталізації банківської системи України показує, що явно визначений позитивний тренд, що спостерігався з кінця 2009 р., змінився на негативний із кінця 2013 р., та після закінчення 2015 р. знову змінився на позитивний. Станом на 01.07.2017 р. власний капітал банківської системи, за даними НБУ, становив 140 251 739 тис. грн. Втрата капіталу

системою обумовлена виведенням із ринку неплатоспроможних банків.

Зміна тренда динаміки власного капіталу у 2016 р. обумовлена діями НБУ на виконання норм Закону [5] про розмір статутного фонду, так, за даними Національного рейтингового агентства «Рюрік» [6], у 2016 році 43 комерційних банки збільшили свій статутний фонд на за-

гальну суму 105 696 млн грн. Водночас у рамках проведеного аналізу було встановлено, що мали та середні банки з українським приватним капіталом, незважаючи на те, що вони значною мірою виконували норматив адекватності капіталу Н2 [8, с. 67].

Науково-методичний підхід до оцінювання діяльності підприємств, у тому числі банківської діяльності, свідчить, що основною метою діяльності підприємства є отримання прибутку. Отже, для оцінки стійкості банківської системи загалом, так і окремих груп банків, до кризових шоків представляє інтерес проаналізувати виконання банками цієї функції та дослідити фінансовий результат окремих (визначених НБУ) груп українських банків.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У рамках статті було проведено макроекономічний аналіз базових показників діяльності банківського сектора, за рахунок чого можливе подальше формування рекомендацій для розвитку окремих суб'єктів фінансової системи. Установлено відправні точки прибутковості для банківської системи за останні 10 років, серед яких потрапили 2008, 2012 та 2013 рр., оскільки всі інші роки були збитковими для системи.

Було розглянуто сучасну проблематику, що стосується показників основної діяльності банків, та враховано зміни купівельної спроможності національної валюти. Опрацьовано динаміку зміни строкових депозитів резидентів у національній валюті за умови зміни кількості діючих банківських установ за період 2008–2017 рр. Здійснено критичний аналіз капіталізації банківської системи України, який відображає визначений позитивний тренд на стабілізацію становища в поточному періоді та перебалансування продуктової та стратегічної політики банків за умовно ефективного рівня антикризових заходів, які є персоналізованими на мікрорівні банківської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимова М. В. Банківська система України: стан та проблеми / М. В. Максимова // Економіка та держава. – 2017. – № 5. – С. 56–60.
2. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 року № 391. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 12.08.2017). – Назва з екрана.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 12.08.2017). – Назва з екрана.
4. Глущенко В. В. Сучасна банківська система України і головні проблеми її розвитку / В. В. Глущенко, Д. М. Соловійов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Економічна. – 2016. – Вип. 91. – С. 33–44.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи [Електронний ресурс] : Закон України від 04.07.2014 р. № 1586-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1586-18> (дата звернення: 12.08.2017). – Назва з екрана.
6. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf (дата звернення: 12.08.2017). – Назва з екрана.
7. Заднепровська Г. І. Сучасна банківська система України під впливом іноземних фінансових інститутів / Г. І. Заднепровська // ScienceRise. – 2016. – № 6(1). – С. 21–24.
8. Коваленко В. В. Антикризові заходи банківського регулювання: міжнародні стандарти й вітчизняна практика / В. В. Коваленко, Ю. О. Гаркуша // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1. – С. 63–69.
9. Манжос С. Б. Антикризове управління банківською діяльністю: форми і технології / С. Б. Манжос // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 6(5). – С. 16–20.

10. Ілларіонов А. Українська економічна катастрофа 2013–2016 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/publications/dopovid-illarionova-kerivnitstvo-natsbanku-obrushilo-grivnju-zbilshilo-chastku-rosijskih-bankiv-zbilshiv-derzhborg-i-dozvolilo-janukovichu-prihovati-aktivi-176269.html> (дата звернення: 12.08.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Maksimova, M. V. (2017). Bankivska systema Ukrainy: stan ta problemy [Banking system of Ukraine: state and problems]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 5, 56–60 [in Ukrainian].
2. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy “Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku” vid 18.06.2015 roku № 391 [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine “On Approval of the Integrated Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020” from June 18, 2015, No. 391]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (accessed 12 August 2017) [in Ukrainian].
3. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. (n.d.). <https://bank.gov.ua/control/uk/index>. Retrieved from <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (accessed 12 August 2017) [in Ukrainian].
4. Hlushchenko, V. V. & Soloviov, D. M. (2016). Suchasna bankivska systema Ukrainy i holovni problemy yii rozvytku [Modern banking system of Ukraine and main problems of its development]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. : Ekonomichna – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin: Collected papers. A Series: Economical*, (91), (pp. 33–44) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zapobihannia nehatyvnomu vplyvu na stabilnist bankivskoi systemy” vid 04.07.2014 r. № 1586-VII [Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Prevent Negative Impact on the Stability of the Banking System” from 04.07.2014 No. 1586-VII]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1586-18> (accessed 12 August 2017) [in Ukrainian].
6. Natsionalne reitynhove ahentstvo “Riurik”. Analitychnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za rezultatamy 2016 roku [National rating agency “Rurik”. Analytical review of the banking system of Ukraine in 2016]. (2016). http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf. Retrieved from http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf (accessed 12 August 2017) [in Ukrainian].
7. Zadnieprovskaya, H. I. (2016). Suchasna bankivska systema Ukrainy pid vplyvom inozemnykh finansovykh instytutiv [Modern banking system of Ukraine under the influence of foreign financial institutions]. *ScienceRise*, 6(1), 21–24 [in Ukrainian].
8. Kovalenko, V. V. & Harkusha, Yu. O. (2015). Antykryzovi zakhody bankivskoho rehuliuвання: mizhnarodni standarty y vitchyzniana praktyka [Anti-crisis measures of banking regulation: international standards and domestic practice]. *Stratehichni priorityety – Strategic priorities*, 1, 63–69 [in Ukrainian].
9. Manzhos, S. B. (2014). Antykryzove upravlinnia bankivskoiu diialnistiu: formy i tekhnolohii [Anti-crisis management of banking activity: forms and technologies]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University: Collected papers. A Series: Economics*, (6(5), (pp. 16–20) [in Ukrainian].
10. Illarionov, A. Ukrainiska ekonomichna katastrofa 2013–2016 rokiv [Ukrainian economic disaster for 2013–2016 years]. (n.d.). Retrieved from <http://gordonua.com/ukr/publications/dopovid-illarionova-kerivnitstvo-natsbanku-obrushilo-grivnju-zbilshilo-chastku-rosijskih-bankiv-zbilshiv-derzhborg-i-dozvolilo-janukovichu-prihovati-aktivi-176269.html> (accessed 12 August 2017) [in Ukrainian].

Б. В. Серотюк (Национальная академия управления, г. Киев). **Современное состояние и перспективы развития отечественного банковского сектора.**

Аннотация. Целью исследования является рассмотрение современной проблематики и макроэкономического анализа базовых показателей отечественной банковской системы для формирования предпосылок развития антикризисного управления банками. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** В рамках статьи был проведен макроэкономический анализ базовых показателей деятельности банковского сектора, за счет чего возможно дальнейшее формирование рекомендаций для развития отдельных субъектов финансовой системы. Установлены отправные точки доходности для банковской системы за последние 10 лет, среди которых попали 2008, 2012 и 2013 гг., так как все остальные годы были убыточными для системы. Исследована динамика изменения срочных депозитов резидентов в национальной валюте при изменении количества действующих банковских учреждений за период 2008-2017 гг. Проведен критический анализ капитализации банковской системы Украины, который отражает определенный положительный тренд на стабилизацию положения в текущем периоде и перезагрузке продуктовой и стратегической политики банков при условно эффективном уровне антикризисных мер, которые являются персонифицированными на микроуровне банковской системы. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновано, что современная проблематика непосредственно касается показателей основной деятельности банков, поэтому мониторинг их состояния и соответствующие выводы в оперативном режиме будут эффективными при принятии управленческих решений.

Ключевые слова: макроэкономический анализ, критический анализ, капитализация банковской системы, антикризисные меры, мониторинг банковского состояния, нормативы адекватности капитала, платежеспособность банков.

B. Serotiuk (National Academy of Management, Kyiv). **Current situation and prospects of banking sector's development on domestic market.**

Annotation. The purpose of the study is to conduct an examination of modern issues and macroeconomic analysis of the domestic banking system basic indicators for the formation of prerequisites for the banks crisis management development. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** In the article, was carried out a macroeconomic analysis of the banking sector performance indicators, due to which further recommendations development for the individual entities development of the financial system is possible. The profitability starting points for the banking system over the past 10 years have been established, among which 2008, 2012 and 2013, as all other years were unprofitable for the system. The changes dynamics in term of the residents deposits in national currency was studied with a change in the operating banking institutions number for the period 2008-2017. There was carried out a capitalization critical analysis of the Ukrainian banking system, which reflects a certain positive trend in stabilizing the situation in the current period and reloading the product and strategic policies of banks with a conditionally effective anti-crisis measures that are personified at the micro level of the banking system. **Practical value.** It is substantiated that modern problems directly concern indicators of the banks main activity, therefore their condition monitoring and relevant conclusions in the operational mode will be effective in making managerial decisions.

Keywords: macroeconomic analysis, critical analysis, capitalization of the banking system, anti-crisis measures, monitoring of the banking situation, capital adequacy standards, solvency of banks.

VI. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО Й МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 336:339

МОДЕЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ КРАЇН ЩОДО ЇХ ВКЛЮЧЕННЯ У ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ю. В. ВЛАСЕНКО

(Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні конкурентних компетенцій країн щодо їх включення у глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) за показниками інноваційного розвитку. У статті визначено пріоритетні напрями кооперації вітчизняного бізнесу із транснаціональним з урахуванням інноваційної складової, а також здійснено компаративний аналіз країн, що представляють різні регіони світу, щодо їх ступеня включення у ГЛДВ за їх конкурентними перевагами на світовій арені. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, а також економіко-математичного методу. **Результати.** Для досліджуваних країн (США, Саудівської Аравії, КНР, Швейцарії, Японії та України) визначено пріоритетні галузі, що формують додану вартість у відповідній ланці глобального ланцюга з урахуванням інноваційної складової. **Практична значущість результатів дослідження.** *Результати моделювання* дозволяють визначити галузеві орієнтири інноваційного розвитку зазначених країн, а також імплементувати зарубіжний досвід в українську економіку з метою її включення у глобальні ланцюги доданої вартості.

Ключові слова: *глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ), конкурентні переваги, високотехнологічний експорт, дослідження і розробки (ДіР), інновації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасному глобалізованому світі інновації виступають детермінантою міжнародної конкурентоспроможності будь-якого суб'єкта світового господарства, а ГЛДВ – інструментом створення доданої вартості та транснаціоналізації

бізнесу. Отже, в цьому контексті актуальним постає питання виявлення пріоритетних галузей, що формують додану вартість у відповідній ланці глобального ланцюга з урахуванням інноваційної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних учених, праці яких присвячені дослідженню ГЛДВ, можна виділи-

ти таких: К. де Бекера, Р. Каплінські, Дж. Лі, О. Мемедовіча, К. П'єтробеллі, Т. Стеджена, Дж. Хамфрі та ін. Для вітчизняної літератури проблема вивчення глобальних ланцюгів створення вартості є відносно новою, тому недостатньо розробленою. Серед українських науковців варто виділити роботи І. Й. Гладія, Г. В. Дугінеця, І. Я. Зварича, О. В. Підчоси, О. І. Рогача, С. Соколенко та ін. Проте більшість таких досліджень мають прикладний характер та є вузькоспрямованими, в них розглядаються лише окремі галузі або країни.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення пріоритетних галузей, що формують додану вартість у відповідній ланці глобального ланцюга з урахуванням інноваційної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні питання функціонування та поширення глобальних ланцюжків доданої вартості набувають все більшої актуальності.

Як переваги, обумовлені участю у ГЛДВ для країни, виділяють підвищення якості виробленої продукції, розширення ринків збуту за рахунок отримання доступу до глобальних ринків, модернізацію технологій, стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій, зростання зайнятості за умови збільшення рівня реальної заробітної плати. Отже, ГЛДВ являють собою для України не тільки інструмент поглиблення інтеграції у світову економіку, а

й посилення своїх міжнародних конкурентних позицій на сучасному етапі розвитку.

У цьому контексті традиційно реалізується два основні підходи:

- 1) концентрація виробництва та експорту на певному колі компонентів у рамках ланцюга з використанням наявних переваг;
- 2) реалізація стратегії промислового зростання, націленої на створення національних виробничих потужностей на всіх стадіях виробництва для розвитку вертикально інтегрованих галузей промисловості [1].

Для виявлення особливостей включення країн у ГЛДВ та імплементації відповідного зарубіжного досвіду в національну економіку, а також визначення пріоритетних напрямів кооперації вітчизняного бізнесу із транснаціональним з урахуванням інноваційної складової, слід здійснити аналіз країн, які за рахунок їх географічного розташування, спеціалізації, виробничих потужностей, рівня інноваційного розвитку та конкурентних переваг на глобальному ринку виступають їх учасниками, а саме: США, Саудівської Аравії, КНР, Швейцарії та Японії. Зазначені країни представляють різні регіони світу та мають характерний ступінь включення у ГЛДВ за їх конкурентними перевагами на світовій арені, тому вони є презентативними для дослідження.

Для виявлення впливу змінних, що характеризують включення країни до глобальних ланцюгів доданої вартості, запропоновано використати регресійні моделі за таким алгоритмом (рис. 1).

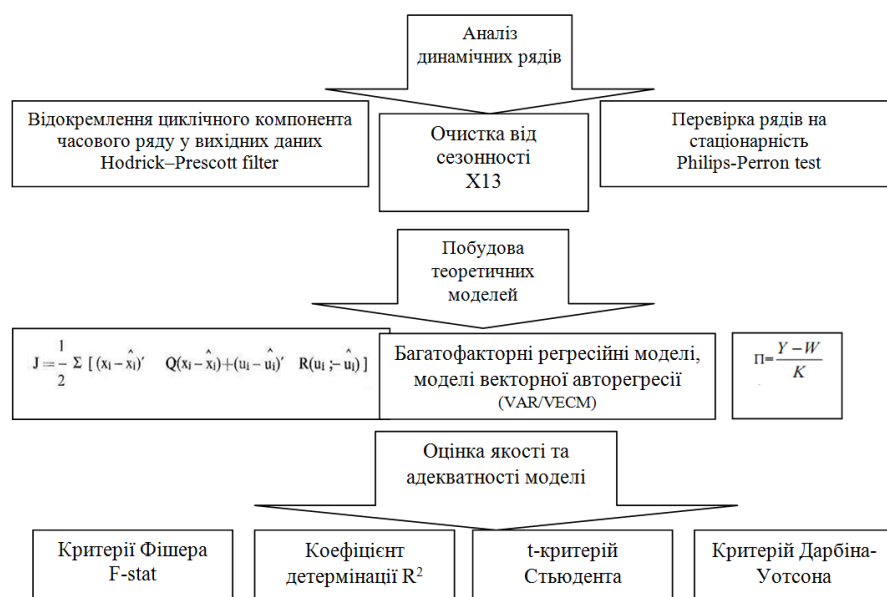

Рисунок 1. Етапи економіко-математичного моделювання

Для оцінки параметрів регресії, лінійної за параметрами, необхідно використовувати метод найменших квадратів (МНК). Згідно з МНК пошук найкращої апроксимації набору спостережень лінійною функцією зводиться до мінімізації функціоналу.

$$g = \sum_{i=1}^n (y_i - (a + bx_i))^2.$$

Перевірка значущості рівняння регресії здійснюється на основі дисперсійного аналізу.

Якщо позначити через $\hat{y} = a + bx$ теоретично обчислювані за формулою значення, тоді:

$$y_i - \bar{y} = y_i - \bar{y} + \hat{y}_i - y_i = \left(y_i - \hat{y}_i \right) + \left(\hat{y}_i - \bar{y} \right).$$

Необхідно перетворити формулу дисперсії з урахуванням вищевказаної суми:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 &= \sum_{i=1}^n \left[\left(\hat{y}_i - \bar{y} \right) + \left(y_i - \hat{y}_i \right) \right]^2 = \sum_{i=1}^n \left(\hat{y}_i - \bar{y} \right)^2 + \\ &+ \sum_{i=1}^n \left(y_i - \hat{y}_i \right)^2 + 2 \sum_{i=1}^n \left(\hat{y}_i - \bar{y} \right) \left(y_i - \hat{y}_i \right). \end{aligned}$$

Далі

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n \left(\hat{y}_i - \bar{y} \right) \left(y_i - \hat{y}_i \right) &= \sum_{i=1}^n \left(y_i - \hat{y}_i \right) \left(a + bx_i - \bar{y} + b\bar{x} \right) = \\ &= \sum_{i=1}^n \left(y_i - \hat{y}_i \right) \left(a - \bar{y} + b\bar{x} \right) + b \sum_{i=1}^n \left(y_i - \hat{y}_i \right) \left(x_i - \bar{x} \right) = \\ &= b \sum_{i=1}^n \left(y_i - a - bx_i \right) x_i - b\bar{x} \sum_{i=1}^n \left(y_i - a - bx_i \right) = 0. \end{aligned}$$

Оскільки є рівність $\left(a - \bar{y} + b\bar{x} \right) = 0$, то з МНК є співвідношення:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n \left(y_i - a - bx_i \right) x_i &= 0; \\ \sum_{i=1}^n \left(y_i - a - bx_i \right) &= 0. \end{aligned}$$

Відповідно,

$$\underbrace{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}_{TSS} = \underbrace{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}_{RSS} + \underbrace{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}_{ESS}$$

де TSS (total sum of squares) – уся дисперсія: сума квадратів відхилень від середнього;

RSS (regression sum of squares) – пояснена частина всієї дисперсії (обумовлена регресією);

ESS (error sum of squares) – залишкова сума або залишкова дисперсія.

Оцінку якості побудованої моделі можна визначити через коефіцієнт (індекс) детермінації, а також за допомогою середньої помилки апроксимації.

Середня помилка апроксимації – середнє відхилення розрахункових значень від фактичних у відсотках:

$$\bar{A} = \frac{1}{n} \sum \left| \frac{y - y_x}{y} \right| \cdot 100\%$$

Межа значень $A \leq 0.08 - 0.1$ (8–10%) є допустимою під час побудови моделі.

Середній коефіцієнт еластичності показує, на скільки % в середньому за сукупністю зміниться результат у від своєї середньої величини в разі зміни фактора x на 1 % від свого середнього значення:

$$\bar{\varepsilon} = f'(x) \frac{\bar{x}}{\bar{y}} \Rightarrow \bar{\varepsilon} \cdot \bar{y} = f'(x) \cdot \bar{x},$$

де f' – характеризує співвідношення приросту результату та фактора для відповідної форми зв'язку.

За допомогою побудови рівняння регресії визначено форму зв'язку між досліджуваними явищами.

Модель має таку теоретичну специфікацію для кожної країни, обраної для аналізу – США, Україна, Саудівська Аравія, Японія, КНР, Швейцарія:

$(Hi - Tech Exp.) Y = c * (Ind) X_1 * (Man) X_2 * (Ser) X_3 * (Inn) X_4 * X_5 (R\&D) * X_6 (IT) * X_7 (Pat) * X_8 (Edu)$

Де y – об'єми високотехнологічного експорту для країни, n ;

X1 – об'єм доданої вартості у промисловості, млрд дол. США;

X2 – об'єм доданої вартості в обробній промисловості, млрд дол. США;

X3 – об'єм доданої вартості у сфері послуг, млрд дол. США;

X4 – індекс інновацій країни n ;

X5 – дослідження та розробки, % ВВП;

X6 – експорт продукції ІТ сфери, % ВВП;

X7 – кількість патентів у національній економіці;

X8 – витрати на освіту, % ВВП;

C – константа.

У результаті моделювання представлено економічну інтерпретацію коефіцієнтів моделі для кожної з досліджуваних країн, а саме:

- *США*: показники, які мають найбільшу статистичну значущість щодо впливу на високотехнологічний експорт Сполучених Штатів, – це додана вартість, що створюється у промисловості, та рівень витрат на дослідження й розробки. За умови збільшення доданої вартості у промисловості на 1 одиницю, високотехнологічний експорт зростає на 181 одиницю за інших незмінних умов. За збільшення витрат на дослідження та розробки на 1 одиницю високотехнологічний експорт суттєво зростає на 13 864 одиниць за інших незмінних умов;
- *Саудівська Аравія*: індикатори моделі вказують на вкрай низький рівень позитивного статистичного впливу факторів глобальних ланцюгів доданої вартості на об'єми високотехнологічного експорту в Саудівській Аравії; додана вартість у структурі високотехнологічного експорту Саудівської Аравії формується у промисловості;
- *КНР*: економічна інтерпретація моделі для цієї країни є дещо суперечливою. З одного боку, інтуїтивно зрозуміло про значну конвергенцію Китаю до світових виробничих ланцюгів, а з іншої, результати моделі свідчать про статистичну значущість для Китаю фактора створення доданої вартості лише у сфері промисловості. Ані освіта, ані дослідження та розробки не мають виявленого статистичного впливу на конвергенцію КНР до глобальних виробничих ланцюгів. Це можна пояснити тим, що китайська економіка ще має потужний потенціал попереду, наразі все ще не завершився технологічний етап, коли Китай є збиральним цехом світової економіки;
- *Швейцарія*: за умови зростання об'ємів фінансування досліджень і розробок об'єм високотехнологічного експорту збільшується на 1 751 одиницю за інших незмінних умов; найбільший приріст високотехнологічного експорту відбувається у Швейцарії через зростання об'ємів фінансування освіти – 5 942 одиниці за інших незмінних умов; також за результатами виявлено позитивний статистичний вплив таких факторів, як додана вартість в обробній промисловості й рівень інноваційності;
- *Японія*: конвергенція японської економіки до глобальних ланцюгів доданої вартості відбувається через сферу послуг та сферу обробної промисловості; особливого значення для розвитку високотехнологічного сектора економіки Японії мають дослідження та розробки, а також інновації. Виявлено статистичний вплив об'єму досліджень і розробок – за умови їх збільшення на 1 одиницю об'єм високотехнологічного експорту зростає на 2 170 одиниць.
Усебічно дослідивши зарубіжний досвід експортоорієнтованих та імпортоорієнтованих країн у сфері виробництва, реалізації та використання високотехнологічної продукції, а також їх включення до ГЛДВ, важливим є виявлення тих галузевих напрямів, які б дозволили залучитися до них і Україні.
Економічна інтерпретація для України так:
 - жодний із факторів, який указує на значущість української економіки до глобальних ланцюгів доданої вартості, не виявився статистично значущим;
 - єдиний статистично значущий фактор, що позитивно впливає на зростання високотехнологічного експорту, є експорт інформаційних технологій, що підтверджує місце України як світового центру з ІТ-аутсорсингу.Обґрунтовано, що НІС України має ознаки науково-технологічної платформи як форми міжнародного державно-приватного партнерства, що спрямовано на активізацію зусиль зі створення нових перспективних технологій, інноваційних товарів і послуг, залучення додаткових ресурсів для проведення спільних наукових досліджень і розробок, сприяння передачі технології та інформації через міжнародні мережі трансферу технологій.
Ураховуючи те, що обсяг фінансування наукової й науково-технічної діяльності в Україні, навіть за рахунок усіх джерел фінансування залишається незначним (у 2016 р. становив 12,2 млрд грн, у тому числі за рахунок державного бюджету – 4,25 млрд грн), слід говорити про диференційний підхід до вибору галузевих пріоритетів розвитку [2].
Отже, зважаючи на результати моделювання, можна навести зведені результати для значених країн (табл. 1).

Таблиця 1

Зведена таблиця результатів моделювання

	США	Україна	С. Аравія	Швейцарія	КНР	Японія
X1 – об'єм доданої вартості у промисловості, млрд дол.	181,4293	–	–	–	–	–
X2 – об'єм доданої вартості в обробній промисловості, млрд дол.	–	–	14,2000	308,2000	89,7790	236,0700
X3 – об'єм доданої вартості у сфері послуг, млрд дол.	6,6078	–	–	–	9,0566	9,080314
X4 – індекс інновацій країни, п	–	–	–	344,3994	–	507,9091
X5 – дослідження та розробки, % ВВП	13864,1200	–	–	1751,2000	–	2170,8650
X6 – експорт продукції ІТ-сфери, % ВВП	–	1168,7000	786,0020	–	–	–
X7 – кількість патентів у національній економіці	–	–	-0,7660	–	–	–
X8 – витрати на освіту, % ВВП	–	–	–	5942,2780	–	–
R-squared	0,8200	0,600617	0,515109	0,9100	0,4700	0,8400
Prob(F-statistic)	0,0027	0,031218	0,097891	0,000076	0,0522	0,001675
DW	3,1061	2,2100	2,9500	1,9900	2,5750	2,7067

Отже, за даними табл. 1, можна побачити, що у США досить високий рівень доданої вартості створюється за рахунок промисловості, оскільки промисловість США відрізняється високим рівнем виробничої та територіальної концентрації, де представлені всі наявні галузі, орієнтовані на випуск як масової, так і серійної продукції. Безумовним світовим лідером вони виступають у хімічній промисловості, легкій, видобувній та ВПК, тому й рівень витрат на ДіР досить високий, а сфера послуг у США формує 74,9 % ВВП країни [3].

Саудівська Аравія вирізняється високим рівнем експорту ІТ-послуг, що пояснюється інтенсифікацією розвитку цієї галузі у країні за останні 7 років, та переробної промисловості, оскільки економіка цієї держави базується на нафтовій промисловості, що становить 45 % валового внутрішнього продукту країни, 75 % доходів бюджету та 90 % експорту становить експорт нафтопродуктів.

Швейцарія характеризується високим рівнем інноваційності, що підтверджують високі показники витрат на освіту та ДіР, індекс інновацій. Країна має високий рівень формування доданої вартості у промисловості. Основними галузями промисловості є машинобудування,

текстильна промисловість, хімічна та харчова, хай-тек і фармацевтика. Швейцарія також є світовим лідером з очищення золота, переробляючи дві третини від його світового видобутку.

Китай включений у ГЛДВ за рахунок обробної промисловості та сфери послуг. Промисловий потенціал КНР приносить близько 46,6 % ВВП країни. Китай посідає перше місце у світі за кількістю фабрик та заводів. На сьогодні промисловість КНР представлена 360 галузями [3]. Поряд із традиційно розвиненими галузями (текстильною, вугільною, чорною металургією) виникли й такі нові галузі промисловості, як нафтовидобувна, нафтопереробна, хімічна, фармацевтична, автомобільна, авіаційна, космічна, електронна. Так, частка сфери послуг у валовому внутрішньому продукті Китаю у 2013 р. вперше перевищила частку промислового виробництва й до сьогодні зростає. На такі сектори економіки, як нерухомість, роздрібна торгівля і фінанси, доводиться 41 % ВВП.

Японія має високий ступінь інтеграції у ГЛДВ за рахунок інтенсивного розвитку інновацій. Відповідно до державної програми розвитку японської НІС був здійснений перехід від імпорту технічних досягнень до розробки

власної системи ДіР. Здійснено кардинальні заходи щодо вдосконалення підготовки кадрів і подальшого розвитку міжнародного науково-співробітництва.

Що ж до України, то, на жаль, на сьогодні вона не має жодних конкурентних переваг та передумов щодо включення у ГЛДВ, крім ІТ-технологій. Отже, для нашої держави головним пріоритетом економічного розвитку має стати цілеспрямований перехід до інноваційної моделі економіки, що вимагає дослідження та використання зарубіжного досвіду.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Вдале впровадження та адаптація складових моделей інноваційного розвитку економіки значно активізують реформування національної економіки на шляху її інноваційного розвитку. Перспективним подальшим напрямом дослідження є розгляд досвіду країн Євросоюзу в контексті стимулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні, а саме розвиток технопарків та технополісів. По-друге, найбільш придатною моделлю інноваційного розвитку є китайська, оскільки дозволяє урівноважити фінансову та науково-кадрову системи забезпечення функціонування НІС та її включення у ГЛДВ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. OECD. Implications of Global Value Chains for Trade, Investment. Development and Jobs

Ю. В. Власенко (Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»). **Моделирование конкурентных компетенций стран относительно их включения в глобальные цепи добавленной стоимости по показателям инновационного развития.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении конкурентных компетенций стран относительно их включения в глобальные цепи добавленной стоимости (ГЦДС) согласно показателям инновационного развития. В статье определены приоритетные направления кооперации отечественного бизнеса с транснациональным с учетом инновационной составляющей, а также осуществлен компаративный анализ стран, представляющих различные регионы мира, по их степени включения в ГЦДС по их конкурентным преимуществам на мировой арене. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, а также экономико-математического метода. **Результаты.** Для исследуемых стран (США, Саудовской Аравии, КНР, Швейцарии, Японии и Украины) определены приоритетные отрасли, которые формируют добавленную стоимость в соответствующем звене глобальной цепи с учетом инновационной составляющей. **Практическая значимость результатов исследования.** Результаты моделирования позволяют определить отраслевые ориентиры

[Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/unctad_oecd_wto_2013d1_en.pdf (дата звернення: 3.11.2017). – Назва з екрана.

2. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2017.pdf (дата звернення: 3.11.2017). – Назва з екрана.
3. World Bank national accounts data, and OECD. Industry, value added [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 3.11.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. OECD. Implications of Global Value Chains for Trade, Investment. Development and Jobs. (2013). Retrieved from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/unctad_oecd_wto_2013d1_en.pdf (accessed 3 November 2017).
2. The Global Competitiveness Report 2016–2017. (2013). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2017.pdf (accessed 3 November 2017).
3. World Bank national accounts data, and OECD. Industry, value added. (n.d.). Retrieved from <https://data.worldbank.org/> (accessed 3 November 2017).

инновационного развития указанных стран, а также имплементировать зарубежный опыт в украинскую экономику с целью ее включения в глобальные цепи добавленной стоимости.

Ключевые слова: глобальные цепи добавленной стоимости (ГЦДС), конкурентные преимущества, высокотехнологичный экспорт, исследования и разработки (ИиР), инновации.

Y. Vlasenko (Kyiv National Economic University the name of Vadim Getman). **Modeling competitive competences of countries on their inclusion in the global values chains based on indicators of innovative development.**

Annotation. The purpose of the paper is to identify competitive competencies of countries for their inclusion in global value chains on indicators of innovation development. The article defines the priority directions of domestic business's cooperation with transnational, taking into account the innovative component, as well as comparative analysis of the countries representing different regions of the world, regarding their degree of inclusion in the GVC for their competitive advantages in the world area. **Methodology of research.** Solving the problems set in the article is carried out with the help of such general scientific and special methods of research: analysis and synthesis, as well as the economic-mathematical method. **Findings.** For the researched countries (USA, Saudi Arabia, China, Switzerland, Japan and Ukraine), are defined priority sectors that form the added value of the corresponding the global chain, taking into account the innovative component. **Practical value.** The simulation's results allow us to identify industry benchmarks for the innovation development of these countries, as well as implement foreign experience in the ukrainian economy in order to integrate it into global value chains.

Keywords: global value chains (GVC), competitive advantages, high-tech exports, research and development (R&D), innovation.

VII. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.7:330:004:338.47

МОДЕЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТРАНСПОРТНО- ЛОГІСТИЧНИМИ ЦЕНТРАМИ

В. В. ІВАНОВА, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є моделювання інформаційного забезпечення процесів управління транспортно-логістичними центрами. Статтю присвячено дослідженню діяльності транспортно-логістичних центрів, проблемам інформаційного забезпечення управління їх діяльністю для ефективного функціонування транспортно-логістичної системи. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу, теорії множин та лінійного програмування. **Результати.** Рекомендовано здійснювати організацію інформаційного забезпечення діяльності транспортно-логістичного центру шляхом створення спеціального інформаційного суб'єкта. Запропоновано теоретико-множинну модель організації інформаційного забезпечення управління діяльністю транспортно-логістичного центру. Розроблено модель оперативності процесу інформаційного забезпечення управління діяльністю транспортно-логістичного центру. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів буде сприяти високому рівню інформаційного забезпечення діяльності транспортно-логістичного центру та інших суб'єктів транспортно-логістичних процесів і мінімізації витрат часу на задоволення інформаційних потреб. Основні наукові положення статті можна використовувати в діяльності транспортно-логістичних центрів.

Ключові слова: інформація, інформаційне забезпечення, транспортно-логістичний центр, моделювання, оптимізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Транспортна система України є значимою складовою інфраструктури країни, що забезпечує функціонування, зокрема її економічної сис-

теми та взаємозв'язок зі світовими ринками. Ефективне використання вигідного географічного розташування України та наявної транспортної системи має ґрунтуватися на дієвій стратегії, комплексному та системному підході до реалізації відповідних до неї тактичних

завдань. Формування потужної транспортно-логістичної системи є надзвичайно актуальною проблемою держави та господарювання суб'єктів.

Особливої ролі в забезпеченні функціонування транспортної системи як фундаменту економічного розвитку країни набувають транспортно-логістичні центри (ТЛЦ), що координують бізнес-процеси транспортної та економічної систем у межах країни та у світі, забезпечують інтеграцію української транспортно-логістичної системи в міжнародну.

Різнобічність діяльності ТЛЦ, що потребує ефективного скоординованого управління, зумовлює потребу в розробленні заходів для створення необхідного інформаційного забезпечення управління ним та організації об'єднаного простору для забезпечення інформацією всіх учасників транспортно-логістичних бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, управлінню та моделюванню її функціонування присвятила свої роботи значна кількість українських і зарубіжних вчених, зокрема такі, як І. Андерсен, В. Амітан, О. Бакаєв, С. Боняр, Г. Годдінг, С. Куш, В. Лукинський, Н. Лобанов, О. Лопаткин, Т. Масенко, С. Савенко, І. Урбанський, О. Степанов, О. Полякова, Л. Ширяєва, Н. Дашченко. Але посиленої уваги потребує дослідження й вирішення проблеми інформаційного забезпечення діяльності транспортно-логістичних центрів із залученням модельного інструментарію.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є моделювання інформаційного забезпечення процесів управління транспортно-логістичними центрами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Суб'єкти транспортно-логістичних процесів, що входять до певних транспортно-логістичних ланцюгів, потребують координації діяльності, економії часу на виконання замовлень, економії витрат, збільшення обсягу послуг. ТЛЦ створюються для забезпечення вирішення транспортно-логістичних завдань, спрямованих, зокрема, на оптимізацію та прискорення вантажопотоків, їх планування та економічне обґрунтування, економічність доставки, організацію взаємозв'язків із власниками вантажів та їх отримувачами.

Управління ТЛЦ та вирішення ним своїх основних завдань у транспортно-логістичній системі потребує оперативності надання достовірної повної інформації (інформаційного забезпечення), зокрема про вантажі, транспортні процеси, умови транспортування, стан інфраструктури, експортні та митні правила. Інформаційне забезпечення як процес має ґрунтуватися на потужній комунікаційній мережі між усіма суб'єктами транспортно-логістичних процесів, ліквідувати зайві ланцюги інформаційних потоків, уникати необґрунтованих обмежень доступу до інформації.

Інформаційні потоки, що формуються в межах ТЛЦ, потребують відповідної їх організації, тобто акумуляції інформації в певному місці, обробки, збереження та використання для задоволення інформаційних потреб усіх учасників транспортно-логістичної системи.

У транспортній логістиці інформація дуже різнобічна, обсяги її значні, а інформаційні потоки складні за своєю спрямованістю. Суттєвим аспектом є необхідність аналізу інформації для планування діяльності, а також постійного оперативного аналізу процесів для контролю та корегування управління транспортно-логістичними процесами. Реалізація цих завдань неможлива для одного або навіть групи менеджерів ТЛЦ без організації спеціальної системи інформаційного забезпечення та автоматизації найбільш рутинних та багатогаспектних процесів.

Інформаційне забезпечення управління ТЛЦ повинно здійснюватися спеціальним інформаційним суб'єктом, що здатен реалізувати вищезазначені завдання та здійснювати функції, які покладаються на інформаційне забезпечення управління функціонування його як складової транспортно-логістичної системи. Держава як учасник цієї системи має розробити відповідний механізм для стимулювання та підтримки створення таких суб'єктів, що входять до системи ТЛЦ.

Необхідно враховувати, що вирішення деяких проблем або виконання певних завдань може потребувати інформації, яка відсутня в межах ТЛЦ, а отже, виникає потреба в залученні інших суб'єктів (поза межами сфери діяльності ТЛЦ) для забезпечення комплексної інформаційної підтримки та використання спеціальних баз даних. Отже, певні інформаційні ресурси повинні формуватися на осно-

ві взаємодії інформаційного суб'єкта ТЛЦ із зовнішнім середовищем. Ця стадія інформаційного забезпечення значно легша для спеціалізованих інформаційних суб'єктів, ніж для окремих суб'єктів транспортно-логістичних процесів через систему параметризації та алгоритмізації збору, накопичення й оброблення інформації.

Таким чином, можна виділити два рівні інформаційного забезпечення, якого потребує ТЛЦ, а саме: зовнішній – взаємодія із зовнішнім середовищем і внутрішній – збирання й обробка інформації, яка генерується в межах ТЛЦ, використовується для управління самим центром, а також унаслідок зворотного зв'язку надходить до кожного суб'єкта транспортно-логістичних процесів, що входять до сфери діяльності ТЛЦ.

Отже, ТЛЦ генерує достатньо великий обсяг інформації та водночас активно її потребує, внаслідок чого відбувається постійна циркуляція інформації, а її ефективність стає вагомим фактором ефективності його діяльності. Успішне управління ТЛЦ та окремим суб'єктом системи ТЛЦ і їх ефективне функціонування загалом значною мірою залежить від інформаційного забезпечення. Воно за своїми організаційними та інформаційними параметрами повинно відповідати інформаційним потребам того середовища, для якого воно призначене.

Інформаційний суб'єкт ТЛЦ має ряд завдань:

- формування інформаційного фонду (комплексу баз даних та окремих поточних документів) на основі системного та комплексного підходів;
- забезпечення трансферу інформації між усіма учасниками транспортно-логістичних процесів;
- надання достовірної інформації;
- оперативне забезпечення інформацією відповідних служб суб'єктів господарювання та будь-яких споживачів;
- організація інформаційного обміну із суб'єктами транспортно-логістичних процесів країн світу;
- забезпечення захисту інформаційних ресурсів;
- проведення рекламних заходів щодо діяльності ТЛЦ у національному та світовому інформаційних просторах;

– інформаційне забезпечення оцінки ефективності діяльності ТЛЦ.

Організаційний механізм створення інформаційного суб'єкта в межах ТЛЦ передбачає:

- вільний вибір його організаційної структури з урахуванням можливості її зміни відповідно до зміни потреб споживачів;
- установлення порядку взаємодії із суб'єктами транспортно-логістичних процесів сфери діяльності певного ТЛЦ, з аналогічними структурами інших ТЛЦ, з іншими суб'єктами та державними органами;
- забезпечення відповідності техніко-технологічних засобів генерації та розповсюдження зовнішніх інформаційних потоків внутрішнім можливостям їх отримання всіма підсистемами ТЛЦ та всіма суб'єктами транспортно-логістичних процесів його сфери діяльності.

Відповідно до запропонованої організації інформаційного забезпечення інформаційним суб'єктом необхідно представити його як теоретико-множинну модель:

$$INZ = \langle NZ, IWP \rangle$$

де MZ – множина суб'єктів-учасників транспортно-логістичних процесів, які потребують інформаційного забезпечення, що складається з елементів $mz_{i,k}$ (окремих суб'єктів), тобто $NZ = \{nz_1, nz_2, \dots, nz_{sb}\}$, де $sb = \overline{1, SB}$;

IWP – множина інформаційних потоків усієї транспортно-логістичної системи.

При цьому

$$IWP = \{iwp_{ek}, iwp_{ik}, iwp_{vk}, iwp_{vn}\},$$

де iwp_{ek} – інформаційні потоки між суб'єктами транспортно-логістичних процесів та ТЛЦ (інформаційним суб'єктом ТЛЦ);

iwp_{ik} – інформаційні потоки між суб'єктами транспортно-логістичних процесів;

iwp_{vk} – інформаційні потоки між інформаційним суб'єктом ТЛЦ і суб'єктами поза межами його сфери діяльності, у тому числі державою;

iwp_{vn} – інформаційні потоки, спрямовані на інформаційне забезпечення споживачів (вантажотримувачів), у тому числі населення.

Оскільки згідно з вищезазначеним частина інформаційних потоків, що циркулює між інформаційним суб'єктом ТЛЦ і суб'єктами транспортно-логістичних процесів, призначена для формування інформаційного фонду, а частина – спрямована на їх інформаційне обслуговування, то

$IWP = \{(iwp_{eks}, iwp_{ekz}), iwp_{ik}, (iwp_{vks}, iwp_{vkz}), iwp_{vn}\}$,
де iwp_{eks} – інформаційні потоки між суб'єктами транспортно-логістичних процесів та інформаційним суб'єктом ТЛЦ, що призначені для формування інформаційного фонду такого суб'єкта;

iwp_{ekz} – інформаційні потоки між суб'єктами транспортно-логістичних процесів та інформаційним суб'єктом ТЛЦ, що спрямовані на інформаційне обслуговування суб'єктів;

iwp_{vks} – інформаційні потоки між інформаційним суб'єктом ТЛЦ і суб'єктами поза межами його сфери діяльності, у тому числі державою, які призначені для формування інформаційного фонду інформаційного суб'єкта ТЛЦ;

iwp_{vkz} – інформаційні потоки між інформаційним суб'єктом ТЛЦ і суб'єктами поза межами його сфери діяльності, які спрямовані на інформаційне обслуговування суб'єктів транспортно-логістичних процесів.

Отже, запропонована теоретико-множинна модель організації інформаційного забезпечення управління ТЛЦ, з урахуванням вищезазначеного призначення та спрямованості інформаційних потоків, матиме вигляд:

$$INZ = \langle NZ, (iwp_{eks}, iwp_{ekz}), iwp_{ik}, (iwp_{vks}, iwp_{vkz}), iwp_{vn} \rangle.$$

Організація інформаційного забезпечення управління ТЛЦ за допомогою окремого інформаційного суб'єкта забезпечить оперативність створення інформаційного фонду, що дасть змогу ТЛЦ швидко надавати актуальну інформацію всім учасникам транспортно-логістичних процесів.

Припустимо, що в певному періоді суб'єкт транспортно-логістичних процесів потребує задоволення певної кількості потреб в інформації, то загальний обсяг часу, що витрачається для цього в цьому періоді становитиме:

$$E(t) = \sum_{v=1}^V T_v(t) \mu_v(t),$$

де T_v – час на задоволення v -ї інформаційної потреби, $v = \overline{1, V}$;

μ_v – інформаційна потреба;

t – період.

Інформаційна потреба задовольняється тоді, коли на кожен запит g_v , що для цього здійснюється, буде отримана необхідна відповідь q_v , тобто

$$g_v(t) = q_v(t)$$

Час між виникненням інформаційної потреби та її задоволенням повинен використовуватися ефективно, тобто

$$T_v(t) = vz_v(t) g_v(t) + vs_v(t) q_v(t),$$

де vz – час на формування та направлення запиту;

vs – час на отримання відповіді на запит.

Отже, оптимізаційна модель оперативності процесу інформаційного забезпечення, згідно з якою час на задоволення інформаційних потреб повинен бути мінімальним, матиме вигляд:

$$E(t) = \sum_{v=1}^V T_v(t) \mu_v(t) \rightarrow \min$$

$$T_v(t) = vz_v(t) g_v(t) + vs_v(t) q_v(t)$$

$$vs_v(t) \leq vz_v(t)$$

$$g_v(t) = q_v(t)$$

$$vs_v(t) > 0; vz_v(t) > 0; g_v(t) > 0; q_v(t) > 0; v = \overline{1, V}.$$

Її використання дає змогу визначити інформаційні напрями, за якими період часу на задоволення інформаційних потреб вирізняється тривалістю, для виявлення причин затримки та можливостей прискорення цього процесу.

Акумуляція інформаційного забезпечення в єдиному центрі дозволить підвищити його професійність та якість, використати автоматизовану інформаційну систему для здійснення інформаційної діяльності, а саме:

- збільшити швидкість отримання та обробки інформації, що сприятиме оперативному прийняттю ефективних управлінських рішень;
- знизити ймовірність помилок та бар'єрів інформаційних потоків;
- оптимізувати витрати;
- підвищити рівень обслуговування;
- ефективно управляти ресурсами та запасами;
- оперативно контролювати транспортно-логістичні процеси.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Запропонована модель організації інформаційного забезпечення управління ТЛЦ, що інформаційно пов'язує між собою суб'єкти, які прямо чи опосередковано долучаються до транспортно-логістичних процесів, вирішує завдання впорядкування інформаційних потоків, дає можливість урахувати специфічні потреби кожного суб'єкта транспортно-логістичних процесів як за змістом інформації, так і за його організаційними рішеннями.

Використання моделі інформаційного забезпечення управління ТЛЦ надасть можливість

забезпечити його діяльність потрібними інформаційними ресурсами в необхідному обсязі та відповідної змістової наповненості завдяки акумуляції в інформаційного суб'єкта ТЛЦ максимального обсягу інформації; забезпечити активізацію та впорядкування надходження інформації від ТЛЦ до інших суб'єктів і навпаки з метою прискорення інформаційних потоків, що ними генеруються; сприятиме підвищенню рівня урегульованості надходження інформації. Саме така організація процесу інформаційного забезпечення дозволить це зробити оперативно завдяки безпосереднім і постійним контактам між суб'єктами транспортно-логістичних процесів і ТЛЦ на взаємовигідній основі.

Розроблена модель оперативності процесу інформаційного забезпечення передбачає мінімізацію витрат часу на задоволення інформаційних потреб, у тому числі завдяки можливості виключити самостійний пошук інформації, особливо коли її джерела є настільки «розрізненими», що цей процес потребуватиме тривалого проміжку часу.

Подальшого дослідження потребує проблема автоматизації інформаційного забезпечення відповідно до запропонованих моделей та оцінка ефективності діяльності інформаційного суб'єкта ТЛЦ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боняр С. М. Міжнародний досвід створення мультимодальних транспортно-логістичних центрів / С. М. Боняр, Я. Р. Корнійко // Економіка та держава. – 2012. – № 3. – С. 32–35.
2. Дащенко Н. М. Розвиток логістичних центрів на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Н. М. Дащенко. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua (дата звернення: 6.12.17). – Назва з екрана.
3. Ковбатюк М. В. Алгоритм створення транспортно-логістичних центрів на базі морських торговельних портів / М. В. Ковбатюк // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 303–308.
4. Лобанов Н. Б. Транспортно-логістические центры: зарубежный опыт [Електронний ресурс] / Н. Б. Лобанов. – Режим доступу: <http://www.lobanov-logist.ru/library/355/57650> (дата звернення: 6.12.17). – Назва з екрана.
5. Масенко Т. Є. Проблеми управління транспортно-логістичними системами України та перспективи розвитку в контексті європейської інтеграції / Т. Є. Масенко, С. Г. Шевченко // Науковий вісник НЛТУУ, 2007. – № 17.2. – С. 301–305.
6. Прокофєва Т. А. Экономические предпосылки создания интегрированных транспортно-распределительных систем / Т. А. Прокофєва, О. М. Лопаткин // Бюллетень транспортной информации. – 2003. – № 2–3. – С. 18–25.
7. Полякова О. М. Передумови форсування мережі мультимодальних транспортно-логістичних центрів в Україні / О. М. Полякова, І. В. Соломніков // Вісник економіки і промисловості. – № 34. – 2011. – С. 217–222.
8. Савенко С. В. Развитие транспортно-логістических центров в европейском регионе [Електронний ресурс] / С. В. Савенко. – Режим доступу: <http://transportinform.com/logistika/315-razvitie-transportnologisticheskikh-centrov.html> (дата звернення: 6.12.17). – Назва з екрана.
9. Степанов О. Н. Стратегическое управление развитием морского порта : монография / О. Н. Степанов. – Одесса : Астропринт, 2005. – 328 с.
10. Тимошук О. М. Роль транспортно-логістичних центрів в сучасних логістичних технологіях транспортування [Електронний ресурс] / О. М. Тимошук // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2290> (дата звернення: 6.12.17). – Назва з екрана.
11. Ширяєва Л. В. Перспективи розвитку логістичних центрів в Україні на основі Європейської та Азійської моделей / Л. В. Ширяєва, І. А. Козеренко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 4 (146). – 2011. – С. 74–81.

12. Урбанский И. Перспективы развития транспортной инфраструктуры и логистики в Украине / И. Урбанский // Порты Украины. – 2008. – № 5. – С. 12–15.

REFERENCES

1. Boniar, S. M. & Korniiiko, Ya. R. (2012). Mizhnarodnyi dosvid stvorennia multymodalnykh transportno-lohistychnykh tsestriv [International experience in creating multimodal transport and logistics centers]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, 32–35 [in Ukrainian].
2. Dashchenko, N. M. (n.d.). Rozvytok lohistychnykh tsestriv na suchasnomu etapi [Development of logistics centers at the present stage]. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua> (accessed 6 December 2017) [in Ukrainian].
3. Kovbatiuk, M. V. (2012). Alhorytm stvorennia transportno-lohistychnykh tsestriv na bazi morskykh torhovelynykh portiv [Algorithm for the creation of transport and logistics centers on the basis of commercial seaports]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Transport and Industry Economics*, 42, 303–308 [in Ukrainian].
4. Lobanov, N. B. (n.d.). Transportno-logisticheskie centry: zarubezhnyy opyt [Transport and logistics centers: foreign experience]. Retrieved from <http://www.lobanov-logist.ru/library/355/57650>. (accessed 6 December 2017) [in Russian].
5. Masenko, T. Ye. & Shevchenko, S. H. (2007). Problemy upravlinnia transportno-lohistychnymy systemamy Ukrainy ta perspektyvy rozvytku v konteksti yevropeiskoi intehratsii [Problems of management of transport and logistics systems in Ukraine and development prospects in the context of European integration]. *Naukovyi visnyk NLTUU – Scientific Bulletin of the National Technical University of Ukraine: Collected papers*, (17.2), (pp. 301–305) [in Ukrainian].
6. Prokofeva, T. A. & Lopatkin, O. M. (2003). Jekonomicheskie predposylki sozdaniia integrirovanykh transportno-raspredelel'nykh sistem [Economic prerequisites for the creation of integrated transport and distribution systems]. *Bulleten' transportnoj informacii – Bulletin of transport information*, 2–3, 18–25 [in Russian].
7. Poliakova, O. M. & Solomnikov, I. V. (2011). Peredumovy forsuvannia merezhi multymodalnykh transportno-lohistychnykh tsestriv v Ukraini [Prerequisites for forcing the network of multimodal transport and logistics centers in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky i promyslovosti – Bulletin of Economics and Industry*, 34, 217 – 222 [in Ukrainian].
8. Savenko, S. V. (n.d.). Razvitie transportno-logisticheskikh centrov v evropejskom regione [Development of transport and logistics centers in the European region]. Retrieved from <http://transportinform.com/logistika/315-razvitie-transportno-logisticheskikh-centrov.html>. (accessed 6 December 2017) [in Russian].
9. Stepanov, O. N. (2005). *Strategicheskoe upravlenie razvitiem morskogo porta* [Strategic management of the development of the seaport]. Odessa: Astroprint [in Russian].
10. Tymoshchuk, O. M. (2012). Rol transportno-lohistychnykh tsestriv v suchasnykh lohistychnykh tekhnolohiiakh transportuvannia [The role of transport and logistics centers in modern logistics transportation technologies]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2290> (accessed 6 December 2017) [in Ukrainian].
11. Shyriaieva, L. V. & Kozerenko, I. A. (2011). Perspektyvy rozvytku lohistychnykh tsestriv v Ukraini na osnovi Yevropeiskoi ta Aziatskoi modelei [Prospects for the development of logistics centers in Ukraine on the basis of the European and Asian models]. *Visnyk Shkhidnoukrajinskoho natsionalnoho universytetu im. Volodymyra Dalia – Bulletin of the East Ukrainian National University. Vladimir Dal: Collected papers*, (4 (146)), (pp. 74 – 81) [in Ukrainian].
12. Urbanskij, I. (2008). Perspektivy razvitija transportnoj infrastruktury i logistiki v Ukraini [Prospects for the development of transport infrastructure and logistics in Ukraine]. *Porty Ukrainy – Ports of Ukraine*, 5, 12–15 [in Russian].

В. В. Иванова, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Моделирование информационного обеспечения управления транспортно-логистическими центрами.**

Аннотация. Целью статьи является моделирование информационного обеспечения процессов управления транспортно-логистическими центрами. Статья посвящена исследованию деятельности транспортно-логистических центров, проблемам информационного обеспечения управления их деятельностью для эффективного функционирования транспортно-логистической системы. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода, теории множеств и линейного программирования. **Результаты.** Рекомендовано осуществлять организацию информационного обеспечения деятельности транспортно-логистического центра путем создания специального информационного субъекта. Предложена теоретико-множественная модель организации информационного обеспечения управления деятельностью транспортно-логистического центра. Разработана модель оперативности процесса информационного обеспечения управления деятельностью транспортно-логистического центра. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать высокому уровню информационного обеспечения деятельности транспортно-логистического центра и других субъектов транспортно-логистических процессов и минимизации затрат времени на удовлетворение информационных потребностей. Основные научные положения статьи можно использовать в деятельности транспортно-логистических центров.

Ключевые слова: информация, информационное обеспечение, транспортно-логистический центр, моделирование, оптимизация.

V. Ivanova, Dc. of Econ.Sai., Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Modeling of information support for the management of transport and logistics center.**

Annotation. The purpose of the article is to model information support for the management processes of transport and logistics centers. The article is devoted to the research of the activity of transport and logistics centers, to the problems of information support of management of their activities, to ensure the effective functioning of the transport and logistics system. **Methodology of research.** The solution of the problems posed in the article was carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach, set theory and linear programming. **Findings.** It was proposed the organization of information support for the activities of the transport and logistics center by creating a special information subject. A set-theoretic model of the organization of information support for the management of the transport and logistics center was proposed. A model of the operability of the process of information support for the management of the activities of the transport and logistics center has been developed. **Practical value.** The article substantiates that the introduction of the proposed measures will contribute to a high level of information support for the activities of the transport and logistics center and other subjects of transport and logistics processes and minimizing the time spent on meeting information needs. The main scientific provisions of the article can be used in the activities of transport and logistics centers.

Keywords: information, information support, transport and logistics center, modeling, optimization.

VIII. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 005.95:339.17

ДИВЕРГЕНТНІСТЬ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА МАЛИХ ТА ВЕЛИКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ*

Г. Т. П'ЯТНИЦЬКА, доктор економічних наук, професор;
В. О. ПЕНЮК

(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. *Мета статті полягає в розробленні та обґрунтуванні методичного підходу щодо проведення діагностики кадрового потенціалу як на великих, так і малих підприємствах торгівлі на засадах компетентнісного підходу з урахуванням дивергентності можливостей для організації та проведення такої діагностики на цих підприємствах. Методика дослідження базується на використанні методів системного аналізу й синтезу, анкетного опитування, порівняння, експертного оцінювання та економіко-математичного моделювання. Результати.* Удосконалено методичний підхід до проведення комплексної діагностики кадрового потенціалу підприємства торгівлі на засадах компетентнісного підходу з урахуванням дивергентності в можливостях її організації та проведення на різних за розміром підприємствах торгівлі. Набула подальшого розвитку система показників оцінювання результативності та ефективності кадрової політики підприємства торгівлі, до якої, на відміну від інакшних, додатково введено коефіцієнт покриття витрат на кадрову політику. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено базові й управлінські особистісні та загальні функціональні компетентності та їх пріоритетність для оцінювання кадрового потенціалу працівників, що обіймають різні посади на підприємстві торгівлі. Розроблено методичні рекомендації щодо вибору типу кадрової політики залежно від результатів комплексної діагностики кадрового потенціалу підприємства торгівлі.

Ключові слова: *кадровий потенціал, дивергентність підходів, діагностика, малі та великі підприємства торгівлі, компетентності.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток економіки будь-якої країни світу, як і підвищення конкурентоспроможності підприємств завжди, передусім, пов'язують із людськими ресурсами та

кадровим потенціалом. Отже, проблематика проведення діагностики кадрового потенціалу з метою формування та реалізації ефективної кадрової політики є однією із ключових як у сучасній теорії управління підприємствами, так і на практиці.

* Результати досліджень, представлені у статті, отримано в межах виконання НДР «Діагностика стратегічного потенціалу підприємства торгівлі» (номер держреєстрації: 0116U000421).

The results of research which presented at the article are obtained within performance of scientific research work «Diagnostics of Trade Enterprise Strategic Potential» (state registration number: 0116U000421).

В Україні з початку ринкової перебудови проведення діагностики кадрового потенціалу досить довго обмежувалося досвідом аналізу кадрового складу в ході реструктуризації або приватизації підприємств. У керівників багатьох підприємств торгівлі, переважна більшість з яких у нашій країні є малими за розміром, й до нині часто відсутнє розуміння необхідності започаткування чіткої періодичності проведення діагностики кадрового потенціалу. Необґрунтованим є і зведення цієї діагностики виключно до оцінювання персоналу під час відбору та найму. Усе вищезазначене, а також об'єктивно обумовлені відмінності в можливостях проведення комплексної діагностики кадрового потенціалу на малих та великих підприємствах торгівлі, свідчать про актуальність досліджень, спрямованих на розроблення та обґрунтування дивергентних підходів до оцінювання кадрів та кадрового потенціалу у процесі такої діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання діагностики кадрового потенціалу, виявлення причин та наслідків неефективної кадрової політики на підприємствах різних галузей досліджували як іноземні, так і українські науковці [1–3 та ін.]. Деякі з цих досліджень присвячені вивченню кадрових та пов'язаних із ними проблем у сферах роздрібною та оптовою торгівлі. Так, В. Жуковська [4] провела дослідження кадрового потенціалу як елемента соціоціннісного ядра розвитку підприємства торгівлі, Л. Шимановська-Діанич [5] зупинилася на аспектах управління трудовим потенціалом торговельних підприємств у ракурсі цільового орієнтування їх розвитку. Визначенню складових елементів кадрового потенціалу, причин та наслідків плинності кадрів на підприємствах торгівлі також було присвячено ряд попередніх досліджень авторів [6, 7 та ін.]. Проте до цього часу фактично не приділялася увага аспектам дивергентності можливостей оцінювання кадрів у процесі діагностики кадрового потенціалу на різних за розміром підприємствах торгівлі. Недостатньо розвиненими є й наукові підходи до оцінювання результативності та ефективності кадрової політики за результатами комплексної діагностики кадрового потенціалу підприємства торгівлі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на вищезазначене, метою цього дослідження є розроблення та обґрунту-

вання методичного підходу щодо проведення діагностики кадрового потенціалу як на великих, так і малих підприємствах торгівлі на засадах компетентнісного підходу з урахуванням дивергентності можливостей для організації та проведення такої діагностики на цих підприємствах. Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання: 1) розробити та обґрунтувати методiku оцінювання компетентностей кадрів підприємства торгівлі у процесі діагностики його кадрового потенціалу; 2) удосконалити систему показників, за якими можна проводити оцінювання результативності та ефективності кадрової політики та приймати управлінські рішення щодо вибору її типу за результатами діагностики кадрового потенціалу.

Інформаційною базою цього дослідження будуть дані, отримані в ході спеціально організованого авторами дослідження на предмет виявлення проблем, пов'язаних з організацією та проведенням діагностики кадрового потенціалу та вибором кадрової політики на різних за розміром підприємствах торгівлі, а також дані, отримані за результатами аналітичної обробки наукових праць вітчизняних та іноземних науковців, які вивчали проблематику оцінювання кадрів та кадрового потенціалу та / або висвітлювали проблемні аспекти вибору кадрової політики. Виконання вищенаведених завдань передбачає використання методів системного аналізу та синтезу, анкетного опитування, порівняння, експертного оцінювання та економіко-математичного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У ході дослідження було встановлено, що в сучасних умовах господарювання на підприємствах торгівлі, які прагнуть ефективно діяти на ринку як у короткотривалій, так і стратегічній перспективі, має приділятися належна увага питанням діагностики їх кадрового потенціалу. Але потенційні можливості, обумовлені різного роду ресурсами (у т. ч. і часовими), які необхідні для якісної організації та проведення такої діагностики на великих та малих підприємствах торгівлі, – різні. Останнє об'єктивно обумовлює дивергентність у їх підходах до діагностики кадрового потенціалу. Так, якщо на великих за розміром підприємствах торгівлі може розраховуватися цілий ряд показників кадрового потенціалу, то для малих підприємств торгівлі бажано мати 1-2 показни-

ки, за якими можна достатньо ефективно здійснювати контроль за зміною рівня кадрового потенціалу підприємства.

У зв'язку з вищезазначеним запропоновано у процесі діагностики кадрового потенціалу на малих підприємствах торгівлі розраховувати показник відхилення його наявного стану від бажаного, під яким розуміють такий стан, який дозволяє підприємству в повному обсязі та своєчасно виконувати весь комплекс необхідних в операційній діяльності робіт, працювати беззбитково (або ефективно), утримувати (або поліпшувати) свою конкурентну позицію на ринку.

Водночас слід зауважити, що незалежно від розміру підприємства торгівлі комплексна діагностика його кадрового потенціалу повинна містити попереднє оцінювання компетентностей кадрів. Але, якщо на великих підприємствах торгівлі для цього варто застосовувати більш широку та глибоку деталізацію компетентностей кадрів (наприклад, виділяючи особистісні; професійні; інструментальні; міжособистісні та системні компетентності різних категорій працівників), то на малих доцільно обмежитися такими групами компетентностей: особистісні (базові та управлінські) та функціональні. Слід зазначити, що перші (тобто особистісні базові) компетентності мають бути притаманні всім співробітникам підприємства торгівлі. Другі (тобто управлінські базові) мають ґрунтуватися на принципах та стандартах управління, прийнятих на підприємстві, і оцінюватися виключно у процесі діагностики управлінського складу працівників підприємства торгівлі. Загалом оцінювання за особистісними компетентностями має дозволити провести діагностику того, наскільки потенційний кандидат на посаду або

співробітник підприємства торгівлі здатен належним чином (в ідеалі – високоефективно) виконувати свою роботу як на певній посаді, так і на підприємстві загалом із точки зору особистісних характеристик, мотиваторів та установок, прийнятих на підприємстві торгівлі. Треті (тобто функціональні) мають дозволити провести діагностику того, наскільки той чи інший працівник підприємства торгівлі є успішним (тобто належним чином та високопродуктивно) виконує свої обов'язки (роботу) на певній посаді з точки зору функціональних знань, умінь та практичних навиків.

На кожному підприємстві торгівлі може формуватися власний набір базових та управлінських особистісних компетентностей і визначатися загальний набір функціональних компетентностей і за необхідності (якщо йдеться про велику або середню за розміром торговельну компанію) набір функціональних компетентностей для кожної посади (або критеріїв оцінювання загальних функціональних компетентностей залежно від посади). З огляду на те, що переважна більшість підприємств торгівлі в Україні є малими, у цьому дослідженні необхідно визначити середній (що за необхідності може скорочуватися або розширюватися) перелік особистісних (базових та управлінських) і загальних функціональних компетентностей, що мають братися до уваги у процесі комплексної діагностики кадрового потенціалу на підприємствах торгівлі. Так, до базових особистісних компетентностей запропоновано за пріоритетністю (тобто важливістю з точки зору діяльності та розвитку підприємства торгівлі на конкурентному ринку) включати сім основних компетентностей (табл. 1).

Таблиця 1

Базові особистісні компетентності для діагностики кадрового потенціалу на підприємстві торгівлі¹

Найменування компетентності	Середньозважена експертна оцінка пріоритетності	Пріоритетність компетентності за оцінками експертів
1. Орієнтація на результат	1,29	1
2. Чесність	1,29	1
3. Надійність (у т. ч. дотримання трудової дисципліни)	1,86	2
4. Орієнтація на конструктивне міжособистісне спілкування	2,43	3
5. Гнучкість	2,71	4
6. Допитливість	2,71	4
7. Відкритість	3,29	5

Примітка. Перелік компетентностей було складено на основі частоти виділення базових особистісних компетентностей, які на думку 7-ми опитаних експертів повинні бути в будь-якого працівника підприємства торгівлі, орієнтованого на ефективне функціонування на конкурентному ринку. Слід зауважити, що крім вищезазначених компетентностей експерти називали й інші (наприклад, ініціативність, схильність до саморозвитку та / або постійного професійного навчання тощо). Проте до переліку були включені лише ті компетентності, що були виділені всіма експертами, в ролі яких виступали представники кадрових служб діючих підприємств торгівлі у містах Київ та Чернівці. Оцінювання проводилося за 5-бальною шкалою, зважаючи на те, що 1 – найвищий бал, а 5 – найнижчий. Пріоритети компетентностей виставлялися з огляду на те, що 1 – найвищий пріоритет.

Як свідчать дані табл. 1, найбільшу значущість із точки зору діяльності та розвитку підприємств торгівлі має наявність у їх кадрових ресурсів, а отже, і у їх кадровому потенціалі таких базових особистісних компетентностей, як орієнтація на результат, чесність та надійність. Дуже важливу роль також відіграють орієнтація на конструктивне міжособистісне спілкування, гнучкість та допитливість.

Визначення переліку управлінських особистісних компетентностей у дослідженні проводилось з урахуванням як думки фахівців кадрових служб підприємств торгівлі, так і менеджерів торгівлі. У зв'язку із цим кількість експертів, які визначали перелік та оцінювали пріоритетність цих компетентностей, збільшилась на 7 осіб, тобто всього було 14 експертів – по два (представник кадрової служби та менеджер) з одного підприємства торгівлі (табл. 2).

Таблиця 2

Управлінські особистісні компетентності для діагностики кадрового потенціалу на підприємстві торгівлі*

Найменування компетентності	Середньозважена експертна оцінка пріоритетності	Пріоритетність компетентності за оцінками експертів
1. Лідерство	1,00	1
2. Уміння управляти емоціями та будувати взаємовідносини	1,43	2
3. Стратегічне мислення	1,50	3
4. Управлінська зрілість	1,64	4
5. Проактивність	1,79	5
6. Уміння будувати команду та працювати з нею	1,86	6
7. Управлінська самостійність	2,00	7

Примітки: 1. Визначення переліку компетентностей та оцінювання проводилось на основі результатів опитування 14 експертів – менеджерів та працівників кадрових служб діючих підприємств торгівлі в містах Київ і Чернівці. Серед компетентностей деякі експерти також називали такі: фокусування уваги на клієнтах (яку доцільно зараховувати до функціональних компетентностей); цілеспрямованість; орієнтацію на впровадження інновацій; здатність креативно мислити та ін. Оцінювання проводилось за 5-бальною шкалою, з огляду на те, що 1 – найвищий бал, а 5 – найнижчий. Пріоритети компетентностей виставлялися зважаючи на те, що 1 – найвищий пріоритет.

2. Лідерство передбачає, що працівник спроможний розробляти бачення розвитку підприємства, займатися плануванням, прийняттям рішень, мотивуванням, організацією тощо на підприємстві, спрямовувати діяльність інших людей (працівників підприємства) на досягнення конкретних цілей.

3. Управлінська зрілість полягає в тому, щоб уміло використовувати переваги кожного стилю управління та застосовувати його залежно від ситуації. Наприклад, у певних випадках керівник має бути авторитарним та брати всю відповідальність на себе. В інших – йому краще скликати нараду, щоб для вирішення певної проблеми отримати пропозиції від інших співробітників підприємства і таким чином застосувати пасивний стиль управління і т. п. і т. д.

4. Проактивність означає чітке усвідомлення цінностей, принципів і цілей діяльності підприємства торгівлі на ринку й жорстке дотримання їх незалежно від умов і обставин.

Серед найбільш значущих (пріоритетних) управлінських особистісних компетентностей експерти виділили такі: лідерство; уміння управляти емоціями та будувати взаємовідносини; стратегічне мислення; управлінська зрілість; проактивність (див. табл. 2). Не менш

важливими для управлінського складу підприємства торгівлі є й такі, як: уміння будувати команду та управляти нею; управлінська самостійність та прагнення до досконалості.

Варто наголосити, що для різних посад на підприємстві торгівлі базові та управлінські особистісні компетентності можуть бути визначені

як ключові. За визначеними у дослідженні переліками особистісних компетентностей, наприклад, для директора або заступника директора магазину як ключові експерти виділили такі: лідерство, проактивність, орієнтація на результат, допитливість, орієнтація на конструктивне міжособистісне спілкування тощо (табл. 3).

Таблиця 3

Визначення ключових (К) базових та управлінських особистісних компетентностей на підприємстві торгівлі за посадами*

Найменування компетенції	Директор/ заступник директора	Адміністратор/ мерчандайзер/ старший касир	Касир	Комірник/ працівник складу	Фахівець із продажів/ продавець-консультант
Базові					
Орієнтація на результат	К	К	К	К	К
Чесність			К	К	К
Надійність			К		
Орієнтація на конструктивне міжособистісне спілкування					К
Гнучкість		К	К		К
Допитливість	К	К			
Відкритість					К
Управлінські					
Лідерство	К		–	–	–
Уміння управляти емоціями й будувати взаємовідносини		К	–	–	–
Стратегічне мислення			–	–	–
Управлінська зрілість			–	–	–
Проактивність	К	К	–	–	–
Уміння будувати команду та працювати з нею			–	–	–
Управлінська самостійність			–	–	–

Примітка. Розроблено авторами за результатами досліджень на діючих підприємствах торгівлі України та даними опитування експертів ($n_{\text{експертів}} = 14$). Символ «-» свідчить про те, що наявність управлінських особистісних компетентностей не обов'язкова для певних посад, а тому не повинна оцінюватися і братися до уваги у процесі діагностики кадрового потенціалу.

Загальні функціональні компетентності в торгівлі (за умови неприв'язки їх до конкретних посад) можна визначити, даючи відповіді на такі запитання:

1. Яка роль наявних кадрів (або конкретного працівника/працівників відділу чи сектора) підприємства торгівлі в обслуговуванні споживачів/клієнтів?

2. Яка роль наявних кадрів (або конкретного працівника/працівників відділу чи сектора) підприємства торгівлі в бізнес-про-

цесах цього підприємства (або конкретного магазину чи роздрібною мережі)?

3. Яка роль наявних кадрів (або конкретного працівника/працівників відділу чи сектора) підприємства торгівлі у просуванні бренду(ів) та товару(ів)?

4. Яка роль наявних кадрів (або конкретного працівника/працівників відділу чи сектора) підприємства торгівлі в управлінні торговельним бізнесом?

5. Яка роль наявних кадрів (або конкрет-

ного працівника/працівників відділу чи сектора) підприємства торгівлі в забезпеченні конкурентоспроможності та / або лідерської конкурентної позиції підприємства на ринку, формуванні/зміцненні його позитивного іміджу?

Таким чином, до загальних функціональних компетентностей кадрів на підприємствах торгівлі, а отже, і складових, що мають братися до уваги у процесі діагностики кадрового потенціалу підприємства торгівлі, слід зарахувати: клієнтоорієнтованість (або орієнтованість на споживача); орієнтованість на результативне та ефективне виконання бізнес-процесу(ів); орієнтованість на просування бренду(ів) та товару(ів) підприємства торгівлі; орієнтованість на ефективне розроблення та/або ефек-

тивне виконання управлінських рішень; орієнтованість на забезпечення конкурентоспроможності, зміцнення або покращання конкурентних позицій та іміджу підприємства торгівлі на ринку.

Як зазначалося вище, функціональні компетентності для проведення діагностики кадрів та кадрового потенціалу можуть визначатися для кожної посади окремо або загальні функціональні компетентності залежно від посади можуть мати свої критерії оцінювання. Тому необхідно визначити та порівняти ймовірний перелік критеріїв оцінювання загальних функціональних компетентностей продавця-касира та директора магазину за визначеним нише переліком (табл. 4).

Таблиця 4

Порівняння критеріїв оцінювання загальних функціональних компетентностей продавця-касира та директора магазину*

Найменування загальних функціональних компетентностей	Характеристики (знання, навички, індикатори поведінки) як критерії оцінювання функціональних компетентностей	
	продавця-касира	директора магазину
1. Клієнтоорієнтованість (орієнтованість на споживача)	<ul style="list-style-type: none"> – уміння надавати консультаційну допомогу покупцям щодо асортименту, якості, споживчих властивостей і переваг товару(ів), що продаються; – уміння здійснювати контроль за наявністю та правильним розміщенням цінників, повної та достовірної інформації про товар(и) для забезпечення поінформованості споживачів щодо товару(ів); – чітке дотримання правил торгівлі у процесі обслуговування клієнтів/споживачів (недопущення обрахунку) 	<ul style="list-style-type: none"> – бере на себе особисту відповідальність за вирішення всіх проблем клієнтів/споживачів; – координує та мотивує діяльність підлеглих на забезпечення високої якості обслуговування клієнтів/споживачів; – відстежує зміни у вимогах клієнтів/споживачів та активно намагається задовольнити всі їх вимоги
2. Орієнтованість на просування бренду(ів) та товару(ів) магазину/підприємства торгівлі	<ul style="list-style-type: none"> – уміння рекламувати бренд(и) та товар(и) під час обслуговування; – сам купує товар(и) магазину/підприємства торгівлі та залучає до цього своїх друзів і родичів; – популяризація бренду(ів) магазину/підприємства торгівлі серед близьких, друзів і знайомих; – пов'язування свого власного майбутнього розвитку із брендом магазину/підприємства торгівлі 	<ul style="list-style-type: none"> – пов'язування успіху діяльності магазину з його брендом(ами);
3. Орієнтованість на результативне та ефективне виконання бізнес-процесу(ів) ²	<ul style="list-style-type: none"> – уміння якісно обслуговувати клієнтів/споживачів (у т. ч. доброзичливо, ввічливо, оперативно); – уміння ведення та обліку касових (фіскальних) документів; – забезпечення збереження грошових коштів у касі; – уміння звіряти кількість наявних грошових коштів у контрольно-касовій машині (ККМ); – забезпечення касової дисципліни (у т. ч. дотримання лімітів залишку); – облік запасів стрічки для ККМ та інших витратних матеріалів; – формування інкасаторської сумки; 	<ul style="list-style-type: none"> – знає як та вміє розробляти плани/стратегії магазину, розбиває їх реалізацію на етапи та бізнес-процеси; – чітко встановлює зрозумілі цілі та завдання для підлеглих, визначає їх пріоритетність, послідовність виконання бізнес-процесів у межах реалізації розробленого плану / стратегії магазину; – вміє узгоджувати та координувати виконання бізнес-процесів у часі та просторі;

Продовж. табл. 4

Найменування загальних функціональних компетентностей	Характеристики (знання, навички, індикатори поведінки) як критерії оцінювання функціональних компетентностей	
	продавця-касира	директора магазину
3. Орієнтованість на результативне та ефективне виконання бізнес-процесу(ів) ²	<ul style="list-style-type: none"> – контроль за оптимальною кількістю товарного запасу (у т. ч. своєчасне поповнення); – уміння проводити інвентаризацію товарно-матеріальних цінностей і ревізію грошових коштів у ККМ 	<ul style="list-style-type: none"> – здатен вносити зміни у бізнес-процеси через зміни ситуації на ринку та стану внутрішнього потенціалу магазину (у т.ч. кадрового)
4. Орієнтованість на ефективне розроблення та/або ефективне виконання управлінських рішень	<ul style="list-style-type: none"> – уміння продукувати нові ідеї щодо вдосконалення роботи продавця-касира та/або ідентифікувати сильні та слабкі сторони в роботі магазину/підприємства торгівлі та доводити їх до відома керівництва з метою вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень; – уміння належним чином (ефективно) виконувати поставлені завдання в межах своїх посадових обов'язків та прийнятих на підприємстві управлінських рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – постійно відслідковує зміни на ринку, у т. ч. щодо дій конкурентів; – уміє коректно оцінити наявний на підприємстві потенціал (у т.ч. кадровий) для виконання певного завдання та досягнення поставлених цілей; – бере на себе відповідальність за загальні результати діяльності та розвитку магазину відповідно до визначених цілей (у т. ч. стратегічних); – уміє проводити аналіз альтернативних рішень та обирати оптимальне (навіть за наявності множини чинників впливу)
5. Орієнтованість на забезпечення конкурентоспроможності, зміцнення або покращання конкурентних позицій та іміджу магазину/підприємства торгівлі на ринку	<ul style="list-style-type: none"> – уміння догодити споживачу/клієнту в будь-яких обставинах (уміння забезпечити максимально повне задоволення споживача послугами магазину/підприємства торгівлі); – уміння уникати будь-якого роду конфліктів у процесі обслуговування 	<ul style="list-style-type: none"> – визначає амбітні цілі для себе та своєї команди й шукає найбільш оптимальні способи їх досягнення; – установлює високі стандарти роботи для себе та інших; – знаходить і реалізує можливості покращання якості й ефективності роботи та закликає підлеглих робити те саме; – розвиває підлеглих та заохочує до саморозвитку; – приваблює та залучає до роботи в магазині висококваліфіковані кадри
	<ul style="list-style-type: none"> – постійно розвивається, щоб бути професіоналом високого рівня на своїй посаді; – прагне якнайкраще з економічної точки зору (тобто високопродуктивно) виконати свою роботу за будь-якої ситуації 	

Примітки: 1. Розроблено авторами з урахуванням результатів проведених досліджень на діючих в Україні підприємствах торгівлі.

2. Бізнес-процес – будь-яка діяльність, що має вхідний продукт, додає вартість до нього та забезпечує вихідний продукт для внутрішнього або зовнішнього споживача. На підприємствах торгівлі всі бізнес-процеси умовно можна поділити на три групи: 1) управлінські, тобто бізнес-процеси, завдяки яким функціонує система управління підприємством торгівлі; 2) основні або операційні, що прямо пов'язані з операційною діяльністю підприємства торгівлі. До операційних бізнес-процесів у торгівлі, зазвичай, належать бізнес-процеси, пов'язані з постачанням товарів, мерчандайзингом, маркетингом, реалізацією (або продажем), післяпродажним обслуговуванням; 3) забезпечувальні, тобто бізнес-процеси, що забезпечують належне виконання операційної діяльності. Наприклад, до таких можна зарахувати бізнес-процеси, пов'язані з бухгалтерським обліком на підприємстві, інформаційним забезпеченням тощо. Діагностика кадрового потенціалу має бути невід'ємною складовою бізнес-процесу кадрового забезпечення на будь-якому підприємстві торгівлі.

Оцінювання кожної загальної функціональної компетентності (ЗФК) у зв'язку з відмінностями в переліку та змістовому наповненні критеріїв оцінювання запропоновано проводити для кожної посади (або групи кадрів, що обіймають однакові посади) окремо за формулою:

$$ЗФК_j^{l_n} = \frac{\sum_{i_j=1}^{I_j^n} w_{ij}^n KO_{ij}^n}{100}, \quad (1)$$

$$j = \overline{1,5}; \sum_{i_j}^n w_{ij}^n = 10; n = \overline{1, N}; l_n = \overline{1, L_n}$$

де j – індекс загальної функціональної компетентності ($j=1$ – клієнтоорієнтованість;

$j=2$ – орієнтованість на результативне та ефективне виконання бізнес-процесів; $j=3$ – орієнтованість на просування бренду(ів) та товару(ів);

$j=4$ – орієнтованість на ефективне розроблення та/або виконання управлінських рішень; $j=5$ – орієнтованість на зміцнення або покращання конкурентних позицій та іміджу підприємства);

n – індекс посади працівника (або групи кадрів) на підприємстві торгівлі;

N – кількість посад на підприємстві торгівлі;

l_n – індекс працівника (або групи кадрів), який(і) обіймає(ють) n -у посаду на підприємстві торгівлі;

L_n – кількість працівників (або груп кадрів), які на підприємстві торгівлі обіймають n -у посаду;

i_j^n – індекс критерію, що характеризує j -ту загальну функціональну компетентність відповідно до n -ої посади на підприємстві торгівлі;

I_j^n – кількість критеріїв, що характеризує j -ту загальну функціональну компетентність відповідно до n -ої посади на підприємстві торгівлі;

KO_{ij}^n – балова оцінка відповідності за i -тим критерієм j -ої загальної функціональної компетентності в конкретного (наявного або потенційного) працівника (або групи кадрів), який(і) обіймає(ють) n -у посаду на підприємстві торгівлі за 10-баловою шкалою (чим ближче до 10, тим кращий прояв або більша відповідність компетентності);

w_{ij}^n – коефіцієнт вагомості (значущості) i -го критерію у j -й загальній функціональній компетентності працівника (або групи кадрів), який(і) обіймає(ють) n -у посаду на підприємстві торгівлі. Чим ближчим буде $3\Phi K_j$ до 1 (одиниці), тим краще працівник (або група кадрів), який(і) обіймає(ють) n -у посаду відповідає j -й загальній функціональній компетентності.

Проведене опитування експертів показало, що визначені загальні функціональні компетентності не є однаково важливими з точки зору їх впливу на рівень кадрового потенціалу підприємства торгівлі, а тому й коефіцієнти вагомості їх мають бути різними. У зв'язку

із цим під час розрахунку узагальнювального показника оцінювання функціональних компетентностей за всіма кадрами підприємства торгівлі (або групам кадрів) запропоновано використовувати формулу:

$$VO\Phi K = \frac{\sum_{n=1}^N \sum_{l_n=1}^{L_n} (0,23\Phi K_1^{l_n} + 0,33\Phi K_2^{l_n} + 0,15 \times 3\Phi K_3^{l_n} + 0,23\Phi K_4^{l_n} + 0,153\Phi K_5^{l_n})}{\sum_{n=1}^N L_n}, \quad (2)$$

тобто зважати на те, що орієнтованість на результативне й ефективне виконання бізнес-процесів є найбільш значущою функціональною компетентністю кадрів підприємства торгівлі з точки зору забезпечення сили його кадрового потенціалу.

У процесі ж розрахунку узагальнювальних показників оцінювання базових та управлінських особистісних компетентностей кадрів варто брати до уваги інформацію про те, які з них є ключовими для тієї чи іншої посади (див. табл. 3). Тоді зважаючи, що в обох переліках (базовому та управлінському) за 7 компетентностями і кількість ключових серед них коливається від 2 до 5, запропоновано в разі наявності ключових компетентностей таке: 1) спочатку встановити вагомості кожної компетентності на рівні 0,1, тобто сумарно вагомості за 7 компетентностями буде дорівнювати 0,7 ($0,1 \cdot 7$) і буде меншою від необхідної суми коефіцієнтів вагомості, а саме меншою за 1 (одиницю); 2) відхилення від одиниці в сумі 0,3 ($1 - 0,7$) поділити порівну серед ключових компетентностей і додати до їх початкового коефіцієнта вагомості в розмірі 0,7 (наприклад, якщо виділено дві ключові компетентності, то додаток становитиме 0,15 ($0,3/2$), а отже, коефіцієнти вагомості кожної із двох ключових компетентностей дорівнюватиме 0,25 ($0,1 + 0,15$), а в сумі всі коефіцієнти вагомості дорівнюватимуть 1).

Розрахунок узагальнювальних показників оцінювання базових та управлінських особистісних компетентностей проводиться аналогічно до того, як це прораховано у формулі (2), але з використанням вищеописаного підходу до визначення коефіцієнтів вагомості. Так само ін-

тегральний показник оцінювання кадрового потенціалу з точки зору відповідності кадрів визначеному переліку базових та управлінських особистісних і функціональних компетентностей слід розраховувати за формулою:

$$I_{\text{КП}} = \sqrt[3]{\text{УОФК} \cdot \text{УОБК} \cdot \text{УОУК}}, \quad (3)$$

де *УОБК* та *УОУК* – узагальнювальний показник оцінки базових та управлінських особистісних компетентностей кадрів підприємства торгівлі відповідно. Чим ближчим $I_{\text{КП}}$ буде до 1, тим вищим є рівень кадрового потенціалу підприємства торгівлі з точки зору наявних компетентностей у його кадровому складі. Проведення оцінювання компетентностей кадрів на підприємстві торгівлі дозволяє досить чітко діагностувати найбільш слабкі місця в підборі та розвитку кадрів, з'ясувати причини неоптимального використання кадрового потенціалу та визначити напрями й заходи кадрової політики, що дозволяють покращити ситуацію та вирішити виявлені проблеми.

Поряд із розрахунком вищенаведеного інтегрального показника, діагностуючи кадровий потенціал, має сенс проводити аналіз показників, що прямо характеризують результати того, як діють кадри на підприємстві торгівлі. До таких показників, зокрема, варто зарахувати: продуктивність праці; кількість нових клієнтів/споживачів та кількість втрачених клієнтів/споживачів за певний проміжок часу; обсяги прибутків/збитків, розмір середнього чека за добу тощо.

Звичайно будь-яке підприємство (у т. ч. і у сфері торгівлі) прагне того, щоб його кадрова політика була ефективною. У зв'язку із цим слід визначити перелік основних показників результативності та ефективності кадрової політики, що дозволять, з одного боку, підприємствам торгівлі проводити комплексний аналіз результатів своєї кадрової політики у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, а з іншого – відстежувати взаємозв'язок між комплексною діагностикою кадрового потенціалу та ефективністю кадрової політики загалом та окремих кадрових рішень, зокрема. До цього переліку необхідно включати такі показники:

– рівень витрат кадрової служби (якщо йдеться про великі та середні за розміром підприємства торгівлі) або витрат,

пов'язаних із відбором, наймом працівників і т. п. (якщо на підприємстві торгівлі немає кадрової служби) щодо всіх витрат підприємства;

- обсяг бюджету кадрової служби за рік;
- витрати кадрової служби в розрахунку на одного працівника підприємства торгівлі;
- співвідношення чисельності персоналу кадрової служби до чисельності всіх працівників підприємства торгівлі;
- обсяг витрат на найм кадрів усього (у т. ч. у розрахунку на одного прийнятого працівника);
- середній час на заповнення вакансії різних категорій працівників на підприємстві торгівлі (у т. ч. із порівнянням даних про плинність кадрів різних категорій працівників);
- відсоток нових прийнятих кадрів від загальної чисельності працівників на підприємстві торгівлі;
- чисельність звільнених з ініціативи самих працівників;
- витрати на проведення спеціальних програм або проектів, пов'язаних із кадровим менеджментом;
- рівень якості трудового життя на підприємстві торгівлі, що може бути визначений за результатами опитування кадрів щодо оцінювання ними умов праці, морального клімату в колективі, оплати праці тощо;
- середні витрати на навчання (розвиток/підвищення кваліфікації) одного працівника;
- своєчасність та повнота рішень щодо поставлених перед кадровою службою цілей у межах реалізації стратегії розвитку підприємства торгівлі;
- ефективність взаємодії кадрової служби з іншими підрозділами на підприємстві торгівлі, що, зокрема, може бути визначена за результатами опитування всіх підрозділів підприємства.

Результативність та ефективність кадрової політики на підприємстві торгівлі також можна відстежувати за темпами зростання (або приросту) показників продуктивності праці, плинності кадрів, рівня профзахворювань, кількості скарг працівників на умови праці тощо, кількості скарг споживачів на якість їх обслуговування, рівня абсентеїзму (тобто співвідношення кількості днів невиходу на роботу до загальної кількості днів упродовж місяця,

року) та ін. Водночас слід вважати доцільним, користуючись внутрішньою звітністю підприємства торгівлі, проводити розрахунок та аналіз коефіцієнта покриття витрат на кадрову політику (або роботу кадрової служби) підприємства торгівлі, що необхідно розраховувати за формулою:

$$KПВКП = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Витрати на кадрову політику}}, \quad (4)$$

де витрати на кадрову політику являють собою суму витрат на оплату праці працівників кадрової служби, витрати на матеріали і т. п., пов'язаних із реалізацією кадрової політики на підприємстві торгівлі (починаючи від відбору та найму кадрів і закінчуючи їх звільненням). Цей показник за своїм економічним змістом відображатиме скільки чистого доходу створює 1 грошова одиниця витрат на кадрову політику (або роботу кадрової служби).

Підтримуючи думку, що ефективність кадрової політики будь-якого підприємства торгівлі прямо залежить від якості резуль-

татів діагностики комплексної діагностики його кадрового потенціалу слід зауважити, що наведена вище методика оцінювання компетентностей дозволяє зібрати інформацію щодо чисельності кадрів, які не відповідають потребам підприємства торгівлі з точки зору наявних у цих кадрів компетентностей. Проте спираючись на ці дані, а також дані про невідповідність кількісного забезпечення кадрами підприємства торгівлі (якщо така спостерігається), запропоновано процес комплексної діагностики стану кадрового потенціалу (КП) закінчувати розрахунком та аналізом коефіцієнта відхилення окупності наявних витрат ($НВ_{ЗК}$) на кадрове забезпечення (або кадровий потенціал) від запланованих витрат на забезпечення підприємства торгівлі кадрами в потрібній кількості та з необхідними компетентностями (або на приведення кадрового потенціалу підприємства торгівлі в так званий бажаний стан). Цей коефіцієнт слід розраховувати так:

$$KOBЗК = \begin{cases} \frac{НВ_{ЗК} - \beta \cdot ПВ_{ЗК}}{\text{Чистий дохід}}, \text{ якщо } НВ_{ЗК} > \beta \cdot ПВ_{ЗК} - \text{перевитрати на КП або помилки у плані} \\ 0, \text{ якщо } НВ_{ЗК} = ПВ_{ЗК}, \beta = 1 - \text{бажаний стан КП} \\ 0, \text{ якщо } НВ_{ЗК} = \beta \cdot ПВ_{ЗК}, \beta < 1 - \epsilon \text{ відхилення від бажаного стану КП} \\ \frac{НВ_{ЗК} - \beta \cdot ПВ_{ЗК}}{\text{Чистий дохід}}, \text{ якщо } НВ_{ЗК} < \beta \cdot ПВ_{ЗК} - \text{економія витрат на КП або помилки у плані} \end{cases}, \quad (5)$$

де $ПВ_{ЗК}$ являє собою суму запланованих витрат на відбір, найм, розвиток (за необхідності), утримання кваліфікованих кадрів на підприємстві торгівлі в потрібній кількості та з необхідними компетентностями;

β – поправочний коефіцієнт, що дозволяє враховувати ситуації, коли на підприємстві торгівлі на різних етапах життєвого циклу простежується невідповідність між наявним та бажаним ста-

ном кадрового потенціалу, тобто коли ϵ одна або обидві невідповідності, що пов'язані з кількісною та/або кваліфікаційною й компетентнісною невідповідністю наявних і потрібних підприємству торгівлі кадрів. Цей коефіцієнт доцільно визначати, спираючись на дані про чисельність наявних на підприємстві кадрів, що не відповідають його потребам і не дозволяють перейти до бажаного стану кадрового потенціалу. Тоді:

$$\beta = \frac{\text{Чисельність всіх кадрів} - \text{Чисельність невідповідних кадрів}}{\text{Чисельність всіх кадрів}}. \quad (6)$$

Проте, якщо $\beta < 1$, то досягнуто повної відповідності кадрів і за кількістю, і за компетентністю; якщо $\beta < 1$, то є певна невідповідність.

Спираючись на типізацію кадрової політики, залежно від виду перетворень систем управління персоналом на підприємстві торгівлі, а також запропонований вище методичний підхід до комплексної діагностики кадрового потенціалу, необхідно проводити вибір

типів кадрової політики залежно від результатів діагностики кадрового потенціалу підприємства торгівлі (табл. 5).

Насамкінець слід зауважити, що незалежно від дивергентності підходів до діагностики кадрового потенціалу на різних за розміром підприємствах торгівлі, її результати мають бути покладені в основу вибору типу кадрової політики.

Рекомендовані типи кадрової політики залежно від результатів комплексної діагностики кадрового потенціалу на підприємстві торгівлі

Висновки щодо результатів комплексної діагностики кадрового потенціалу підприємства торгівлі	Прийнятні для вибору типи кадрової політики
Економічно невиправдані перевитрати на формування/розвиток кадрового потенціалу	Перетворювальний або трансформаційний
Досягнуто бажаного стану кадрового потенціалу	Стійкого чи задовільного утримання
Є кількісні та/або структурні (за компетенціями) відхилення від бажаного стану кадрового потенціалу	Перетворювальний, координаційний, трансформаційний
Економія витрат на формування/розвиток кадрового потенціалу	Прогресивний або стійкого чи задовільного утримання

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У ході дослідження встановлено, що залежно від розміру підприємства торгівлі мають застосовуватися різні підходи до проведення діагностики його кадрового потенціалу. Запропоновані методичні підходи до проведення комплексної діагностики кадрового потенціалу, оцінювання результативності й ефективності кадрової політики та її вибору сприятимуть покращенню якості кадрового забезпечення і, як наслідок, підвищенню рівня конкурентоспроможності як великих, так і малих підприємств торгівлі.

Результати цього дослідження в подальшому можуть бути використані для наукових пошуків, присвячених діагностиці інших складових стратегічного потенціалу підприємства торгівлі, а також для вдосконалення методичного інструментарію діагностики кадрового потенціалу та вибору кадрової політики на підприємствах інших сфер економічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорус Т. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства : монографія / Т. В. Білорус. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2007. – 174 с.
2. Писаревська Г. І. Управління кадровим потенціалом на підприємстві : дис... канд. економ. наук : 08.00.04 / Ганна Іллівна Писаревська. – Харків, 2010. – 305 с.
3. Edwards S. Maintaining the delicate balance when developing high-potential programs /

S. Edwards // *Talent Development*. – April, 2012. – Vol. 66. – No. 4. – P. 60–65.

4. Жуковська В. М. Соціальний потенціал розвитку підприємств торгівлі / В. М. Жуковська // *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. – 2015. – Т. 20, вип. 6. – С. 88–93.
5. Шимановська-Діанич Л. М. Управління трудовим потенціалом торговельних підприємств як цільовий орієнтир їх розвитку / Л. М. Шимановська-Діанич, Ю. В. Іванов, Б. Н. Гечбаїя // *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : «Економічні науки»*. – 2014. – № 6(68). – С. 66–74.
6. П'ятницька Г. Дуальність наслідків плинності кадрів у внутрішній торгівлі / Г. П'ятницька // *Вісник КНТЕУ*. – 2016. – № 4. – С. 114–128.
7. Пенюк В.О. Кадровий потенціал підприємства торгівлі: визначення та складові елементи / В. О. Пенюк // *Бізнес-Інформ*. – 2015. – № 6. – С. 240–248.

REFERENCES

1. Bilorus, T. V. (2007). *Stratehichne upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva [Strategic management of personnel potential of the enterprise]*. Irpin : Natsionalnaakademii DPS Ukrainy [in Ukrainian].
2. Pysarevska, H. I. (2010). *Upravlinnia kadrovym potentsialom na pidpriemstvi [Management of personnel potential at the enterprise]*. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

3. Edwards, S. (2012). Maintaining the delicate balance when developing high-potential programs. *Talent Development*, April, Vol. 66, 4, 60–65.
4. Zhukovska, V. M. (2015). Sotsialnyi potentsial rozvytku pidpriemstv torhivli [Social potential of the development of trade enterprises]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova – Bulletin of the ONU named after I. I. Mechnikov: Collected papers*, (20 (6), (pp. 88–93) [in Ukrainian].
5. Shymanovska-Dianyach, L. M., Ivanov, Yu. V. & Hechbaia, B. N. (2014). Upravlinnia trudovym potentsialom torhovelnykh pidpriemstv yak tsilovyi oriientyry ikh rozvytku [Management of the labor potential of commercial enterprises as a target for their development]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ser. : “Ekonomichni nauky” – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series “Economic Sciences”*, (6(68), (pp.–66–74) [in Ukrainian].
6. Piatnytska, G. (2016). Dualnist naslidkiv plynnosti kadriv u vnutrishnii torhivli [Duality of Implications of Personnel Fluency in Internal Trade]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU: Collected papers*, (4), (pp. 114–128) [in Ukrainian].
7. Peniuk, V. O. (2015). Kadrovyi potentsial pidpriemstva torhivli: vyznachennia ta skladovi element [Personnel potential of the trade enterprise: identification and constituent elements]. *Biznes-Form – Business Inform*, 6, 240–248 [in Ukrainian].

Г. Т. Пятницька, доктор економічних наук, професор; **В. А. Пенюк** (Київський національний торгово-економічний університет). **Дивергентність підходів к діагностиці кадрового потенціала на малих і великих підприємствах торгівлі.**

Анотація. Ціль статті заключається в розробці та обґрунтуванні методического підходу к проведенню діагностики кадрового потенціала як на великих, так і малих підприємствах торгівлі на основі компетентносного підходу с учетом дивергентности возможностей для організації и проведення такой діагностики на этих підприємствах. **Методика дослідження** оснований на використанні методів системного аналізу и синтезу, анкетного опроса, сравнение, експертної оцінки и економіко-математического моделювання. **Результати.** Усовершенствован методический підхід к проведенню комплексної діагностики кадрового потенціала підприємства торгівлі на основі компетентносного підходу с учетом дивергентности в возможностях ее організації и проведення на различных по размеру підприємствах торгівлі. Получила дальнейшее развитие система показателів оцінки результативности и ефективности кадрової політики підприємства торгівлі, в которую, в отличие от существующей, дополнительно введен коэффициент покриття расходов на кадровую політику. **Практическа значимість результатів дослідження.** Определены базовые и управленческие личностные и общие функциональные компетентности и их приоритетность для оцінки кадрового потенціала работников, занимающих различные должности на підприємстві торгівлі. Разработаны методические рекомендації по выбору типа кадрової політики в зависимости от результатов комплексної діагностики кадрового потенціала підприємства торгівлі.

Ключевые слова: кадровый потенціал, дивергентность підходів, діагностика, малые и крупные підприємства торгівлі, компетентности.

G. Piatnytska, Dc. Econ. Sci., Professor; **V. Peniuk** (Kyiv National University of Trade and Economics). **Divergence of the approaches to diagnose of a cadre potential in the small and large trade enterprises.**

Annotation. The purpose of this article is to develop and validate a methodological approach to diagnostics of cadre potential in both large and small trade enterprises on competency-based approach with consideration of divergent opportunities of organization and conduct such diagnoses in these enterprises. **Methodology of research** was based on the use of methods of system analysis and synthesis, survey, comparisons, evaluations, and mathematical modeling. **Findings.** The methodology of comprehensive diagnostics of the enterprise' cadre potential that based on the principles of competency approach with considering the divergences in its organization and conduct for different-sized trade enterprises was developed. The comparison of the evaluation criteria of the

*seller-cashier and store manager functions was performed. The system of indicators that measure the trade company's personnel policy effectiveness and efficiency was further developed. This system was supplemented by the coefficient of expenditures on personnel policy. Based on the results of the study, it was suggested that the process of comprehensive diagnostics of the cadre potential is completed by the calculation and analysis of the coefficient of ratio between the actual enterprise staffing costs and the planned costs that providing the enterprise with the necessary cadres (or that bringing the cadre potential of the trading enterprise into the so-called desired state). **Practical value.** The basic and managerial personal and general functional competencies and their priority for estimation of cadre potential of different cadre positions at the trade enterprise are determined. The methodical recommendations for choosing the type of personnel policy are developed, depending on the results of comprehensive diagnostics of the personnel potential of the trade enterprise.*

Keywords: *cadre potential, divergence of approaches, diagnostics, small and large trade enterprises, competencies.*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ ТА СКЛАДОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

А. М. КОЛОТ, доктор економічних наук, професор
(Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні нових граней феномена соціальної відповідальності, які не знайшли належного висвітлення в соціально-економічній літературі та недооцінюються у практичній діяльності. Йдеться про соціально відповідальну поведінку таких різномірних суб'єктів, як суспільна цінність і складова збалансованого розвитку. **Методика дослідження.** Методологічною основою досягнення поставленої мети є системний та міждисциплінарний підходи в дослідженні взаємозв'язку соціальної відповідальності із суспільними цінностями та збалансованим розвитком. У процесі виконання дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи теоретичного узагальнення, абстрактно-логічного, синтезу, індукції та дедукції, порівняльного та структурного аналізу. **Результати.** На відміну від панівних уявлень щодо соціальної відповідальності як прояву альтруїзму чи соціальної участі на злобу дня, доведено, що соціально відповідальна поведінка має значно складнішу природу, вона не менш значуща ніж, наприклад, структурні зрушення чи технологічні інновації. Через призму суспільних цінностей та складових збалансованого розвитку стає зрозумілою достеменною роль і значення соціальної відповідальності. **Практична значущість результатів дослідження.** Судження та теоретико-методологічні передумови, що містяться у статті, мають сприяти формуванню нового економічного мислення, усвідомленню достеменної ролі соціально відповідальної діяльності та її імплементації в різномірній стратегії стійкого розвитку.*

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціально відповідальна поведінка, суспільні цінності, цінності трудового життя, збалансований розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Соціальна відповідальність належить до ряду життєво важливих проблем, але за сучасних умов розвитку в Україні її актуальність посилюється багаторазово. Вона є неодмінною умовою розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення соціально-економічної ефективності господарської діяльності та високої якості життя населення, створення передумов формування громадянського суспільства і розширення можливостей збалансованого розвитку. Ніхто не стане заперечувати, що глибокі та успішні соціально-економічні перетворення можливі лише тоді, коли в них свідомо та з повною відповідальністю бере участь переважна частина населення та інститутів суспільства.

Проблематика соціальної відповідальності як відповідальності за дії й учинки перед суспільством і його інститутами, відповідальності, що асоціюється з морально-духовним потенціалом, внутрішньою культурою, давно перебуває в полі зору як науковців, так і практиків. На межі двох тисячоліть спостерігається підвищення інтересу до наукових і прикладних аспектів відповідальності загалом та соціальної відповідальності зокрема, як і до багатьох споріднених, близьких за природою, суспільних норм і явищ. Формування та розвиток цього інституту є реакцією на виникнення гострих економічних, екологічних, соціальних, соціокультурних та інших проблем сучасності.

Необхідність посилення соціальної відповідальності всіх суб'єктів економічної діяльності

ті та інститутів суспільства обумовлена такими об'єктивними причинами:

- втратою стійкості економічного розвитку, що вимагає формування нових опор і задіяння нових факторів економічної динаміки;
- поглибленням асиметрії економічного й соціального розвитку, що дедалі більше загрожує економічній і соціальній безпеці;
- загостренням проблеми конкурентоспроможності, що спричинює потребу пошуку нових способів і засобів набуття конкурентних переваг;
- посиленням конкуренції за ресурси, насамперед, за найбільш цінні та продуктивні – людські;
- послабленням соціокультурних і моральних настанов соціальної діяльності багатьох суб'єктів підприємництва;
- поширенням ліберальних концепцій соціально-трудової сфери та масовими виявами десоціалізації відносин у сфері праці;
- превалюванням концепції «людини економічної» над концепціями «людини соціальної» та «людини соціально відповідальної»; неадекватним розумінням діалектики економічного й соціального розвитку багатьма представниками як бізнесу, так і владних структур;
- ерозією «культури солідарності» та масовими виявами формування так званого суспільства індивідів;
- загостренням екологічних проблем, які межують із катаклізмами регіонального й національного масштабів.

Отже, все перелічене переконує в тому, що на сучасному етапі назріла нагальна потреба в кардинальних змінах у практиці соціально відповідальної діяльності членів суспільства та його інститутів. У центрі соціальної відповідальності, як феномена, що має багатосуб'єктну природу, перебуває людина – первинний носій соціально відповідальної поведінки. Тож, розвиток теоретико-методологічних засад і практики соціально відповідальної діяльності бере відлік із базового рівня, яким є соціальна відповідальність людини. Водночас соціальна відповідальність постає і як суспільна норма, за якої «бути відповідальною» може й повинна не тільки окрема людина, а і певна спільнота – група, колектив, сторони та суб'єкти соціально-трудових відносин, бізнесова структура, громада, держава.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціальна відповідальність – складна, інтегральна, філософська, морально-етична, правова категорія. Вона вивчається різними науками, бо пов'язана з діяльністю, в якій переплетені економічні, моральні, правові, політичні, професійні, суспільні та інші аспекти.

Можна вважати, що витoki осмислення феномена соціальної відповідальності закладено у працях мислителів Давніх Китаю, Греції та Риму, які ввели в обіг поняття соціальної держави. Міркування про теоретичну конструкцію соціальної держави можна знайти у творах Платона, Аристотеля, Цицерона, Т. Кампанелли, У. Канта, Г.-В.-Ф. Гегеля, К. Маркса. Визнано, що науковий пріоритет у теоретичній конструкції соціальної держави належить німецькому вченому Лоренцу фон Штейну. На його думку, визначальними ознаками соціальної держави є абсолютна рівність прав усіх класів, свобода, економічний і соціальний прогрес усіх громадян, а гармонізація класових суперечностей може бути досягнута взяттям державою на себе обов'язків щодо поліпшення умов життя працівників найманої праці [28]. Давньогрецький філософ Арістотель поняття відповідальності пов'язував зі свободою волі та свободою вибору й ставив питання про відповідальність за вчинки, здійснені через незнання, коли можна було передбачити результати своїх дій [1, с. 105]. Більш розгорнуте теоретичне обґрунтування цієї категорії викладено у працях західноєвропейських філософів XVI–XIX століть, зокрема в публікаціях Т. Гоббса, Дж. Локка, М. Монтеня, Д. Юма, А. Шопенгауера та ін. Названі філософи та їхні послідовники чітко обстоюють ідею взаємозв'язку свободи й необхідності, особистості та суспільства, відповідальності як природного стану особистості й суспільства. У природі соціальної відповідальності людини філософ-екзистенціаліст Г. Йонас виокремив природну і контракторну компоненти. Природна відповідальність обумовлюється статусом, набутим людиною без її волі, зокрема, після народження діти набувають відповідальності й перед батьками, і перед державою – як громадяни. Контракторна відповідальність виникає внаслідок свідомо взятих на себе зобов'язань, які супроводжують набутий соціальний статус. Так, наприклад, відповідальність підприємця, як і найманого працівника,

належить до контракторної, оскільки вони самі свідомо вибирають свої соціальні й професійні ролі разом з обов'язками, які ці ролі супроводжують [8].

В українських наукових колах ця проблема тика розглядається в контексті становлення та розвитку соціальної відповідальності в демократичній державі [22]; глобальної корпоративної відповідальності [20]; обґрунтування сценаріїв розвитку соціальної відповідальності бізнесу [27]; розвитку на засадах гідної праці [19]; інституалізації багаторівневої системи соціальної відповідальності в Україні в системі державного управління [6]; соціально відповідальної взаємодії у трудовій сфері [5]; філософсько-правового розуміння феномена соціальної відповідальності людини [4].

Незаперечним є факт, що іноземні й вітчизняні наукові школи плідно займалися та займаються нині опрацюванням наукових і прикладних аспектів явищ та процесів, які на певному етапі суспільного й економічного розвитку дістали ємної назви – соціальна відповідальність. Проте досягнутих успіхів як іноземних, так і українських наукових шкіл, у царині соціальної відповідальності не варто переоцінювати. В економічних, соціальних, філософських науках багато невпорядкованого набору різноманітних теорій і концепцій, проте бракує глибокого опрацювання та реальної інтеграції концепцій людини економічної, людини соціальної й людини відповідальної. Як результат – замість «дерева» економічної науки є, за образом висловом О. І. Ананьїна, «сад камінців».

Слід констатувати, що на практиці вийшло замкнене коло: для вироблення соціально-економічної політики, наукового опрацювання практичних рішень соціально-економічного, соціально-трудового спрямування, формування сучасного економічного мислення членів суспільства необхідно мати науково вивірену економічну теорію, потужні наукові дослідження прикладного характеру. Однак економічна наука сама часто не може вийти на траєкторію стійкого розвитку через такі вади, як догматизм, еkleктика, сповідування віджилих теорій та інструментарію або некритичне запозичення теоретичних постулатів, котрі не віддзеркалюють реалій і нових викликів розвитку суспільства. Необхідно наголосити, що зазначене характерне не тільки для вітчизня-

ної науки та практики. Неупереджений аналіз свідчить, що такі провали нині притаманні й іншим країнам. Різними є лише глибина та масштаби цих провалів.

Формування цілей статті (постановка завдання). З огляду на актуальність теми головна мета цього дослідження – науково-теоретичне обґрунтування феномена соціальної відповідальності у взаємозв'язку із суспільними цінностями та збалансованим розвитком. Розкрито нові грані цього комплексного та ієрархічного явища, які не знайшли належного висвітлення в соціально-економічній літературі та недооцінюються у практичній діяльності. Йдеться про соціально відповідальну поведінку різнорівневих суб'єктів як суспільну цінність і складову збалансованого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблематиці КСВ присвячено стільки статей та інших публікацій, що, здавалося б, усі крапки вже розставлено. У суспільній свідомості під впливом наукової аргументації укріплюється думка, що соціальна відповідальність і в гуманістичному, і в соціально-економічному розумінні – не добродійність чи розкіш, від якої можна відмовитися, а надійний захист від соціальних ризиків, одна з передумов збалансованого розвитку. Але чому ж тоді ставлення до соціальної відповідальності з боку різних інститутів держави й суспільства, провідних соціальних сил було та залишається вкрай суперечливим, неоднозначним? Підкреслено, що така суперечливість, неоднозначність суджень стосуються всіх аспектів досліджуваного явища – його сутності, форми, змісту, напрямів, наслідків і самої природи соціальної відповідальності.

Вектор суспільної думки щодо достеменною ролі соціальної відповідальності часто змінює напрям і нерідко – в небажаний бік. Навіть найпотужніші компанії, які витрачають величезні фінансові кошти на соціальні цілі, не змогли (у більшості випадків) переконати соціум у щирості своїх задумів. Матеріали численних досліджень – як вітчизняних, так і зарубіжних – засвідчують, що чимало представників соціуму вважають, що соціальна відповідальність у нинішньому її форматі – це піар; спосіб уникнути регулювання з боку державних і міжнародних органів, а також інститутів соціального партнерства; елемент лукавої маркетингової політики.

Отже, є підстави констатувати, що чимало представників соціуму все ще не мають об'єктивного, неупередженого, сучасного розуміння достеменної сутності та ролі соціальної відповідальності, значення цього феномена для людини, бізнес-організацій і суспільства загалом. Тож, саме науковці покликані допомогти широкому загалу подолати вульгарне, примітивне уявлення про феномен соціальної відповідальності, довести її залежність від цінностей людини, зрозуміти її як елемент стратегії збалансованого розвитку економіки й суспільства.

Розгорнута характеристика природи, джерел і складових соціальної відповідальності в контексті формування та еволюції світової економічної думки із цього питання міститься в численних публікаціях автора [11–18; 24], у яких не гаслами, а науково вираженими аргументами доводиться, що для формування та підтримки суспільних цінностей і забезпечення збалансованого розвитку соціальна відповідальність різнорівневих суб'єктів має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність чи втілення в життя проектів інноваційного розвитку. «Червоною ниткою» в результатах дослідження проходить думка про те, що соціальну відповідальність треба «підживлювати» не закликami «бути соціально відповідальними», а усвідомленням сучасних викликів і створенням умов, за яких «дерево соціальної відповідальності» має прижитися на українській землі.

Соціальна відповідальність постає як філософська, інтегративна морально-етична, правова, соціально-економічна, управлінська категорія, що розглядається під різними кутами зору, у різних площинах за використання здобутків найсучасніших теорій (концепцій) та вітчизняної й іноземної практики.

Одним із новітніх трендів у розвитку теорії соціальної відповідальності є наукове опрацювання феномена консолідованої (спільної, комунітарної) соціальної відповідальності. Філософські та теоретико-методологічні засади останньої пов'язані з тим, що інтереси забезпечення збалансованого розвитку потребують, щоб соціально відповідальними були не окремі партнери, а всі учасники суспільної коаліції, які мають право очікувати від інших адекватної соціально відповідальної поведінки.

Логіка консолідованих дій провідних соціальних сил є такою: соціальні партнери мають не тільки свої специфічні інтереси, а й спільні цілі; їх об'єднують певні цивілізаційні цінності, й вони репрезентовані тими самими громадянами. За цих умов між ними можуть і мають бути партнерські відносини, які передбачають спільну, консолідовану відповідальність. І вони [партнери] можуть і мають зробити свій посильний внесок у суспільний добробут, розвиток особистості, громади, регіону, країни.

Консолідована (спільна) соціальна відповідальність заперечує домінування індивідуального й колективного егоїзму, натомість передбачає рівноцінну відповідальність усіх соціальних партнерів. Так, бізнесова структура, що виконує свій обов'язок перед власним персоналом, державою, громадою та постійно прагне підвищити свій внесок у соціальний розвиток організації, регіону, держави, має право очікувати адекватної соціальної поведінки від інших партнерів за суспільною коаліцією і, зокрема, від держави.

Для бізнесової структури як партнера за суспільною коаліцією неприйнятна поведінка державних структур, які реалізують політику державного рекету, спонукають до адміністративної корупції, вимагають платити податки наперед, чинять адміністративні перепони тощо. У цьому контексті зазначимо, що не можна визнати рівноцінними, соціально відповідальними і дії з боку профспілок, коли останні не сприяють підвищенню конкурентоспроможності організації. І навпаки, спільні зусилля представницьких органів роботодавців і найманих працівників щодо підвищення конкурентоспроможності, набуття конкурентних переваг потенційно дають можливість власникам одержувати більш високі дивіденди, менеджерам – гідну винагороду у формі окладів, премій, бонусів, працівникам – зберегти робоче місце й одержувати належну заробітну плату. За умови спільних зусиль щодо підвищення конкурентоспроможності більш імовірним є соціальний компроміс між профспілками та роботодавцями щодо участі найманих працівників у розподілі прибутків.

Тож, для ефективної взаємодії соціальних партнерів, створення найбільш сприятливих умов з метою забезпечення збалансованого розвитку треба прагнути до рівноцінної, комунітарної, спільної соціальної відповідальності,

яку в узагальненому вигляді доречно трактувати як консолідовану. Консолідована відповідальність є більш високою та стійкою за умов, по-перше, щонайповнішого збігу інтересів соціальних партнерів, а по-друге, узгодженості дій партнерів та рівноцінного їх внеску в загальну відповідальність. За такого підходу до

розуміння філософії соціальної відповідальності остання постає не тільки як індивідуальна відповідальність окремого суб'єкта, а як спільна, загальна, консолідована відповідальність усіх учасників соціально-трудових відносин. Модель консолідованої відповідальності подано на рис. 1.

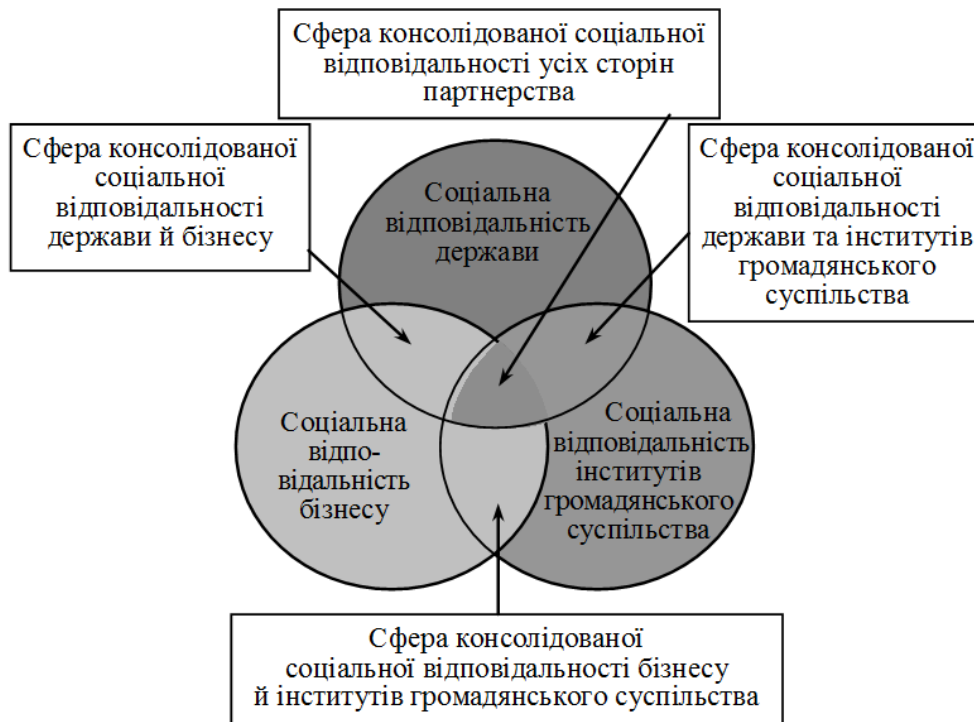

Рис. 1. Консолідована соціальна відповідальність соціальних партнерів

Отже, відносини між основними суб'єктами суспільства й соціальними партнерами – громадянами, бізнесом, інститутами громадянського суспільства і державою – мають будуватися на основі взаємної, рівноцінної, консолідованої соціальної відповідальності. Це є засадничою умовою збалансованого суспільного розвитку й соціально-економічного прогресу.

Проведена ув'язка із цінностями переконує в тому, що обмежені масштаби та недостатню результативність соціально відповідальних дій слід неодмінно розглядати в контексті кризи цінностей суспільного буття й таке твердження не є перебільшенням. Практика переконливо підтверджує: соціум кінця ХХ – початку ХХІ ст. переживає хронічну хворобу, діагноз якої – неадекватність пріоритетів, прагнення до розширення масштабів виробництва та послуг у будь-який спосіб і за будь-яку ціну, покладання надії на безмежне споживання, скерованість на зростання, за якого немає розвитку. За світогляду

економізму панує примат економічного над соціальним, недооцінка, неусвідомлення достеменної ролі соціально відповідальної поведінки та позаекономічного в нашому житті.

Немає сумніву в тому, що праця, участь у національному господарстві й у віддаленому майбутньому відіграватимуть провідну роль у життєдіяльності людини, будуть чинниками, що організують і визначають більшість параметрів життя. За таких умов постає нагальна потреба постійного відстежування динаміки цінностей трудового життя, виявлення ризиків виникнення асиметрій соціально-трудового характеру та реалізації заходів, що унеможливають розвиток негативних тенденцій у сфері праці та соціально-трудових відносин.

Криза соціальної відповідальності має те ж саме коріння, що і криза гідної праці, криза соціалізації життєдіяльності, а в їх основі перебуває криза суспільних цінностей загалом та криза трудового життя зокрема.

Переважає більшість учених, які досліджують ціннісну проблематику, схилиються до думки, що саме цінності як норми, як ідеали, як критерії вибору та оцінки є регулятором активності людини. Проблема динамізму та виміру трудових цінностей у ситуації швидкоплинних соціально-економічних змін – одна з найактуальніших у сфері управління працею та регулювання соціально-трудова відносин.

Позиції давніх мислителів у сфері філософії та соціології дозволяють виокремити три напрями в розумінні цінностей. За першим напрямом, започаткованим засновником давньогрецької філософської школи Платоном, цінності тлумачаться як об'єктивний феномен, що успадковується або засвоюється суб'єктом у процесі діяльності (практичної, пізнавальної, моральної, етичної) [2]. Другий напрям, визначений засновником німецької класичної філософії Кантом, – трактування цінностей як суб'єктивного утворення, що має своїм джерелом сукупність інтелектуальних, психологічних, моральних особливостей особистості [9]. Третій напрям, сформований Віндельбантом і Ріккертом як неокантіанство, – це розуміння цінностей як суб'єктно-об'єктного феномена, який виявляється тільки у відносинах між суб'єктом і об'єктивним буттям [3, 21].

Кожна свідомо людина замислюється над питанням: у чому основна причина кризи соціально відповідальної поведінки, як і кризи праці, кризи соціалізації в найширшому її розумінні, яка є реальністю та має тенденцію до поглиблення? Відповідь на це запитання, можливо, й неочікувана для читача, така. Фундаментальною причиною цих криз є криза цінностей, яку переживає соціум у другому десятилітті нового тисячоліття. Ідеться про кризу цінностей життя загалом і трудового життя зокрема. Криза гідної праці, як і криза трудового життя – це кризи, передусім, не економічні, вони позаекономічні, морально-духовні, світоглядні. Одвічний парадокс: людина значно більше знає про всі навколишні світи, але набагато менше знає про свій світ – світ самих людей.

Наступний парадокс – це існування уявної, часто викривленої зони, яку людина вважає зоною свого комфорту. Консерватизм, світоглядні обмеження не дозволяють вирватися із цієї ілюзорної зони комфорту, із зони примарних цінностей, які насправді цінностями

не є. Наголошуємо на тому, що нинішній домінуючий світогляд – це світогляд економіцентризму, це світогляд, побудований переважно на міфах, спотворених цінностях.

Ще одна не менш парадоксальна ситуація – у другому десятилітті XXI століття фундаментальною основою системи господарювання залишається модель «економічної людини» в її класичному варіанті, яка концептуально все ще спирається на ліберальну ідею Адама Сміта про конкуренцію. Згідно з філософією Адама Сміта людина як егоїстичний суб'єкт ринкової економіки не ставить за мету сприяти суспільній користі. Вона орієнтується лише на власну вигоду й «невидимою рукою ринку» спрямовується до мети, яка зовсім не входила в її наміри. Турбуючись про власні інтереси, вона часто більш дієво слугує інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне зробити це [23, с. 331–332]. Проте «невидима рука ринку», яка уособлює досконалу конкуренцію, належить суспільству моральних людей, суспільству з етичними цінностями, образ якого описаний у праці Адама Сміта «Теорія моральних почуттів».

Моральна основа моделі «економічної людини» – загальнолюдські етичні цінності: чесність, порядність, працьовитість, відповідальність перед суспільством, помірність у споживанні – у бізнесовому середовищі зазнала руйнації. Сучасний ринок став нечутливим до сприйняття етичних цінностей. Одна з найбільш вагомих причин цього явища – орієнтація «економічної людини» суто на матеріальні потреби. Проте людина – це багатогранна й унікальна особистість, яка функціонує одночасно в багатовимірних зовнішньому та внутрішньому світах, здійснює свою діяльність на свідомому та підсвідомому рівні, турбується про прирощення свого потенціалу, який відкриває горизонти для задоволення різноспрямованих потреб. Звідси випливає висновок: одним із векторів досягнення збалансованості у вигодах різних суб'єктів соціальної взаємодії є узгодженість цінностей.

Наукове обґрунтування цінностей життя й зокрема трудового має свою історію і здійснювалося переважно в контексті усвідомлення сенсу життя, призначення людини, опанування філософії появи людини на цьому світі та того, як вона має прожити своє життя. Варто зауважити, що думки вчених зі світовим ім'ям стосовно цінностей,

сенсу життя, розуміння того, яке життя плодотворне, а яке ні, залишаються далеко не однаковими, а нерідко й протилежними. Широко відоме судження Зігмунда Фрейда: коли людина ставить запитання щодо сенсу та цінностей життя, то вона не зовсім здорова. Не менш відомий і інший вислів ученого, в якому він констатує, що у своїх дослідженнях «величезної будівлі» людської психології він залишився на рівні «підвалу». Утім чимало й дослідників, які намагались і далі намагаються піднятися на «верхні поверхи», одним із них є Віктор Франкл. На думку останнього, ставити запитання стосовно сенсу та цінностей життя – це ще не хвороба. Навпаки, В. Франкл вважає, що хвороба розпочинається тоді, коли людина не знаходить відповідей на ці запитання. Найвідоміша праця В. Франкла має назву «Людина у пошуках сенсу». У ній є слова, які чітко характеризують і позицію згаданого автора, і його кредо: «Я бачив сенс свого життя в тому, щоб допомагати іншим побачити сенс у своєму житті» [25, с. 36].

Не вчора це сталося і не в окремо взятій країні, але неупереджений аналіз переконує в тому, що один із глобальних феноменів сьогодення є таким: суспільна свідомість дедалі більше пронизується духом економцентризму.

Нова економіка та постіндустріальне суспільство в нинішньому їх форматі надто часто прищеплюють економічно активній людині спотворені цінності, які не пов'язані з найголовнішим – бажанням людини бути щасливою й на роботі, й вдома, оптимізувати час роботи та дозвілля, діставати задоволення від перебування в родинному колі, змістовно відпочивати тощо.

Тож, не випадково соціально відповідальні представники наукової спільноти чимраз частіше б'ють на сполох із приводу небажаних змін у структурі цінностей трудового життя, гіпертрофованих виявів окремих із цих цінностей, небажаних напрямів їх дрейфу. З'являються публікації з новими, незвичними, а то й екзотичними назвами на кшталт «Щастя не у ВВП», «Як визначити індекс щастя?», «Куди дрейфують трудові цінності?», «Коли будемо працювати, щоб жити, а не навпаки?».

Феномен поглиблення кризи цінностей трудового життя, кризи гідної праці – це вже не феномен окремо взятих країн із перехідною економікою чи тих, що розвиваються. Це та-

кож і феномен розвинених країн, і яскраве свідчення цьому – монографічне дослідження відомого німецького економіста і політолога Макса Хефера, яке має символічну назву «Можливо, капіталізм не хоче, щоб ми були щасливими?» [26].

На основі узагальнення прогнозів відомих іноземних економістів про те, яким буде світ праці та соціально-трудова розв'язка через 100 років, підкреслено, що формат майбутнього поєднує як бажані, так і соціально неприйнятні перспективи розвитку суспільного буття у світовому вимірі [10].

Аргументована констатація поглиблення кризи цінностей – це не відкриття наукової школи КНЕУ. Нашим внеском у теорію та практику збалансованого соціально-трудова розвитку є новий людиноорієнтований концепт взаємодії, розвитку та досягнення цінностей трудового життя й гідної праці. Кожний крок на шляху формування сучасного мислення та світогляду, подолання ортодоксального економцентризму, опанування новітньої філософії взаємозв'язку позаконотичного (морально-духовного) й економічного має стати і кроком до утвердження високих цінностей трудового життя. Так само реалізація на практиці принципів гідної праці має сприяти утвердженню духу людиноцентризму, нових морально-духовних цінностей і сучасного світогляду. І це не надумане пишномовне теоретизування. Ідеться про філософію життя, філософію розвитку, яку необхідно опанувати, проте це вдасться все важче.

Отже, за умов, що склалися (поглиблення кризи цінностей, втрата багатьма членами суспільства здатності визначати ціннісні орієнтири, що іманентні потребам розвитку особистості, кризові явища в царині соціальної відповідальності, гідної праці, соціалізації життєдіяльності, асиметрії між мотиваційними настановами соціально значущими й медійно спотвореними, штучно нав'язаними тощо), представники наукових шкіл і, передусім, шкіл соціально-трудова спрямування мають приділити підвищену увагу реальним цінностям трудового життя в координатах нової економіки та постіндустріального суспільства; вибудувати дорожню карту розширення можливостей формування та досягнення означених цінностей.

Дослідження означеної проблематики буде успішним лише за умови якнайширшого ви-

користання міждисциплінарного інструментарію, який унеможливило б погляд на навколишній світ крізь монотеорію. Натомість з'явиться можливість залучити доробок, методологію філософських, соціальних, природничих, суспільних, економічних та інших наук.

Водночас з огляду на поглиблення кризи цінностей трудового життя не може не дивувати таке. Як сталося, що про те, що стосується кожного і всіх нас разом, ми так мало знаємо і так мало розмірковуємо над цим? Звідки це табу на з'ясування, для чого ми живемо, для чого ми прийшли у цей світ, табу на малі й великі цінності, які маємо проектувати та усвідомлювати, яких маємо прагнути та досягати?

Слід дослухатися думок багатьох представників соціологічних шкіл, які стверджують, що одна з очевидних і реальних загроз, що постанала перед економічно активною людиною, – неадекватність оцінок, ціннісних орієнтирів і неадекватність дій у змінюваному, дрейфуючому світі економіки, інститутів, самих людей. Чому це так? З відомої теореми американського соціолога У. Томаса випливає, що люди діють саме так, як вони розуміють реальність. І, відповідно, якщо люди реальність сприймають неадекватно (а це цілком імовірно в умовах, коли постійні зміни в навколишньому світі й у світі самих людей стають не винятком, а нормою), то такими само неадекватними будуть і їхні дії, а на позитивні прийнятні результати за таких обставин чекати марно.

Відомий російський соціолог Ю. Дуберман, розмірковуючи над здатністю економічно активної людини своєчасно й адекватно вибудувати ієрархію цінностей трудового життя, справедливо наголошує на тому, що дуже рідко ми здатні зіставляти свої рішення з мотиваційною структурою своєї ж особистості, зі своїми ціннісними орієнтаціями і вже тим більше з такою глибинною особистісною характеристикою, як сенс самого свого існування на цій Землі. Розмірковувати над настільки абстрактними й далекими від тверезої реальності питаннями нам і ніколи, і складно, і нестерпно. До пори, до часу питання щодо сенсу життя, питання з розряду «вічних» ми відсилаємо філософам. І

лише на схилі років свого життя, на спливі свого фізичного існування на Землі неминуче й боляче замислюємося над цим питанням, каємося, гадаючи, що життя могло б бути прожите зовсім інакше, якби цю складну духовну частину свого існування ми могли б усвідомити і зрозуміти раніше [7, с. 18].

Отже, за умов, що склалися, набувають неабиякої важливості науково виважені, обґрунтовані відповіді на безліч нових-старих запитань, і серед них:

якими мають бути структура, ієрархія, пріоритетність цінностей трудового життя, як і життя загалом, коли первинні потреби соціуму здебільшого вже задоволені?

чому в суспільній свідомості домінує уявлення, що людина живе, щоб працювати, а не працює, щоб жити?

які трансформації у цінностях трудового життя мають відбутися, коли створені передумови для реалізації концепції кінця праці в її класичному розумінні¹?

які нові можливості й нові виклики породжують нова економіка та постіндустріальне суспільство в царині цінностей трудового життя?

у який спосіб, на яких принципах мають бути виписані, упорядковані, обґрунтовані цінності трудового життя та як реалізувати останні на засадах концепції гідної праці?

Якщо виходити із цивілізаційних концептів міркувань, з оцінок філософських, то маємо припустити, що криза соціального в найширшому його розумінні – це криза цінностей. Тож, необхідно по-новому виписати та зрозуміти сучасні цінності трудового життя, опанувати достеменно роль і значення соціального, морально-духовного, позаекономічного в нашому житті. Від одержимості зростанням без розвитку маємо перейти до пошуку нової парадигми суспільних цінностей.

Соціальна відповідальність як суспільне явище, феномен, інститут – це надбаня сучасної соціально орієнтованої економіки та громадянського суспільства. Еволюція цього явища, феномена та інституту відбувається в загальному контексті основних тенденцій, характерних для сучасної економіки та суспіль-

Ця концепція базована на тому, що праця, як фізичний, важкий, нецікавий, нерадісний, часто монотонний процес, відходить у минуле. На заміну цій і її подібній праці приходить різноманітна, творча, інноваційно насичена зайнятість, долається наймана праця, формується модель людини діяльної, креативної, вільної, незалежної, морально й духовно багатой.

ства. Сучасну природу, роль і значення соціальної відповідальності треба розглядати і вивчати в контексті соціалізації економіки і суспільного буття загалом. Соціалізація нині стала трендом, процесом, що охопив усі аспекти суспільного життя, передусім, систему економічних відносин. Соціалізація – результат дії обставин, причин, доміант, за яких бізнесові структури, інститути громадянського суспільства, органи влади різних рівнів усвідомлено ставлять у центр своєї діяльності людину з її потребами, запитами, інтересами.

Виникає питання – як узгодити настанову індустріальної доби на максимізацію особистої вигоди (наприклад, прибутку) із соціальною відповідальністю? Відповідаючи на нього, маємо врахувати, що нова економіка, яка приходить на зміну індустріальній, суттєво відрізняється від попередньої за структурою, джерелами розвитку, співвідношенням матеріального та нематеріального в забезпеченні збалансованої динаміки. Усе перелічене, як і ряд інших обставин (скажімо, критичне загострення екологічних проблем), характерних для нової й не притаманних індустріальній економіці, актуалізують моральну, соціальну відповідальність усіх суб'єктів суспільства на всіх рівнях.

Важливо зважати й на те, що сучасна економіка з огляду на можливості регулювання використовує потенціал не тільки ринку та держави, а й міжнародних, всесвітніх організацій і транснаціональних корпорацій, які внаслідок обставин перебирають на себе функції як регулювання економічної діяльності, так і розв'язання багатьох соціальних завдань, які традиційно покладалися на державу. Отже, система відносин у новій економіці та в суспільстві має вибудовуватись у такий спосіб, щоб мотивувати до соціально відповідальної діяльності й державу, і бізнесові структури, та всіх членів суспільства.

Щоб зрозуміти мотиви, рівень і вектор спрямованості соціально відповідальної діяльності різних суб'єктів суспільства, маємо брати до уваги цілу систему чинників і обставин, а саме:

- зовнішні стосовно до конкретного суб'єкта;
- внутрішні (що стосуються особливостей буття, виховання, культури, ціннісних орієнтирів суб'єкта);
- економічні (що стосуються реалізації економічних інтересів);

- позаекономічні, передусім морально-духовні настанови суб'єктів;
- культурно-історичні, які по-різному впливають на соціальну поведінку та соціальну динаміку суспільства;
- інституціональні, що стосуються впливу інститутів-норм та інститутів-організацій на міру, форми й методи соціально відповідальної діяльності.

Засадничою передумовою зовнішніх чинників, які впливають на масштаби й саму філософію соціальної відповідальності різних суб'єктів нашого суспільства, є та парадоксальна обставина, що Україна (її економічна й соціальна реальність) одночасно перебуває у трьох вимірах, у трьох різних епохах. Тобто в той самий час вирішуються (або не вирішуються) завдання, які належать до доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної доби. Якщо економіко-правові та соціальні підвалини індустріального й постіндустріального суспільства на Заході формувалися послідовно, то в сучасній Україні – це паралельні процеси та завдання. Із цього випливає, що соціальна відповідальність суб'єктів українського суспільства за масштабами, ієрархією напрямів реалізації, за ціннісною орієнтацією має бути, образно кажучи, двоярусною чи навіть триярусною (з огляду на наявність доіндустріального типу економіки). І хоч в Україні переважає індустріальний тип економіки, орієнтуватися виключно на ті (переважно ринкові) форми, методи та принципи соціально відповідальної діяльності, що притаманні цьому типу, вже недостатньо.

Нагадаємо, що для індустріальної економіки характерні такі дії суб'єктів у площині соціальної відповідальності: абсолютизація основних цінностей ринкової економіки (власність, дохід, конкуренція тощо), бачення призначення бізнесу як створення робочих місць, виробництво якісної продукції, сплата податків та додержання бізнесових правил. Проте, усе перелічене – це лише перший, базовий рівень соціальної відповідальності, що практично зводиться до економіко-правової. Сучасний же етап розвитку економіки та суспільства потребує ширших масштабів та нової якості соціально відповідальної діяльності. Постіндустріальний підхід передбачає добровільні, соціально усвідомлені додаткові заходи, які значно розширюють поле соціальної відпо-

відальності. У новій економіці вони мотивуються не тільки власне морально-духовними засадами, але й прагматичними, раціональними міркуваннями. Морально-духовні засади – це власні переконання, совість людини, її прагнення жити за високими духовними законами, здійснювати добрі справи. Безумовно, усе це залежить від виховання людини, її загальної культури, ментальності. Важливою є і просвітницька діяльність, формування культури соціальної відповідальності. Прагматичні, раціональні аргументи соціально відповідальної діяльності – це великий перелік обставин і причин, за яких додержання високих соціальних стандартів, принципів загальнолюдської й ділової етики, моральних норм із високою ефективністю працює на життєвий успіх людини, конкурентоспроможність компанії, стабільність і підтримку влади, довіру до інституцій тощо.

Основоположне значення формування й реалізації соціальної відповідальності всіх суб'єктів суспільства обумовлене тим, що вона:

- підвищує ефективність суспільства, сприяючи координації дій;
- створює сприятливий клімат для економічного зростання, підприємницької діяльності, соціального розвитку;
- зменшує соціальні, економічні, інвестиційні ризики;
- створює передумови для збалансованого розвитку та для успішного запобігання економічним кризам;
- сприяє людському розвитку за всіма напрямками та ін.

У контексті подолання і запобігання системним кризам та розширення умов для соціального розвитку соціальна відповідальність сприяє:

- ощадливому споживанню (держави, організацій, громадян) – завдяки перегляду потреб у бік їх раціоналізації, соціальному маркетингу;
- розвитку людського й соціального капіталу на всіх рівнях – завдяки відродженню довіри, соціальній згуртованості, збереженню добрих стосунків, підтриманню кваліфікації;
- розвитку соціальних цінностей – честі, гідності, совісті, репутації, обов'язку, дружби; культивуванню національних та родинних цінностей, здорового способу життя та ін.

Соціальну відповідальність усіх суб'єктів суспільства правомірно розглядати як показник цивілізованості країни, якості трудового потенціалу, чинник набуття конкурентних переваг та забезпечення збалансованої соціальної динаміки. Прагнення до здорового способу життя, підтримування та поліпшення фізичного й духовного стану, прирощення людського та соціального капіталу й набуття конкурентоспроможності, пріоритет цінностей, пов'язаних із родиною, вихованням дітей, особистий внесок у розвиток організації, громади, професійної спільноти та суспільства загалом, додержання етичних норм і звичаїв, які визнаються безумовними в суспільстві, активна життєва позиція, добротність і допомога нужденним, турбота про гідні умови життя ближніх, внесок у збереження та поліпшення стану довкілля – ось далеко не повний перелік конкретних форм соціально відповідальної поведінки. Задіяння потенціалу цих форм сприяє досягненню як особистих цілей членів суспільства, так і загального добробуту.

Водночас соціально безвідповідальна поведінка врешті-решт обертається проти самої людини (в будь-якій з її ролей). Нездоровий спосіб життя, несформовані особистісні та професійні компетенції, інертність і пасивність, небажання виявити наявні здібності, нехтування родинними обов'язками, недоброчинне ставлення до оточення, низький авторитет, недодержання норм трудової етики, байдуже ставлення до людей та до збереження довкілля – усе це, як і інші небажані вияви безвідповідальної поведінки, унеможлиблює набуття конкурентних переваг та розширення можливостей особи. Отже, людина сама закриває собі шлях до забезпечення високої якості життя, самореалізації та самоідентифікації себе як працівника, суб'єкта соціально-трудових відносин, члена родини, громади, суспільства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У сучасному світі, в якому поглиблюється криза суспільного буття, характер розвитку якого стає дедалі більш розбалансованим і непередбачуваним, проблематика відповідальності набуває особливої актуальності, адже стосується кожної людини. Збалансований розвиток суспільства сьогодні вже критично залежить від того, наскільки кожен із

нас усвідомлює суспільні потреби та вимоги й організовує свою життєдіяльність відповідно до них.

Проте нове, постіндустріальне розуміння сутності та важливості соціальної відповідальності лише формується. Непросто подолати вкорінену віками й активно нав'язувану сучасними бізнес-маркетологами скерованість суб'єктів на підвищення прибутку та постійне збільшення споживання. Але можна не сумніватися, що за сучасних умов соціальна відповідальність стає неодмінною суспільною цінністю та складовою збалансованого розвитку.

Автор переконаний, що економічна наука повинна опрацювати, а суспільна та господарська практика – реалізувати комплекс заходів, за яких абсолютна більшість громадян, бізнес-структур, інститутів громадянського суспільства та держава мають набути статусу суб'єктів, орієнтованих на стійкий економічний і соціальний розвиток. Гострою залишається потреба у здійсненні просвітницької діяльності, пропагуванні кращих практик соціальної відповідальності. Результати досліджень переконують у тому, що на збалансований розвиток можуть чекати лише особи та організації, здатні й готові до виконання своїх морально-духовних обов'язків і правових норм в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах, життєво важливих для економічного розвитку та соціалізації суспільного буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель : [в 4 т.]. – Москва : Мысль, 1984. – Т. 4. – 830 с.
2. Васильева Т. В. Афинская школа философии. Философский язык Платона и Аристотеля / Т. В. Васильева. – Москва : Наука, 1985. – 160 с.
3. Виндельбанд В. Прелюдии. Философские статьи и речи // Избранное: Дух и история / В. Виндельбанд ; пер. с нем. – Москва : Юрист, 1995. – 687 с.
4. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Гришук. – Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2013. – 766 с.
5. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків : монографія / О. А. Грішнова, Г. Ю. Міщук, О. О. Олійник. – Рівне : Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування, 2014. – 217 с.
6. Дейч М. Є. Становлення та розвиток багаторівневої системи соціальної відповідальності: управлінський аспект : монографія / М. Є. Дейч. – Донецьк : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2014. – 351 с.
7. Дуберман Ю. Е. Человеческое измерение / Ю. Е. Дуберман. – Москва : Канон+, 2013. – 336 с.
8. Йонас Г. Принцип відповідальності: у пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; пер. з нім. – Київ : Лібра, 2001. – 400 с.
9. Кант И. Соч. [в 6 т.] / И. Кант. – Москва : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 1. – 544 с.
10. Колот А. М. Майбутнє світу праці та соціально-трудового розвитку очима відомих економістів / А. М. Колот // Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. праць / Київ. нац. економ. ун-т. – 2016. – № 1. – С. 8–21.
11. Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність та аудит як сучасні інститути і технології соціального розвитку / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 3–9.
12. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 3. – С. 3–9.
13. Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 8. – С. 3–17.
14. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність і проблеми її сприймання суспільством / А. М. Колот // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 6–15.
15. Колот А. М. Корпоративна соціальна від-

- повідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2013. – № 4. – С. 5–26.
16. Колот А. М. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко; ред.: А. М. Колот. – Київ : ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т імені В. Гетьмана», 2010. – 348 с.
 17. Колот А. М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.; ред.: А. М. Колот. – Київ : КНЕУ, 2012. – 501 с.
 18. Колот А. М. Соціальне партнерство як інструмент формування консолідованої соціальної відповідальності: теоретичні засади / А. М. Колот, О. В. Павловська // Соціальна економіка. – 2013. – № 1. – С. 81–90.
 19. Лебедев І. В. Корпоративна соціальна відповідальність у контексті впровадження концепції гідної праці : наук. монографія / І. В. Лебедев. – Одеса : Атлант, 2014. – 375 с.
 20. Петрашко Л. П. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики : монографія / Л. П. Петрашко. – Київ : КНЕУ, 2013. – 342 с.
 21. Риккерт Г. Філософія життя / Г. Риккерт. – Київ : Ника-Центр, 1998. – 512 с.
 22. Савченко І. Г. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі : монографія / І. Г. Савченко, О. В. Радченко. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. – 200 с.
 23. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов и наций [в 2 т.] / А. Смит ; пер. с англ. – Москва : Наука, 1993. – Т. 1. – 572 с.
 24. Соціальна відповідальність : навч. посіб. / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко; ред.: А. М. Колот. – Київ : КНЕУ, 2015. – 519 с.
 25. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – Москва : Прогресс, 1990. – С. 36.
 26. Хёффер М. Может быть, капитализм не хочет, чтобы мы были счастливыми? / Макс Хёффер ; пер. с нем. А. Обломская. – Санкт-Петербург : Крига, 2015. – 208 с.
 27. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою : монографія / В. М. Шаповал. – Донецьк : Нац. гірн. ун-т, 2011. – 356 с.
 28. Stein, L. von. (1876). Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaften Deutschlands / L. Von Stein. – Stuttgart, 339 p.

REFERENCES

1. Aristotel', (1984). *Sochynenya [Compositions]*. (Vols. 1–4). Moscow : Mysl' [in Russian].
2. Vasil'eva, T. V. (1985). *Afinskaja shkola filozofii. Filosofskij jazyk Platona i Aristotelja [Athens School of Philosophy. Philosophical language of Plato and Aristotle]*, Moscow : Nauka
3. Vindel'band, V. (1995). *Preljudii. Filosofskie stat'i i rechi // Izbrannoe: Duh i istorija [Preludes Philosophical Articles and Speeches // Selection: Spirit and History]*. Moscow : Jurist [in Russian].
4. Hryschuk, V. K. (2013). *Filosofs'ko-pravove rozuminnia vidpovidal'nosti liudyny [Philosophical and legal understanding of human responsibility]*. Khmelnytskyi : Khmel'nyts. un-t upr. ta prava [in Ukrainian].
5. Hrishnova, O. A., Mishchuk, H. Iu. & Oliinyk, O. O. (2014). *Sotsial'navidpovidal'nist'u trudovykh vidnosynakh: teoriia, praktyka, rehu-liuvannia ryzykiv [Social responsibility in labor relations: theory, practice, regulation of risks]*, Rivne: Nats. un-t vod. hosp-va ta pryrodokorystuvannia [in Ukrainian].
6. Dejch, M. Ye. (2014). *Stanovlennia ta rozvytok bahatorivnevoi systemy sotsial'noi vidpovidal'nosti: upravlins'kyj aspekt [Formation and development of multi-level system of social responsibility: managerial aspect]*. Donetsk : NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti [in Ukrainian].

7. Duberman, Ju. E. (2013). *Chelovecheskoe izmerenie [Human Dimension]*. Moscow : Kanon+ [in Russian].
8. Jonas, H. (2001). *Pryntsyp vidpovidal'nosti: u poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii [Principle of responsibility: in search of ethics for technological civilization]*. Kyiv : Libra [in Ukrainian].
9. Kant, I. (1965). *Sochyneniya [Compositions]*. (Vols. 1–6). [Vol. 4, Part 1]. Moscow : Mysl' [in Russian].
10. Kolot, A. M. (2016). Maibutnie svitu pratsi ta sotsialno-trudovoho rozvytku ochyma vidomykh ekonomistiv [The future of the world of work and social and labor development through the eyes of well-known economists]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social and labor relations: theory and practice*, 1, 8–21 [in Ukrainian].
11. Kolot, A. (2010). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist, sotsialna zvitnist ta audyt yak suchasni instytuty i tekhnolohii sotsialnoho rozvytku [Corporate social responsibility, social responsibility and audit as modern institutes and technologies of social development]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: Aspects of Labor*, 3, 3–9 [in Ukrainian].
12. Kolot, A. (2011). Sotsialna vidpovidalnist liudyny yak chynnyk stiikoi sotsialnoi dynamiky: teoretychni zasady [Social responsibility of a person as a factor of sustainable social dynamics: theoretical foundations]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: Aspects of Labor*, 3, 3–9 [in Ukrainian].
13. Kolot, A. (2013). Suchasna filozofii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: evoliutsiia pohliadiv [Modern philosophy of corporate social responsibility: the evolution of views]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: Aspects of Labor*, 8, 3–17 [in Ukrainian].
14. Kolot, A. M. (2013). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist i problemy yii sprymannia suspilstvom [Corporate social responsibility and the problems of its perception by society]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social-Labor Relations: Theory and Practice*, 2, 6–15 [in Ukrainian].
15. Kolot, A. M. (2013). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiv [Corporate social responsibility: evolution and development of theoretical views]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 4, 5–26 [in Ukrainian].
16. Kolot, A. M., Hrishnova, O. A. & Herasymenko, O. O. (2010). *Sotsializatsiia vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stijkoho rozvytku [Socialization of labor relations in the context of sustainable development]*. Kyiv : DVNZ “Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana” [in Ukrainian].
17. Kolot, A. M. & Hrishnova, O. A. (2012). *Sotsial'na vidpovidal'nist': teoriia i praktyka rozvytku [Social responsibility: theory and practice of development]*. Kyiv : DVNZ “Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana” [in Ukrainian].
18. Kolot, A. M. & Pavlovska, O. V. (2013). Sotsialne partnerstvo yak instrument formuvannia konsolidovanoi sotsialnoi vidpovidalnosti: teoretychni zasady [Social partnership as an instrument for the formation of consolidated social responsibility: theoretical foundations]. *Sotsyal'naia ekonomika – Social Economics*, 1, 81–90 [in Ukrainian].
19. Lebediev, I. V. (2014). *Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' u konteksti vprovadzhennia kontseptsii hidnoi pratsi [Corporate social responsibility in the context of the implementation of the concept of decent work]*. Odessa : Atlant [in Ukrainian].
20. Petrashko, L. P. (2013). *Korporatyvna vidpovidal'nist': kros-kul'turni modeli ta biznes-praktyky [Corporate responsibility: cross-cultural models and business practices]*. Kyiv : DVNZ “Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana” [in Ukrainian].
21. Rikkert, G. (1998). *Filosofija zhizni [Philosophy of life]*. Kyiv : Nika-Centr [in Ukrainian].
22. Savchenko, I. H. & Radchenko, O. V. (2008). *Tsinnisnyj vymir sotsial'noi vidpovidal'nosti v demokratychnij derzhavi [Valuable dimension of social responsibility in a democratic country]*. Kharkiv : Vyd-vo KhNUVS [in Ukrainian].

23. Smit, A. (1993). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov i nacij [Study on the nature and causes of wealth of peoples and nations]* (Vols. 1–2, Vol. 1.) Moscow : Nauka [in Russian].
24. Kolot, A. M., Hrishnova, O. A. & Herasymenko, O. O. (2015). *Sotsial'na vidpovidal'nist' [Social responsibility]*. Kyiv : DVNZ “Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana” [in Ukrainian].
25. Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskah smysla [A man in search of meaning]*. Moscow : Progress [in Russian].
26. Hjofer, M. (2015). *Mozhet byt', kapitalizm ne hochet, chtoby my byli schastlivymi? [Maybe capitalism does not want us to be happy?]*. Sankt Petersburg : Kruga [in Russian].
27. Shapoval, V. M. (2011). *Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu v strukturi upravlinnia ekonomikoju [Social responsibility of business in the structure of economic management]*. Donetsk : Nats. hirn. un-t [in Ukrainian].
28. Stein, L. von. (1876). *Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaften Deutschlands [Present and future of the legal and political sciences of Germany]*. Stuttgart [in German].

A. M. Колот, доктор економічних наук, професор (Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»). **Соціальна відповідальність як суспільна цінність і складова сбалансованого розвитку.**

Анотація. *Цель* статті заключається в дослідженні нових граней феномена соціальної відповідальності, які не знайшли належного освітлення в соціально-економічній літературі і недооцінюються в практичній діяльності. Речі йде про соціально відповідальне поведіння таких різноуровневих суб'єктів, як суспільна цінність і складова устійливого розвитку. **Методика дослідження.** Методологічної основою досягнення поставленої цілі являється системний і міждисциплінарний підходи в дослідженні взаємозв'язку соціальної відповідальності з суспільними цінностями і сбалансованим розвитком. В процесі виконання дослідження використані общенаукові і спеціальні методи теоретичного обобщення, абстрактно-логічного, синтезу, індукції і дедукції, порівняльного і структурного аналізу. **Результати.** В отличие від домінуючих представлень про соціальної відповідальності як проявленні альтруїзму або соціального участія на злобу дня доведено, що соціально відповідальне поведіння має значно більш складну природу, воно не менш значимо ніж, наприклад, структурні зсуви або технологічні інновації. Через призму суспільних цінностей і складових сбалансованого розвитку стає зрозумілою істинна роль і значення соціальної відповідальності. **Практична значимість результатів дослідження.** Суждення і теоретико-методологічні передумовки, що містяться в статті, повинні сприяти формуванню нового економічного мислення, усвідомленню істинної ролі соціально відповідальної діяльності і її імплементації в різноуровневі стратегії устійливого розвитку.

Ключевые слова: соціальна відповідальність, соціально відповідальне поведіння, суспільні цінності, цінності трудової життя, сбалансоване розвиток.

A. Kolot, Dc. of Econ. Sci., Professor (Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman). **Social responsibility as a social value and a component of balanced development.**

Annotation. *The purpose* of the article is the study of the new facets of the phenomenon of social responsibility, which have not been adequately covered in the socio-economic literature and are underestimated in practice. It is a question of socially responsible behavior of multi-level subjects as a social value and a component of balanced development. **Methodology of research.** Systematic and interdisciplinary approaches in the study of the relationship of social responsibility with social values and balanced development are the methodological basis for achieving this goal. Such general and special methods like theoretical generalization, abstract-logical generalization, synthesis, induction, deduction, comparative and structural analyzes have been used in the course of this research. **Findings.** Unlike the dominant perceptions of social responsibility as a manifestation of altruism or social involvement, the author proves that socially responsible behavior has a much more

*complex nature. It is no less significant than, for example, structural shifts or technological innovations. The role and significance of social responsibility becomes clear through the prism of social values and components of balanced development. **Practical value.** The views and the theoretical and methodological foundations contained in the article should contribute to the formation of a new economic thinking, awareness of the true role of socially responsible actions and their implementation in multi-level strategies for balanced development.*

Keywords: *social responsibility, socially responsible behavior, social values, values of working life, balanced development.*

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ТА КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

О. В. БОРОВИКОВ, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в аналізі системи статистичних показників розвитку соціально-трудова відносин та конфліктів в Україні, використанні додаткової інформації для попередження виникнення страйків як найвищої форми соціального конфлікту, що руйнує фундаментальні основи економіки країни. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, динамічних рядів. **Результати.** *Запропоновано поновити діалог* щодо оновлення змісту Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Потрібно також поновити видання статистичного збірника «Праця України» зі статистичними показниками характеристик наявності колективних договорів, стану заборгованості виплат зарплатні, умов праці та кількості зареєстрованих колективних спорів і конфліктів. Необхідно дослідити можливості видання оглядів стану соціально-трудова відносин та конфліктів силами центрального апарату НСПП. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що оновлення змісту Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» є актуальним.* Поновлення видання статистичного збірника «Праця України» зі статистичними показниками характеристик наявності колективних договорів, стану заборгованості виплат зарплатні, умов праці та кількості зареєстрованих колективних спорів і конфліктів покращить інформованість громадськості. Ініціалізація видання оглядів стану соціально-трудова відносин та конфліктів силами центрального апарату служби підвищить значущість активності НСПП. Алгоритм аналізу статистичних показників можна використовувати у практиці вітчизняних підприємств.

Ключові слова: статистика, соціально-трудова відносини, зарплата, умови праці, конфлікт, страйк, Україна.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Вивчення стану соціально-трудова відносин у країні, причин виникнення соціальних конфліктів у трудовій сфері зручно здійснювати на основі статистичних показників державної статистики. На жаль, останнім часом відбулося скорочення кількості показників, що відображають стан соціально-трудова відносин та характеристики соціальних конфліктів у країні. У таких умовах конче потрібно використовувати додаткову інформацію, пов'язану із профілактикою соціальних конфліктів, а особливо, виникнення страйків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У середині ХХ ст. сформувався науковий на-

прям, який всебічно та глибоко досліджує проблему соціальних конфліктів. Найбільш відомими представниками цього напрямку є Ральф Дарендорф і Льюїс Козер. Окремим загальнотеоретичним та практичним питанням, пов'язаним із порядком вирішення колективних трудових спорів, загальною практикою вирішення соціально-трудова конфліктів в Україні та зарубіжних країнах, приділяли увагу такі дослідники, як: М. Й. Бару, Н. Б. Болотіна, В. Я. Бурак, С. В. Гербеда, Ю. М. Гриценко, Д. І. Дедов, І. В. Зуб, І. Я. Кисельов, В. В. Лазор, І. О. Лосиця, В. І. Миронов, О. Я. Окіс, В. П. Пастухов, П. Д. Пилипенко, В. І. Прокopenко, О. І. Процевський, С. Г. Пушкарьова, В. М. Руденко, В. О. Сафонов, Г. І. Чанишева,

В. А. Шевченко, І. М. Якушев, О. М. Ярошенко та інші вчені. Усі дослідники підкреслюють необхідність розгляду соціальних конфліктів із використанням кількісних та якісних показників, у тому числі статистичних показників сфери соціально-трудових відносин.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз системи статистичних показників розвитку соціально-трудових відносин та конфліктів в Україні, використання додаткової інформації для попередження виникнення страйків як найвищої форми соціального конфлікту, що руйнує фундаментальні основи економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих на-

укових результатів. Статистичні показники розвитку соціально-трудових відносин та конфліктів в Україні щорічно оприлюднюються у статистичних збірниках «Праця України» [1, 2.] у випусках за 2008–2016 рр., хоча із 2017 р. статистичний збірник має іншу назву – «Умови праці працівників» та, на жаль, не містить вже відомості про стан соціально-трудових конфліктів в Україні. Основні показники, що характеризують стан соціально-трудових відносин та трудових конфліктів, подано в табл. 1.

Інформацію про кількість колективних договорів (укладених і зареєстрованих) подають підприємства, установи та організації, на яких вони діють, згідно із Законом України «Про колективні договори і угоди».

Таблиця 1

Облікові показники статистики, щодо трудових конфліктів в Україні

Блоки показників	Показники, що подаються у статистичній звітності	Процеси соціально-трудової сфери
1. Показники, що сприяють запобіганню соціально-трудових конфліктів	Динаміка кількості зареєстрованих колективних договорів за видами економічної діяльності. Динаміка кількості зареєстрованих колективних договорів за регіонами. Динаміка кількості зареєстрованих колективних договорів за видами економічної діяльності у промисловості. Динаміка кількості працівників, охоплених колективними договорами, за видами економічної діяльності. Динаміка кількості працівників, охоплених колективними договорами, за регіонами. Динаміка кількості працівників, охоплених колективними договорами, за видами економічної діяльності у промисловості та інші показники	Правове забезпечення щодо здійснення соціально-трудових процесів
2. Показники, що характеризують причини настання соціально-трудових конфліктів	Заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат. Структура заборгованості з виплати заробітної плати за видами економічної діяльності Заборгованість із виплати заробітної плати за видами економічної діяльності. Приріст, зниження заборгованості з виплати заробітної плати за регіонами. Заборгованість із виплати заробітної плати за регіонами. Співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати та фонду оплати праці по Україні та за регіонами. Заборгованість із виплати заробітної плати за видами економічної діяльності. Заборгованість із виплати заробітної плати за регіонами. Заборгованість із виплати заробітної плати за видами економічної діяльності у промисловості. Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам сільського господарства за регіонами. Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств (установ, організацій) за видами економічної діяльності. Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств (установ, організацій) за регіонами. Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств (установ, організацій) за видами економічної діяльності у промисловості та інші показники	Недосконала організація оплати праці та наявність шкідливих умов праці

Продовж. табл. 1

Блоки показників	Показники, що подаються у статистичній звітності	Процеси соціально-трудової сфери
3. Показники, що характеризують стан соціально-трудова конфліктів	Динаміка страйків та їх наслідків за окремими видами економічної діяльності. Динаміка колективних трудових спорів	Розмір соціально-трудова конфлікту, розмір колективного трудового спору

Кількість працівників, які охоплені колективними договорами, – це працівники, які перебувають у штаті підприємства, незалежно від членства у профспілці, враховуючи також тих, які на момент складання звіту були відсутні з різних причин (перебували у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або у від-

пустці для догляду за дитиною до досягнення нею віку, передбаченого чинним законодавством або колективним договором підприємства). Наявність колективного договору формально захищає трудовий колектив від нелегітимних дій адміністрації підприємства або організації (табл 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості зареєстрованих колективних договорів за видами економічної діяльності[2]

(в одиницях)

Вид економічної діяльності	Роки				2016 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	
Кількість зареєстрованих колективних договорів усього, одиниць	84 401	76 017	69 602	64 158	76,0
у відсотках до попереднього року	100,0	90,1	91,6	92,2	x
У тому числі:					
Сільське господарство, одиниць	5 681	5 482	4 468	4 243	74,7
У відсотках до попереднього року	100	96,5	85,1	95,0	x
Промисловість, одиниць	8 951	7 520	6 703	6 095	68,1
У відсотках до попереднього року	100,0	96,5	81,5	95,0	x
Будівництво, одиниць	2 760	1 941	1 413	1 195	43,3
У відсотках до попереднього року	100,0	70,3	72,8	84,6	x
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4 464	3 363	2 799	2 552	57,2
У відсотках до попереднього року	100,0	75,3	83,2	91,2	x
Транспорт, одиниць	1 235	1 146	780	819	66,3
У відсотках до попереднього року	100,0	92,8	68,1	105,0	x
Охорона здоров'я, одиниць	3 615	3 455	3 297	3 161	87,4
У відсотках до попереднього року	100,0	95,6	95,4	95,9	x
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, одиниць	3 723	3 904	3 660	3 215	86,4
У відсотках до попереднього року	100,0	104,9	93,8	87,8	x

Кількість зареєстрованих колективних договорів в Україні має стійку тенденцію до зниження, що пояснюється зниженням соціальної відповідальності роботодавців перед персоналом. За 2013–2016 рр. кількість зареєстрованих колективних договорів зменшилася на 24,0 %. Найбільш швидкими темпами зазначений показник скорочувався в будівництві, оптовій та роздрібній торгівлі, а також ремонті автотран-

спортних засобів і мотоциклів. Найменшими були темпи скорочення зазначеного показника в закладах охорони здоров'я, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку. У розрізі років позитивна динаміка зростання зареєстрованих колективних договорів спостерігається лише у сфері транспорту. У 2016 р. приріст показника, що аналізується, становив 5 %.

Важливим показником, що характеризує

рівень соціально-трудової захищеності працівників, виступає частка працівників, які охоплені колективними договорами, в обліковій кількості штатних працівників. Загалом по країні спостерігається падіння зазначеного показника (табл. 3).

Таблиця 3

**Частка працівників, охоплених колективними договорами,
за видами економічної діяльності [2]**

Вид економічної діяльності	Роки			
	2013	2014	2015	2016
Разом по Україні	79,8	76,1	77,3	75,9
У тому числі:	78,7	78,6	73,0	72,0
Сільське господарство, одиниць				
Промисловість	87,8	81,4	85,1	82,7
Будівництво	59,7	55,3	48,9	51,2
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	39,9	34,2	33,9	36,7
Транспорт		77,1	75,0	74,8
Охорона здоров'я	93,9	91,1	92,7	91,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	75,9	72,8	73,4	74,1

Якщо у 2013 р. він становив 79,8 %, то у 2016 р. – 75,9 %. Найменшим є ступінь охоплення працівників колективними договорами в оптовій і роздрібній торгівлі, ремонтних підприємствах автотранспортних засобів і мотоциклів. За 2013–2015 рр. спостерігається зниження ступеня охоплення працівників колективними трудовими договорами. Лише за 2016 р. зазначений показник дещо зріс. Най-

вищим показник, що аналізується, був у сфері охорони здоров'я й промисловості. Решта видів економічної діяльності приблизно відповідають середнім по країні значенням. Отже, рівень соціальної відповідальності роботодавців в Україні в останні роки знижується.

Однією із причин виникнення соціально-трудова конфліктів є наявність заборгованості з виплати заробітної плати (табл. 4).

Таблиця 4

**Заборгованість із виплат заробітної плати
в розрізі груп підприємств України за рівнем економічної активності [2]**

Групи підприємств	Станом на 1 січня			
	2014	2015	2016	2017
Економічно активні підприємства, млн грн	438,4	2 033,5	1 302,7	1 118,2
У відсотках до загальної суми заборгованості по країні	54,2	83,4	69,3	62,4
Підприємства-банкрути, млн грн	333,1	368,6	546,3	633,8
У відсотках до загальної суми заборгованості	41,2	15,1	29,0	35,4
Економічно неактивні підприємства, млн грн	36,7	34,7	31,8	38,9
У відсотках до загальної суми заборгованості, млн грн	4,6	1,4	1,7	2,2
Разом по Україні, млн грн	808,2	2 436,8	1 880,1	1 791,0
У відсотках	100	100	100	100

Заборгованість із виплати заробітної плати – це сума своєчасно несплаченої заробітної плати всім категоріям працівників, а саме: штатним працівникам, особам, які не перебувають в обліковому складі підприємства – субпідрозділам та тим, хто працює за договорами,

а також звільненим працівникам. Заборгованість із виплати заробітної плати є, здебільшого, основною причиною колективних трудових спорів та конфліктів. Інформація про умови праці характеризує стан безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також зайня-

тість працівників на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці.

Заборгованість із виплати заробітної плати за аналізований період не мала чітких тенденцій розвитку. Найбільшими її обсяги були станом на 1 січня 2015 року. За два останні роки відбувся її певний спад. Більш повно стан заборгованості із заробітної плати можна дослідити за допомогою відносного показника, що характеризує співвідношення заборгованості із заробітної плати та фонду оплати праці. Так, на початок 2014 р. зазначений показник становив 2,1 %, на початок 2015 р. він зріс більш ніж у 3,3 рази та становив 7,0 %, а за 2015 і 2016 рр. відстежується тенденція його скорочення відповідно до 4,4 % та 3,4 %. Це є наслідком певних стабілізаційних процесів, що відбулися в економіці за зазначений період. Найбільша частка заборгованості припадає на економічно активні підприємства, найменша – на економічно неак-

тивні. Досить вагомою є частка заборгованості із заробітної плати підприємств-банкрутів. Скорочення обсягів заборгованості із заробітної плати сприяє зниженню кількості працівників, яким не виплачена заробітна плата, а це, своєю чергою, знижує рівень соціальної напруги в суспільстві.

Страйки – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Інформацію про кількість страйків надають роботодавці в рамках обстеження підприємств із питань статистики праці. Аналіз даних табл. 5 демонструє відсутність стійких тенденцій у кількісних характеристиках страйків, але навіть наявність страйків свідчить про вкрай важке становище соціально-трудова відносин у трудових колективах.

Таблиця 5

Динаміка страйків та їх наслідків в Україні за 2013–2016 рр. [2]

Показник	Роки			
	2013	2014	2015	2016
1. Кількість підприємств та організацій, на яких відбулися страйки, одиниць	2	5	5	Немає даних
2. Кількість працівників, які брали участь у страйках, тис. осіб	0,1	1,6	0,9	Немає даних
3. Кількість невідпрацьованих годин у середньому на одного працівника, який брав участь у страйку	11	194	133	Немає даних

17 листопада 1998 р. відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [3] та на виконання Указу Президента України, з метою сприяння поліпшенню трудових відносин та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), їх прогнозування та

своєчасного вирішення було створено нову державну структуру – Національну службу посередництва і примирення (НСПП) [4]. До цього жоден державний орган не виконував подібних функцій, і створення НСПП засвідчило прагнення України до побудови моделі державного устрою сучасного зразка (табл 6).

Таблиця 6

Вирішення колективних трудових спорів в Україні за 2013–2016 рр. [2]

Кількість колективних трудових спорів, які взято на облік	Роки			
	2013	2014	2015	2016
На виробничому й територіальному рівнях				
На початок року	101	95	86	63
Виникло впродовж року	104	82	95	117
Вирішено	110	91	118	105
Із них за сприяння НСПП	73	59	57	81
На кінець року (не вирішених)	95	86	63	75

Продовж. табл. 6

Кількість колективних трудових спорів, які взято на облік	Роки			
	2013	2014	2015	2016
На галузевому та національному рівнях				
На початок року	2	3	4	4
Виникло впродовж року	2	1	3	3
Вирішено	1	-	3	1
Із них за сприяння НСПП	-	-	1	1
На кінець року (не вирішено)	3	4	4	6

За матеріалами оперативної інформації, упродовж 2017 р. НСПП сприяла вирішенню 216 колективних трудових спорів (подали скорочено – КТС(К), що на 15,5 % більше, ніж у 2016 р., (3 – на національному, 3 – на галузевому, 4 – на територіальному, 206 – на виробничому рівнях), безпосередніми учасниками яких стали 1,5 млн працівників 6 767 суб'єктів господарювання [5]. Найбільшу кількість КТС(К) було зареєстровано, зокрема, на підприємствах, в установах, організаціях Львівської (52), Черкаської та Херсонської (по 20), Чернігівської (17) та Дніпропетровської (15) областей; серед видів економічної діяльності – на підприємствах, в установах, організаціях бюджетної сфери (74), житлово-комунального господарства (31), машинобудування (22), транспорту (16), професійної, наукової та технічної діяльності (14), лісового господарства (13).

У 216 спорах найманими працівниками було висунуто 502 вимоги, що на 25,8 % більше порівняно з попереднім роком, з яких: 242 (48,2 %) – щодо невиконання вимог законодавства про працю; 141 (28,1 %) – щодо виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; 107 (21,3 %) – щодо встановлення нових або зміни наявних соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; 12 (2,4 %) – щодо укладення або зміни колективного договору, угоди.

Упродовж 2017 р. Службою проведено 3 172 примирні процедури, що на 44,8 % більше порівняно із 2016 р., які спрямовані на сприяння вирішенню КТС(К) та запобігання їх виникненню, зокрема, 2 879 узгоджувальних зустрічей, 210 засідань примирних комісій та 83 засідання трудових арбітражів.

За сприяння НСПП у ході проведення примирних процедур, вирішено та знято з реєстрації 72 спори (1 – на територіальному, 71 – на виробничому рівнях) та 204 вимоги, з

яких 123 (60,3 %) – щодо невиконання вимог законодавства про працю; 43 (21 %) – щодо виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; 34 (16,7 %) – щодо встановлення нових або зміни наявних соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; 4 (2 %) – щодо укладення або зміни колективного договору, угоди.

У результаті заходів, здійснених НСПП у ході сприяння вирішенню КТС(К) та запобігання їх виникненню, погашено заборгованість із виплати заробітної плати в сумі 553 млн 196,3 тис. грн або 53,5 % від загальної суми боргу (1 млрд 34 млн 2,7 тис. грн), що стала основною причиною виникнення спорів та конфліктних ситуацій.

Підвищенням рівнем конфліктогенності відзначалися підприємства, установи та організації бюджетної сфери (136 випадків), житлово-комунального господарства (114), транспорту (64), будівництва (53), машинобудування (45).

За сприяння НСПП урегульовано 411 випадків (4 – на територіальному, 407 – на виробничому рівнях) або 67,4 % від загальної кількості та усунуто 469 чинників (63,6 % від їх загальної кількості) на 556 підприємствах.

Упродовж 2017 р. НСПП сприяла зменшенню соціального напруження та пошуку взаємоприйнятних рішень між сторонами конфліктів під час проведення найманими працівниками 20 страйків та інших видів протестних дій, пов'язаних із частковим або повним припиненням роботи, а також 101 акції соціального протесту (далі – АСП), у яких взяли участь понад 65,5 тис. найманих працівників.

Найбільші прояви протестної активності мали місце в Черкаській (12 страйків та 6 АСП), Дніпропетровській (3 страйки та 13 АСП), Волинській (1 страйк та 10 АСП), Львівській та Миколаївській (по 11 АСП), Запорізькій (1 страйк та 5 АСП) та Тернопіль-

ській (5 АСП) областях і м. Києві (23 АСП); серед видів економічної діяльності – на підприємствах, в установах, організаціях бюджетної сфери (29), з постачання електроенергії (24), машинобудування (18), добувної промисловості та розроблення кар'єрів (17), металургійного виробництва (9), транспорту (8).

Суттєву допомогу в питаннях підвищення рівня правової культури та поліпшення соціально-психологічного клімату у трудових колективах підприємств надають утворені Службою позаштатні інституції. Так, на сьогодні на громадських засадах працюють 443 трудових арбітри та 114 незалежних посередників НСПП, а також у районних центрах та містах обласного значення діють 525 інформаційно-консультаційних центрів НСПП.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У 2017 р. НСПП було ініційовано внесення змін до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) та взято участь у роботі робочої групи Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності щодо розробки проекту Закону України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). У грудні 2017 р. на засіданні Комітету зазначений законопроект було одноголосно підтримано та прийнято рішення щодо внесення його на розгляд Верховної Ради України. Необхідно поновити зусилля щодо оновлення змісту цього Закону України. Потрібно також поновити видання статистичного збірника «Праця України» зі статистичними показниками характеристик наявності колективних договорів, стану заборгованості виплат зарплатні, умов праці та кількості зареєстрованих колективних спорів і конфліктів. Необхідно дослідити можливості видання оглядів стану соціально-трудова відносин та конфліктів силами центрального апарату НСПП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Праця України» : статистичний збірник: випуски 2008–2015 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_pu_zb.htm (дата звернення: 15.12.2017). – Назва з екрана.
2. «Праця України» : статистичний збірник: випуск 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 15.12.2017). – Назва з екрана.
3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) [Електронний ресурс] : Закон України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/137/98-vr>. (дата звернення: 15.12.2017). – Назва з екрана.
4. Основні завдання Національної служби посередництва і примирення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nspp.gov.ua/home/povnovazhennya-ta-zavdannya-nspp> (дата звернення: 15.12.2017). – Назва з екрана.
5. Інформація про результати діяльності Національної служби посередництва і примирення за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-5/8169-informatsiia-pro-rezultaty-diialnosti-natsionalnoi-sluzhby-poserednytstva-i-prumyrennia-za-2017-rik> (дата звернення: 15.12.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. “Pratsia Ukrainy” statystychnyi zbirnyk: vypusky 2008 – 2015 rokiv [“Labor of Ukraine” statistical collection: issues 2008–2015]. (n.d.) Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_pu_zb.htm (accessed 15 December 2017) [in Ukrainian].
2. “Pratsia Ukrainy” statystychnyi zbirnyk: vypusk 2016 roku [“Labor of Ukraine” statistical collection: issue in 2016]. Retrieved from <http://www.>

- ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 15 December 2017) [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy "Pro poriadok vyrishennia kolektyvnykh trudovykh sporiv (konfliktiv)" vid 3 bereznia 1998 r. № 137/98-BP [On the procedure for resolving collective labor disputes (conflicts): Law of Ukraine from March 3, 1998, №137/98-BP.]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/137/98-vr> (accessed 15 December 2017) [in Ukrainian].
 4. Osnovni zavdannia Natsionalnoi sluzhby poserednytstva i prymyrennia [The main tasks of the National Mediation and Reconciliation Service]. (n.d.). <http://www.nspp.gov.ua/home/povnovazhennya-ta-zavdannya-nspp>. Retrieved from <http://www.nspp.gov.ua/home/povnovazhennya-ta-zavdannya-nspp> (accessed 15 December 2017) [in Ukrainian].
 5. Informatsiia pro rezultaty diialnosti Natsionalnoi sluzhby poserednytstva i prymyrennia za 2017 rik [Information on the results of the National Mediation and Reconciliation Service for 2017]. (2017). <http://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-5/8169-informatsiia-pro-rezultaty-diialnosti-natsionalnoi-sluzhby-poserednytstva-i-prymyrennia-za-2017-rik>. Retrieved from <http://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-5/8169-informatsiia-pro-rezultaty-diialnosti-natsionalnoi-sluzhby-poserednytstva-i-prymyrennia-za-2017-rik> (accessed 15 December 2017) [in Ukrainian].

А. В. Боровиков, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Статистические показатели развития социально-трудовых отношений и конфликтов в Украине.**

Аннотация. Цель статьи заключается в анализе системы статистических показателей развития социально-трудовых отношений и конфликтов в Украине, использовании дополнительной информации для предупреждения возникновения забастовок как высшей формы социального конфликта, которая разрушает фундаментальные основы экономики страны. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализ и синтез, систематизация и обобщение, динамические ряды. **Результаты.** Предложено возобновить диалог по обновлению содержания Закона Украины «О порядке разрешения коллективных трудовых споров (конфликтов)». Нужно также возобновить издание статистического сборника «Труд в Украине» со статистическими показателями характеристик наличия коллективных договоров, состояния задолженности выплат заработной платы, условий труда и количества зарегистрированных коллективных споров и конфликтов. Необходимо исследовать возможности издания обзоров состояния социально-трудовых отношений и конфликтов силами центрального аппарата НСПП. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что обновление содержания Закона Украины «О порядке разрешения коллективных трудовых споров (конфликтов)» является актуальным. Возобновление издания статистического сборника «Труд в Украине» со статистическими показателями характеристик наличия коллективных договоров, состояния задолженности выплат заработной платы, условий труда и количества зарегистрированных коллективных споров и конфликтов улучшит информированность общественности. Инициализация издания обзоров состояния социально-трудовых отношений и конфликтов силами центрального аппарата службы повысит значимость активности НСПП. Алгоритм анализа статистических показателей можно использовать в практике отечественных предприятий.

Ключевые слова: статистика, социально-трудовые отношения, зарплата, условия труда, конфликт, забастовка.

O. Borovykov, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Statistical indices of development of social and labor relations and conflicts in Ukraine.**

Annotation. The purpose of the article is to analyze the system of statistical indicators of the development of social and labor relations and conflicts in Ukraine, the use of additional information to prevent the emergence of strikes as the highest form of social conflict that destroys the fundamental foundations of the country's economy. **Methodology of research.** The solution of the tasks posed in the article was carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dynamic series. **Findings.** It is proposed

to restore efforts to update the content of the Law of Ukraine "On the Procedure for Resolving Collective Labor Disputes (Conflicts)". It is also necessary to resume the publication of the statistical collection "Labor in Ukraine" with statistical indicators of the characteristics of the existence of collective agreements, the state of arrears of wages, working conditions and the number of registered collective disputes and conflicts. It is necessary to investigate the possibility of publishing reviews of the state of social and labor relations and conflicts by the central apparatus of the NSPP. **Practical value.** The article substantiates that updating the content of the Law of Ukraine "On the Procedure for Resolving Collective Labor Disputes (Conflicts)" is relevant. The resumption of publication of the statistical digest "Labor in Ukraine" with statistical indicators of the characteristics of the existence of collective agreements, the state of arrears of wages, working conditions and the number of registered collective disputes and conflicts will improve public awareness. The initialization of the publication of reviews of the state of social and labor relations and conflicts by the central apparatus of the service will increase the significance of the activity of the NSPP. An algorithm for analyzing statistical indicators can be used in the practice of domestic enterprises.

Keywords: statistics, social and labor relations, salary, working conditions, conflict, strike.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ІНВАЛІДІВ

Г. Г. КАЗАРЯН, кандидат економічних наук
(Одеський національний економічний університет)

Анотація. *Мета статті* – визначити ефективні зарубіжні моделі надання медичних послуг для громадян з особливими потребами з метою подальших імплементації та розроблення стратегії державного регулювання ринку медичних послуг України. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** Статтю присвячено актуальній темі соціально-економічної адаптації громадян з особливими фізичними потребами у процесі становлення та розвитку вітчизняного ринку медичних послуг. Автор наголошує, що, визначаючи можливості становлення й запровадження в нашої державі певної моделі формування та функціонування ринку медичних послуг, треба враховувати економічну, соціальну ситуацію та рівень розвитку цього ринку в Україні. Зроблено акцент на зарубіжний досвід та проаналізовано ефективні зарубіжні моделі надання медичних послуг для громадян з особливими потребами з метою подальших імплементації та розроблення стратегії державного регулювання ринку медичних послуг України. **Практична значущість результатів дослідження.** У світовій практиці найбільшого поширення набули такі моделі формування й функціонування ринку медичних послуг, що характеризуються найбільшим соціально-економічним ефектом: державна, бюджетно-страхова та комерційна, які застосовуються залежно від взаємозв'язків державних і приватних важелів впливу на медичну сферу. Надано пропозиції щодо нормативного забезпечення розвитку ринку медичних послуг з урахуванням специфіки розвитку страхової медицини для інвалідів та інших верств населення.

Ключові слова: стратегія державного регулювання, соціально-економічна адаптація інвалідів, медичні послуги, громадяни з особливими потребами.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Недостатні якість та ефективність медичних послуг в Україні в контексті соціально-економічної адаптації людей з особливими потребами та інвалідів, низький рівень забезпеченості медичними послугами вразливих верств населення зумовлюють потребу в розробленні стратегії державного регулювання медичної сфери України. Як показує світова практика, розвинений ринок медичних послуг забезпечує людям з інвалідністю належний доступ до якісного медичного обслуговування, опосередковано сприяючи збільшенню тривалості життя, поліпшенню здоров'я, збереженню генофонду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові розробки вітчизняних фахівців О. П. Дяченка, О. М. Галицького, О. Б. На-

умова, О. І. Гонти, І. Ю. Гришової, І. О. Маркіної, О. В. Митяй, І. М. Мищака, О. Г. Мельника, Т. С. Шабатури, Т. Л. Шестаковської, С. С. Стоянової-Коваль свідчать, що аналіз зарубіжного досвіду щодо запровадження та функціонування систем медичного обслуговування, у тому числі державного регулювання ринку медичних послуг, допомагає обрати дієві для України моделі та способи регулювання інфраструктури такого ринку та запровадити спеціальні програми для громадян з особливими потребами.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначити ефективні зарубіжні моделі надання медичних послуг для громадян з особливими потребами із ціллю подальших імплементації та розроблення стратегії державного регулювання ринку медичних послуг України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У світовій практиці найбільшого поширення набули такі моделі формування й функціонування ринку медичних послуг, що характеризуються найбільшим соціально-економічним ефектом: державна, бюджетно-страхова та комерційна, які застосовуються залежно від взаємозв'язків державних і приватних важелів впливу на медичну сферу.

За державної моделі охорони здоров'я галузь фінансується переважно (до 80 %) за рахунок бюджетних коштів. Таку модель застосовують у Великобританії, Іспанії, Швеції. За бюджетно-страхової моделі охорона здоров'я забезпечується цільовими внесками підприємців, громадян і субсидіями держави із загальних чи спеціальних бюджетних надходжень. Причому фінансування з позабюджетних фондів медичного страхування переважає в більшості розвинутих країн. Так, у Німеччині його частка становить 78 %, в Італії – 87 %, у Франції – 71 % [1–4].

Приватна модель передбачає формування розвинутої інфраструктури ринку медичних послуг. Медичне забезпечення є платним, водночас частину вартості медичних послуг пацієнти оплачують самостійно, а частина відшкодовується за рахунок спеціально створених фондів медичного страхування, як це застосовується у США, Японії.

Названі країни обрані для огляду зарубіжних систем охорони здоров'я не випадково. Вони характеризуються високим рівнем розвитку медицини в умовах ринкових відносин, а також задоволення потреб населення в медичній допомозі, позитивними тенденціями основних показників здоров'я населення.

У країнах із державною системою організації охорони здоров'я медичне обслуговування не є цілком безкоштовним для населення та припускає надходження коштів від нього як додаткове джерело фінансування.

Система охорони здоров'я у Великобританії жорстко централізована та має три сектори: місцеві органи й заклади охорони здоров'я, позалікарняна медична допомога, стаціонарна медична допомога. Розподіл грошей здійснюється на основі диференційованого нормативу бюджетної забезпеченості на одного жителя району, який враховує відмінності територій, наприклад, за статевим складом, та ряд інших

соціально-економічних характеристик. Первинна медична допомога надається переважно приватними лікарями загальної практики, національної системи охорони здоров'я (НСОЗ). Хоча лікарні є власністю держави, вони мають статус лікарняних органів НСОЗ – самокерованих організацій, наділених значно більшими правами, ніж заклади, безпосередньо керовані районними відділами охорони здоров'я. Отже, лікарні мають додаткові можливості формувати свій дохід за рахунок надходжень за договорами з різними суб'єктами медичного ринку.

Незалежні лікарі загальної практики виступають у ролі фондоотримувачів. Це означає, що вони фінансуються згідно із чисельністю прикріпленого населення з додаванням у нормативи фінансування частини витрат на інші види медичної допомоги, а потім вступають у договірні відносини зі стаціонарами й фахівцями амбулаторної ланки, розраховуючись із ними за надані послуги. Надпланові обсяги оплачуються за кожен випадок окремо, але тільки на основі поточних витрат на їх надання, тобто за нижчими тарифами. Отже, зменшується кількість випадків госпіталізації, яка може виходити за межі погоджених обсягів.

Найперспективнішими напрямками з точки зору запозичення британського досвіду для використання у вітчизняній практиці є розвиток і реорганізація стаціонарної медичної допомоги для громадян з особливими потребами, перенесення акценту на амбулаторно-поліклінічну допомогу, розбудова інституту лікаря загальної практики. Для цього в сучасних умовах розвитку вітчизняної сфери медичних закладів доцільно розробити таке.

По-перше, встановити принцип конкурентного розміщення замовлень на конкурсних засадах на надання медичної допомоги, обов'язкове проведення конкурсу на укладення договорів із лікарнями; зобов'язання сторони, що фінансує, в частині розгляду альтернативних варіантів та оцінки їх порівняльної ефективності на основі критерію задоволення потреб населення й витрат; використання конкретного алгоритму конкурсного розміщення замовлень, який базується на специфікації вимог до обсягу та якості медичної допомоги й розгляді заявок медичних організацій на їх виконання, списку вимог визначення безпосередньо покупцем медичної допомоги на основі оцінки потреб населення, обраних пріоритетів

і чинної стратегії розвитку охорони здоров'я.

По-друге, забезпечити проведення конкурсного відбору з обов'язковим наданням інформації щодо витрат на кожен вид медичної допомоги. Під час виконання вимог щодо обсягу та якості послуг вирішального значення набуває ціна послуг, тобто за інших рівних умов перевага віддається лікарням, що запропонували нижчу ціну. Отже, інформація про цінові витрати має відкритий характер: кожна лікарня ознайомена із пропозиціями потенційних конкурентів.

По-третє, чітко визначити право фінансових аудиторів на здійснення перевірки обґрунтованості цін, що особливо важливо для лікарень-монополістів.

По-четверте, забезпечити реалізацію комплексу організаційних заходів щодо обмеження сформованої монополії медичних організацій таких, як:

- перетворення дільничних лікарів на часткових фондоотримувачів із правом розпоряджатися коштами на надання спеціалізованої амбулаторної допомоги та частиною коштів на надання стаціонарної допомоги;
- проведення періодичної перереєстрації пацієнтів із правом вибору поліклініки й дільничного терапевта, а також сімейних лікарів;
- здійснення експертизи під час спорудження нових великих спеціалізованих центрів та придбання дорогого устаткування;
- підтримка створення мережі дрібних і середніх приватних організацій охорони здоров'я, залучення їх на конкурсних заходах до виконання програми державних гарантій у сфері надання медичної допомоги.

У Німеччині склалася змішана система фінансування охорони здоров'я. Головним джерелом фінансування є державне медичне страхування (ДМС). Станом на 2016 р. ДМС було охоплено 88 % населення, ще 10 % застраховано у приватному секторі, 2 % задіяно в інших спеціальних державних програмах (для військовослужбовців, осіб, які проходять альтернативну службу, поліцейських, одержувачів соціальної допомоги та іммігрантів, які добуваються політичного притулку), 0,2 % жителів не мали жодної медичної страховки [6].

Фактичний внесок системи ДМС у загальні витрати охорони здоров'я становить понад

60 %. 10,5 % надходить від трьох інших складових державної страхової системи (1,7 % – із коштів пенсійного страхування (здебільшого, на відновлювальне лікування), 1,7 % – страхування від виробничого травматизму, 7,0 % – страхування на випадок необхідності довготривалого медичного догляду) та 7,8 % – із державної скарбниці [6].

Одним із головних принципів державного устрою й системи охорони здоров'я в Німеччині є розподіл повноважень між землями, федеральним урядом та створеними в законному порядку організаціями громадянського суспільства. У сфері охорони здоров'я органи влади передають повноваження самоврядним організаціям платників і виробників послуг, тобто зацікавленим структурам із відповідним рівнем професійних знань у цій сфері. Насамперед, це лікарняні каси, об'єднання таких кас та їхніх лікарів, які є квазідержавними організаціями та мають органи управління, котрі приймають рішення щодо фінансування, надають послуги в обсязі, гарантованому Законом про обов'язкове медичне страхування.

Усі страхувальники, які отримали державний медичний страховий поліс, мають право на практично однаковий спектр медичних послуг, який не залежить від розміру страхового внеску. Вартість медичної страховки для кожного громадянина визначається згідно з його доходом. Працівники з річним доходом, нижчим від установленого рівня, повинні бути учасниками системи обов'язкового медичного страхування. Ті, чий дохід перевищує певний поріг, можуть добровільно бути членами системи або застрахуватися в одній із 45 приватних страхових компаній. Безробітні повністю застраховані державою, а державні службовці – через свого роботодавця. Особи, які не працюють застраховані через члена сім'ї, який працює.

Певна група населення Німеччини, наприклад керівники приватних компаній, особи, котрі обіймають громадські посади, працюють у соціальних державних структурах, має право на приватне медичне страхування. Їхній дохід (понад 48,6 тис. євро на рік) дає їм можливість відмовитися від державного обов'язкового страхування та перейти на приватне, а отже, отримувати ширший спектр медичних послуг. Крім того, їх спектр може обиратися страхувальником за бажанням та визначає суму

страхового поліса. Розмір щомісячних страхових внесків залежить від загального стану здоров'я, статі й віку страхувальника та в середньому становить 200–300 євро.

До переваг німецької системи охорони здоров'я варто зарахувати високі показники якості надання медичної допомоги, оснащеності медичним обладнанням лікувально-профілактичних установ, кваліфікації медичних працівників і, найголовніше, доступності медичного обслуговування для всіх верств населення. Система медичного страхування забезпечує населення широким спектром безоплатних послуг, урахуваючи профілактику захворювань, амбулаторне й стаціонарне лікування, рецептурні лікарські засоби, медичне устаткування, оплату проїзду до медичного закладу тощо.

Стосовно використання досвіду Німеччини для побудови страхової моделі фінансування охорони здоров'я в нашій державі варто зауважити, що, враховуючи ментальність і ставлення більшості населення до свого здоров'я, не всі складові німецького страхування цілком прийнятні для України. Ідеться, зокрема, про повний страховий захист застрахованого з боку лікарняних кас. І з погляду застрахованої особи, ціна послуги в такому випадку дорівнює нулю, оскільки вона не знає її вартості послуги. У такої особи складається враження, що послуги охорони здоров'я надаються безоплатно й без обмежень. Подібний вакуум відповідальності спричиняє неправильну поведінку індивідуума. Отже, у застрахованого не виникає стимулів берегти своє здоров'я, запобігати його погіршенню та раціонально використовувати послуги медичних закладів.

Проте багато в чому досвід Німеччини може бути корисним для України. Так, становить інтерес система оплати праці лікарів, яка дає змогу переважно виключати можливість зловживань із боку медичних працівників у контексті призначень зайвих медичних процедур, обстежень тощо. Страхові організації оплачують медичну допомогу, котра надається лікарями, на базі балової системи оцінки рівня наданих послуг. Розмір відшкодування лікарям на підставі зароблених ними балів розраховується як співвідношення загальної кількості балів, зароблених усіма лікарями, та регіонального бюджету охорони здоров'я. Відповідно до цього зростання обсягу наданих медичних послуг

у регіоні означатиме, що кожний бал матиме меншу цінність. З метою обмеження можливостей лікарів щодо отримання більшого прибутку за рахунок необґрунтованого включення у звіт довшого переліку наданих послуг, комітети лікарів і фондів охорони здоров'я здійснюють постійний нагляд за діяльністю медичних установ, тож будь-яке відхилення звітних даних від реального обсягу наданих послуг негайно відображається у статистичних спостереженнях за медичною установою, а винні зазнають відповідного покарання.

Отже, на етапі вибору шляху (моделі) законодавчого забезпечення обов'язкового медичного страхування в Україні, формування інфраструктури ринку медичних послуг та розвитку медичного права науковцям і законодавцям слід уважніше розглянути позитивний досвід Німеччини, а саме:

- можливість працівника забезпечувати медичне страхування членів його сім'ї, котрі не працюють;
- обмеження суми заробітної плати, з якої стягується страховий внесок;
- можливість вільного вибору страхової компанії, лікаря, медичної установи.

До найбільших перешкод на шляху запровадження страхової медицини в Україні належить складність розрахунку вартості медичних послуг, які надають лікарні, а отже, й страхового тарифу. Унаслідок відсутності економічно обґрунтованої ціни на медичну послугу та її стандартизації ведення протоколів має суто формальний характер. Введення медичного страхування також сприятиме зменшенню частки тіньового сектора на вітчизняному ринку медичних послуг, котра перевищує кілька мільярдів гривень на рік, та легалізації цих коштів. Зазначене передбачає жорсткий контроль ефективності їх використання. Отже, необхідно створити систему аудиту медичних установ і замовників із боку держави, що закуповують подібні послуги за кошти бюджету.

Очікуваними позитивними результатами реформування охорони здоров'я та запровадження системи медичного страхування є:

- зменшення навантаження на бюджет за рахунок додаткових позабюджетних коштів;
- передавання місцевим органам влади право використання фондів обов'язкового медичного страхування (перерозподіляти кошти, отримані від страхувальників в

інтересах регіону), тобто децентралізація управління лікувально-профілактичною діяльністю;

- поліпшення якості надання медичних послуг та функціонування інфраструктури ринку медичних послуг загалом.

Варто наголосити: хоча залучення приватного капіталу в медичну галузь сприяє підвищенню ефективності та якості регулювання й управління закладами системи охорони здоров'я, воно вимагає фінансової віддачі, а прагнення її отримати може призвести до переважання комерційного інтересу суб'єктів ринку медичних послуг над соціальною функцією постачальника медичних послуг. Досвід окремих країн, передусім Східної Європи та СНД, свідчить, що внаслідок приватизації, держава практично втрачає контроль над якістю надання медичних послуг у приватних закладах, лікарських засобів тощо. Отже, чим більше інфраструктура ринку медичних послуг спирається на ринкові механізми у фінансуванні й наданні медичних послуг, тим пильнішим повинен бути контроль із боку органів державної влади. Цьому сприятиме створення жорстких механізмів акредитації, фіксації вимірюваних і реєстрованих результатів лікування, а також позбавлення медичного закладу, що не досягає запланованих результатів, певної частини фінансування. Зазначене можливе за умови створення повністю інформатизованої системи, яка реєструватиме кожну дію персоналу та всі показники якості.

В Україні приватизація не застосовується, хоча з погляду чинного законодавства є легітимною. Крім того, оскільки вона передбачає можливість поступового передання функцій медичних закладів державної й комунальної форм власності з надання певної частини медичних послуг приватним постачальникам, то може бути використана для забезпечення організації первинної медико-санітарної допомоги на основі моделі лікаря загальної практики (сімейного лікаря), а також спеціалізованої амбулаторної допомоги з використанням послуг приватних лікарів.

У лютому 2016 р. розроблено Концепцію реформування охорони здоров'я [9], що передбачає чітке визначення меж державних гарантій у галузі, тобто обсягу медичних послуг, який можна покрити з бюджету кожному громадянину із зібраних податків. Цей гарантований пакет медичної допомоги буде універсаль-

ним, тобто надаватися незалежно від статків, стану здоров'я чи місця проживання. Медичні послуги в рамках гарантованого пакета надають постачальники всіх форм власності, отримуючи оплату за надані послуги від єдиного національного замовника.

До такого пакета ввійдуть послуги, неотримання яких призведе до негайної загрози здоров'ю або життю. Екстрена допомога буде забезпечена за будь-яких умов, у тому числі та, що надається не лише дорогою до лікарні, а й після прибуття до неї. У гарантованому пакеті також будуть прописані пріоритетні напрями охорони здоров'я. Передусім, це первинна медична допомога. Сімейні лікарі, терапевти, педіатри – саме на них у європейських країнах припадає до 80 % звернень за медичною допомогою, тоді як в Україні – лише близько 20 % (під час опитування компанією з маркетингових досліджень TNS на замовлення Національної ради реформ протягом останніх шести місяців до лікаря первинної ланки звернувся 21 % респондентів). Консультації спеціалістів (тільки за направленням сімейного лікаря) також будуть гарантовані, однак із частковою оплатою з боку пацієнта. Аналогічні умови встановлюються щодо обстеження й лікування у вузьких спеціалістів. Звернення без направлень будуть повністю платними, як у всіх цивілізованих країнах. До гарантованого пакета поступово включатимуться ліки за рецептом сімейного лікаря чи педіатра, з яким можна буде звернутися до аптеки та отримати медикаменти – безкоштовно або із частковою оплатою.

До нових особливостей вітчизняної системи охорони здоров'я буде збір внесків на медицину із загальних податків. Як показує міжнародний досвід, власне модель збору коштів (соціальне страхування чи загальні податки) не визначає ефективність роботи системи. Практика підтвердила, з одного боку, неефективність систем охорони здоров'я, орієнтованих на соціальне страхування (наприклад, у Росії), із другого – високу ефективність таких систем, у яких збір коштів здійснюється за рахунок загальних податків (наприклад, у Великобританії, Данії, Італії, Іспанії, Норвегії, Швеції). Багато пострадянських країн намагалися запровадити страхові внески, проте успішним був досвід лише тих із них, що швидко подолали неформальний сектор в економіці – Естонії, Латвії та Литви.

Держава повинна відмовитися від утримання інфраструктури медичних закладів за рахунок постатейного кошторисного фінансування та поступово перейти до оплати медичним закладам реальних послуг, наданих пацієнтам, – принцип «гроші йдуть за пацієнтом», тобто кошти з бюджету одразу потрапляють у лікарню, до якої звернувся пацієнт, минаючи Міністерство охорони здоров'я й обласні, міські чи районні адміністрації. Чиновники не повинні видавати лікарям гроші – вони мають автоматично надходити туди, де була надана послуга. Для цього в цивілізованих країнах створені національні організації-замовники. До них належать страхові фонди або бюджетні агенції, що виплачують лікарням кошти за надані послуги (звичайно, в межах гарантованого обсягу). Крім того, вони контролюють, щоб ці послуги відповідали стандартам якості. Наприклад, у Польщі це робить Narodowy Fundusz Zdrowia (Державний фонд здоров'я), у США – система «Medicare», у Великобританії – агенція «National Health Service».

Сьогодні держава передає надходження від податків до місцевих бюджетів, котрі за ці кошти утримують свої обласні, міські, районні заклади – хороші й погані, ефективні та неефективні, порожні й переповнені. Через це Україна має в кілька разів більші лікарняні потужності, ніж країни, подібні за територією та чисельністю населення. Так, згідно з Європейською базою даних кадрових і технічних ресурсів охорони здоров'я ВООЗ (WHO European Database for Human and Technical Resources for Health), станом на 2015 р. в Україні налічувалося 2 156 лікарень, в Іспанії – 764, Польщі – 1 072. [7].

Нова система охорони здоров'я стимулюватиме медичні заклади поліпшувати умови перебування в них пацієнтів, що сприятиме підвищенню якості послуг і доходів медичних працівників.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» від 06.04.2017 р. № 2002-19 передбачає надання автономії закладам охорони здоров'я через їх реорганізацію в комерційні підприємства шляхом зміни їхнього правового статусу. Зазначено також, що державні та комунальні заклади охорони здоров'я не підлягають приватизації. Авто-

номізація лікарень дасть можливість державі оплачувати лікування певних хвороб тим лікарням і лікарям, до котрих звернувся конкретний пацієнт.

Загальний аналіз запропонованих заходів показав, що результатом передбаченого реформування без належної підготовки буде лише приватизація медичних закладів, переведення медичної системи на комерційну приватну форму. Немає гарантії того, що окреслені реформи сприятимуть розвитку й поліпшенню інфраструктури ринку медичних послуг в Україні, підвищенню доступності високоякісних медичних послуг для населення.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, необхідно внести зміни й доповнення до чинного законодавства України, а саме: різні нормативні документи містять суперечливі та взаємовиключні норми й положення. Наприклад, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає загальнодоступність медичних послуг, орієнтованість держави на сприяння розвитку медичних закладів. Водночас Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» вводить суттєві обмеження на певні види надання медичних послуг тощо. З огляду на зазначене та з урахуванням ступеня розвитку медицини, рівня надання медичних послуг, політичної й економічної ситуацій в Україні, а також економіко-соціального становища населення, удосконалення вітчизняного ринку медичних послуг має здійснюватися шляхом поступової реалізації передбачених заходів на базі наявної інфраструктури ринку надання медичних послуг, а не різких, масштабних і затратних дій, як наразі планується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник О. Державна підтримка людей з обмеженими фізичними можливостями в Україні / О. Мельник // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8). – С. 232–239.
2. Казарян Г. Г. Державна політика в сфері інклюзивної освіти в Україні / Г. Г. Казарян, В. П. Петровський // Zbiór artykułów

naukowych z Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii (31.05.2017). – Warszawa, 2017. – С. 17–21.

3. Наумов О. Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / О. Б. Наумов, І. Б. Жиліяєв, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 89–95.
4. Gryshova I. Yu. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development / I. Yu. Gryshova, T. L. Shestakovska, O. V. Glushko // Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2017. – № 4. – С. 75–80.
5. Гришова І. Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. : Економіка і менеджмент. – 2014. Вип. 4. – С. 183–187.
6. Гришова І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку / І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата, В. В. Гришов // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – 2015. – № 3 (3). – С. 17–28.
7. Kofman B. Sociological Aspects of Innovative Development Perspectives of Higher Education in Ukraine / B. Kofman, I. Kurovska, I. Yakaitis. Наука і освіта. – 2018. – №2. – С. 118–124.
8. Наумов О. Б. Методологічні контури державного регулювання розвитку та безпеки соціально-економічних систем / О. Б. Наумов, С. С. Стоянова-Коваль // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 6. – С. 123–129.
9. Naumov O. The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine // O. Naumov, T. Panyuk, L. Danylchenko // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 1. – С. 55–62.

REFERENCES

1. Melnyk, O. (2016). Derzhavna pidtrymka liudei z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostyamy v Ukraini [State support of people with disabilities in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin Polissya*, 4 (8), 232–239 [in Ukrainian].
2. Kazarian, H. H., Petrovskiy, V.P. (2017). Derzhana polityka v sferi inkluzyvnoi osvity v Ukraini [State policy on inclusive education in Ukraine]. Proceeding from *Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii – International Scientific and Practical Conference (on-line) organized for academic employees of the universities, scientific research and research units from the countries of the former Soviet Union and the former Yugoslavia* (pp. 17–21). Warszawa [in Ukrainian].
3. Naumov, O. B., Gileeva, I. B., & Naumova, L. M. (2016). Instytutsiini determinanty y stratehichni napriamy ekonomichnoho rozvytku natsionalnoho hospodarstva [Institutional determinants and strategic directions of economic development of the national economy]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 89–95 [in Ukrainian].
4. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. & Glushko, O. V. (2017). **The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development** // *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4, 75–80.
5. Hryshova, I. Yu. & Shabatura, T. S. (2014). Sotsialni investytsii yak instrument realizatsii sotsialno-orientovanoho biznesu [Social investments as an instrument for the implementation of socially oriented business]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika i menedzhment” – Bulletin of Sumy National Agrarian University: Collected papers. A Series “Economics and Management”*, (4), (pp. 183–187) [in Ukrainian].

6. Hryshova, I. Yu. Shcherbata, M. Yu. & Hryshov, V. V. (2015). Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Social responsibility of business as a factor of social and economic development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia : naukovi zhurnal – Problems and prospects of economics and management: scientific journal*, 3 (3), 17–28 [in Ukrainian].
7. Kofman, B., Kurovska, I. & Yakaitis, I. (2018). Sociological Aspects of Innovative Development Perspectives of Higher Education in Ukraine. *Nauka i osvita – Science and education*, 2, 118–124.
8. Naumov, O. B. & Stoianova-Koval, S. S. (2017). Metodolohichni kontury derzhavnoho rehuliuвання rozvytku ta bezpeky sotsialno-ekonomichnykh system [Methodological contours of state regulation of development and safety of social and economic systems]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 123–129 [in Ukrainian].
9. Naumov, O., Panyuk, T. & Danylchenko, L. (2017). **The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine**, *Naukovi visnyk Polissia – Scientific bulletin Polissya*, 1, 55–62.

Г. Г. Казарян, кандидат економічних наук (Одеський національний економічний університет). **Государственное регулирование рынка медицинских услуг Украины в контексте социально-экономической адаптации инвалидов.**

Аннотация. Цель статьи – определить эффективные зарубежные модели предоставления медицинских услуг для граждан с особыми потребностями с целью дальнейших реализации и разработки стратегии государственного регулирования рынка медицинских услуг Украины. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** Статья посвящена актуальной теме социально-экономической адаптации граждан с особыми физическими потребностями в процессе становления и развития отечественного рынка медицинских услуг. Автор подчеркивает, что при определении возможности становления и реализации в нашей стране определенной модели формирования и функционирования рынка медицинских услуг необходимо учитывать экономическую, социальную ситуацию и уровень развития этого рынка в Украине. Сделан акцент на зарубежный опыт и проанализированы эффективные зарубежные модели предоставления медицинских услуг для граждан с особыми потребностями для дальнейших имплементации и разработки стратегии государственного регулирования рынка медицинских услуг Украины. **Практическая значимость результатов исследования.** В мировой практике наибольшего распространения приобрели такие модели формирования и функционирования рынка медицинских услуг, характеризующиеся наибольшим социально-экономическим эффектом: государственная, бюджетная, страховая и коммерческая, которые применяются в зависимости от взаимоотношений государственных и частных рычагов влияния на медицинскую сферу. Рекомендованы предложения по нормативной поддержке развития рынка медицинских услуг с учетом специфики развития страховой медицины для инвалидов и других слоев населения.

Ключевые слова: стратегия государственного регулирования, социально-экономическая адаптация инвалидов, медицинские услуги, граждане с особыми потребностями.

G. Kazarian, Cand. Econ. Sci. (Odessa National Economic University). **Medical services of Ukraine market state regulation in the context of the socio-economic adaptation of disabilities.**

Annotation. The purpose of the article is to identify effective foreign models for providing medical services for people with special needs in order to further implement and develop the strategy of state regulation of the Ukrainian medical services market. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** The article is devoted to the actual theme of socio-economic adaptation of citizens with special physical needs in the process of formation and development of the domestic market of medical services. The author emphasizes that in determining the possibility of forming and implementing in our country a certain

*model of the formation and functioning of the medical services market, it is necessary to consider the economic, social situation and the level of development of this market in Ukraine. The emphasis on foreign experience has been analyzed and effective foreign models of provision of medical services for people with special needs have been analyzed in order to further implement and develop the strategy of state regulation of the Ukrainian medical services market. In world practice, such models of formation and functioning of the market of medical services, characterized by the greatest socio-economic effect: state, budgetary, insurance and commercial, which are applied depending on the interrelations of state and private levers of influence on the medical sphere, have become the most widespread. **Practical value.** Proposals on normative support of the development of the market of medical services are given taking into account the specifics of the development of insurance medicine for the disabled and other groups of the population.*

Keywords: state regulation strategy, socio-economic adaptation of invalids, medical services, citizens with special needs.

МЕТОДИКА ПОБУДОВИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ОПЛАТИ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ

О. О. КРАВЧЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні методики побудови інтегрального показника оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати. У статті розглянуто методичні підходи до побудови інтегрального показника оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки. Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтовано секторні індекси рівня оплати праці, мобільності робочої сили, стану виплати заробітної плати, використання робочої сили та стану колективних договорів, трудових спорів і страйків, а також перелік показників-стимуляторів і дестимуляторів у цих групах.*

Ключові слова: заробітна плата, кадрова безпека, інтегральний показник, секторний індекс, мобільність робочої сили, стан виплати заробітної плати, колективний договір, страйк, трудовий спір.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В епоху сучасної реальності проблема безпеки викликає широкий резонанс, причиною якого є зростання загроз людству. Це спрямовано на перегляд феномену безпеки на різних рівнях: на рівні країни, галузі, підприємства, особистості.

Актуальним в умовах сьогодення є забезпечення економічної безпеки підприємства, оскільки вона є первинною ланкою в системі безпеки національної економіки. Сучасні умови функціонування підприємств в умовах глобалізації передбачають формування кадрової безпеки, яка має за мету запобігати негативним впливам на економічну безпеку через ризики і загрози, пов'язані з персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кадрової безпеки в Україні досліджували у своїх наукових працях А. Р. Алавердов, Я. А. Жаліло, А. Я. Кібанов, А. М. Колот, Л. О. Корчевська, М. С. Лисенко, В. Л. Ортинський, Н. А. Подлужна, І. Б. Швець, І. Г. Чумарін та ін.

У стратегічному управлінні персоналом мотивація й оплата праці суттєво впливають на

кількісні та якісні результати праці працівників, їх комплексний вклад у результативність діяльності підприємства, розвиток галузей економіки та національної економіки загалом.

Проблемами оплати праці опікувалися такі вчені: Т. Ю. Базаров, О. А. Грішнова, О. А. Дороніна, Б. Л. Єрьомін, А. В. Калина, А. Я. Кібанов, А. М. Колот, Т. А. Костишина, Н. Д. Лук'янченко, І. Л. Петрова, Г. В. Щокін та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні методики побудови інтегрального показника оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Комплексне діагностування оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки потребує розрахунку інтегрального індикатора як початкового етапу аналізу основних тенденцій в оплаті праці. Для розрахунку цього індикатора доцільно використовувати методику відбору показників, нормування та визначення вагових коефіцієнтів для розрахунку індексу людського

розвитку, запропоновану РВПС України НАН України та Державним комітетом статистики України. Відповідно до цієї методики, на концептуальному рівні цілком логічним вважається: здійснення системного аналізу проблеми, що передбачає її структуризацію; визначення питомого внеску кожного зі структурних компонентів до кінцевого результату; розрахунок інтегральних регіональних індексів оплати праці [1, с. 19–21].

Найбільш прийнятним для побудови інтегрального індикатора оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки є застосування ієрархічної схеми, згідно з якою найголовніший індикатор займає найвищий щабель, тоді як до нижчого рівня належать узагальнювальні, менш вагомі, індикатори, які характеризують певні аспекти оплати праці.

Для відбору показників найбільш доцільне застосування методу факторного аналізу, який передбачає знаходження кореляційного зв'язку між окремими аспектами досліджуваного суб'єкта та дозволяє побудувати узагальнювальні фактори. Зокрема, у якості бази для побудови цих факторів відбираються групи показників, які систематизуються залежно від характеру та міри їх впливу на означений чинник. При цьому необхідно враховувати, що в ряді випадків необхідною складовою процедури кількісної оцінки рівня оплати праці є попереднє нормування відібраних показників, яке забезпечує порівнянність інформаційної бази, що існує. Найбільш адекватним вважається нормування залежно від належності показника до групи стимуляторів і дестимуляторів [127, с. 19].

Для нормування показників-стимуляторів, збільшення яких стимулює зростання індикатора оплати праці, використовують таку формулу:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{ij} - Z_{i\min}}{Z_{i\max} - Z_{i\min}}, \quad (1)$$

де Z_{ij} – значення i -го показника в j -регіоні;

$Z_{i\min}$ – мінімальне значення i -го показника;

$Z_{i\max}$ – максимальне значення i -го показника.

Разом із тим для нормування показників-дестимуляторів, зростання яких призводить до зменшення індикатора оплати праці, використовують формулу:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{i\max} - Z_{ij}}{Z_{i\max} - Z_{i\min}}, \quad (2)$$

Високий рейтинг регіону за нормованим показником-дестимулятором свідчить про превалювання позитивних тенденцій оплати праці в цьому регіоні, тоді як збереження високого рівня показника-стимулятора діє у протилежному напрямку.

Для розрахунку часткового індексу i_{ij} , який характеризує i -й аспект оплати праці в j -му регіоні, може бути використана формула:

$$i_{ij} = \sum_{i=1}^n Y_{ij} \omega_i, \quad (3)$$

де ω_i – ваговий коефіцієнт для окремого показника Y_{ij} , який характеризує i -й аспект оплати праці;

n – кількість показників, що характеризують i -й аспект оплати праці;

Y_{ij} – нормований показник i -го аспекту оплати праці в j -му регіоні.

Наступним етапом аналізу оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки виступає розрахунок інтегрального індикатора оплати праці I_p , що обчислюється на основі узагальнювальних індексів окремих його аспектів, значення вагових коефіцієнтів для кожного з яких визначаються за аналогічною формулою. При цьому необхідно відзначити, що за умов застосування факторного аналізу для побудови узагальнювальних індексів доцільним є розрахунок ваг за факторними навантаженнями. Знаходження ваг, за умов використання цього методу, застосовується для визначення внеску кожного фактора до загальної дисперсії.

Завершальним етапом дослідження оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки виступає здійснення її системного аналізу. Загалом, кожний із показників системи, відіграючи важливу самостійну роль, виступає невід'ємною складовою формування узагальнювального показника.

Високий рейтинг регіону за нормованим показником-дестимулятором свідчить про превалювання позитивних тенденцій оплати праці в цьому регіоні, тоді як збереження високого рівня показника-стимулятора діє у протилежному напрямку.

Необхідною складовою процедури побудови інтегрального індикатора оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки є визначення чинників впливу на вищезазначену систему, класифікація кількісних індикаторів стану розвитку

оплати праці в Україні. При цьому в якості критеріальних ознак виокремлення цих чинників виступають запропоновані МОП напрями політики оплати праці (рівень матеріальної винагороди, гарантія отримання певного мінімального доходу) та доповнені дисертантом: структурні показники фонду оплати праці, стан виплати заробітної плати, індекси середньомісячної заробітної плати за відпрацьовану годину. Формування інтегрального індикатора оцінки оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки відбувається на основі п'яти показників, які характеризують окремі аспекти оплати праці й кадрової безпеки. Кожному з виділених показників відповідає свій секторний індекс:

рівень заробітної плати:

індекси реальної заробітної плати (+);
 індекси номінальної середньомісячної заробітної плати (+);
 індекси середньомісячної заробітної плати;
 індекси середньомісячної заробітної плати штатних працівників за відпрацьовану годину (+);

індекси кількості працівників, яким заробітна плата нарахована в межах прожиткового мінімуму;

питома вага структурних складових ФОП;

стан виплати заробітної плати:

індекси заборгованості населенню із заробітної плати та соціальних виплат (-);

індекси заборгованості з виплати заробітної плати (-);

співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати до фонду оплати праці (-);

індекси заборгованості виплати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств за рахунок бюджетних коштів (-);

мобільність робочої сили:

індекси руху працівників (+/-);

індекси рівня прийому (+), вибуття (-) працівників;

індекси звільнення працівників за причинами (-);

індекси попиту та пропозиції робочої сили (+);

використання робочої сили:

індекси використання робочого часу працівників (+);

індекси кількості працівників, які перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості (-);

індекси рівня вимушеної неповної зайнятості (-);

індекси втрат робочого часу із причин перебування в умовах вимушеної неповної зайнятості (-).

Стан зареєстрованих колективних договорів, трудових спорів та страйків:

індекси кількості зареєстрованих колективних договорів (+);

індекси кількості працівників, які охоплені колективними договорами (+);

індекси кількості колективних трудових спорів (-).

Особливою проблемою є надання певних вагових значень блокам показників. Найбільш доцільним видається визначення ваг за умов врахування суб'єктивності або об'єктивності характеру локального індексу відносно оплати праці – t . При цьому t -складова вагового коефіцієнта формується як сума об'єктивних, суб'єктивно-об'єктивних та суб'єктивних показників, яким присвоюється відповідний ранг (залежно від значимості цього чинника).

Залишковий ваговий коефіцієнт розраховують за формулою:

$$\Delta = \frac{k+t}{2}; \sum \Delta = 1. \quad (4)$$

Запропонована система показників, які характеризують окремі аспекти оплати праці та становлять основу розрахунку інтегрального індикатора оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки, може бути представлена у схематичному вигляді (рис. 1).

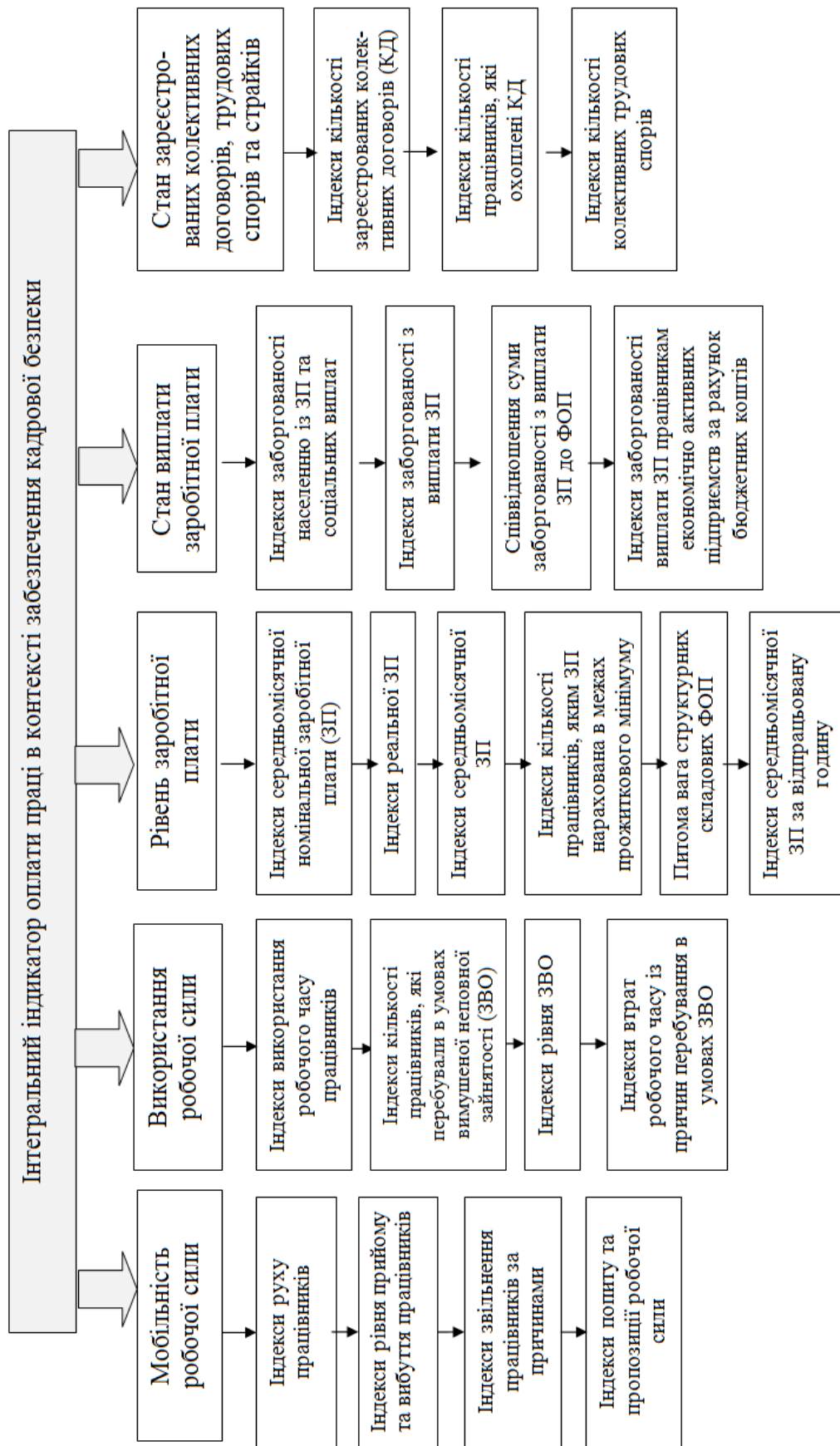

Рис. 1. Інтегральний індикатор оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, проведене дослідження згідно із запропонованим інтегральним індикатором оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки дозволить:

- 1) визначити регіональну диференціацію інтегрального індикатора;
- 2) визначити регіони, які мають найвищий і найнижчий рівні інтегрального індикатора та обґрунтувати чинники, які на це вплинули.

Дослідження диференціації регіонів України за рівнем оплати праці в контексті забезпечення кадрової безпеки сприятиме формуванню стратегічних напрямів її врегулювання з метою підвищення ефективності діяльності підприємств різних галузей і конкурентоспроможності регіональної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : колективна монографія / [Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власик та ін.] / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ :

О. О. Кравченко (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Методика построения интегрального показателя оплаты труда в контексте обеспечения кадровой безопасности.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании методики построения интегральных показателей оплаты труда в контексте обеспечения кадровой безопасности. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществляется с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и синтеза, диалектического подхода. **Результаты.** В статье рассмотрены методические подходы к построению интегрального показателя оплаты труда в контексте обеспечения кадровой безопасности. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснованы секторные индексы уровня оплаты труда, мобильности рабочей силы, состояния выплаты заработной платы, использования рабочей силы и состояния коллективных договоров, трудовых споров и забастовок, а также перечень показателей-стимуляторов и дестимуляторов в этих группах.

Ключевые слова: заработная плата, кадровая безопасность, интегральный показатель, секторный индекс, мобильность рабочей силы, состояние выплаты заработной платы, коллективный договор, забастовка, трудовой спор.

О. Kravchenko (Poltava University of Economics and Trade). **The method of the labor payment integrated indicator construction in the context of professional security.**

Annotation. The purpose of the paper is to investigate the method of the labor payment integrated indicator construction in the context of professional security. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In the articles considered the methodical approaches to the construction of an integral indicator of remuneration in the context of providing personnel security. **Practical value.** The sectoral indices of the level of remuneration, labor mobility, wages, labor utilization and the status of collective agreements, labor disputes and strikes, as well as a list of indicators of stimulants and disintegrates in these groups are substantiated.

Keywords: salary, personnel security, integral index, sector index, labor mobility, wage status, collective agreement, strike, labor dispute.

Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

2. Корчевська Л. О. Методологія синергетичного управління економічною безпекою підприємства : монографія / Л. О. Корчевська. – Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. – 468 с.

REFERENCES

1. Libanova, E. M., Vlasenko, N. S., Vlasyk, O. S. et all. (2007). *Liudskiy rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz [Human Development of the Regions of Ukraine: Analysis and Forecast]*. (E. M. Libanova (Ed.). Kyiv : In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Korchevska, L. O. (2016). *Metodolohiia synerhetychnoho upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Methodology of Synergetic Management of Economic Security of the Enterprise]*. Kherson : Vyd-vo PP Vyshemyrskiy V. S. [in Ukrainian].

МОТИВАЦІЙНІ ОСНОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ У СИСТЕМІ ДИСТРИБУЦІЇ

А. І. КОСТИШИНА

(Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький)

Анотація. Метою цієї статті є визначення мотиваційних основ активізації продажу товарів на підприємствах системи дистрибуції. **Методика дослідження.** У роботі використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. **Результати.** Установлено, що оплата праці є суттєвою складовою мотиваційного механізму на підприємствах системи дистрибуції, яка сприяє формуванню зацікавленості працівника у високих кількісних та якісних показниках праці, до професійного зростання й розвитку, в особистій лідерській позиції. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано певні вимоги до трудової діяльності: стабільний дохід, стабільна зайнятість, висока заробітна плата, сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, гідні умови праці, можливість професійного зростання та просування в кар'єрі, змістовна й цікава трудова діяльність.

Ключові слова: заробітна плата, мотивація, мотиваційні основи, система дистрибуції, стабільний дохід, стабільна зайнятість, соціально-психологічний клімат, умови праці, професійне зростання, активізація продажу товарів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах ринкових відносин заробітна плата відіграє першорядне значення в мотиваційному механізмі. У зв'язку із цим особливо гостро виникає необхідність розглядати її не тільки на макро-, але й на мікроекономічному рівні. Ставлення людини до праці створюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Працівник, долучаючись до виробничого процесу, підкоряє свої дії нормам і законам, властивим виробничому середовищу. З іншого боку, він як активний і відносно автономний агент підприємства приймає самостійні рішення, вибирає альтернативні лінії поведінки. Найбільш ефективною трудовою віддачею від працівника можна чекати лише в тому випадку, коли створені умови для односпрямованості, збігу цілей і завдань підприємства певної галузі з особистими цілями працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти оплати праці аналізувалися вченими-економістами різних країн. Серед українських науковців варто відмітити: Д. П. Бо-

гину, М. Д. Ведернікова, О. А. Грішнову, Г. А. Дмитренко, Т. М. Кір'ян, І. С. Кравченко, Ю. М. Краснова, А. М. Колота, Т. А. Костишину, Г. Т. Кулікова, В. Д. Лагутіна, В. М. Нижника, Н. О. Павловську, І. Л. Петрову, М. В. Семикіну та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є визначення мотиваційних основ активізації продажу товарів на підприємствах системи дистрибуції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У виборі власної лінії трудової поведінки відображається міра ідентифікації інтересів працівника з інтересами підприємства. Трудова поведінка відображає, як працівник розуміє дійсність, яким чином визначає своє місце у виробничому процесі, що вважає найбільш істотним для досягнення своїх професійних планів. Мотиваційний механізм праці містить, насамперед, такі загальнолюдські, загальноекономічні елементи, як потреби й інтереси людини, заради задоволення яких і відбувається процес праці. Можна виділити дві великі групи мотиваторів:

- 1) зовнішні, котрі впливають на людину з навколишнього середовища (сюди ще зараховують матеріальні й моральні стимули до праці);
- 2) внутрішні, котрі пов'язані з трудовою діяльністю й ставленням працівника до неї.

Системи матеріального стимулювання за своєю суттю повинні мати конкурентну ринкову природу. Вони створюються під впливом «зовнішніх» і «внутрішніх» ринків праці, з урахуванням дій конкурентів і базуються на прямій залежності оплати та просування по службі працівника від його трудового внеску. На тлі загального стану економіки країни дієвість цих систем майже цілком визначається економічною політикою й ефективністю роботи підприємства [1, с. 200].

До внутрішніх мотиваторів належать характер праці, відповідність її змісту нахилам і здібностям працівника, престижність трудової діяльності, можливість самовдосконалення, самовиявлення та розкриття творчих здібностей до праці, самостійність працівника й оцінка важливості його роботи для колективу. Саме внутрішні мотиватори приводять, насамперед, до задоволеності працівника своєю працею, розвитку його творчих здібностей і загальної активізації його творчої діяльності. Цій ж меті слугують і залучення працівника до участі в капіталі (власності) свого підприємства, участь у розподілі прибутку, в управлінні підприємством. Однак необхідно ще раз підкреслити, що ці фактори діють ефективно тільки за умови відповідного задоволення первинних матеріальних потреб працівника [2, с. 58].

В основі внутрішнього регулятора поведінки людини у процесі праці лежать потреби, цінності, мотиви. Потреби в загальному вигляді можна визначити як прагнення індивіда забезпечити необхідні засоби й умови власного існування і самозбереження, прагнення до стійкого збереження рівноваги із життєвим і соціальним середовищем проживання [2, с. 171].

Зовнішнє регулювання трудової поведінки ґрунтується на двох типах впливу на працівників:

- безпосередньому;
- опосередкованому.

Безпосередній може бути прямим і примусовим. В арсеналі прямого впливу такі міри, як переконання, інформування, особистий приклад тощо. За необхідності оперативного

реагування на дії об'єкта управління найчастіше застосовують примусовий або владний вплив. Його способи – накази, розпорядження, інструкції, вимоги, негативні санкції. Проте, істотні недоліки не дозволяють цьому методу впливу стати оптимальним, найбільш прийнятним способом регулювання трудової поведінки людей. Ці недоліки такі: джерело страху, що прогресує, причина плінності кадрів, конфліктів, обмеження самореалізації працівників.

Опосередкований вплив на працівників здійснюється у вигляді стимулювання, згідно з яким поведінка людини регулюється способами впливу не на окрему особистість, а на умови її життєдіяльності, на зовнішні щодо обставини, що породжують визначені інтереси й потреби.

Стимулювання створює таку ситуацію, яка змушує працівника активізувати свою діяльність у процесі праці шляхом задоволення різних потреб, що саме по собі розглядається як винагорода за трудові зусилля. Орієнтація на одержання задоволення від роботи, на можливість реалізації потреб змушує людину до активної трудової діяльності сильніше, ніж вольовий вплив, орієнтований на покарання, на погрозу погіршення задоволення потреб у разі невиконання вимог суб'єктом управління.

Це обумовлює більш високу ефективність стимулювання праці під час впливу на трудову поведінку порівняно з вольовим впливом, хоча і є більш складним. Одна з важливих особливостей стимулювання – наявність ситуації особистого вибору. Працівник повинен мати можливість вибрати таку зовнішню ситуацію, в якій існує варіант, що найкраще відповідає потребам людини на цей момент [3, с. 45].

Доведена вже точка зору А. М. Колота про те, що винагорода найманого працівника, яку він одержує в результаті реалізації своєї здатності до праці, відіграє основну роль у формуванні сприятливих умов для відтворення робочої сили, розвитку працівників, створення гідних умов життя для громадян суспільства. Від її розміру залежить якість життя, рівень матеріального добробуту найманих працівників і членів їхніх родин.

Варто зазначити, що оплата праці сприймається найманим працівником не тільки як відшкодування затрат часу, енергії, фізичних і розумових зусиль, інтелектуальних здібностей

на виконання основних функцій і обов'язків, досягнення організаційних цілей, а і як свідчення його цінності для підприємства. Так само, це впливає на самооцінку працівника, вказує на його соціальний статус, дає змогу самоствердитися [4, с. 215].

З метою моніторингу мотиваційного механізму активізації продажу товарів у системі дистрибуції експертам пропонувалося ранжувати такі показники: стабільний дохід,

стабільна зайнятість, висока заробітна плата, сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, гідні умови праці, можливість професійного зростання і просування в кар'єрі, змістовна й цікава трудова діяльність.

У результаті опитування отримано розподіл виділених показників-характеристик мотивації праці активізації продажу товарів у системі дистрибуції підприємств Полтавської області (табл. 1).

Таблиця 1

Ранжування основних вимог, висунутих до праці працівниками підприємств Полтавської області в системі дистрибуції

Питання	Ранг	Питома вага, %
Вимоги, висунуті до роботи:		
стабільний дохід	4	8
стабільна зайнятість	5	4
висока заробітна плата	1	47
сприятливий соціально-психологічний клімат	6	4
гідні умови праці	7	2
можливість професійного зростання та просування в кар'єрі	2	22
змістовна й цікава трудова діяльність	3	13

Зацікавленість працівників у високій заробітній платі, її стабільності пояснюється тим, що підприємства, які працюють у системі дистрибуції, займаються комерційною діяльністю, що передбачає широкий спектр робіт різноманітного характеру та змісту і сприяє формуванню професіонала високого рівня. Це підкреслюється також високими рангами – 2 і 3, вимогами до можливості професійного зростання та до змістовності трудової діяльності.

У сучасних умовах працівники підприємств системи дистрибуції зацікавлені в наявності пільг.

У розвинутих країнах (США, Франція, Нідерланди) багато компаній пропонують набір пільг, з яких працівник може вибрати ті, котрі для нього найбільш важливі на цей момент. Йому надається можливість вибирати між підвищенням рівня заробітної плати, збільшенням відрахувань у пенсійний фонд, включенням у страховий фонд компанії, наданням гнучкого режиму робочого часу або ж оплаченої додаткової відпустки тощо [5, с. 234]. У процесі цього дослідження було запропоновано набір пільг, серед яких найбільшою популярністю користувалися такі (табл. 2).

Таблиця 2

Вибір пільг працівниками підприємств системи дистрибуції

Питання анкети	Ранжування
Які пільги для Вас найбільш суттєві:	
наявність гнучкого режиму робочого часу	3
надання додаткової оплачуваної відпустки	4
надання раз на рік безкоштовної лікувальної або туристичної путівки	1
установлення стипендій і допомоги дітям співробітників для продовження освіти	2
інше	5

Згідно з результатами опитування очевидно, що працівники обрали ті пільги, які пов'язані з матеріальними виплатами, що пояснює їх вибір серед вимог – висока заробітна плата.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, оплата праці є суттєвою складовою мотиваційного механізму на підприємствах системи дистрибуції, яка сприяє формуванню зацікавленості працівника у високих кількісних та якісних показниках праці, до професійного зростання та розвитку, в особистій лідерській позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костишина Т. А. Конкурентоспроможна система оплати праці: проблеми теорії та практики : монографія / Т. А. Костишина. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 389 с.
2. Социология труда : учебник / под ред. Н. И. Дряхлова, А. И. Кравченко, В. В. Щербины. – Москва : Изд-во Московского ун-та, 1993. – 368 с.
3. Попова И. М. Стимулирование трудовой деятельности как способ управления (социологический анализ) / И. М. Попова. – Київ : Наукова думка, 1976. – 254 с.
4. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення : монографія / [А. М. Колот, В. М. Данюк, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. А. М. Колота. – Київ : КНЕУ, 2017. – 500 с.
5. Калина А. В. Организация и оплата труда в условиях рынка (аспект эффективности) : учебно-методическое пособие / А. В. Калина. – Киев : МАУП, 1997. – 298 с.

REFERENCES

1. Kostyshyna, T. A. (2008). *Konkurentospro-mozhna systema oplaty praci: problemy teorii ta praktyky [Competitive salary system: problems of theory and practice]*. Poltava : RVV PUSKU [in Ukrainian].
2. Drjahlova, H. I., Kravchenko, A. I. & Shherbiny, V. V. (Eds.). (1993). *Sociologija truda [Sociology of Labor]*. – Moscow : Izd-vo Moskovskogo un-ta [in Russian].
3. Popova, I. M. (1976). *Stimulirovanie trudovoj dejatel'nosti kak sposob upravlenija (sociologicheskij analiz) [Stimulation of labor activity as a management method (sociological analysis)]*. Kyiv : Naukova dumka [in Russian].
4. Kolot, A. M., Danyuk, V. M., Gerasymenko, O. O. et. all. (2017). *Gidna pracya: imperatyvy, ukra-yinski realiyi, mexanizmy zabezpechennya [Decent work: imperatives, Ukrainian realities, mechanisms of securing]*. (A. M. Kolot, Ed.). Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
5. Kalina, A. V. (1997). *Organizacija i oplata truda v uslovijah rynku (aspekt jeffektivnosti) [Organization and payment of labor in the market conditions (aspect of efficiency)]*. Kyiv : MAUP [in Russian].

А. И. Костишина (Центральноукраинский национальный технический университет, г. Кропивницкий). **Мотивационные основы активизации продаж товаров в системе дистрибуции.**

Аннотация. Целью этой статьи является определение мотивационных основ активизации продажи товаров на предприятиях системы дистрибуции. **Методика исследования.** В работе использованы общенаучные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, конкретизация, абстрагирование, метод исторического и логического исследования. **Результаты.** Установлено, что оплата труда является существенной составляющей мотивационного механизма на предприятиях системы дистрибуции, которая способствует формированию заинтересованности работника в высоких количественных и качественных показателях труда, профессиональному росту и развитию, в личной лидерской позиции. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложены определенные требования к трудовой деятельности: стабильный доход, стабильная занятость, высокая заработная плата, благоприятный социально-психологический климат в коллективе, достойные условия труда, возможность профессионального роста и продвижения в карьере, содержательная и интересная трудовая деятельность.

Ключевые слова: заработная плата, мотивация, мотивационные основы, система дистрибуции, стабильный доход, стабильная занятость, социально-психологический климат, условия труда, профессиональный рост, активизация продажи товаров.

A. Kostyshyna (Central National Technical University, Kropivnicki). **Motivation basis of sales of goods activation in the system of distribution.**

Annotation. The purpose of this article is to identify the motivational basis for the intensification of the sale of goods at the enterprises of the distribution system. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction, the method of historical and logical research. **Findings.** It was established that wages are an essential component of the motivational mechanism at the enterprises of the distribution system, which promotes the formation of an employee's interest in high quantitative and qualitative indicators of work, to professional growth and development, in a personal leadership position. **Practical value.** Some labor requirements are offered: stable income, stable employment, high wages, favorable socio-psychological climate in the team, decent working conditions, the possibility of professional growth and career advancement, meaningful and interesting work activities.

Keywords: wages, motivation, motivational bases, distribution system, stable income, stable employment, socio-psychological climate, working conditions, professional growth, activation of sales of goods.

ІХ. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК [167/168:303.4-043.86]:378

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Н. С. ПЕДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети в роботі використано фундаментальні здобутки української та світової науки, концептуальні засади сучасної економічної теорії, наукові напрацювання провідних українських і зарубіжних учених у сфері стратегічного управління, його методології та розвитку закладів вищої освіти. Застосовано комплекс загальнонаукових і прикладних методів дослідження – методи наукової абстракції, індукції й дедукції, аналізу й синтезу, логічного узагальнення, метод порівняння та методи наукової абстракції – для визначення складових методологічних підходів, обґрунтування ключових напрямів стратегії розвитку та окреслення особливостей функціонування кооперативних закладів вищої освіти. **Результати.** У статті окреслено пріоритетні напрями розвитку кооперативних закладів вищої освіти. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначені пріоритетні напрями розвитку кооперативного закладу вищої освіти сприятимуть економічному прогресу країни у вигляді активізації ринкових відносин та створення суспільних цінностей.

Ключові слова методологія пізнання, методологія практичної цінності, методологія оцінки, стратегія розвитку, кооперативні заклади вищої освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток кооперативних закладів вищої освіти є однією з умов економічного прогресу країни, оскільки такі освітні інституції є як соціальним суб'єктом, що створює суспільні цінності, так і активним учасником ринкових відносин. Складність і багатовекторність такого розвитку вимагає системного підходу до розуміння сутності стратегічного управління, визначення його принципів, розробки та реалізації програми розвитку, вирішення стратегічних завдань кооперативними закладами вищої освіти. Отже, визначена стратегія розвитку коопера-

тивними закладами вищої освіти повинна стати відповіддю Конфуцію на його слова: «Того, хто не замислюється про далекі труднощі, неодмінно чекають близькі неприємності» [18]. Актуальність розгляду окресленої проблематики підкреслюється ще й ст. 30 Закону України «Про освіту» та ст. 32 Закону України «Про вищу освіту», відповідно до якої заклади вищої освіти зобов'язані оприлюднювати на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань [1, 2]. Отже стратегія розвитку кооперативних закладів вищої освіти має бути розроблена та представлена на офіційному веб-сайті закладу

вищої освіти й стати джерелом суспільно важливої інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова школа, що вивчає проблеми стратегічного розвитку, широко представлена такими відомими зарубіжними вченими, як І. Ансофф, Р. Грант, П. Друкер, К. Ендрюс, Б. Карлоф, Д. Колліс, Г. Мінцберг, С. Монтгометі, М. Портер, К. Прахалад, А. Стрікленд, Д. Тіс, А. Томпсон, С. Уінтер, Дж. Хігінс, Г. Хемел, А. Чендлер. Їх наукові здобутки мають високу цінність і лежать в основі розвитку сучасної української теорії та практики стратегічного управління.

Дослідженню стратегічного розвитку в умовах трансформаційного розвитку економіки на території пострадянського простору присвячені роботи Г. Азоева, О. Анчишкіна, О. Віханського, В. Гейця, А. Гальчинського, А. Градова, Л. Довгань, М. Кизима, В. Ковальова, Б. Мізюка, Н. Міценка, В. Немцова, В. Павлової, В. Пастухової, Ю. Путятіна, Р. Фатхутдінова, З. Шершньової, О. Ястремської.

Значних результатів у дослідженні стратегічного управління в системі освіти досягли: О. Алімов, В. Андрущенко, Н. Благун, В. Вознюк, І. Грищенко, М. Денисенко, Г. Дмитренко, С. Захарін, Г. Єльнікова, І. Ігнат'єва, І. Крупенна, В. Мельник, С. Натрошвілі, С. Одосій, І. Семенець-Орлова, З. Шершньова, Л. Щоголева, Л. Юрчук та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрунтування методологічних підходів до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Еволюція терміна «стратегія» розпочалася з розроблення генеральних напрямів ведення бойових дій у військовій галузі та використовується сьогодні як результат конкурентної боротьби в усіх сферах повсякденного життя для збереження та нарощення власного потенціалу. Стратегію вважають засобом координації цілей і ресурсів (А. Чендлер, Б. Карлоф, Дж. Моклер), набором правил прийняття рішень (І. Ансофф, М. Портер), планом або програмою функціонування підприємства в зовнішньому середовищі (У. Глюк, Дж. Джонсон, Д. Квін, К. Скулс, І. Ігнат'єва), комплексом дій та рішень (Г. Мінцберг, Б. Альтстренд, Д. Лемпел), комерційною логікою бізнесу (Р. Кох), сукупністю бізнесо-

вих ідей (К. Маркідес), основним напрямом зосередження зусиль, що відповідають філософії бізнесу та його вектору дій щодо створення її цільових ринкових позицій (Л. Балабанова, З. Шершньова, С. Оборська), сукупністю норм, орієнтирів, напрямів, сфер, засобів і правил (Л. Федулова) [9, с. 35–39].

Уперше термін «стратегія» стосовно дій підприємств ужили англійські вчені А. Чендлер, К. Ендрюс, І. Ансофф та виокремили такі ключові напрями її розроблення: прийняття довгострокових цілей і задач, визначення основних етапів реалізації стратегії та розподіл ресурсів між основними напрямками реалізації стратегії [9, с. 36]. Саме вказані напрями й будуть основним методологічним орієнтиром до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти.

Найвідомішими компаніями, стратегії розвитку яких забезпечили світове визнання, є Apple, який «в очах споживачів є золотим стандартом», Google, що є «більше, ніж просто пошуковик», який «давню інтегрувався в життя кожної людини», IBM як «розумна планета», покликана допомогти клієнтам зробити світ кращим, McDonald's, основне вміння якого вловити настрої споживачів та адаптуватися до них, Coca-Cola, що «перевертає бізнес із ніг на голову», Microsoft, який «є локомотивом і має репутацію одного з найсильніших технологічних брендів», Marlboro, що стабільно інвестує у бренд «ковбоя з реклами» з моменту його створення, Visa, що стала впливовим гравцем у сфері інтернет-торгівлі та мобільних розрахунків завдяки шанованому імені на ринку безготівкових платежів [19 с. 165]. Спробуємо визначити основні стратегічні орієнтири, що сприяють розвитку таких компаній.

У контексті дослідження запропоновано розглянути особливості застосування стратегічного управління для кооперативних закладів вищої освіти, враховуючи специфіку їх статусу (надання освітніх та інших послуг, джерела фінансування, ціноутворення, репутація, державне регулювання). У зв'язку із цим слід навести основні стратегії розвитку університетів:

- німецька модель, в основі якої співробітництво між викладачем і студентом, академічна свобода, креативність, свобода наукової творчості, пріоритет фундаментальних досліджень;
- англійська модель, де значна увага приді-

лена розвитку особистості та вихованню патріотизму, провідна роль академічної громади, перевага лекціям як виду аудиторних занять;

- французька модель, ключовими напрямками якої є концентрація на опануванні навчальної інформації, публічній характер функціонування, суттєвий вплив держави на діяльність університетів;
- американська модель, головною ідеєю якої є виховання «інтелектуальної еліти», яка забезпечить випереджальний розвиток суспільства, підтримуються наукові дослідження студентів та викладачів, креативний потенціал, відкритість світу, академічна мобільність, служіння суспільству, баланс між освітньою діяльністю та ринковими реаліями [9, с. 45–46].

Кожна з моделей розвитку довела свою життєздатність та має власні переваги, тому важливо визначитися із ключовими напрямками, що максимально відповідають внутрішній політиці закладу вищої освіти.

Відомо, що методологічні підходи передбачають перетворення наукових знань про дійсність через пізнання цієї дійсності до виявлення ефективності та меж зростання її у довгостроковій перспективі. Отже, методологічні підходи до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти полягають у пізнанні внутрішніх і зовнішніх чинників, котрі впливають чи будуть впливати на діяльність закладів вищої освіти, їх перетворенні в атмосферу підтримки та розвитку потенціалу й забезпеченні конкурентоспроможності та на цій основі перспективного довгострокового зростання. Такі підходи складаються з методології пізнання, методології практичної цінності та методології оцінки, що системно взаємодіють.

Методологія пізнання виступає у вигляді обов'язкового цілеспрямованого процесу діагностики всіх напрямів діяльності та на його основі окреслення місії, випису візії, постановки мети функціонування. Найкращими місіями, вважається, є місія Apple Computer: «Ми пропонуємо комп'ютери найвищої якості для людей в усьому світі»; місія Canon: «Спільна робота й життя для загального блага», місія EBay: «Надати глобальний торговельний майданчик, де хто завгодно може продати або купити практично що завгодно», місія Ford Motor: «Ми – глобальна родина й пишаємося своєю спадщиною, надаючи пер-

сональну свободу пересування людям в усьому світі», місія IBM: «Ми прагнемо бути лідерами у винаході, розвитку й виробництві найбільш передових інформаційних технологій, урахувавши комп'ютерні системи, програмне забезпечення, системи зберігання даних і мікроелектроніку. Ми перетворюємо ці технології в цінність для клієнтів за допомогою професійних рішень, сервісу й консалтингових послуг в усьому світі» [3].

Найкращими візіями є візія Microsoft: «Комп'ютер на кожному столі та в кожній домівці»; візія Фонду Save the Children2: «Нашою візією є світ, у якому кожна дитина матиме право на виживання, захист, розвиток та участь у прийнятті рішень (в родині, дитячих об'єднаннях тощо)»; візія Motor Neurone Disease Association: «Світ без хвороби мотонейрона» [3].

Крім цього, місія та візія є дороговказами, що чітко відповідають меті та завданням розвитку колективу та відтворюють філософію взаємовідносин у ньому. Такою Місією Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» є: «Разом до вершин професійної досконалості й життєвого успіху кожного заради процвітання України» шляхом забезпечення розвитку потенціалу та можливостей самореалізації студентів і співробітників у процесі їх спільної освітньої, наукової, інноваційної та організаційної діяльності; підготовка визнаних в Україні та за її межами фахівців-професіоналів нового покоління – лідерів у сфері економіки, підприємництва, менеджменту, обслуговування, харчових та інформаційних технологій [10]. Декларація місії містить у собі головну мету кооперативного закладу вищої освіти та дає відповідь на запитання – Чому вона існує? Що робить та для кого?

Декларація візії відтворює уявну картину досягнення місії, яку кооперативний заклад вищої освіти прагне досягти в перспективі. Візія – це філософія діяльності університету, це його натхнення. Візія Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» – створення полілінгвального, інноваційного закладу вищої освіти лідерського типу, конкурентоздатного на вітчизняному, європейському та світовому освітніх просторах; формування корпоративної культури та сучасної системи управління, заснованих на принципах ціннісного лідерства та лідерства служіння; створення атмосфери підтримки й розвитку лідерського потенціалу,

творчих здібностей і талантів співробітників та студентів через їх участь в органах самоврядування, інноваційній, освітній, науковій та практичній діяльності, програмах міжнародного співробітництва і мобільності [10].

Методологія практичної цінності виступає у виділенні основних напрямів розвитку університету як освітньої інституції, що є ринковим суб'єктом та створює суспільні цінності. Такими цінностями для Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» є людина, чесність, лідерство, відповідальність, професіоналізм, довіра, духовність, рівність, свобода, лояльність, суспільне визнання, ввічливість, енергійність, сміливість.

Щодо напрямів розвитку університетів, то проведено огляд стратегій розвитку закладів вищої освіти з метою виділення додаткових методологічних орієнтирів до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти (табл. 1).

Провівши дослідження стратегій розвитку закладів вищої освіти, необхідно відмітити відсутність єдиного підходу до їх розроблення, зокрема як у назві (стратегія розвитку, стратегічна програма, концептуальні засади діяльності, програма стратегічного розвитку, стратегія та концепція розвитку), термінах дії (три, чотири, п'ять, десять років або навіть без терміна), так і в моделі підготовки.

Таблиця 1

Огляд стратегічних напрямів розвитку закладів вищої освіти

Назва документа	Напрями стратегічного розвитку
Стратегія розвитку Київського національного університету технологій та дизайну на 2014–2017 рр.	Забезпечення якості фахівців; науково-дослідна, мистецька та інноваційна діяльність; управління кадровим потенціалом; партнерство з роботодавцями; міжнародна співпраця; інформаційно-комунікаційні технології; виховання молоді та соціальна відповідальність; іміджева політика; розвиток матеріально-технічної бази; підтримка фінансово-економічної стійкості [13]
Стратегічна програма розвитку Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського на період до 2021 р.	Формування контингенту; організація освітнього процесу та якість підготовки фахівців; методичне, інформаційне та кадрове забезпечення освітньої діяльності; упровадження новітніх технологій до- і післядипломної освіти, забезпечення працевлаштування випускників; розвиток науки і технологій; інтеграція в міжнародний освітній та науковий простір; виховання студентської молоді; розвиток студентського самоврядування; збереження матеріально-технічної бази; підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності [8]
Концептуальні засади діяльності та стратегії розвитку Сумського державного університету на 2010–2014 рр.	Запровадження європейських технологій організації освітнього процесу, переосмислення структури освітнього процесу із забезпеченням гнучкості; упровадження системи додаткової освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації; пріоритет наукових досліджень; продовження політики стимулювання наукових досліджень, забезпечення їх економічної привабливості; посилення якісного рівня кадрового забезпечення; інформатизація відкритості та інтеграції університету у світовий науково-освітній простір; створення інформаційно-аналітичного центру, «Кодексу корпоративної культури СумДУ»; розроблення та впровадження програм для забезпечення енергоефективності; удосконалення технічного забезпечення [5]
Стратегія розвитку Одеського національного економічного університету на 2015–2020 рр.	Розвиток фахової підготовки; розвиток виховної роботи та студентського самоврядування; забезпечення високоєфективної наукової діяльності; розвиток міжнародних зв'язків; забезпечення стабільного фінансово-економічного стану; розвиток матеріально-технічної бази університету; розвиток соціальної підтримки учасників освітнього процесу; діяльність щодо поширення позитивного іміджу університету [16]

Продовж. табл. 1

Назва документа	Напрями стратегічного розвитку
Програма стратегічного розвитку Київського національного торговельно-економічного університету	Продовження реалізації сформованого курсу щодо інноваційного розвитку університету; проведення роботи щодо забезпечення сумісності та зіставленості організації та змісту освіти в університеті з системами освіти провідних європейських університетів, упровадження кращого досвіду; оптимізація обсягів прийому на навчання до університету, посилення індивідуалізації профорієнтаційної роботи, розширення ступеневої підготовки фахівців; продовження роботи щодо підвищення рівня ефективності підготовки наукових кадрів із метою поліпшення якісного складу професорсько-викладацького персоналу та укомплектування кафедр науково-педагогічними кадрами, академічно та професійно кваліфікованими; забезпечення розвитку наукової діяльності університету з наближенням його до параметрів дослідницького закладу вищої освіти; постійний розвиток системи управління якістю (СУЯ), забезпечення участі професорсько-викладацького персоналу, інших категорій співробітників в удосконаленні діяльності університету; розвиток матеріально-технічної бази з метою забезпечення подальшого поліпшення умов проведення освітнього процесу, фізкультурно-спортивної та виховної роботи, підвищення побутової комфортності для працівників і студентів; соціальний розвиток колективу, підвищення мотивації праці, дотримання безпечних умов праці, виконання соціальної та екологічної програм [6]
Стратегія розвитку Національного університету «Києво-Могилянська академія»	Забезпечення високої якості освітнього процесу для надання студентам знань, умінь та навичок на рівні найкращих світових стандартів відповідно до потреб суспільства та ринку; розвиток наукової діяльності як передумови досягнення високого освітнього рівня університету та забезпечення його дослідницького статусу; налагодження плідної наукової, освітньої, інформаційної та культурної співпраці між могилянським та міжнародним науково-освітнім середовищем; оптимізація управлінських процесів, необхідних виважених структурних змін, широкого залучення членів могилянської спільноти до прийняття управлінських рішень та їх упровадження; забезпечення прозорості фінансового та ресурсного планування, управління та звітності, диверсифікації надходжень та обґрунтування розподілу коштів на стратегічні проекти та поточну діяльність [15]
Стратегія розвитку Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» на 2015–2020 рр.	Основні завдання в освітній сфері; основні завдання в науковій сфері; основні завдання у сфері матеріально-технічного та фінансового забезпечення; основні завдання у сфері демократизації управління університетом; основні завдання з підвищення соціального статусу науково-педагогічних працівників [12]
Стратегія та концепція розвитку Тернопільського національного технічного університету імені І. Пулюя	Програма організаційної перебудови освітнього процесу; запровадження нових інформаційних технологій навчання, перспективних напрямів модернізації економічної освіти в університеті; розвиток наукової діяльності; концептуальні засади виховного процесу в університеті; міжнародне співробітництво [17]
Стратегія розвитку Львівського торговельно-економічного університету на 2016–2026 рр.	Розвиток наукових досліджень та реформування організації науково-дослідницької діяльності; розвиток інноваційної системи організації освітньої діяльності університету; кадрове забезпечення розвитку університету; нова парадигма виховної роботи в університеті; розбудова ефективної системи управління та створення сучасної інфраструктури університету [14]
Стратегія розвитку Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет» на 2015–2025рр.	Формування соціокультурного мотиваційного середовища; розвиток нормативно-правової бази; формування моделі діяльності на основі поєднання освіти, науки й інновацій та забезпечення інтеграції до міжнародного науково-освітнього простору; розвиток матеріально-технічного, фінансового та ресурсного забезпечення освітньо-наукового простору в університеті [11]

Це пояснюється культурою заснування закладу освіти, філософією його функціонування, наявними внутрішніми цінностями й мотивами та підходами до окреслення пріоритетних напрямів розвитку закладу вищої освіти.

За результатами проведеного дослідження запропоновано виділити основні напрями розвитку Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університету економіки і торгівлі» на 2017–2022 рр.:

- упровадження лідерської управлінської парадигми розвитку університету;
- розвиток освітньої діяльності університету;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності університету;
- розбудова підприємницького напрямку розвитку університету.

Під час виділення таких напрямів розвитку університету керувалися класичними підходами до розроблення стратегії, зокрема, орієнтація на пріоритетні напрями розвитку, що забезпечать довгостроковість функціонування навчального закладу та його ресурсну забезпеченість. Важливою умовою в побудові стратегії розвитку є дотримання ідентичних вимог в її описі та оформленні результатів. Із цією метою запропоновано за кожним напрямом стратегічного розвитку представити концепцію його реалізації, до складу якої включити обґрунтування актуальності, мету, завдання, що корегуються з очікуваними результатами, та критерії їх досягнення.

Методологія оцінки охоплює ідентифікацію рівня отриманого результату, що корегується зі стратегічними завданнями та відповідають напрямку стратегічного розвитку з обов'язковою звітністю відповідальних осіб за результатами виконаних заходів і їх візуалізацією.

Методологічний підхід до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти містить етапи, напрями, заходи, що повинні стати основою для календарно-елементного плану та координації дій відповідальних за напрям осіб.

Наведені підходи відповідають класичним вимогам до розроблення стратегії розвитку, зокрема орієнтованість на довгострокову перспективу, чітка окресленість напрямів стратегічного розвитку, корегованість стратегічних завдань із напрямками, спрямованість на результат.

Насамкінець, слід додати, що методологія формування стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти має ґрунтуватися на «Стандарті та рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти», ухваленою Міністерською конференцією в Єревані [7].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, стратегія розвитку кооперативних закладів вищої освіти – це філософія кооперативних закладів вищої освіти, побудована на самобутності й автентичності їх функціонування та відображенні внутрішніх мотивів і цінностей. А визнання такого унікального управлінського інструменту, як методологія формування стратегії розвитку – це принципова можливість удосконалення процесів функціонування кооперативних закладів вищої освіти в майбутньому. Тож, запропонований методологічний підхід до визначення стратегії розвитку кооперативних закладів вищої освіти дозволяє аналітично оцінити наявне стратегічне управління закладом вищої освіти, за потребою передбачити можливість внесення уточнень до раніше схвалених рішень та візуалізувати рівень реалізації запланованих стратегічних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.2017 № 2145-19. – Режим доступу: <http://www.osvita.ua> (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
2. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.2017 № 1556-18. – Режим доступу: <http://www.osvita.ua> (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
3. Марр Б. Місія та візія: як знайти формулу привабливості [Електронний ресурс] / Б. Марр. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/notes/mission-vision-statements.html>. (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
4. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

5. Концептуальні засади діяльності та стратегії розвитку Сумського державного університету на 2010–2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sumdu.edu.ua> (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
6. Програма стратегічного розвитку Київського національного торговельно-економічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knteu.kiev.ua> (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
7. Стандарт і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – 32 с.
8. Стратегічна програма розвитку Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kdu.edu.ua. (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
9. Натрошвілі С. Г. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика : монографія / С. Г. Натрошвілі. – Київ : КНУТД, 2015. – 320 с.
10. Стратегія розвитку Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі на 2017–2022 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://puet.edu.ua>. (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
11. Стратегія розвитку Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет» (2015–2025 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pnu.org.ua (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
12. Стратегія розвитку Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ksau.kherson.ua. (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
13. Стратегія розвитку Київського національного університету технологій та дизайну на 2014–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.knutd.edu.ua/ (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
14. Стратегія розвитку Львівського торговельно-економічного університету на 2016–2026 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lute.lviv.ua> (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
15. Стратегія розвитку Національного університету «Києво-Могилянська академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukma.edu.ua> (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
16. Стратегія розвитку Одеського національного економічного університету на 2015–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oneu.edu.ua (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
17. Стратегія та концепція розвитку Тернопільського національного технічного університету імені І. Пулюя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tntu.edu.ua (дата звернення 19.10.17). – Назва з екрана.
18. Якщо ти ненавидиш – тебе перемогли. 10 цитат Конфуція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ua/lifestyle/20170928-yakshho-ty-nenavydysh-tebe-peremogly-10-tsytat-konfutsiya/> (дата звернення 31.10.17). – Назва з екрана.
19. Яковенко Т. І. Науково-методичний підхід до розробки та впровадження маркетингової стратегії в діяльність підприємств рекламної галузі / Т. І. Яковенко, Н. С. Педченко // Бізнес Інформ. – 2016. – № 7. – С. 163–169.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” vid 05.09.2017 № 2145-19 [Law of Ukraine “About education” from 5 September 2017 № 2145-19]. Retrieved from <http://www.osvita.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” vid 05.09.2017 № 1556-18 [Law of Ukraine “About higher education” from 5 September 2017 № 1556-18]. Retrieved from <http://www.osvita.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
3. Marr, B. Misiya ta viziya: yak znayty formulu pryvablyvosti [Mission and vision: how to

- find an attraction formula]. (n.d.). <http://www.management.com.ua/notes/mission-vision-statements.html>. Retrieved from <http://www.management.com.ua/notes/mission-vision-statements.html> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
4. Rashkevych, Yu. M. (2014). Bolons'kyi protses ta nova paradyhma vyshchoyi osvity [The Bologna Process and the New Paradigm of Higher Education]. L'viv : Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniki [in Ukrainian].
 5. Kontseptual'ni zasady diyal'nosti ta stratehiyi rozvytku Sums'koho derzhavnoho universytetu na 2010–2014 roky [Conceptual bases of activity and development strategy of Sumy State University for 2010–2014]. (n.d.). <http://www.sumdu.edu.ua>. Retrieved from <http://www.sumdu.edu.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 6. Prohrama stratehichnoho rozvytku Kyiv-s'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu [Strategic Development Program of Kyiv National University of Trade and Economics]. (n.d.). <https://knteu.kiev.ua>. Retrieved from <https://knteu.kiev.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 7. Standart i rekomendatsiyi shchodo zabezpechennya yakosti v Yevropeys'komu prostori vyshchoyi osvity (ESG) [Standard and Recommendations for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)]. (2015). Kyiv : TOV "Polihraf plyus" [in Ukrainian].
 8. Stratehichna prohrama rozvytku Kremenchuts'koho natsional'noho universytetu imeni M. Ostrograds'koho na period do 2021 roku [Strategic Development Program of Kremenchuk National University named after M. Ostrogradsky for the period up to 2021]. www.kdu.edu.ua. Retrieved from www.kdu.edu.ua (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 9. Natroshvili, S. H. (Ed.). (2015). Stratehichne upravlinnya vyshchym navchal'nym zakladom: teoriya, metodolohiya, praktyka [Strategic management of a higher educational institution: theory, methodology, practice]. Kyiv : KNUTD [in Ukrainian].
 10. Stratehiya rozvytku Vyshchoho navchal'noho zakladu Ukoopspilky "Poltavs'kyy universytet ekonomiky i torhivli na 2017-2022 roky" [Strategy for the development of the Higher Educational Institution of the Ukoopspole "Poltava University of Economics and Trade for 2017–2022"]. <http://puet.edu.ua>. Retrieved from <http://puet.edu.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 11. Stratehiya rozvytku derzhavnoho vyshchoho navchal'noho zakladu "Natsional'nyy hirnychyy universytet" (2015–2025 rr.) [The Strategy of Development of the State Higher Educational Institution "National Mining University" (2015–2025)]. www.nmu.org.ua. Retrieved from www.nmu.org.ua (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 12. Stratehiya rozvytku derzhavnoho vyshchoho navchal'noho zakladu "Khersons'kyy derzhavnyy ahrarynyy universytet" na 2015-2020 roky [The Strategy of Development of the State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University" for 2015-2020]. www.ksau.kherson.ua. Retrieved from www.ksau.kherson.ua (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 13. Stratehiya rozvytku Kyiv-s'koho natsional'noho universytetu tekhnolohiy ta dyzaynu na 2014-2017 roky [Development Strategy of Kyiv National University of Technology and Design for 2014-2017]. www.knutd.edu.ua. Retrieved from www.knutd.edu.ua (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 14. Stratehiya rozvytku L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu na 2016–2026 roky [Strategy of Development of Lviv Trade and Economic University for 2016–2026]. <http://www.lute.lviv.ua>. Retrieved from <http://www.lute.lviv.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 15. Stratehiya rozvytku Natsional'nogo universytetu "Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya" [Development Strategy National University of Kyiv-Mohyla Academy]. <http://www.ukma.edu.ua>. Retrieved from <http://www.ukma.edu.ua> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
 16. Stratehiya rozvytku Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu na 2015–2020 rr. [Development Strategy of Odessa National Economic University for 2015–2020]. www.oneu.edu.ua. Retrieved from www.oneu.edu.ua (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].

17. Stratehiya ta kontsepsiya rozvytku Ternopil's'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu imeni I. Pulyuya [Strategy and concept of development of I. T. Puluj Ternopil National Technical University]. www.tntu.edu.ua. Retrieved from www.tntu.edu.ua (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
18. Yakshcho ty nenvydysh – tebe peremohly. 10 tsytat Konfutsiya [If you hate – you have won. 10 quotes Confucius]. <http://fakty.ictv.ua/ua/lifestyle/20170928-yakshho-ty-nenvydysh-tebe-peremogly-10-tsyat-konfutsiya>. Retrieved from <http://fakty.ictv.ua/ua/lifestyle/20170928-yakshho-ty-nenvydysh-tebe-peremogly-10-tsyat-konfutsiya> (accessed 19 October 2017) [in Ukrainian].
19. Yakovenko, T. I. & Pedchenko, N. S. (2016). Naukovo-metodychnyy pidkhd do rozrobky ta vprovadzhennya marketynhovoyi stratehiyi v diyal'nist' pidpryyemstv reklamnoyi haluzi [Scientific and methodical approach to the development and implementation of marketing strategy in the activities of advertising industry companies] *Biznes Inform – Business Inform*, 7, 163–169 [in Ukrainian].

Н. С. Педченко, доктор економічних наук, професор (Вищеє навчальне закладення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Методологічні підходи до визначення стратегії розвитку кооперативних закладеній вищого навчання.**

Анотація. Цілью статті є обґрунтування методологічних підходів до визначення стратегії розвитку кооперативних закладеній вищого навчання. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети в роботі використані фундаментальні досягнення української та світової науки, концептуальні основи сучасної економічної теорії, наукові напрацювання провідних українських та зарубіжних учених в області стратегічного управління, його методології та розвитку закладеній вищого навчання. Застосовано комплекс загальнонаукових та прикладних методів дослідження – методи наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, логічного узагальнення, метод порівняння та методи наукової абстракції – для визначення складових методологічних підходів, обґрунтування ключових напрямків стратегії розвитку та визначення особливостей функціонування кооперативних закладеній вищого навчання. **Результати.** В статті визначено пріоритетні напрями розвитку кооперативних закладеній вищого навчання. **Практична значимість результатів дослідження.** Визначено пріоритетні напрями розвитку кооперативного закладенія вищого навчання, які сприятимуть економічному прогресу країни в формі активізації ринкових відносин та створення суспільних цінностей.

Ключові слова: методологія пізнання, методологія практичної цінності, методологія оцінки, стратегія розвитку, кооперативні закладенія вищого навчання.

N. Pedchenko, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Methodological approaches to defining the strategy of development of higher educational establishments of consumer cooperatives.**

Annotation. The purpose of the article is to justify the methodological approaches to the defining the strategy of development of higher educational establishments of consumer cooperatives. **Methodology of research.** To achieve this goal, the fundamental achievements of Ukrainian and world science, conceptual foundations of modern economic theory, scientific achievements of leading Ukrainian and foreign scientists in the field of strategic management, its methodology and development of higher education institutions were used in the work. The complex of general scientific and applied research methods has been used, in particular: methods of scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis, logical generalization, method of comparison and methods of scientific abstraction - for determining the components of methodological approaches, substantiation of key directions of the development strategy and outlining the features of functioning of higher educational establishments of consumer cooperatives. **Findings.** The article outlines the priority directions of developing higher educational establishments of consumer cooperatives. **Practical value.** The identified priority directions of the development of higher educational establishment of consumer cooperatives will promote economic progress of the country in the form of activation of market relations and the creation of social values.

Keywords: methodology of cognition, methodology of practical value, methodology of evaluation, strategy of development, higher educational establishments of consumer cooperatives.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 35. Наклад: 300 пр. Зам. № 181.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
